

MÁK FERENC

SAJTÓ A BIRODALOM HATÁRÁN

Sajtó a birodalom határán
Hírlapok és a nemzeti újjászületés a kiegyezés utáni Délvidéken

35.

Sorozatszerkesztő:

Koltay András – Nyakas Levente

Mák Ferenc

Sajtó a birodalom határán

Hírlapok és a nemzeti újjászületés a
kiegyezés utáni Délvidéken

Médiatudományi Intézet

2019

A kutatást támogatta:

Minden jog fenntartva.

© Mák Ferenc, 2019.

© Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2019.

Tartalom

Bevezető gondolatok	7
1. Előmozdítani a nemzeti közjólétet	9
1.2. A pancsovai magyar sajtó	27
1.3. A fehértemplomi magyar sajtó	49
1.4. Összefoglaló és tanulság	63
2. Granicsárok vidékén	65
2.1. A nemzet boldogságáért – magyar polgári törekvések a granicsárok vidékén.....	71
2.2. A magyarság lassan felszívódik az idegen nemzetiségbe.....	82
2.3. A toll teremtetten fényességgel a borongó, rideg sötétség ellen.....	90
2.4. További újságok	92
3. Társadalomépítés és polgárosodás az Al-Dunán	95
3.1. Kevevára.....	95
3.2. Gazdálkodás és gazdasági élet az árterületen.....	99
3.3. Társadalomépítés és polgárosodás.....	102
3.4. A kevevári magyarság sorsának gondos alakítói.....	107
3.5. Irodalom a Kevevára lapjain	110
3.6. Háború és pusztulás.....	112
4. Polgárok talpig harangszóban	115
4.1. „Közszellemet alkotni és azt maradandólag fenntartani”	118
4.2. Cató, a felelős szerkesztő – és a társai	123
4.3. Az Ó-Becse és Vidéke, mint az irodalom és a tudományok otthona	130
4.4. Az utazó óbecsei polgár	149
4.5. Löwy Lajos Nyomdai Műintézete	155
4.6. Bátor lapkísérlet	162
4.7. A közérdek megcsúfolása	164
4.8. Egy lépés az irodalmi folyóirat felé.....	165
4.9. Harangbúcsúztató	167
5. Iskolák, templomok, erények	173
5.1. Szlavónország magyar sajtója	173
5.2. Julián-Egyesület és a szlavóniai magyarok helyzete.....	181
5.3. Magyar iskolák sorsa Szlavóniában.....	185
5.4. Magyar művelődési élet Szlavónországban	189
5.5. Gazdasági élet	191
5.6. Az egyházak szerepe és lehetősége	195
5.7. Irodalom a Szlavóniai Magyar Újságban.....	198
5.8. A világháború és az összeomlás	205

6. Szemben a végtelennel	211
6.1. Fiume és a magyar sajtó.....	211
6.2. Garády Viktor és a fiumei magyar hírlapirodalom	218
6.3. A tenger kihívása.....	221
6.4. Brájer Lajos és a mértéktartó magyar sajtó.....	227
Utószó.....	235
Irodalom	239
Mellékletek	256

Bevezető gondolatok

Az 1867-es kiegyezés utáni fél évszázadban a magyar polgárosodás társadalmi, politikai és gazdasági folyamatai mellett a hírlapirodalom – egyáltalán a sajtó intézménye – a kultúrában is meghatározó szerepet játszott. Azon túlmenően, hogy felgyorsította és leegyszerűsítette az emberek, és intézmények közötti kapcsolatokat, határtalan lehetőségeit nyitotta meg a tájékozódásnak is, ami a polgárt a társadalmi jelenvalóság érzésével töltötte el. A XIX. század utolsó harmadában – fogalmazta meg sajtótörténeti munkájában Lipták Dorottya –

„a sajtó virágzása a liberális eszmerendszer terjedésével szoros szimbiózist alkot, a régióként, társadalmanként, s kultúránként eltérő vonások mellett itt, Közép-Európában különös hangsúlyt nyer benne a polgári nemzetté válás, a polgári nemzetállam megteremtését igénylő elem.”¹

Másokkal együtt ő is úgy vélte, hogy az 1880-as évek a magyar politikai napi sajtó virágkorának számítanak. Amíg Magyarországon 1872-ben 322 sajtótermék látott napvilágot, a Millennium esztendejében a hírlapok száma már 999-re nőtt. „Különösen kiugró fejlődést 1890–1896 közötti időszakban észlelhetünk, mely idő alatt 68%-kal nő meg a lapok száma.”² A magyar sajtótörténeti irodalom mára már kellő részletességgel dolgozta fel a hírlapok szerepét a magyar nemzetépítés korának társadalmilag és politikailag igen összetett folyamatában, kellő árnyaltságában bontotta ki a fővárosi és a vidéki nagyvárosok sajtóintézményei és hírlapirodalma közötti lényeges különbségeket, viszont igen izgalmas és szinte kimeríthetetlen téma a nemzetiségi területek hírlapirodalmának föltárása, elemzése és méltatása. A délvidéki magyar sajtó munkásainak túlnyomó többsége meggyőződéssel vallotta: felekezeti hovatartozás és pártkülönbség nélkül minden okos ember egyetért abban, „hogy a mi sajátos és mindenképpen nehéz viszonyaink között az önálló nemzeti állam kiépítését csak alkotmányos úton, békés eszközökkel, céltudatos munkával és lépésről-lépésre haladva érhetjük el”.³ E meggyőződés mentén született meg a délvidéki magyar sajtó társadalomépítő és kultúraterjesztő intézménye.

E küldetéses munka feltérképezése terén sajtótörténetünknek bőségesen akad pótolni valója. Sokáig élt ugyanis az a tévhit, hogy a vidéki Magyarország sajtójának nem volt önálló arculata, a legtöbb hírlap nem tudta igazán megszólítani a maga közönségét. Az 1954-ben megjelent *A magyar sajtó 250 éve* című monográfia első kötetében olvasható az erősen osztályharcos megállapítás, miszerint:

„a vidéki lapok nem példányaik eladásából éltek, hanem a szerkesztők számára biztosított előnyökből (vasúti jegy, stb.), valamint az ügyvéd és a nyomdász szerkesztőnek nyújtott ingyen reklámból. A tartalmat a fővárosi lapokból ollózták, a helyi lakosság, főleg annak néha megvetéssel emlegett »alsóbb rétegei« számára nem volt olyan mondanivalójuk, amely azt igazán érdekelhette, vagy

1 LIPTÁK Dorottya: *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs–Budapest–Prága*. Budapest, L'Harmattan, 2002. 33.

2 U. o. 41.

3 Mérleg. *Délvidéki Lapok*, 1907. október 27. 1.

hasznos célok érdekében mozgósíthatta volna. Az országos politikára a vidéki lapoknak nem volt befolyásuk.⁴

Már-már arcátlan lebecsülése ez a vidéki hírlapoknak, hírlapíróknak és laptulajdonosoknak – magának a sajtó intézményének. A hírlapoknak 1867 után – főleg az 1880-as évektől kezdődően egészen 1918-ig – döntő szerepük volt a vidéki társadalom életének alakításában. Feltűnően szoros volt a kapcsolat a középtanodák – elsősorban a főgimnáziumok – tudós tanári közössége és a sajtó intézménye között; nem egy lap a tanári összefogásnak köszönhetette létrejöttét és megjelenését, fölvirágzását és népszerűségét. Ezért van az iskolai értesítők mellett oly jelentős szerepe a sajtónak a tudósi életpályák kiteljesedése tekintetében. A polgárosodó déli vármegyékben a középiskolák, a sajtó és a közművelődési egyesületek alkotta háromszögben született meg, és teljesedett ki a modern magyar kultúra. A maga megkapó varázsában érhető ez tetten a Birodalom határvidékén, a Délvidéknek azon a peremén, ahol a korszak már a nemzetiségi feszültségektől volt terhes. Újvidék, Pancsova és Fehértemplom – de bízást ide sorolható Nagybecskerek, Nagyikinda vagy Versec – magyar sajtóját egészen más magatartás jellemezte, mint akár Szabadka, Zombor, Zenta vagy Óbecse magyar sajtóját. A „hátszágban” odafigyelő közönség előtt: boldog nekibuzdulás a kultúrateremtő munkának, a peremvidéken viszont elszánt szembenézés a mindennapi megmaradás kérdésével. Más volt a hangneme, az érzelmi töltete, más a hangsúlyozása a zombori *Bácska* lapjain közölt, a tudós társaság megalakulásáról szóló beszámolónak, és egészen más a fehértemplomi magyar kamarazenekar szombati hangversenyét méltató írásnak. A lelkesedés hőfokán volt ez mérhető. Valamennyi délvidéki magyar hírlap tartalmára és arculatára rányomta bélyegét annak a közönségnek az életérzése, amelyhez szólni kívánt. Simonyi Mária, a kiváló óbecsei történelem-tanár és sajtótörténész *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén* című, 2003-ban megjelent monográfiájában a Délvidék egykori három – Bács-Bodrog, Torontál és Temes – vármegyéje harmincegy helységének 194 hírlapját vette számba (amit a kutatások azóta lényegesen módosítottak), és arra a megállapításra jutott, hogy mindegyik fellelt hírlap egyéni és egyedi terméke volt a hely szellemének.⁵ Az alábbiakban kísérletet teszek a Magyar Birodalom peremén, a Végvidéken életre kelt sajtóvilág lényegének, föltárható szépségének megrajzolására.

4 DEZSÉNYI Béla – NEMES Béla: *A magyar sajtó 250 éve I. kötet*. Budapest, Művelt Nép, 1954. 178.

5 SIMONYI Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Tóthfalu, Logos, 2003.

1. Előmozdítani a nemzeti közjólétet

1.1. Az újvidéki magyar sajtó

1.1.1. Kultúrát teremtett

Újvidék [1875] (1878–1879; 1881–1907)

Frankl István, az újvidéki magyar királyi katolikus főgimnázium igazgatója 1875-ben indította útjára az *Újvidék* című hetilapot,⁶ ezért volt a szerkesztőségi hivatal éveken át a középiskola épületében. Harminckét évvel később, amikor az akkori felelős szerkesztője Zanbauer Ágoston bejelentette a lap megszűnését, így fogalmazott:

„Nagy és fontos feladatot vállalt az *Újvidék*, midőn a 32 évvel ezelőtt történt megindításával itt az ország nemzetiségek lakta – »Verlorenes Posten«-nek ismert – végvidékén, ahol akkoriban jóformán ismeretlen volt a magyar szó, s az a kevés itt lakó magyar is idegennek, elhagyatottnak érezte magát, a magyarság ügyének védelmét, érdekei felkarolását és előmozdítását, s a magyar állameszme meggyökereztetését tűzte ki céljául, programjául.”⁷

Nehéz és küzdelmes volt a lap több mint három évtizedes története, mégis teremtett egy olyan magyar olvasói közösséget, amely a XIX. század végén már annak az értelmiségi csoportnak a lelkévé vált, amely képzettségénél fogva képes volt magyar kultúrát teremteni ebben a Duna-parti kereskedelmi központban.

Badics Ferenc szerint a Szerb Matica, a szerb gimnázium és a szerb lapok által dominált Újvidéknek a XIX. század utolsó évtizedében 25 ezer lakosa volt. „A vezérszerepet a társadalmi életben is sokáig a szerbek és németek vitték, csak hogy nem együttesen, hanem különválva.”⁸ Lakosainak jelentős hányada iparos és kereskedő volt, de a várost a környező piacokon kerítészetéről is jól ismerték. Tanügye az 1880-as évektől kezdődően hatalmas lendületet vett, „a különböző vallásfelekezeti elemi iskolákon kívül van itt magy. kir. kath. főgymnasium, úgyszintén községi szerb főgymnasium, legújabban mind az állam, mind a kalocsai érsek a leánynevelés szempontjaiból felsőbb leánytanodát” állított.⁹ Ilyen körülmények közepette kellett a magyar kultúrának, közművelődésnek, és nem utolsósorban a magyar sajtónak megtalálnia a helyét a Szerb Athénben. Az *Újvidék* magát politikai, társadalmi, közgazdasági és közművelődési hetilapként hirdette, feladatait és céljait ennek szellemében határozta meg. Az első lappéldányok hiányában az 1878. március 3-i szám hivatkozható adatai szerint laptulajdonosa és felelős szerkesztője Frankl István volt, s Fuchs A. [voltaképpen Ágoston] könyvnyomdájában állították elő, csak 1881 novemberében került át Dimitrijević Miklós gőz-könyvnyomdájába. 1882. január elsején közölt előfizetési felhívás szerint:

6 Az újság címlapján mindvégig *Ujvidék* szerepel.

7 Az *Újvidék* búcsúszava. *Újvidék*, 1907. december 29. 2.

8 BADICS Ferenc: *A Bácska*; In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország II. kötet*. Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1891. 573.

9 RADICS György: *Bács-Bodrog vármegye leírása*. Zombor, Nyomatott Bittermann Nándornál, 1876. 6–7.

„Újvidék és megyénk hazafias közönsége érzi egy, Újvidéken az ország vég- és védhatárán fennálló magyar lapnak a szükségességét. [...] Programunk az eddigi marad: síkra szállni a magyar állameszme érdekében, s városunk, megyénk szellemi, erkölcsi, anyagi érdekeit megvédeni, emelni.”¹⁰

A négy oldalas hetilap első oldalán a vezércikk szólította meg az olvasóit, melynek témája jól kitapintható egyensúlyban hol politikai, hol közéleti, hol pedig közművelődési témát taglalt. Az első és második oldal alsó felét betöltő tárcarovata a lap első másfél évtizedében eleven és friss volt, döntő szerepet játszott a délvidéki magyar irodalom és történetírás intézményei megalapításában, megszervezésében – az 1890-es években azonban elveszítette korábbi karakterét. A közgazdasági rovat a második, a *Helyi és vidéki hírek* rovat a harmadik oldalon kapott helyet, míg az *Egyveleg* irodalmi, egyesületi- és közéleti rovat a harmadik és negyedik oldalt töltötte meg. Az utolsó oldalon jutott hely a kezdetben még csekély számú hirdetéseknek is.

Frankl István nemcsak a város, de a vármegye legtekintélyesebb személyiségeinek a sorába tartozott. 1873-ban megalapított újvidéki magyar főgimnázium igazgatóját Mászáros Nándort Szegedre helyezték át, helyét 1874 őszétől Frankl István addigi vármegyei középtanodai tanfelügyelő foglalta el. A szabadkai pedagógus 1890-ig állt a gimnázium élén, amikor is nyugdíjba vonult. Kimagasló érdemeiért Ferenc József király 1885-ben kitüntette, s Frankl István viselhette a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.¹¹

1884. január elején felelős szerkesztőként Zanbauer Ágoston állt az *Újvidék* élére, aki azután 1907-ben történt megszűnéséig több-kevesebb sikerrel irányította a lapot.

„Leszünk jövőre is lapunk zászlójára írt eszmék harcosai – írta az új szerkesztő az olvasóit megszólító előfizetői fölhívásban –: síkra szállni a magyar állameszme érdekében, terjeszteni s erősíteni a hazafias szellemet, megvédeni első sorban városunk és megyénk szellemi, erkölcsi, anyagi érdekeit, s a nemzeti közjólétet előmozdítani. E programunkhoz hívek fogunk maradni ezentúl is.”¹²

Ígéretet tett a lap arculatának színesebbé tételére, amit a munkatársi kör szélesítésével, megbízható tudósítók és levelezők megszervezésével igyekezett elérni. A lap tartalmának bővülését ígerte, s kiemelte: az *Újvidéket* „változatosabbá, érdekesebbé, élénkebbé s kielégítőbbé tesszük”. 1884 májusában a szerkesztőség a főgimnázium épületéből a város előkelő központjába, a Duna utcába költözött. A nyomdatulajdonos Dimitrijevic Miklós elhalálózását követően 1884 decemberében dr. Jojkics Mladen városi főorvos vette át a kitűnően berendezett nyomdát, s ettől kezdve ő jegyezte a lap nyomdai előkészítését. 1889-ben Pavlović és Jocić gőz-könyvnyomdájából, 1893 júliusát követően rövid ideig a szerb kolostorok könyvnyomdájából, 1894 márciusától pedig Fuchs Emil és társa nyomdájából került ki az *Újvidék*.

Simonyi Mária kutatásai szerint Zanbauer Ágoston 1847-ben született Esztergomban, 1874-ben érkezett Újvidékre, ahol 1902-ig a gimnázium tanáraként dolgozott. Tevékeny résztvevője, irányítója volt a város művelődési életének, ily módon jelentős szerepet játszott a közéletben is. Számos újvidéki egyesület választmányának volt vezetőségi tagja, s főpa-

10 Előfizetési felhívás. *Újvidék*, 1882. január 1. 1.

11 Az *Újvidék* beszámolója szerint: „Frankl István főgymnasiumi igazgatónak a tanügy és a közügyek terén kifejtett hasznos működése elismerésül a Ferenc József rend lovagkeresztjét adományozták”; Kitüntetés. *Újvidék*, 1885. február 8. 2.

12 Fölhívás előfizetésre. *Újvidék*, 1884. január 6. 1.

rancsnokként az újvidéki tűzoltó egyesületet is irányította.¹³ A magyarosítás kérdése története során mindvégig kiemelt, központi témája volt a lapnak. „Egyetértett a kormány nemzetiségi politikájával, amelyet provokáció és sértegetés nélküli tevékenységnek mond, s amelyet a magyar állam érdekei miatt határozottan véghez kell vinni.” Úgy vélte, a magyarosítás „nem sérti a nemzetiségek érzelmeit, nem mellőzi a becsületességet, hanem megértő, baráti és türelmes folyamat, amelyre állami érdekekből feltétlenül szükség van”.¹⁴ Egy későbbi előfizetési felhívásban a szerkesztőség ennek nyomatékot is adott:

„Lapunk első sorban a magyar nemzeti állameszme és cultura szolgálatában áll, s e minőségében buzdítani, serkenteni fog minden oly törekvést, mely e cél felé irányul. Másod sorban éber figyelemmel fogja kísérni úgy e város, mind megyénk anyagi és szellemi mozgalmait, köz és társadalmi életét, de egyúttal törekedni fog, hogy a különböző nemzetiségek közti testvéri egyetértés mindinkább megizmosodjék.”¹⁵

Az *Újvidék* a testvéri egyetértés kérdését azonban nem tévesztette össze a magyar államiság primátusának kérdésével. Erről írt *A magyar társadalom feladata* című cikk B. szerzője, amikor hazafias elkötelezettséggel hangsúlyozta:

„A jelen időnek legnagyobb feladata édes hazánkból, Magyarországból művelt és jogállamot teremteni, s azt minden ízében magyarrá tenni. Ehhez szent jogunk van, mert ez a föld a miénk. Apáink vérrel szerezték, s tartották meg egy hosszú évezreden át. Mi küzdöttünk és mi véreztünk mindenkoron határaink, alkotmányunk és szabadságunk oltalmáért, s bár alkotmányunk és szabadságunk áldásait kész örömmel és testvéries szívvel megosztjuk e haza minden hű fiával, de ezektől meg is várjuk, hogy Magyarországot magyar országnak tekintsék, s nyelvünk elsajátításával annak szolgálatára magukat képessé tegyék.

Mert a jog kötelességgel jár. Aki valamely országban alkotmányos jogokat kíván élvezni, annak el kell fogadnia és teljesítenie alkotmányos kötelességeit is. De hogy a köztünk élő testvérnépek e kötelességüknek eleget tehesenek, s a hazát és közügyeket hozzánk hasonlóan szolgálhassák, annak első feltétele nyelvünk elsajátítása. Erre kell őket rábírnunk és kényszerítenünk. Azt nem követelhetjük, hogy saját nyelvükről lemondjanak, de hogy az ország hivatalos és uralkodó nyelvét ismerjék és bírják, s ez által magukat a közszolgálatra képessé tegyék, azt már nem engedhetjük el. Szükségünk van a tevékenységükre, a közügyektől való távolmaradásuk veszteség a közre.

Ezt három úton eszközölhetjük. A *törvényhozás*, a *közigazgatás*, és a *társadalmi* úton. Ha e három faktor egyaránt megteszi kötelességét, akkor Magyarország tizenöt-húsz év alatt igazán magyar ország lesz. Csak következetesnek, erélyesnek és kitartónak kell lennünk nagy munkánkban. A törvény karának kötelessége oly törvényt hozni, melyek megszabják, hogy semmiféle állam- és közszolgálatba sehol, semmi téren és semmi ürgy alatt oly egyén fel ne vétessék, ki a hivatalos nyelvet szóval és írásban nem bírja. Ne lehessen bírósági, ne lehessen ügyvéd, ne lehessen pap, jegyző, tanító, egyáltalán ne viselhesen semmi közhivatalt. A közigazgatás ügyeljen fel, és alkalmazza gya-

13 SIMONYI i. m. (5. l.) 336.

14 U. o. 339.; Ennek a politikának nem az a célja, hogy a többi nemzetiségeket eltüntesse. „Eszünk ágában sincs, hogy felkutassuk, hány szerb, német, román, szlovák felejtette el anyanyelvét, s lett magyarrá.” *Újvidék*, 1881. április 24. 1.

15 Az *Újvidék* szerkesztősége: Előfizetési felhívás az *Újvidék* XV. évfolyamára. *Újvidék*, 1889. december 29. 1.

korlatban a törvény rendeleteit kérlelhetetlen következetességgel. A társadalom pedig sietesse és könnyítse a nagy átalakulást, egyéni és egyleti közreműködésével.”¹⁶

Fogalmazta meg a lap a magyar kormánypolitika szabadelvű elkötelezettségének szellemében.

Amikor az 1870-es évek végén, az 1880-as évek elején a hírlapokban véget nem érő vita zajlott arról, hogy vármegyei szinten irodalmi vagy közművelődési – esetleg irodalmi és közművelődési – társaság alakuljon, az *Újvidék* című hetilapnak meghatározó szerepe volt abban, hogy Zomborban, a vármegye közigazgatási központjában a *Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat* megalakulása mellett döntöttek. Az *Újvidék* ugyanis az elsők között volt, akik fölismerték, hogy a kiegyezést követően – amikor a Szerb Vajdaság felszámolása után végre a déli vármegyékben is helyreállt az alkotmányos rend – a vármegye csak akkor szerezheti vissza államhivatali tekintélyét és megkérdőjelezhetetlen legitimitását, ha a történetírás révén teljes hitelességében bizonyítani tudja magyar történeti múltját. Mire megjelenhetett a hír, hogy „a *Bács-Bodrogh megyei Történelmi Társulat* ügyében minap értekezlet tartatott Zomborban, s mielőbbi létrejöttére kezesség Sándor Béla, Schmausz Endre, Czirfusz Ferenc, Iványi István nevei, kik az ügynek élére állva élénk mozgalmat indítottak meg megyénkben”,¹⁷ a lap már a vármegye legkiválóbb történetírói – közöttük Iványi István, Dudás Gyula, Dudás Ödön, Steltzer Frigyes, Thim József és Érdujhelyi Menyhért – munkáinak biztosított rendszeres megjelenési lehetőséget. Megjelenése első évtizedében az *Újvidék* tárcarovatában ugyanis a történeti tanulmányok és értekezések vezető szerephez jutottak. 1882 decemberében a lap egyik legfőbb propagálója volt a *Történelmi Társulat* megalakítását támogató aláírási íveknek.¹⁸

Iványi István 1880-ban kezdte meg vármegyénk helynévtára részleteinek közlését a lapban, amely – kisebb nagyobb megszakításokkal – eltartott munkája 1894-ben kötetben történt megjelenéséig.¹⁹ 1894-ben a lap is előfizetőket gyűjtött a történeti anyagában páratlanul gazdag kötethez, amelyet a történetész „éveken át kitaró, vasszorgalommal folytatott munkásságának gyümölcse”-ként hirdetett, s amelyet a vármegyénk múltja nélkülözhetetlen kincsestárának tekintett.²⁰ A lap 1884-ben négy részletben közölte Iványi *A pétervárad katonai sánc polgárosítása* című tanulmányát,²¹ 1885-ben hét folytatásban jelent meg *A Rákóczy-kor a Bácskában 1703–1711* című értekezése,²² évekkel később pedig *Temerin 100 év előtt* című tanulmánya²³ is.

Ennél is gazdagabb volt Dudás Gyula *Újvidék*-beli szereplése; 1884-ben öt, 1885-ben további tíz részletét közölte a hírlap a történetíró egyik legkiemelkedőbb munkájának, *A magyaror-*

16 B.: *A magyar társadalom feladata*; *Újvidék*, 1885. június 28. 1.

17 A Bács-Bodrogh megyei történelmi társulat. *Újvidék*, 1882. szeptember 3. 3.

18 A megyei Történelmi Társulat. *Újvidék*, 1882. december 3. 3.

19 IVÁNYI István: Vármegyénk helynévtárához. *Újvidék*, 1881. május 15. 2–3. [Becse]; május 22. 1–2.; június 26. 2.; július 13. 2.; IVÁNYI István: Vármegyénk helynévtárához I–II. *Újvidék*, 1882. március 12. 1–2. és március 19. 2.; IVÁNYI István: Bács-Bodrogh megye földrajzi és történelmi Helynévtára – Mutatvány Iványi István megyei történetésünknek e címen legközelebb megjelenő művéből. *Újvidék*, 1889. február 14. 2.; Kis-st.-Iván – Kucura]; február 24. 2.; március 10. 2.

20 Bács-Bodrogh vármegye földrajzi és történelmi Helynévtára II. kötete. *Újvidék*, 1894. november 4. 3.

21 IVÁNYI István: A pétervárad katonai sánc polgárosítása. *Újvidék*, 1884. március 2. 1–2., március 9. 2., március 16. 3., március 23. 1–2.

22 IVÁNYI István: A Rákóczy-kor a Bácskában 1703–1711. I–VII. *Újvidék*, 1885. január 18. 1–2.; január 25. 2–3.; [a gyűjteményből hiányzik a III. rész, február 1.]; február 8. 2.; február 15. 2.; február 22. 1–2.; március 1. 1–2.

23 IVÁNYI István: *Temerin 100 év előtt*. *Újvidék*, 1893. március 5. 2.

szági szerbek története a XVIII. században című művének.²⁴ 1888 decemberében pedig szinte elsőként jelentette be: „Dudás Gyula megyei történészünk [...] befejezte a magyarországi szerbek történetéről írt könyvét, mely Budapesten a jövő év elején fog megjelenni”, s amelyet Újvidék város és a vármegye nagyérdemű közönségének a figyelmébe ajánlott.²⁵ *Eugen herceg bácskai táborozása 1697-ben* címmel több alkalommal is közölt részleteket a szerző *A zentai csata* című monográfiájából,²⁶ melynek 1886-ban történt megjelenését a lap ugyancsak lelkesen üdvözölte.²⁷ Dudás Gyula bácskai működése során mindvégig kedvelt szerzője volt az újvidéki hetilapnak, kötetre tehető az *Újvidék*ben megjelent értekezéseinek a száma.²⁸ Testvére Dudás Ödön 1884-ben *A Marczibányi család és Kamenic* címmel két részes tanulmányt közölt a lapban.²⁹

Az *Újvidék* nem mulasztotta el üdvözölni Jausz János német nyelven megjelent *Szeghegy fennállásának első évszázada* című munkáját sem,³⁰ s arról *Jausz Johann: Szeghegy im ersten Jahrhundert seines Bestandes* címmel könyvismertetést is közölt.³¹ Mint ahogyan kellő elismeréssel méltatta Thim József jeles készülségű történétíró több évi lankadatlan buzgólkodásának gyümölcsét, a *Dél-magyarország önvédelmi harca 1848–1849.* munkájának első kötetét, „melyet annál nagyobb örömmel kell, hogy üdvözöljünk, mivel dr. Thim az első ki e művében egyúttal a szerbek történetét, 1848–49-es szereplését megírta”.³² Hunfalvy Pál elnöknek és Herrmann Antal jegyzőnek, a Magyar Néprajzi Társaság alapításának ügyében megfogalmazott felhívását pedig azért üdvözölte az *Újvidék* szerkesztősége, mert a magyar birodalom és a történelmi Magyarország népeinek tanulmányozása elmélyíti a haza népei közt a „testvéries egyetértést” és ápolja az együvé tartozás érzetét.³³ Az *Újvidék* megjelenésének első másfél évtizedében egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy az irodalom, a történétírás és a közművelődés jelentőségét hangsúlyozza. Ha ez később veszített is jelentőségéből, a hír-
lap megjelenésének harmincadik évében, 1905-ben is vezércikkben figyelmeztetett a magyar

24 DUDÁS Gyula: A magyarországi szerbek története a XVIII. században I–V. *Újvidék*, 1884. augusztus 17. 1–2.; augusztus 24. 2–3.; szeptember 1. 2–3.; szeptember 7. 1–2. és szeptember 24. 2–3.; DUDÁS Gyula: A magyarországi szerbek története a XVII. században I–X. *Újvidék*, 1885. március 8. 2.; március 22. 1–2.; március 29. 1–2.; április 5. 1–2.; április 12. 2.; április 19. 2.; április 26. 1–2.; május 3. 1–2.; május 10. 1–2.; május 17. 2.

25 DUDÁS Gyula: A szerbek nevééről. *Újvidék*, 1888. október 28. 2.; Dudás Gyula megyei történészünk [...]. *Újvidék*, 1888. december 9. 3.

26 DUDÁS Gyula: Eugen herceg bácskai táborozása 1697-ben. Mutatvány Dudás Gyula A zentai csata című monográfiájából I–III. *Újvidék*, 1884. december 7. 2.; december 14. 2.; december 21. 2–3.; A zentai csata – Dudás Gyula könyve [bejelentés]. *Újvidék*, 1884. december 14. 3.

27 Dudás Gyula: A zentai csata és Szeged visszavétele 1686-ban cím alatt egy alkalmi művecskét írt, mely az első zentai csata (1686. okt. 15.) és Szeged város visszafoglalásának (1686. október 20.) kétszázadik évfordulója alkalmából f. é. október 15-én jelenik meg Schwarcz Sándor kiadásában Zentán. *Újvidék*, 1886. szeptember 12. 3.

28 DUDÁS Gyula: Újvidék múltjából. *Újvidék*, 1884. november 18. 1–2.; DUDÁS Gyula: A bácskai helynevek magyarosítása I–II. *Újvidék*, 1885. december 13. 2.; 1886. január 10. 1–2.; DUDÁS Gyula: Kulpin és a történelem. *Újvidék*, 1886. július 11. 2.; DUDÁS Gyula: Hol kellene a megye monográfiáját megírni? – Az illetékes körök figyelmébe ajánlva. *Újvidék*, 1886. augusztus 29. 1.; DUDÁS Gyula: A nemzetiségek vármegyénkben. *Újvidék*, 1887. január 1. 2.; DUDÁS Gyula: A római sáncok kérdéséhez. *Újvidék*, 1887. március 13. 1–2.; DUDÁS Gyula: A magyarországi szerb irodalom. *Újvidék*, 1887. május 29. 2.

29 DUDÁS Ödön: A Marczibányi család és Kamenic I–II. *Újvidék*, 1884. május 25. 2., június 1. 2.

30 *Szeghegy fennállásának első évszázada* címen Jausz János egy vaskos, német nyelven írt kötetet adott ki; *Újvidék*, 1886. március 7. 3.

31 *Jausz Johann: Szeghegy im ersten Jahrhundert seines Bestandes.* *Újvidék*, 1886. április 4. 2.

32 Dél-magyarország önvédelmi harca 1848–1849. I. kötet [...]. *Újvidék*, 1887. május 1. 3.

33 HUNFALVY Pál – HERRMANN Antal: Felhívás a magyarországi néprajzi társaság alapításának ügyében. *Újvidék*, 1889. január 27. 2–3.

kultúra jelentőségére. „A magyarság ereje a nép kultúráján nyugszik” – hangsúlyozta a cikk írója, majd kiemelte: nálunk ez a közösségünk alapvető létérdeke, fennmaradásának záloga. Úgy vélte, Magyarország kulturális előrehaladása megnyugtató, az országos politika komoly hangsúlyt helyez a kultúra ápolására, fejlesztésére. Nem szabad azonban csupán felülről várni a segítséget.

„A népnevelés nagy munkájából nekünk is ki kell vennünk a részünket. Különösen a nemzetiségi vidékeken kell az intelligens osztálynak a magyar köznép segítségére sietnie. Tömöríteni kell őket, nevelni és művelni, nemzeti önértéküket folyton ébren tartani, mert csak így menthetjük meg őket az elkalódástól, a nemzetiségekbe való beolvadástól. A köznépnek legelső sorban a lelkiületét kell művelni.”

A cikk írója elsősorban a köznevelés jelentőségét és a jól összeállított közkönyvtárak szerepét hangsúlyozta, de bátran elmondható mindez a déli vármegyék magyar sajtójának a feladatáról és a szerepéről is.

„Ha a népet magunkhoz emeljük, és a művelődés felé irányuló természetes hajlamát előremozdítani segítjük, úgy megtesszük azt, mi e téren a haza minden igaz fiától elvárható! Már pedig lehet-e szebb, felemelőbb tudat bármelyikünkre is, mint az, hogy a haza iránt való kötelességünket becsülettel teljesítettük?” – fogalmazta meg a cikk írója a délvidéki magyar értelmiség küldetésének és elkötelezettségének lényegét.³⁴

Különös történet volt Steltzer Frigyes Újvidék-közi Kiszács település evangélikus lelkészének esete. Steltzer Iványi Istvánnal és Dudás Gyulával együtt kezdte történelmi pályáját, s a Bács vármegye múltját kutatva néhány igen figyelemre méltó rész tanulmányt közölt az *Újvidék* tárcarovatában, vagy annak belső lapjain.³⁵ 1883 szeptemberében a lap lelkesen jelentette: „Steltzer Frigyes kiszácsi plébános úr, megyénk jeles történet-búvára *Geschichte der Bácska* cím alatt, megyénk történelmi múltját hiteles adatokkal ismertető füzetet adott ki.”³⁶ Néhány évvel később – a Bács-Bodrog vármegyei történetírás kilombosodásának idején – a történész még közzétette *Kulpin története* című értekezését,³⁷ majd egyházában váratlanul kegyvesztett lett, aminek során Steltzer Frigyes körül elfogyott a bizalom. 1891 nyarán a kiszácsi lelkész megjelentette *Követválasztási előkészületek Bács megyében* című röpiratát, melyben visszaélés-sel és korrupcióval vádolta a közélet megannyi résztvevőjét és hivatalát, amiért a bács-szerémi ágostai hitvallású evangélikus egyház esperesi hivatala fegyelmi eljárást indított ellene.³⁸

34 D. k.: Magyar kultúra. *Újvidék*, 1905. június 6. 1.

35 STELTZER Frigyes: Bács hajdana. *Újvidék*, 1881. június 19. 2–3.; STELTZER Frigyes: Adalékok Bácska helyrajzához I–II. *Újvidék*, 1881. július 24. 2–3., július 31. 2.; STELTZER Frigyes: Adalékok Bácska hajdanához. *Újvidék*, 1882. január 8. 2., január 15. 1–2., január 22. 2–3., május 7. 1–2.

36 *Geschichte der Bácska*. *Újvidék*, 1883. szeptember 23. 3.

37 STELTZER Frigyes: Kulpin története. *Újvidék*, 1886. július 4. 1–2.

38 V.: Esperességi közgyűlés [A bács-szerémi ágostai hitvallású evangélikus egyház.]. *Újvidék*, 1891. július 5. 2–3.; Steltzer Frigyes levele a Nyílt Tér rovatban. *Újvidék*, 1891. július 12. 3.; Beküldetett – Steltzer Frigyes felfüggesztése. *Újvidék*, 1891. július 19. 2.; HERGER Ágoston: Nyilatkozat [Steltzer Frigyes Követválasztási előkészületek Bács megyében című röpirata ellen]. *Újvidék*, 1891. augusztus 13. 3.; Jegyzőkönyv – Felvétel a bács-szerémi ágostai hitvallású evangélikus esperesség 1891. évi augusztus 17-én Újvidéken tartott értekezlete alkalmából. *Újvidék*, 1891. augusztus 23. 3.; Törvényszéki Csarnok [Steltzer Frigyes ügyének tárgyalása]. *Újvidék*, 1891. október 4. 3., október 18. 2–3.

Steltzer azonban – bízva igazában – tovább vádaskodott, ami azután a lelkeszi állásból való felfüggesztését eredményezte.³⁹ 1893 novemberében pedig már arról számolt be az *Újvidék*, hogy „Steltzer Frigyes felfüggesztett evang. lelkész ügyében a bányakerületi törvényszék a bács-szerémi egyházmegyei törvényszék ítéletét indokainál fogva helybenhagyta. Ezen ítélet pedig hivatalvesztésről és az összes perköltség viseléséről szól.”⁴⁰ A szegedi királyi tábla tovább súlyosbította a büntetést, és Steltzer Frigyeset három havi fogházra ítélte, s az összes költségek megfizetésére kötelezte.⁴¹ Hogy a vármegyei hivatallal is felelős kiszácsi lelkész leülte-e az ítéletét – nincs róla híradás. Annyi azonban bizonyos, hogy két esztendő múltán az *Újvidék* a következő rövid értesítést közölte:

„Steltzer Frigyes Kiszács előjáróit a következő jellemző sorokban értesítette hollétéről: Érdemes községi előjáróknak Kiszácson. Van szerencsém tudomásukra hozni, hogy mint annak idején Dr. Luther Márton Wartburgban, üldözöm elől én is Zürichbe menekültem, s itt akarom bevárni a most uralkodó kormánypárt bukását, mely ha bekövetkezik, visszatérendek hazámba. Zürich (Hévíciában), 1895. január 27. Steltzer Frigyes sk. ev. lelkész. Lakásom: Predigerhof (hol hajdan Zwingli Ulrik lakott) II. Etage, bei Adolf Lavinszky.”⁴²

Így történt azután, hogy a pályája elején kiváló történésznek indult Steltzer Frigyes rovata átalakult bűnügyi krónikává.

Kedvelt és lelkesen körülrajongott szerzője volt a lapnak Érdujhelyi Menyhért katolikus plébános, Újvidék város és környéke kiváló történetírója. Ünnepi – húsvéti, pünkösd-i és karácsonyi – vezércikkei mellett,⁴³ gyakran jelentek meg az oktatás,⁴⁴ a művelődés⁴⁵ és az egyházi élet⁴⁶ területét érintő publicisztikai írásai, igazán otthonosan azonban ő is a történeti kutatások területén mozgott. 1890-től kezdett Újvidék múltjával foglalkozni, ettől kezdve egymást követték a monográfiája témája körüli kutatásiról árulkodó írásai: a *Vázlatos töredékek Újvidék történetéből*, az *Újvidék város szabadalmi*, vagy *Az újvidéki katonai határőrök* című írásai rendszeresen a munka előrehaladtáról tudósítottak.⁴⁷ Érdujhelyi 1892 júniusában a város által kinevezett monográfia-bizottság tagjai előtt beszámolót tartott kutatási eredményeiről, és a monográfiával kapcsolatos elképzeléseiről. Az *Újvidék* beszámolója szerint: „a teljes számban megjelent kiküldöttek két órán át feszült figyelemmel

39 A bács-szerémi esperes kerület a múlt héten konzisztóriumot tartott, mely Steltzer Frigyes kiszácsi evangélikus lelkészre nézve a lelkeszi állástól való felfüggesztést kimondta. *Újvidék*, 1893. február 5. 3.

40 Steltzer Frigyes felfüggesztett evang. lelkész ügyében [...]. *Újvidék*, 1893. november 19. 3.

41 A királyi tábla ítélete. *Újvidék*, 1893. december 24. 2.

42 Beküldetett. *Újvidék*, 1895. február 10. 3.

43 ÉRDUJHELYI Menyhért: Alleluja! (húsvéti vezércikk). *Újvidék*, 1890. április 6. 1.

44 ÉRDUJHELYI Menyhért: Az óviskolák jelentőségéről. *Újvidék*, 1890. július 5. 1.

45 ÉRDUJHELYI Menyhért: Egyházi zenénk. *Újvidék*, 1890. április 13. 1.

46 ÉRDUJHELYI Menyhért: Szerb pátriárka-választás. *Újvidék*, 1890. május 4. 1.; ÉRDUJHELYI Menyhért: Templomépítés Újvidéken. *Újvidék*, 1891. március 8. 1.

47 ÉRDUJHELYI Menyhért: Vázlatos töredékek Újvidék történetéből. *Újvidék*, 1890. február 16. 1–3.; Vázlatos töredékek Újvidék történetéből – A telepítés története. *Újvidék*, 1890. február 16. 1–2., február 30. 1–2., augusztus 3. 1–2., augusztus 10. 1.; ÉRDUJHELYI Menyhért: Újvidék sz. kir. város címere. *Újvidék*, 1890. november 16. 1.; ÉRDUJHELYI Menyhért: Újvidék város szabadalmi I–II. *Újvidék*, 1890. november 23. 2–3., november 30. 1–2.; ÉRDUJHELYI Menyhért: Az újvidéki katonai határőrök. *Újvidék*, 1891. február 22. 1–2.; ÉRDUJHELYI Menyhért: Kalugyerek reformja. *Újvidék*, 1892. szeptember 25. 2.

és meleg érdeklődéssel hallgatták nt. Érdujhelyi Menyhért előadását, ki a monográfiára tartozó egyes részleteket mutatta be, valamint az általa megírandó monográfia beosztását és tervezetét rövid körvonalakban ismertette. A nagyobb részt szakértőkből álló bizottság a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott Érdujhelyi Menyhért, lapunk munkatársának a roppant terjedelmes anyag szakavatott feldolgozása körül tanúsított szakavatottságát (sic!), s azon egyhangú véleményének adott kifejezést, hogy a város monográfiájának megírása a legavatottabb kezekbe van letéve”.⁴⁸ 1893. január végén Újvidék városi tanácsának bizottsága és a monográfia szerkesztőse együttes ülésén „Érdujhelyi Menyhértnek nagy alapossággal és szakértelemmel írt művét elismeréssel fogadta, s a mű kiadására vonatkozó részletekre nézve is ajánló előterjesztést intézett a vár.[osi] tanácshoz. A vár.[osi] tanács – mint értesültünk – a monográfia három nyelven leendő kiadását fogja a városi közgyűlésnek ajánlani.”⁴⁹ Közben a Dudás Gyula szerkesztette vármegyei monográfia is meghívta munkatársai körébe az újvidéki tudós papot: „B.-Bodrogh vármegye monográfiájának egyháztörténeti részét főt. Érdujhelyi Menyhért, lapunk munkatársa fogja megírni, ki erre a monográfia szerkesztő bizottságától felkérletett, illetőleg megbízást nyert” – közölte a hírlap 1892. július 31-én.⁵⁰ E roppant munkás évek eredményei sorában tartozik, hogy Érdujhelyi Menyhért 1893 januárjától Fonyó Páltól átvette a *Katholikus Hitoktatás* című folyóirat szerkesztését is – az újvidéki plébános tehát méltán volt népszerű hívei és olvasói táborában.⁵¹

Az *Újvidék története* magyar nyelven 1894 második felében jelent meg, szerb fordítása 1894 októberében, a német pedig csak 1895 januárjában látott napvilágot. Könyvét Thim József így méltatta a *Századok* lapjain: „Érdujhelyi eddig is már feltűnt alapos értekezései által; igazi nevet azonban csak most szerzett Újvidék monographiájának megírásával. Dél-magyarország alföldi városainak történetét megírni nehéz feladat. Nálunk a levéltárak anyaga legfeljebb a XVIII. századig terjed, azontúl a múltba csak idegen levéltárak és forrásmunkák útján lehet visszatekinteni. Bármely alföldi város monographiájának megírása töretlen útra vezet; fáradsággal, verejtékkel kell beszerezni az anyagát, s csak ezután lehet szó a feldolgozásról.”⁵² Az *Újvidék* B. szignó mögé rejtőző méltatója is rámutatott: könyvének megírásakor felettébb szegényes levéltári anyag állt Érdujhelyi rendelkezésére, ám a szerző roppant gazdag szellemével oly mértékben hatotta át az anyagát, hogy az igazi történetté formálódott.

„Ha végig tekintünk a gazdag tartalmú munkán – írta a monográfia méltatója –, köszönetet kell mondanunk a szerzőnek, ki megfelelve a város bizalmának, buzgalomával, tudományával megvilágí-

48 Városunk monográfiája tárgyában [...]. *Újvidék*, 1892. június 5. 3. A készülő könyv sorsát a lap mindvégig nagy érdeklődéssel követte, s rendre hírt adott az újabb fejleményekről. Monográfiánk ügye [Újvidéken ülésezett a monográfiái bizottság]. *Újvidék*, 1892. június 26. 1.

49 A monográfia ügyében [...]. *Újvidék*, 1893. január 29. 2.

50 Bács-Bodrogh vármegye monográfiájának. *Újvidék*, 1892. július 31. 2. A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1890. április 9-én megtartott közgyűlésén vette tagjai sorába Érdujhelyi Menyhértet., GROSSCHMID Gábor társulati titkár: Jegyzőkönyv [1890. április 9.]. In GROSSCHMID Gábor (szerk.): *Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve. VI./III.* Zombor, Nyomatott Bittermann Nándornál, 1890. 76–80.

51 Érdujhelyi Menyhért segédlelkész és lapunk munkatársa jövő évtől kezdve átveszi a *Katholikus Hitoktatás* című, eddig Fonyó Pál szerkesztése alatt megjelent hitoktató folyóirat szerkesztését. *Újvidék*, 1892. november 27. 2.

52 Thim József, dr.: *Újvidék története*. Írta Érdujhelyi Menyhért. *Újvidék*, 1894.; *Századok*, 1895. 566.

totta Újvidék múltját, leírta fejlődését és jelen virágzó kulturális életét. Ezen tárgyra nézve nemcsak helyi, hanem általános művelődéstörténeti fontossággal bír.”⁵³

Az *Újvidék történetének* megjelenésekor azonban Érdujhelyi Menyhért hitoktató káplán és tudós történetíró már nem tartózkodott Újvidéken, a hírlap tudósítása szerint az érseki főhatóság Kiskőrösre nevezte ki adminisztrátornak. „Amily őszintén gratulálunk a saját vágya szerint történt előléptetésnek, épp oly sajnálkozással látjuk távozását, mert benne nemcsak a hazafias gondolkozású, a jeles papot, az irodalom munkás és szakavatott ápolóját, hanem társadalmi életünknek is igen kedvelt tagját veszítjük el” – írta az *Újvidék* című hetilap.⁵⁴ Helyébe Török Gyula garai káplánt nevezték ki hitoktatónak.⁵⁵ Érdujhelyi Menyhért 1894. február 13-án *Búcsúszó* című rövid közleményében így köszönt el a híveitől: „Újvidékről történt távozásom alkalmából kedves-émlékű barátainnak és ismerőseimnek szívélyes Isten-hozzádot mondok.”⁵⁶

Az *Újvidék* azonban nem feledkezett meg igen kedvelt és az olvasói körökben igen népszerű munkatársától. Rendszeresen beszámolt könyvei megjelenéséről,⁵⁷ olykor röviden méltatta is újabb munkáját.⁵⁸ Igaz, 1895 decemberében elsőként a zombori *Bácska* közölte a hírt: Érdujhelyi Menyhért kiskőrösi lelkész, neves bácskai történetíró a Szent István Társulat megbízásából és annak támogatása mellett, 1896 januárjától fél évre Rómába megy, hogy a vatikáni levéltárakban „búvárkodjék és tanulmányokat tegyen”.⁵⁹ 1896. július 21-én ugyancsak a *Bácska* számolt be arról, hogy a tudós történetíró „a vatikáni és az olasz állami levéltárban, valamint a bécsi és velencei nunciature levéltáraiban” több hónapos tudományos kutatásai befejeztével, a magyar egyházra, főleg a kalocsai egyházmegyére vonatkozó igen becses történelmi adatok birtokában, a napokban hazatért.⁶⁰ Az *Újvidék* is üdvözölte a Rómából hazatérő egyházfit, és köszöntőjében kiemelte:

„A jeles tudósnak, ki már eddig is oly előnyös névre tett szert történelmi monográfiáival, a magyar egyház, s jelesül a kalocsai főegyházmegye történetére, kiválóan szerencsés kézzel és szorgalommal igen becses okmányokat sikerült erre vonatkozólag – főleg a XV. századból – fölfedezni és pedig oly nagy számban, hogy bizton remélhetjük, miszerint a jeles író történelmi irodalmunkat rövid idő alatt kiválóan érdekes és értékes művekkel fogja gyarapítani.”⁶¹

1896 novemberében arról is beszámoltak, hogy Érdujhelyi Menyhért *Kutatásaim a római levéltárakban* címmel 44 lapra tehető füzetet jelentetett meg.⁶² Az elkövetkező évtized során e kutatásainak eredményeként jelenhettek meg olyan, a Délvidék története tekintetében alapvető munkái, mint *A titeli káptalan története* (1895), *A kalocsai érsekség a Renaissance-korban* (1899),

53 B.: Újvidék története. Írta Érdujhelyi Menyhért. *Újvidék*, 1895. július 21. 1–2.

54 Érdujhelyi Menyhért hitoktató káplán [...]. *Újvidék*, 1894. január 11. 2.

55 Kinevezés. *Újvidék*, 1894. január 11. 3.

56 ÉRDUJHELYI Menyhért: Búcsúszó. *Újvidék*, 1894. február 18. 3.

57 ÉRDUJHELYI Menyhért: Péter és Bánk bán összeesküvése. *Újvidék*, 1893. július 16. 3.

58 H. J.: A titeli káptalan története. Írta Érdujhelyi Menyhért. *Újvidék*, 1896. január 19. 1.

59 Kitüntető megbízatás. *Bácska*, 1895. december 24. 4.

60 Tudományos kutatások. *Bácska*, 1896. július 21. 2.

61 Érdujhelyi Menyhért, kiskőrösi lelkész [...]. *Újvidék*, 1896. július 26. 2.

62 U. o., 1896. november 22. 3.

A közjegyzőség és hiteles helyek története Magyarországon (1899), *Egy alajbég telepítései – Adatok az Alföld XVII. századi történetéhez* (1901), *A kolostorok és káptalanok befolyása Magyarország mezőgazdasági fejlődésére a mohácsi vész előtt* (1903) és *A kat. hitelemzés története Magyarországon* (1908).

Ez utóbbi kötetét már zentai plébánosként jegyezte. Hivataláról azonban 1908-ban lemondott, és az Egyesült Államokba távozott. Távozásának okát és körülményeit sűrű homály fedte. Ünnepezt történetíró volt, olvasói és hívei körében nagy tisztelet övezte, tudósi körökben mindenütt elismerés övezte munkásságát. Miért fordított hátat mindennek Érdujhelyi Menyhért? Pályája során olykor felröppent a hír, a plébános úr nem tud bánni a pénzzel, olykor gondjai támadtak az egyházi javak elszámolásával is. 1909 októberében a zombori *Bácska* közölt is egy, a *Bács megyei Irodalmi Társaság* címére küldött figyelmeztetést, melynek névtelen szerzője elsőre bocsájtotta: „minden testület szigorúan ügyel arra, hogy tagjai semmiféle erkölcsi defectusban ne szenvedjenek”. Márpedig az Irodalmi Társaság két tagja is e tekintetben „súlyos kifogás alá esik”. Az egyik maga a társaság alelnöke, Érdujhelyi Menyhért, volt zentai plébános, aki „a plébánia vagyonát elherdálva eltűnt, mint a kámfor”.⁶³ Cáfolat nem érkezett a hírre.

A történeti munkák jelentették az *Újvidék* tárcarovatának legjobb, legszínvonalasabb munkáit. Vers, elbeszélés, jegyzet vagy könyvismertetés tekintetében viszont felettébb átlagos, olykor igen gyöngé műveknek tudott csak teret biztosítani. (Más újvidéki magyar lapok együttes tanúsága szerint a Duna-parti város a magyar irodalom terén nem tudott emlékezetes teljesítményeket felmutatni.) Ezzel együtt is az *Újvidék*nek mindig voltak kedvelt költői és elbeszélői, akiknek előszeretettel biztosított megjelenési lehetőséget, ám ezek a szerzők egy-két évi domináns jelenlét után eltűntek a lapból. Az 1883 utáni években gyakran jelentek meg a vonal alatt Szabó József versei. Lírájának sajátos termékei az *Eldallottam*, a *Mintha virág* (1883. október 28.) és a *Hazám* (1888. január 1.) című versei. Költészete színvonalukról sokmindent elárul az 1885. május 3-án közölt *Feledve* verse, amely jellemző példája a korszak szalonköltészete vidékies változatának. A vers írója a temetőt járva azon mereng el, miért olyan gyarló az ember, hogy minden dicsőt, nemeset és szépet oly gyorsan elfeled. Az emberség egyedüli reménye az irodalom, hiszen örökké él az, amit a költészet megörökít, amit a költő versben megénekel:

*Nyugosztok itten ős porok,
Nyugosztok itten némán. Feledve –
A kósza szél, ha erre téved
Súg-búg, mint éji gyászkísértet:
Feledve vagytok, feledve.*

*S egy bűnös-bajos hangtól ím,
Csendül meg rezgő szívem húrja:
A szép, a nemes – bár eltemetve,
El nem enyész, csodásan tart örökre,
Feltámad, él a költő lantján újra.*

63 A Bács megyei Irodalmi Társaság figyelmebe. *Bácska*, 1909. október 29. 3.

Kirschanelek Ödönt az *Újvidék* saját tárcaírójának tekintette, ő azonban inkább az elbeszélés terén „jeleskedett”, az *Egy átlőtt kalap és még valami* (1894. február 18.), a *Duzzog az asszony* (1894. május 20.), a *Tíz év múltán* (1894. augusztus 19.) és *A számadó gulyás* (1900. március 25.) című írásai nem tartoznak az emlékezetes művek sorába. Mayer József az 1900-as évek fordulóján színházi tudósításokat jelentetett meg az újságban, a *Ki lesz a színigazgató?* (1900. február 18.), a *Nemzeti színészet* (1900. április 22.) és a *Kapuzáraskor* (1900. május 6.) című beszámolóival a város színházi idényének eseményeit kísérte nyomom. Kedvelt szerzője volt a lapnak Holzmann Ignác néptanító, aki humoros elbeszélései (*Egy kis félreértés*, 1899. június 25.) és pedagógia dolgozatai (*Család és iskola*, 1894. augusztus 19.; *Nevelési ügy – A gyerekek hazudozásáról*, 1897. augusztus 15.) mellett elsősorban fordításaival hívta fel magára az olvasók figyelmét. Az ő tolmácsolásában jelent meg Guy de Maupassant *Az ékszer* (1895. január 27.), Zola Emil *Hogyan halunk meg* (1898. szeptember 4.) című elbeszélése, de *Az arany pénz* címmel (1895. október 13.) török adomákból is fordított. A boszniai hadjáratról szóló *A dob* című elbeszélést (1901. szeptember 8. és szeptember 15.) pedig németből honosította magyarra. 1896. június 28-án azután arról számolt be az *Újvidék* szerkesztője, hogy Holzmann Ignác petrováci tanító,

„lapunk r.[endszeres] levelezője, a magyar nyelv sikeres tanítása és terjesztése körüli fáradozásáért 50 frt jutalmat kapott a minisztériumtól. A magyar nyelv körüli buzgólkodása annál inkább érdemel elismerést, mivel nevezett tanító enemű fáradozásával úgyszólván egyedül áll még tanítótársaival szemben is, kik a pánszláv üzemekben való részvétet többre becsülik a hazafias magyar tanító teendőinél.”⁶⁴

Az 1890-es években Zanbauer Ágoston felelős szerkesztői irányításával az *Újvidék* egyre szűkebb, egyre jelentéktelenebb lap lett, ígérete és fogadkozása ellenére láthatóan nem volt képes „olvasói fokozódó igényeit kielégíteni”. Pedig az elmúlt évtizedek során a város magyar olvasóközönségének elvárásai lényegesen megváltoztak. A „magyarság fája erős gyökeret vert Újvidéken”, amiben kétségtelenül része volt az *Újvidék* című politikai, társadalmi, közgazdasági és közművelődési hetilapnak is. A lap évről-évre, érezhetően veszített pozícióiból, társadalmi tekintélyéből. Látta ezt a felelős szerkesztője Zanbauer Ágoston is, ezért a lap 1907. december 29-i számában bejelentette annak megszűnését, illetve a *Határőr* című lappal történő fúzióját.

„A megváltozott politikai viszonyok – írt a lap szerkesztője –, az új pártalakulások, és ennek következtében [az] utóbbi időben mind kevesebb pártolás és támogatás arra indítottak, hogy a további harcról és munkáról, legalább e lap keretében letegyünk, s midőn ezúttal t.[iszte]lt olvasóink szíves tudomására hozzuk, hogy az *Újvidék*, mint ilyen, újévtől kezdve megszűnik, illetőleg a *Határőrrel* egyesül, hogy ekképp városunk és a vidék szellemi, anyagi erői tömörülve, egyesülve jobbat és többet teremthessenek e város és hazánk javára, hálátelt szívvel mondunk forró köszönetet mindazoknak, kik lapunknak évek hosszú során át anyagilag, erkölcsileg és szellemileg pártolták.”

Arra kérte hűségese olvasóit – anélkül, hogy szóvá tette volna a lap politikai elkötelezettségének irányultságát –, figyelmükkel és szeretetükkel ezután a *Határőrt* tiszteljék meg.⁶⁵ Frankl

64 Magjutalmazott tanító. *Újvidék*, 1896. június 28. 1–2.

65 Az *Újvidék* búcsúszava. *Újvidék*, 1907. december 29. 2.

István 1875-ben indított lapjának megszűnésével Újvidék város magyar sajtótörténetének három évtizedes, jelentős korszaka zárult le.

1.1.2. „Békés megegyezés” a szerb testvéreinkkel *Határőr* (1892–1917)

Nem a *Határőr* volt Újvidéken az Országos Függetlenségi és 48-as Párt első hivatalos közlönye. Az aránylag rövid életű *Újvidéki Hírlap* ugyan politikai és vegyes tartalmú lapként jelentette meg 1891. december 19-én a mutatványpéldányát, valójában azonban első számától kezdődően a függetlenségi pártkoalíció táborába tartozott. „Az utolsó évtizedben uralkodó politikai rendszer az egész országban elaltatta a közvéleményt” – mutatott rá a szerkesztőség az általa járhatónak vélt útra. A politikai öntudat építése, és a közügyek iránt való érdeklődés terén hosszú idő óta mélyeséges-mély „lethargia” volt tapasztalható, ennek felszámolására tesz kísérletet az induló lap. „Mindenki tudja – olvasható a programadó beköszöntőben –, hogy egyedül a sajtó képes a közvéleményt szendergéséből felébreszteni, egyedül az képes a közöny dermesztő burkát felolvasztani”. Feladatának tekinti hát az *Újvidéki Hírlap*, hogy a közvéleményben újra fölébressze a közügyek iránti érdeklődést. A cikk írója hozzátette:

„politikai pártállást előre nem jelöltünk ki magunknak, mert köztapasztalat: hogy valamely politikai párthoz való tartozás a pártfegyelem kényszerébe hajtana, s a tiszta tárgyilagosság, a pártfegyelem által korlátozva lenne. Ezért lapunk a fennálló politikai pártok egyikéhez sem csatlakozik, hanem legjobb meggyőződésünk szerint politikai kérdésekben is a *tiszta igazságot*, a legjobbat igyekszünk keresni, tekintet nélkül a pártérdekekre.”⁶⁶

Ezzel szöges ellentétben állott az 1892. január 6-án közölt, szinte a teljes számot betöltő *Az újvidéki Függetlenségi és 48-as Párt értekezlete* című tudósítás, amelynek lelkesen hivalkodó elkötelezettsége egyértelműen kijelölte az *Újvidéki Hírlap* irányát is. Felelős szerkesztője, kiadója és laptulajdonosa egy személyben Nemes Sándor volt, s Újvidéken a Hirschenhauser és Reitzer könyvnyomdában nyomtatták. 1905. július 21-én meghalt a lap alapítója, Nemes Sándor, és ezzel a lap meg is szűnt.

A *Határőr* 1905-ben az Országos Függetlenségi és 48-as Párt délvidéki hivatalos lapjaként indult Újvidéken, felelős szerkesztő Mayer József, politikai főmunkatárs Kalmár Antal, társszerkesztő Medvetzky Imre volt, ám ami ennél is fontosabb: a fejléc alatt lapvezérként ott szerepelt gróf Teleki Árvéd országos politikus neve is. A lapot Újvidéken Hirschenhauser Benő könyvnyomdájában állították elő. Az *Újvidék* című hetilap 1908 januárjában olvadt az új politikai elkötelezettséget hirdető laptársa szerkesztőségébe, akkor, amikor az így toborozta előfizetőit:

„a mai nappal a negyedik évfolyamba léptünk. [...] Lapunk megjelenésének időpontja összeesik a Fejérvári kormány garázdálkodásaival. Újvidék ellenállott nekik. Volt benne részünk, érdemünk nekünk is. [...] Szószólói voltunk minden üdvös tervnek, szószólói a város gazdasági újjászületésének. [...] Hirdetői voltunk, vagyunk és maradunk Kossuth Lajos tanainak: szabad, független, magyar nemzeti államot akarunk. Hirdetjük a testvériség eszméit, szerb testvéreinkkel való békés megegyezést, békés együttélést.”⁶⁷

66 Programunk. *Újvidéki Hírlap*, 1891. december 19. 1–2.

67 A t. közönségnek. *Határőr*, 1908. január 1. 2.

Amikor 1909-ben Zambauer Ágoston neve társszerkesztőként megjelent a lapban, a *Határőr* így fogadkozott: „Töretlen hirdetői leszünk az ország függetlenségére irányuló törekvéseknek. Igaz meggyőződéssel fogjuk ápolni a békét a város lakossága között felekezeti- és nemzetiségre való tekintet nélkül”.⁶⁸ 1909. április 4-től Balla Árpád laptulajdonos mellett Zambauer Ágost (sic!) lapigazgató lett, felelős szerkesztőként pedig Pap Sándor nevét tüntették fel.

Az újvidéki *Határőr* politikai hetilap volt, annak minden jellegzetes ellentmondásával együtt. Igazán meghatározható arculata a választások idején volt, azok lezajlását követően többnyire érdektelen politikai szövegek jellemezték. Ádáz ellenszenvvel támadta a magyar politikai élet szabadelvű hagyományait, és Függetlenségi és 48-as Pártként az új Magyarországot demokratikus viszonyai megteremtőjének tekintette magát. Ebben Újvidék szerb közösségében, azon belül is a Jásza Tomić vezette Szerb Radikális Pártban lelte meg igaznak vélt partnerét.

„Újvidék a szerbek kis Athénje. Újvidék jó egyharmadát szerbek lakják. Itt van a hazai szerbség színe-java, értelmisége, vezetősége. És amikor az újvidéki függetlenségi párt, élén akkori vezérével Balla Aladár dr. akkori városi főügyessel és Balla Árpáddal, minden hazafias ügy lelkes előharcosával, szembeszállva a darabont kormány alkotmány- és törvényellenes intézkedéseivel, a nemzeti ügyért élet-halál harcot folytatott, akkor az újvidéki szerbség, élén Tomics Jásóval, a szerbek európai műveltségű vezérével, bizony ott volt a harc porondján: legelől” – fogalmazott túlzásoktól sem mentesen a lap 1909 tavaszán, az éppen aktuális választások előtt támogatókat keresve.⁶⁹

A *Határőr* című lap történetét mindvégig a szerbek iránti rokonszenv jellemezte – ebbéli igyekezete vált legfőbb ismertetőjévé. 1907. április 17-én Kalmár Antal *A szerbek új politikája* című írásában arról tudósított, hogy az újvidéki népgyűlésen, melyen Teleki Árvéd képviselői beszámolóját tartotta, testületileg vett részt a szerb radikális párt. E kivételesen jelentős eseményen a szerb radikálisok vezére, „Tomics Jása azt a fontos kijelentést tette, hogy a szerb politikai radikális párt a perszonál unió mellett foglal állást”. A cikkíró úgy vélte, ezzel a nyilatkozattal a szerb radikális párt „ügyszólván testületileg lépett be az országos 48-as és függetlenségi pártba. E nyilatkozattal a szerbek hivatalosan is sok olyan törekvésükről mondtak le, amelyek mintegy kétszáz esztendő óta többé-kevésbé fix pontjai valának a szerbek nemzeti politikájának.” A szerb politika végre megtalálta a helyes utat – vélte a cikk írója –, felismerte, hogy csak a célszerű és célirányos magyar politikával karöltve fordulhatnak szembe az „eresztékeiben recsegő bécsi udvarral”, s most végre „századok óta először a magyar nemzettel kontaktusban iparkodnak megvalósítani nemzeti törekvéseiket”. Küszöbön van hát a szerbek körében az egységes történelmi magyar állammal történő megbékélés.⁷⁰

A Teleki Árvéd országgyűlési képviselő újvidéki választókerületi beszámolóján történeteket Kállay Frigyes, Kállay Béni fia is lelkesen méltatta. Történelmi jelentőségűnek vélte a fordulatot, hogy végre eljött az ideje annak, hogy a „szerbek és magyarok ugyanazon célokért küzdve összetartanak”, ami természetesen elsősorban Balla Aladár főispánnak, és az újvidéki függetlenségi párt vezetőinek az érdeme. Mint ahogyan elévülhetetlen érdemeket szerzett magának a magyar–szerb barátság ápolása terén Tomics Jása, a radikális szerbek vezére is.

68 Előfizetési felhívás. *Határőr*, 1909. január 2. 1.

69 Az újvidéki szerbek. *Határőr*, 1909. február 25. 2.

70 DR. KALMÁR ANTAL: A szerbek új politikája. *Határőr*, 1907. április 17. 1–2.

„Hálások vagyunk neki érte, mi magyarok, s bizonyára hálások lesznek a szerbek is, mert belátják, amint idővel az összes nemzetiségeknek be kell látniok, hogy csakis jó barátként élhetnek és prosperálhatnak közöttünk, nem pedig [...] mint ellenségek.”⁷¹ Ezt követően még heteken át zengett az újvidéki Függetlenségi és 48-as Párt lapja a magyarok és a hazafiasan gondolkodó szerb radikálisok közt testvéri kötelékek létrejöttének. „A radikálisok mindenkor és minden esetben ott vannak, ahol azt a magyar nemzeti ügy parancsolja, mindenkor egy harcvonalban a függetlenségi párttal” – volt olvasható a *Magyar–szerb testvériség* című vezércikkben.⁷²

Jó egy évtizeddel korábban a Zambauer Ágoston szerkesztette *Újvidék* című kormánypárti lapban a választások idején még így hangzott a *Kortesnóta*:

*Ki van bontva már a zászló:
Szabadelvű, ez a jelszó!
Rohonyi lesz a követünk
Ugron Gábor nem kell nekünk.
Éljen Rohonyi!*

*Nem kell nekünk szerb szövetség,
Csak a magyar testvériség.
Aki magyar jöjjön velünk,
Rohonyi a mi emberünk.
Éljen Rohonyi!*⁷³

Magyarország függetlenségéért, önállóságáért, a nemzet létének biztosításáért és megerősítéséért megindított küzdelem során életre hívott *Határőr* – amely a lázas kortes-beszédek világában érezte magát igazán elemében – a hétköznapi közéleti valóságában nem találta meg a maga helyét, a közösség szellemi teremtő munkájához vajmi keveset tudott hozzátenni. 1914. május 31-én azután arról értesítette az olvasóit, hogy a *Határőr* szerkesztősége átadja a lapot az *Újvidéki Napló* című laptársának, „amely a jövő héttől kezdve – meg vagyunk győződve – a legnagyobb pontossággal fogja közönségünk teljes meglegedésére mindenki igényét kielégíteni”⁷⁴ Ugyanott az *Újvidéki Napló* kiadóhivatala és szerkesztősége a következő nyilatkozatot tette közzé:

„Midőn e mai napon volt laptársunk, a *Határőr* tíz évi, a köz javára irányult munkásságát beszünteti, engedtessek meg nekünk, hogy itt a búcsúszó mellé néhány szót iktassunk. A *Határőr* a mai naptól kezdve az *Újvidéki Napló* tulajdonába megy át, hirdetői és előfizetőivel szemben vállalt kötelezettségeit átvesszük és iparkodunk, hogy azokat kielégítsük, kérjük a tisztelt közönség jóakarátú, becses támogatását. Így, egy táborba tömörülve, közös egyetértéssel városunk jólétének előmozdításában mindannyian közreműködhetünk.”⁷⁵

71 KÁLLAY Frigyes: Az újvidéki szerbek (Impressziók). *Határőr*, 1907. április 21. 1–2.

72 Magyar–szerb testvériség. *Határőr*, 1907. május 15. 1.

73 Kortessnóták – Éljen Rohonyi. *Újvidék*, 1896. október 18. 3.

74 Értesítés. *Határőr*, 1914. május 31. 1.

75 Tisztelt Közönség! *Határőr*, 1914. május 31. 1.

A *Határőr* tíz éves fennállása során mindvégig szűk pártérdekeket szolgált, Simonyi Mária azonban érdemének tekintette, hogy „igen népszerű volt a nemzetiségiek körében”.⁷⁶

1.1.3. „Az újvidéki magyar társadalom lelki támaszra szorul” *Újvidéki Napló* (1909–1917)

Az Újvidéken megjelenő helyi magyar hírlap, az *Újvidéki Napló* 1913. augusztus 3-i számának első oldalán egy bizonyos K. P. vezércikkben értekezett a város áldatlan és elmaradott kulturális állapotáról. „Itt vagyunk a határszélen – írta a szerző nem leplezett elkeseredésében. – A Kelet kapuja Újvidék. Gazdag, intelligens a közönsége, melynek minden jóra megvan a hajlama, csak nincs, aki tespedéséből fölrázza.” Majd földidézte azt a történetet, amikor példátlanul csúnya módon leégtek az Újvidékre látogató festőművészek, akiknek a kiállítást követően annyi bevételük nem volt, hogy a helyiséget és a látogatásuk költségeit ki tudták volna fizetni. Nagy szorultságukban Zenta városa váltotta ki őket. Zenta – amely Újvidékhez képest egyszerű falu – jobban megbecsüli művészeit, mint a gazdag, előkelő város – méltatlankodott a cikk szerzője. „Oka ennek az, hogy itt nincs – és ha van, nagyon kevés – műérzék”, a város polgárait feltűnően kevésbé érdekli a művészet és a tudomány. „Nem lelkesedünk a szépért.” Lám, múzeuma sincs a városnak, pedig a kultúra haladását, a műveltség fejlesztését a régi tárgyak, érmek, okmányok, könyvek, fegyverek, pénzek gyűjteménye is elősegíti. „A mi vidékünk ezekben rendkívül gazdag”, alakuljon hát azonmód kezdeményező bizottság az Újvidéki Múzeum létrehozására.⁷⁷ Hogy ki volt a szerző, aki ennyire szívén viselte Újvidék művelődési életének színvonalát, bajos lenne kideríteni, az elhanyagoltság nyomán támadt hiányérzet azonban önmagáért beszélt. Volt tehát teremteni valója a magyar értelmiségnek a XX. század első éveiben Újvidéken, a Kelet felettébb nagyra becsült kapujában.

Cserneyi Mór lapja, az *Újvidéki Napló* első száma 1909. október 30-án jelent meg. A szerkesztőség jegyezte *Beköszöntő* felettébb harsányra sikerült:

„Az újvidéki magyar társadalom lelki támaszra szorul – írta feltételezhetően maga Cserneyi Mór. – Vezérszerepe, melyre hivatott, hanyatlófélben [van]. Melléje sorakozunk, hogy ős ereje ismét fel-támadjon. Szinte bántotta a lelkiismeretünket, hogy ez a derék magyar társadalom teljesen a tespedésre van kárhozthatva, mert nincs *igazi szószólója*, mert nincs, ki melléje állva az érdekét védené. Mit látunk, és mit tapasztalunk? Sötét felhők borultak ránk. [...] Az *Újvidéki Napló* a közönség védője és szószólója, tanácsadója, biztatója: a jóra, nemesre és hasznosra nevelője lesz. Pártfogója a kereskedelem[nek] és iparnak. A társadalmi béke állandósítója, az erkölcsnevelés, az ifjúság vezetésének irányítója. Minden hasznos munkának elismerője, [de] kérelmelhetetlen üldözője mindannak, ami a becsületes munka kerékkötője akar lenni. Ezzel a tisztességes programmal köszöntjük Újvidék közönségét! Az *Újvidéki Napló* szerkesztősége.”⁷⁸

A vasárnap megjelenő újság alcíme szerint társadalmi és városi közügyeket szolgáló hetilapként határozta meg magát. A címlapján felelős szerkesztőként dr. Tibor Dezső, szerkesztőként pedig Cserneyi Mór neve szerepelt, de mintha a lap még kereste volna önmagát: 1910 márciusában

76 SIMONYI i. m. (5. lj.) 366.

77 K. P.: Múzeumot Újvidéknek. *Újvidéki Napló*, 1913. augusztus 3. 1.

78 Beköszöntő. *Újvidéki Napló*, 1909. október 30. 1.

Tibor Dezső felelős szerkesztő mellett Cserneyi Mór neve már laptulajdonosként szerepelt, három héttel később, április 3-án már dr. Elschléger Dezső az újság első embere, de csak néhány szám erejéig irányíthatta a lapot, mert hamarosan Vermes Imre jegyezhetette felelős szerkesztőként a továbbra is Cserneyi Mór tulajdonában lévő *Újvidéki Napló*t. Ám ismét csak rövid ideig: 1910. május 12-én újra Elschléger Dezső a felelős szerkesztő, mi több a megváltozott címdal szerint az *Újvidéki Napló* szerkesztősége és kiadóhivatala mostantól kezdve dr. Elschléger Dezső ügyvédi irodájában, a Petőfi Sándor utca 5. szám alatt volt. Az alatta megjelent rövid közleményben pedig Cserneyi Mór bejelentette a laptól történő távozását:

„Az *Újvidéki Napló*tól a mai napon elbúcsúzom – írta nem leplezett csalódottsággal. – E lapot alapítottam, vezettem és ápoltam, anyagilag teljesen függetlenné tettem. Miután most már biztos pilléreken nyugszik az *Újvidéki Napló* jövője, bátran átadhatom. Addig e laptól távoznom erkölcsi lehetetlenség volt, míg anyagilag nem rendeztem. Utódomnak már könnyű lesz a munkája. Teljesen nyugodtan szentelheti minden idejét a lap szellemi részének. *Újvidéken* kell egy városi érdekeket szolgáló, tisztességes hírlap. Az *Újvidéki Napló* marad továbbra is a város polgárságának szószólója. Pártolja a t. közönség továbbra is az *Újvidéki Napló*t, hisz jó barátját támogatja. Engem pedig tartson meg becses jó emlékében, kinek egyéb nagy elfoglaltsága nem engedi, hogy az *Újvidéki Napló* ügyét, mint kiadó vagy szerkesztő szolgáljam. Cserneyi Mór.”⁷⁹

S hogy a lapszerkesztő távozása komoly elhatározás nyomán született meg – s mint ilyen, véglegesnek tűnt –, bizonyítja az ugyanabban a számban az ötödik oldalon megjelent hirdetés, miszerint: „Hadapród iskolára sikeresen előkészít Cserneyi Mór tanár. *Újvidéken*, Rákóczi út 35.”⁸⁰ Azonban ez is csak amolyan köztes állapotnak bizonyult; három héttel később – 1910. június 15-én – Cserneyi Mór neve újfent, mint laptulajdonos szerepelt az *Újvidéki Napló* első oldalán, 1910. július 10-én pedig a cím alatt ez állt: felelős szerkesztő dr. Elschléger Dezső, szerkesztő Cserneyi Mór, laptulajdonos Cserneyi Mór. Nyomatott Fuchs E. és társánál *Újvidéken*.

Hogy kit is kellene az utókornak Cserneyi Mór, a titokzatos újvidéki szerkesztő és laptulajdonos személyében tisztelni, azt máig nehéz kideríteni. Pályája szinte csak addig követhető nyomon, amíg az *Újvidéki Napló* megjelent, a hírlap 1917-ben történt megszűnését követően alakját elnyelte a homály. Honnan jött, hová sodorta a fölbolydult történelem? A hirdetés alapján elismert tanárként működött *Újvidéken*, aki hadapród iskolára is képes volt felkészíteni a tanulóit. Egy másik, 1910 szeptemberében közölt hirdetése szerint azonban „Cserneyi Mór gyorsírástanár magyar és német gyorsírási tanfolyama már megkezdődött.”⁸¹

A hírlap körüli talányok sora azonban változatlan hévvel folytatódott: 1910. augusztus 28-án nyolc oldalon megjelent a *Vasárnapi Élet*, az *Újvidéki Napló* szép reményekre följogosító heti melléklete. Feltűnő volt azonban, hogy a mellékletet Budapesten Elek Lipót könyvnyomdájában nyomtatták, ami nem árulkodott valami bölcs átgondoltságról. S valóban: a *Vasárnapi Élet* ezzel az egy számával meg is szűnt.⁸² Nem úgy Cserneyi Mór vállalkozói kedve, amely töretlennek bizonyult. Miközben a lap élén Elschléger Dezsővel váltakozva szere-

79 Cserneyi Mór: Az *Újvidéki Napló*tól a mai napon elbúcsúzom. *Újvidéki Napló*, 1910. május 12. 1.

80 Hadapród iskolára. *Újvidéki Napló*, 1910. május 22. 5.

81 Cserneyi Mór gyorsírástanár. *Újvidéki Napló*, 1910. szeptember 11. 1., Egy másik hirdetés szerint Cserneyi Mór okleveles gyorsírástanár a Gyorsírási és kereskedelmi szakiskola tanára volt. *Újvidéki Napló*, 1912. október 13. 6.

82 *Vasárnapi Élet* – Az *Újvidéki Napló* heti melléklete. *Újvidéki Napló*, 1910. augusztus 28.

peltek szerkesztőként, főszerkesztőként és felelős szerkesztőként, a világháború harmadik évében, 1916 karácsonyán az *Újvidéki Napló* ismét újított: *Balkán* címmel újabb heti mellékletet jelentetett meg, első oldalán a hangzatos megfogalmazással: „a magyar ipar és kereskedelem fellendítése és erősbödésének érdekeit előmozdító újság”. Ám ennek is mindössze két, egy-egy oldalas száma látott napvilágot.⁸³

Miközben az *Újvidéki Napló* című újság megjelenésének kilenc éve során mindvégig, szüntelenül kereste önmagát, hatalmas erőfeszítéseket tett sajátos arculatának kialakítására, Cserneyi Mór – Cserneyi M., Cs. M., Cs., vezetéki és keresztnéve két utolsó betűjének felhasználásával Ir, vagy ir jelzéssel – szinte egyedül írta a lapot. Írt mindenről, ami szeretett városában, Újvidéken eseménynek számított. A hírlap indulásakor ő maga köszöntötte az olvasót, ő hirdetett programot, ő jelentette be a szarajevói merényletet,⁸⁴ s bizonyára ő írta tele és szerkesztette meg az *Újvidéki Napló* 1917. június 18-án megjelent *Rendkívüli számát*, mellyel a jobb sorsra érdemes lapja meg is szűnt.⁸⁵

Az *Újvidéki Napló* nem volt igazán jó és olvasmányos hírlap. Indulásakor hetente egyszer, előbb vasárnap, majd szerdán jelent meg, 1915-ben olykor kétszer is – csütörtökön és vasárnap –, igazi hírlappá azonban nem nőtte ki magát. Hat oldalát a negyediktől kezdve hirdetések töltötték ki – ami ékes bizonyítéka annak, hogy megjelenésének költségeit a közölt reklámokból fedezte –, nagyobb fogyatékosága volt azonban, hogy a vezércikken kívül igazából rovatai sem voltak. Egy belpolitikai (rendre újvidéki kötöttségű) cikke után rendre már csak egy gazdasági témájú írás szerepelt, majd – amennyire futotta a szerkesztő erejéből – a beküldött és az ollózott hírek sokasága következett az első hirdetésig. Az *Újvidéki Napló*nak nem volt irodalmi rovata sem, tárcával is csak a legritkább esetben ajándékozta meg a vásárlóit, ezért a kései olvasó hiába keresi lapjain az újvidéki magyar irodalomról, a magyar közművelődésről szóló híreket. 1912-től, a Balkán-háborúk, majd 1914-től, az első világháború kitörésétől kezdve azonban rendszeresen közölte a frontról érkező beszámolókat, tudósításokat. Minden bizonnyal ennyire tellett a pályáját magányos befutó Cserneyi Mórtól.

1.1.4. *Újvidéki lapkísérletek*

Újvidéki Újság (1901), az *Újvidéki Közlöny* (1906–1913) és az *Újvidéki Híradó – Hétfői Újság* (1908)

Hogy a Duna partján kereskedelmi központtá nőtt Újvidék a XIX. század utolsó évtizedében erőteljesen polgárosodott, hogy lakosainak a kultúrával, a közélet sokszínűségével szembeni igénye egyre sokrétűbb lett, mi sem bizonyítja jobban, mint azoknak a lapkiadói vállalkozásoknak a gyakorisága, melyek mögött kifejezetten üzleti célok és érdekek húzódtak meg. Üzleti célok és érdekek, még akkor is, ha azok markáns pártszínezetben jelentek meg. A XX. század első éveiben, évtizedében több olyan lapkísérlet is volt, amely mögött fölösleges elmélyültebb kiadói koncepciót keresni, a pártok és a pártok mögött megbúvó üzleti vállalkozások homályában igyekeztek megtalálni a maguk hasznát, nem utolsósorban a maguk érdekeit.

83 Balkán – Az *Újvidéki Napló* heti melléklete; *Újvidéki Napló*, 1915. december 19. I/1., [Cserneyi M. beköszöntő írása egyetlen oldalon]; Balkán – az *Újvidéki Napló* heti melléklete. II/1. 1916. január 2. 1.

84 CSERNYEI MÓR: A szarajevói gyilkos merénylet – A trónörökös halála. *Újvidéki Napló*, 1914. július 5. 1.

85 Rendkívüli szám. *Újvidéki Napló*, 1917. június 18. (az utolsó szám) 4. – A nyolcadik magyar hadikölcsön, 1.

Igen rövid életű volt, mindössze pár számot ért meg az *Újvidéki Újság*, melynek első száma 1901. szeptember 1-én került az olvasók kezébe. Két, Újvidék életében már jól ismert „kalandor” – főszerkesztőként Balla Aladár ügyvéd, felelős szerkesztőként pedig a sajtó-körökben már sokat megélt Mayer József – jegyezte a magát politikai lapként hirdető újságot. Ám ez a politika, az új szabadelvű politika még nem Bánffy Miklós, de már nem Széll Kálmán politikája volt, hanem valami a kettő között, kellő sejtelemmel takarva és vaskos homállyal burkolva – leginkább a laptulajdonosi szándékot rejtgetve. Mi sem természetesebb, mint-hogy az *Újvidéki Újság* is a magyarországi politika sötét bugyraiban kívánt rendet teremteni; elérkezettnek látták az időt, „hogy Újvidéken, ezen erősen exponált helyen *tiszta szabadelvű* irányú, de amellet pártonkívüli politikai lapot indítsunk.” A szabadelvű irányt a magyar állami és nemzeti politika hagyományainak szellemében, Deák Ferenc közjogi példája szellemében kívánta képviselni, azzal a megszorítással, hogy Ausztriával szemben Magyarország gazdasági önállóságát fogják követelni.

„Lapunk feladata lesz a különböző nemzetiségekre vonatkozó kérdések békéltető hangon való tárgyalása. Itt Újvidéken, a nemzetiségek lakta városban elég alkalmunk van a nemzetiségi kérdést tanulmányozgatni, és ígérjük, hogy különösen szerb nemzetiségi polgártársainkat jogos követeléseiben támogatni fogjuk. [...] Feladataink egyikét tehát a nemzetiségek és a magyarság közti elmentések megszüntetésére fogjuk fordítani. [...] Midőn így a nemzetiségeknek megadható jogokat koncentráljuk, megköveteljük a haza minden egyes nyelvű és nemzetiségű polgárától egyaránt, hogy a magyar állameszme integritását tisztelje és megbecsülje. Szóval az államegység a legnagyobb feladatok egyike, amire törekednünk kell. Lapunk a mezőgazdasággal, kereskedelemmel és iparral, a munkásosztály sorsával, bajával, azok orvoslásával lépten nyomon fog foglalkozni. Városi ügyekben [...] a Bánffy rendszer összes hátramaradt rákfénit megsemmisíteni, nem kisebb kötelességünknek fogjuk tekinteni.”⁸⁶

A lap a harsány programja ellenére is, a szeptemberi választások után megszűnt. Simonyi Mária szerint a lapnak nem sikerült az új szabadelvű párt programját elfogadtatnia Újvidék magyarságával.

1906–1913 között szerény külsőségekkel jelent meg Stein Sándor lapja, az *Újvidéki Közlöny*. Társadalmi és közgazdasági hetilapként hetente kétszer, csütörtökön és vasárnap került az olvasói kezébe, négy oldalon. A maga egy személyében a laptulajdonos és felelős szerkesztő Stein Sándor a Hungária könyvnyomda nyomdása volt, így hát lapja a sajtópiacon némi előnyt élvezett. Olvasótáborát tanítók, tisztviselők, kereskedők, iparosok képezték, ami a lap tartalmából világosan kiderül. Vezércikkei témáit is e közösségi csoporthoz igazította: *Az esküdtszék válsága* (1911. december 17.), *Kereskedő szemmel* (1912. augusztus 4.), de szól a tanítókhoz és az iparosokhoz is. „Az *Újvidéki Közlöny* nem örvendett akkora tekintélynek, mint a város ez időben megjelenő többi lapja, példányszáma mindössze 200–300 volt. Erősen sértő, gúnyos hangnemet használt”, elképzelhető, hogy ez sem segítette népszerűségének felívelését, de még kivívását sem.⁸⁷

Az *Újvidéki Közlönnél* is rövidebb életű volt Egerváry János *Újvidéki Híradó* (*Hétfői Újság*), amelynek első száma 1908. március 9-én jelent meg, de néhány szám után meg is szűnt.

86 Beköszöntő. *Újvidéki Újság*, 1901. szeptember 1. 1.

87 SIMONYI i. m. (5. lj.) 368.

Szerkesztője és tulajdonosa abban bízott, hogy a város erőteljesen rétegződő, átalakuló társadalmában lesznek olyan csoportok, amelyeket képes lesz megszólítani.

„Egy ily rohamosan fejlődő városnak, amely milliókat emésztő befektetéseket eszközöl a közvagyonból, amely tízezrek közegészségi ügyeit van hivatva intézni, s ahol a mai viszonyok közt dúló párt-harcok és taktikai sakkhúzások elfogulttá tehetik még a legtisztességesebb szándékú *köztisztviselőt* is, okvetlenül szüksége van arra, hogy a közgyűlése termén kívül is legyen még egy fórum, amely *józan és tárgyilagos* ellenőrzést gyakorol a nagy nyilvánosság előtt. Ez a fórum a sajtó.”

Újvidéknek viszont Egerváry János szerint nincs olyan orgánuma, amely „a város polgárságának érdekeit őszintén, nyíltan és igazán szolgálná; nincs, amely serkentője, buzdítója, támogatója és pártfogója lenne azoknak, kik a köznek szeretnének szolgálatot teljesíteni. Mi tehát ostromozni fogunk a gazokat, és pártolni az elnyomottakat.”⁸⁸ Ez azonban kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a lap megtalálja helyét az akkor már kétségtelenül létező hírlapi versenyben. A rövid életű újságnak 1908. március 9-e és 30-a között összesen négy száma jelent meg.

Simonyi Mária *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén* című munkája Újvidéknek szentelt fejezetében rámutatott: a XIX. és XX. század fordulóján ebben a városban összesen tizennégy magyar nyelvű lap jelent meg. S bár változó színvonalon, a közélet különböző, általuk választott területén keresték olvasóik rokonszenvét, jelentőségük mégis óriási, hiszen a magyar nyelvet és kultúrát olyan vidéken terjesztették, ahol a magyarság különös harcban állt a nemzetiségekkel. Korábban a gyér magyar lakosság csak idegen nyelven írott újságokból, „főleg német és szerb nyelven írottakból szerezhetett információt. A magyar sajtó jelentkezése hozzájárult a nemzeti identitás megőrzéséhez.” A Délvidéken ugyanis Újvidék és környéke volt az egyik soknemzetiségű ütközőpont, ahol a magyaron kívül német, szerb, szlovák, ruszin és román érdekek harcoltak az érvényesülésért. „Fennállt a veszély, hogy a kisszámú magyar lakosság egybeolvad a nemzetiségek e tarkaságával, s elvész, felmorzsolódik, asszimilálódik. A magyar nyelvű lapok is szerepet játszottak abban, hogy ez nem történt meg.”⁸⁹ Hogy az újvidéki magyar lapok a nemzeti öntudat ébrentartásán túl megfelelték-e vállalt feladatuknak, erről a kortárs hírlapírónak némileg eltért a véleménye: a rejtélyes R. Gy. úgy látta, hogy „a hírlapok ama két feladatnak, hogy a közművelődést terjesztenék, s a közerkölcsiséget fejlesztenék, mai napság csak nagyon kissé felelnek meg [...]”⁹⁰ A kései utókor ennél elnézőbb, megbocsájtóbb.

1.2. A pancsovai magyar sajtó

1.2.1. A hírlap, mint társadalmi ébresztő erő *Végvidék (1883–1884)*

Éjfél elültette már a toronyóra, amikor az augusztusvégi forró éjszakában a pancsovai hajóki-kötőben partra szállt az a néhány elgyötört utas, aki a pesti beszállásolást követően már máso-

88 Mit akarunk? – Miért van szükség Újvidéken egy szókimondó újságra? *Újvidéki Híradó (Hétfői Újság)*, 1908. március 9. 1.

89 SIMONYI i. m. (5. lj.) 334–335.

90 R. Gy.: A hírlapokról és a hírlapirodalomról. *Újvidék*, 1886. március 7. 2.

dik napja hajózott délnek. Az egyik ifjú az utastársainál is komorabb volt, s amint kiszálláskor gondosan halomra rakatta a poggyászát, abból látszott, hogy hosszabb időre érkezett a városba. Fináczy Ernőnek, a frissen diplomázott klasszika-filológusnak nehéz lehetett a szíve, hetekkel korábban még bécsi és párizsi ösztöndíj várományosának érezte magát, mígnem váratlanul megérkezett az egykori déli határőrvidék iskolájába szóló kihelyezési rendelet. Amikor a vélt félreértést tisztázandó, bement a minisztériumba, Szász Károly tanácsos – és amellet kiváló író – mélyen a szemébe nézett, és arra kérte, tegye félre egyéni ambícióit, és fogadjon el egy nagyon fontos nemzeti missziót. 1881-et írtak, amikor elhatározták, hogy a pancsovai állami főreáliskolából fokozatos átalakítással főgimnáziumot létesítenek: ehhez a nagy feladathoz kellenek a lelkes ifjak.

Csomagolt hát a tanár, s még ifjú jegyesét is hátrahagyva indult a déli határszélre. „Míntha idegen országban lettem volna: csupa idegen ember – szerb és német – szó hangozz el körülöttem” – írta 1934-ben, 70. születésnapjára készített visszaemlékezéseiben az országos hírvéltanár, amikor már aranysugárban tündököltek a múlt emlékei. Fináczy Ernő, az ünnepeelt pedagógus, négy miniszter – Berzeviczy Albert, Trefort Ágoston, gróf Csáky Albin és a feledhetetlen emlékü Wlassics Gyula nélkülözhetetlen szakmai tanácsosa –, a kiegyezés utáni középiskolai rendszer kimunkálója, és a magyar oktatás történetéről szóló, ma is forrásértékű könyvek szerzője, három évet töltött a Délvidéken, ahol emberieségből semmivel sem pótolható tapasztalatokra tett szert. Érkezésének másnapján az igazgató Tordai György lelkesen fogadta, s azonmód „kivette belőle” a hivatali esküt. Az egykori, Bécs közvetlen felügyelete alatt álló határőrvidéki reáliskolából már csak néhány német kiérdemesült oktató üldögélt tanácstalanul a tanáriban – ők még katonai egyenruhában, karddal az oldalukon jöttek az előadásaikat megtartani –, egészen addig, amíg bele nem tántorogtak a nyugdíjba. Egy bizonyos Jilly nevű öregúr, aki utóbb boszniai cs. és kir. iskolafelügyelő lett, magyarul egyetlen szót nem tudott, ezért úgy tanított, hogy kijelölte a magyar tankönyvből a leckét, amit otthon a gyermekeknek fejből meg kellett tanulniuk, és másnap szóról-szóra felmondaniuk, miközben a tanár figyelmesen követte a tankönyv szövegét. Hozzá képest a fiatal tanárok a magyar, a német és a latint nyelv, a történelem és a földrajz új csodáit hozták a diákoknak. Némi gond, csak a tanítási nyelvvel volt, az I. osztály 38 tanulója közül kettő volt magyar, a többi csak németül vagy szerbül tudott, de „megleően rövid idő alatt beletörődtek” az idegen nyelvű iskolába, és az év végére már valamennyien elfogadható szinten beszéltek a magyart. „Segítségemre volt, hogy jól tudtam németül, s igyekeztem a szerb nyelv elemeit szótár és nyelvtan segítségével elsajátítani” – olvasható a visszaemlékezésében.⁹¹

Hermann Antal – aki az 1880-as évek elején néhány esztendeig tanára volt a pancsovai főgimnáziumnak – szép emlékeket őrzött a szerb határ közelében lévő városról. Földrajzi fekvését kedvezőnek vélte, s a tény, hogy szemközt fekszik Belgráddal és a Száva torkolatával, az itt már hajózható Temes bal partján, egy negyedóránnyira annak a Dunába ömlésétől, Pancsovát az igen gazdag városok sorába emelte, amit a város történelmi és kulturális szempontból is a maga javára fordított. Az árterületek közelsége révén határa igen termékeny, parasztjai és iparosai termékeiket a szerb fővárosban értékesítették. Az 1890-es évek elején Pancsovának mintegy húszezer lakója volt, közülük 8000 szerb, 7000 német és csak 2000 magyar, a többi oláh, tót és egyéb más. „A magyar elem a régebbi korban hatalmas volt itt – írta Hermann Antal –; most is uralkodik a város értelmiségében, és nem jelentéktelen támaszt nyert a kör-

91 Fináczy Emlékfüzet [Fináczy Ernő feljegyzései]. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2000. 66.

nyékbeli székely telepekben.” A török alóli főlzabadulást követően a határörvidék intézményének megteremtése során jelentősebb német telepítések 1760-tól 1780-ig történtek elsősorban Elzász- és Lotharingiából, később Csehországból is. A németek a Teutsch-Pancsovának nevezett alsóvárosban laktak, a szerbek felsővárost, a Razisch-Pancsovát foglalták el. 1794-ben jelentős számú oláhot telepítettek a városba, akik –feltehetően vallási okokból – rövid idő múltán elszerbesedtek.⁹²

Fináczy Ernő olyan – később országosan is ismertté vált – tudós tanárokkal kezdte meg működését a pancsovai főgimnáziumban, mint Kiss Lajos a történelem és a földrajz tanára, Láng János, a francia nyelv és irodalom tanára, Románecz Mihály a magyar nyelv, irodalomtörténet és történelem tanára, Vizoly Zakariás a német nyelv és irodalomtörténet, és a már említett Tordai György a földrajz és a történelem oktatása mellett az igazgatói teendőket is ellátta.⁹³ Fináczy Pancsovára történt megérkezésekor hagyta el a várost Hermann Antal, az ismert etnológus, és kitűnő német publicista, a *Banater Post* című szabadelvű német lap szerkesztője. A „helyét én foglaltam el, s egy évig meg is maradtam a lap kötelékében” – emlékezett az ifjú tanár, akinek ezzel még korántsem ért véget hírlapírói ténykedése. 1883-ban Wigand János tanártársával együtt *Végvidék* címmel megindították az első pancsovai magyar közművelődési és társadalmi lapot, melyet néhány tanártársával együtt pusztai lelkesedéssel készítettek. Ő maga cikket írt a nemzeti feladatokról, a közoktatásról és a közművelődésről, a tárcarovat részére pedig angol és francia novellákat fordított.

„A lap fenntartása rendkívüli nehézségekbe ütközött – emlékezett fél évszázaddal később. – Alig volt néhány száz előfizetője: hiszen Pancsova egész magyarsága, minden lelket számítva, akkoriban nem lehetett több ötszáznál. A város öslakossága vagy közömbösen, vagy ellenséges érzelmekkel nézte merész vállalkozásunkat.”⁹⁴

Ráadásul olyan nyomdában készítették a lapot, melynek személyzete nem tudott magyarul. 1884 nyár végén azután visszahívták őt Budapestre, és ezzel a *Végvidék* is megszűnt.

A pancsovai *Végvidék* című társadalmi, szépirodalmi és közművelődési hetilapnak óriási jelentősége volt a pancsovai magyarság életében. Első száma 1883. április 1-jén jelent meg, tulajdonosa és felelős szerkesztője Wigand János volt, aki főmunkatársként Fináczy Ernőt vette maga mellé. Nyomdai előállítását a pancsovai Beck és Koszanics gyorsajtóján történt.⁹⁵ A lap szerkesztősége és kiadóhivatal – az 1883. október 28-án megjelent értesítés szerint – Beck Imre papírkereskedésében volt. Rövid, alig másfél éves története során mindvégig négy oldalon jelent meg: az elmaradhatatlan vezércikk és alatta a mindig irodalmi igénnyel

92 HERMANN Antal: Pancsova és vidéke. In *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország II. kötet*. Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1891. 533–535.

93 A tantestület. In *A pancsovai magyar királyi állami real-gymnasium értesítője az 1881/2. tanévről*. Közzéteszi Tordai György. Pancsova, Wittigshlager Károly nyomdájából, 1882. 9–11.

94 Fináczy Emlékfüzet i. m. (91. l.) 67.

95 A pancsovai Beck és Koszanics gyorsajtójáról a *Végvidék* egyik hirdetése a következőket közölte: „Beck Imre, lapunk kiadója nyomdájával és papírkereskedésével a kath. templommal szemben lévő Graff-féle sarki bolthelyiségeibe költözködött. Papírkereskedését egészen újból és gazdagon szerelte fel, úgy, hogy most már a nyomda–papírkereskedés–könyvkötészet körébe vágó mindennemű megrendeléseknek pontosan tesz eleget; mily méltányos árakon és mily szoliditással, azt eddig a közönség a maga előnyére sűrűn tapasztalhatta. Azonkívül könyvmegrendeléseket is elvállal és művirágok, koszorúk, csokrok ízléses készítésére is rendelkezésére áll a megkereső közönségnek.” *Végvidék*, 1884. április 13. 2., április 20. 4., április 27. 4.

megírt tárca foglalta el a lap 1–2. oldalát, a *Heti szemle* című rovat írásainak szerzője fölváltva hol Fináczy Ernő, hol Wigand János volt. A *Helyi híreket A vidékről* rovat követte, ahol fehértemplomi, temesvári, verseci, olykor újvidéki tudósítók beszámolóit jelentek meg. Volt irodalmi rovata is a *Végvidéknek*, amelyben legtöbbször az új könyvek ismertetése kapott helyet. Az első szám címdoldalán nem leplezett büszkeséggel jelezte a főszerkesztő: „E számmal megindítja pályafutását e vidéken a legelső magyar újság.”⁹⁶

Hogy a lap tulajdonosa, főszerkesztője és főmunkatársa küldetésnek érezte a lap megjelenését, az kiderült az előfizetőkhez intézett megszólításból is: szándékuk szerint a *Végvidék* a címében jelzett társadalmi és kulturális meghatározottságát szem előtt tartva igyekszik hírt hozni a határ menti város magyarságának életéről.

„Ha egyebekre nem tekint valaki – aki velünk érez –, mint egy városunk szíve fölé tűzött nemzeti szín kokárdának, bizonyára szívesen elnézi, ha ízléssel van odatűzve. De vállalatunk mélyebben is akar hatni. Tartalma egyrészt a közvetlen helyzetből fakadván, másrészt a szépirodalom kútfejéből buzogván, legalkalmasabb gyakorló olvasmányul kíván szolgálni azoknak, [akik] nyelvünk tökéletesebb birtokára törekcsenek, másrészt kellemes és hasznos időtöltésül ajánlkozik városunk és vidékünk magyar közönségének. Főképp pedig szószóljául szegődik minden hazafias irányú törekvésnek, amely nem érinti a politikai viszonyokat; így a magyarosodást illető módon eszmének, a társadalmi és kultúrellet minden irányában, egyszersmind kárhoztatva a chovinismus mindennemű nyilvánulásait.”

A lap, a programadó cikkében megfogalmazott szándékainak megfelelően, valóban nem, vagy csak a legritkább esetben adott helyet politikai véleménynek, megjelenése során mindvégig kulturális és közszolgálati küldetése teljesítésére – a magyar nyelv és irodalom népszerűsítésére, a magyar történelmi ismeretek terjesztésére és a nemzeti kultúra ápolására – helyezte a hangsúlyt.

„Egészében meg – olvasható a programcikkében – a honi sajtónak és közönségnek tájékoztatást kíván nyújtani viszonyaink megítélésében, és bennük érdeklődést kelteni fontosabb ügyeink iránt. Egyes gyakorlati viszonyokra vonatkozó kérdéseket, illetve a kellő modorban, a szépirodalmi részt illetőleg az irodalmi színvonal lehető megtartásában fogjuk vállalatunk sikereinek fő garanciáját keresni. Érezzük a felelősséget tehát, amelyet az üggyel vállunkra vettünk. Azért bizodalommal fordulunk városunk és vidékünk közönségéhez, hogy szellemi és anyagi támogatásával feladatunkat megkönnyítse.”⁹⁷

A programnyilatkozatból is kitűnik Wigand János és Fináczy Ernő lapja, a *Végvidék* a magyar nemzeti újjászületés lázas és igen tevékeny évtizedeiben a magyar nyelv és kultúra terjesztésével a közösségépítés nemes feladatára vállalkozott. S ebben főgimnáziumi tanártársaik közül sokan voltak a segítségükre. Közösen vallották azt, amit Fináczy Magyarország harmadik egyetemének kérdését taglalva, így fogalmazott meg: „A vidéki, főleg más nemzetiségű polgársággal bíró nagyobb városoknak nemzeti irányba való emelése a legfontosabb és legsürgeőbb feladat.”⁹⁸

96 WIGAND: Pancsova, márcz. 31. *Végvidék*, 1883. április 1. 1–2.

97 A *Végvidék* szerkesztősége: Felhívás előfizetésre! *Végvidék*, 1883. április 1. 1.

98 FINÁCZY Ernő: Az „írók és művészek” a vidéken. *Végvidék*, 1883. november 4. 1–2.

A második évfolyam előfizetési felhívásának hangja azonban már mintha komorabb lett volna. Kezdetleges nyomdai viszonyokról, szűk anyagi lehetőségekről, és a társadalom „sajátos körülményei folytán felöltött” akadályokról, küszködésekről és kellemetlenségekről esett szó a fölhívásban, melyek során nem egyszer a csüggedés kerítette hatalmába a lap szerkesztőit, és olykor a kételey is,

„vajon a lapunk fenntartására pazarolt erőnk és fáradságunk arányban áll-e az eredménnyel, amelyet vele elérünk. De a közéletünkben legutóbb felmerült jelenségek (a pángermán mozgalom szülte feszültségek – M. F.) kétszeresen buzdítanak arra, sőt kötelességünknek teszük, hogy helyünket el ne hagyjuk, s lapunkat áldozatok árán [is] továbbra is fenntartsuk.”

A közhangulat romlása, és a közélet terén beállott fordulat [?] még erősebbé tette bennük a meggyőződést, hogy „saját legszentebb ügyünk érdekében szükség van egy lapra, amely mintegy társadalmi ébresztőnk, ittlétünknek folytonos tanújele, s nemzeti tudatunknak, szellemünknek nyilvános képviselője legyen.” Ezzel a bizalommal fordultak a *Végvidék* szerkesztői a nagyérdemű olvasóközönséghez, hogy lapjukat továbbra is anyagi és szellemi támogatásban részesítse!⁹⁹

Hónapokkal később pedig már a kiábrándulás hangja is kicseng a felhívásból:

„Az új évnegyed alkalmából tisztelettel kérjük a mívelt és jóérzésű közönséget lapunk őszinte szellemi és anyagi támogatására. Hisszük, hogy lapunk pusztá fönntartásával, ha nem is mélyrevágó, de nem is egészen jelentéktelen hivatást teljesítünk, s ettől nem tántorít el bennünket sem az egykedvűek közönye, sem a fitymálók negédje, legkevésbé pedig azoknak a kufár spekulánsoknak a durvasága, akik elejétől kaján szemmel nézték lapunk fennállását.”¹⁰⁰

Fináczy Ernő hol teljes névvel, hol -y., F., Dr. F., Dr. F. E. jelzettel a lap úgyszólván minden számában szerepelt. A *Heti szemle* rovatban gyakran közölt beszámolókat az al-dunai magyar közösség körében történt eseményekről, máskor *Gondolatok a kandalló mellett* (1883. április 8.), *Irodalmi műveltségünk* (1883. július 22.), *Hogy dolgozik a nagy író?* (1883. augusztus 5.) és *Új könyvek a külföldi irodalomban* (1883. október 7.) címmel tárcákat közölt, *Gloria in excelsis* címmel a karácsonyt (1883. december 22.), *Húsvét* címmel pedig a föltámadást ünnepelte (1884. április 13.). 1883 júniusában és júliusában a tárcarovatban *A kis tánczmester* címmel egy angol novella fordítását közölte folytatásokban, 1884 májusában *A londoni csöcselék jajkiáltása* című ugyancsak angol elbeszélés magyar változatát jelentette meg, majd lefordította Tyrtaios *Harczi énekét* is (1883. október 21.). *Pancsovai értesítő* címmel a pancsovai állami reálgymnasium értesítőjét mutatta be az olvasóknak (1883. július 8.).

Születtek azonban Pancsován Fináczy Ernőnek olyan írásai is, amelyek szorosan hozzátartoztak tudósi pályájához. A *görög nyelv a gimnáziumban* című értekezésében a klasszika-filológia tanára Hermann Ottóval szemben fontosnak és elengedhetetlennek tartotta a görög nyelv tanítását, mert meggyőződése, hogy csak a klasszikus nyelvek és irodalmak ismerete segíthet fölemelkedni az „ideál-gondolkodás” világába. A képviselőházban ugyanis vita kere-

99 Előfizetési felhívás a *Végvidék* második évfolyamára. *Végvidék*, 1884. március 23. 1., március 30. 1., 2.

100 Az új évnegyed alkalmából [...]. *Végvidék*, 1884. június 29. 1.

kedett arról, vajon megéri-e az idő, amit a görög nyelv tanítására fordítanak gimnáziumainkban, s a ráfordított energia meghozza-e a maga eredményét? Meggyőződéssel vallotta, hogy

„az ember a gondolkodás emelkedett voltával, önzetlen és való-igaz jellemével, meg nem vesztegethető lelkiismeretével minden irodalmi ismeret teljes mellőzésével nem fejlődhetik; a görög irodalmi alkotás, s ennek kapcsán a görög világnézet ismerete mellett inkább fejlődik, mint különben”.¹⁰¹

Nem sokkal ezt követően Fináczy Ernő *Irodalmi műveltségünk* címmel a Petőfi Társaság vidéki városokban megtartott irodalmi vándorgyűléseit méltatta. Fontosnak tartotta a fővárosi kezdeményezést, nem utolsó sorban azért, mert ezzel az irodalmi életet népszerűsítését, az irodalom pártolását szorgalmazták. „Mert ki mondaná, hogy nálunk már meghonosult az irodalom iránti érdeklődés?” Igaz, hogy akkoriban előkelő gesztusnak számított az *irodalmi műveltség*re hivatkozni, mégsem mondhatnók, hogy vidéken oly előszeretettel respektálják az irodalmat. Pedig az irodalom hasznos útmutató az életben.

„Gyorsá, biztossá teszi életünket, lépéseinket, [...] élvezeteddé, sőt szenvedélyeddé válva, belevonna hatalmába, az idealizmus honába, sohse rettenj meg: embertársaid, hivatalod, hazád nem fogják kárát vallani; magad is dús kárpótlást találsz kissé tán megzavart önző nyugalmadért, mert nálánál a világon nem lesz hűségesebb barátod az élet útján: megnemesít örömeid, élvezeteid, boldogságod közepette, és fölemel, ha balsors lesújtott!”¹⁰²

S mintha az elmondottakat mélyíteni szeretne volna, *Irodalmi kalandozások* címmel két részletben foglalta össze az irodalomról vallott felfogását. „A nemzeti műveltség végső eredményei – írta Fináczy Ernő – az irodalomban vannak letéve. Minden társadalmilag egészséges idea, minden a nemzet törzséből fakadó kulturvirág a nemzeti remek irodalomban termi gyümölcsét.” Ezért lehetséges az, hogy a történelmünk mindahány évszázadainak klasszikus írói műveikben ma is oly elevenül szólnak hozzánk. Homérosz, Dante, Shakespeare, Goethe és Arany János egyszerre képviselői koruknak és nemzetüknek.¹⁰³ A velük való foglalkozás megismerteti velünk ama korok és nemzetek teljes eszmekörét.

Wigand János az Aradon megjelent *Garay János költészete* című füzetnyi értekezésével a zsebében, a magyar, a német, a latin nyelv és irodalom tanáráként ugyancsak 1881-ben érkezett Pancsovára, az éppen kialakuló főgimnáziumba. Tanári–írói–lapszerkesztői munkássága nem volt olyan látványos és magával ragadó, mint Fináczy Ernőé, jelenléte azonban egészen a millenniumig döntően meghatározta a pancsovai magyar közösség művelődési életét. Lapszerkesztőként ő is mindvégig megmaradt az irodalom közelében, egyebek mellett neki köszönhető, hogy 1896-ban megjelent a *Pancsovai emlékkönyv (Pancsova 1872–1896)*, amely közel négyszáz oldalon – gazdag forrásanyagra támaszkodva – mutatta be a polgárosodó város történetét. Steinbach Antal érdemesnek tartotta megjegyezni: Wigand János főgimnáziumi tanár 1886-tól a *Gromon Dezső egyesület* titkáráként is „szép helyet örökített meg magának”.¹⁰⁴ Wigand János W. J. jelzettel *Hamlet* című versével mutatkozott be a *Végvidék* olvasóinak:

101 FINÁ CZY Ernő: A görög nyelv a gimnáziumban. *Végvidék*, 1883. április 15. 2–3.

102 FINÁ CZY Ernő: Irodalmi műveltségünk. *Végvidék*, 1883. július 22. 2–3.

103 FINÁ CZY Ernő: Irodalmi kalandozások I. *Végvidék*, 1883. szeptember 23. 3.

104 STEINBACH Antal: *A pancsovai Gromon Dezső magyar nyelvterjesztő egyesület – Magyar dalkör és társaskör*; 192.

*Halld s értsd a bút, amely e műbe írva.
Két nemes és nagy szív száll benne sírba;
Dombjára dőlj le, s hogyha könnyet ejtesz,
Hadd nyílt-nyugodtan leperegni azt;
Fájó tanulság, mit magába rejt ez,
De fájdalomban nyújt fenkölt vigaszt:
Az ember gyöngé s nemes szívének adta
Sorsul a végzet: szenvedni miatta.*¹⁰⁵

Ezen kívül mindössze még egyszer 1884. április 13-án, Húsvét alkalmával jelentkezett a *Feltámadott* című versével a saját lapjában, lefordította viszont Burns *Egy csalóányhoz* című költeményét (1883. augusztus 12.), és a ma már kevésbé ismert Heyse Pál *A testvérek* című „költői beszély”-ét (1883. augusztus 19. és 26., szeptember 2. és 9.). Az *új hazában* címmel egyfelvonásos színművet írt, melyet a *Pancsovai emlékkönyvben*, 1896-ban jelentetett meg, feltételezhető azonban, hogy a szerbek magyarországi helyzetével foglalkozó színműve jóval korábban, 1881 táján született. Az együttélés és közös boldogulás örömét hirdető művet az egykori tanártárs, Herrmann Antal *In den neuen Heimat* címmel fordította németre, és C.[arl] Wittigslager nyomdatulajdonos jelentette meg 1881-ben.¹⁰⁶

A *Végvidék* megjelenése során mindvégig figyelemmel kísérte Pancsova város társadalmának gondjait és eredményeit. A művelődési élet eseményeiről közölt beszámolóit mellett rendszeresen méltatta annak uralkodó közhangulatát is. Egy bizonyos M. M. *Közeli dolgokról a távolban* című írásában – a lapot is méltatva – így fogalmazott:

„Városunk sok apró fogyatkozása mellett is a tisztességes kényelem minden nem szerénytelen követeléseit már meglehetősen képes kielégíteni, s csak egy kis fordulatot vegyenek a viszonyok, gyors haladásra nyújt ez irányba kilátást. S mondhatjuk, csak kicsinyes, életrontó ábránd keresi e tekintetben kétes távolban szebb világát. (Kik máshova jutni óhajtanak.) Az elkívánczozás kislelkű divatját bízó törekvéssel segíteni iparkodunk bajainkon és kitölteni nyilvános életünk hiányait. Dicsérem a *Végvidéket*, hogy ez élteti, mert ha nem is könnyebb, de minden esetre dicsőségesebb dolog göröngyös kisvárosi kövezeten járni egyenesen, mint aszfalton és homályos, ritkán ültetett petróleumlámpák világával keresni az igazságot, mint a gázvilágítás fényes lángjainál.”¹⁰⁷

Másutt Sz. J. (Szabó József) *Társadalmi élet a vidéken* című cikkében a közösségi összefogás jelentőségét méltatva így fogalmazott:

„Ott van igazi társadalmi élet, ahol – ha felmerül egy közérdekű ügy, mellette egy ember gyanánt kél fel mindenki. Ott, azon országban van hatása és súlya a társadalomnak, ahol – ha országos dolgokról van szó, harsogva száll követelő szava a népnek az őket vezérlők felé. Nálunk még nincs társadalmi élet, nálunk még nincs hatásos közvélemény. Pedig az oldott kéve széthull, s kalásza

105 WIGAND János: Hamlet. *Végvidék*, 1883. június 17. 1.

106 [Wigand János] Herrmann Antal: *In den neuen Heimat*. Historisches Schauspiel in einem Akt von Johann Wigand königl. ung. Mittelschule-Professor. Überztzung aus dem Ungarischen. Im Selbstverlage des Unterstützungs-Vereines des Pancsova Real-Gymnasium; Pancsova – Buchdruckerei von C. Wittigslager, 1881. 29.

107 M. M.: *Közeli dolgokról a távolban*. *Végvidék*, 1883. július 15. 2–3.

varjak prédája lesz. De viszont reményt meríthetünk azon fentebb jelzett körülményből, mely szerint nálunk a művelt társadalom megalakulásához szükséges elem már megvan, csupán egyesülése hiányzik. Addig is ki-ki igyekezzék tőle telhetőleg azon lenni, hogy hazánkban ne csak egymással elvértve társalgó emberek legyenek, de legyen művelt, erős és hazafias társadalom is.”¹⁰⁸

De nem csak a helyi, közösségi értékek számbavételét tartotta elsődrendű feladatának a *Végvidék*, írásaival nem egyszer élen járt a vidék történelmi múltjára történő odafigyelésben, és a múltjában rejlő értékek felfedezésében is. Számos kisebb tudósítása mellett a lap 1883 novemberétől folytatásban részleteket közölt Kiss Lajos a pancsovai főgimnázium történelem és földrajz tanárának *Utazás a Dunán – Pancsovától Szörénytoronyig* című úti élménybeszámolójából. Bár Kiss Lajos teljes műve *Utazás a Dunán – Pancsovától Turn-Szeverinig* címmel 1885-ben a *Földrajzi Közleményekben* jelent meg, kétségtelen tény, hogy a történelmi útirajz Pancsován született.¹⁰⁹

Kiss Lajos Pancsovától hajózott végig a Dunán egészen a Vaskapuig, s lelkesen számolt be a természet varázslatos szépségéről, mely „álomszerű merengésbe” ejti az utasok lelkét. Az egymást követő szigetek gyermekkori olvasmányélményeket idéznek meg, valahol közöttük vélte látni a Senki-szigetet is, ahol az Aranyember meglelte boldogságát. S ez a boldogság azóta is ott lebeg a vidék fölött. A magyar oldalon végtelen síkságot látott, vele szemben a szerb parton szőlővel fedett alacsony hegyek nyomultak egészen a Dunáig. A széjjelszórt, rongyos házak láttán, nem is hinné az ember, hogy klasszikus emlékeket őrző vidéken jár, mely már a rómaiak korában élénk forgalom színhelye volt. „Erre vonult el a rómaiaknak azon országútja, mely Singidunumot (a mai Belgrád) Viminaciummal, Moesia virágzó fővárosával összekötötte.”¹¹⁰ A szerző emlékeztetett, hogy a rómaiak a nagy forgalmú utakon állomásokot építettek, melyek az utasnak éji szállást nyújtottak. Ily állomás feküdt valamikor régen a szerbiai Grocka város helyén, s a neve Tricornium mansio volt.

Vég-Szendrő vára áll előttünk – folytatta útját Kiss Lajos, akinek lelki szemei előtt lassan rómaivá lényegült át a táj. – A vár közelében festői háttért képez Szendrő – szerb néven Szmederevo – város, mely a hegy lejtőjére támaszkodik, s részben a Duna, részben a Jesszava mellett terül el. Itt feküdt a római korban a virágzó Mons Aureus város, melyet a császárok civitási ranggal ajándékoztak meg. A hegyoldalon, melyet viruló szőlőkertek borítanak, Probus császár ültette az első bortermő tőkéket.

„Nem csodálkozhatunk azon, hogy ily figyelemben részesíté ezen vidéket, hiszen ő maga is innen nem messzire a Szerémségben született s nevelkedett fel. Nemcsak a város és a hegyoldal, hanem a vár is a klasszikus korra emlékeztet. Helyén római castrum, Vinceia emelkedett. [...] Szendrő és vidéke földrajzi tekintetben is rendkívüli fontossággal bír. A Morava völgye természetes közlekedési vonalat nyújt Magyarországból s Szerbia észak-keleti részéből Szófiáig, a Traján-kapu nevű hegyi hágón keresztül a Maritza völgyébe Adrinápolyhoz s innen Konstantinápolyba juthatunk. Innen

108 SZABÓ József: Társadalmi élet a vidéken. *Végvidék*, 1884. május 11. 1–2.

109 Kiss Lajos: Utazás a Dunán – Pancsovától Szörénytoronyig. *Végvidék*, 1883. november 11. 2–3., november 25. 1–3., december 9. 2–3., 1884. január 13. 2–3., január 27. 1–2.; Kubintól Buziásig [Utazás az Aldunán]. *Végvidék*, 1884. április 6. 2–3., április 20. 3–4., június 15. 2–3.; Kiss Lajos: Utazás a Dunán – Pancsovától Turn-Szeverinig. *Földrajzi Közlemények*, 1885. 412–495.

110 Kiss Lajos: Utazás a Dunán – Pancsovától Turn-Szeverinig. *Földrajzi Közlemények*, 1885. 419.

lehet kimagyarázni azt, hogy Szendrő vidéke, mint ezen közlekedési vonal északi határa, folyvást nagy szerepet játszott a Balkán-félszigeti és Duna melléki lakosok háborús és békés érintkezéseiben.”

A pancsovai történelemtanár emlékezett az 1437-ben Szendrő váránál vívott csatára, melyben Zsigmond király serege fényes győzelmet aratott a török sereg felett. A csatában kitűnt egy férfi kora virágában lévő magyar vitéz, Hunyadi János, kinek nevét e csata után ünnepelték legelőször országszerte.¹¹¹ A látványban van valami meghatározó és fenséges, mely a lélekbe ünnepies nyugalmat teremt.

„A Ponyavicza (Panyóca) partján, Kubin déli oldalán egy meredek falú, a víz felől majdnem megmászhatatlan domb emelkedik, mely a körülötte terülő alacsony lapály felett uralkodó állást foglal el. Ez a domb egy régi hatalmas földvárnak maradványa, mely hajdan Kevevárnak nevezetett. Kubinnál kezdődnek az úgynevezett Római sánczok, melyek innen Deliblátig éjszakra, Delibláttól Alibunárig éjszaknyugatra futnak, mindenütt a Bielo Brdo homokos földhát nyugati szélén haladva. [Ortvy Tivadar] a kubini várdomb helyén Contra-Margum nevű római erődöt kereste. Azonban Ormós [Zsigmond]nak a hely színén tett alapos észlelései nyomán kitűnt, hogy a domb nem római, hanem határozottan népvándorlás-kori emlék, és pedig az avarok által épített földvár maradványa.”¹¹²

Keve 1204-ben várispáni székhely volt, Keve vármegye azonban csak a XIII. század végén tűnik fel az okmányainkban, s ez időtől fogva a XVI. századig állott fenn, amikor a törökök betörése teljesen megsemmisítette.

Nem sokkal távolabb a Morava folyó szakad a Dunába. 441-ben Attila hun király száguldó csapataival Margum városát lerombolta, s vele együtt semmisítette meg a Morava völgyének római kultúráját. A kopár hegy lábánál Ráma falu fekszik, lejjebb, közvetlen a Dunára „szegellő meredek dombon Ráma várának sötét romjai merednek” a látogatóra. „Palánka Temes megyének legdélekeletibb községe, itt volt hajdan Horom vár, a hasonló nevű megyének, mely nagyjában az 1872-ban feloszlott illyr-bánsági ezred területét foglalta magába.”¹¹³ Az egykor virágzó városból 1883-ra már csak egy kis falu maradt, melynek nyugati oldalán a Karas, a keletin pedig a Néra ömlik a Dunába. A Duna közepén égnek meredő Babakáj sziklaóriás újra a történelmi múltat idézi meg, hiszen fölötte Galambóc vára néz szemben a magyar oldalon lévő László várával. „Fenséges egésszé alkotják a tájképet, mely az Al-Dunán a legszebbek közé tartozik, melyet örömtől ittasan szemlél minden ember, ki az itteni hatalom nagyszerű remekében, s az emberi értelem műveiben gyönyörködni képes.”¹¹⁴ A vár építésének története Kiss Lajos szerint a szerb történelem hézagossága miatt a homályba vész, ami nem is baj, hiszen a vadregényes helyhez sokkal inkább illik a mondai félhomály. A folyó szélessége Galambócnál két kilométer volt, a Kazán-szorosban azonban 350 méterre szűkül. A szerbiai oldalon semmiféle út nincsen, a vidék megőrizte 2000 év előtti vadregényes állapotát, csak a Trajan-út maradványai hirdetik a rómaiak egykori nagyságát.

111 U. o., 421.

112 Kiss i. m. (110. l.) 424–425.

113 U. o., 434.

114 U. o., 444.

Fontosnak véltem részletesen foglalkozni Kiss Lajos *Utazás a Dunán – Pancsovától Turn-Szeverinig* című művével, mert a történelmi útirajz ékes bizonyossága annak a tudós tanári magatartásnak, amely a nemzeti újjászületés korában szerte a Délvidéken – beleértve a határszélt is – megteremtette a magyar polgári irodalmat, tudományos életet, visszahozta és elmélyítette a magyar kultúrát, és újra megmutatta a magyar történelmi múlt minden szépségét és varázsát. Része volt ez annak a társadalomépítésnek, amelyet a magyar polgári öntudat végzett a nemzetiségi vidékeken. Másrészt Kiss Lajos műve a maga szépségével eleven cáfolata annak a tévhitnek, hogy a peremvidék kultúrája semmi lényegeset nem adott a nemzeti művelődésnek. Könyvtárnyi irodalom a bizonyíték arra, hogy Bács-Bodrog, Torontál és Temes vármegye művelt értelmisége – tanárai, közhivatalnokai, újságírói és egyházi méltóságai – az irodalom, a történetírás és a tudományos élet terén milyen egyedüli és páratlan értéket teremtett.

A *Végvidék* 1884. június 29-i számának második oldalán rövid tájékoztatóban közölte a szerkesztő: Fináczy Ernő, a lap munkatársa nejével Buziás fürdőn tölti a nyarat, s távolléte alatt a lapot eddigi munkatársa Csákányi Henrik szerkeszti.¹¹⁵ A fejlécen 1884. július 14-től a felelős szerkesztő, Wigand János neve mellett főmunkatársként már Fináczy Ernő és Csákányi Henrik neve együtt szerepelt. Hogy a klasszika-filológia tanára tudott-e már valamit közelgő áthelyezéséről, soha nem derült ki. A *Végvidék* 1884. augusztus 10-i számának cikkírója viszont már tudni vélte: „Dr. Fináczy Ernő, helybeli reálgymnasiumi tanár, s lapunk főmunkatársa – mint magánúton értesülünk – kineveztetett a budapesti VII. kerületi állami gymnasium tanárává.”¹¹⁶ 1884. augusztus 31-én a lap már részletesen is foglalkozott főmunkatársa, Fináczy Ernő távozásával.

„Dr. Fináczy Ernő, áll. reálgymn. tanára – olvasható a lap második oldalán – Budapestre költözvén természetesen a Végvidéktől is megválik. Midőn e helyen is szívbeli búcsúszót mondunk neki, kívánjuk, hogy a főváros tudományos és irodalmi köreiben nagyobb dicsőséget szerezzen, de reméljük, hogy sohse fogja szégyenleni, hogy tollát valaha a Végvidék ügyében forgatta.”¹¹⁷

A hírlap felelős szerkesztője továbbra is Wigand János maradt. De nem sokáig. További négy szám megjelenése után 1884. szeptember 28-án a *Végvidék*, második évfolyamának felén, elköszönt az olvasóitól.

„Okul nem hozhatjuk fel a kellő pártolás hiányát – írta minden bizonnyal maga Wigand János –, mert lapuk anyagi állása sohasem volt jelentékenyen kedvezőbb. A szerkesztő buzgalmának megfogásán sem múlik egészen a megszűnés, mert érezzük, hogy általánosságba véve egy itteni magyar lap fenntartására minden önző számítás nélkül is még elég erőnk és kedvünk volna.”

A búcsúsorok írója nem titkolta ugyan, hogy bénítóan hatott a szerény szerkesztőségre annak felismerése, hogy rengeteg munkájuk, mérhetetlen erőfeszítésük végül is nem hozta meg a várt eredményt.

115 A nyári szünidőre [...]. *Végvidék*, 1884. június 29. 2., 1884. július 6. 2.

116 Dr. Fináczy Ernő, helybeli reálgymnasiumi tanár [...]. *Végvidék*, 1884. augusztus 10. 2.

117 U. o., 1884. augusztus 31. 2.

„A Végvidék nyilvános, főleg társadalmi életünk magyar szellemi löktetéseinek ápolója akart lenni: e löktetések másfél évvel ezelőtt lanyhák voltak, most még jobban meggyengültek; lapuk akkor csak lazán fűződhetett életünk talajához; s mind mostanság – ma még legkevésbé – nem tudott benne gyökeret verni. Hogy miben rejlik az oka, bennünk-e, vagy nyilvános életünk részben változatlan, részben változott folyásában, azt nyugodtan bocsájtjuk a higgadt elmék ítélete alá. Azonban midőn ennek folytán megköszönjük lapunk előfizetőinek, munkatársainak, jóakaróinak eddigi szíves pártfogását, nem mondunk le a reményről, hogy eddigi viszonyunkban idő változtatával még találkozunk, s fönntartjuk magunknak a bátorságot, hogy becses támogatását akkor újból kikérjük. Isten velünk!”¹¹⁸

Hogy Fináczy Ernő, Wigand János és főgimnáziumi tanártársaik a nemzetiségi területen lévő Pancsován a magyar nyelv, irodalom és kultúra terjesztése érdekében *Végvidék* című lapjuk kiadásával milyen hatalmas munkát végeztek, azt ékesen bizonyítja az első évfolyamot összegző szerkesztőségi számvetés. A kimutatás szerint a 43 vezércikknek több mint a fele helyi témával foglalkozott; 28 (amolyan második vezércikk-ként) általános társadalmi vagy közgazdasági témával; a *Heti Szemlét* idővel helyszűke miatt felváltotta az *Újdonságok* rovat. A lap hasábjain állandó téma volt az ország és a város kulturális élete, a hangversenyek, a színházi előadások, az irodalmi rendezvények méltatása. Rendszeresen közöltek az Akadémia, a Kisfaludy és a Petőfi Társaság munkájáról szóló beszámolókat. Beszámoltak az irodalmi élet újdonságairól is. „Különös súlyt fektettünk a Szépirodalmi Tárczára, az ott közölt dolgozatok többsége eredeti írás volt: 20 eredeti költemény, közülük 17 más nyelvről fordított mű, és két színdarab.” Majd következett mindazok névsora, akik „önzetlen hazafias munkásságukkal megkönnyítették nehéz feladatunkat”: Angyal Dávid, Aradi Jenő, Beöthy Imre, Berlinger Gusztáv, Csákányi Henrik, Csengeri János, Egyed Mózes, Herrmann Antal, Kegyes Szilárd, Kelen Gyula, Kiss Lajos, Knyaskó Lajos, Láng János, Marton János, Málnási Ferencz, Messei Fülöp, Mika Károly, Molnár Gábor, Nemes György, Péter Pál, Radda Ignác, Rehák Lukács, Románecz Mihály, Stokka József, Sümeghy J., Szabó József, Szekrényi Lajos, Szirtes Ignác, Tamás Marcell, Udvardi Sándor, Vég Endre, Vidéki Iván, Virágh Andor, Vizkelety Gusztáv, Vizoly Zakariás, Vojnovics M.¹¹⁹ A kimutatásból hiányzik a második évfolyam további hat hónapja.

A pancsovai *Végvidék* című hetilap tizennyolc hónapja során megjelent számai szinte kivétel nélkül azt bizonyítják, hogy Fináczy Ernő és Wigand János tanártársaikkal elsősorban kulturális szemlét adtak olvasói, a pancsovai magyarság kezébe. Politikát azzal csináltak, hogy terjesztették a magyar nyelvet, ápták a magyar kultúrát, és a polgári önismeret tájaira visszahozták a nemzeti történelem emlékét. Mindez önmagában is hatalmas vállalás volt. Lapjuk megszűnésekor fennállt annak veszélye, hogy a város magyar írástudó értelmisége elveszíti a megszólalás és a publikálás lehetőségét.

1.2.2. A közös haza népeinek kultúrája *Pancsova és Vidéke (1887–1892)*

Fináczy Ernő távozását, és a *Végvidék* megszűnését követően akadt Pancsován hozzá fogható, kiváló főgimnáziumi tanár, aki felkarolta a város és a határvidék veszni látszó sajtójának ügyét: Vizoly Zakariás hosszas előkészületek után 1887. január 30-án az olvasóközönség elé

118 A *Végvidék* szerkesztősége: A *Végvidék* olvasóihoz! *Végvidék*, 1884. szeptember 28. 1.

119 Egy kis statisztika [a *Végvidék* első évfolyamáról]. *Végvidék*, 1884. március 30. 1–2.

lépett a *Pancsova és Vidéke* című, a kormányzó szabadelvű párt eszmeiségét vállaló, magyar–német kétnyelvű hetilappal. A magát *politikai és társadalmi hetilapnak – Wochenblatt für Politik und Sociale Interessen* – hirdető, mindössze négy oldalas újság különös szerepet vállalt magára: kísérletet tett a három – magyar, szerb és német – kultúra közötti értékközvetítésre. A lap tulajdonos Vizoly Zakariás, a német nyelv és irodalomtörténet, valamint a latin nyelvészet tanára 1876-ban Kolozsváron szerzett diplomát, és 1881-ben Fináczy Ernővel és Wigand Jánossal egyidőben nevezték ki a pancsovai reálgymnázium tanárává. Egy évvel korábban, 1880-ban Déván Hirsch Adolf kiadásában jelent meg *Germán elemek a magyarban* című nyelvészeti munkája, amely tudományos körökben egyszerre ismertté tette a szerzője nevét. Vizoly Zakariás ugyanis nem kevesebbre vállalkozott, mint Miklosich Ferencz 1871-ben Bécsben megjelent *Die slawischen Elementen im Magyarischen* című művének széleskörű, körültekintő szakmai bírálatára, annak súlyos hibái és tévedései késztették őt a tudományos kutatómunkára. Miklosich ugyanis a szláv eredetű magyar szavak felsorolásakor sok esetben tévedett. „E jelenség biztatott némileg engem is – írta Vizoly Zakariás –, midőn tanulmányom mellé ültem. Éreztem, – ugyan hányszor – hogy oly szót deklarálnak germán eredetűnek, mely egykor talán szláv köntöst viselt, máskor megint olyant, melynek ethymonja nyelvünkben is föllelhető.”¹²⁰ A tudós tanár kiváló etimológusnak bizonyult, 1882-ben az *Egyetemes Philologiai Közlöny*ben jelentette meg *Adatok Erdély néhány helységnevének magyarázatához* című nyelvészeti munkáját, melyben Szász- és Székelyföldi helységnevek etimológiai értelmezésére tett kísérletet, 1883-ban pedig már a pancsovai C.[arl] Wittigschlager nyomdája adta ki *Sprichwörter des rumänischen Volks* című, ezer román szólást és közmondást tartalmazó gyűjtésének német fordítását. Ezt követően azonban Vizoly Zakariás tudományos munkával már nem jelentkezett, pancsovai évei során erejét és munkabírást a *Pancsova és Vidéke* című hírlap kiadása kötötte le. Felelős szerkesztőként Beck Imrét vette maga mellé, s lapja a pancsovai J. N. Beck nyomdájából került ki.

A *Pancsova és Vidéke* első számának első oldalán – egymás mellett magyar és német nyelven – minden kétséget kizáróan Vizoly Zakariás tollából jelent meg *Programunk* című bekezdő írás, amely kiemelte:

„egy már rég hangoztatott óhajnak vélünk eleget tenni: magyar és német nyelven oly lapot szerkeszteni, amely függetlenül mindenkitől, kizárólag a közjólét szolgálatában állna. [...] szabadjon hinnünk, hogy viszonyainknak célba vett javulását, úgy társadalmi, mint más tekintetben, sikerülni fog elérnünk, és a megindítandó lapot azzá tennünk, amivé lenni akar: kívánságainknak, panaszainknak, érdekeinknek részrehajlatlan szószólójává. A fegyverek egyike, melyet átveszünk, hogy tiszta kézzel teljes erőnkől forgassuk céljaink elérésére, e város és vidéke minden egyes polgára javára: az igaz liberalizmus. Meggyőződésünk szerint a legcsalhatatlanabb varázsszer ez, egyet jelent az igazi szabadság szeretetével. E tudatban ama nagy párt zászlója köré csatlakozunk, mely ma a parlamentben Magyarország sorsát tartja kezében. [...] Őszinte meggyőződéssel a követett irány helyessége iránt, rendíthetetlen hittel a sikerben, valljuk a szabadelvű párt programját, melyet Délmagyarország, kevés kivétellel, eddig is vallott.”

A lap kiadója a magyar állam szabad fejlődése egyik legfontosabb alapfeltételének tekintette, hogy annak polgárai a szabadelvű politika gyakorlatában magukat otthon érezzék, alkotó–

120 Vizoly Zakariás: *Germán elemek a magyarban*. Déván, Nyomatott Hirsch Adolfnál, 1880. (számozatlan 4–5.).

teremtő szellemük erejével fölszabadultan teremtsék meg a mindennapok békés valóságát, s hogy vagyonban és jólétben egyként gyarapodjanak.

„A béke fegyverei: a szorgalom, a munka, mindmegannyi védbástyái a jólétnek, csakis az egyetértés melegágyában képesek gyökeret verni, de sohasem a viszály dudvakertjében. Ebből az következik, hogy azon kiegyezés, melyet évek előtt az egyes nemzetiségek önszántukból egymás között itt létrehozta, ne csak pusztá szó maradjon, hanem hogy az az egyetértés egyik legerősebb kapcsává váljék. Hiszen csakis ez úton képzelhető oly sok hátralevő, életbevágó kérdésnek békés megoldása, melytől tudvalevőleg nem csak az egyesek, hanem a város jóléte is föltételeztetik. [...] *Hű örei édes hazánknak a Végvidéken a szabadelvűség pajzsa alatt oda fogunk törekedni, hogy az itt lakó nemzetiségek e közös hazát, mely őseiket tárt karokkal kebelére fogadta, vetekedve szeressék* [kiemelés az enyém – M. F.].”¹²¹

1887. április 14-én a felelős szerkesztő Beck Imre megvált a laptól, ettől kezdve Vizoly Zakariás személyében egyszerre volt felelős szerkesztő és laptulajdonos.¹²² 1892-ben egy rövid időre Lang Mihályt vette maga mellé főmunkatársnak, közös lapkiadói tevékenységük azonban nem bizonyult hosszú életűnek.

A *Pancsova és Vidéke* hamarosan a *Végvidék* nyomdokaiba lépett, magyar és német nyelven megjelenési lehetőséget biztosított Pancsova város szellemi kiválóságainak. Névtelen vezércikkjei mellett a laptulajdonos-főszerkesztő Vizoly Zakariás – olykor V-y Z., V-y, V. Z. változó szignóval – politikai értékeléseivel, művelődéstörténeti tárcáival és emelkedett hangú ünnepi méltatásaival mindvégig jelen volt a lapban. 1887 júliusában *Itt is, ott is* címmel velencei úti élményeit tette közzé két részletben, 1888. március 15-én *Die XXXX. Jahreswunde des 15. März* címmel német nyelven köszöntötte a forradalom emlékét. 1890 szeptemberében ugyancsak német nyelven megírt *Graf Stefan Széchenyi* című írással méltatta a magyar reformkor és forradalom jeles alakja születésének 100. évfordulóját, ugyanazon év október 6-ának előestéjén *Die letzten Augenblicke der arader Märtyren im J. 1849* címmel emlékezett az aradi vértanúkra, 1892. március 13-án pedig *Leitende Motive des 15-ten März 1848* címmel emlékezett a történelem fényes napjaira. S hogy a *Pancsova és Vidéke* tulajdonosa a beköszöntő írásban meghirdetett nemzetiégi megbékélés szolgálatát komolyan vette, mi sem bizonyítja jobban, mint Vizoly Zakariás 1888. október 21-e és december 30-a között összesen tíz folytatásban megjelent, a szerb költészetet méltató *Wilde Rosen serbischer Dichtkunst* című tanulmánya.¹²³ 1891. április 26-a és május 24-e között azután ugyanő *Das serbische Theater in Ungarn* címmel a magyarországi szerb színháztársaság értékeire mutatott rá.¹²⁴

Wigand János a *Végvidék* egykori tulajdonosa és felelős szerkesztője hamar otthonra talált a *Pancsova és Vidéke* lapjain. Versei, költői beszédei, elvált fordításai is – *Az ifjúsághoz* (1888. november 25.), annak *An die Jugend* című német fordítása (1888. december 9.), *A Katalin temploma* (1889. április 7.), és Valter von der Vogelweide *Szépség és báj* című versének fordítása (1890. április 20.) – a lap tárcarovatában jelentek meg, mint ahogyan ott közölték Szendrei

121 Programunk. *Pancsova és Vidéke*, 1887. január 30. 1.

122 *Pancsova és Vidéke*, 1887. április 14. 1.

123 VIZOLY Zakariás: Wilde Rosen serbischer Dichtkunst I–X. *Pancsova és Vidéke*, 1888. október 21. 2., október 28. 2., november 4. 2–3., november 11. 2–3., november 18. 2–3., november 25. 2–3., december 9. 2–3., december 16. 3., december 23. 3., december 30. 3.

124 VIZOLY Zakariás: Das serbische Theater in Ungarn I–V. *Pancsova és Vidéke*, 1891. április 26. 3–4., május 3. 3., május 10. 2–3., május 17. 3–4., május 24. 3.

Júliáról írt *A feleségek felesége* című négy részes értekezését is.¹²⁵ 1888 májusában három részletben jelent meg Wigand János *Jelentés a pancsovai Gromon Dezső magyar nyelvterjesztő egyesület igazgatói tanácsának 1886/7. évi működéséről* című titkári értékelése, a délvidéki magyar nyelv terjesztésének fontos dokumentuma.¹²⁶

A pancsovai főgimnázium tudós tanárai közül Románecz Mihály, a magyar nyelv, irodalomtörténet és történelem tanára a *Végvidék* megszűnését követően ugyancsak a *Pancsova és Vidéke* lapjain lelt publikálási lehetőséget, s folytatta a szerb hősi énekek fordítását, és azok történelmi méltatását. 1887. november 27-én *Hasszánaginicza (Hasszán aga neje)*,¹²⁷ 1889. június 16-án pedig – a rigómezei ütközet ötszázadik évfordulóján – *A rigómezei ütközet 1389. június 15.* című „szerb néprománcz” fordítását közölte a lap tárcarovatában.¹²⁸ 1890. július 27-e és augusztus 10-e között bevezető tanulmánnyal ellátott három részletben közölte *Szibinyani Janko házassága a tündérszép leánnyal* című fordítását, újabb körét nyitva meg ezzel a Hunyadi János alakja köré font szerb mondakör, korábban a *Végvidék*ben megkezdett magyar értelmezésének.¹²⁹ Románecz Mihály verseiben és publicisztikai írásaiiban rendre megemlékezett március 15-éről,¹³⁰ 1890 szeptemberében pedig a legnagyobb magyar születésének századik évfordulóján versben énekelte meg Széchenyi István szellemi nagyságát.¹³¹ Az iskolai ünnepségeken elmondott beszédeit – nem egy esetben azok német fordítását is – a *Pancsova és Vidéke* tárcarovatában közölte.¹³²

Felettebb gazdag volt a *Pancsova és Vidéke* tárcarovata egyéb tekintetben is, ez volt a főruma a magyar, a német és a szerb irodalmi, kulturális és történelmi emlékezet találkozásának. 1887 novemberében a *Szerb népszokások*ról,¹³³ 1888 februárjában a szerb népköltészet európai diadalútjáról¹³⁴ közölt a lap méltatást, 1889 júniusában pedig egy bizonyos K. tollából Johann Jovanovicsról (Zmaj Jovan Jovanovićról), a szerbek nagy költőjéről *Ein serbisches*

125 WIGAND János: A feleségek felesége I–IV. [Petőfiné] A Gromon Dezső magyar nyelvterjesztő egyesület 1889. évi november 9. estélyén felolvasta Wigand János. *Pancsova és Vidéke*, 1889. november 17. 3., november 24. 3., december 1. 2., december 8. 2–3.

126 WIGAND János titkár: Jelentés a pancsovai Gromon Dezső magyar nyelvterjesztő egyesület igazgatói tanácsának 1886/87. évi működéséről. *Pancsova és Vidéke*, 1888. május 20. 2–3., május 27. 2–3., június 3. 2–3.

127 ROMÁNECZ Mihály: Hasszánaginicza (Hasszán aga neje). Szerb néprománcz. Fordította Románecz Mihály. *Pancsova és Vidéke*, 1887. november 27. 1.

128 ROMÁNECZ Mihály: A rigómezei ütközet 1389. jún. 15. Szerb néprománcz. Fordította Románecz Mihály. *Pancsova és Vidéke*, 1889. június 16. 2–3.

129 ROMÁNECZ Mihály: A Szibinyani-románczkör a szerb népköltészetben [bevezető]. Szibinyani Janko házassága a tündérszép leánnyal. *Pancsova és Vidéke*, 1890. július 27. 2–3., augusztus 3. 2–4., augusztus 10. 2–3.

130 ROMÁNECZ Mihály: Emlékezés 1848. márczius 15-re (vers). *Pancsova és Vidéke*, 1890. március 15. 1.; ROMÁNECZ Mihály: Márczius 15-én. Írta és szavalta márczius 15-i ünnepen Románecz Mihály. *Pancsova és Vidéke*, 1890. március 23. 2.

131 ROMÁNECZ Mihály: Emlékezés Széchenyi Istvánra. Születése százéves évfordulóján (vers). *Pancsova és Vidéke*, 1890. szeptember 27. 2.

132 ROMÁNECZ Mihály: Beszéd. Felolvasta a márczius 15-i ünnepély alkalmából Románecz Mihály. *Pancsova és Vidéke*, 1888. március 18. 1., március 25. 1., április 1. 1–2., április 8. 1.; ROMÁNECZ Mihály: Prolog. A pancsovai állami főgymnasium új épületének felavató ünnepére. Írta és szavalta Románecz Mihály. *Pancsova és Vidéke*, 1888. november 25. 2.; ROMÁNECZ Mich. Prof: Prolog. Übersetzt von E. Kreics; *Pancsova és Vidéke*, 1888. december 2. 2.; ROMÁNECZ Mihály: Beszéd. Tartotta Románecz Mihály tanár június hó 8-án rendezett koronázási és önképzőköri záró ünnepen. *Pancsova és Vidéke*, 1889. június 16. 2–3.

133 Szerb népszokások – I. A család védszentje (Szvecsár). *Pancsova és Vidéke*, 1887. november 13. 1.; II. Boszorkányok. *Pancsova és Vidéke*, 1887. november 20. 1.

134 A szerb népköltészet az európai irodalomban. *Pancsova és Vidéke*, 1888. február 19. 1–2.

Dichtergerenie címmel jelent meg ünnepi írás.¹³⁵ 1889 júliusában azután a lap történetének és szellemiségének szép kiegészítéseként három folytatásban jelent meg Moldován Gergely erdélyi román etnográfus, irodalomtörténész és egyetemi tanár *Das Rumänische Volk* című népismereti tanulmánya.¹³⁶ 1889 augusztusában itt köszöntötte Lauka Gusztáv Szentkláray Jenőt történetírói működése negyedszázados évfordulóján:

*Nem szorul az érdem külön ünnepélyre,
Mert magában hordja értékét és becsét,
S a nagyok s dicsők magasztos sorába
Annak, aki bírja, írja át nevét.
S akkor is, midőn már munkájának vége,
Több századokon át fennmarad emléke.*¹³⁷

Ami azonban ma is elismerést érdemlő teljesítménye a lapnak, az a titokzatos és rejtőzködő Dr. V. történetíró levéltári dokumentumok alapján írt *Blätter aus Pancsova's Vergangenheit und Gegenwart* című 1887 februárja és 1891 novembere között közel fél század folytatásban közölt, Pancsova város és a határőrvidék múltjának két évszázados történetét bemutató történelmi értekezése.¹³⁸ Munkája valójában egy ma is felettébb izgalma történelmi monográfia, amely szerves része a Délvidék történelmének.

A *Pancsova és Vidéke* című lap pályája ígéretesen alakult. 1892 májusában M. szignóval – amely mögött a lap munkatársa, Molnár József pancsovai tanító sejtethő – *Hat év* címmel méltatta a hírlap pályáját. Írása bevezetőjében részletesen szolt a lapkészítés általános, és a magyar határőrvidék teremtette sajátos nehézségeiről: a közéleti csatározások során támadt méltatlan támadásokról, és a tévedések nyomán támadt jogos bírálatokról. A *Pancsova és Vidéke* története hat éve során „kiállotta a tűzpróbát, hiszen megifjodva, hatványozott erővel emelkedett ki a harcz tömkelegéből. E lap életét elsősorban a Pancsova város és vidéke társadalmi jóakarató részének köszöni; második sorban a szerkesztő és laptulajdonos fáradhatatlan buzgalmának és [a] hazafias eszmék lelkes istápolásának.” Története során a lap a magyar nemzet sorskérdéseit mindig a legnagyobb szeretettel igyekezett a közfigyelem középpontjába emelni, oly módon, hogy minden alkalommal föl kínálta az üdvösnek vélt megoldási lehetőséget is.

„A *Pancsova és Vidéke* túl van a kezdet nehézségein, s így élete biztos, ha szerkesztője a jövőben is híven ápolja a nemzet, [a] város és a vidék közérdekű ügyeit. [...] Mint a múltban, úgy a jövőben is ki fog terjeszkedni a városi és a vidéki társadalom által felszínre hozott mindama kérdésekre, amelyeknek szerencsés megoldásától a nemzeti szellemnek egészséges alapon való megerősödése, a magyar állam erkölcsi és anyagi erőinek biztosítása és fejlődése függ.”

Ebben a helyzetében jutott el a *Pancsova és Vidéke* addig, hogy végre otthont, saját szerkesztőséget alapíthatott magának. Sok-sok nehézség és akadály szűnik meg ezzel, s a szerkesztőség

135 K.: *Ein serbisches Dichtergerenie* [Johann Jovanovics]. *Pancsova és Vidéke*, 1889. június 9. 2–3.

136 Moldován, Prof: *Das Rumänische Volk I–III*. *Pancsova és Vidéke*, 1889. július 7. 3., július 14. 3., július 21. 3–4.

137 LAUKA Gusztáv: *Dr. Szentkláray Jenő 25 éves írói jubileumára* (vers). *Pancsova és Vidéke*, 1889. augusztus 18. 2.

138 *Blätter aus Pancsova's Vergangenheit und Gegenwart*. Nach Original Dokumenten von Dr. V.; I. Pancsova und seine Umgebung vor 200. Jahre. *Pancsova és Vidéke*, 1887. február 20. 3.

méltán reménykedhet abban, hogy a lap a korábbinál több és színvonalasabb szolgálatot tehet a közösségnek és a nemzetnek!

„Midőn a mélyen tisztelt közönséget eme örömünkről értesítjük, és a lap jóakaró barátainak a gyakran tapasztalt jóindulatáért legmelegebb köszönetünket fejezzük ki, a lap mostani új korszakának kezdetén Pancsova város és vidéke társadalmától bizalmat, támogatást kérünk, mert csakis így leszünk képesek a napról-napra fokozódó igényeknek megfelelni. Isten legyen velünk, hogy hivatásunkat minél teljesebben betölthessük.”¹³⁹

A megújulás reményének fényében a *Pancsova és Vidéke* megkezdte egy ismeretlen ifjú, Czarina Szilárd *Petőfi Sándorról* írt iskolai dolgozatának közlését. A szerkesztő megjegyzése szerint:

„E dolgozat egy réva-újfalvi román ajkú ifjú műve. A múlt tanévben végzé el a pancsovai áll. polg. isk. VI. osztályát. Rendkívüli szorgalommal párosult szép tehetségével öt év alatt annyit haladt, hogy ma ifúságunk egyik feltűnő alakja. Első irodalmi kísérlete lelkesítse őt tovább a szép úton. Szeresse a hazát forrón, amiről e művel is tanúbizonyságot tett.”¹⁴⁰

Czarina Szilárd ezt követően közel egy évtizedig lesz a pancsovai lapok állhatatos és hűséges munkatársa. Újságírói pályája küszöbén maga sem sejtette, hogy hónapokon belül íróársával együtt ő is lap nélkül marad. 1892. december 18-án a *Pancsova és Vidéke* első oldalán jelentette be a megszűnését. „A mai (53.) számmal a Pancsova és Vidéke utoljára lép T. olvasói elé. A lapnak hat évi működés után meg kellett szünnie, mert a m. k. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a szerkesztőnek mint tanárnak a politikai lap további szerkesztését betiltotta. A szerkesztőség.”¹⁴¹ Szellemiségéhez híven a bejelentés németül is megjelent. Simonyi Mária *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén* című könyvében nem tulajdonított különösebb jelentőséget a *Pancsova és Vidéke* című lapnak, pedig Vizoly Zakariás és társai páratlanul szép, tartalmas és felettébb színvonalas szolgálatot tettek a Magyar Birodalom nemzetiségektől vegyesen lakott határörvidékén a magyar nyelv, kultúra és irodalom ápolása és terjesztése, egyszersmind a magyar nemzeti önismeret gyarapítása és építése, a polgári társadalom megteremtése terén.¹⁴²

1.2.3. „Szeresse, becsülje meg mindenki a maga anyanyelvét” *Határőr* (1892–1917)

Vizoly Zakariás lapja, a *Pancsova és Vidéke* című az 1892. évi karácsonyi számával szűnt meg, ám akkor már éppen fél éve próbálta megelni a helyét Pancsova város és környéke társadalmában Feymann Gyula köz- és váltóügyvéd lapja, a *Határőr*, melynek első száma 1892. július 3-án jelent meg, s a fejléce alatt politikai, társadalmi és közgazdasági hetilapként jelentette

139 MOLNÁR József: Hat év. *Pancsova és Vidéke*, 1892. május 8. 1–2.

140 CZARINA Szilárd: Petőfi Sándor I–V. *Pancsova és Vidéke*, 1891. március 8. 2–3., július 5. 3–4., július 19. 3., július 26. 2–3., augusztus 23. 2–3.

141 Olvasóinkhoz! *Pancsova és Vidéke*, 1892. december 18. 2.

142 SIMONYI i. m. (5. lj.) 216.

be létezését. Felelős szerkesztője maga Feymann Gyula volt, főmunkatársként pedig Molnár Józsefet vette maga mellé. Szerkesztősége és kiadóhivatala Wittigschlager Károly könyvkereskedő házában volt, aki a maga házi nyomdájában állította elő a vasárnap megjelenő lapot. Megjelenése napján a *Határőr* első számát 1200 példányban küldte szét az újonnan alakult szerkesztőség.

Molnár József *Az első szám* című beköszöntőjében kiemelte: „nem csekély feladatra vállalkoztunk, amidőn nemzetiségek lakta városunkban egy tisztán magyar nyelvű lapot indítunk”, de az idő megérett a lapalapításra. „A magyar határőrvidéknek, és így városunknak is az anyaországba történt bekebelezése óta lassan bár, de fokozatosan növekvő haladás észlelhető oly téren, és irányban, mely a magyarság ügyét és érdekeit városunkban és vidékén” a gyarapodás reményével biztatja. Pancsova város és annak magyar közönsége igényli a közéleti eseményeket befolyásoló és alakító sajtó jelenlétét. Ezért mi sem természetesebb, mint hogy

„a magyarság ügyének és érdekeinek szolgálatában fog lapunk következetesen állani, nem tévesztvén szem előtt azonban azon jó és békés egyetértésnek ápolását, mely egyetértésnek és megértésnek kell, hogy a különféle nemzetiségeket édes hazánkban boldog munkálkodásra egymással összekösse, hogy így – bár más-más anyanyelvűek is – édes magyar hazánkunk hű fiai, jó királyunknak derék alattvalói legyenek.”

A *Határőr* örömmel támogat minden törekvést, amely a magyar haza előrehaladását és gyarapodását szolgálja, de bírálni és ostromozni fog minden hazafiatlan kezdeményezést és törekvést.

„Lapunk politikai irányba szabadelvű, és szabadelvűek leszünk minden politikai működésünkben. Bírálattunk higgadt, tárgyilagos leendő, hogy így mindig tiszta, valódi képét mutassunk a tényállásnak. Fő törekvésünk az, hogy amit írunk, *igaz legyen*, még akkor is, ha ez az igazság néhol fájdalmat is okoz. Mert mint a nyilvánosság organuma, legszebb feladatunk a részrehajlatlan, az ügy érdekeit szem előtt tartó egyenes, őszinte kritika, amely igaz bírálatnak okvetlen azon üdvös eredménye lesz, hogy haladásra, mulasztás pótlására buzdít.”

Fő feladatának tekinti tehát Pancsova város és környéke érdekeinek felkarolását, s a vidék fejlődését közügynek tekinti. A lap hasábjain szót kap mindenki, aki a közösség boldogulását szívügynek tekinti, s akik a város fejlődésén munkálkodnak. Molnár József kiemelte: a szerkesztőség a határőrvidék falvaival is szoros összeköttetésben áll, s máris tizennyolc községben talált tudósítókra.

„Különös figyelemben részesítjük városunk és vidékünk tanügyét. Az iskola van hivatva nálunk, e vidéken elsősorban arra, hogy egyengesse azon talajt, amelyben a különféle nemzetiségek közti szeretet és megértés magvai kifejlődhetnek. Meleg érdeklődéssel fogjuk pártolni azon törekvéseket, amelyek alkalmat nyújtanak a nem magyar ajkúaknak a magyar nyelv elsajátítására, de harcolnak azok ellen, kik e törekvések útjába akadályt gördítenek. Szeresse, becsülje meg mindenki a maga anyanyelvét, de szeresse, becsülje meg mindenki az állam nyelvét is, mint hazája nyelvét. Tanügyi cikkekkel is igen szívesen közlünk” – olvasható a beköszöntő és programadó vezércikkben.

Írója ígéretet tesz, hogy a társadalom mindennemű mozgalmáról beszámolnak, s különös figyelemmel kísérik a magyar egyletek – a Gromon Dezső magyar nyelvterjesztő egyesület, a

dalárda és a társaskör – működését, mert azok ténykedését a magyar közösség szempontjából sorsdöntőnek tekintik.

„Minden igyekezetünk oda irányul, hogy lapunk *tisztességes* legyen, vagyis határozottság, önállóság, alaposág és kellő informáltság jellemezze cikkeinket, bírálatunk higgadt és tárgyilagos legyen, szóval töltse be a lap mint olyan, hivatását lelkiismeretesen, amire itt, a magyarság ügyének érdekében nagy szükség van.”

Ezek a célok és vállalások, amelyet a *Határőr* fontosnak ítélt, s ehhez kérte a város és a vidék nagyérdemű olvasó közönségének támogatását. „Támogassák a *Határőrt*, hogy az a szó teljes értelmében őre és előmozdítója legyen minden szépnek és igaznak. Támogassák ne csak anyagilag, hanem főleg erkölcsileg és szellemileg azok, kiket a műveltség, az intelligencia arra képesít.” Hiszen a *Határőr* ügyének fölkarolásával egyszersmind a közügyek szolgálatát is vállalják.¹⁴³ Egy későbbi előfizetési felhívásban arra is figyelmeztetett a szerkesztő, tisztában vannak azzal, hogy nem kelhetnek versenyre a fővárosi lapokkal, elsődleges céljuk azonban a lapot „szigorúan helyi érdekűvé tenni, nem zárkózván el természetesen azon országos politikai és kultúrmozgalmak méltatása elől, melyeknek szolgálatába szegődni minden lap kötelessége”.¹⁴⁴

A *Határőr* első számai négy – olykor a hirdetői igényeknek megfelelően – hat oldalon jelent meg, címdoldalán a többnyire társadalmi és közművelődési kérdéseket tárgyaló vezércikkkel, alatta a két oldalra kiterjedő tárcával. Ezt követték a *Torontálmegyei hírek*, az *Egyleti élet* és a *Vidéki élet* című rovatok. Ez utóbbi volt az, amelynek felépítésére különösen odafigyelt a szerkesztőség, rendszeresen közölt közérdekű tudósításokat és híreket Franczfelről, Starcsóváról, Czerepajáról, Hertelendy-falváról, Réva-Újfaluból, Torontál-Vásárhelyről, Homoliczról, majd ugyanezzel az odafigyeléssel a továbbiakban Sándoregyházáról, Antal falváról és Dolóváról is.

Pancsova város vezető magyar értelmisége hamar elfogadta és a magáénak tekintette Feymann Gyula lapját, a *Határőrt*, oldalain sorra jelentkeztek azok a főgimnáziumi tanárok is, akik már korábban is meghatározó szerepet játszottak a magyar nyelv és kultúra terjesztése, a történelmi hagyományok határőrvidéken történő ápolása terén. 1893. március 19-én Wigand János ünnepi beszédét közölte a lap,¹⁴⁵ ugyanazon év szeptemberében a főgimnáziumi tanár vezércikkben Jókait köszöntötte ötvenéves írói jubileumán.¹⁴⁶ Írásai közül jelentőségében azonban messze kimagasodik a Gromon Dezső magyar nyelvterjesztő egyesület igazgatójaként a magyar nyelv terjesztésének jelentőségét méltató, 1895-ben papírra vetett írása, melyben a nemzetiségileg vegyes területek magyar lakosságának sorsát is érintette.¹⁴⁷ Írásából kiderült, Wigand János a magyarság ügyének felkarolása, kultúrájának gyarapítása terén magának és tanártársainak is fontos szerepet tulajdonított. Sorsa azonban másként alakult. A *Határőr*, 1896. július 19-i számában *Kinevezések* címmel rövid hír jelent meg, miszerint: „A vallás és közoktatásügyi miniszter – mint értesültünk – Wigand János főgymnasiumi tanárt

143 MOLNÁR József: Az első szám [Beköszöntő és program]. *Határőr*, 1892. július 3. 1–2.

144 Előfizetési felhívás. *Határőr*, 1894. január 6. 2.

145 1893. március 15. Három magyar egylet ünnepélye. WIGAND János: Ünnepi beszéd. *Határőr*, 1893. március 19. 1–2., március 25. 1–2.

146 WIGAND János: Jókait. *Határőr*, 1893. szeptember 24. 1.

147 A Gromon-egylet közgyűlése. Wigand János igazgató úr évi jelentése I. *Határőr*, 1895. június 16. 2.; WIGAND János: Egy év. A Gromon-egylet igazgatójának jelentése II. *Határőr*, 1895. június 23. 1–2.; WIGAND János: Egy év. A Gromon-egylet igazgatójának jelentése III. *Határőr*, 1895. június 29. 2–3.

a szegszárdi (sic) áll. főgymnasiumhoz igazgatóvá nevezte ki.” A szerkesztőség nem titkolta a történetek kapcsán a megrendültségét.

„Amidőn Wigand János igazgatónak ezen méltán megérdemelt előléptetéséhez őszinte szívből gratulálunk, nem tehetjük ezt anélkül, hogy teljes elismeréssel ne adóznánk úgy tanári, mint társadalmi működése iránt, mint aki mindenütt ügyesen és okosan állta meg helyét; buzgóságával és szorgalmával pedig példányképe volt a munkás hazafinak.”¹⁴⁸

Wigand János pályatársa, Románecz Mihály is már az indulásakor a magáénak tekintette a *Határőr* szellemiségét. Első jelentős tanulmánya a Gromon Dezső magyar nyelvterjesztő egyesület 1892. november 3-i ülésén felolvasott *Nyelvében él a nemzet* című írása jelent meg,¹⁴⁹ a következő esztendőben ő is versben köszöntötte a félszázados írói jubileumát ünneplő Jókai Mór,¹⁵⁰ majd nem sokkal ezután az irodalmi példamutatás ügyének szellemében *A Jókai-kultusz jelentősége* címmel érkezett a lap első oldalán.¹⁵¹ Jelentős állomása Románecz Mihály pancsovai tanári ténykedésének az *Emlébeszéd Kossuth Lajos fölött* című tanulmánya, amelyet a gyász alkalmával a Társaskör ülésén olvasott fel, s amelyet a tagok, az egyházközségek és azok lelkészei, valamint a tanintézetek számára 400 példányban külön is kinyomtatattak.¹⁵² (Ritka kiadvány, az irodalomtörténet nem tartja számon Románecz Mihálynak ezt a munkáját.) Ugyancsak irodalomtörténeti jelentőségű a magyar irodalom tanárának Turgenyev-fordítása: a *Határőr* 1896. október 4-től huszonnégy folytatásban közölte az orosz szerző *Egy boldogtalan nő* című regényének magyar változatát, jelentősen kiemelve a lap kulturális küldetésének jelentőségét.¹⁵³

1899 októberében a lap arról számolt be, hogy a helybeli Gromon-egylet őszi tanfolyama programjának előkészítésére Martin Imrét, Románecz Mihályt és Dózsa Imrét kérte fel,¹⁵⁴ néhány héttel később, november 12-én azonban már búcsúzott a kiváló főgimnáziumi tanártól:

„Románecz Mihály főgimnáziumi tanár, a Gromon egyesületnek igazgatója, s városunk kulturális életének egyik legkiválóbb fia, ki nemcsak mint tanár, mint ember, hanem mint derék magyar ember, mindenütt általános tiszteletnek és szeretetnek örvendett, miután az ungvári főgimnázium

148 Kinevezések. *Határőr*, 1896. július 19. 3. A *Határőr* című lap megbecsülése és ragaszkodása jeléül két évvel később Wigand János pályájának újabb fordulatáról is beszámolt: „Wigand János szegszárdi (sic) főgymnasium rendes tanárt, kit városunk közönsége itteni hosszú tanárkodása idejéből ismer, a király az ottani gymnasium rendes igazgatójává nevezte ki.” Kinevezés. *Határőr*, 1898. április 10. melléklet 2.

149 ROMÁNECZ Mihály: *Nyelvében él a nemzet* I–III. A Gromon Dezső magyar nyelv-terjesztő egyesületnek 1892. november 3-án tartott estjére írta és felolvasta Románecz Mihály. *Határőr*, 1892. november 6. 1., november 13. 1–2., november 20. 1–2.

150 ROMÁNECZ Mihály: Ünnephangok – Jókai ötvenéves írói jubileumára (vers). *Határőr*, 1893. szeptember 24. 1–2.

151 ROMÁNECZ Mihály: A Jókai-kultusz jelentősége. *Határőr*, 1894. január 6. 1.

152 ROMÁNECZ Mihály: Emlébeszéd Kossuth Lajos fölött I–IV. Írta és felolvasta Románecz Mihály társasköri igazgató. *Határőr*, 1894. április 8. 1–2., április 15. 1., április 22. 1., április 29. 1.; Egyleti élet – A Társaskör választmányának ülése. *Határőr*, 1894. április 8. 3.

153 Egy boldogtalan nő I–XXIV. Turgenyev Ivántól Eredetiből fordította Románecz Mihály. *Határőr*, 1896. október 4. 1–2., október 11. 1–2., október 18. 1–2., október 25. 1., november 1. 1–2., november 8. 1–2., november 15. 1–2., november 22. 1–2., november 29. 1–2., december 13. 1–2., december 20. 1–2., 1897. január 17. 1–2., január 24. 1., február 7. 1–2., február 18. 1–2., március 21. 1–2., március 28. 1., április 4. 1., április 11. 1., április 25. 1–2., május 2. 1–2., május 9. 3., május 16. 1., május 23. 1.

154 A pancsovai szabadliczeum. *Határőr*, 1899. október 22. 2.

igazgatójává neveztetett ki, tegnap elhagyta városunkat. Ungvár büszke lehet Románecz Mihályra, mert személyében egy kiváló tanárt, pedagógust és neves gondolkodású humánus férfit nyert. Mi míg egyfelől őszinte szívvel örülünk kinevezésén, másfelől nagyon sajnáljuk távozását. Helye a mi kulturális életünkben sokáig üres lesz.”¹⁵⁵

Közel két évtizedes tanári és közéleti működését köszönte meg e sorokkal a *Határőr* szerkesztősége. Románecz Mihály a következő sorokban köszönt el Pancsova város nagyérdemű közönségétől:

„Mélyen tisztelt polgártársaimnak és tisztviselő bajtársaimnak, ismerőseimnek és barátaimnak ezúton is szívből jövő Isten hozzátot mondok. Lelki szükségemnek tartom továbbá, hogy soha el nem múló hálámnak adjak kifejezést azon tanár és tanító uraknak, valamint tanítónők önmagyságai iránt, kik valamikor gyermekeim tanításában és nevelésében közreműködni szívesek valának. Isten vele, Isten vele!”¹⁵⁶

Irodalomtörténeti különlegesség, s egyben a Délvidék magyar kultúrtörténetének fontos részlete, hogy a pancsovai lapokban – a *Végvidékben* (1883–1884), a *Pancsova és Vidékében* (1887–1892) és a *Határőrben* (1892–1917) – a történetírás nyomán követheti olyan kiváló tudós tanárok ténykedését, alkotói pályájának alakulását, mint amilyen Fináczy Ernő, Románecz Mihály, Wigand János, mellettük Herrmann Antal és Vizoly Zakariás a maga korában volt, őrzi és számon tartja mindazon írásait, amelyek egyszersmind a Délvidék emlékét is megörökítették.

A *Határőr* tárcarovata az említetteken kívül más, kiváló tudósoknak biztosított megjelenési lehetőséget. Gecsér Béla pancsovai polgári iskolai tanár 1893-ban a pancsovai Jókai-ünnepen olvasta fel *Jókai Mór ötvenéves írói működése* című értekezést, mely azután a *Határőrben* is megjelent,¹⁵⁷ 1911-ben pedig *Az áll. polgári fiú-iskola tanulmányi kirándulása* címmel ő számolt be tanítványai felvidéki – Miskolcot, Diósgyőrt, Gömör és Szepes vármegyét, és a méltán híres Dobsinát érintő – tanulmányi útjáról.¹⁵⁸ Gecsér Béla a történelem és a földrajz tanáráként a tudós tanárok nemzedékével együtt, 1881–1882-ben került Pancsovára, 1904-ben megbízott, 1905-ben kinevezett igazgatója lett a polgári fiúiskolának, melyet annak megszűnéséig, 1918-ig vezetett. A Végvidéken töltött három tizede során volt a pancsovai református egyház presbitere, tagjainak sorába választotta a Történelmi Társulat, 1911-től pedig az ő igazgatói irányításával működött a Gromon Dezső magyar nyelverterjesztő egyesület. 1893-ban jelent meg *A Dunán le Zimonytól Turn-Severinig és Orsovától Herkulesfürdőig* című könyve, melyben a vidék történelmi emlékeit vette számba.

A *Határőr* tárcarovatában jelent meg Moldován Gergely *Nyílt levél Urecheához, a román kultúr-liga elnökéhez* című írását, melyben a román sovíniszta mozgalmak alantas indulatokat

155 Románecz Mihály főgimnáziumi tanár [...]. *Határőr*, 1899. november 12. 2.

156 Búcsú. *Határőr*, 1899. november 12. 2.

157 GECSER Béla: Jókai Mór ötvenéves írói működése I–II. Írta és felolvasta a pancsovai Jókai-ünnepen Gecsér Béla. *Határőr*, 1893. szeptember 24. 2., október 8. 1.

158 GECSER Béla: Az állami polgári fiú-iskola tanulmányi kirándulása I–IV. *Határőr*, 1911. július 9. 1–2., július 16. 1–2., július 23. 1–2., július 30. 1–3.

is felszító mozgalmáról szolt.¹⁵⁹ Írását jól egészített ki Böhm Lénárd, a Bánság jeles történetírója két részletben közölte a nemzetiségi mozgalmakról szóló *Szent Bertalan éj Magyarországon* című tanulmánya.¹⁶⁰ Rencz János, a pancsovai főgimnázium magyar nyelv, irodalom és esztétika tanára *Vörösmarty elfeledésének okairól* című írását 1896 decemberében közölte a lap.¹⁶¹ Fő műve, a *Vajda János költészete s a mai magyar líra* című tanulmánya egy évvel később, 1897-ben, a költő halálának évében jelent meg a polgári iskola értesítőjében, megörökítve szerzőjének a Vajda irodalomban elfoglalt, méltó helyét.

A tárcarovat biztosított helyet az ünnepi megemlékezéseknek, elsősorban az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc eseményeire és az aradi vértanúk október 6-i gyászünnepére történő emlékezéseknek. Zemplényi Árpád 1897 januárjában tette közzé *Vajda János – Pancsova ostrománál* című írását,¹⁶² idősebb Bauer Ferencz egykori honvéd *A dicső napok* című írásában a délvidéki harcok eseményeit idézte fel,¹⁶³ Olchváry Ödön pedig a pancsovai harcokról értekezett.¹⁶⁴ 1899 júliusában megemlékeztek Petőfi halálának fél évszázados jubileumáról,¹⁶⁵ 1908 márciusában pedig négy részletben közölte Szegedy Dezső főgimnáziumi tanár *Nemzeti küzdelmeink és II. Rákóczi Ferencz* című történelmi tanulmányát.¹⁶⁶ 1896. május 31-én *Ezer esztendő* címmel a *Határőr* ünnepi számmal emlékezett meg a millenniumról.¹⁶⁷ Történt mindez annak a nemzetépítő törekvésnek a szellemében, amely a nemzetiségi feszültségektől terhes vidéken a délvidéki magyarság öntudatát volt hivatva erősíteni.

A jeles tanároknak a századforduló éveiben bekövetkezett távozásával – bár minden biznnyal attól függetlenül – a lap szerkesztősége is jelentősen átalakult. Feymann Gyula 1898. február 6-án rövid írásban közölte: „A mai nappal a *Határőr* szerkesztőségéből kiléptem. A határőrnek alapítása óta felelős szerkesztője voltam, mely idő alatt több oldalról tapasztalt erkölcsi támogatásért ez úton mondok hálásköszönetet.”¹⁶⁸ Távozásának okáról semmit sem lehet sejtteni. A felelős szerkesztő tisztségét a nyomdatulajdonos Wittigschlager Lajos vette át, a főmunkatárs Molnár József maradt. Ő sem sokáig; egy hónappal később Molnár József is kilépett a szerkesztőségből, március 6-tól a főmunkatársi teendőket Gecser Béla polgári iskolai tanár látta el.¹⁶⁹ 1898. június 24-étől azonban Wittigschlager Lajos már egy személyben volt felelős szerkesztő, kiadó és laptulajdonos, aki bármily kiváló nyomdásznak is bizonyult

159 MOLDOVÁN Gergely: Nyílt levél Urecheához, a román kultúr-liga elnökéhez. *Határőr*, 1894. december 8. 1–2., december 16. 2., 1895. január 13. 2., január 20. 1–2.

160 BÖHM Lénárd: Szent Bertalan éj Magyarországon I–II. *Határőr*, 1895. május 12. 1–2., május 19. 1–2.

161 DR. RENCZ János: Vörösmarty elfeledésének okairól. Születésének évfordulója alkalmából. *Határőr*, 1896. december 6. 1–2.

162 ZEMPLÉNYI Árpád: Vajda János – Pancsova ostrománál. *Határőr*, 1897. január 24. 1–2.

163 ID. Bauer Ferencz: A dicső napok – Epizódok a délvidéki harcokból. Id. Bauer F.-től. *Határőr*, 1898. március 13. 1.

164 OLCHVÁRY Ödön: Pancsova megtámadása. 1849. január 2. I–II. *Határőr*, 1901. december 1. 1–2., december 8. 1–2.

165 Petőfi Sándor. *Határőr*, 1899. július 16. 1–2.; Petőfi ünnepe Pancsován. *Határőr*, 1899. július 22. 1–2., augusztus 6. 2.; Él, mert élteti a szeretet. *Határőr*, 1899. július 30. 1.; Petőfi-nap Pancsován. *Határőr*, 1899. augusztus 6. 1.

166 SZEGEDY Dezső: Nemzeti küzdelmeink és II. Rákóczi Ferencz I–IV. Írta és felolvasta az 1908. évi március hó 14-én tartott kulturális estélyen Szegedy Dezső főgimnáziumi tanár. *Határőr*, 1908. március 29. 1–2., április 5. 1–2., április 12. 1–2., április 19. 1–3.

167 Ezer esztendő [A *Határőr* ünnepi száma]. *Határőr*, 1896. május 31. 1–4.

168 FEYMANN Gyula ügyvéd: Újdonságok. Pancsova. 1898. február 5. *Határőr*, 1898. február 6. 2.

169 A szerkesztőség: A *Határőr* t. olvasóihoz. *Határőr*, 1898. március 6. 2.

nem tudott megfelelni a lapkészítés felettébb összetett feladatának – irányítása alatt a *Határőr* érezhetően veszített korábbi színvonalából. 1906-tól a helyi hírek domináltak a lapban, a tárcarovatból eltűntek a helyi szerzők, szinte kizárólag fővárosi írók művei jelennek meg. A leggyakrabban Kóbor Tamás, Lux Terka, Pakots József, Bródy Sándor, Krúdy Gyula, Révész Béla, Kemény Simon, Sas Ede, Somlyó Zoltán, Zöld Márton és Cholnoky László szerepeltek a *Határőr* lapjain. Így jutott el pancsovai lap a világháborúig, amely végül megpecsételte a sorsát. Az utolsó fellelhető szám 1917. augusztus 19-én jelent meg.

1.2.4. *Lapok a Temes partján*

Pancsovai Újság (1897–1901) és a *Délvidéki Lapok* (1905–1918)

A *Határőr* még a legfényesebb korszakát élte, amikor 1897. október 31-én megjelent a *Pancsovai Újság* első száma. Társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilapként lépett az olvasói elé, felelős szerkesztője és kiadótulajdonosa Hódy Antal volt, és Koszanovics Miklós nyomdájában készült. Első számai hat oldalon jelentek meg, s a két oldalnyi hirdetés arra utal, hogy a kereskedők és az iparosok támogatásában reménykedett. Többnyire a politika világából merített vezércikkét az országos hírek, a városi közgyűlésről szóló jelentések, az újdonságok (hírek), az *Egyről-másról* rovat követte, hogy végül átadják helyüket a hirdetések végeláthatatlan folyamának. Vállalkozói lap volt tehát a *Pancsovai Újság*, s ez arculatát is erősen befolyásolta: irodalommal, a tudományos élet eseményeivel, az egyesületek közművelődést szorgalmazó munkájával a legritkább esetben foglalkozott. Ez eredményezte fennállásának ötödik évében a megszűnését is. A *Pancsovai Újság* utolsó száma 1901. február 3-án jelent meg.

A *Délvidéki Lapok* első száma Simonyi Mária sajtótörténeti munkája szerint 1905 júliusában jelent meg,¹⁷⁰ első fellelhető száma azonban az 1907. január 6-i. Felelős szerkesztője és laptulajdonosa Graber László ügyvéd volt, aki két évtizeddel később, az 1920-as évek elején immár a királyi délszláv államban, meghatározó szerepet játszott az Országos Magyar Párt megszervezésében. A *Délvidéki Lapok* kifejezetten politikai lap volt, önmagát a pancsovai választókerület Függetlenségi és 48-as Pártjának hivatalos közlönyeként határozta meg, ezért szerepelt a címlapon főszerkesztőként Bohus Károly országgyűlési képviselő neve. A lap a pancsovai Kohn és Krausz könyvnyomdában készült. Előfizetési felhívásában a szerkesztőség kiemelte:

„Válságos időkben szálltunk síkra a szabad, az önálló és független Magyarország eszméjéért, az önzetlen és céltudatos városi politikáért, olvasó közönségünk szinte páratlan támogatása jutalmazta munkásságunkat. Ebből a támogatásból merítünk erőt, hogy küzdelmünket folytassuk. Vagyunk, akik voltunk, és maradunk, akik vagyunk.”¹⁷¹

Hangja és publicisztikájának indulata a választások idején különösen fölerősödött, ilyen korszakaiban egyszerre közvetítette az országos pártpolitikai eseményeket az egykori határőridék lakosságának, és keresett magának híveket Pancsova lakosainak körében.¹⁷² Újságírói

170 SIMONYI i. m. (5. lj.) 225.

171 Előfizetési felhívás. *Délvidéki Lapok*, 1907. január 13. 4.

172 Választás előtt. *Délvidéki Lapok*, 1907. december 22. 1.; Választási mozgalmak. *Délvidéki Lapok*, 1907. december 22. 2.

általában opponáltak mindent, ami a szabadelvű párt hagyományait követve Pancsova városban és a választókerületben a társadalom és a politika terén teljesítményként megjelent. (G.) szignó mögé rejtőzve Graber László nem egyszer hevesen támadta a közéletet, „a hazafias elemek szétűzve, szétverve, társadalmi életnek se híre, se hamva” – állította egyik indulatos cikkében.¹⁷³ Máskor egyenesen katasztrofális pusztulást jósolt a városnak.¹⁷⁴

Jellemző módon a *Délvidéki Lapok* kettős mércét alkalmazott a nemzetiségi kérdés terén: egyfelől óvott a Bécs gerjesztette pángermán mozgalmak térnyerésétől,¹⁷⁵ másfelől – a Függetlenségi és 48-as Párt választói tábora gyarapításának szándékával – kereste a szerb közösség rokonszenvét. E különös program kiteljesítésében döntő szerephez jutott Balogh Béla királyi törvényszéki bírósági elnök, a lap vezércikkírója, aki a hazai németiség megtérítésének kockázatát is vállalta.¹⁷⁶ Balogh Béla 1908 novemberében távozott a laptól, helyét Labancz Béla vette át, aki a kettős nemzetiségi politika tekintetében hű követője volt elődjének.¹⁷⁷

Politikai meghatározottságából eredően a *Délvidéki Lapok* közművelődési szerepet nem vállalt. Tárcarovatában a teljesen ismeretlen Sztrokay Lajos és Porse Vince versei és elbeszélései szerepeltek a leggyakrabban, mellettük olykor Tövis, és Egoista is helyet kapott.¹⁷⁸ Teljesítményük feledhető. Viszont a pancsovai Függetlenségi és 48-as Párt lapja volt az első, amely a Végvidéken már 1909-ben kísérletet tett Ady Endre költészetének méltatására.¹⁷⁹ A pancsovai választókerület Függetlenségi és 48-as Pártjának hivatalos közlönye tizenhárom évi megjelenés után 1918-ban szűnt meg. Sem a *Pancsovai Újság* sem a *Délvidéki Lapok* nem hagyott maga után különösebb sajtótörténeti emléket.

1.3. A fehértemplomi magyar sajtó

*„Szolgálni kívánjuk lelkes örömmel a magyar kultúra ügyét idelenn”
Fehértemplom és Vidéke (1910–1918)*

Az 1875-ben Trefort Ágoston vallás és közoktatásügyi miniszter hathatós támogatásával alapított állami főgymnasium új szint, pezsgést és lendületet hozott a déli határvidék helyőrségi városának, Fehértemplomnak az életébe. Az intézmény valódi érdeme, hogy negyvenhárom éves története során – 1918-ban, a Magyar Királyság összeomlásával egyidőben szűnt meg – évente közel háromszáz, az ország déli, nemzetiségek által lakott területei magyar, német, szerb, román és zsidó fiataljának biztosított tanulási, és ezzel szellemi értelemben is felemelkedési lehetőséget. Az alig tízezer fős, többségében szorgalmas sváb bortermelők által lakott kisváros kiemelt katonai-határőrizeti szerepe mellett, a kiegyezést követő évtizedekben a magyar állameszme terjesztését szolgáló feladatának teljesítésekor egyik jelentős kulturális fellegrá

173 GRABER László: Vezér nélkül. *Délvidéki Lapok*, 1907. április 7. 1.

174 GRABER László: A pusztulás felé. *Délvidéki Lapok*, 1907. szeptember 8. 1–2.

175 GRABER László: Védekezés. *Délvidéki Lapok*, 1907. április 21. 1–2.

176 BALOGH Béla: A hazai németiség igazsága. *Délvidéki Lapok*, 1907. március 24. 1., március 31.; BALOGH Béla: Szerb nemzetiségi politika itthon és máshol. *Délvidéki Lapok*, 1907. április 14. 1–2.; BALOGH Béla: Szociáldemokraták, nemzetiségek. *Délvidéki Lapok*, 1907. május 26. 1.; BALOGH Béla: Az allduitschek és a kormány. *Délvidéki Lapok*, 1908. január 5. 1–2.; BALOGH Béla: A magyarországi német néppárt programja. *Délvidéki Lapok*, 1908. január 12. 1–2.

177 DR. LABANCZ Béla: Magyar pártok nemzetiségi vidékeken. *Délvidéki Lapok*, 1909. február 14. 1–2.

178 Egoista: Egy önző naplójából. *Délvidéki Lapok*, 1907. június 9. 2–3.

179 -d. -n.: Ady Endre. *Délvidéki Lapok*, 1909. július 18. 2–3., augusztus 1. 2–3., augusztus 8. 2–3.

volt a Délvidéknek: a helyőrség laktanyáiban ezernél is több katona szolgált, és az előke-lő hadsereg jelentősen növelte a kisváros tekintélyét, miközben iskoláiban ezernél is több, környékbeli diák gyűjtötte az életre szóló ismereteket.¹⁸⁰ Ha emellett figyelembe vesszük a közeli Versec ugyancsak sváb polgári világának varázsát, az Al-Duna történelmi misztiku-mát, Orsova kereskedelmi jelentőségét, a Delibláti homokpuszta egyedülálló szépségét, és a közeli Herkulesfürdő nagyvilági előkelőségét, megértjük Gozsdu Elek rajongó ragaszkodását a vidékhez.

„Én szeretem Fehértemplomot – írta 1912. június 21-én Weisz Annához intézett levelében –; a hársfák elvirágoztak, de megmaradtak a kéklő Lokva nyájas hegyei, és megmaradtak a fehértemp-lomi gazdag virágok. Ha ezt a tájképet látom, mindig eszembe jutnak a toszkánai vidékek. Tegnap estefelé kísértálmam a Néra patakhoz, és a szemem a fiesolei templom keresztjét kereste.”¹⁸¹

És a koraesti ragyogásban a reneszánsz emléke kísértette meg a levélíró. Ha nem is hasonló hőfokon készítette vallomásra a főgimnázium hosszabb-rövidebb ideig a városban tartózkodó, tudós tanárait – Bászél Aurélt, Vajda Károlyt, Csengeri Jánost, Gerevics Gusztávot és Irovics Tamást a klasszika-filológia, Király Pált és Molnár István Lajost a történelem, Berkeszi Ist-vánt, Sziklay Ferencet, Still Nándort és Herrmann Antalt az irodalom, és Szőke Endre etno-gráfust, a földisme tanárát és Hegyi József költőt, lapszerkesztőt – a vidék varázsa ugyanúgy rabul ejtette, s ha útutazók is voltak a Délvidéken, életük, pályájuk alakulásában Fehértemp-lom minden tekintetben jelentős szerepet játszott. Mondanám: a Néra-parti fények, virágok és ligetek városa kifejezetten alkalmas volt a tudományos pályára való felkészülésre, utalt erre visszaemlékezéseiben Herczeg Ferenc is, akit éppen Tőrek Gábor iskolaigazgató bukást jelentő latin szekundája tanított emberségre, fegyelemre, a feladatok tisztességes elvégzésére.

Fehértemplomban a főgimnázium tudós tanáraival – és a katonaság tisztí karának kiemel-kedő személyiségeivel – a magasan képzett polgári értelmiségnek olyan csapata jelentkezett, amely évtizedeken át meghatározta a helyőrségi kisváros életét: társadalmi egyesületek és pol-gári körök alakultak, melyeknek gyakori találkozóin rendszeresek voltak a hangversenyek, a felolvasások és a színes úti beszámolók, mindamellet könyvtáraikat is szépen gyarapították. A főgimnázium évkönyvei tudományos közleményeikkel országos visszhangot keltettek, mi-közben történészek, néprajztudósok, botanikusok és természetbarátok látogatták a vidéket. Természetes, hogy ilyen körülmények között a városba érkező fővárosi, aradi és temesvári lapok mellett – ha nehézkesen, ha megkésve is, de – jelentkezett a helyi magyar nyelvű hírlap kiadásának az igénye is. Hiszen az első sikereit élő, éppen berendezkedő polgári társadalom magyar közössége is szerette volna megmutatni a maga értékeit, szerette volna világgá kü-rölni a maga teljesítményeit.

A többszöri sikertelen kísérleteket követően az első, igazán eredményes lépést a lapalapítás terén Hegyi József, a főgimnázium magyar irodalomtanára tette meg, aki Wunder Gyula

180 A háború második esztendejében, 1915 szeptemberében a helyi lap tudósítása szerint Fehértemplomban 1110 tanuló kezdte az iskolaévet: az országosan ismert főgimnáziumban 252, az állami polgári leányiskolába 161, az állami elemi fiúiskolába 145, az állami elemi leányiskolába 300, a községi fiúiskolába 174, a magyar–román nyelvű osztatlan népiskolába 36, a magyar–szerb nyelvű népiskolába pedig 42 diák iratkozott. A tanulók létszáma. *Fehértemplom és Vidéke*, 1915. szeptember 9. 3.

181 Gozsdu Elek: *Kertünk Istennel határos – Gozsdu Elek és Weisz Anna levelezése 1906–1915*. Budapest, Kor-társ, 2001. 265.

helybeli nyomdással és lapkiadóval együtt 1910. január 6-án olvasói kezébe adta a *Fehértemplom és Vidéke* című lap első számát. Dési és oromhegyi Hegyi József 1906-ban került Fehértemplomba, azt megelőzően éveken át volt szülővárosában, Jászberényben újságíró. A csütörtökönként négy – alkalmanként hat – oldalon megjelenő újság magát közművelődési, társadalmi és közérdekű hetilapként hirdette, és indulásakor első oldalon jelentette be: „Jelen számunkkal városunkban új lapot indítunk meg a magyar közművelődés és társadalom szolgálatára, s a hazafias szellem ápolására. Hisszük és reméljük, hogy a hazafias fehértemplomi közönség anyagi és erkölcsi támogatása nem marad el, s az új magyar lap útját ezúttal siker koronázza.” Kenedi Gézára hivatkozva kiemelte: manapság a magyarság hódító ereje csodálatos nyelvében rejlik, s aki megismeri és belelát a magyar nyelv titkaiba, az megismeri a magyar irodalmat is, s aki a magyar irodalmat egyszer megismerte, az többé nem lehet a magyarság ellensége.

„Csak akkor teszünk a magyar állameszmének szolgálatot, ha a nemzetiségeket minden erőszakos eszköz mellőzésével rábíjuk, hogy ismerjék meg azt a nyelvet, melynek szárnyain a legszebb dalok szólnak a szívekhez, s mely egy nemzetet – hosszú évszázadoknak annyi ellenséges áramlatával szemben – meg tudott őrizni önmagának. A magyar nyelvet kell a magyar állameszme szolgálatában célnak és eszköznek tenni egyaránt.”

Wunder Gyula laptulajdonost – aki feltehetően csak az üzleti vállalkozás beindulásához adta a cégét és a nevét, hiszen egy évvel később, 1911-ben már fiára, Wunder Gusztávra ruházta át a kiadóhivatal vezetését – vállalkozásában biztatta a remény, hogy a határvidéken a magyar kultúra évről-évre erősebb, mélyebb gyökereket ver, s az irodalomnak, a művészetnek és a tudománynak már vannak a városban olyan művelői, akik alkalmasak a missziós feladatok ellátására. A nemzetiségi vidéken „szeretett polgártársaink anyanyelvének, szokásainak teljes tiszteletben tartása mellett, a magyarság mind nagyobb térfoglalásának biztosítására a célunk, eszközünk a magyar nyelv, melynek éltető, életet adó ereje csak megizmosodott az idők folyamán.” Hazafias céljai mellett a lap a tárgyilagos igazság szószólója kíván lenni, éppen ezért kijelentik:

„Nemzetiségi és felekezeti különbség nélkül örömmel fogadunk és megbecsülünk mindenkit, aki nemcsak megérti, de át is érzi, hogy mindnyájan egy közös hazának vagyunk egyenlő jogú, szabad polgárai. Igyekszünk lankadatlanul ápolni a vallásosság, a hazafiúi szeretet és a magyar kultúra vestalángját. Ez a mi fő célunk, ez a mi jelszavunk, ez a mi Szentháromságunk!”

A *Fehértemplom és Vidéke* szerkesztősége a béke és szeretet nevében köszöntötte fehértemplom polgárait, ugyanakkor hangsúlyozta: élni fog a nyilvánosság nyújtotta lehetőségekkel, ha valaki föl merné emelni szentségtörő kezét e „Szentháromság” ellen. „Adjon az Ég becsületes törekvésünkhöz erőt, koronázza munkánkat avval az erkölcsi sikerrel, melyet magyar lelkünk legigazabb lelkesedésével akarunk kiérdemelni!” – állt a *Beköszöntő* végén.¹⁸² Ennek jegyében kérte a szerkesztőség az olvasói támogatását. A kor szokásainak megfelelően a *Fehértemplom és Vidéke* is az első oldalon többnyire politikai vezércikkkel indult, az *Aktualitások* nyomban utána, az 1–2. oldalra kerültek. Fontos eleme volt a lapnak a *Tárca*, mely a vonal alatt az 1–2., olykor a 3. oldalra átnyúlva jelent meg. A *Hírek* 2–3., alkalmanként a 4. oldalon, a *Csarnok*

182 Beköszöntő. *Fehértemplom és Vidéke*, 1910. január 6. 1.

(irodalom, tárca, tudósítás) a 4–5. oldalon volt olvasható, ezt az 5–6. oldalon a *Hirdetések* követték. A *Sport hírek* először 1914. április 30-án kaptak helyet a lap 4. oldalán.

Nem ez, az 1910. évi volt az első lapalapítási és lapkiadási kísérlete a Wunder nyomdának. Wunder Gyula – Julius Wunderként – jóval korábban, a kiegyezés évében, 1867-ben kezdte a lapkészítést. Az új lap, a *Fehértemplom és Vidéke* első számának vezércikkében az elődei sorában két újságot is megemlített: az egyik sok-sok évvel korábban *Fehértemplomi Lapok*, a másik *Magyar Alduna* címen jelent meg. Egyik sem boldogulhatott sokáig, mindkettőt a közöny és az érdektelenség fojtotta meg: az 1880-as évek közepén a délvidéki határszáron nem volt még pártoló közönsége az olyan vállalkozásnak, amely a magyar nyelv és kultúra segítségével tett kísérletet a nemzetiségek megnyerésére. A magyar és német nyelven megjelenő *Fehértemplomi Lapok* – *Weißkirchner Blätter* 1885. január 1-én már az ötödik próbaszámát jelentette meg, mégis nyoma annak, hogy a hetilap túlélte volna az indulást. Wunder Gyula nyomdatulajdonos lapja első oldalán két nyelven hirdette önmagát: *Városi, megyei, gazdasági és iskolai érdekeket képviselő irodalmi hetilap* – *Wochenblatt für städtische, wirtschaftliche literarische Komitats- und Schulinteressen*, felelős szerkesztője pedig a főgimnázium helyettes igazgatója, Simon Péter volt. Az előfizetési felhívás szerint kellő „türelmességgel párosult vallásosság- és erkölcsösségnek leszünk ezentúl is meleg szószólói, hirdetői az egyetértés- és testvériességeknek, s terjesztői a magyar állameszme- és magyar nyelvnek”. A lapalapító és a lapszerkesztő egyaránt külső erők támogatásában bízott, országos hírű írók közreműködésében reménykedett, ugyanakkor megjegyezték: az eddigi felhívásuk nem járt kellő eredménnyel, „az eddigi előfizetők száma még korántsem elegendő arra, hogy a lap fennmaradhasson, miért is ama nemes cél nevében ismételten kérjük annak megrendelése által való anyagi támogatását, hogy terjedelem- és kiállításra nézve is inkább megfelelhessen az igényeknek”.¹⁸³ Az előfizetési felhívás németül, gót betűkkel is megjelent, egyébként a hat oldalas lapban minden hírt és tudósítást két nyelven közöltek, így Simon Péter főszerkesztő *A magyar színészet állandósítása Temesvárott* című beszámolóját is.¹⁸⁴ Mellette Johann Weng *Prosit Neujahr!* című írásában először németül köszöntötte az új esztendőt.

A *Magyar Alduna* című, négy – esetenként hat – oldalas közművelődési és társadalmi hetilap első száma tizenkét évvel később, 1897. január 1-jén jelent meg (csak a második, január 7-i száma ismert), felelős szerkesztőként Köhalmi Berán Oszkárt jegyezte, aki főmunkatársul Szentgyörgyi Lajost vette maga mellé (kettejük neve szerepelt az újságban laptulajdonosként is), a kiadóhivatal ezúttal is Wunder Gusztáv könyvnyomdájában volt. A szerkesztő azonban alig két hónap múltán átadta a helyét „a nagy tudású, széles látókörű és finom ízlésű” Bottlik Dezső királyi közjegyzőnek. Ám ő sem maradt sokáig a lap élén, kilenc hónap múlva a *Magyar Alduna* szerkesztését Gál Kálmán főgimnáziumi tanárra ruházta át. A lap programjára a második évfolyam első, 1898. évi január 6-i számban olvasható előfizetési felhívásból lehet következtetni. A szerkesztőség elégedetten nyugtázta, hogy az előző év során sikerült leküzdeniük a kezdeti nehézségeket, és mostantól még tudatosabban és még határozottabban törnek a céljaik felé. Fontosnak vélték hangsúlyozni, lapjuk nem politikai irányultságú, első-

183 Előfizetési felhívás a Fehértemplomi Lapok cz. heti lapra. *Fehértemplomi Lapok*, 1885. január 1. 1. –Előfizetőket elfogad Wunder Gyula kiadó (Wendelini utca a Heller-féle szálloda mellett), vagy a szerkesztő Simon Péter államfőgymnasiumi helyettes igazgató (az államfőgymnasiumban, vagy a Maderspach-utca 152. sz.) – olvasható a felhívás végén.

184 SIMON Péter: A magyar színészet állandósítása Temesvárott. *Fehértemplomi Lapok*, 1885. január 1. 1–3.

rendű feladatnak a magyar nemzeti érzés, az irodalom és műveltség ápolását tekintik, céljuk felkutatni és megmutatni mindazt a magyar közösségi hagyományvilágot, melyeknek meghatározó szerepe van a nemzetépítésben. Ezt „nemes hazafias ügyeknek” tekintik. Ezért Fehértemplom és a környéke „mindennemű kulturális, társadalmi és közgazdasági ügyei helyet találnak lapunkban. [...] A Magyar Aldunának eddig is a vele együtt érző magyar közönség adott erőt, támogatásával szilárdult meg, természetes tehát, hogy véleményére és szíves jóindulatára ezután is tekintettel lesz.”¹⁸⁵ Ehhez kérték olvasóik támogatását. A szerkesztői üzenetekből az is kiderül, hogy a *Magyar Alduna* olvasóközönségét a város és környéke mellett Báziásból, Ó-Palánkából, Temes-Gerebencből, Szászabányából, Versecről és Temesvárról toborozta.

Gál Kálmán – aki a második évfolyam első számától irányította a lapot – évtizedeken át Fehértemplom magyarságának kiemelkedő szellemi vezetője volt, a lapja iránt megnyilvánuló részvétlenséggel ő sem tudott megküzdeni, és a bukást követően Wunder Gusztáv, a kiadó tulajdonosa az újság 1898. június 30-i számának első oldalán így köszönt el az olvasóitól: „Minthogy lapunk, a Magyar Alduna a tisztelt közönség részéről nem részesült abban az anyagi támogatásban, amelyre jogosan igényt tarthatott, annak további kiadását – sajnálatunkra – mai nappal beszüntetjük.” Ugyanott a felelős szerkesztő, Gál Kálmán is búcsút vett a munkatársaitól:

„Wunder Gusztáv kiadótulajdonos mai nappal a *Magyar Aldunát* megszüntetvén, a szerkesztőségnek is, mint ilyennek, működése véget ér. Mellőzve minden egyebet, nem mulaszthatom el, hogy őszinte köszönetet nem mondjak mindazon tisztelt uraknak, munkatársaknak (közelben és távolban), akik becses támogatásukkal, jóakaró buzdításukkal és dolgozataikkal – a mi viszonyaink között – nehéz feladataim könnyűvé tevésében oly önzetlenül segítettek.”¹⁸⁶

Rövid másfél éves megjelenése során a *Magyar Alduna* a munkatársai sorában tudhatta Király Pált, kora neves történészét, a főgimnázium igazgatóját – akinek munkásságával több ízben is foglalkozott a lap –, Schmidt Ágoston főgimnáziumi tanárt és Schenk Jakabot, a fehértemplomi állami elemi és polgári leányiskola igazgató tanárát. 1898. január 27-én *25 év* címmel megemlékeztek a határőrvidék Magyarországhoz történt visszacsatolásának negyedszázados évfordulójáról, március és április során pedig öt folytatásban közölték Fábry Géza *A vér* című kisregényét, Budapestről pedig a Bánság egyik jeles történelmi családjához tartozó, Maderspach Olivérné jelentkezett elbeszéléseivel. Nem a szerkesztőségen múltott tehát, hogy Fehértemplom második magyar nyelvű hetilapja sem érte meg boldog férfikorát.

Amikor a fehértemplomi német nyomdatulajdonos, Wunder Gyula magyar nyelvű hetilapok kiadására szánta magát, már gazdag kiadó és szerkesztői tapasztalattal rendelkezett, ő volt a helyi *Die Nera*, a Délvidék legrégebbi hetilapjának megalapítója, 1912 áprilisában történt visszavonulásáig negyvenöt éven át a tulajdonosa és szerkesztője. A *Die Nera* első száma a kiegyezés évében 1867-ben jelent meg, és a kései megemlékezés szerint Wunder Gyula „nehéz viszonyok és súlyos megpróbáltatások között bár német nyelven, de hazafias szellemben szer-

185 Előfizetői felhívás! *Magyar Alduna*, 1898. január 6. 2.

186 Tisztelt olvasóinkhoz! *Magyar Alduna*, 1898. június 30., 26. szám 1.

kesztette” a lapját.¹⁸⁷ 1912-ben, 77 éves korára való tekintettel megvált az újságtól, s annak tulajdonjogát Kovátsi Jánosra ruházta át.

„Az új tulajdonos és felelős szerkesztő személye és egyénisége kellő garanciát nyújt arra – olvasható a *Fehértemplom és Vidéke* tudósításában –, hogy a nevezett lap ezentúl is, sőt még intenzívebb módon fogja hazafias feladatát végezni (...). Midőn az új kollégát a legnagyobb örömmel üdvözljük, s neki a kultúra szolgálatában álló, új vállalatához sok szerencsét kívánunk, egyszersmind óhajtjuk, hogy a jó öreg Wunder bácsi megérdemelt nyugalmban, állandó jó egészségben még sokáig legyen tanúja azon lap jövőendő pályafutásának, amelynek megalapítása az ő nevéhez fűződik.”

1916. január 2-án már arról tudósított a lap, hogy „Laptársunk a *Die Nera* január 1-jén 50-ik évébe lépett”.¹⁸⁸ Egy évvel később, 1917. január 4-én a *Fehértemplom és Vidéke* így emlékezett meg a *Die Nera* jubileumáról:

„Ötven éves jubileumot ünnepelt a Nera helyi német lap vasárnapi számával. Érdekes megjegyezni, hogy a lap I. Ferenc József koronázása évében indult meg, és azóta hűen szolgálja hírlapi híreivel, közérdekű cikkeivel Fehértemplom érdekeit. Jubileuma is IV. Károly király és felséges neje koronázási évére esik. Kívánjuk, hogy laptársunk a második ötven évet is dicsőséges pályafutásával megérje. Mindenesetre nagy múltra tekint vissza, ezért jövője is nagy reményekre jogosít.”¹⁸⁹

Néhány hónappal később, 1917. június 7-én azonban az újság bejelentette: Wunder Gyula volt nyomdatulajdonos, és „helyi laptársunknak, a Nerának 45 éven át volt tulajdonosa, kiadója és szerkesztője”, június 6-án, életének 82-ik évében meghalt.¹⁹⁰

A *Die Nera* hosszú évtizedeken át megajándékozta olvasóit a *Nera Naptárral* is. 1913-ban, a 26. szám megjelenésének bejelentésekor a *Fehértemplom és Vidéke* a Délvidék kedves házi naptárának nevezte a kiadványt, melyet akkor már a szerkesztéstől visszavonult Wunder Gyula helyett a fia, Wunder Gusztáv állított össze.¹⁹¹ „Kedves barátja e fordulatosan szerkesztett naptár németiségünknek” – írta a lap. Az 1914-es évi naptár adataiból derül ki, hogy valójában ökömenikus kiadvány volt, hiszen néven nevezve és megszólítva is a felekezeteiket, a katolikus, a protestáns, a görögkeleti hívek és a zsidóság tájékoztatására, szórakoztatására született.¹⁹² A Wunder cég – a híradások szerint – a maga korában a Délvidék egyik legdinamikusabb és legmodernebb sajtóvállalata volt, a hirdetés szerint Wunder Gyula könyvnyomdája „mindennemű nyomtatványokat a legszebb kivitelben készít”.¹⁹³ 1912 szeptemberében bejelentették,

187 Gazdát cserélt a Nera. *Fehértemplom és Vidéke*, 1912. április 25. 3.

188 Fél százados újság. *Fehértemplom és Vidéke*, 1916. január 6. 2.

189 Nera jubileuma. *Fehértemplom és Vidéke*, 1917. január 4. 2.

190 Gyászjelentés. *Fehértemplom és Vidéke*, 1917. június 7. 3.; Temetés. *Fehértemplom és Vidéke*, 1917. június 14. 2.

191 Nera naptár 26-ik évfolyamában jelent meg a Délvidék kedves házi naptára Wunder Gusztáv szerkesztésében. Ára 50 fillér, *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. december 11. 3.

192 *Nera-Kalender vormals Ung.-Weisskirchner Hauskalender auf das Jahr der christlichen Zeitrechnung 1914 welches ein Gemeinjahr von 365 tagen ist für Katholiken, Protestanten, Griechen und Israeliten*. Sechszwanzigsten Jahrgang; *Fehértemplom* – Druck und Verlag von Gustav Wunder é. n.[1914] 79 + [28]

193 [Hirdetés]. *Fehértemplom és Vidéke*, 1910. október 6. 6.

hogy a nyomda mostantól a legújabb villamos motorerővel dolgozik,¹⁹⁴ ami azután a lap- és könyvkiadás mellett a képes levelezőlapokat is „gyönyörű kivitelben” állította elő.¹⁹⁵

A *Fehértemplom és Vidéke* című hetilap – melynek első számát „úgy a városban, mint a vidéken igen rokonszenvesen fogadták”¹⁹⁶ – indulásának pillanatában tisztában volt a vállalt feladat súlyával: a nemzetiségi vidéken általános érvénnyel és óriási tapintattal kell szolgálnia a közösség érdekeit.

„A Fehértemplom és Vidéke három országvégi járásnak egyedüli magyar nyelven megjelenő lapja – olvasható az egyik előfizetési felhívásban. Felöleli a jámi, a károlyfalvi és a fehértemplomi járások minden kulturális ügyét. Lelkes magyar munkássággal iparkodik azon, hogy e három járás magyarságának, magyar kultúrájának szolgáloja legyen.”¹⁹⁷

Felelős szerkesztője, Hegyi József 1910. december 29-én *Beszámoló* címmel, az első évfolyam sikerei fölött tartott számvetésében elmondta: mindössze 150 előfizetővel indultak, ami egy vállalkozás tekintetében akkoriban a vakmerőséggel volt határos. Ám az év végére ez a szám 200-ra nőtt, és ez a „szép erkölcsi siker új lelkesedést” önt beléjük. A XIX. század végén a 10.000 lakosú városban a magyarok száma alig haladta meg 300–400-at, ennél azonban jelentősebb volt a környező falvak és települések magyarságának a létszáma.¹⁹⁸ Wunder Gusztáv korábbi lapalapítási kísérleteiből eredően is tudta, hogy minden – a lapja és vele együtt a vállalkozása sorsa is – a munkatársak helyes megválasztásán áll, vagy bukik. Tudta, hogy csak azokkal az írástudói szándékokkal, tanári tudással, egyházi lelkiismerettel, hivatali becsülettel és katonai tekintéllyel gazdálkodhat, amelyek az Al-Duna vidékén a rendelkezésére állnak. Azt a szelet foghatta csak a vitorlájába, amely bejárta azt a tájat. Csak azt a tanárt, papot és tisztviselőt hívhatta meg a lapja munkatársainak sorába, akit hivatásából eredő feladatai az ország más vidékeiről Fehértemplomba szólítottak. Ezzel együtt is csodálatosan gazdag, eleven és sokszínű azoknak a névsora, akiket szerkesztőként, munkatársként és újságíróként a lapjához szólított.

Hegyi József, a Wunder Gyula laptulajdonos nyomdájában készülő *Fehértemplom és Vidéke* című hetilap első főszerkesztője komoly újságírói tapasztalattal rendelkezett, amikor a Néraparti város főgimnáziumába érkezett: évekkel korábban jogászként a *Jászberény és Vidéke* helyettes szerkesztője, majd a *Jászág* segédszerkesztője volt, mindamelllett pályája során belső munkatársa volt a Kassán megjelenő *Abauj-Kassai Közlönynek* is. Később Budapesten telepedett le, ahol nem igazán kimagasló költő- s tárcáíróként vészelt el a fővárosi hírlapirodalom tengerében. Fehértemplomba egy verseskötettel, az 1893-ban Budapesten megjelent *Versek 1885–1892* című kiadvánnyal a tarsolyában, és a *Hernád mellől* című novelláskötet társszerzőjeként érkezett. Lírája telve van a századvég magyar irodalmára oly jellemző fájdalommal,

194 Lapunk könyvnyomdája, mely a Wunder Gusztáv tulajdonát képezi, legújabbban villamos motorerővel dolgozik. *Fehértemplom és Vidéke*, 1912. szeptember 5. 3.

195 Fehértemplomi és más képes levelezőlapok gyönyörű kivitelben kaphatók Wunder Gusztáv könyvnyomdájában (hirdetés). *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. július 17. 5., július 24. 5.

196 Hírek: Lapunk első számát [...]; *Fehértemplom és Vidéke*, 1910. január 13. 2.

197 Előfizetési felhívás. *Fehértemplom és Vidéke*, 1914. július 2. 3.

198 Dési és oromhegyi Hegyi József: Beszámoló [Lapjelentés és újságtörténet]. *Fehértemplom és Vidéke*, 1910. december 29. 1–2.

lemondással vagy elvágódással, az ő számára is reménytelen a jövő és kilátástalan a jelen, és őt sem serkenti tette, cselekvésre a jövő ígérete. *Dalaimat...* című versében így kesergett:

*Dalaimat nem írom a világnak,
Lelkemnek égő könnyei azok!
Ne lássa könnyem a közömbös népség,
Ne tudja, hogy földönfutó vagyok...*

*Magamnak írok, és magamnak írok,
S ha dal, könnyű majd összegyűjtve lett:
A dalból oltárt állítok, s könnyemmel
Tömjénezek a szent oltár felett!*

Modern enthusiasm címmel hazafias dalt szerkesztett ős Budának régi, büszke váráról, melynek dicsősége felett vigaszra lel a honfíbú, s „a maradéknak elfásult szívében” a nagy emléknél egyszerre „lüktet a vér”. Vele, a dicső múlttal szemben furcsa, őszintétlen világnak tűnik a jelen, hiszen „Mit érezünk kimondani / Nem szabad, / És ha lelked gondolatját / Egyszer ajakodra adnád: / A szó torkodon akad” (*Furcsa világ*), a lelke mélyén azonban olykor az „Új tavasznak áldott reménye” őt is bizakodással tölti el (*Új tavasznak*). Költeményeinek gyűjteményéből messze kimagaslik a *Megint reám virrad...* című verse, melyben Vajda János-i hangulatot örökített meg:

*Sötét, borongós kinn az égbolt
Mint a jövő, bizonytalan,
Nem tudni, eső lesz-e, vagy hó?
Minden oly haldoklásra hajló,
Kertemben a fű lombtalan.*

Rokonának érzi ugyan a pusztuló, haldokló természetet, verse végén az új virágzás ígérete azonban őt is magával ragadja. Hegyi Józsefet a *Vasárnapi Újság* is „kiforratlan tehetségnek” tekintette, aki nem elég szigorú önmagához; költői tehetsége ugyan még fejlődhet, ehhez azonban belső fegyelemre van szüksége.¹⁹⁹ Ugyanabban az esztendőben, 1893-ban Kassán jelent meg a *Hernád mellől* című, tizenhat elbeszélést tartalmazó kötet, amely Hegyi József három írása mellett ifj. Kemény Lajos, Kuszka Géza és Sárosi Árpád (tárca)novelláit is tartalmazta. Hegyi prózai műveiben is ugyanazt a reménytelenséget mutatta meg, amellyel az olvasó verseiben is szembesült. „Hiszen te is csak csillag vagy: futó csillag, amelynek élete bizonytalan rezgés a tiszta ég egy félre eső sarkában, aztán egy villámgyorsan alágördülő ragyogó pálya, egy sárba hulló ív... és semmi több. Még emlékezeted sem marad” – olvasható a *Virághullásban*. *Ott fekszik a ravatalon* című írásának pedig a végső tanulsága: „Emberek! vagy szív nélkül szülessetek, vagy halva jöjjetek a világra.”²⁰⁰

199 HEGYI József: Versek 1885–1892. *Vasárnapi Újság*, 1893. február 12. 116.

200 HEGYI József – IFJ. KEMÉNY Lajos – KUSZKA Géza – SÁROSI ÁRPÁD: *Hernád mellől*. Tizenhat elbeszélés. Kassán, Bernovits Gusztáv nyomása, 1893. 190.; HEGYI József: *Virághullás*. 3–15., Az elzüllött, 17–43., *Ott fekszik a ravatalon* 45–54.

Ami miatt mégis érdemes elidőzni Hegyi József költészeténél, az a maga nemében egyedülálló – vagy legalábbis ritka – *Egy vidéki lapszerkesztőhöz* című versének morális tartalma. Ebben a költő a pályája elején, jászberényi lapszerkesztő korában egy társához intézett üzenet formájában foglalta össze az újságírás ethoszának számára fontos elemeit. Homályos körvonalú társadalomrajzból bontja ki az újságírói–lapszerkesztői magatartás lényegét: ahol ők járnak, ott az elhanyagolt, nem termő föld jószándéktól vezérelt művelésre vár, de a közönség ritkán jutalmazza azt, aki a soraiban újjátással jelentkezik. Mégis, a közönnyel szemben a lapszerkesztő legfőbb feladata, hogy a közösség javát szolgálja, hogy az őt útjára bocsájtó népnek megmutassa azt az emberibb, tisztességesebb világot, amiért küzdeni kell: „Akarni kell az erős jász világnak, / (Hisz' ez magában egy kicsiny világ!) / Amely ha gögös úr, ha szolga is, de / Az elnyomónak majd nyakára hág” – írta a költő első tanácsa megfogalmazásakor. A második tanácsa szerint a hírlapíró feladata és kötelessége, hogy a tolla tisztaságában rejlő erejével mentse meg „a sok bálványtól a provinciát”, s hogy e küzdelme során tolla fényére kényesen ügyeljen. És a feladat, majd az eszköz megnevezése után, íme a cél is: a jobb társadalom ígéretének jegyében küzdeni az értékekért: „Legyen lapodnak minden cikke egy sír, / A sok gazember pihenő helye” – s ennek értelmét őszintén tárd fel a közösség előtt is, hogy előtte is világos legyen a küzdelem jelentősége!

Hogy a *Fehértemplom és Vidéke* című hetilap főszerkesztőjeként Hegyi Józsefnek ebből mit sikerült megvalósítania, azt nehéz eldönteni, annyi azonban bizonyos, a maga szellemi arculatával egészen kiválóan illeszkedett be a hetilap életébe. Lapja 1910. szeptember 8-i számában még előfizetőket gyűjtött *Franciaország története* című három kötetes munkájára, mai ismereteink szerint azonban ez a műve nem jelet meg.²⁰¹ Az 1911. esztendő első száma már kora neves temesvári költőnőjének, Jörgné Draskóczy Ilmának a főszerkesztésével jelent meg, Hegyi Józsefnek a felelős szerkesztői tisztség jutott – ez sem sokáig.²⁰² 1912 decembere közepén a lap tulajdonosa, Wunder Gusztáv a következő közleménnyel fordult az olvasóihoz:

„Van szerencsém szíves tudomásukra hozni, hogy olyan okok miatt, amelyeket egyelőre nyilvánosságra hozni nem akarok, kénytelen voltam a mai nappal e lap szerkesztését ideiglenesen magamra vállalni. Remélhetőleg rövid időn belül azon helyzetben leszek, hogy új szerkesztő és munkatársakkal léphessek a nyilvánosság elé. Addig is kérem nagybecsű támogatásukat. Tisztelettel Wunder Gusztáv felelős szerkesztő és kiadótulajdonos.”²⁰³

Hogy súlyos konfliktus támadhatott a szerkesztőségben belül, arra egyfelől a tapintatos lap-tulajdonosi közleményből, másfelől pedig a harmadik oldalon közzétett nyilatkozatból lehet következtetni. Eszerint:

„Tisztelettel tudatom lapunk olvasóival, hogy a lap kötelékéből főszerkesztőmmel Jörgné Draskóczy Ilma önagyságával és Szabolcska Mihály főmunkatársammal együtt e hó 16-án kiléptem. Ebből kifolyólag elmulaszthatatlanul kedves kötelességemnek ismerem, hogy összes olvasóinknak és munkatársainknak a 3 éven át tapasztalt szíves erkölcsi támogatásért ez úton mondjak hálás köszönetet. Desi és oroszhegyi Hegyi József kir. főgimn. tanár.”²⁰⁴

201 Lapunk felelős szerkesztője [Hegyi József] (...). *Fehértemplom és Vidéke*, 1910. szeptember 8. 3.

202 Főszerkesztő Jörgné Draskóczy Ilma. *Fehértemplom és Vidéke*, 1911. január 5. 1.

203 Tisztelt Olvasóim! *Fehértemplom és Vidéke*, 1912. december 19. 1.

204 A magam ügyében. *Fehértemplom és Vidéke*, 1912. december 19. 3.

Ezt követően már nem vett rész a lap körüli munkában. 1915 augusztusában jelent meg a rövid tudósítás, miszerint a vallás és közoktatási miniszter Hegyi József fehértemplomi főgimnáziumi tanárt a verseci állami főreáliskolához helyezte át. Feltűnő módon tartózkodó és visszafogott volt a búcsú: „Hegyi József lapunknak pár éven át felelős szerkesztője volt. Köz- és társadalmi működése annyira ismert, hogy nekünk erről szólni feleslegesnek látszik.”²⁰⁵ Főgimnáziumi tanári működésének szép emléke a *Palermo és környéke* című útirajza, melyet az iskola 1906–1907. évi értesítőjében tett közzé.²⁰⁶

A *Fehértemplom és Vidéke* című közművelődési, társadalmi és közérdekű hetilap 1913. évi január 2-i és január 9-i száma a szerkesztő nevének feltüntetése nélkül jelent meg, csak a 13-i számban tűzték a lap fejléce alá az új felelős szerkesztő Bodor Aladárnak, a főgimnázium magyar irodalom tanárának a nevét. A új felelős szerkesztő rövid pár soros beköszöntőjében semmi újat nem ígért, a hetilap eddigi tartalma és iránya mellett kötelezte el magát.²⁰⁷ Néhány héttel később, 1913. február 27-én azonban már ismét Wunder Gusztáv a *Fehértemplom és Vidéke* felelős szerkesztője. Bodor Aladár újabb nyilatkozatából mindössze annyi derült ki, lapszerkesztőként valakiket a városban nagyon megbánthatott: „Miután a helybeli, nekem jórészt ismeretlen társadalomnak különböző apró melléktekinteteit figyelembe vennem hajlamaimmel ellentétes és feszélyező volna, arra határoztam el magamat, hogy a lapnak szerkesztését önként visszaadom igen tisztelt kiadójának” – írta az olvasóihoz intézett rövid búcsújában.²⁰⁸ Wunder Gusztáv laptulajdonos fontosnak tartotta még abban a számban közölni, hogy a vitatott írás az ő tudta és bejegyzése nélkül jelent meg, amiért is a maga részéről szíves elnézést kért.²⁰⁹

Sziklay Ferenc a főgimnázium magyar–latin szakos tanára 1913. április 17-én foglalta el a lap élén a felelős szerkesztői posztot,²¹⁰ ám néhány hónappal később saját kérésére a kultusz-minisztérium Fehértemplomból a kassai főreáliskolába helyezte át. Sziklay még csak a nyári vakációra utazott el, amikor a lapkiadó már közölte: helyette megbízottként „a szerkesztőség ügyeit Dr. Stricker Jenő helybeli ügyvéd vállalta el”.²¹¹ Stricker Jenő 1913. augusztus 28-án lett a *Fehértemplom és Vidéke* felelős szerkesztője.²¹² Sziklaytól – megköszönve a város művelődési életének érdekében tett szolgálatait –, a szerkesztőség Fehértemplom nagyérdemű közönségének nevében búcsúzott. Távozása előtt azonban Wunder Gusztáv kiadásában még megjelent *A császár bora* (1913) című vígeposza. 1913. november 13-án azután a lap címlapján főmunkatársként üdvözölte Berkes Józsefet. „A megyés püspök Berkes József kevevárai róm. kath. káplánt Keveváráról városunkba helyezte át. Berkes József szíves volt lapunk főmunkatársává szegődni, mi annál kitüntetőbb reánk nézve, mert hosszabb ideig szerkesztette

205 Áthelyezés. *Fehértemplom és Vidéke*, 1915. augusztus 12. 3.

206 HEGYI József: *Palermo és környéke*. In Bodnár György: *A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXII. értesítője az 1906–1907. tanévről*. Fehértemplom, Kuhn Péter könyvnyomdája, 1907. 3–21.

207 DR. BODOR Aladár: Beköszöntő – Az új szerkesztő. *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. január 16. 1.

208 DR. BODOR Aladár: A nagyérdemű olvasóközönséghez. *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. február 27. 3.

209 Nyilatkozat. *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. február 27. 3.

210 Beköszöntő – Az új szerkesztő. *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. április 17. 1.

211 Szerkesztőségünkől. *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. június 26. 3., július 3. 3.

212 Dr. Sziklay Ferenc, lapunk volt felelős szerkesztője Kassára történt áthelyezése folytán ezen tisztségéről leköszönt. A lap felelős szerkesztését Dr. Stricker Jenő helybeli ügyvéd, a lap eddigi helyettes szerkesztője vállalta el.; Szerkesztőségünkől. *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. szeptember 4. 2.

a Kevevára című hetilapot, s már onnét ismert ügyes tolla, s írói rutinja is garancia arra, hogy b. közreműködése lapunk színvonalát emelni fogja” – állt a szerkesztőség közleményében.²¹³

Berkes József megjelenésével új korszak kezdődött a hetilap életében. A nagy tapasztalattal rendelkező szerkesztő 1914. március 21-én felelős szerkesztőként átvette a *Fehértemplom és Vidéke* irányítását. A *Hazáért* című, programadó írásában leszögezte:

„Szolgálni kívánjuk továbbra is lelkes örömmel a magyar kultúra ügyét idelenn, ahol már nem egyszer oly hangokat is hallhattunk, főleg az újabb időkben, melyek ábrándos alaptalanságuk miatt nem illeszthetők bele az egységes magyar állameszme keretébe, szolgálni kívánjuk azokat a régi, tradíciók megszentelte erkölcsi és szociális ideákat, amelyek a társadalmi rend alapjait képezik, és azon modern eszméket, amelyek a kultúra fejlődéséhez valóban hozzájárulnak.”²¹⁴

Igazi belépőjét azonban első vezércikke, a *Nemzetiségeink figyelmébe* című írása jelentette. Műve önmagában is egy piciny, társadalombölcseleti remeklés. A magyar társadalomban akkoriban már pattanásig feszült nemzetiségi ellentétek okait és megoldásait keresve rámutatott: a modern demokráciaértelmezés szerint, az egyénnek joga és kötelessége fejleszteni szellemi és erkölcsi kvalitásait, hogy a kiváló képességeiben pompázó individuum azután közössége javát szolgálja. Ezt azonban úgy kell megvalósítania, hogy szabadságával ne korlátozza polgártársai szabadságát. Ehhez fogható módon azután – a szabadság eszméjének tiszteletben tartásával – a nemzeti individuumnak is joga és kötelessége a jóra, a kiválóra való törekvés, ezzel tartozik a nemzettársi közösségnek. A konfliktus akkor keletkezik, ha egyazon területen – a Kárpát-medencében – együtt és egyszerre jelentkeznek a magyar, a germán, a szláv és a román nemzetalkotó és -teremtő szándékok és igények, hiszen ezen a területen az évszázados történelmi fejlődés a XIX. század végére a magyar állam jogi létezését és szuverenitását „vas következetességgel igazolja”. A magyar nemzetállam szuverenitása és a nemzetiségi érdekérvényesítés teremtette súlyos konfliktus megoldásának módját kell tehát megtalálnia annak, akinek békés elképzelései vannak a jövőről. Szép dolog az egyén szellemi fölemelkedésének és kiteljesedésének az igénye, mint ahogyan tiszteletet parancsol a nemzetek szuverenitása is,

„de van még ezen szép, ideális és nemes dolgoknál is valami hatalmasabb, szükségesebb erő, és ez a népek boldogságos cél felé iparkodó, és az élet fejlődésének történelmén alapuló kultúra. Ez a legfőbb törvény, a legfőbb cél, a legszebb ideál, amely minden nyelv, minden emlék és minden jövő nagy-ság felé néző remény felett ragyog, és amely minden különbséget eltüntet, és végül egységesít minden szétágazó elemet, reményt és lelkesedést. Nincs több boldogság, csak egy, és ezt az egyet kell egyaránt elérnie germánoknak, szlávoknak, románoknak és magyaroknak is. Hogy milyen nyelven zengi valaki a kultúra boldogságát, az nagyon mellékes, hiszen úgyszólván csak egyet dicsér, a kultúrát, csak más akcentussal.”

Berkes József emlékeztetett báró Eötvös József szép és nemes hasonlatára, miszerint a kultúra egy magas hegy, ahonnan a boldogság nagyszerű „panorámája mosolyog” felénk. Erre a

213 Szerkesztőségünkől. *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. november 13. 2.

214 BERKES József: Pro domo. *Fehértemplom és Vidéke*, 1914. március 12. 1. Volt felelős szerkesztőjétől így búcsúzott a lap: *Dr. Stricker Jenő felelős szerkesztőnk* megváltik lapunktól elfoglaltsága miatt. Távozását sajnáljuk, de elismerésünket nem tagadhatjuk meg tőle. Mert épp akkor állt lapunk élére, amikor a lap a legnagyobb bajokkal megküzdni volt kénytelen. De hálával adózunk neki azért is, mert szeretettel, ügyes tollal volt harcosa a magyar érdekeknek. *Fehértemplom és Vidéke*, 1914. március 12. 2.

hegyre rohan más-más nyelven, zengve a boldogság himnuszát az emberiség számára a kultúra jelenti a boldogság és boldogulás egyetlen lehetőségét, ezért a nemzetiségnek [értsd: a nemzetnek] a kultúra felé kell iparkodnia. Megítélése szerint a konfliktus valódi forrása az, hogy a kultúra jogos hordozója „az államegyéniség, és nem a nemzetiségi egyéniség”, ezért az állam történeti és jogi keretein belül kell a kultúra felé iparkodnia minden nemzetiségnek.

„Higgyék el nemzetiségeink – írta vezércikkében Berkes József –, hogy a magyar állam örül, ha Goga Oktavián román nyelven zengi szép dalait, ha Jovanovics szerbül dalol, örül, hogy Lenau németül pengeti a lantot, mert a kultúra ügyét szolgálják és szolgálták. Örvend a magyar állam, ha gyárat emeltek, ha felfedeztek, ha mérték, ha gyalultok, ha szántatok, ha bármit is tesztetek, ami lendít a kultúrán, de nem rendít a magyar államon, amely trikolorja alatt vezetőitök óhajt lenni.”²¹⁵

Súlyos, figyelmeztető szavak – a magyarság és a nemzetiségek felé egyaránt. A Balkánról érkező hírek okán, érezhető módon tele volt feszültséggel a közélet, ez lehetett a forrása Berkes József beköszönő vezércikkének, miközben maga sem sejtette, milyen rövid lapszerkesztői pályát szabott neki a történelem. 1914. május 7-én azonban még az ő szerkesztésében jelent meg a *Fehértemplom és Vidéke* jóval korábban beharangozott családi melléklete, *Az Otthon*.²¹⁶ A melléklet nyolc oldalon közölt a fővárosi lapokból ollózott irodalmi, művészeti írásokat, divat rovatával a hölgyolvasóinak kedveskedett, gyermekoldalával pedig az ifjú nemzedéket szeretne volna megnyerni. A budapesti cégek hirdetéseit pedig már a remélt ügyfeleket szólította meg.

Az 1913 novembere utáni közel egy esztendő során érezhető volt az a frissesség, amit Berkes József a *Fehértemplom és Vidéke* szellemiségébe hozott. Rengeteget publikált, hol teljes névvel, hol B. J., (B. J.), (bj) szignókkal, de biztosra vehető, hogy a név nélkül megjelent vezércikkek jelentős hányada is az ő tollán született. Írt vezércikket (*A demokratikus vidéki társadalom*, 1913. december 18.), történelmi esszét (*230 év – A török félhold 1463-ban lépett Európa földjére*, 1914. február 5.), elbeszélést (*Álomból*, 1913. november 13.) és verset (*Valamikor réges-régen*, 1913. december 18.), tárcát (*A jövő évtized regénye*, 1913. december 4.), könyvismertetőt (*Marcel Pervost: Asszonyi dolgokról*, 1913. november 20.) és az idők roszra fordultával sok-sok tudósítást a háborúról (*Nemzetiségeink a háborúban*, 1914. szeptember 24.; *A háború angyalai*, 1914. október 1.). Berkes József a szó nemes értelmében, valóban lapot, igazi újságot „csinált”, minden energiáját arra fordította, hogy igényes és színvonalas tájékoztatást nyújtson az olvasóinak. 1914. január 15-én a *Fehértemplom és Vidéke* arról számolt be, hogy a lap fõmunkatársa, előző nap a D.M.K.E. kultúrestjén „ritkán hallott tartalmas, s eszmékben dús szabad előadást tartott a modern asszonyról”.²¹⁷ A szarajevói merénylet utáni hetekben azután Berkes Józsefet is mozgósította a hadsereg, s a fronton kórházi lelkészként teljesített szolgálatot. Kapcsolata a lapjával ezt követően is hosszú időn át tartott, írásaival alkalmanként továbbra is jelentkezett: a 315 tábori postáról küldte az *Ellenséges földön* című elbeszélését (1915. február 4.), majd váltott és Ypsylon aláírással küldte a beszámolóit (*Háborús levelek*, 1915. május 6., július 15. és augusztus 5.). Olvasói érdeklődésre lapja közölte:

215 BERKES József: Nemzetiségeink figyelmébe. *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. november 13. 1–2.

216 Változás a lapunkban [...] havonként egyszer megjelenő, legalább nyolc oldalas melléklet: *Az Otthon. Fehértemplom és Vidéke*, 1914. január 22. 3.

217 A D.M.K.E. f. hó 14-én tartott kultúrestjén (...). *Fehértemplom és Vidéke*, 1914. január 15. 2.

„Éppen a napokban kaptunk levelet felelős szerkesztőnktől, aki a déli harctéren ez ideig még jó egészségben tűri a háborúval járó bajokat”.²¹⁸

Berkes József bevonulását követően, 1914. augusztus 13-án ideiglenes felelős szerkesztőként a tulajdonos, Wunder Gusztáv vette át a lap irányítását.²¹⁹ Az ideiglenesnek hitt állapot azonban tartósnak bizonyult, az 1918 végén bekövetkezett megszűnéséig már senki nem akadt, aki elvállalta, elvállalhatta volna a *Fehértemplom és Vidéke* irányítását. 1914 decemberében a lap tulajdonosa üzent az olvasóinak: „A háború ránk is súlyosan nehezedik. A lap kiállítása felelős szerkesztőnk hadiszolgálatra bevonulása miatt nehéz gondot okoz, a hirdetések száma kevés, de azért törekszünk, hogy társadalmi és közérdekű dolgokról közönségünket kielégítő cikkeket közöljünk.”²²⁰ Az is előfordult, hogy a lap „munkaerő hiánya miatt” csak megkésve, pénteken jelent meg.²²¹ 1916-ban viszont már a papírhány nehezítette a lapkészítést és a megjelenést.

A *Fehértemplom és Vidéke* indulásának első éveiben – elsősorban Hegyi Gyula és Sziklay Ferenc felelős szerkesztői működésének idején – munkatársainak körében tudhatta a bántási terület néhány kiváló költőjét és íróját, közöttük is a legkimagaslóbbat, a temesvári illetőségű Jörgné Draskóczy Ilmát, „kinek örökbecsű, ragyogó ihletettséggel írt költeményeiben” az olvasók 1910 és 1912 között rendszeresen gyönyörködhetek, de ebben az időben jelentek meg a lapban Szabolcska Mihály versei is. 1915. április 29-én kezdte a lap – kisebb-nagyobb rendszerességgel – folytatásokban közölni a titokzatos és ismeretlen Deák Ferencné *Az eltűnt falu* című regényét, mely a következő évben könyv alakban is megjelent. Karasjeszenőrről pedig ekkoriban az ugyancsak sejtelmes R. H. M., Raikicsné Hauser Mária küldte tárcanovelláit. Emellett azonban az igazán színvonalas irodalmat a fővárosi lapokból ollózott írások – versek, elbeszélések és irodalmi cikkek – jelentették. Mindjárt az induláskor, 1910 februárjában a lap három folytatásban közölte Horváth János tanulmánya alapján, bizonyos W. E. által összeállított *Egy modern magyar költő* című, Ady pályájával foglalkozó tanulmányt, nyomban ezt követően pedig megjelent Juhász Gyula Komjáthy Jenőt bemutató, *Egy elfeledett magyar lángész* című dolgozata is. A lap e korai szakaszában közölte a *Vámbéri ifjúsági küzdelmei – Ahogyan maga elbeszéli* (1910. december 22.) című tárca is. A Nyugat nemzedékéhez tartozó írók és költők közül Kosztolányi Dezső: *Ilike az asztalnál* (1911. február 16.), *A hamiskártyás* (1911. szeptember 14.) és a *Hajnali párbeszéd* (1911. november 23.), Csáth Géza: *A gróf úr Húsvétja* (1910. május 4.) című elbeszéléssel, Babits Mihály: *Kakasviadal – Ady Endrének* (1918. február 7.) című versével szerepelt a lapban. Bródy Sándor tollából *A basa* című, Széchényi grófról, a konstantinápolyi tűzoltóparancsnokról szóló ismertetője (1912. szeptember 19.), Miklós Jutkától pedig a költőnő *Szentek* című verse (1912. november 14.) kapott helyet az újság tárcarovatában. A századforduló ismert írói közül Eötvös Károly két alkalommal is,

218 Szerkesztői üzenet – T. O. M. Budweis. *Fehértemplom és Vidéke*, 1915. január 7. 4.; A *Fehértemplom és Vidéke* élére azonban többé soha nem tért vissza. 1916. január 20-án a lap arról tudósított, hogy a csanádi római katolikus egyházmegye püspöke a nákófalvi plébániához helyezte át. „Berkes József fehértemplomi s. lelkész volt, és 1914 őszén tábori lelkészi teendők végzésére beszólították őt is, és a déli harctéren végezte lelkészi kötelességét. Hadba vonulása előtt lapunk felelős szerkesztője volt. Áthelyezését éppen ezért sajnáljuk, mindazonáltal távozásával új otthonában megelégedést, örömet és szerencsét kívánunk.”; Áthelyezés. *Fehértemplom és Vidéke*, 1916. január 20. 3.

219 Olvasóinkhoz. *Fehértemplom és Vidéke*, 1914. augusztus 13. 2.

220 T. olvasóinkhoz! *Fehértemplom és Vidéke*, 1914. december 24. 2.

221 Lapunk mai száma [...]. *Fehértemplom és Vidéke*, 1915. november 25. 2.

Az öreg gulyás (1911. április 13.) és *A kálvinista kétfejű sas* (1911. május 18.) című elbeszéléssel szerepelt a *Fehértemplom és Vidéke* első oldalán, míg a világirodalmat Thomas Mann: *Mindernickel Tóbiás* (1910. november 17.) című elbeszéléssel, Maxim Gorkij pedig *Az élet arculata előtt* (1910. december 15.) és a *Gyermeknevelés* (1911. március 16.) című cikkeivel képviselte a város olvasói előtt.

A háború első éveiben hűségesen kitartott a lap mellett Gál Kálmán főgimnáziumi tanár – aki 1898-ban rövid ideig felelős szerkesztője volt a *Magyar Alduna* című lapnak, 1911-től pedig a *Fehértemplom és Vidéke* című hetilapban is jelen volt²²² –, 1914–1916 között azután elsősorban az ő tolla nyomán születtek az irodalmi igénytel, papírra vetett politikai elemzések, helyzetjelentések és a kultúra és művelődés terén történő események beszámolói. Kiváló tudósítója volt a hátszói élet történéseinek (*Építsen fel Fehértemplom is legalább egy házat a Kárpátokban*, 1915. augusztus 12.; *A kárpáti falvak újra építése*, 1915. augusztus 19.; *A tél küszöbén*, 1915. november 18.), beszámolt II. Vilmos német birodalmi császár fehértemplomi látogatásáról (*Január 20. és 21. napja*, 1916. január 27.; *Vilmos császár Fehértemplomban*, 1916. február 3.), és alkalmanként emelkedett ünnepi köszöntőket írt: *Bírói és írói jubileum* címmel Michalovits Gábor törvényszéki bírót köszöntötte 35 éves szolgálati jubileuma alkalmából (1916. április 6.), *Erzsébet királyné emlékünnepe* (1916. november 20.) címmel pedig a magyarok szeretett királynőjére emlékezett (1916. november 30. és december 7.). 1916. február 3-án azután ő is elhagyta a szerkesztőséget. „Sajnálattal regisztráljuk, hogy február elsejével lapunk eddigi főmunkatársa Gál Kálmán főgimn. tanár úr elfoglaltsága, de különösen betegeskedése miatt kivált lapunk kötelékéből. [...] helyette Vanatovits Lászlót, lapunk régi munkatársát bíztuk meg a főmunkatársi teendők végzésével” – közölte olvasóival a lap.²²³

Wunder Gusztáv – ekkor már újra felelős szerkesztő minőségében – a MÁV-tisztviselő Vanatovits Lászlót vette maga mellé főmunkatársnak. Alig egy hónappal később a vasúti üzletvezetőség Vanatovitsot is Temesvárra vezényelte, „ennek következtében lapunk szerkesztőségéből kilépett – jelezte 1916. március 9-én a lap. – Reméljük azonban, hogy a külső dolgozótársaink között megmarad, és közérdekű, társadalmi irányú cikkeivel ezután is fel fog keresni. Új állomáshelyén megelégedést, további szerencsés előmenetelt kívánunk.”²²⁴ Ettől kezdve a *Fehértemplom és Vidéke* megjelenését már csak külső munkatársak biztosították. Dinnyés Árpád hírlapíró „hangulatos, mély érzésű, szép költeményeivel és elbeszéléseivel”,²²⁵ Zalán Nándor „ismert tollú felvidéki író”, a pesti színpadok sikeres kuplé-szerzője verseivel és tárcáival,²²⁶ Sárvári Vass Gyula a fehértemplomi 43. gyalogezred önkéntes tizedese pedig hazafias költeményeivel²²⁷ segítette az akkor már erősen cenzúrázott hetilap megjelenését. De mindez már alkalmi közreműködés és szerepvállalás volt a háborútól elcsigázott déli határvidéken.

A *Fehértemplom és Vidéke* különösen nagy teret biztosított a harctéri jelentéseknek, ezen belül is kitüntetett figyelemmel kísért a mozgósított fehértemplomiak sorsát. A városbeli

222 Gál Kálmán kötetten is szolgálta Fehértemplom művelődési életét. Lásd: *A fehértemplomi „Társaskör” története (Kultúrtörténeti adatok 1876–1912)*. Írta és felolvasta Gál Kálmán 1912. február 4-én, a Kaszinó ünnepies megnyitása alkalmával. Kiadja a Kaszinó; Fehértemplom – Wunder Gyula könyvnyomdája, 1912. 40.

223 A szerkesztőségünkben. *Fehértemplom és Vidéke*, 1916. február 3. 2.

224 Áthelyezés. *Fehértemplom és Vidéke*, 1916. március 9. 2.

225 Dinnyés Árpád hírlapíró [...]. *Fehértemplom és Vidéke*, 1917. július 19. 3.

226 Új munkatárs. *Fehértemplom és Vidéke*, 1917. december 13. 3.

227 Szerkesztőségünkben. *Fehértemplom és Vidéke*, 1918. március 7. 3.

katona Montenegróban bekövetkezett haláláról számolt be a *Saffer Károly tüzemester – Schutz kapitány levele, Bilek, 1914. dec. 16.* című tudósítás (1915. január 28.), Vanatovits László *Búcsúzás* című írásában Gyulától köszönt el, aki Galíciában halt meg (1915. február 11.), egy névtelen szerző *Orosz fogságban* címmel négy részes beszámolót küldött a távoli keletről (1915. január 28., február 4., február 18. és március 4.), és ugyancsak név nélkül érkezett *Az ágyú hangja* (1915. február 11.) című tudósítás is. Nobel Sándor, resicabányai ügyvéd *Levél a harctérről* (1915. április 22.), Kálmán Jenő pedig *Az olasz határon* (1916. február 24.) címmel számolt be a háború rettenetes hétköznapijairól. Szittyá János *Sebes Drina* címen írt verset (1915. december 23.), egy ugyancsak névtelen katona pedig *Emlékezzünk* címmel írta meg harctéri levelét (1918. április 18.).

Wunder Gusztáv lapja, a *Fehértemplom és Vidéke* kilencedik évfolyamának szomorú lezárásaként, 1918. november 14-én a mindössze két oldalas számának első oldalának teljes terjedelmében, óriási betűkkel közölte: „Különféle okok arra kényszerítenek bennünket, hogy lapunk megjelenését a mai nappal további intézkedésig beszüntessük.”²²⁸ A további intézkedések azonban sem az al-dunai határvidék magyarságának, sem kiváló lapjának az ügyét nem szolgálta. A fehértemplomi kiváló német nyomdatulajdonos, lap- és könyvkiadó magyar újságja a szó igazi értelmében a fronton halt meg. Fájdalmas megszűnése is része volt a történelmi Magyarország összeomlásának. Valamikor 1913-ban, a lap fénykorában olvasói levélre válaszolva a lap akkori felelős szerkesztője, üzenetként elmondta:

„A magyar lap már csak azért is támogatandó, hogy legyen. Már pusztá létezése is kultúrszükséglet magyar szempontból. A hírszolgálat másodrendű feladata minden újságnak, főleg oly országokban, ahol még a napi és heti sajtó feladata a komoly eszmék propagálása. Németországban, Angol országban, Franciaországban a komoly eszméket a folyóiratok tárgyalják, ott a hírszolgálat az újságokba szorul, ott azután elsőrendű feladat a hírszolgálat. De tessék elhinni, a magyar újságok a kontinens legnívósabb lapjai, ám nem azért, hogy sok a pletykahír bennük, de mert tartalmas cikkeket visznek bele a közéletbe.”²²⁹

Valójában magában a létezésében rejtett a *Fehértemplom és Vidéke* missziós küldetése. Megszólalási lehetőséget teremtett mindazok számára, akik az indulatokkal telített Délvidéken a polgári Magyarországot építették.

1.4. Összefoglaló és tanulság

A fentiekben Újvidék, Pancsova és Fehértemplom városok közel egy tucat hírlapjának történetét tekintettem át. Mindegyik újságnak megvolt a maga határozott arculata, ezzel együtt sem szolgálták ugyanazzal az elkötelezettséggel a közösséget, ahogyan az a nemzetiségek által lakott határvidéken elvárható lett volna. Az olyan kulturális, közéleti és társadalmi szolgálatot vállaló lapok, mint az *Újvidék*, a pancsovai *Végvidék*, a *Pancsova és Vidéke* és a *Határőr*, továbbá a fehértemplomi *Magyar Alduna*, és a *Fehértemplom és Vidéke* elkötelezett hívei voltak a délvidéki magyar társadalom építésnek. Ezeket a hírlapokat többnyire kiválóan képviselt

228 Tisztelt Előfizetőink! *Fehértemplom és Vidéke*, 1918. november 14. 1.

229 Szerkesztői üzenet. *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. december 11. 4.

főgimnáziumi vagy reáltanodai tanárok alapították, szerkesztették és írták, számukra a hírlap eszköz volt – a polgári társadalom adottsága – a magyar történelmi ismeretek szélesítése, a hagyománytudat elmélyítése, és a magyar nyelv terjesztése nemes küldetésének a teljesítésekor. Valamennyien a nemzeti újjászületés ügyét szolgálták az újságírás és az irodalom eszközeivel, munkásságuk azonban mindezekben is messze túlmutat. Tudósi fölkészültségükkel a régió kultúrájának lényegi vonásait keresték és tárták fel akkor is, amikor az Al-Duna vidékén a magyar királyok hadjáratainak emlékét kutatták, akkor is, amikor a népelet sajátos jegyeit tárták fel és írták le jegyzetben, tanulmányban vagy könyvekben, és akkor is, amikor a magyarság és a társnemzetek – a szerbek, a németek, alkalmanként a románok – közötti kulturális kapcsolatok lényegét rajzolták meg. A délvidéki tudós tanároknak az 1880–1918 közötti nemzedéke alapozta meg a középkorig visszatekintő magyar–szerb kapcsolatok kutatását, a délszláv hősi énekek magyar nyelvre történő átültetésének kultuszát, melyre azóta is épít a magyar történet- és irodalomtudomány. Az említett lapok – a hasonlóan nemes feladatokat szolgáló szabadkai, zombori, zentai, óbecsei, nagybecskereki és nagyikikindai társaikkal együtt – megteremtői és alakítói voltak a polgári Magyarország délvidéki kultúrájának, magyar nemzeti arculatának. Mellettük a politikai lapok szerényebb célokat szolgáltak: föl-föl futottak egy-egy választás alkalmával, szerepük azonban többnyire az egyéni vagy szűk pártközösségi érdekek szolgálata volt. Kulturális és közművelődési szempontok nem – vagy csak nagy ritkán – játszottak szerepet a létezésükben, s ahogyan az ügyvédi irodákban vagy a pártirodák íróasztalánál megszülettek, úgy el is véreztek az éppen aktuális községi vagy országos választások elmúltával. Történelmi tanulságot azonban – más-más tekintetben – mindkét laptípus bőségesen szolgáltat.

2. Granicsárok vidékén

Az egykori Csajkás-kerület magyar sajtója

A Végvidéken, a Duna és a Tisza találkozásánál lévő Csajkás-vidék²³⁰ régen elmerült nemzetünk történelmi emlékezetében. Történetét magyar történész kellő elszántsággal soha nem kutatta és nem írta meg, mindössze egy kései, rettenetes nemzeti tragédia – az 1944–1945-ben elkövetett partizán-vérengzés emléke – sír a táj felett. A muhi pusztára vagy a mohácsi mezőre emlékezni megy az ember, s a zárandokút előtt IV. Béla királyunkról korabeli okleveleket és krónikákat olvas, de nem mulasztja el újra átlapozni Krúdy Gyula *Mohács* című regényét sem. Ezzel szemben a bácskai magyar ember közel fél évszázadon át *nem ment* a Csajkás-vidékre, gyásza így is mindvégig vele volt, sötéten, krónikátlanul és némán. Nem ment, mert a „csajkási iszonyat” ma is úgy él a lelkében, mint a reá bízott gyónási titok: csak reá és az Örök Istenre tartozik. A Duna–Tisza közötti Zsablya–Titel–Pétervárad alkotta háromszög a délvidéki magyar ember számára évtizedeken át olyan volt, mint azok a titokzatos völgyek és repedések a távoli erdélyi havasokban: ha a fölötté átröpülő madár óvatlanul túl mélyre ereszkedik, beleszedül, és aláhullva könnyörtelenül belevész a mofetták fölpárolgó mérges gőzébe. A mélyből feltörő gázfelhő megtöri a röppályát, és elnyeli a gyanútlan szárnyalást. A bűdösbarlangokhoz fogható mérges kipárolgása riasztotta a bácskai magyart, ha bármikor, bármilyen alkalom folytán a Csajkás-vidék történelmére volt kénytelen emlékezni. Holott volt ennek a vidéknek építkező korszaka is, s ha a magyar értelmisége és hivatalnoki kara – minden igyekezete és jó szándéka ellenére – nem is teremtett emlékezetes nemzeti kultúrát, de szép kísérleteket az újjításra, bátor kezdeményezéseket a fölemelkedésre és reményteli próbálkozásokat a táj szellemének megörökítésére a kiegyezést követő fél évszázadban – 1867 és 1918 között – bőségesen találunk példát.

Iványi István máig legpontosabb leírása szerint a Csajkás-kerület Bács vármegyének a délkeleti csücskében, a Tisza–Duna, és a római sáncok által bekerített háromszögben fekszik, 1763–1873 között ez képezte a csajkások kerületét.

„Az itt lakó nép, mint a tiszai és a dunai határőri militiának utódai, a Tiszán és a Dunán csajkákon (naszádokon) katonai és rendőri szolgálatokat teljesítettek. A kerület egész terjedelme 16,7 mf, s kivált az alsó részében nagyon mocsáros s vizenyős volt. Főhelye Titel volt, ide tartozott még 13 helység. Titel, Gardinovác, Lok, Viloa, és Mosorin képezte az I. századot; Alsó-Felső-Kovil és Káty a II. századot. Goszpodince és Kovil-Szent-Iván a III. századot, Zsablya vagy Josefdorf a IV., Csurog az V., Gyurgyevó és Nádaly (1808 óta) a VI. századot alkották.”

A régi vitorlás hajókat, a csajkákat azonban 1853-ban császári rendelettel leszerelték, helyüket a dunai „gőzflotilla” váltotta fel. „A csajkásokból csak szárazföldi had lett, s mint utászok s hidászok alkalmaztattak az ország egyéb pontjain, sőt annak határain túl is.” A határőrvidék katonai rendszerének megszűnésével azután a Csajkás-kerület kiváltságos helyzete is megszűnt, „a katonai hatóság alól felmentetett, s az 1873. évi 27. tc. által a magyar alkotmány védelmébe került s Bács vmegyében kebeleztetett, s ebből alakítottatott a titeli és a zsablyai

230 A mai irodalomban és történetírásban a táj egyöntetűen Sajkás-vidékként szerepel, én azonban maradok a Csajkás elnevezésnél, nem utolsó sorban azért, mert jeles történetíróinknál is így szerepel.

járás”. A kerületnek 1870-ben 907,35 km² területe és 34.358 lakosa volt.²³¹

Nem hiányzott a 16 négyzetmérföld abból a Ferenc-csatorna tiszai torkolatánál fekvő Földvártól Újvidékig húzódó nagy római sáncok által körülzárt háromszögből sem, amelyet Badics Ferenc újvidéki főgimnáziumi tanár *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* című hatalmas népismereti munka *Magyarország II. kötetében* közölt *A Bácska* című tanulmányában Csajkás-kerületnek tekintett, s ahol a határőri szerb családok keresték a maguk boldogulását. „Legvirágzóbb korában (1808–1848-ig) beletartozott Titeltől Csúroig és Nádáljáig minden község, melyek együtt békében 1287, hadi lábon 1981 katonát állítottak ki.” A császári kincstártól kapott földbirtokból történő részesedésért cserébe húsz éves korától kezdve minden férfi ingyen tartozott szolgálni a császári udvarnak. A Csajkás-kerületben is létezett a hagyományos szerb házközösség, melyet közös vagyonnak tekintettek, és kezelését a katonai szolgálattól mentes legidősebb férfiről bízták; e földterület azonban katonai hűbérbirtokként létezett, s mint ilyen, eloszthatatlan volt. 1873-ban azután megszűnt a katonai határőrvidék, ekkor a területet visszacsatolták a vármegyéhez. Ez a szerb katonai közösséget súlyos válságba sodorta, s a közösség hanyatlásának legfőbb jeleként megkezdődött a házközösségek felbomlása is. Rövid néhány év alatt áttekinthetetlen társadalmi és politikai káoszba zuhant a terület lakossága. Badics Ferenc szerint a XIX. század utolsó évtizedeiben is a kerületben domináns többségben éltek a szerbek, „kik a belső Bácska lakosaihoz képest szegényebbek, de jó mellékkeresetük van halászatból, nádalásból, gátmunkából és selyemtenyészésből, mely itt van elterjedve legjobban”. A kerület szellemi központja a közel kétezer lakosú Csúroig község volt, noha az Árpádok-korából eredő történelmi múltjával Titel domináns városa volt a vidéknek. Titel „a csajkás szervezetben székhelye volt a kerületi parancsnokságnak, s egyéb kincstári hivataloknak, melyeknek erős, ódon épületei most is állanak, a szolgabíróságnak, a járásbíróságnak, iskoláknak nyújtva kényelmes helyiséget”. Róla kapta nevét a termékeny síkság, a titeli fennsík roppant rétsége, amely a Duna és Tisza összefolyásánál mintegy 30 méternyi magasba emelkedve, 15 kilométer hosszú, s félannyi szélességű magaslatot alkot, s amelyet magas vízállás idején, mint szigetet övez a két folyó árja.²³² A Csajkás-vidéken tizen-négy települést tartottak számon: a titeli járásban Titel, Káty, Mozsor, Sajkásszentiván, Kabol (Alsó- és Felsőkabol), Tiszakálmánfalva, Dunagárdony, Sajkáslak és Tündéres, a csúrogi járásban pedig Csúroig, Zsablya, Sajkásgyörgye, Boldogasszonyfalva és Nádálja.

Bács-Bodrog vármegyén belül a Csajkás-vidék a hódoltság korát követően mindig is idegen territóriumként létezett, korántsem csak azért, mert többségében szerbek laktak. Nem ez volt a történelmi Magyarország egyetlen, nemzetiségi feszültségektől súlyosan terhelt vidéke, viták, konfliktusok, érdeellentétek másutt is adódtak. Ám ha béke, ha reménység van az együtt élő etnikumok szívében, a táj lakói akár termékeny évszázadokat is tudhatnak maguk mögött, de ha egyebet nem is, hagyományviláguk kincseivel együtt alkotják meg a régió szellemét. A Duna–Tisza közötti zugba beszorult szerbek azonban délről, eredeti hazájukból magukkal hozták a sorsukba égett örök békétlenséget, ami forrása volt minden későbbi megbántottságuk véres elégtételének. A társadalmi, a szociális és a kulturális kudarcuk bosszúra sarkallták őket, hisz a háborús diadal az esetükben rendre közösségteremtő erőt jelentett.

231 IVÁNYI István: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára III. kötet*. Szabadka, Szabados Sándor könyvnyomdája, 1906. 24–25.

232 BADICS Ferenc: *A Bácska*. In *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország II. kötet*. Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1891. 608–609.

Amíg a magyar királyság déli területeit a török hódítók fenyegették, a szerb fegyverek büszkén álltak a háború szolgálatába, a karlócai békét követően azonban új lakóhelyükön egyre kényszeredettebben, egyre elszántabban keresték a közösségi érvényesülés lehetőségét. A XIX. századtól erőteljes radikalizmussal átítatott politikai meggyőződésük szerint a Csajkás-vidék szerb katonai alakulatainak istentől kapott küldetésük volt, és mindenki halálos ellenségnek számított, aki e küldetést semmibe vette, vagy akár csak gyanúval illette.

A Csajkás-vidék a XIX. század közepétől – a magyar forradalom és szabadságharc bukásától, amely ellen a katonai határőrvidék szerbjei a császári udvar zsoldjában, a délvidéki harcokban bőségesen kivették a részüket – tele volt társadalmi, közéleti és politikai feszültséggel; az ötvenes években a királytól kapott 42.000 holdnyi birtokadomány tisztázatlan tulajdonviszonyokat teremtett, az óriási költséggel ármentesített, csatornázott rét az évtizedek során a gyűlölködés és viszály állandó forrásává vált.

„A tulajdonjog bizonytalan volta – olvasható a *Titel és Vidéke* című hírlap 1905. augusztus 19-i számában – elébb egy évekig tartó úrbéri pört okozott, de a kérdést meg nem oldotta; majd a községek javára végzett betétszerkesztés ellen indult meg a végtelennek látszó törlési kereset; közben a vármegyéhez, miniszterhez, királyhoz folyamodó küldöttségek hasztalan szaladgálásai fokozták az izgatottságot. Ma (1905-ben – M. F.) pedig ott állunk, hogy a titeli járásban 40, a zsablyaiban 15 csendőrpuska tekintélye egyelőre elodázta az augusztus 15-re bejelentett erőszakoskodásokat.”

A lázadás oka az volt, hogy a tizennégy község egyre inkább elszegényedő lakossága követelte a réti földeknek az 1867-ben összeírt „csajkások vagy utódaik” közötti felosztását, aminek a valóságban nem voltak meg a tulajdonjogi feltételei. „Kérve kérjük papjainkat, tanítóinkat, jegyzőinket és mindenkit, akire *ez a máskor csendes nép* hallgat, igyekezzenek megakadályozni minden erőszakot” – szölt a *Titel és Vidéke* az értelmiséghez.²³³

Az 1900. évi népszámlálási adatok szerint a titeli járásnak 25.807 lakója volt, közülük 3479 magyarnak, 4701 németnek, 17.365 szerbnek, 52 szlováknak, 4 romának, 55 ruténnek, 29 horvátnak vallotta magát, velük élt 122 „egyéb” nemzetiségű. Közöttük 5241-en beszélték a magyar nyelvet. A zsablyai járásnak 27.978 lakosa volt, közülük 4759 magyarnak, 1809 németnek, 19.923 szerbnek, 1241 ruténnek, 27 szlováknak, 7 romának, 9 pedig horvátnak vallotta magát, akikkel 209 „egyéb” nemzetiségű élt együtt.²³⁴ Az 1900-ban felvett adatokhoz képest a

233 A volt csajkások rétje. *Titel és Vidéke*, 1905. augusztus 19. 2.

234 *Népszámlálás a Csajkás kerületben*; A Csajkás, 1910. szeptember 18. 1–2. p. A községek sorrendje népesség szerint a titeli járásban: Titel (4704), Káty (4211), Mozsor (3265), Sajkásszentiván (2987), Felsőkabol (2739), Tiszakálmánfalva (2010), Alsókabol (2003), Dunagárdony (1458), Sajkáslak (1233), Tündéres (1180). Vallás szerint volt a titeli járásban 4308 róm. kath.; 16.649 gör. kel.; 3676 ág. ev.; 317 gör. kath.; 4 unitárius; 317 izraelita, 169 egyéb. Írt és olvasott 12.558. Magyar többség volt Tiszakálmánfalván (1179), szerb többség volt 9 községben. Mindennapi tanköteles volt a titeli járásban 3275, ismétlő tanköteles 1556. A titeli járásban 100 ember közül 48 tudott írni és olvasni. Az analfabéták száma 52% volt. A községek sorrendje népesség szerint a csúrogi járásban: Csúrog (9483), Zsablya (7823), Sajkásgyörgye (4465), Boldogasszonyfalva (3495), Nádálja (2718). Vallás szerint volt a zsablyai járásban 5377 róm. kath.; 19.851 gör. kel.; 1215 gör. kath.; 823 ág. ev.; 94 ev. ref.; 486 izraelita; 138 egyéb. Írt és olvasott 12.465. Mind az öt községben a többség szerb. Jelentékeny számban voltak magyarok Csúrogon (2490) és Zsablyán (1605). Mindennapi tanköteles volt 3989, ismétlő tanköteles 1897. A zsablyai járásban 100 ember közül 44 tudott írni és olvasni. Az analfabéták száma 56%. Vármegyénkben az analfabéták átlagszáma 44%. A Csajkás kerület ezen átlagszámot messze felülmúlta. Ha a kulturális állapotot az analfabéták száma szerint mérlegeljük, akkor sajna a Csajkás kerület Bács-Bodrog megyében a legelmaradottabb két járás.

1910. évi népszámlálást követően a zsablyai járásban 27.984 főről 29.562-ra – a szaporodás 1528 fő (5,6%) –, a titeli járásban 25.807 főről 27.887-re – a szaporodás 2080 fő (8%) – nőtt a lakosok száma.²³⁵ Közigazgatási, hivatali körökben némi meglepetést okozott, hogy a legnagyobb szaporodás Sajkáslakon volt, 40%, Titenen 22,6%, Csúrogon 8,03%, Sajkásgyörgyén 7,7%, Dunagárdonyban 7,47%, Boldogasszonyfalván 6,09%, Alsókabolon 5,8%, Tündéresen 5%, Felsőkabolon 5%, Nádálján 5%, Zsablyán 2,89%, Tizsakálmánfalván 2,5%, Sajkásszentivánon 2,2%, Kátyon -0,71%, Mozsor -0,3%. Az 1900. évi népszámlálást követő kimutatás szerint a századfordulón a korábban a szerbek által lakott régióban növekedett a magyarok száma: Sajkáslakon tíz év alatt 500%-kal, Sajkásszentivánon 400%-kal, Mozsoron 200%-kal, Tündéresen pedig 50%-kal. A többi községekben kisebb a szaporodás, de feltűnő, hogy Felsőkabolon – beszámítva a Tizsakálmánfalvára átvitt 1179 magyart – 325 fővel fogyatkozott.²³⁶ Titenen az elemi népoktatás intézményei mellett működött a titeli magyar királyi állami polgári fiúiskola is, amelyet a határőrvidék polgárosítását megelőző években a karánsebesi és a fehértemplomi iskolákkal egyidőben alapított a bécsi udvar. Kanyaskó Lajos a magyar nyelv és irodalom tanára, az intézmény igazgatója *A titeli m. kir. áll. polgári iskola története megalakulásától máig* című tanulmányában így írt: „A titeli magy. kir. állami polgáriskola 1871. évi november hó 1-én kezdé meg működését a katonai parancsnokságnak a polgáriskola V., illetve I. osztálya számára kiadott tanterv alapján.”²³⁷ A középtanodát – mely egészen a világháború végéig, 1918-ig működött – 1884–[1887] között Knyaskó Lajos, 1887–[1896] között Ribiczey Aladár, 1897–1901 között Darnay Péter, 1902–1903 között Pottokár Endre, 1904–1907 között Berényi Sándor, 1908–1918 között pedig Józsa Károly igazgató vezette.

A Csajkás-kerület legkimerítőbb és legtalálóbb népismereti leírását a Titenen megjelenő *A Csajkás* című hetilap eddig ismeretlen – szerényen a D. S. szignó mögött rejlő – helyi író *Tanulmányút a Csajkásban* című, három részes tanulmányában tette közzé. Írásának bevezető soraiban elárulta, 1909 nyarán a Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat két kiváló kutatóját kísérte végig a Csajkás-vidéken, s bár korábban is ismerte a környezetét, a két tudós társaságában olyan dolgokra és jelenségekre lett figyelmes, amelyek arra késztették őt, hogy határozottabb érdeklődéssel forduljon a táj és annak lakói felé. „Oly dolgokat vettem észre – írta –, amelyek addig reám nézve közömbösek voltak.” Hozzátette: a nép iránti érdeklődése a foglalkozásából ered, az útja során fölismerte, hogy „aki a népet nevelni akarja, annak a népet

235 Népszámlálás a Csajkás kerületben. A Csajkás, 1911. január 29. 1. p. *Zsablyai járás*: 1. Zsablya 1900-ban volt 7823 lakos, most 8047, a szaporodás 224 (2,86%); 2. Csúrog 1900-ban 9483 lakos volt, jelenleg 10.245, szaporodás 762 (8,08%); 3. Sajkásgyörgye 1900-ban volt 2003 lakos, jelenleg 2121, szaporodás 118 (5,8%); 4. Boldogasszonyfalva 1900-ban volt 3495 lakos, jelenleg 3608, szaporodás 213 (6,09%). 5. Nádálja 1900-ban volt 2718, jelenleg lehet 2853, szaporodás 135 (5%). *Titeli járás*: 1. Káty 1900-ban volt 4214 lakos, jelenleg 4184, apadás 31 (0,71%); 2. Tündéres 1900-ban 1180, most 1240, szaporodás 40 (5%); 3. Dunagárdony 1900-ban volt 1458 lakos, jelenleg 1568, szaporodás 110 (7,47%); 4. Tizsakálmánfalva 1900-ban volt 2011 lakos, most 2068, szaporodás 57 (2,3%); 5. Sajkáslak 1900-ban volt 1233 lakos, jelenleg 1736, szaporodás 503 (40%); 6. Mozsor 1900-ban volt 3267 lakos, jelenleg 3257, apadás 10 (0,3%); 7. Sajkásszentiván 1900-ban volt 2987 lakos, jelenleg 3053, szaporodás 66 (2,2%); 8. Titel 1900-ban volt 4711 lakos, most 5780, szaporodás 1069 (22,6%); 9. Alsókabol 1900-ban volt 2003 lakos, jelenleg 2121, szaporodás 118 (5,8%); 10. Felsőkabol 1900-ban volt 2743 lakos, jelenleg körülbelül 2880, szaporodás 137 (5%).

236 A titeli járás magyarosodása. *Titel és Vidéke*, 1905. április 29. 3.

237 KNYASKÓ Lajos: A titeli m. kir. áll. polgári iskola története megalakulásától máig. In *A titeli m. kir. állami polgári fiúiskola harmadik értesítője az 1886–1887. tanévről az áll. elemi fiú- és leányiskolára vonatkozó függelékkel*. Zombor, Bittermann Nándor Könyv- és Kőnyomdája, 1887. 9.

ismernie kell. [...] a népet, melynek érdekeit szolgálni hivatva vagyunk, múltjáról, hagyományairól, jelleméről, erkölcséről, szokásairól, életmódjáról ismerjük.”

„Midőn a csajkásokról szólok – írta visszatekintve a múltba –, e név alatt egyedül csak a volt Csajkás-kerület szerb nemzetiségű, gör. kel. vallású hontestvéreinket értem, azokat, akik ma is a titeli és zsablyai járás lakóinak zömét képezik.” Elődeik, a szerb csajkások a magyar királyság megalapításakor a király és a korona szolgálatába szegődtek, s hajóikon századokon át szolgálták az országot. D. S. tanulmányában nem mulasztja el hangsúlyozni: a Csajkás-vidék szerb közössége nem tévesztendő össze az 1690-ben „Csernovics patriárcha” vezetése alatt bevándorolt szerbekkel, a „csajkások Magyarország régi lakóinak ivadéakai közé sorolandók”, akik már Szent István, Szent László és később II. Lajos zászlaja alatt, mint királyi naszádosok szolgáltak. A csajkások a Dunán Pozsonytól Orsováig hajóikon járták a vizet, központjuk és főparancsnokságuk Komáromban volt. Hunyadi János Belgrádnál vívott ütközetében, Zsigmond király Baba-Gájnál vívott galambóci csatájában, majd Buda várának visszafoglalásában, a zentai és a pétervárad ütközetben egyaránt fontos szerepet játszottak. A török végleges kiűzése után azonban katonai szolgálataik jelentősége csökkent, Lipót király be is szünteti zsoldjuk kifizetését, Mária Terézia pedig végleg föloszlatta a csajkások katonai alakulatait, s a Duna–Tisza szögletében letelepítette őket. A korábban vízen cserkésző naszádosokból földművelő katonatábor alakult; ez volt a határőri élet. „A csajkások tehát határőrökké váltak.”²³⁸ 1848-ban a császári udvar szolgálatában küzdöttek a magyar szabadságharc ellen.²³⁹

D. S. mester szinte „hontestvéri” rajongással színezte ki a magyarországi szerb csajkások sok évszázados történelmi szerepét, vele szemben Szentkláray Jenő *A dunai hajóhadak története* című monográfiájában maradt a történelmi realitás talaján, amikor így fogalmazott: „A magyar és a szláv képezé tehát törzsét a dunai hajóhadaknak, mely körül olykor idegen kíséretök is csoportosulának.”²⁴⁰ Alapy Gyula *A csallóközi halászat története* című 1933-ban megjelent munkájában többször is említést tett a „naszádosok” erőszakoskodásáról. A kizárólag halászatból élő csallóköziek az 1540-es évektől folyamatosan fölpanaszolták, hogy a szerb zsoldosok „a halászatot foglalkozásuk közben bántalmazták és kirabolják”. Mint idegenek, nem tisztelik a halászati jogokat és szokásokat, s megjelenésükkor minden alkalommal az „erősebb jogán” járnak el. 1573-ban Zeleméry László érseki jószágfelügyelő ugyancsak panaszt tett a komáromi naszádosok ellen, mert azok vizahalászat közben a gútai és a noszvadi halásznépet megtámadták, és a kifogott halat erőszakkal elvették tőlük.²⁴¹ A csajkások–naszádosok megjelenését, erőszakos viselkedését a halászfaluk százai félték végig a Duna-mentén.

Történelmükből eredően – lévén, hogy szétszórtságban, állandó mozgásban éltek, s lakóhelyükkel életmódjuk is folyton változott – a csajkásoknak nem voltak tájhoz-szülőföldhöz kötődő hagyományaik. Jellemét is a katonafegyelem alakította, története során a saját akaratát mindig a parancsnak vetette alá, erre vezethető vissza a közösség XIX–XX. századi „naiv hiszékenysége” is.

238 D. S.: Tanulmányút a Csajkásban I. *A Csajkás*, 1910. január 8. 1–2.

239 TYUKICS A.: *Ustrojstvo c. kr. Titelskog krajiškog šajkaškog bataljona za doba narodnog pokreta 1848–1849. [A titeli cs. kir. határőr sajkašok kerület szervezete 1848–1849-iki forradalomban]*. Újvidék, 1900. 82. – különnyomat a Letopis Matice Srpske 1899. évi folyamából.

240 SZENTKLÁRAY Jenő: *A dunai hajóhadak története*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, 1885. 301.

241 ALAPI Gyula: *A csallóközi halászat története*. Pozsony, Kalligram, 1994. 119. 123.

„E nép – írta tanulmányában D. S. mester – még most is vezért és parancsot vár, saját lábán megállni nem tud. Sok csalódást és keserűséget okozott neki e jellembeli fogyatéka, de mindhiába, okulni nem tud még a legjobb akarat mellett sem; a parancs, a jelszó vak teljesítése a hosszú katonáskodás alatt vérévé vált, s ettől egykönnyen nem szabadulhat meg.”

Ezért fordulhatott elő, hogy pénz, hamis politikai szándék, vagy föl nem ismert idegen érdekek könnyen okoztak fölfordulást az életükben. Ennek ellenére a nép erkölce szeplőtlen, családi élete egészen a közelmúltig példaként szolgálhatott bármely idegen nép számára. Ezt azonban a házközösség bomlásával és hagyományos értékrend feladásával egyidőben „idegen erkölcsök és szokások” mételyezték meg, olyannyira, hogy D. S. mester kénytelen volt megállapítani: „az egész Csajkásban alig található még egy-két patriarchális család”. Vallásgyakorlásában kerüli a fanatizmust, papjait tiszteletben tartja, a templomba is eljár, de „vallásos érzületében és fölfogásában a misztikus elem” teljesen hiányzik.

Szokásai közül csak a *rogály* maradt meg, ami abból áll, hogy „a legények és a leányok szürkeületkor összejönnek és énekelnek, ez többnyire az öregek felügyelete alatt történik. Vasár- és ünnepnapokon azonban a piactéren kólót táncolnak a szabad ég alatt. Itt végzik a leánynézést is.” A kóló azonban sok családot döntött a sírba, hiszen a csajkások végzetes hiúságukból eredően, igen kedvelik a fényűzést.

„A leányok kivétel nélkül csak drága selyemben vagy drága szövetben járnak a kólóba. Aki nem képes selyemben, finom posztóban megjelenni, az szégyen, az *koldus*. [...] A csajkás leány melléről nem hiányozhat az aranykoszorú. Amely leánynak a mellén nem csillog legalább 400–500 K. értékű arany, az *koldusleány*. [...] A családapa, asszony nép nyomása alatt, ha nincs készpénze, kölcsönrel és végeláddal szerzi leányának a luxus holmikat. Egy-két leány a kisebb gazdákra nézve valósággal a sors csapását jelenti, de még a középbirtokos is erősen megérzi azt.”

A pazar ruházkodást és az arannyal történő ékeskedést tetézi a lakodalmak szertelensége, mértéktelensége. Ilyenkor eladásra kerül az igavonó jószág, elúszik néhány hold föld, esetenként a fölvelt kölcsön gyorsan fölemésztí a megmaradt kis vagyont. „A csajkások veleszületett végtelen könnyelműsége: a kölcsön. Erős a hitem, hogy a csajkásokat a luxus és a mértéktelenség tette tönkre” – írta D. S. mester kiváló népismereti tanulmányában.²⁴² Ilyen körülmények között szinte természetes, hogy népviselete e vidéknek nincsen, a Csajkás-vidéken végzett néprajzi gyűjtés sovány eredménnyel dicsekedhet.

Feltűnő sajátossága a Csajkás-kerületnek, hogy a nép nem szereti az iskolát, nem becsüli, fölöslegesnek tartja a tanulást. „Az iskola és a tanító általában véve a legsúlyosabb teherként szerepel.” Ez az oka alacsony képzettségének is, s mert kevés az élettapasztalata, könnyen válik meggondolatlanságának áldozatává. Ilyenkor kitartó munkájának eredménye is kártyavárként omlik össze.

„Érzelmileg ez a nép a mostani stádium szerint a tiszta táblához hasonlítható, amelyre gondos vigyázattal ráírhatunk tetszésünk szerint, amit akarunk. Tőlünk függ tehát minden. Ha a nép és gyermekei őszinte, igaz barátait és jóakaróit látja, bizalommal fog közeledni hozzánk, s okos és tapintatos – soha nem erőszakos és durva módon – gondolat- és érzelmvilágát könnyen irányíthatjuk.”

242 D. S.: Tanulmányút a Csajkásban II. *A Csajkás*, 1910. január 15. 1–2.

Ebből eredően a Csajkás-intelligenciára – papokra, tanítókra, a hivatalok vezetőire – hatalmas feladat vár: le kell szoktatni a népet a pazarló életvitelről, meg kell tanítani a megfontolt gazdálkodásra, önállóságra kell nevelni, a mezőgazdaság mellett a háziipart is meg kell honosítani, és meg kell tanítani rá, hogy becsülje meg munkája eredményét. Majd hozzáteszi: „a pörlekedésről minden alkalommal és minden áron le kell beszélni a népet, mert ahol szaporodnak az ügyvédek és a végrehajtók, ott a nyomor nő; a lelketlen uzsorásoktól meg kell óvni a népet, mert ahol hirtelen gazdagodik a pénzügynök, ott annál kevesebb marad a népnek.” D. S. mester a tanulmánya végén rámutatott: a Csajkás-kerület népének

„anyagi helyzete erősen megrendült, különösen az utóbbi pénzválság óta. Erről tanúskodhat a titeli telekkönyvi hatóság, de tanúskodnak erről a napi árverések. A könnyelműség, a rossz gazdálkodás, a szerencsétlen spekuláció, az iszákosság, az elemi csapások, a lelketlen uzsorások egész bandája és a gomba módra fölszaporodott, s a szolid üzleti elvek szempontjából nem éppen a legkifinomultabb pénzügyintézetek a csajkás népet tönkretették [kiemelés M. F.]”²⁴³

2.1. A nemzet boldogságáért – magyar polgári törekvések a granicsárok vidékén

Titel és Vidéke (1905)

Viszonylag későn, a századforduló első éveiben, 1905. április 8-án Simó Géza polgári iskolai tanár szerkesztésében jelent meg a Csajkás-vidék első magyar nyelvű hírlapja, a *Titel és Vidéke* című társadalmi, gazdasági és közművelődési hetilap. A Délvidéknek ebben a sejtelmes szegletében hosszú évtizedek kellettek ahhoz, hogy beérjen egy-egy teremtmény szándék, legyen szó iskoláról, közművelődési intézményről, kulturális egyesületről, vagy magyar sajtókezdemenyről. Ezúttal is távoli vidékek vetése fordult termőre, amikor a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület (DMKE) titeli fiókjának kezdeményezése nyomán útjára indult a *Titel és Vidéke*. Bizonyára a lap szerkesztője volt a *Beköszöntő* című – az ünnephez méltó módon emelkedett hangulatú – írás szerzője, melyben kiemelte:

„Ha a közművelődési egyesületek építik az új kor végvárát, akkor ideleinn, Magyarország déli részén a DMKE titeli fiókja rakja alapjait a legszélő bástyáknak. Nem kőből épül az, hanem annak a pásztordalnak emlékéből, mely 400 év előtt magyarul csengett úgy [a] fennsíkunkon, mint az alatta elterülő áldott rónán..., de elnémult a másfélszáz évig szakadatlanul tomboló ozmán paripák patkói alatt.”

Nem zúg már harci riadó a bástyafokon, békés munkálkodásra fordult az élet, a végvidék magyar és idegen ajkú polgárai a békés országépítésben találkoztak. „Együtt küzdünk, hogy hazánk és nemzeti intézményeink keretében gazdasági forrásaink bővüljenek, művelődésünk terebélyesedjen és erősbuljon.” A közélet fölvirágoztatása és a társadalmi munkálkodás azonban nem képzelhető el a polgári sajtó intézménye nélkül, „megértette ezen szöveget ama vidék lakossága, melyhez felhívásunkkal fordultunk, s nyelvi különbség nélkül oly tömegesen siettek támogatásunkra a Csajkás-vidék és környéke legelső magyar lapjának, hogy ilyen bizonyíték után lapunk szükségességét hirdetni, vagy jövőjét féltetni semmi okunk” (a kiemelés

²⁴³ D. S.: Tanulmányút a Csajkásban III. *A Csajkás*, 1910. január 23. 1–2.

M. F.). A nemzetiségi vidék megfontolt okossága szólt a szerkesztőből, amikor így fejezte be ünnepi megszólalását: „Indulj hát utadra szerény lapocská! S ha egykor sikereidért érdemet osztogatnának, egyik felét nyújtsd oda annak a magyarnak, ki testvéri szeretettel ölelte keblére e szép ország más nyelvű fiát; de a másikat tűzd annak keblére, ki ugyanazokkal az érdemekkel, bár még idegen ajkon küzd a nagy célért: a nemzet boldogságáért.”²⁴⁴

A *Titel és Vidéke* szerkesztősége és a kiadóhivatala a titeli és szablayi járás közművelődési, közigazgatási és gazdasági érdekeinek szolgálatában jelölte ki a maga feladatát, s kiemelte: a vidék községeinek, egyházainak, egyesületeinek, társulatainak, szövetkezeteinek és iskoláinak ügyeit a legmesszebbmenő tárgyilagossággal igyekszik fölkarolni és előre vinni. A szerkesztőség figyelmét azonban nem kerülik el mindazon vármegyei és országos jelentőségű események sem, melyek a volt Csajkás-vidéket és környékét érdeklik. Kimerítő tájékoztatást ígérnek a vármegyei közgyűlések eseményeiről, annak bizottsági ülésein hozott határozatokról, valamint a két járás főszolgabíróságainak és más hatóságainak intézkedéseiről. Megjegyezték: „nyitva áll e lap minden áldásos eszme megvalósítására, minden közérdekű panasz elmondására”.²⁴⁵ A mindösszesen négy oldalas lapnak – melyet Czája Alajos titeli könyvnyomdájában nyomtattak – hagyományos, rovatokra tagolt hírlapi szerkezete volt: az első oldalon az általában aláírás nélküli, helyi, vármegyei, ritkábban országos eseményekkel foglalkozó vezércikk köszöntötte az olvasót, alatta a második oldalra is átnyúló tárca kapott helyet. A *Vármegyei ügyek* rovat a harmadik oldalon a *Hírek* társaságában szerepelt. A negyedik oldalon sorakoztak a hirdetések, köztük alkalmanként az *Új könyvek* című beszámolóval.

A főszerkesztő fontosnak tartotta kiemelni, hogy a *Titel és Vidéke* című hetilap a *Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület* titeli fiókjának kezdeményezésére, és annak hathatós támogatásával jelent meg. A DMKE alig két évvel korábban – a *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület*, az *Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület* és a *Dunántúli Közművelődési Egyesület* megalakulását követően, egészen későn – 1903. december 8-án kelt életre Szegeden, utolsó szervezeteként a történelmi Magyarország nemzetiségek által lakott vidékeinek a sorában. Valamennyi közművelődési egyesület az egyre erősödő nemzetiségi mozgalmak ellensúlyozására, a pánszláv, pángermán és román eszmék terjedésével szembeni hathatós föllépés szándékával, a magyar nyelv és kultúra terjesztése céljából, és a magyar állameszme pozícióinak erősítése szándékával jött létre. A *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület* 1883. november 20-án, Nyitrán tartotta meg alakuló közgyűlését. „Keletkezésének oka a felvidéki pánszláv mozgalomra vezethető vissza és azon törekvésre, hogy az ellensúlyoztassék és egyúttal a tót nép hazafias irányú művelődési biztosítottassék” – olvasható a korabeli méltatásban.²⁴⁶ Az egyesület óvodák, iskolák alapítását és működtetését tűzte ki céljául, valamint népkönyvtárak létesítését, a nemzeti irodalom értékes alkotásainak terjesztését a magyar köznevelés előmozdítása érdekében.

Szinte ezzel egyidőben folytak az *Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület* – közismert nevén az EMKE – szervezési munkálatai. Alakuló közgyűlését Kolozsvárott tartotta 1884. december 27-én. Céljául tűzte ki Magyarország erdélyi részében a nemzeti művelődés gyarapítása által a hazafias érzés fejlesztését és emelését, melyet a nemzeti kultúrát népszerűsítő

244 Beköszöntő. *Titel és Vidéke*, 1905. április 8. 1.

245 Előfizetési felhívás. *Titel és Vidéke*, 1905. április 8. 1.

246 BUDAY: Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület. In *Pallas Nagy Lexikona VII. kötet*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894. 62–63.

intézmények – iskolák, óvodák, gyermekmenhelyek, népkönyvtárak, daloskörök, hazafias nyomtatványok alapításával kívántak elérni. Az EMKE az egész Erdélyt átfogó hálózatot épített ki, melynek Kolozsvár volt a központja, ahonnan a választott vezetőség 18 vármegyei, 8 városi, 34 járási és vidéki, összesen 60 fiókválasztmányt irányított. Az EMKE azonban továbblépett, és szándéka szerint az ipar – a háziipar és a kisipar, az „erdélyrészi honipar” – fejlesztésének előmozdítását is céljai közé sorolta. Elnöke gróf Bethlen Gábor, alelnökei Barttha Miklós, gróf Béli Ákos, Horváth Gyula, gróf Kuun Géza, ifj. gróf Teleki Domonkos, alelnök-főtítkára pedig Sándor József volt.²⁴⁷

Közel egy évtizedes késéssel szerveződött meg a *Dunántúli Közművelődési Egyesület (DKE)*. A mozgalom élére Beksics Gusztáv állt, akinek kezdeményezése nyomán 1892. november 20-án tartották meg az egyesület alakuló közgyűlését. A DKE célja „a magyar közművelődésnek, és hazafias szellemnek a terjesztése; a Dunántúlról történő kivándorlás korlátozása; amennyiben ez nem lehetséges, a kivándorlás irányítása” volt.²⁴⁸ Az egyesület elnökévé Széll Kálmánt, alelnökévé Beksics Gusztávot választotta. A Horvát-Szlavónországok felé irányuló magyarányú kivándorlás megakadályozása, vagy csökkentése mellett a *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület* szándékához hasonló módon óvodák és egyéb tanintézetek felállítását, a magyar nyelv tanításában kiváló tanítók alkalmazását, „a magyar nyelv tanulásában nagy előmenetelt elérő tanulók jutalmazását, szegény tanulók tankönyvvvel, ruhával való ellátását, és a magyar szellemnek minden lehető módon való terjesztését” sorolta a feladatai közé. A *Dunántúli Közművelődési Egyesület* a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa*, valamint a *Földművelésügyi Minisztérium* támogatásával mindössze néhány év leforgása alatt 158 községben rendezett be fölöttébb színvonalas népkönyvtárat.

Ehhez képest évtizedes késéssel, 1903. december 8-án alakult meg Szegeden a *Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület*.²⁴⁹ A szegedi sajtó napokkal korábban részletesen ismertette az előkészítő bizottság munkáját, és a város ünnepi készülődését. „Széles e hazában fölébredt a magyar szívekben a cselekvés vágya, hogy végre valahára a déli Magyarországban annyira égető bajai orvoslást nyerjenek, s a magyar kultúra e területeken, hová eddigelé nemigen jutott el a hatása, új és merész ösvényeket nyisson. Az országos érdeklődés főlemelő ténye nemcsak reményt, de erős bizalmat is nyújt arra, hogy a DMKE maga elé tűzött fennkölt céljait a déli Magyarország kultúrájának javára mielőbb valóra váltsa” – írta a

247 Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület. In *Pallas Nagy Lexikona VI. kötet*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894. 130–131. Lásd még: K. A.: Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület. In *Romániai magyar irodalmi lexikon I*. Bukarest, Kriterion, 1981. 504–505.

248 Dunántúli Közművelődési Egyesület. In *Pallas Nagy Lexikona V. kötet* Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1893. 605.

249 A sajtóban és a történetírásban gyakran szerepel az egyesület neve tévesen: olykor *Délmagyarországi Közművelődési Egyesület*, másutt *Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület*, ismét másutt csak *Délvidéki Közművelődési Egyesület*-ként idézik meg emlékét. E bizonytalanság mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy a marxista történetírás a magyarországi közművelődési egyesületeket „irredenta mozgalmak”-nak tekintette, és mint ilyeneket, elítélte őket. Az 1990-es években megjelent *Szeged történet* III. kötetében nem is esik szó a DMKE-ről, Tóth Ede tanulmányában is mindössze egy bekezdésben olvasható: „Az 1903-ban alakult Délvidéki (sic!) Magyar Közművelődési Egyesület (továbbiakban: DMKE) mozgalma a magyarság érdekvédelmét a szórványos nyelvterületeken a magyarosító tevékenység programjával kapcsolta egybe. Ez sokak szemében visszatetszést szült.” TÓTH Ede: A dualista rendszer válságának kezdeti tünetei Szeged politikai életében (1890–1904). In GAÁL Endre (szerk.): *Szeged történet 3*. Szeged, Somogyi-Könyvtár, 1991. 726.

Szegedi Napló az 1903. december 5-i számában.²⁵⁰ A város méltó módon fölkészült „a magyar közélet nagynevű kitűnőségei”-nek fogadására, akik a nemzeti lobogó, és a „testvéri szeretet koszorúja” alatt vonulnak majd „a Délvidék szeretettel való meghódítására”.²⁵¹ A rendezvény központi személyisége kétségtelenül gróf Apponyi Albert volt, akiben az elmúlt két évtized magyar közművelődési törekvések intézményes megteremtőjét sejtethi az utókor. Az alakuló közgyűlés előestéjén, december 7-én, a város fényes estély keretében üdvözölte a vendégeit. A rendezvény a szegedi honvéd-zenekar ünnepi nyitányával kezdődött, ezt Móra Ferenc „alkalmi dialógusának előadása” követte, majd a szegedi színtársulat Erkel *Hunyady László* című operájának egy felvonását mutatja be, melyben a szegedi dalárda is fellépett. Ezt Herczeg Ferenc *Dolovai nábobjának* egy felvonása követte. Az ünnepi műsort a *Leánykérés* című vígjáték ugyancsak egy fölvonása zárta.²⁵² A szegedi színház díszelőadásának fénypontja azonban a sajtó szerint Kun Béla *A magyarságért – A Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület alakulási ünnepére* című ünnepi ódája volt.²⁵³

A közgyűlés reggelén a *Szegedi Napló* keretes, ünnepi címdallal jelent meg, *Köszöntő* című vezércikkében hosszan méltatva az ünnep jelentőségét. A cikk írója kiemelte, „a magyar glóbuson az igazi magyarság ezer esztendő lepergése után is csak sziget, bár hatalmas és egyre növekvő sziget a nemzetiségek óceánjában, s az ilyen testvértelen szigetek sorsa kétséges és bizonytalan”. S hogy kétséges és bizonytalan, annak oka az, hogy az ország politikai vezetése, a gazdasági és közművelődési élet irányítói, évtizedek óta „ötletszerű, tervtelen kísérletekkel” dolgoznak, s nem ismerték föl a magyarság fennmaradásának és fejlődésének alapvető feltételeit, e feltételek hiányát. Ezért van szükség a nemzeti kultúra terjesztését szolgáló intézményre – a közművelődési egyesületre –, amilyent az ország egyéb részén már jóval korábban létrehozta, és amelyek több-kevesebb sikerrel teljesítik is vállalt feladataikat. A Délvidék magyarsága későn ébredt ennek a hazamentő munka szükségességének a tudatára – fogalmazott a vezércikk írója.

„A kalásznevelő békesség leple alatt még mindig parázslanak a nemzetiségi érzések, várván a pillanatot, mikor lángra lobbanhatnak, hogy megint fölegessenek egy darabot a magyar világból. Csak a mártír-komédiák görög tüze világította meg azt a szomorú igazságot, hogy a magyar Kánaánban magyar a föld, a víz, a levegő, de idegen a nép. Nem a magyar hazáért dobog a szíve, idegen istent imád, idegen nyelven. Nem ismeri ezer esztendő dicsőségét, nem tiszteli meg évszázadok keserveit, bánatát, nem küszködik együtt velünk a jelenben az egy haza boldogságáért, nem várja, hanem rettegi annak jövődjét, s érzéketlenül minden iránt, ami magyar, téveteg utakon kergeti a maga külön nemzetiségi ideáljait. Ilyen az a terep, ez az az ellenfél, amely ellen hadat indít a holnap megszületendő legifjabb magyar közművelődési egyesület: a DMKE. Ez lesz a Délvidék igazi meghódítása [...]. Immár nem földekért, gabonatermő mezőkért, kincset rejtő kegyekért, hallal teli folyóvizekért folyik a küzdelem, hanem lelkekért. Lelket pedig soha nem hódítottak aczéllal és paragrafussal,

250 *A DMKE sikere – Az alakuló közgyűlés előtt*; Szegedi Napló, 1903. december 5. 3–4. p.

251 *Szeged kultúr-ünnep – A DMKE megalakulása előtt. Apponyi Albert gróf Szegeden*; Szegedi Napló, 1903. december 6. 2–3. p.

252 *Szeged kultúr-ünnep – A DMKE alakuló közgyűlése*; Szegedi Napló, 1903. december 3. 4. p.

253 [Kun Béla]: *A magyarságért – A Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület alakulási ünnepére*. Írta Kun Béla. Szavalta a szegedi színház díszelőadásán, 1903. decz. 7-én Pataki József, a társulat tagja; Szegedi Napló, 1903. december 8. 2–3. p. Kun [Kún] Béla (Nagyvárad, 1878. november 3. – Hódmezővásárhely, 1954. május 12.) magyar újságíró, lapszerkesztő, főispán, Hódmezővásárhely kezdetben Justh-párti, majd kisgazdapárti országgyűlési képviselője.

mert annak láthatatlan erején kicsorbul a hatalom pallosa. Lélekkel csak lélek szállhat szembe diadalmasan, haragvó indulatokkal a szelíd békülékenység, daczolással az engedékenység, izzó gyűlölettel a százszor szent szeretet, melyből egy fonálnyi többet megköt, mit egy egész pászma harag és kevélység. Szeretet: ez az a jel, amelyben harczra indul az eszme, ez az a fegyver, amellyel győznie kell az eszme küzdő katonájának: tanítónak, lelkésznek, írónak, művésznak.”²⁵⁴

A *Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület* alakuló közgyűlése alkalmából Szegedre érkezett gróf Apponyi Albert kíséretében Herczeg Ferenc ünnepelt író is. A *Magyar Tudományos Akadémiát* a történetíró Szentkláray Jenő kanonok képviselte, de jelen voltak a *Magyar Történelmi Társulat*, a *Kisfaludy Társaság*, a *Dugonics Társaság*, az *Otthon írók és hírlapírók körének*, a *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület* és a *Dunántúli Közművelődési Egyesület* képviselői is. A rendezvény rangját és fényét azonban kétségtelenül a déli vármegyék főispánjai és vezető tisztségviselői adták. Bács-Bodrogh vármegyét Latinovits Pál főispán, Karácson Gyula alispán, Gözsdu Elek törvényszéki elnök, Balogh Ernő és Latinovits Géza országgyűlési képviselők, Békés vármegyét Lukács György főispán és Fábry Sándor alispán, Csanád vármegyét Meskó Sándor főispán és Návay Lajos alispán, Csongrád vármegyét Csathó Zsigmond főispán és Cicatricis Lajos alispán, Krassó vármegyét Pogány Károly főispán és Fialka Károly alispán, Torontál vármegyét pedig Dellimanics Lajos főispán, Jankó Ágoston alispán képviselte, akiknek társaságában ott volt Brájjer Lajos ismert lapszerkesztő is.²⁵⁵

A DMKE megalakulása kellő lelkesedéstől áthatva, 1903. december 8-án megtörtént Szegeden, melynek eseményeiről másnap a *Szegedi Napló* hét oldalas beszámolót közölt. Mint a közgyűlés meghatározó részletét, Apponyi Albert gróf beszédét a lap teljes terjedelmében közölte. A kitűnő szónokként számon tartott politikus felszólalása bevezetőjében hosszan fejtegette: az ország vezető politikai köreinek szilárd elhatározása, hogy a kultúra kínálta eszközökkel egységbe forrasszák Magyarország összes nemzeteit és polgárait, ami önmagában természetes is; megfelel a magyar történelem sok évszázados hagyományainak, s akik ebben akadályozzák, az „izgatók” akarják csak fönn tartani azt, ami természetellenes, ami mechanikus, ami mesterkéltséggel. Megállapította: „annak, amit nemzetiségi kérdésnek lehet nevezni, annak fejlődése Magyarországon oly valami, ami ugyanezen kérdésnek fejlődésétől a népvándorlás óta minden más országban elüt”. Ezután hosszan fejtegette: a magyar nemzet sem nem olvadt bele azokba a fajokba, amelyeket a Kárpát-medence elfoglalásakor itt talált, sem nem hódította meg, vagy számolta föl azokat, hanem az állampolgári jogegyenlőség gyakorlatával beemelte őket abba a nagy politikai nemzetbe, amelynek „typusát éppen imperiális és államalkotói tulajdonságainál fogva a magyar faj adta meg ebben az országban”. Ebben a korábban csak a rómaiaknál tapasztalt gyakorlatban rejlik a magyar állam megerősödésének titka, ez jelenti „a magyar nemzeti eszme, a magyar nemzeti egység folytonos megszilárdításának, a modern világ követelményeihez alkalmazkodásának kulcsát és biztos alapját”. Nagy ívű ünnepi beszédét gróf Apponyi Albert így zárta:

„valamint a múlt századok megteremtették az egységes magyar állampolgárságot, melyet a modern törvényhozás, mint érett gyümölcsöt szedett le a múltnak fájáról, úgy most meg kell alkotni az

254 Köszöntő. *Szegedi Napló*, 1903. december 8. 1–2.

255 A Délvidék kultur-ünnep Szegeden – A Délmagyarországi Közművelődési Egyesület megalakulása. *Szegedi Napló*, 1903. december 8. 2–4.

egységes magyar kultúrát, és akkor aztán egészen befejeztük, betataroztuk, biztonságba helyeztük az ősök óriási államalkotó munkáját”.

Felszólalása utolsó gondolataként hozzátette: „Tekintetes nagygyűlés! Immár a DMKE megalakulásával be van fejezve az a gyűrűje a magyar közművelődési egyleteknek, melyek országunk összes exponált vidékeit felöleli”, a pozsonyi magyar közművelődési egyletből, az FMKE-ből kiindulva, „a közművelődési egyesületeink királyán”, az EMKÉ-n át, a dunántúli szervezetet, a DKE-t is ideértve, eljutottunk oda, hogy „a DMKE megalakulásával az egész gyűrű be van fejezve, ami körülvéshi az országnak nemzetiséglakta vidékét”.²⁵⁶

Ezt követően közfelkiáltással megválasztották a DMKE vezetőségét, melynek tagja volt: Rónay Jenő elnök, Gallovich Jenő főtitkár, Szecső Vilmos titkár. Tiszteletbeli titkár: Brajjer Lajos, Sz. Szigethy Vilmos, Móra Ferenc, Römer Péter, Bíró Pál. Jogtanácsos: Pisztor Egon. Tiszteletbeli jogtanácsosok: Baloghy Ernő, Muth Gáspár, Fényes József. Főpénztárnok: Kerner Pál. Ellenőr: Madár Imre. Könyvvezető: Erősi Dénes. Tiszteletbeli könyvvezető: Szilber Dezső. Az elnökség ezt követően eldöntötte, hogy a következő közgyűlést Temesvárott fogja megtartani.²⁵⁷

A közgyűlést követő fényes estélyen a hozzá intézett pohárköszöntőre válaszolva gróf Apponyi Albert hangsúlyozta: a most megválasztott elnökség feladata, hogy

„ennek a szent ügynek a szolgálatában sohase engedje belevegyülni a párthatalom szempontjának féltékenységét, és sohase bénítsák meg olyan férfiaknak a közreműködését, akik ezen a téren hivatvánk és tenni képesek, azért mert tőlük esetleg az ő párturalmi érdekeit félti. Ez a körelesség fennáll egyaránt mindazokra nézve, kiket a politikának mezején véleménykülönbségek elválasztanak.”²⁵⁸

Ezen az estélyen olvasták föl Berzeviczy Albert kultuszminiszter üdvözlő táviratát is:

„Hazafias érzésem egész melegevel üdvözlöm a Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesületet alakulása napján. Isten áldását kívánom a megindítandó munkára. A lelkesedés heve, a kitarítás ereje, s a megfontolás bölcsessége vezesse és fényes sikerek hosszú sorozata kísérje az egyesület nemes törekvését.”²⁵⁹

Így, ilyen ünnepélyes körülmények közepette alakult meg a *Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület*, mely a következő évben a déli vármegyék városaiban – Zomborban, Szabadkán, Zentán, Újvidéken és másutt – sorra alakította fiókjait. 1904-ben ez utóbiból vált ki, és lett önálló intézmény a DMKE titeli fiókja, melynek első éves közgyűlésén Kirschbaum Lajos elnök, római katolikus plébános²⁶⁰ fontosnak vélte kiemelni azt a dicséretes tevékenységet, mellyel a hozzá csatlakozott kis sereg felettébb rövid idő alatt kifejtett: a vármegyénél és a miniszternél támogatta a titeli községi iskolák államosításának ügyét, eldön-

256 Délmagyarország kultur-ünnepe – A DMKE alakuló közgyűlése Szegeden. *Szegedi Napló*, 1903. december 9. 3–4.

257 U. o., 4.

258 U. o., 5.

259 U. o., 6.

260 *Kirschbaum Lajos* (Kalocsa, 1852. január 23. – Kalocsa, 1925. március 8.) 1882-ben káplán Újvidéken, 1885-től titeli plébános, 1894-től főegyházmegyei tanfelügyelő, 1903-tól esperes. 1912-től titeli kanonok. „*Kirschbaum Lajos* volt titeli esperes plébános március 1-én végleg eltávozott Titelről, hogy elfoglalja új, díszes állását Kalocsán”; A Csajkás, 1916. március 5. 3. p.

tötte, hogy Felsőtitelen kisdédóvót állít, gondoskodik a gazdasági ismétlőiskola és háziipari téli tanfolyam szükségleteiről, amivel megteremti a köznép jobb megélhetésének lehetőségét. „Daloskör, olvasóköri, könyvtár és lap alapításával hazafias ünnepek és estélyek rendezésével a társas életet, művelődést kívánja előmozdítani.” Kirschbaum Lajos elnök hozzátette: „Az ország legszélső pontján 1000 emberből álló nyelvszigetre támaszkodva akkora feladat áll az egyesület előtt, hogy eddigi munkáját még kezdetnek is alig nevezhetni.”²⁶¹ E kezdeményezések sorába tartozott a *Titel és Vidéke* című lap megalapítása és megjelenésének biztosítása is. Igaz, pénzből és erejéből mindössze egy esztendőre futotta, a magyar hírlap megjelenése a Csajkás-vidéken történelmi jelentőségűnek bizonyult.

A *Titel és Vidéke* vitathatatlan érdeme, hogy 1905 áprilisa és májusa során -ó. -l. jellel *A volt Csajkások rétje* címmel hét részes – a történelem és a történetírás szempontjából is meghatározó jelentőségű – tanulmányt jelentetett meg. Írása föltárja annak az elkeseredésnek és gyűlölködésnek a forrását, amely 1867 és 1918 között átjárta, megmérgezte és elviselhetetlenné tette a Csajkás-vidék korabeli társadalmát. A birtokfelosztás kérdése – ahogyan akkoriban nevezték: a rétkérdés – valósággal kísértett, befolyásolta és alakította a politikai életet, behálózta a közéletnek úgyszólván minden színterét, és megmérgezte az emberi kapcsolatokat. A magas töltések által közrefogott Duna és Tisza folyóknak a volt Csajkás-kerületbeli szakasza mentén húzódik az a 42.000 katasztrális holdnyi, hajdan vízjárta, mocsaras, nádas, de ármentesítés következtében a századfordulón már legnagyobb részben művelés alatt álló terület, amely régi időkől fogva „nagy figyelem és élénk érdeklődés tárgyát képezte a határőrvidék igazgatásával megbízott köröknek”, s a határőrvidék polgárosítása után szinte megoldhatatlan nagy gondot okozott a közhivataloknak, és a lakosságnak egyaránt. A Csajkás-vidék tizennégy községének döntő mértékben szerb, magát a határőrvidéki katonaság leszármazottjának tekintő lakossága, az ősi jussára hivatkozva követelte a közös földbirtok felosztását, ami eleve lehetetlen követelés volt, hiszen – mutatott rá a tanulmány szerzője –

„a határőrvidéki területen az 1850. évi május hó 7-ik napján kelt második alaptörvény életbeléptetése előtt korlátlan és szabad tulajdon nem létezett, az egész terület az 1807. évi első alaptörvény értelmében – Ő Felsége a király főtulajdonának fenntartásával – az összes határőri kötelezettségek teljesítése ellenében, mint katonai hűbéri terület illette meg a határőröket, illetőleg a katonai házközségeket örökidőkre terjedő használati tulajdonjoggal; következésképpen itt nem is tulajdonképeni úrbéri, hanem katonai határőri hűbéri viszony állott fenn.”²⁶²

A csajkás-vidéki rétek ugyanis a királyi kincstár tulajdonát képezték. Ebből eredően a határőrvidék polgárosításakor jogi tekintetben az egyetlen megoldás az lett volna, ha a tulajdonjogot a községek – mint jogi személyek – javára jegyezhetnék volna be.

1858-ban a hadügyi kormányzat ajánlatot tett a Csajkás-kerületi határőri községeknek, hogy a titeli zászlóalj területén lévő rétföldeket holdanként 20 forint váltságdíj lefizetése mellett átengedni szándékozik, azzal a föltétellel, hogy a községek ezeket a réti földeket ármentesítik, és a váltságdíjat később lefizetik. A községek ezt elutasították, hiszen a réteket csekély fizetés mellett, holdanként mindösszesen 32 krajcárért használták. Jelentkeztek viszont Torontál vármegyéből Haidusitz (Istvánvölgye), Módos, Rogendorf (Szőlősudvarnok),

261 Sz.: A DMKE titeli fiókja. *Titel és Vidéke*, 1905. október 7. 2.

262 -ó. -l.: A volt Csajkások rétje I. *Titel és Vidéke*, 1905. április 15. 2.

Molidorf (Molyfalva) és Stefansfeld (Istvánföldre) községének, melyek szerződéses jobbágysági kérelmezték a réti földeknek részükre telepítés céljából történő átengedését. Ekkor a határőrvidéki lakosok mozgalmat indítottak a rétek megvásárlására, hiszen az akkor még csaknem kizárólag szerbek által lakott községek tartottak attól, hogy svábok bevándorlása meggyengítette volna politikai súlyukat.²⁶³

A császári és királyi hadügyi minisztériumnak 1866. évi október hó 17-napján kiadott rendeletéből kiderült, hogy a határőrök a réti földekre igényt nem tarthatnak, mert azok „a kincstár kétségtelen tulajdonát képezik, mint hogy eddig is bizonyos csekély összeg lefizetése mellett csak haszonélvezetben bírták”. Egy 1867. május 5-én kelt rendelet azonban úgy szolt, hogy a titeli zászlóalj-parancsnokság területén fekvő réti földek a „törzsközségeknek”, illetve azok „törzslakosainak” legyenek átengedve, oly módon, hogy „ezeket a réteket felsőbb hatóság által jóváhagyott tervek szerint [...] holdanként 20 forinttal megváltani, s a váltásdíjat 10 évi egyenlő részletekben kifizetni kötelesek”. Csajkás-vidék lakossága azonban ezzel sem elégedett meg, és egy 1869. március 18-án kelt folyamodványban a réti földek egyesek közötti felosztását követelte. „Úgy látszik akkor nyilatkozott meg hivatalos alakban is kifejezetten először az az óhaj, hogy a réti földek egyénenként osztassanak fel.” A temesvári hadtestparancsnokság 1872. október 13-án kiadott leirata szerint viszont mindaddig, amíg a községek eleget nem tesznek árvízvédelmi kötelezettségeiknek, a réti földek a kincstár tulajdonában maradnak, s csak a munkálatok elvégzését követően mennek át a „határőrvidéki közigazgatási szervek szerint alakult községek, mint erkölcsi személyek tulajdonába”. Így történt, hogy az angol–osztrák bank és társaiból alakult consortium 1868. július 13-án Titelen a községekkel kötötte meg alapszerződést, melynek értelmében a consortium kötelezi magát az összes réti földeket töltésekkel ellátni.²⁶⁴ Az ármentesítés összes munkálatai megközelítőleg 900.000 forintba kerültek volna, a községeknek azonban ennyi pénzük nem volt, ezért egy újabb szerződésben arra kötelezték magukat, hogy a munkálatok fejébe „a consortium az összes réti földeknek fele részét minimális 20.000 kataszt. hold területtel 20 évi korlátlan haszonélvezetbe veszi, s ezenfelül a töltések fenntartási költségeit a községek és a consortium közösen tartoznak fizetni”.²⁶⁵

Ez a meggondolatlan elhatározás azt eredményezte, hogy a községek nem művelhették a rendelkezésükre álló földterületet, miközben az árvízvédelmi munkálatok következtében mérhetetlenül eladósodtak. A *Titel és Vidéke* újságírója rámutatott, ha a holdankénti jövedelmet évente csak 10 koronára tesszük, akkor a consortium a 30 év alatt kapott hat millió koronát, két millió korona befektetés ellenében. „Elszomorító képet nyújt a községek rettentő könnyelműségéről, elvakultságáról és esélytelen gazdálkodásáról a számszerűen kimutatott eredmény (a kiemelés M. F.)” Ekkor, ebben a helyzetben döntött úgy a községek vezetőinek értelmesebb része, hogy vegyék ki a réti földeket a községek kezeléséből, és alakuljon egy gazdasági szakértő bizottság, amely jogi és gazdasági felügyeletet gyakorol a bitangba ment javak felett. Így alakult meg hosszas vitatások és tárgyalások után 1888. április 30-án „A titeli és zsbabylai szolgabírói járások községei tulajdonát képező rétföldek összesített közös kezelésre alakított bizottság, amely közönségesen rétkelölő bizottságnak neveztetik”. A bizottság alapszabályzatát Bács-Bodrogh vármegye törvényhatósága is elfogadta és jóváhagyta, fölötte

263 -ó. -l.: A volt Csajkások rétje II. *Titel és Vidéke*, 1905. április 22. 2–3.

264 -ó. -l.: A volt Csajkások rétje III. *Titel és Vidéke*, 1905. április 29. 2.

265 -ó. -l.: A volt Csajkások rétje V. *Titel és Vidéke*, 1905. május 13. 2–3.

közvetlen felügyeletet a vármegye alispánja személyesen, vagy megbízottja által gyakorolt. A bizottság élén az elnök állt, akit a 14 Csajkás község képviselő testületeinek kiküldöttjei 6 évre választottak, a bizottság többi 18 tagját pedig a községek képviselő testületei választották 3 évre. Felügyelete alatt a földek évente idejében meghirdetett árverés útján, haszonbérbeadás mellett kerültek a bérlők tulajdonába. Az így megalakult rétkeselő bizottság

„működésével a községi és társulati pénzügyi viszonyok rohamos javulásnak indultak – számolt be az eredményekről a *Titel és Vidéke* című lap –, s oda rendeződtek, hogy ma már [1905-ben] a községek nemcsak, hogy összes, a réttel járó kötelezettségüknek képesek eleget tenni, hanem a jövedelem feleslegéből már osztalékot is kapnak, amely osztalék, mint községi törzsvagyon kezeletik.”²⁶⁶

A községek az első osztalékot 1902-ben, a rétföldek 1901-ik évi jövedelme után kapták, és pedig 400.000 koronát. További 2.215.000 koronát – amely ugyancsak a jövedelemből származott – különböző pénzügyintézeteknél „gyümölcsözőleg” helyeztek el. Így történhetett meg, hogy a rétkeselő bizottság üdvös működésével a csajkás-vidéki községek néhány évtized leforgása alatt anyagilag talpra álltak, s olyan gazdasági és kulturális helyzetbe jutottak, amiről a volt csajkások régi rendszer mellett, hiányos birtokvezetési ismereteikkel álmodni sem mertek. A rétkeselő bizottság „aránylag elenyészően csekély személyi kiadás mellett kifogástalan pontossággal, elismerésre méltó lelkiismeretességgel kezeli ezt az óriási földterületet, s így, ha a rendszer továbbra is fennmarad, s valami megrázkódtatás közbe nem jön, a volt Csajkás-kerületi községek rövid néhány esztendő múlva a leggazdagabb községek soraiba emelkedhetnek” – írta a *Titel és Vidéke* című lap gazdasági szakértője. Az oly sok vizslyt és békétlenséget okozó csajkás-vidéki rétek az elmúlt évtizedek ármentesítő munkálata során 1905-ben hatalmas, 87 kilométer hosszú védgátakkal és csatornahálózattal rendelkezett. Az összes belvíz-levezető csatornák hossza 240 kilométer volt, s a csatornákon összesen 170 különféle méretű híd, gyalogátjáró és egyéb létesítmény épült. „E számadatok világosan beszélnek arról, hogy milyen óriási munkát végzett a társulat ennek az őseréjű földnek az ármentesítése céljából, s csakugyan hálás lehet a társulat a nagy szakértelemmel, s gondos előrelátással működő szakközösségei iránt az egész Csajkás-kerület lakossága.”²⁶⁷ Minden józan gondolkodású, a polgári fejlődés mellett elkötelezett ember azt hihetné, ezzel végre megoldódott a csajkás-vidéki réti földek körül mesterségesen gerjesztett bonyodalom. Nos: korántsem, a gyűlölet oly mértékben mérgezte meg a lelkeket, hogy az a nagy háború után, a déli vármegyék Magyarországtól történő elszakítását követően, a királyi Jugoszláviában is továbbélt. Az egymással szemben felsorakozó táborok haragja és indulata kibékíthetetlen volt.²⁶⁸

266 -ó. -l.: A volt Csajkások rétye VI. *Titel és Vidéke*, 1905. május 20. 2–3.

267 -ó. -l.: A volt Csajkások rétye VII.; *Titel és Vidéke*, 1905. május 27. 2–3. p.

268 A *Titel és Vidéke* szerint: „az elmúlt idők ezen teljes hitelű adatai arra a meggyőződésre vezetnek, hogy a végvidéknek, az időközben aranybányává varázstolt eme területe [a kiemelés M. F.] a községeket, mint jogi személyeket illeti meg. [...] Négyféle irányzat domborodik ki a réti földek tulajdonjogának kérdése körül. 1. Vannak, akik a községeknek, mint jogi személyeknek vindikálják a tulajdonjogot. 2. A másik irányzat azt követeli, hogy a 67-es alapon állapítsák meg az egyénenként való felosztási kulcsot [ők pereskednek]. 3. A jelenlegi jogi népesség részesüljön a földekből a lélekszám arányában. [Gondot okoz], hogy a volt Csajkás községek jelenlegi lakosságának számottevő része soha nem volt katonai határőr, s így az adományozás célzata kizárja ezeket a réti földekben egyénenként való részesülhetésből. 4. Az 1867. évben összeírt határőrök birtokutódainak osztassanak ki a réti földek.” -ó. -l.: A volt Csajkások rétye IV. *Titel és Vidéke*, 1905. május 6. 1–2.

1905. szeptember 23-i számában *Csajkás-zendülés* címmel a *Titel és Vidéke* arról számolt be, hogy amikor a rétkezelő bizottság Csúrogon meg akarta kezdeni a réti földek bérbeadását, nem kevesebb, mint 300 „örök tulajdonát” követelő ember lázadt fel, méghozzá oly elszánt gyűlölettel, hogy Thurszky Pálnak, a bizottság elnökének intézkedésére a tömeget a csendőrség és a rendőrség oszlatta szét.²⁶⁹ Miloszávlyevics Milán (Milosavljević Milan) ügyvéd a régió országgyűlési képviselője a helyszínen csillapította a kedélyeket, 1905. október 28-án azonban már rejtélyes haláláról számolt be a hírlap.²⁷⁰ Az újvidéki törvényszéken két évtizede húzódó „granicsár-per” 1907-ben történt lezárásakor így emlékezett meg a jeles ügyvédről: Miloszávlyevics Milán, a csajkások volt országgyűlési képviselője évekig tartó fáradságos és sok pénzbe kerülő kutatás után Bécsben, a császári levéltárban megtalálta az adományozó levelet, amelynek alapján megindította a pert a földeknek a felosztása iránt.

„Le is folytatta azt végig, ő maga csinálta az összes periratokat, de már a bizonyítási eljárás közben egy gyilkos kéz 1905. október 20-án kioltotta Miloszávlyevics életét. A pert azután volt irodavezetője, dr. Petrovits János szabadkai, és dr. Szmik Lajos budapesti ügyvédek fejezték be. Az újvidéki törvényszék csüörtörtökön hozta meg ítéletét, és a keresetnek, illetve a kérelemnek helyt adott.”²⁷¹

A *Titel és Vidéke* című hetilap történelmi szolgálatot tett a maga korának – és a kései utókornak egyaránt – azzal, hogy *A volt Csajkások rétje* című hét részes tanulmány mindmáig ismeretlen szerzője teljes részletességében föltárta és megmutatta annak a mérhetetlen társadalmi békétlenségnek a forrásait, amely fél évszázadon át ott izzott a csajkás-vidéki emberek lelkében, lehetetlenné téve a társadalmi kibontakozás, a közösségépítés, a kultúrateremtés és a gazdasági fejlődés – másutt, Magyarország-szerte megtapasztalt – hatalmas lendületének kibontakozását. A Csajkás-vidéken a túlnyomó többséget alkotó szerb közösség az olyannyira üdvös iskolaalapítás, intézményteremtés, lapkiadás és a polgárosodás helyett lángoló gyűlölettel fürkészte fajtársai otthonának rejtegetett titkait. Ilyen körülmények közepette volt kénytelen vele egy közösségben élni a magyar földművelő paraszt, a hírlapot szerkesztő tanár, a művelődési egyesületet vezető egyházi méltóság, és az élet rendjére ügyelő községi hivatalnok.

A *Titel és Vidéke* című hetilap egyetlen, 1905-ös évfolyama minden számának tárcarovatában helyet kapott egy-egy országosan ismert magyar költő vagy író műve,²⁷² rendszeresen megemlékeztek az egyházi ünnepekről²⁷³ és a nemzeti történelem évfordulóiról.²⁷⁴

269 Csajkás-zendülés. *Titel és Vidéke*, 1905. szeptember 23. 2.

270 A csúrogi lázongás [Miloszávlyevics Milán ügyvéd]. *Titel és Vidéke*, 1905. szeptember 23. 3.; Miloszávlyevits Milán [országgyűlési képviselő halála, élet- és pályarajza]. *Titel és Vidéke*, 1905. október 28. 1–2.

271 A csajkások negyvenezer hold földje. *Óbecse és Vidéke*, 1907. augusztus 11. 3.

272 MÓRA István: A föltámadás délutánján (vers). *Titel és Vidéke*, 1905. április 22. 1–2.; HERCZEG Ferenc: A Sirály. *Titel és Vidéke*, 1905. április 29. 1–2.; Sz.: Rákosi Viktor. *Titel és Vidéke*, 1905. október 14. 2.; RÁKOSI Viktor: Örökségem (elbeszélés). *Titel és Vidéke*, 1905. október 14. 1–2.; MALONYAI Dezső: Egyszer volt egy ember I–III. (elbeszélés). *Titel és Vidéke*, 1905. november 25. 1–3.; december 2. 1–3.; december 9. 1–3.

273 Alleluja! [Húsvét]. *Titel és Vidéke*, 1905. április 22. 1.; Halottak napján. *Titel és Vidéke*, 1905. november 4. 1–2.

274 S.: II. Rákóczi Ferenc, 1735. április 8. [a fejedelem halála]. *Titel és Vidéke*, 1905. április 8. 1–2.; Szent István napja. *Titel és Vidéke*, 1905. augusztus 19. 1–2.; BADERLITZA Zóra: Erzsébet királyasszony emlékezete (Meghalt 1898. szept. 11.). *Titel és Vidéke*, 1905. szeptember 9. 1–2.; ERÉNYI József: Emlékezés a zentai csatára. *Titel és Vidéke*, 1905. szeptember 9. 1–2.; 1849. október 6. *Titel és Vidéke*, 1905. október 7. 1–2.; ILLYÉS Bálint: Október

Minden bizonnyal helyi szerző műve volt a Jókai Mór pályáját összefoglaló²⁷⁵ és a Vörösmarty Mihály költészetét méltató²⁷⁶ publicisztikai írás. Simó Géza szerkesztő a helyi, a bácskai és a bánsági értékekre is ügyelt: Papik Miksa *Hamu* című elbeszéléskötetének megjelenésekor így ajánlotta olvasói figyelmébe az ifjú délvidéki (temerini) elbeszélőt:

„mai tárcánk alatt ennek a fiatal írónak a nevével találkozunk olvasóink [...], Papik Miksa most a nagybecskereki közigazgatási tanfolyam hallgatója, de tolla remélnünk engedi, hogy nemcsak a közigazgatás ügyes-bajos dolgait, hanem az irodalmat is sikerrel fogja szolgálni.”²⁷⁷

Ugyanezen lapszám tárcarovatában pedig közölte a szerző *Halott van az erdőn* című, kiváló elbeszélését is. Beszámolt arról, hogy „a közoktatási miniszter Dudás Gyulát, vármegyének segédtanfelügyelőjét Zemplén megyébe helyezte, helyébe pedig Kárpáti Sándor Zemplén megyei tanfelügyelő jön”,²⁷⁸ szeptember és október hónapokban pedig nyolc részletben közölte Thim Józsefnek a magyar orvosok és természetvizsgálók 1905. évi vándorgyűlésén felolvasott *Fajhygiene és a magyarság* című tanulmányát.²⁷⁹ 1905. december 2-i számában a csúrogi hírlap *Felhívás és kérelem a magyar testvérmemzetekhez* címmel a szlavóniai Újlak ferences kolostorának Kapisztrán-temploma felújításához toborzott támogatókat.²⁸⁰

A *Titel és Vidéke* 1905 szeptemberében – megjelenésének három éves ünnepén – a következő szerkesztői felhívással fordult az olvasóihoz:

„A magyar nemzeti egység szolgálatában hirdettük a testvéri szeretetet minden nemzetiségű, vallású és foglalkozású állampolgár iránt. Együtt védtük a földet, népét és alkotmányát; együtt dolgoztunk hazánk gazdagodásán, művelődésén; közös erővel kell megvédenünk veszélyben forgó nemzeti kincseinket, visszaszerezni veszendőbe ment javainkat, ma munkával, holnap... a holnap Isten kezében van.”

A szerkesztő úgy látta „a titeli és zsabylai járások területe egyik leggazdagabb vidéke Magyarországnak”, ezért a magyar értelmiség legszebb feladatai közé tartozik ápolni, megőrizni és gyarapítani a végvidéken teremtetett nemzeti értékeket és kincseket, melyek sorában ott tudta a *Titel és Vidéke* című hetilapot is, amelynek megjelenéséhez most előfizetőket toboroz.²⁸¹ Karácsony előestéjén azonban Simó Géza szerkesztő már kénytelen volt bejelenteni lapja megszűnését. Elmondta, a kiadó egyesület, a DMKE három éven át a saját költségén tartotta fenn a hírlapot, ám a felsőtiteli kisdédóvó létrehozása és működtetése felemésztette minden anyagi erejét. „Lapunk utolsó száma ez” – olvasható a búcsúzóban, majd így folytatta: „Az ideiglenes

6. Vértanúk napja (vers). *Titel és Vidéke*, 1905. október 7. 1.

275 -I: Jókai. *Titel és Vidéke*, 1905. május 6. 1.

276 EMMA: Vörösmarty. *Titel és Vidéke*, 1905. november 18. 1–2.

277 PAPIK Miksa, ifj.: *Halott van az erdőn* (elbeszélés). *Titel és Vidéke*, 1905. május 6. 1.; Ifj. Papik Miksa. *Titel és Vidéke*, 1905. május 6. 3.

278 Áthelyezések. *Titel és Vidéke*, 1905. április 15. 2.

279 THIM József: *Fajhygiene és a magyarság I–VIII*. Felolvasta a magyar orvosok és természetvizsgálók 1905. évi vándorgyűlésén dr. Thim József országos közegészségügyi tanácsos, a Közegészségügyi Kalauz főszerkesztője. *Titel és Vidéke*, 1905. szeptember 2. 2.; szeptember 9. 2.; szeptember 16. 1–2.; szeptember 23. 1–2.; szeptember 30. 1–2.; október 7. 2.; október 14. 1–2.

280 *Felhívás és kérelem a magyar testvérmemzetekhez*. *Titel és Vidéke*, 1905. december 2. 1–2.

281 Olvasóinkhoz [előfizetési felhívás]. *Titel és Vidéke*, 1905. szeptember 30. 1.

szerkesztő itt mond köszönetet az önzetlen munkatársaknak támogatásukért.”²⁸² Ugyanazon az oldalon, egy rövid tudósításban az olvasható: „A *Titel és Vidéke* ideiglenes szerkesztője már harmadszor kérte, hogy mentse föl a szerkesztéstől; a választmány az egyesület terhes pénzügyi viszonyaira való tekintettel a lap megszüntetését határozta el.”²⁸³ A szerkesztői üzenetek között pedig egy bizonyos Tóninak üzent: „Félezer koronánál több hirdetési és előfizetési hátralék mellett másként határozni nem lehetett. A központi segély késik. Maecenásoknak sosem voltam barátja.”²⁸⁴ Ezzel a Csajkás-vidék első magyar hírlapja elmerült a végvidék történelmének sűrű homályába.

2.2. A magyarság lassan felszívódik az idegen nemzetiségbe

A Csajkás (1908–1917)

Közel három esztendőnek kellett elmúlnia, hogy a *Titel* és a Csajkás-vidék magyar írástudó értelmisége újra hírlappal lépjen a közönség elé: 1908. november 28-án jelent meg *A Csajkás* címmel a magát társadalmi és szépirodalmi hetilapnak hirdető, szerény négyoldalas újság. Felelős szerkesztőként Jancsuskó László evangélikus lelkész jegyezte a lapot, társszerkesztője Bartunek Gyula volt, aki néhány hónappal később, 1909. február 27-én felelős szerkesztőként átvette a hírlap irányítását. Kiadóhivatala Szuboticski Szimó könyvnyomdája és papírkereskedése volt, itt történt az újság nyomdai előkészítése és megmunkálása is. Programadó vezércikkét – szokatlan módon – négyen is jegyezték, Bartunek Gyula, Jancsuskó László, Maugsch Béla és Szesztrich Elek egybehangzó véleménye szerint végső ideje megtörni azt a halálos csöndet, fölszámolni azt a fojtogató közönyt, amely a Csajkás-vidék magyar közösségére az elmúlt években rátelepedett. Tárthatatlan, hogy nincs a vidéknek olyan fóruma, ahol – miközben a társadalom alapjai repedeznek, építményei ingadoznak – hangot kapnának a magyar érdekek. Miközben a közösségünk legszentebb javai paragon hevernek, senki sem emel szót a hanyatlás, a tékozlás ellen.

„Különösen érezzük ezt a vidéken, ahol leginkább azért meddő minden társadalmi élet, mert ha volna is valamilyen érdeklődés a közügyek iránt, nincs olyan szerv, mely a közös célért harcolókat egyesíteni tudná. Nem szükséges felfedni azt az igazságot, hogy ezen szerv *az önzetlen, igazságos, független sajtó*” – olvasható a programadó vezércikkben.

Fővárosi és vidéki viszonylatban a magyar sajtóipar korábban soha nem tapasztalt virágzását éli, vele szemben a Duna–Tisza szögletében a sajtó és a hírlapkészítés mélységes-mély álomba zuhant. A hajdani Csajkás-kerületben

„mint kicsinyke népsziget erős nemzetiségek zajló hullámai között él a magyarság, s fájdalommal kell konstatálnunk, hogy sok helyen elveszítette faji jellegét, nyelvét, s lassan, de biztosan megy előbbre az a folyamat, melynek végeredménye, hogy felszívódik az idegen nemzetiségbe. Ahol pedig a magyar társadalom elég erős, ott is csak épp, hogy megvagyunk, Isten kegyelméből.”

²⁸² Az utolsó szám. *Titel és Vidéke*, 1905. december 23. 3.

²⁸³ A DMKE titeli fiókja. *Titel és Vidéke*, 1905. december 23. 3.

²⁸⁴ A szerkesztő üzenetei – Tóni. *Titel és Vidéke*, 1905. december 23. 4.

Ennek a szétesőben lévő magyar társadalomnak kíván az újonnan indult hírlap a segítségére sietni, amikor közös küzdelemre szólítja fel Titel és környéke vezető magyar értelmiségét. A honszeretethez vetett rendíthetetlen hit erejével szólítják egy közös táborba a cselekvő erőket. A nemzeti érdekek önzetlen szószólóiként

„csoportosítani kívánjuk zászlónk köré a jók, s nemesek, az igaz hazafiak százait, hogy annál sikeresebben küzdhessünk azon célért, melyet zászlónkra írtunk. Mindezt pedig önzetlenül, népünk iránti végtelen szeretetből, egyedül annak érdekeit szem előtt tartva tesszük, minél fogva biztosíthatunk mindenkit, hogy minden személyeskedéstől menten, egyedül lelkiismeretünkre hallgatva szólunk hozzá minden, a társadalmat érintő kérdéshez, mert célunk nem az, hogy egyeseket elriasszunk, hanem ellenkezőleg, hogy minden közügynek őszinte, s lelkes barátokat szerezzünk. Ez a szempont fog bennünket más ajkú honfitársainkkal szemben is vezetni. Nem fogjuk keresni azt, ami elválaszt bennünket, hanem igyekezni fogunk őket, mint édes testvéreinket, szeretetünkkel ügyünknek megnyerni.” Meggyőződésük, hogy ebben a munkában a segítségükre siet „a közügy minden őszinte, s önzetlen barátja”.²⁸⁵

A *Csajkás* elsősorban a titeli és a zsablyai járás lapjának tekintette magát, de fölesküdt a vármegyei és az országos ügyek pártolására is. Olyan hírlapot kívánnak az olvasók kezébe adni, melyre a vidék valamennyi polgára „vallásra, felekezetre, pártállásra való tekintet nélkül mondhatta: *a mi lapunk!*”²⁸⁶

Hogy igaza volt A *Csajkás* című lap szerkesztőinek, amikor a magyar közösség bénultságának és tehetetlenségének végzetes következményeire figyelmeztetett, az a közélet eseményeiről szóló tudósítások mindegyikéből kiderül. A DMKE titeli fiókjának 1905-ben történt megalapításakor a működéséhez fűzött remények hamar szertefoszlottak, 1908 decemberében, az éves közgyűlés kapcsán a lap tudósítója vezércikkben kénytelen megállapítani: a titkári jelentésből kitűnik, az eredmények nem felelnek meg azoknak az elvárásoknak, melyek teljesítésére az egyesület hivatva van. A DMKE

„iránti érdeklődés, s célja megvalósításának elősegítése nem egyszerű társadalmi kötelezettség – olvasható a beszámolóban –, mely alól bárki is kivonhatná magát, hanem kötelesség a haza, a nemzet, s a nemzeti kultúrával szemben. S aki ez alól vonja ki magát, vét a haza, s annak érdekei ellen.”

Látva a Csajkás-kerület magyar közösségének tespedtségét, Simó Géza tanár – a *Titel és Vidéke* című egykori lap szerkesztője – olyan programot terjesztett a közgyűlés elé, melynek lényege a népnevelés ügyének elmélyültebb szolgálata, legfőbb célja pedig a *nemzetiségekkel körülbástyázott vidéken* a magyar nép kulturális helyzetének javítása. Ennek elérése érdekében vasárnapi felolvasások formájában a közgazdasági, a földrajzi és a történelmi ismeretek terjesztését és elmélyítését javasolta, melyben a társadalom valamennyi irányító férfiújának – mindenekelőtt a tanügyi munkásoknak – részt kellene venniük. Ez az igazi népnevelés, amely tudásban, ismeretekben és lelkesedésben fölemelné a magyar közösséget.²⁸⁷

285 DR. BARTUNEK Gyula – JANCUSKÓ László – MAUGSCH Béla – SZESZTRICH Elek: Előszó. A *Csajkás*, 1908. november 28. 1.

286 Előfizetési felhívás A *Csajkás* társadalmi és szépirodalmi lapra. A *Csajkás*, 1908. november 28. 1–2.

287 Népnevelés. A *Csajkás*, 1908. december 12. 1.

Hasztalannak tűnt azonban minden segítő javaslat, minden nemes közreműködés, *A Csajkás* 1909 tavaszán újra kénytelen volt szóvá tenni az egyesület látványos hanyatlásának kérdését. „Már régóta sajnosan kell tapasztalnunk, hogy Titel közönsége egyáltalán nem támogatja nehéz munkájában ezt az igazán nemzeti kultúrintézményt” – írta a lap tudósítója. Anyagi támogatás és erkölcsi megbecsülés híján a titeli magyarság eljutott oda, hogy a DMKE által fenntartott felsőtiteli óvodát – amely mintegy 160 gyermeknek közvetítette a magyar kultúra áldásait – a megszűnés veszélye fenyegeti. Kirschbaum Lajos plébános, az egyesület elnöke arra szólította fel a közösséget,

„ne hagyjuk elveszni azt az intézményt, amely mindenütt ez országban összetartja, egyesíti a kultúreszmékért lelkesülő honfiakat, és amelynek áldását oly sokféle úton és formában ez országnak minden lakosa, vallásra és nemzetiségre való különbség nélkül élvezi. Másutt konviktusokat, iskolákat tart fenn ez az intézmény, ösztöndíjakkal, alapítványokkal segíti elő a közművelődést; hasznos működését belátják, mind nagyobb mérvben támogatják, és ezáltal kultúréletünk hatalmas, virágzó tényezőjévé lesz.”²⁸⁸

Elfogadhatatlan, hogy a Csajkás-vidék magyar közössége semmit nem áldoz óvodájának fenntartása érdekében.

Első pillantásra valóban érthetetlen a magyarság kultúra – azon túlmenően a közösség sorskérdései – iránt tanúsított közönye, ám a jelenség mélyén továbbra is ott munkál a vidék társadalmának sajátos betegsége: a rendezetlen birtokviszonyokból eredő gyűlölködés, bizalmatlanság és mélységes-mély ellenségeskedés, ami elsősorban a szerb közösség mindennapi létezését lehetetlenítette el, mérgei azonban lassan átjárták a Csajkás-kerület minden lakójának életét.

A lap 1909. február 13-i számában *A réti földek idegen bérlői ellen* címmel arról számolt be, hogy a földbérletek tavaszi licitálása messzi vidékekről – Torontál és Csanád vármegyéből, sőt még Horvátországból is – idecsalogatja a tehetősebb gazdákat, akik azután annyira fölverik a földbérlet árát, hogy szegényebb helybeli gazdáink nem bírnak versenyre kelni velük, s így földbérlet és sokszor kenyér nélkül maradnak. Ezt az „égbekiáltó sérelmet” a titeli gazdasági egyesület lenne hivatva megszüntetni, elsőrendű feladata lenne a községi képviselő testületnél elérni, hogy a hivatal a bérbe adandó földek kiadásánál csakis titelielre legyen tekintettel, s az idegeneket pedig zárja ki a licitálásból. „Adófizetői polgártársainknak legvitálisabb érdekeiről, soknak pedig exisztenciájáról van szó – írta a lap –, s ez bizonyos fontosság, mint néhány száz, vagy mondjuk néhány ezer koronányi magasabb haszon.” Az olcsóbb földbérlet a szegényebbeknek lehetővé tenné is, hogy egy-két parcellát bérelhessenek, miáltal „nemcsak hogy ide kötnék a hazai röghöz, hanem ezen az úton nagymértékben terjedne az általános vagyonosodás, minek csak a község élvezhetné előnyeit. – S hozzátette: Nem szabad hát ridegen és szűkkeblűen, csak a minél nagyobb haszonra spekulálni, hanem tekintetbe kell venni az összlakosság létérdekeit is.”²⁸⁹ Egy héttel később, 1909. február 20-án *A Csajkás* című lap *Horribilis ügyvédi díjak* című írásában szóvá tette, hogy a réti földek felosztása körül támadt perben Csernus Pál megyei főügyész ügyvédi költségei – a tizennégy Csajkás község tulajdonába átment 36.000 hold után katasztrális holdanként 2 korona összeget követelve – egyéb

288 A DMKE titeli fiókjának közgyűlése. *A Csajkás*, 1909. április 10. 2.

289 A réti földek idegen bérlői ellen. *A Csajkás*, 1909. február 13. 4.

exklusív kiadásával együtt elérték a 170.000 koronát.²⁹⁰ A Csajkás-vidét hatalmába kerítette az erőszak is. Közismert volt Sikopária György ügyvédnek és társainak a rétosztó mozgalma; ők voltak, akik „szüntelen izgatták a csajkás népet a törvény és a hatóságok elleni engedetlenségre”, erőszakos szereplésük oda vezetett, hogy 1908 augusztusában a rend fenntartása érdekében egyes községekbe a csendőrségnek és katonaságnak is ki kellett vonulnia. Sikopária Györgyöt az újvidéki bíróság 1909-ben hat havi fogházra ítélte.²⁹¹ Hasonló okok miatt írhatta a lap egy későbbi számában, hogy

„a prédára leső pénzkufárok rémítő hada ólomsúlyként nehezedett a vidékre, 30–80% uzsorakamatot szedve könnyelmű áldozataiktól; ez oly teher, melyet a kisbirtokos előre láthatólag hosszabb időn át el nem viselhetett. Az uzsora melegágyában emellett dúsan burjánzottak a zügpenzintézetek is, amelyek a gazdasági életet nem csak megakadályozták természetes fejlődésében, hanem egyenesen megmértelgyezték és válságba döntötték.”²⁹²

A birtokviszonyok rendezéséről – a tagosításról – szóló 1885. december 15-i telekkönyvi rendelet szerte az országban valóságos társadalmi és közgazdasági átalakulást eredményezett. Azokon a vidékeken, ahol „életrevaló nép lakik”, a birtokrendezés „az általános jólét reális feltételének, kiváltképpen pedig a gazdasági életnek elengedhetetlen következménye, leghatásosabb előmozdítója”. Törekvő népnél a megbízható telekkönyvi rendszer

„a reálhitel-forgalmat oly irányba segíti elő, amely a gazdasági fölvirágzás, a boldogulás szilárd mezejére vezet; ahol a parasztság típusa az életrevaló gazda, ott a birtokrendezéssel két nagy nemzeti érdekünk: a gazdálkodás javulása, és a földadózás terheinek csökkentése kapcsolódik össze. *Ámde nem úgy itt, ezen a vidéken, ahol a birtokos osztály gerincének, a szerb parasztságnak jelentős része gyönge, életterlen gazda, sőt valójában mezőgazdasági proletár.*”

A volt Csajkás-kerület paraszti társadalma szemlátomást pusztul: a földhöz tapadt szegények száma nő, elsősorban azért, mert nem ismeri a korszerű gazdálkodást, kimeríti a szántókat, aminek következtében csekély jövedelméből sem az adókat, sem az egyéb terheket fizetni nem képes. Az 1906. évben négy és fél millió, az 1907. évben hétmillió négyszázezer, az 1908. évben pedig kilencmillió korona értékű zálogjog jegyeztetett be. „Ebből azután az a kimaradhatatlan következés áll be, hogy a földbirtok a hajdani törzslakosság kezéről lassankint az ide beözönlő magyar és német elem kezére kerül.”²⁹³

1908-ban ezer ingatlanárverési kérvény érkezett a titeli telekkönyvi hatósághoz, 1909-ben pedig január 1-től október végéig egyezernyolcszázhárom ingatlan árverési kérvény került iktatásba. Nem meglepő hát, hogy „a szerb paraszt a vagyoni pusztulással együtt az erkölcsi hanyatlás lejtőjére lépett, amit nyilvánvalóvá tesz a sok csalás, váltóhamisítás, okirathamisítás”. Elkerülhetetlennek tűnik, hogy a szerb gazdák jelentős része kikerülhetetlenül „le fog szorulni a számottevő nemzetiségi elemek szereplési színteréről”. Maga a nép is érzi, hogy

290 Horribilis ügyvédi díjak I–II. *A Csajkás*, 1909. február 20. 1., február 27. 2.

291 Az utolsó felvonás. *A Csajkás*, 1910. január 30. 1–2.

292 L.: A volt Csajkás-kerület csődje és ennek előzményei I. *A Csajkás*, 1909. november 13. 1–2.

293 L.: A volt Csajkás-kerület csődje és ennek előzményei II. *A Csajkás*, 1909. november 20. 1–2.

„eddigi jellegzetes életének napjai meg vannak számlálva, s az enyészet szele már megcsapta, mert eltekintve az újvilágba való kivándorlás elég gyakori esetétől, napról-napra emelkedik azok száma, akik ingatlanvagyon, tehát bizonyos helyhez való kötöttség feltételének hiányában hol egyenként, hol egész családotól a szomszédos államokba költöznek át végleg, önkéntelenül tért engedve a nemzetgazdaságilag megbízhatóbb elemeknek, és egy egészségesebb földbirtokos középosztály kifejlődésének. Ha a szerb gazda így csuszamlik tovább a mezőgazdasági és erkölcsi proletariátus lejtőjén, úgy belátható rövid idő alatt a szerb elem szereplése itt, ezen a vidéken már csak a történelemé lesz.”²⁹⁴

A helyzet akkor vált végzetessé, amikor a Magyarországtól való elszakadás és az önálló délszláv állam megteremtésének eszméit nyíltan hirdető szerb radikális mozgalom fölfedezte magának, hogy az egykori Csajkás-kerület szerb közösségének nyomora politikailag milyen jelentős mértékben használható ki. 1908. szeptember 15-én Jaša Tomić vezetésével a csajkások tizennégy településének küldöttei „a szerb radikálisok kitűnőségeinek jelenlétében” Újvidéken nagygyűlést tartottak „a sajkasok tűrhetetlen helyzete ügyében”. Az indulatos felszólalók egybehangzóan a magyar politikai vezetés, Tisza Kálmán és a magyar szabadelvű párt számlájára írták, hogy a Csajkás-kerület katonai fegyelemhez szokott szerb lakosai mérhetetlen nyomorban, és a társadalmi felemelkedés leghalványabb reménye nélkül tengetik életüket, éhínség gyöttri, betegség tizedeli őket, miközben elburjánzott a korrupció, gátlástalan ügyvédek forgatják ki a lakosságot a maradék földtulajdonából is. Meggyőződésük szerint Tisza Kálmán és a szabadelvű párt emberei érdekeiknek megfelelően, megfontoltan és tudatosan teremtenek egyenlőtlenséget a magyarság és a nemzetiségek között.

„Ma a sajkas nép – szólt a vészjósló panaszuk – anyagilag és erkölcsileg megingott. Lehet, hogy talán még meg is tizedelik, sőt meg is felezik, de azért elpusztulni nem fog. Ő át fogja élni nagy betegségét. Le fogja rázni magáról mindazt, ami reá nézve terhes és át fog alakulni. És ismét olyan lesz, mint amilyen azelőtt volt, méltó őseihez és múltjához. Ezeknek az álhazafiaknak kedvéért nem fog kiköltözni és még kevésbé fogják bevárhatni ezek az álhazafiak, hogy a sajkasok a hazának ezt a rögit, amelyet évszázadokon keresztül saját vérükkel öntöztek meg, otthagyják” – olvasható az újvidéki radikális szerb napilap, a *Zastava* beszámolójában.

Később Dr. Tapavicza György írását *A sajkas kérdés* címmel magyarul is kiadta.²⁹⁵

Tapavicza György könyvével *A Csajkás* is foglalkozott, ismertette a magyarsággal és a magyar politikai vezetéssel szemben megfogalmazott vádakot, s érzékeltette azt a nacionalista indulatot, amely a szerb radikálisok újvidéki megbeszélésén oly magasan lángolt. A szerbség szándékos kisemmizésének vádjával szemben a lap megállapította: meggyőződése, hogy a csajkas nép elszegényedésének és pusztulásának okait másutt kell keresni.

„Mert mégis érthetetlen – olvasható a lapban –, hogy egy nép, mely a katonai közigazgatás alatt már régóta a legnagyobb rendhez, pontossághoz szokott, és katonai, mezőgazdasági, népnevelésügyi téren valóban magas fokon állt, hogy ezt rövid idő alatt egy néhány tisztviselő tönkretégye. A nép

294 L.: A volt Csajkás-kerület csődje és ennek előzményei III. *A Csajkás*, 1909. november 27. 1–2.

295 Tapavicza György: *A sajkas kérdés*; Újvidék – Nyomatott Fuchs Emil és Társánál, 1909. 5. p.

megszokott megrögzött pontosságát, rendszeretét, mezőgazdasági tudását és műveltségét lehetetlen lerontani. Hacsak a nép nem bír hajlandóságot az ellenkezőre.”²⁹⁶

A cikk írója megjegyezte: a politikai röpirat inkább a választóknak szól, megfogalmazói nem a csajkás-nép megmentéséért emeltek szót. Tapavicza György könyvéből sugárzik az őszintétlenség.

Sokkal mélyebb összefüggéseket látott Hoffmann Ferenc járásközi közjegyző, aki *A Csajkás községekre váró kulturális feladatokról* című kétrészes írásában elmondta: az ármentesített, ennek következtében mind jobban termő csajkás-földek okos megművelés esetén bőségesen jutalmazná a beléjük fektetett munkát és gondoskodást. Nem a földek a hálátlanok, hanem a megművelésük mikéntjével vannak gondok;

„okszerű gazdálkodást űzni, ugyanazon a területen nagyobb jövedelmet elérni csakis tanult és gyakorlott földművelő tud. Ilyen művelt, tanult, *szakképzett földbirtokosság képzése* korunk elsőrendű kulturális feladatát kell, hogy képezze. E téren volna elég teendő a Csajkás községekben is.”

Ezért a legfontosabb feladatok egyike az általános műveltség terjesztése, ennek legelemibb feltétele pedig a közoktatásügy intézményeinek a fejlesztése. A Csajkás-vidék községeinek iskoláiban minden anyagi és szellemi feltétel adott a népnevelői feladatok magas szintű elvégzéséhez, a gondokat az elemi szintű oktatást követő szinten, az ismétlő iskola környékén kell keresni. Az ismétlő iskolákkal szemben ugyanis sok a kívánnivaló. A legnagyobb baj, hogy az iskola fontosságát és jelentőségét a nép nem ismerte fel, ezért nem is vált népszerűvé. „A nép nem szívesen járattja fiait az iskolába, mely szerintem semmire sem jó.” A tankötelesek haszontalannak vélik az iskolát, s éppen ezért rendetlenül látogatják. Sokkal hatásosabb oktatói munkát lehetne kifejteni egy gazdasági népiskolában. Ez az az intézet,

„amely népünknek kellene, ebben volna alkalmá magát élethivatására kellően előkészíteni, s magát a modern gazdasági állam derék, hasznavehető tagjává kiképezni. Ez az iskola az, mely legjobban megfelel a mi vidékünk kívánalmainak is, mely lehetővé tenne egy bizonyos szakműveltséggel bíró földművelő osztály megteremtését.”²⁹⁷

Az iskolára fordított anyagi áldozat a munkaerőkölcs növekedésében térülne meg. Máskor Hoffmann Ferenc a megújulást szorgalmazva *Tanügyi tespedés* címmel intézett nyílt levelet a titeli járásközi tanítóegyesület elnökéhez és tagjaihoz.²⁹⁸ Ezzel szinte egyidőben az iparos tanonciskola oktatási színvonalának emelését szorgalmazta a lap,²⁹⁹ Csúrogon pedig algimnázium létesítését tervezte.³⁰⁰

A Csajkás című hetilap egyébként is nagy hangsúlyt fektetett a magyar nemzeti műveltség terjesztésére, egyik legfontosabb feladatának tekintette az országos irodalmi és kulturális események ismertetését. Tárcarovatában a *Titel és Vidéke* egykori gyakorlatához hasonlóan rend-

296 *Röpirat a sajkás kérdéstről* [Tapavicza György könyve]; *A Csajkás*, 1910. január 23. 1–2. p.

297 HOFFMANN Ferenc: *A Csajkás községekre váró kulturális feladatokról* I–II. *A Csajkás*, 1909. október 16. 1., október 23. 1–2.

298 HOFFMANN Ferenc: *Tanügyi tespedés* – Nyílt levél a titeli járásközi tanítóegyesület elnökéhez és tagjaihoz. *A Csajkás*, 1912. május 26. 2.

299 -a: *A titeli iparos tanonciskoláról*. *A Csajkás*, 1908. december 5. 1–2.

300 Csúrog haladása. *A Csajkás*, 1909. október 2. 1.

szeresen közölte a kor legkiválóbb íróink műveit, gyakran szerepelt a lapban Gárdonyi Géza, Lovik Károly, Móricz Zsigmond, Ambrus Zoltán és Cholnoky Viktor.³⁰¹ A délvidéki kiválóságok közül Kanizsai Ferenc (olykor Kanizsay),³⁰² Scossa Dezső³⁰³ és Sz. Szigethy Vilmos³⁰⁴ elbeszéléseit közölték kellő rendszerességgel. A csajkás-vidéki magyar szerzők kiemelkedően értékes alkotói voltak *A Csajkás* tárcarovatának. Itt jelent meg Kirschbaum Lajos katolikus plébános *Norvég vizeken*,³⁰⁵ Zamaróczy István *A Vág völgye Trencsén körül* című útirajza,³⁰⁶ és Hoffmann Ferenc Fiumei és cirkvenicai élménybeszámolóí,³⁰⁷ jelezve, hogy a titeli magyar polgár életének is részévé vált az utazás. Mellettük Zombor híres világutazója, Vértesi Károly jelentkezett olykor útirajzaival.³⁰⁸ 1914. június 21-i számában *Egy bácskai ember nejének színdarabját előadták Londonban* címmel arról tudósít a lap, hogy Gross Sándor csúrogi születésű üzletember nejének *Dőljenek le a válaszfalak* című darabja nagy sikert aratott az angol fővárosban.³⁰⁹ A délvidéki költők közül a leggyakrabban a temerini Kováts Antal néptanító verseivel találkozhatott az olvasó. Igazán nagy érdeme volt a lapnak, hogy megjelenési lehetőséget biztosított Zitta Sándor ifjú titeli költőnek, aki első verseit Sajkásszentiváni Sándorként publikálta, s aki az 1915-ben Zita A. Sándor névvel megjelent *Könny... Láng... Vér...* című verseskötetében a világháború borzalmait, megrendítő fájdalommal énekelte meg.³¹⁰ Kötetnyitó verse, az *Előhang* háborús költészetünk egyik remeke:

*A magas egeken rőt csillag táncol,
kévés uszálya pillámhoz ér,
szemeim behunyom, – lebben a fátyol
s előttem ömlik tengernyi vér...*

301 GÁRDONYI Géza: Néha az ember feledékeny. *A Csajkás*, 1910. december 18. 1–2., december 25. 1–3.; LOVIK Károly: Árnyékok I–VI. *A Csajkás*, 1911. február 12. 1–2., február 19. 1–2., március 5. 1–2., március 12. 1–2., március 19. 1–2., március 26. 1–2.; MÓRICZ Zsigmond: A vizit I–III. *A Csajkás*, 1911. április 2. 1–2., április 9. 1–3., április 16. 1–3.; AMBRUS Zoltán: Haldoklók I–III. *A Csajkás*, 1911. május 21. 1–3., május 28. 1–3., június 4. 1–2.; CHOLNOKY Viktor: A Bolyai-díj. *A Csajkás*, 1911. november 26. 1–3.

302 KANIZSAI Ferencz: A ragadós vendég. *A Csajkás*, 1910. február 27. 1–2., március 6. 1–2.; KANIZSAI Ferencz: *Felbontatlan levelek*. *A Csajkás*, 1910. augusztus 14. 1–3.; Kanizsay Ferenc: *Pekk*. *A Csajkás*, 1911. december 17. 1–2.; KANIZSAI Ferenc: *A zenélő óra I–II*. *A Csajkás*, 1913. szeptember 7. 1–2., szeptember 14. 1–3.; KANIZSAI Ferenc: *Tanulságos történet I–II*. *A Csajkás*, 1914. június 21. 1–3., június 28. 1–3.

303 SCOSSA Dezső: A galambok I–II. *A Csajkás*, 1911. január 15. 1–2., január 22. 1–3., január 29. 1–3.

304 SZ. SZIGETHY Vilmos: Bettike csókjai I–II. *A Csajkás*, 1910. október 16. 1–3., október 23. 1–4.; SZ. SZIGETHY Vilmos: A hazug Tápai. *A Csajkás*, 1912. március 17. 1–2.; SZ. SZIGETHY Vilmos: A pók I–II. *A Csajkás*, 1912. március 24. 1–2., március 31. 1–2.; SZ. SZIGETHY Vilmos: Két ló meg egy agár I–II. *A Csajkás*, 1912. április 21. 1–2., április 28. 1–2.; SZ. SZIGETHY Vilmos: Két forint I–II. *A Csajkás*, 1912. szeptember 22. 1–2., szeptember 29. 1–2.

305 KIRSCHBAUM Lajos: Norvég vizeken I–III. *A Csajkás*, 1908. december 12. 1–2., december 19. 1–2., 1909. január 1. 1–2.

306 ZAMARÓCZY István: A Vág völgye Trencsén körül I–IV. *A Csajkás*, 1909. január 31. 1–2., február 6. 1–2., február 13. 1–2., február 20. 1–2.

307 HOFFMANN Ferenc: Levél a magyar tengerpartról [Fiumétől Cirkvenicáig]. *A Csajkás*, 1911. augusztus 6. 1–3.; HOFFMANN Ferenc: Levél a Cirkvenica tengerfürdőből. *A Csajkás*, 1912. augusztus 4. 1–2.

308 VÉRTESI Károly: A városköztér és környéke New Yorkban I–II. *A Csajkás*, 1909. január 9. 1–2., január 16. 1–2.; VÉRTESI Károly: Stockholmból I–II. *A Csajkás*, 1913. január 12. 1–2., január 19. 1–2.

309 Egy bácskai ember nejének színdarabját előadták Londonban. *A Csajkás*, 1914. június 21. 2–3.

310 ZITA A. Sándor: *Könny... Láng... Vér...*; Pančevo, Nyomatott Napredak könyvnyomdában, é. n. [1915] 56.

*Részeg kaszájával suhog a Halál
sírt rejt minden virágos szőnyeg;
ifjú rügyeket a vas szíven talál
s hős halottakból halmok nőnek.*

*Kitárta kapuit az éhes Pokol,
rémes titkokat nyelv és hány;
sikoltó jajszavak zúgnak alulról
s megrendül a föld bösz hallatán...*

*Sors dől, Jövő épül millió izmon,
melyet világok násza hozott. – –
lesz még Tavasz, bő áldást fakasztón,
vagy minden, minden elkárhozott? – –*

A világháború első napjaiban *A Csajkás* nem kevesebb, mint öt rendkívüli kiadást és néhány röpiratnyi közleményt jelentetett meg, majd a helyzet súlyosbodásával két oldalra csökkent a terjedelme. 1914. december 27-én azután *A Csajkás* a háborús körülményekre hivatkozva, VII. évfolyama 57. számában bejelentette megjelenésének „ideiglenes” beszüntetését, ugyanakkor kilátásba helyezte – amint arra lehetősége lesz – „*A Csajkás* újra szolgálatba lép környékünk, hazánk érdekeinek védelmére, istápolására. Olvasóinknak eddigi támogatását őszinte szívvel köszönjük, és a jóakarátú támogatást kérjük fenntartani a jövőre nézve is.”³¹¹

Több mint egy éves hallgatás után, 1916. február 13-án megjelent *A Csajkás* VIII. évfolyamának 1. száma. Fejléce alatt lapkiadóként és tulajdonosként Szuboticki Szimó nyomdász szerepelt, aki a felelős szerkesztői tisztsége mellett a lap nyomai előállítását is elvégezte. Az olvasóihoz intézett beköszöntőjében – feltehetően maga a felelős szerkesztő – a *Csajkás*-kerület érdekeinek szolgálatát ígerte, feladatának tekintette

„a mostani nehéz napokban ébren tartani és folyton élesíteni a közlakosságban azt a tudatot, hogy a haza szeretete, harcoló és beteg hőseink segítése, támogatása mindnyájunknak szent kötelessége. E nehéz napokban a hazafias sajtó feladata szembeszállni a mesterkélt szított reménytelenséggel, rémlátással és színlelt kétségbeeséssel.”

Kiemelte: a gondviselés a mai nemzedékek vállaira óriási terheket rakott, az adott történelmi helyzetben Magyarország megmentése és újjáteremtése a feladat.

„*A Csajkás* a nemzet e korszakalkotó erőmegfeszítésében részt kér, és részt is akar venni, biztatója, útmutatója, a fegyvertársa lesz mindazoknak, akik a nemzet sorsa jobbra fordításán fáradoznak, és ellensége azoknak, akik kishitűségből, tudatlanságból, önzésből és gondosságból [helyesen: gonosságból] az újjáteremtés nagy munkáját zavarják, ócsárolják és lehetetlenné tenni akarják.”³¹²

311 Lapunk olvasóihoz. *A Csajkás*, 1914. december 27. 3.

312 Olvasóinkhoz! *A Csajkás*, 1916. február 20. 1.

Korábbi önmagához képest szürkébb, szegényesebb formában, erősen leszűkített hírányaggal és kevés szépirodalommal a lap 1917. december 31-ig jelent meg, amikor tulajdonosának és felelős szerkesztőjének bevonulása miatt ismét közölnie kellett megjelenésének ideiglenes felfüggesztését. Kifejezte: reméli, hogy ez az állapot rövid ideig fog tartani, s a lap visszatál az olvasóihoz, hogy „továbbra is a magyar nemzeti állam kiépítésének nagy munkájában részt vegyen”.³¹³ Szuboticki Szimó ezúttal tévedett, az elkövetkező korszak esélyt sem adott magyar hírlap megjelenésére a Csajkás-vidéken.

2.3. A toll teremtette fényességgel a borongó, rideg sötétség ellen

Zsablya és Vidéke (1910–1913)

A *Csajkással* egyidőben, annak legszebb, leggazdagabb éveiben, 1910–1913 között jelent meg a *Zsablya és Vidéke* című újság is. A magát társadalmi vegyes tartalmú hetilapnak hirdető hírlap első, mutatószámát 1910. október 2-án vehette kezébe az olvasó; felelős szerkesztőként Kovách Béla jegyezte, kiadóhivatal pedig Lux Mihály könyvnyomdájában és papírkereskedésében rendezkedett be, ahol a nyomdai megmunkálása is történt. A négy oldalas lap kifejezetten a hirdetésekben élt, amelyek esetenként 1,5 oldalt is elfoglaltak. Kovách Béla előfizetőket toborzó felhívásában hangsúlyozta: tisztában van azzal, hogy az adott körülmények között ezen a vidéken csak kitartó munkával és a közösség ügyét szolgáló elkötelezettséggel lehet szilárd alapokat teremteni egy lapnak. A *Zsablya és Vidéke* minden körülmények között a közügyet kívánja szolgálni, azt a közügyet, amely a nép „minden rétegét érinti, érdekli”, és amely önzetlen harcot kíván. Csak olyan ügyekkel kíván foglalkozni, amelyek *Zsablya* község és vidéke fejlődését, jólétét szolgálják, amelyekről a közösség előrehaladása várható és remélhető.

„Én nemes eszközökkel, becsületes szándékkal fogom szolgálni a *Zsablya és Vidéke* iránt megértő közönséget – fogalmazott a felelős szerkesztő. – Én tehetségemből kitelhetőleg azon leszek, hogy e lap társadalmunknak minden rétegét kielégítse, és ezen erős akaratomból kifolyólag nem akarom hinni, hogy a zsablyai járás intelligenciája, értelmes iparosai és földműves gazdái e lapot oly könnyösen fogadják, hogy megélhetéséhez még kétség is férne. Sőt, erős a hitem, hogy a mélyen tisztelt közönség anyagi és erkölcsi támogatásával a *Zsablya és Vidéke* élete hosszú időre biztosítva lesz.”³¹⁴

Az olvasókhoz intézett kérelmét 1910. október 16-án, a *Zsablya és Vidéke* 3. számában megismételte. Kellő nyomatékkal kiemelte: bízik a város művelt lelkiületű polgárai érdeklődésében, hogy kellő odafigyeléssel jutalmazza azt a közérdek szolgálatában álló munkát, amellyel a lap hasábjain találkozók, s amely a társas élet javainak szolgálatáért folyik.

„Úttörő munkára vállalkoztunk – írta. – *Zsablya* község és az ide tartozó járás társas életében összhangot, egyöntetűséget kívánunk teremteni, és ehhez a sajtó erejét és a toll munkáját vesszük eszközül, mint olyant, amely a leghatalmasabb fegyver a kultúr törekvések elérésében.”

313 Lapunk beszüntetése. *A Csajkás*, 1917. december 31. 2.

314 KOVÁCH Béla: Előfizetési felhívás a *Zsablya és Vidéke* vegyes tartalmú társadalmi hetilapra. *Zsablya és Vidéke*, 1910. október 2. 1–2.

Zsabya egészen a legújabb időkig el volt zárva a kultúra világától.

„A mi öregjeink tudják és bizonyíthatják legjobban, hogy a nagy Alföldnek eme kánaáni dús térségű megyéjében a legelhagyatottabb, a legmostohább bánásmódban részesült a mi járásunk, és elfeledett gyermekei voltunk a vármegyének. Megközelíthetetlenek voltunk, és szinte elfásultunk minden modern kíváncsisággal szemben, mert gátként emelkedett haladásunk elé elzárt fekvésünk, és a községek vezető férfijainak hiánya.”

A vasút volt az első úttörő vállalkozás, amely megnyitotta az utat a kultúra világa felé, nyomában megtört „az a borongó, rideg sötétség, amely ráfeküdt az áldott, a természet kincseit érlelő területre”. Hírlapjával a szunnyadozó közszellemet kívánja fölébreszteni.

„A közszellem épsége és üdítő volta azonban csak úgy lesz biztosítható, ha valamennyien, kik hivatva vannak a közügyek intézésére, a köztevékenység irányítására, egybeforrottan törekcsenek az elérendő és kitűzött célok felé. Éppen ezért tőlünk távol áll a kicsinyes helyi politika, és nem ismerünk a közjó szolgálatában sem felekezeti, sem nemzetiségi válaszfalakat. *Mi a polgárok összességét akarjuk képviselni*, amidőn a közvélemény szavát fölemeljük és tolmácsoljuk.”

Ennek az ígéretnek a jegyében vállalja a demokratikus véleményütköztetést is.³¹⁵

Kovács Béla – olykor (...ch) jelzettel – szinte egyedül írta a lapját. Írt vezércikket,³¹⁶ politikai beszédet,³¹⁷ elbeszélést,³¹⁸ és pedagógiai értekezést.³¹⁹ Világnézetéről mindent elárul egy a *Társadalmi életünk* című vezércikkében leírt mondata: „Tegyük társadalmunkat szabaddá, embertársainkat egyenlőkké, tekintsük őket testvéreinknek”.³²⁰ Első pillantásra mélyenszántó gondolat, valójában azonban nem egyéb szellemi sziporkánál. Hasonló módon túldimenzionált ötletnek tűnt az újítási szándék, melyet a *Zsabya és Vidéke*, 1911. szeptember 24-i számában jelentett be, miszerint: október elsejétől *Képes Világ* címmel lapja heti mellékletet jelent meg, mely igazi világplaként a „legkényesebb igényeket is kielégítő szenzációs képeket, nagyvilági eseményeket, híreket, érdekesítő szépirodalmi közleményeket, humort, gyermekolvasmányt” fog közölni.³²¹ Hogy valóban megjelent-e a melléklet, kétséges; közgyűjteményekben egyetlen példánya sem található.

1912. november 10-én a *Zsabya és Vidéke* társadalmi hetilap első oldalán közölte felelős szerkesztője leköszönésének hírért. Helyét a nyomdatulajdonos Lux Mihály vette át, aki kiemelte: tisztában van a feladat súlyával, de bízik benne, hogy „a józanabb elmék, különösen községünk derék polgárai velem tartanak”, segédkezet nyújtanak a munkához, ami az új szerkesztőnek erőt ad. „A kultúra harcosai közé állok – írta beköszönő vezércikkében –, s

315 Kérelem. *Zsabya és Vidéke*, 1910. október 16. 1–2.

316 (...ch): A kolera elleni védekezés. *Zsabya és Vidéke*, 1911. szeptember 17. 1.; (...ch): Intelligenciánk és a vidéki sajtó. *Zsabya és Vidéke*, 1911. december 31. 1–2.

317 (...ch): Mártius 15. *Zsabya és Vidéke*, 1911. március 12. 1.; (...ch): Október 6. a vértanúk napja. *Zsabya és Vidéke*, 1911. október 8. 2.

318 Kovács Béla: A csalódás. *Zsabya és Vidéke*, 1911. február 19. 1–2.

319 Kovács Béla: Az anya, mint leányának nevelője I–III. *Zsabya és Vidéke*, 1911. január 22. 1–2., január 29. 1–2., február 5. 1–2.

320 (...ch): Társadalmi életünk. *Zsabya és Vidéke*, 1911. február 26. 1–2.

321 Újítás lapunknál! *Zsabya és Vidéke*, 1911. szeptember 24. 3.

ott, ahol csak lehet, magasan lobogtatom annak zászlóját, remélve azt, hogy nemsokára mi is elérjük azt, amit más lapársak már elértek, hogy lapunk járásunkban elterjedt legyen”.³²² Nem így történt. A *Zsablya és Vidéke* gyenge indulását követően, egyre halványabb lett, a négy oldalból olykor már két oldalt sem képesek írással megtöltenek: a vezércikk alatt a névtelen szerzők színtelen tárcáit néhány jelentéktelen hír követett, ezt zárta le két oldalnyi hirdetés. 1913. április 6-án Lux Mihály felelős szerkesztő még bejelentette: Hartmann Zsigmond személyében lapja főmunkatársat kapott,³²³ az újság azonban egyre sorvadt, mígnem végleg elemésztette önmagát. Az utolsó, IV. évfolyam 29. száma 1913. július 20-án jelent meg, anélkül, hogy szerkesztője elkészönt volna az olvasóitól. Egyedül Simonyi Mária állított neki emléket jeles sajtótörténeti munkájában.³²⁴

2.4. További újságok

2.4.1. *Bácskai Határvidék* (1904–1905)

A *Zsablya és Vidéke* című hetilapnál is szerencsétlenebb vállalkozásba kezdett felelős szerkesztőként Reiter József, amikor *Bácskai Határvidék* címmel társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilapot indított – a Csajkás-vidék talán legeldugottabb településén, Sajkásgyörgye faluban. (Igaz, a címoldalán kiadóként az előkelő újvidéki Hungária Műintézet szerepelt.) Első száma 1904 novemberének első napjaiban jelenthetett meg, közgyűjteményben azonban a november 13-i harmadik, és azt követően még hét-nyolc száma lelhető meg. A lapban szertelen kuszaságban követték egymást az írások: vezércikk és kedélyeskedő publicisztika, egyéb lapokból ollózott szépirodalom,³²⁵ a közélet jelenségeit illető suta bírálat,³²⁶ útirajz és humoreszk – és hirdetések minden mennyiségben. E látszólagos sokszínűség ellenére is Reiter József szinte egyedül írta a lapot.³²⁷ Mellette az Újvidék című hetilap színházi tudósítója Mayer József ontotta tollából a humoreszket.³²⁸ A lap 1904. december 4-i számában indult a *Pillanatfelvételek* című humoros tárcasorozata, melynek bevezetőjében elmondta:

322 Felelős szerkesztő változás – Lux Mihály. *Zsablya és Vidéke*, 1912. november 10. 1.

323 Lux Mihály: Az Olvasóközönséghez. *Zsablya és Vidéke*, 1913. április 6. 2.

324 SIMONYI Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Tóthfalu, Logos, 2003. 398–399.

325 MAKKAJ Emil: A halál költészete. Üzenet. *Bácskai Határvidék*, 1904. november 4. 10.; JUHÁSZ Gyula: Új Messiás. *Bácskai Határvidék*, 1904. december 25. 2–3.

326 Ipar, kereskedelem és házalás. *Bácskai Határvidék*, 1904. november 13. 3–4.

327 REITER József: Jelenségek. *Bácskai Határvidék*, 1904. november 13. 1–3.; -er. -f.: Paedagógia. *Bácskai Határvidék*, 1904. november 27. 3–4.; -er. -f.: Újvidék város tanácsának figyelmébe [az Újvidék Kovily közötti út állapota]. *Bácskai Határvidék*, 1904. november 27. 4–5.; -er. -f.: Képek. 1. A tankerületi főigazgató. 2. Püspök és az erő. *Bácskai Határvidék*, 1904. november 27. 5–6.

328 MAYER József: A szabadjegy. *Bácskai Határvidék*, 1904. november 13. 13–15.; MAYER József: Édes bosszú. *Bácskai Határvidék*, 1904. december 11. 5–6.; M. J.: Utazás egy mellény körül (színház). *Bácskai Határvidék*, 1904. december 18. 4–5.; MAYER József: Boldog-e a művésznő? *Bácskai Határvidék*, 1904. december 18. 7–8.; M. J.: Légyott hármában. *Bácskai Határvidék*, 1904. december 24. 7.; MAYER József: Karácsonyi hangulat. *Bácskai Határvidék*, 1904. december 24. 8.

„A *Bácskai Határvidék* szerkesztője, kedves, jó barátom szíves felkérésének vélek eleget tenni, ha fenti címmel időmhöz képest pillanatfelvételeket fogok közölni, amelyek a mindennapi élet egy-egy mozzanatát rögzítik majd meg! Itt közlök egy párat, kezdetnek elég rossz, de jön még rosszabb is.”

Írt az ívók virtusáról és az újvidéki Erzsébet jótékonysági egyesületben lezajlott puccsról.³²⁹ Egy héttel későbbi írásában a sarlatánok felelőtlen fölényével maga tette szavát: „szavahihetőségéért nem állok jót”.³³⁰

A *Bácskai Határvidék* inkább tűnt erőtlen és színtelen szépirodalmi közlönynek, semmint újdonságokat közlő hírlapnak. Rövid megjelenése során terjedelme egyre fogyott: az 1904. november 13-i száma még húsz oldalon jelent meg, amely hétről-hétre fogyatkozott olyannyira, hogy a 9. karácsonyi száma már csak 8 oldalon jelent meg. Ezt követően 1905. január elején megjelent kettős számát követően megszűnt.

2.4.2. *Sajkás Híradó* (1913)

A *Csajkás* című hírlap 1913. március 2-i számában rövid híradásban tette közzé:

„*Csúrog és Vidéke* címmel hetilap van alakulóban Csúrogon, melyet magyar és szerb nyelven változatos tartalommal óhajtanak megjelentetni a szerkesztők. A lap felelős szerkesztője dr. Kozics Elemér ügyvéd, főmunkatársa dr. Reich Zoltán ügyvéd, szerkesztője és kiadója Léderer Sándor kereskedő, munkatársai pedig Tómicz János igazgató tanító, Bájin Milos könyvelő lesznek. A kibocsájtott előfizetési felhívásban szép programot ígérnek a szerkesztők.”³³¹

Két héttel később A *Csajkás* helyesbített: az eredetileg *Csúrog és Vidéke* címmel tervezett hetilap *Sajkás Híradó* címmel fog minden bizonnyal 1913. március 16-án megjelenni.³³² Közyűjteményben azonban sem *Csúrog és Vidéke*, sem *Sajkás Híradó* című hírlap nyomára nem bukkantam.

Az 1905–1918 közötti nem egész másfél évtized során a Csajkás-vidék titeli és szablyai járásának magyar értelmisége összesen három hírlap – közöttük kettő, az igen rövid életű *Titel és Vidéke*, valamint az esztendőnyi háborús megszakítással közel egy évtizedig megjelenő A *Csajkás* igen színvonalas, és a tőlük sokkal haloványabb *Zsablya és Vidéke* című hetilapok – és egy irodalmi újság, a felettébb kétes értékű *Bácskai Határvidék* (s talán a valahol kallódó *Sajkás Híradó* is) megjelentetésével igyekezett magáról hírt adni a nemzetének és a világnak. Nyomasztó szerb többségben, proletár indulattal vívott gazdasági és ideológia harcok közepette iskolákat, művelődési és gazdasági egyesületeket, rendezett hivatalokat követeltek maguknak, hogy részesüljenek a polgári Magyarország társadalmának és közéletének mindennapi javaiból. Kísérleteik rendre elbuktak, de legalább megmutatták magukat, a sajtó révén nyomot hagytak az időben. Nagyon elszórt töredékek azok a föllelhető írások, tanulmányok és röpke híradások, amelyek Bartunek Gyula, Hartmann Zsigmond, Kovách

329 MAYER József: Pillanatfelvételek. *Bácskai Határvidék*, 1904. december 4. 4–5.

330 U.o., 1904. december 11. 4–5.

331 *Új lap a Csajkás kerületben*; A *Csajkás*, 1913. március 2. 3. p.

332 *Új hetilap*; A *Csajkás*, 1913. március 16. 3. p.

Béla, Maugsch Béla, Simó Géza, Szesztrich Elek vagy Zamaróczy István nevét megőrizték. Kirschbaum Lajosról legalább tudjuk, hogy katolikus plébános volt, Jancsuskó Lászlóban evangélikus lelkészt tisztelhetünk, Hoffmann Ferenc járásközi közjegyzőként szolgálta a közösséget, s szerencsés körülmények folytán elolvashatjuk Zitta Sándor (Zita A. Sándor) háborús költeményeinek vékony füzetét is. Velük szemben D. S., vagy -ó. -l. szignók titkait mindmáig fel sem oldhattuk. Pedig valahányan – a még rejtőzködő nevekkel együtt – egy tragikus korszak tanúi voltak, s mint ilyenek, megérdemlik a tisztességes élet- és pályarajzot. A Csajkás-vidéken a kiegyezést követő fél évszázad során ők – és az iskolai évkönyvek őrizte tanító- és tanártársaik – teremtettek magyar kultúrát, művelték a közösséget, szervezték a társas életet; megcsinálták népük történelmét. Tisztességes főhajtást mindannyian megérdemelnek az utókortól.

3. Társadalomépítés és polgárosodás az Al-Dunán

3.1. Kevevára

(1912–1914)

Kevevára, a régen eltűnt vármegye központja valóban a történelmi Magyarország peremén található, a varázslatos Al-Duna vidékén, szemben az ugyancsak gazdag magyar hagyományokkal is rendelkező Szendrő várával, sóhajtásnyira közel az egymással is szembenéző Galambóc és Szent László erődökhöz, ahol az egyre szűkülő folyó közepén a legendás Babagáj sziklája is az égnek emelkedik. Kevevára olyan patakok és folyócskák közelében élte meg pazar történelmét, mint a Temes- és a Karas-patakok, melyek minden bizonnyal a legendák mélyéből erednek, és végigcsörgedezve az egykor Hunyadi János oltalmazta, és Hunyadi Mátyás fölemelte vidéken, hősi katonaénekeket hintenek szét az alvidéki csatamezők fölött kóborló szellők langymelegébe. Ilyenkor az újalánkai temetőben derűs adomákat mesélnek egymásnak a századok során köddé vált, páncélos lovagok. A közeli Kevepallós határában pedig már csak egy roskatag téglahíd emlékeztet a boltíveit cserbenhagyó Panyóca-patakra, s omlatag korlátjáról a régi történetek tudora is csak a semmibe lógatja a lábát. Vályi András a *Magyar Országnak Leírása* (1799) című művében nyugalmat lelt öreg magyar, német és oláh katonákról tesz említést, akik a szemközti szerbiai parton húzódó Szemendria várából csónakon hozzák a bort, a török kávé, a riskását és a mézet.

Pribis Ödön, a *Kevevára* című hetilap jeles munkatársa *Keve múltjából* című tárcájában tudni vélte, Keve vármegyének története a múlt homályába vész, a római történetírók Duna-parti erődiként tartották számon, okleveles említése azonban az 1398. évben történt. Kevevárát és a vármegyét a XIV. században magyar és rác népesség lakta, az utóbbiak túlnyomó többsége a várban teljesített katonai szolgálatot. A délvidéki török harcok során IV. László és Nagy Lajos király többször megfordultak az erődítmény falai között, ez utóbbi a hadászati-lag fontos települést királyi városi rangra emelte. 1438. évben Murad szultán 130.000 főnyi sereggel vonult Magyarország ellen, mire Kazay várispán körülhordoztatta a véres kardot a vármegyében, és Keve várába szólította

„a vármegye területéhez tartozó Dombó és Termistye várak kapitányait, gyűlésre hívta Barlad és Pancsalj (Pancsova) városokat, a sáfárokat és városatyákat, s a vármegye további 66 helységét, hogy a közös védelmet megállapítsák. A gyűlésen a vármegye nagy számban megjelent magyar lakossága minden megfontolás nélkül felajánlotta vérért és vagyonát a vármegye és a haza védelmére.”

Nem úgy Pazár Vlad, a rác vajda, aki látva a veszélyt, népével hajóra szállt, és elhagyta a vármegyét. A szerb vajda embereivel együtt feljebb vonult az ország belsejébe, egészen a Csepel szigetéig, ahol az Ábrahám-telken gyarmatot alapítottak. Később, V. László király idejében a település a Ráckeve nevet kapta. A török 1439. évben betört Magyarországra, egy ideig Keve várát is ostromolta, de később seregével továbbvonult. Pribis Ödön följegyzése szerint „a várnak vitéz és szerencsés védelme elismerésül V. László király a kevei magyarok kiváltóságait 1453. évben megerősítette, az 1478. évi országgyűlés Keve megerősítését elrendelte”.

Száz évvel később, az 1551. évi török hadjárat során azonban Keve város és Keve vármegye teljesen megsemmisült, és csak másfél évszázad múltán, a török hódoltság megszűntével, immár Kubin néven ébredt új életre, amikor is német katonai igazgatás alá került.³³³

A történelmi áttekintést a szerző *A határőrvidék polgárosításának 40 éves évfordulójára* című értekezésében folytatta. A katonai végvidék (Militärgrenze) az 1718. augusztus 21-én aláírt passarovici (pozsareváci) béke alapján végre a mindenkori bécsi császár tulajdonába került. Ez a státusz egészen 1872. évi június 9-ig tartott, amikor Ferenc József elrendelte a határőrvidék polgárosítását. A rendelet értelmében megszűnt a katonai kormányzat, és a Bánságnak ez a része is visszakerült az anyaországhoz. „Az 1873. évben a fehértemplomi járás Krassó-Szörény megyébe a 14. bántási határőrezredből, a károlyfalvai és kubini szolgabírói járások pedig a 12. németbántási határőrezredből Temes megyébe kebelezettek be.”³³⁴ Keve vármegye közben eltűnt az idők homályában, Keve városát Kubin néven, zömében német telepesek által lakott településként tartották számon. A kiegyezés-kori magyar kormányok ebből az állapotából kívánták a magyar közigazgatás révén visszahozni a várost a magyar nép és a magyar nemzeti kultúra számára.

A *Temes vármegye monográfiája* című írás szerzője a honfoglalás előtti időkre tette a hajdani Keve község létrejöttét, amely központja volt a hatalmas homokvidéknek „stratégiai tekintetben pedig megbecsülhetetlen pontja hazánk déli határának”. Ennek köszönhetette gyors és látványos fejlődését.³³⁵ Monográfusai közül egyesek tudni vélték, „várának építése a XII. századra tehető, mert már III. Béla király névtelen jegyzője is említi”.³³⁶

Berkes József római katolikus hitoktató 1913. március 15-én a kevevárai kaszinóban elmondott ünnepi beszédében jelentős eredménynek tekintette, hogy Keveváran, ahol 10–15 évvel azt megelőzően „a magyar szó még a fehér hollónál is ritkább volt”, most szerb, román és német gyerekek együtt ünnepelnek magyar társaikkal. Aki az Al-Duna vidékét nem ismer-te, az nem is tudhatta, valamikor milyen „magyargyűlölő nép lakott erre”. A magyar kultúra megannyi lelkes úttörője erőfeszítésének köszönhető, hogy munkájukkal „az új generáció, a gyermekek szívében a magyar haza, a magyar nyelv iránti érzést és szeretetet ki tudták kelteni, és bele tudták oltani”. Teljes szívéből a jövőben is csak az képes bármit is tenni Kevevára és az Al-Duna magyarságáért, aki látta, aki tanúja és részese volt a magyar kultúrateremtés igazán nehéz küzdelmének.³³⁷

A polgáriasodás során 1899. május 7-én Temes–Kubin helységmegjelöléssel megjelent a német nyelvű, gót betűvel nyomtatott *Temes–Kubiner Wochenblatt* című lap első száma, mely alcímében *Organ für Volkswirtschaft und öffentliches Leben für Temes–Kubin und Umgebung*-ként hirdette magát. A hat oldalas hetilap *Unseres Program* című beköszönő vezércikkében a dél-magyarországi német kultúra orgánumaként határozta meg önmagát.³³⁸ 1911 elején tizenharmadik évfolyamának elején a hetilap jelentős átalakuláson ment át, kettős fejlődése immár magyarul is feltűntette az újság nevét: *Kevevárai Hetilap (ezelőtt Temes–Kubiner*

333 PRIBIS Ödön: Keve múltjából. *Kevevára*, 1912. március 24. 1–3.

334 PRIBIS Ödön: A határőrvidék polgárosításának 40 éves évfordulójára. *Kevevára*, 1913. április 13. 1–2.

335 OSZTROVSZKY József: Temes vármegye monográfiája. *Kevevára*, 1912. január 21. 2–3.

336 *Temes vármegye. Magyarország Vármegyéi és Városai*. Az Országos Monográfia szerkesztő-bizottságának felügyelete alatt a Temes vármegyei helyi munkatársak közreműködésével szerkesztette Dr. Borovszky Samu, Budapest, Országos Monográfia Társaság, 1914. 57.

337 BERKES József: Március 15. *Kevevára*, 1913. március 23. 2.

338 Die Redaction: *Unseres Program*; *Temes–Kubiner Wochenblatt*; 1899. május 7. 1. Néhány fellelhető száma alapján nehéz megállapítani, milyen mértékben és milyen színvonalon szolgálta a német nyelvet és a kultúrát.

Wochenblatt) – *Keveváraer Wochenblatt* (vorm. *Temes–Kubiner Wochenblatt*), míg az alcíme maradt a régi. Felelős szerkesztőként bizonyos M. Oberläutner jegyezte a lapot, és nyomdaként az utolsó oldal legalján továbbra is a verseci Druck und Verlag von Wettel und Veronits jelzés szerepelt.³³⁹ Valójában ez is német lap volt, mindössze a *Hírek* között volt öt-hat, magyar nyelven megfogalmazott rövidhír.

Simonyi Mária *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén* (2003) című sajtótörténeti munkájában említést tesz egy, 1909–1910 között *Alsó-Temes* címen megjelenő hetilapról is, amely szintén a Bánság déli részén, Keveváran jelent meg, és Versecen Heimann nyomdájában nyomtatták. Tulajdonosa és felelős szerkesztője Kiss Károly ügyvéd volt – ennek azonban még nem jutottam a nyomára. Simonyi Mária idézte és értelmezte a lap 1909. december 5-i számában megjelent *A Határörvidék örökösei* című írást, s hozzáfűzte: az egykori Katonai Határörvidék lakói, így a keveváriak is, Magyarország többi polgárával szemben másodrangúaknak érezték magukat. A lap szerint ez természetesen elfogadhatatlan, de a megkülönböztetés forrása a császárvárosban keresendő. A magyar hatalom feladata, hogy meggyőzze a valamikori Határörvidék lakóit (és intézményit) a törvény előtti egyenlőségről. Majd megállapította:

„Az *Alsó-Temes* megjelenése ebben a távoli, délkeleti városban óriási jelentőségű volt a magyar nyelv és kultúra terjesztésének szempontjából, hiszen Kevevára lakói főleg németek és szerbek, valamint románok voltak. A magyar nemzetiségű lakosság szinte elvesztette nemzeti identitását. A lap tulajdonosa biztosan anyagi hasznot várt, de akaratlanul is a magyar nyelv terjesztőjévé vált.”³⁴⁰

Különös, hogy az *Alsó-Temes* létezését a *Kevevára* 1912. január 21-én megjelent első száma sem említi, a lap *Előfizetési felhívásában* közvetlen elődjének a *Kevevárai Hetilapot* tekintette. Az immár teljes mértékben magyar nyelven megjelenő orgánus azért látott napvilágot, mert elődje szellemi és anyagi pártolás és támogatás hiányában „hivatásának megfelelni nem tudott”, ezért megszűnt. „Ha valahol a határvidéken, úgy itt van a legnagyobb szükség lapra. Rohamosan fejlődő községünk társadalmi és szellemi élete irányításra szorul.” A fölhívás megfogalmazója megjegyezte: a feladat óriási, hiszen ezen a vidéken a határörvidéki rendszerből a polgárisodásba való átmenet még mindig vajúdik.³⁴¹ A *Kevevára* című társadalmi hetilapot felelős szerkesztőként Jakabfy Ernő, kiváló ügyvéd jegyezte, kiadóhivatala immár Keveváran Oberläutner Róbertné könyvnyomdájában volt, ahol a nyomdai megmunkálása is zajlott. A felelős szerkesztő nem is titkolta, lapja megjelenése a helybeli nyomdának köszönhető.

„Nyomdája van Keveváranak! A sajtó megteremtése nekünk jutott feladatul. – lelkesedett *Prológu*-sában a cikk írója. – Volt Keveváranak névleg eddig is lapja, mely idegenbe került, csak nevünket viselte, de idegen tartalmú, idegen hangzású volt. Ennek hazahozatala, magunkévá tétele volt a feladat, s ez csak magyar nyelven volt lehetséges. Egyetlen idegen kultúra sem volt képes ezen feladatot megoldani, ellenben magyarságunk oly tömör sorokban jelentkezett, hogy az így nyert szellemi tőkénk elegendő volt egy lap ellátására.”

339 Első felelhető száma; Temes–Kubin 29. Jänner 1911. XIII. Jahrgang Nr. 5. 4.

340 SIMONYI Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Tóthfalu, Logos, 2003. 254–255., A monográfia szerzője a *Kevevára* (1912–1914) című lapot nem említi.

341 Előfizetési felhívás. *Kevevára*, 1912. január 21. 1.

Hozzátette: a lap mindazok számára nyitva áll, akiknek a társadalom javát szolgáló, érdemleges mondanivalója van. „Még akkor is, ha azt nem nyelvünkön mondják el, lefordítva közreadjuk.” Munkatársait, Gyulai László tanárt, Wenner Sándor gyógyszerészt, Wenner Ferenc tanítót, Berkes József római katolikus segédlelkészt, Pribis Ödön tanítót, később Fábry Géza főszolgabíró és Szabadka Gyula költőt a magyar kultúra tollforgató harcosainak nevezte. Megjegyezte: „Büszkeségünk méltó, bizodalmunk jogos, mert lapunk megjelenése is fényes diadala a magyar kultúrának.”³⁴² Berkes József, ekkor még csak (-es.) jelzettel közölt *A legmodernebb jelszó* című írásában így fogalmazott: volt idő a történelmünkben, amikor a fővárosba összpontosult minden kultúrateremtő erő és szándék, a reformkor idején ez volt a nemzeti kultúra intézményes alapjainak a megteremtését célzó szándék. Azóta fölvirágzott a nemzeti kultúránk, s ma már a központosítás mellett a vidék kultúrájára is oda kell figyelni.

„A vidéknek megvannak a maga kizárólagos, különleges viszonyai, földrajzilag, történelmileg, sőt, mint nálunk, közjogilag is – írta a cikk szerzője –, természetes tehát, hogy a fővárosi kultúra nem lehet egyedül általános haladásunk mintaképe. Nekünk helybeli vonatkozású kultúra kell, tehát decentralizálni kell a kultúrát.”

Azzal, hogy Kevevárán magyar hetilapot indítottak, egyetlen nemes cél vezérelte őket: „köz-katonák óhajtunk lenni a kultúra decentralizációjának fenséges harcában”.³⁴³ A honszeretet megnyilatkozását üdvözlötte az ugyancsak rejtélyes (-ár) *Sovinizmus* című írásában, amikor hangsúlyozta:

„Lapunk feladata, hogy a magyar szót bevigyük helyi társadalmunkba és kultúránkba, később talán a politikába is. S ha e vezényszóra közönségünk engedelmeskedni fog, akkor türelmes munkával elérjük majd mindazt, ami a távoli jövő peremén ragyog – erők leszünk kultúráilag és közgazdaságilag.”³⁴⁴

A Kubin járásban, Temeskubin városának a népszámlálási adatok szerint 1869-ben 4536, 1880-ban 4782, 1890-ben 5030 lakosa volt. 1900-ra ez a szám 5847-ra növekedett, közülük 275 magyar, 2381 német, 4 tót, 1291 oláh, 7 horvát, 1848 szerb és 47 egyéb nemzetiségűnek vallotta magát. A közösség felekezetiileg így oszlott meg: 2486 római katolikus, 15 görög katolikus, 3179 görög keleti, 90 ágostai evangélikus, 33 református, 47 izraelita és 3 egyéb felekezethez tartozó.³⁴⁵ 1910-ben a népesedési statisztikák a *Kevevára* megjelenésének idején a Kevevárai járásban mindösszesen 35.482 lelket vettek számba, közülük 5355 magyar, 6587 német, 42 tót, 5705 oláh, 2 rutén, 31 horvát, 16.795 szerb és 965 „egyéb” nemzetiségűt.³⁴⁶ Ezen belül Kevevárának akkoriban összesen 7345 lakosa volt.

342 JAKABFY Ernő: Prológus. *Kevevára*, 1912. január 21. 1., Dr. Jakabfy Ernő a maga korában a kevevári virilisták sorában 703,60 koronával az 5. helyet foglalta el; Az új virilisták – Kevevára nagyközség gazdagjai. *Kevevára*, 1913. január 1. 2.

343 BERKES József: A legmodernebb jelszó. *Kevevára*, 1912. január 28. 1.

344 (-ár): Sovinizmus. *Kevevára*, 1912. január 28. 2.

345 *A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Temes vármegye, Temesvár, Versecz thj. Városok. Népleirási adatok.* Budapest, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1902. 4–5.

346 *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941).* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1998. 203.

Hogy nem volt igazán gondtalan és zökkenőmentes a *Kevevára* indulása, azt bizonyítja a felelős szerkesztő, Jakabfy Ernő, a második évfolyam első számához írt beköszöntője is. Első mondatában üdvözölte a lap hűséges olvasóit, akik éberren ügyeltek és bíráltak minden megjelent lapszámukat. „Mikor helyünkön izmosan megállani láttatok – jegyezte meg a cikk írója –, voltak, akik megijedtek tőlünk, voltak, akik megsemmisítésünkre törekedtek, féltékenyek lettek a magyarság térfoglalására.” Ám történt bárhogyan is, jöjjön a lap köré mindenki, aki elhivatottságot érez magában a magyar kultúra szolgálatára, színvonalának emelésére, értékeinek gazdagítására. Mindenkinek látnia kell, hogy

„Magyarországon csak egy hatalmas kultúra van, és ez a magyar. És ezzel a versenyt felvenni, azt leküzdeni nem lehet még Kevevárán sem, ahol pedig a magyarság van a legkisebb számmal képviselve. Kicsi magyar társadalmunkból oly kiváló szellemi tőke került ki, melynek befogadására lapunk keretei mindenkor szűknek bizonyultak.”³⁴⁷

Egy év című vezércikkében „dicsőített eszmének” nevezte a nemzeti ügy szolgálatát, a magyar kultúra terjedését itt, a hazánk legdélebbi csücskében.

„Nem új ez az eszme – írta –, s nem is valami egetverően nagyszerű, hanem régi, mint Árpád ivadéakai, vagy legalább is olyan régi, mint évezredes múltunk. De idelent, ahol eddig minden volt, csak nem magyar szellemről ájtart kultúra, ha nem is új, de itt újszerű minden esetre. Ezt hirdettük, ezt iparkodtunk bele verni Kevevára atmoszférájába. Ha még eddig nem sikerült teljesen, a jövőben sikerülni fog. Mert ott, ahol lankadatlan a munka, lelkesedéstől áttüzesedett a fáradozás, ott, ahol az önzetlenség, és a magyar kultúra szeretete élteti a munkásságot, ott előbb-utóbb siker lesz a munka vége” – olvasható az 1913. január 1-jén megjelent, újfenn programadó, és a vállalt programot követő vezércikkben.

Az értékek rendjébe sorolta a magyar haza szeretetét, a zengzetes magyar nyelv ismeretét és terjesztését, a becsületes, puritán magyaros erkölcs felmutatását, és a lelki műveltség gyarapítását. Kiemelte: ha van még az emberekben nagyra törés, ha van még erő a szívükben hálásan szeretni azt, ami nekünk mindent, de mindent nyújt, a magyar hazát, akkor nem maradhatnak el a sikerek sem.³⁴⁸

3.2. Gazdálkodás és gazdasági élet az árterületen

A Katonai Határőrvidék 1873 utáni polgárisítása hatalmas erőfeszítéseket követelt a társadalom és a közélet minden egyes tagjától, különösen a hátrányos helyzetben lévő magyarság képviselőitől, az értelmiségi pályán szerepet vállaló ügyvédektől, tanítóktól, hivatalnokoktól és egyházi méltóságoktól. A magyar oktatás meghonosításától, a magyar kultúra terjesztésétől az egyesületi élet szervezéséig mindenütt bőven akadt tennivaló. Mi több, a közéleti szerepvállalás mellett a magyar–szerb viszálykodás hullámverésében a békés nemzetiségi együttélés alapjait is meg kellett teremteni, úgy, hogy a gazdasági és szociális felemelkedés sürgető

347 JAKABFY Ernő: *Új év küszöbén*. Kevevára, 1913. január 1. 1–2.

348 *Egy év. Kevevára*, 1913. január 1. 1–2.

problémái szenvedjenek hátrányt. Pribis Ödön a már idézett *A határőrvidék polgárosításának 40 éves évfordulójára* című tanulmányában megjegyezte: igaz, hogy az elmúlt évtizedek során 84 kilométer műút épült a járásban, és megnyílt a Versec–Kevevára vasút, igaz, hogy a népesség száma megkétszereződött, s vele együtt az iskolák száma is megduplázódott, Keveváran négy osztályú fiú és négy osztályú leány polgári iskola nyílt meg, a „felépítés, a mindenkori kormányok eme mostoha gyermeke” azonban, nem tartott lépést az általános haladással és felemelkedéssel. Az alkotmányosság 55 éve alatt „pusztul, kivándorol a nagy Széchenyi kevés magyarja, jobban, mint azelőtt. Holott most is úgy helyben, mint a körülvevő falvakban is százával kóborol Magyarország földművelő magyarja, hajléktalanul, sárkunyhóban meghúzódva, neki nincs helye a hazában.”³⁴⁹ Súlyos, határozottan bíráló, kormányt kárhoztató szavak ezek.

Osztrovszky József, a kevevárai polgári fiúiskola igazgatója *Pusztulunk, veszünk* címmel 1912 tavaszán terjedelmes cikket jelentetett meg a *Kevevára* lapjain, melyben rámutatott: mindössze néhány esztendeje, hogy a Kevevára, Gálya, Homokbálványos és Dunadombó között elnyúló lápos terület ármentesítését megkezdték. Földépítő munkások ezrei, szorgos magyar munkáskezek szállottak szembe a hatalmas Duna félelmetes árjával, hogy „garázdálkodásainak határt szabva”, a népek javára elhódítva tőle, értékessé tegyék az értékesíthetőt, a lápvidéket. A nagyméretű, izomszaggató munkálatok eredményeként, megépültek azok a széles hátú földgátak, amelyek a teremtmény emberi munkát dicsérve végig kígyóznak a nemrég még hasznavehetetlen, 16.000 holdnyi területen, amelyből 5200 hold a m. kir. kincstár tulajdonát képezi.

„Uram, Isten! – fogalmazott Osztrovszky József mély együttérzéssel. – Hány kapavágás, mily megszámlálhatatlan sokasága a fejszezsapásoknak volt szükséges ahhoz, hogy azokon a területeken, amelyeken a közelmúltban még a vízi szárnyasoknak ezrei tanyáztak, ott most aggódó szemek lessék, vajon minő termést fog hozni az elvetett mag, s vajon ad-e egyáltalán valamit. És elszorul a lelkem, ha arra gondolok, hogy ezek az aggódó, a sors mostohaságával küzdő emberek fajbeli magyarok!”

Mintegy három esztendeje [tehát valamikor 1908 táján – M. F.], hogy hangzatos ígéretek csábítására, az ármentesítésre szánt területen letelepedtek. A szomszédos megyékből vándoroltak ide, miként ők mondják: „a magas kincstár biztatására, odahagyták szülőfalujukat, atyafiaikat, s összeszedve holmijukat, eljöttek új otthont alapítani”. Harmadik éve senyvedik a rögt, amely ezalatt az idő alatt úgyszólván semmit sem termett a számukra. Az adót azonban – a „semminek is a felét” – a magas kincstár szigorúan bekövetelte, mert hát ők feles haszonbérbe bírták azt a néhány holdat, amely egy-egy családra jutott. Ám lassan szertefoszlik utolsó reményük is. Jogaikkal tisztában vannak, de pénzük nincs, mert fölemésztette a föld. „Miként vegyék tehát föl a versenyt az itt lakó, és pénzzel bőven rendelkező német, szerb és román birtokosokkal, földművelőkkel?” – tette fel a kérdést Osztrovszky József, akit az 500 magyar lelket számláló 120 család nevében három tagból álló „kis deputáció” keresett fel, vállalná ügyük képviseletét a minisztérium előtt is. 1911 novemberében azután fogadta is őket gróf Serényi Béla, m. kir. földművelésügyi miniszter. A nincstelenek képviselői beadványukban kértek Kevevára község határában, kincstári területen, kedvezményes áron, vagy részlettörlesztésre egy-egy család részére, telepítésre kijelölt helyen, 800 négyszögölnyi terüle-

349 PRIBIS Ödön: A határőrvidék polgárosításának 40 éves évfordulójára. *Kevevára*, 1913. április 13. 1–2.

ret lakóháznak és kertnek. Kértek továbbá a megmunkálásra kijelölt területen 10 hold földet kedvezményes haszonbérbe, valamint további 10 hold olyan földet feles haszonbérbe, ahol kukoricát és kalászos gabonát is termelhetnek. Kértek a 120 magyar család gyermekeinek magyar iskolát, hiszen egy része a kicsinyeknek szerb nyelven kénytelen tanulni, nagyobbik hányada azonban egyáltalán nem jár iskolába. „Maholnap még imádkozni is elfelejtenek” – jegyezte meg a beszámoló készítője. – Az elszegényedett magyar betelepítettek nagy része már nem tud megélni a nagy szegénységben, s biztosat szeretnének tudni, mi lesz velük? Maradhatnak-e, vagy menniük kell? Az elkeseredettek olyasmit is mondtak, hogy Magyarországon sincs már itthon a magyar, s csak mostoha, megtúrt gyermeke a hazájának. Akadnak olyanok is, akik az amerikai kivándorlást emlegetik. Osztrovszky József így fejezte be a beszámolóját:

„Vér a ti véretekől honfoglaló őseim, hús a te testedből édes nemzetem! S ti nagyok! Akik az állam kormányát tartjátok kezeitekben, hogyan, miképpen gondoltátok megvívni azokat az óriás csatákat, amelyek egy eljövendő, boldogabb Magyarországnak alapjait lesznek hivatva megépíteni, hogyha itt, a végeken senyvedő, szegény magyarokról megfeledkeztek?”³⁵⁰

Súlyos szavak, mélyükön földereng Magyarország eljövendő tragédiájának sötét árnyéka.

Berkes József katolikus káplán, hitoktató, 1912 telén népe tétlenségét-tehetetlenségét látva, visszafogott papi indulattal állapította meg, a kevevárai polgárnak egész télen nincs munkája, nincs dolga, életét a kocsmázás és az utcasarki nagygyűlések töltik ki. Ennek felszámolására a felelős hivataloknak a háziipar pártolása keretében haladék nélkül meg kellene szerveznie a helybéli parasztság téli foglalkoztatását. A gazdasági szakiskolai tanítói kulturális és közjóléti oktatás keretében a vessző- és gyékényfonás népszerűsítésével keresethez jutathatnák a legszegényebbeket.³⁵¹ Nem lenne példa nélküli a szegényparasztság fölkarolása, egy bácskai utazása során a szerző, a jó példák sorával találkozott:

„Felragyogott a szemem, amikor a Bácska végtelen rónáit megpillantottam. Robogott a vonat velem, de a lelkem csendesen merengett el a zöldellő, gazdag mezőkön. [...] a törtető kultúrát láttam büszkén elnyújtózni a magyar haza tejjel-mézszel folyó Kánaánján. Igen, a törtető kultúrát néztem, bámultam Bácska rónáin!”

Berkes József megjegyezte: döntő mértékben két elem alkotja az igazi kultúrát: *a közigazgatás és a szellemi élet*. Ebből eredően két mély bácskai gondolatot hozott magával Kevevára. Az egyik a racionális gazdálkodás megszervezése, a másik a komasszáció gondolata. Ezek érvényesülése nyomán „Bácska olybá fest, mint egy óriási város. Csak úgy tűndökölnek a ragyogó tanyai fehér házak szerte az egész Duna–Tisza közén. Hogy mit tesz az, gazdasági majort bírni kinn a szűk községi telken kívül, azt legfőképpen a piciny telkű kevevárai gazdák tudnák megmondani.”³⁵²

Semmi kétség nem fér hozzá, Kevevára és az egész Al-Duna magyarságának zöme a XX. század első évtizedében mélységes-mély nyomorban tengette életét, egyre nagyobb lett azok száma, akik napról-napra éheztek. Ezen a kétségbeejtő helyzeten az sem változtatott, ha egy-egy családnak eset-

350 OSZTROVSZKY József: Pusztulunk, veszünk. *Kevevára*, 1912. február 25. 1–2.

351 BERKES József: Utcasarkon. *Kevevára*, 1912. február 11. 1–2.

352 BERKES József: Bácskai gondolatok. *Kevevára*, 1912. április 7. 2.

leg akadt egy-két holdnyi kertje vagy földterülete. A *Gazdakörök szervezése* című cikk ismeretlen szerzője 1912 őszén, a betakarítás reménytelenségének a mélyére tekintve megállapította: Kevevára környékén, elkeseredett harc folyik a földekért, melyek ára ennek következtében az egekbe szökött. A pénztelen magyar paraszt nem szállhat licitációs versenybe a gazdag szerb és német birtokosokkal. Számára egyetlen lehetséges megoldás kínálkozik, ésszerűvé tenni a kertje és földje megművelését. „A föld okszerű megművelésére van szükség” – állapították meg rendre a legkülönbözőbb hivatalok képviselői. „Népünk – nem ismervén a helyes befektetés módját, a gazdaság jövedelmének növelését, a könnyebb megélhetés feltételeit – az anyagi boldogulást egyedül a nagyobb földterületen való gazdálkodásban keresi”, holott kézenfekvőbb megoldás a racionális gazdálkodás. A gond az, hogy nincs olyan szervezet, amely a kisgazdák oktatásával foglalkozna, s megtanítaná őt pénze jövedelmező befektetésére. Célszerű lenne létrehozni olyan szervezeteket, amelyek fővállalnák a helyi gazdák ügyeinek gyámolítását, s amelyek a gazdák érdekcsoportba történő szervezését is vállalnák. Erre a feladatra a falusi gazdakörök lennének a legalkalmasabbak. Feladatuk lenne, hogy növeljék a gazdák szakértelmét, fejlesszék a gazdálkodásukat, aminek keretében serkenténék a háziipar fejlődését, segítenék termékeik értékesítését is.³⁵³

3.3. Társadalomépítés és polgárosodás

(Osztrovszky József és Törkényi Arnold)

Osztrovszky József, a polgári fiúiskola igazgatója indulásától lelkes munkatársa volt a *Kevevára* című lapnak, *Temes vármegye monográfiája* címmel már az első lapszámban méltatást közölt a Borovszky Samu szerkesztette kiadványról.³⁵⁴ 1905 szeptemberében került Kevevára-ra, mint helyettes polgári iskolai tanár. 1906 szeptemberében segéd, majd 1907 januárjában rendes tanárrá nevezték ki, 1908 augusztusában azután igazgatóként az intézet élére került. Már a pályája elején tagja lett a *Magyar Történelmi és Földrajzi Társaságnak*, és a *Kevevára* mellett munkatársa a Temesvárott megjelenő *Délmagyarországi Közlönynek*. Elbeszélései mellett gyakran jelentkezett történelmi és földrajzi tárgyú cikkeivel, de kedvelt műfaja volt a társadalmi–közéleti jelenségekről szóló helyzetértékelés is. *Meglepetés* címmel elbeszélést közölt tőle a *Kevevára* (1912. február 11.), nem sokkal ezt követően megjelent *Tanulságok 1848-ból* című ünnepi beszéde is (1912. március 17.). Március elején – súlyosbodó betegségét hallván – méltatta Lendvai Miklós temesvári történész pályáját, rámutatva a négy kötetes *Temes nemes családjai* című munkája értékeire. Ugyanott közölte annak *Ágról-ágra* című elbeszélését is. A lap 1912. április 7-i számában ő jelentette be a történetíró halálát is.³⁵⁵ Közben arra is futott erejéből, hogy megírja, és közlétegye *Keve vármegye és Keve városa – Emlékek Kevevára történelmi múltjából* című tanulmányát.³⁵⁶ Osztrovszky József kimagasló alakja volt Kevevára és környéke művelődési életének is, gyakran tartott ünnepi beszédeket és felolvasásokat, fölépéseire a „magyaros lelkesedés, és a fiatalos tűz” volt a jellemző. 1912. július 28-i számában azután a lap váratlanul bejelentette a kiváló pedagógus, iskolaigazgató, publicista és történet-

353 *Gazdakörök szervezése. Kevevára*, 1912. október 13. 1–2.

354 OSZTROVSZKY József: *Temes vármegye monográfiája. Kevevára*, 1912. január 21. 2–3.

355 Lendvai Miklós. *Kevevára*, 1912. március 10. 1.; Lendvai Miklós halála. *Kevevára*, 1912. április 7. 2.

356 OSZTROVSZKY József: *Keve vármegye és Keve városa – Emlékek Kevevára történelmi múltjából. Kevevára*, 1912. március 31. 1–3. április 7. 1–3.

író távozását: „Osztrovszky Józsefet a kultuszminiszter jelenlegi minőségében Nagyszébenbe helyezte át. Kinevezte egyben az ottani áll. munkás gimnázium és az áll. iparos tanonciskola igazgatójává is – állt a drámai hangú jelentésben. – Utódja Láng János, brádi igazgató lesz. Ég áldása kísérelje!”³⁵⁷

Osztrovszky egyik legfigyelemreméltóbb írása, a március 15-ei nemzeti ünnepünkhöz fűzött töprengése, a *Disszonancia* című munkája volt. Történt ugyanis, hogy az 1912. évi kevevári ünnepi rendezvényt kívülálló idegenek „hangos megjegyzésekkel” megzavarták, de akadtak olyanok is, akik megütköztek azon, hogy az ünnepélyeken tisztán magyar énekek és szavatok hangzottak el. 1912. március 15-én tehát az Al-Dunán nem volt zavartalan a magyarság ünnepe. Osztrovszky József helyzetértékelését a távoli idők emlékezetével kezdte, amikor kifejtette: régen, az áldott, jó időkben, józan gondolkodású őseink, a magyar királyság megalkotásának korában, az országot övező határok mentén köröskörül gyepeket, a biztonságos védekezést szolgáló határszéli területeket jelöltek ki, amelyek a magyar birodalmat a szomszéd országoktól és népektől elválasztották. Ezeket a gyepeket a nemzet legkiválóbb harcosai, legmegbízhatóbb s legbátrabb fegyveres népei védték. Ezek a gyepek elődei voltak a később, a XVIII. század derekán, a nemzeti elnyomatás korában létrehozott, német dresszurával fegyelmezett katonai határőrvidékek. Idegen nemzetiségű, idegen szellemű és idegen érületű katonai határőrség vette körül Magyarországot. A nemzet a három dél-magyarországi határőrvidék kialakításában – Bécs részéről – a magyar korona integritásának megcsonkítását, a nemzeti önállóság és függetlenség megtörését vélte kiteljesedni. Nem meglepő hát, hogy 1867-ben a császári udvarral történt kiegyezésnek, és a magyar alkotmány visszaállításának legfontosabb föltételei között volt a német irányítású Katonai Határőrvidék megszüntetése, eltörlése. E színes bevezető után a cikk írója rátért kora égető problémáinak kibontására:

„Ugyanaz a politikai cél, amely az idegen szervezetű határőrvidékek eltörlését, s a vármegyékbe beolvasztását megkövetelte, követeli parancsoló szükségességgel azt is, hogy az ország határai nemcsak magyar törvényeknek és magyar hatóságoknak legyenek alárendelve, de minden eshetőséggel szemben valósággal magyarok is legyenek – mutatott rá az ünneprontó események forrására Osztrovszky József. – Hazafias és magyar legyen az a nép, mely az ország bejáróit, gyepeit őrzi, és az ellenségtől megvédeni köteles!”

S most, amikor négy évtized múltán, a töretlen fejlődés nyomán végre megizmosodott a nemzet, és a többi európai életképes nemzetek példájára

„a magyar állami és nemzeti egység eszméjének megvalósításán fáradozik, legelső sorban felmerül annak szükségessége, hogy a volt dél-magyarországi határőrvidék területén ne csak a magyar állam kötelekét és törvényeit elismerő alattvalók, hanem magyarul beszélő, hazafias lakosság legyen itthon. A határszéli központi helyek hazafias polgárságának példaadása jelentékeny befolyással volt és van most is a környékbeli nemzetiségi lakosság politikai magatartására.”

S innen már csak egy lépés, hogy a *Kevevára* című lap szerzője megfogalmazza az Al-Duna vidékének és általában a peremterületek magyar értelmiségének feladatát:

357 Osztrovszky igazgató távozása. *Kevevára*, 1912. július 28. 2.

„Minél fontosabb az állás, melyet elfoglalunk, és a hely, hová bennünket a gondviselés állított, annál több kötelességet ró ránk a haza, és annál több áldozatot kíván tőlünk a hazafiúi kötelesség. A törvény mindig csak a minimumot írja elő; a többi annak a szent érzésnek kell diktálnia, amelyet hazafiságnak nevezünk.”³⁵⁸

E fejtegetés nyomán válik érthetővé, miért nevezte őt távozásakor lapja „hazafias magyar érzelmű, férfias karakternek”, „rendületlen keresztény felfogású” tanárnak.

Visszafogottabb és szerényebb a kési olvasó ismerete Törkényi Arnoldról, a *Kevevára* kiváló tárcaírójáról, aki írásainak többségében a vidéki társadalom gondjain túl, a nemzeti kérdés békés rendezésének a lehetőségeit is kutatta. Az 1913. április 27-én megjelent *A vidéki társadalom nemzeti hivatása* című írásának bevezetőjében rámutatott: a Katonai Határőrvidék polgárosításakor megkezdett társadalom- és nemzetépítés kettős feladat elé állította a magyar értelmiséget. Egyfelől a magyar néplélekben meg kell tartania és meg kell erősítenie azokat az érzelmeket, melyek ugyan sajátosan nemzeti érzelmek, és amelyek hosszú évszázadokon át alakultak ki a lelkében, ugyanakkor arra kell törekednie, hogy „az idegen ajkú lakosság gondolat- és érzésvilágát közelebb hozza, és összhangzásban tartsa a magyarokéval”, ami igazán nem könnyű feladat, ha figyelembe vesszük, azokat a nemzeti-ségi (ellenséges) törekvéseket, amelyek más közösségeket a magyarságtól elválasztani igyekeznek. A vidéki magyar társadalom hivatása, hogy az idegen népelemekkel megértesse, hogy az ország építése közös feladatuk. Egy olyan országban, ahol a népesség fele a legkülönbözőbb nemzetiségekből áll, annak másik fele pedig egy szilárd, egységes, évszázadok viharaiban is fennmaradt nemzet, mindenképpen az utóbbinak jut az országépítésben a meghatározó szerep. „Mivel ebben az országban mi magyarok vagyunk, ez az államfenn-tartó erő – mutatott rá írásában Törkényi Arnold –, feltétlenül meg kell tartanunk azt a vezető szerepet, ha az országnak egységes fennállását biztosítani akarjuk.” És vajon ki fogja ezt az idegen ajkú lakossággal megértetni, ha nem a vidéki társadalmakban vele együtt élő, vezető értelmiség? Ám abban, hogy a vidéki magyar társadalom a feladatát lelkiismeretesen elvégezze, megakadályozza őt a nemzeti-ségi izgatás, mint politikai mozgalom, amely immár az ország egyes részeinek elszakítását, vagy annak a központi hatalomtól való függetlenítését tűzte ki céljául. Ezek a törekvések az egységes magyar állam létezését fenyegetik, ami már nem jogi, hanem tisztán hatalmi kérdés. A tisztességes szándékú magyar nemzeti politika régen fölismerte, hogy az ország tízmillió kisebbségi lakosságát nem tudjuk magyarrá tenni, ezért egyéb integráló eszközöket kell találni annak érdekében, hogy elejét vegyék a nemzetiségek lázadásának. A cikk írója kiemelte: „A nemzeti-ségi ideálok megnyilvánulása csakis a kultúra terjesztésén bír létjogosultsággal, a nagy tömeg felvilágosításán és műveltségének fokozásán. Ily módon sikerülni fog a nemzeti-ségi jellegüket megóvni a felszívódástól, és nekünk sem lesz kifogásunk ez ellen”, mert a magyarságnak nem érdeke, hogy a nemzetiségek műveletlenek és felvilágosulatlanok maradjanak. A *Kevevára* cikkírója fontosnak vélte leszögezni:

„céltudatos és eredményes munkát csakis a béke és a megértés fegyverével lehet eszközölni. A vidéki társadalom kiemelkedő alakjainak ma már nem szabad a mindent elnyomó, basáskodó magyar képviselőjeként hatni, hanem a toleráns, mindenkit meggyőzni akaró, de amellet a magyar

nemzeti eszméhez állhatatosan ragaszkodó hazafi benyomását kell keltenie. A meggyőző és megérő munka nem fog célt tévesztetni. A vidéki magyar társadalomnak kézzel foghatóan meg kell győznie a nemzetiségeket, hogy mi nem látunk bennük ellenségeket, kiknek elnyomására minden alkalmat felhasználnunk, hanem velük együttesen akarjuk jövő kultúránkat és egységes nemzeti államunkat építeni.”³⁵⁹

Vajon ki volt ez a teremtmény lélek, aki a Szerbiával szembeni Kevevára városkában ilyen tiszta fölismerésekig jutott? Honnan érkezett az Al-Dunára, és hová sodorta őt a sorsa?

Azt, hogy Törkényi Arnoldot milyen erőteljesen foglalkoztatta a történelem, a nemzeti elhivatottság, és a vidéki társadalom lehetősége és szerepe, bizonyítja néhány hónappal később megjelent *Az országos népművelési egyesület és a vidéki társadalom feladata* című írása is, amely ugyancsak a nemzetiségi feszültségek terhe alatt születhetett. Az országos népművelési egyesület a szerző meglátása szerint a nemzetiségi agitáció ellensúlyozása céljából jött létre, s szándéka szerint ki szeretné emelni a kultúra és a művelődés ügyét a politika köréből. Általános értelemben célja a nép felvilágosítása, kultúrájának gyarapítása, művelődési életének gazdagítása. A művelődés terjesztésébe be kell vonni a nemzetiségeket is, a magyarság csak így tudja bizonyítani, hogy nem tekinti őket ellenségének, hanem velük karöltve kívánja nemzete jövőjét építeni, kiteljesíteni. Ezen belül különös szerepe van a magyar vidéknek, hiszen közvetlen találkozhelye a népeknek. Célunk, hogy az a vidéki magyar társadalom, amely a helyzeténél fogva is sokkal könnyebben veheti fel a harcot a nemzetiségi agitációval szemben – végre fölismerje azt a szerepet, melyet az egységes nemzet kialakításának hatalmas munkájában be kell töltenie, azt a nemzeti missziót, amely a közös jövő építésében reá vár. Ahogyan Törkényi Arnold fogalmazott:

„a helyi események minden fázisát csak a helyi intelligencia képes tényleg átérteni, és azt indítékaira visszavezetni, arra hallgat a nép a legszívesebben, az annak természetes vezetője: vajon lehet-e megfelelőbb kezekbe tenni a nemzeti szemék terjesztését, mint éppen annak a vidéki intelligenciának a kezébe, mely a nép számára minden szellemi felsőbbiséget képvisel, amelytől a nép minden szellemi emanációt vár.”

Munkánk akkor lesz sikeres, ha a vidéki magyar társadalom minden egyes, arra hivatott tagja teljes mértékben átérzve nemzeti hivatását, „képes lesz felfogni, hogy ő ebben a nemzeti munkában oly hatalmas tényezővé alakul, akinek minden tevékenységét az egységesen kialakuló nemzeti állam fogja hirdetni”. Törkényi Arnold kellő önkritikával tekint a múltra, amikor megállapítja: „el kell ismerni azokat a hibákat, melyeket a nemzetiségek ellenünk jogosan felhoznak”, de a kultúra mindent átfogó, mindent magába olvasztó élménye el fogja hozni a megbékélést, a „kölcsonös harmónia létrehozását”.³⁶⁰

Nem sokkal ezt követően Törkényi Arnold *A fajgyűlölet és a nemzetiségi politika* című fejtegetésében már határozottan kimondta: „A fajgyűlölet valóságos kerékkötője a nemzeti törekvések megvalósulásának”, s hatásában kártékonyabb a nemzetiségi izgatásnál. A jövőbe tekintő nemzeti politika teljesen kizár minden fajgyűlöletet, hiszen az a nemzetiségeket teljes

359 TÖRKÉNYI Arnold: A vidéki társadalom nemzeti hivatása. *Kevevára*, 1913. április 27. 1–3.

360 TÖRKÉNYI Arnold: Az országos népművelési egyesület és a vidéki társadalom feladata. *Kevevára*, 1913. július 20. 1–3.

mértékben kiszolgáltatja a magyarság ellen izgatók egyre elszántabb táborának. A magyar nemzetpolitika elsőrendű érdeke tehát, hogy „a hazafiasan gondolkodó más nemzetiségűeket” felkarolja, szándékaikban támogassa, azok béketeremtő igyekezetében melléjük álljon.³⁶¹

Talán ezt nevezték a XX. század első évtizedében valódi demokráciának? Erre a kérdésre kereste a választ a *Kevevára* lapjain *A valódi demokrácia* című írás szerzője is, aki fejtegetése során eljutott a lateiner osztály „nemzeti munka” terén betöltött szerepének a méltatásáig. Felettből idejét múltnak – és ebből eredően zavarónak – vélte azoknak a rendíthetetlen válaszfalaknak a létezését, amelyek szigorúan elkülönítik egymástól a közös munkára hivatott társadalmi osztályokat. Hangsúlyozta: addig, amíg ezek az elválasztó falak léteznek, nem lehet szó igazi demokráciáról. Magyarországon ma minden osztály a maga határai közé van zárva, a földmíves-, a munkás-, az iparos-, a kereskedő-, a hivatalnok-, az orvos-, az ügyvéd-osztály mindmégannyi elkülönült terület, melyek között egyetlen irányban sincs áthidalási lehetőség, ami a modern nemzet életében az elképzelhető legátkosabb helyzetet eredményezi.

„Egységes nemzetállamban az egyes társadalmi rétegek nem élhetnek elkülönítve egymástól – állapította meg a cikk ismeretlen szerzője. – Bárha különböző eszközzel, de egy cél felé kell törekedni minden egyes társadalmi osztálynak, nevezetesen: a nemzetállam tényleges megvalósítása felé. Sok oldalról halljuk hangoztatni az egységes magyar nemzetállam kiépítésének szükségességét. Ehhez a feladatunkhoz elsőrangú feltétel, hogy minden osztály kezét fogjon egymással, és ledöntse azokat a válaszfalakat, melyek köztük állnak.”

A hivatalnok, az orvos, az ügyvéd nem idegenkedhet a néptől, amelytől egyébiránt évszázadok óta az erejét, az életlehetőségét nyeri. A lateiner értelmiségnek – elsősorban a hivatalnoknak és az ügyvédnek – először a népelet tartalmát és lényegét kell megismernie ahhoz, hogy hatékony építője legyen a közösség jövőjének, csak népközeliséggel válhat értelmi vezetőjévé az ország szellemi életének. Semmit nem fog megérteni kora valóságából az, aki nem találkozik, nem érintkezik a népelet valamennyi, sokszínű és kimeríthetetlen megnyilatkozásával.³⁶²

Hasonló következtetésre jutott *Községünk társadalmi viszonyai* című írásában Berkes József segédplébános is, amikor a kevevárai társadalom legfőbb hibájának tekintette, hogy hiányzik belőle a demokratikus korszellem. A demokratikus társadalmakban nincs többé kék vér, nincs osztálykülönbség, és nincs rang. „Csak egy emel, egy ad nívvó-különbséget, egy ad értéket, a szellemi intelligencia párosul a becsületes munkával.” A modern társadalmakban az tekinthető intelligensnek, aki oda mer ülni „egy becsületes, józan, törekvő és olvasott iparos, vagy kereskedő asztalához, hogy őt, ha már a sors az iskolák révén neki többet juttatott az okos sorokból, a kultúra magasabb állásába emelje”. A XX. század társadalmának ékessége a demokratikus kultúra, és nem a kutyabőr, és nem a rang. A második szembeötlő fogyatékosága Kevevára társadalmának a kultúra felületes jelenléte. Berkes József leszögezte:

„Legyen meggyőződve mindenki, hogy Keveváran, ebben a se városban, se faluban községünk igazi, tartalmas, kulturális, társadalmi életének hajnala csak úgy dereng majd, és csak úgy kapcsolódnak

361 TÖRKÉNYI Arnold: A fajgyűlölet és a nemzetiségi politika. *Kevevára*, 1913. augusztus 10. 1–2.

362 A valódi demokrácia. *Kevevára*, 1913. július 6. 2–3.

majd be társadalmi kultúrájának majdan rózsapiros felhői a XX. század általános, fennen ragyogó felhői közé, ha e század demokratikus, mindenkit értéke szerint megbecsülő szelleme, mondjuk dicső, átérző szelleme lengi át és át, alaposan és gyökeresen.”³⁶³

Meglepő, milyen erőteljesen feszítették az 1910-es években a társadalmi és szociális kérdések az Al-Duna magyar társadalmát is. Mintha a fennebb idézett *A valódi demokrácia és Községünk társadalmi viszonyai* című cikkek lényegi meglátásait szőtte volna tovább a *Decentralizáló kultúrát!* című publicisztikai írás szerzője is, amikor azokra a nagyvárosból eredő veszélyekre figyelmeztetett, amelyeket a fondorlatos, „az obligált fehér nyakkendő, cvikkeres” ügynökök veszélyes ügyletei jelentenek a vidéki emberekre nézve. A nagyvárosi vigécek üzleti kiszállásaik során eleve számítanak a falusi, a kisvárosi, a vidéki ember naivitására, ezért – véli a cikk írója – ezek ellen csakis a műveltség, a kultúra fegyverével lehet védekezni. Ennek pedig ott kell kezdődnie, hogy „a vidék felismerje az erőt, amely felett rendelkezik, hogy megbecsülje, s ne kótyavetyélje el egy tál lencséért a hivalkodó nagyvárosnak.” Ezért az ország vezető politikai erejének a legfőbb feladata a kultúra demokratizálási feltételeinek a megteremtése. Nem a vidéki közönség érdektelenségén múlik, hogy „a vidéken pang a kultúra”, hanem azon, hogy nincs módja megismerni kora kulturális életének termékeit és vívmányait. A cikk szerzője üdvös és követendő példának tekintette az Erdélyi Múzeum munkáját, amelyhez fogható egyesületet a Délvidék városaiban is el tudna képzelni. Ehhez viszont határozott helyi kezdeményezésre, a helyi értelmiség összefogására, egyszersmind áldozatkészségére lenne szükség.³⁶⁴

Szorosan kötődött az új arcú magyar értelmiségi ember szerepének és jellemének meghatározásához mindaz, amit Lotz Frigyes *Patronázs-egyesület* című cikkében megfogalmazott. Meglátása szerint a XX. század a szocializmus százada lesz, fő feladata „belenevelni az emberiségbe az egymásért-valóságot, hogy az ember az utolsó nyomorgó páriához is szeretettel hajoljon le”. E munkához az alapozást már az iskolában el kell végezni.³⁶⁵ Wallrabenstein Jakab evangélikus lelkész *Embermentés* című levelében lelkesen üdvözölte Lotz Frigyes tanító meglátását: „Hála Istennek, kezdünk végre emberi mivoltunkra ébredni – írta –, szeretjük szociális kötelességeinket megismerni. Még csak szóban, írásban, de majd tettekben is. Egy jobb kor hajnalhasadását mutatja a XX. század a maga különféle szociális elveivel, s intézményeivel.” A patronázs-egyesület is egyike a szociális intézményeknek, amelyeknek jelentőségét a Kevevára oly szépen jellemezte.³⁶⁶

3.4. A kevevári magyarság sorsának gondos alakítói

(Berkes József és Wenner Miklós)

A közössége sorsáért aggódó Berkes József római katolikus káplán a *Kevevára* megjelenésének első pillanatától megtalálta helyét a hetilap hasábjain. Első, teljes névvel jelzett beköszönője a *Húsvét* című ünnepi írása volt (1912. április 7.), amelyet néhány igazán ihletett „vonal alatti írás”, tárcsa követett, köztük az *Álomból* (1912. május 19.), és a *Szendrő várának új ostroma*

363 BERKES JÓZSEF: Községünk társadalmi viszonyai. *Kevevára*, 1913. március 9. 1–2.

364 Decentralizáló kultúrát! *Kevevára*, 1913. január 12. 1–2.

365 LOTZ FRIGYES: Patronázs-egyesület. *Kevevára*, 1914. január 25. 1–2.

366 WALLRABENSTEIN JAKAB homokosi ev. lelkész: *Embermentés*. *Kevevára*, 1914. február 8. 1–2.

(1912. május 26.) című hangulatos elbeszélése. Felkészültségét, ragyogó szellemének fényét azonban az újonnan megjelent *Temes vármegye monográfiája* című kötet bírálatában mutatta meg. Megítélése szerint a monográfia egyik súlyos fogyatéka, hogy nem egyéb száraz adathalmaznál, mindamellett a legnagyobb hibája mégis az, hogy „nemes emberek írták”. Nemes embernek terhes a hivatala, s a vállalt feladat nyűge lépten-nyomon lelepleződik a kötetben. A történelmi korszakok részletesebb, elmélyültebb bemutatása magasabb színvonalra emelte volna e monumentális művet. A monográfián szörnyen átleng a nemesi illat, „mintha bizony megyénk történelme egyedül az úri lakokban játszódtott volna le.” Nincs benne semmi plebejusi megfontoltság, sem polgári bölcsesség. Berkes József azonban elismeri, ha monográfiának nem is kifogástalan a mű, vármegyei lexikonként kifejezetten használható.³⁶⁷

Berkes József papként és népnevelőként egyaránt Kevevára és környéke társadalmi–közösségi gondjainak elemzésekor érezte jól magát. Mi sem természetesebb, hogy számára is a legfontosabb, legégetőbb kérdést a magyarság és a nemzetiségek között fennálló, tapintható feszültség lényegének föltárása jelentette. *Nemzetiségeink figyelmébe* című elemző írásában ragyogó okfejtés mentén jutott el az állami szuverenitás sérthetetlenségéig.³⁶⁸ A pályája elején álló káplán *Március idusa a határörvidéken* című alkalmi írásában tovább szötte a magyarság és a nemzetiségek közötti feszültséggel kapcsolatos okfejtését, amikor nemzeti ünnepünk emelkedett hangulatához méltó módon kifejtette: bele lehet a nemzeti érzést, a magyar államegységhez való rendületlen ragaszkodást csepegtetni az itteni nép szívébe, ehhez azonban az kell, hogy kellő módon megbecsüljük a nemzetiségeket. A megbecsülés jelével kell hozzájuk viszonyulnia minden állami és községi hivatalnak. Tiszteletet parancsoló véleménye szerint: „A néppel, a nép között a helye annak, ki a hazai magyar kultúra terjesztője óhajt lenni itt, az Al-duna Szerbia övezte partján.”³⁶⁹

Berkes József római katolikus káplánt, hitoktatót 1913 októberében Kevevárából Fehértemplomba helyezték át.³⁷⁰ Hamarosan azonban a Néra partján is feltalálta magát 1914. március 21-én felelős szerkesztőként átvette a *Fehértemplom és Vidéke* irányítását. Megjelenésével, a nemzeti érzés elmélyülésével új korszak kezdődött a hetilap életében.³⁷¹

A *Kevevára* megjelenésének első napjától különösen nagy odafigyeléssel követte a vidék magyar iskoláinak sorsát és a magyar nyelvű oktatás meghonosításának folyamatát. Részletesen beszámolt minden jelentősebb eseményről, ünnepségről, intézményalapításról vagy építkezésről. Különös lelkesedéssel kísérte a magyar iskolákban zajló eseményeket Berkes József, aki az olyan elméleti írásai mellett, mint *A család és az iskola* (1912. április 21.), az aktuális történésekre is odafigyelt, *Az iskolai év elején* (1912. szeptember 1.) című cikkében a maga megszokott derűjével szólt az új tanév szép ígéreteiről. Beszámoltak továbbá *A kevevárai községi népiskolák ezidei I. értesítőjének* megjelenéséről (1912. július 7.), de biztosított helye volt a lapban a tanügyben történő eseményeknek is, kiderül ez a *Polgári leányiskolánkról* (1913. május 4.) és az *Iskoláink jövője* (1913. augusztus 31.) című, ugyancsak a lehetőségeket számba vevő írásokból. Wenner Ferenc *Tanítók dolga* című írásában azt latolgatta, mekkora előnyt

367 BERKES JÓZSEF: Temes vármegye monográfiája. *Kevevára*, 1913. január 26. 1–2.

368 BERKES JÓZSEF: Nemzetiségeink figyelmébe. *Kevevára*, 1912. december 8. 1–2., A szerző írását újra közölte: Fehértemplom és Vidéke, 1913. november 13. 1–2. – Értekezésének tartalmi bemutatását a fehértemplomi lap történetéről szóló tanulmányomban végeztem el.

369 BERKES JÓZSEF: Március idusa a határörvidéken. *Kevevára*, 1913. március 16. 1.

370 Berkes József [áthelyezése]. *Kevevára*, 1913. október 19. 2.

371 BERKES JÓZSEF: Pro domo. *Fehértemplom és Vidéke*, 1914. március 12. 1.

jelentene a pedagógusoknak, ha végre őket is besorolnák az állami tisztviselők fizetési osztályába.³⁷² A már említett Lotz Frigyes tanító *Weber Károly* tanítótársa érdemeit méltatta (1914. április 19.), *A homokosi községi népiskola tanulmányi kirándulása Budapestre* (1914. június 21.) című írásában pedig a diákok boldog utazásáról számolt be. 1913. június 22-i számában a *Kevevára* arról írt, hogy a Dél-Magyarországi Tanítóegylet elnöke, Schenk Jakab, állami óvodai, elemi és polgári leányiskolai igazgató tanügyi működése 40. és elnöki tisztsége 25. évfordulójának megünneplésére, Fehértemplom közönségének szíves meghívása folytán 1913. évi július hó 2-án, 3-án és 4-én díszülés keretében került sor.³⁷³

Wenner Miklós iskolaigazgató *A nemzet apostolai* címmel a századforduló két évtizede során a magyar oktatás terén tapasztalt fejlődésről adott számot. Megfogalmazása szerint, öröndetes tény, hogy a Bach-korszak idején teljesen elnémetesített iskolák fokozatosan újra magyar intézményekké váltak, a nemzetiségek lakta vidékeken mindenütt lassan, de nagyon határozott lépésekben indult meg az általános és a középfokú iskolák létrehozásának társadalmi folyamata. Ebben a kulturális térnyerésben önzetlen, bátor és kitartó katonák, „a nemzet művelődésének a harcosai voltak, akikre tisztelettel és megbecsüléssel kell gondolnunk. A tanító az az ember, aki igazán önzetlenül a kis gyermekbe ojtja a hazaszeretetet és az erkölcs iránt táplált érzéket.” Megjegyezte, ha a Délvidéken szolgáló pályatársaira tekint, bátran és elfogulatlanul állapíthatja meg róluk, hogy mindahányan „lelkes és becsületes polgárai a hazának”.³⁷⁴

Ám mindahány lelkes és becsületes tanító és tanár közül messze kimagasodott magának Wenner Miklósnak az alakja, aki 1912-ben ünnepelte tanári működésének negyedszázados évfordulóját. „Huszonöt év óta ő volt az, aki atyailag nevelte gyermekeinket, aki a Délvidék számára munkás polgárokká oktatta fiainkat” – állapította meg róla az ünnephez méltó emelkedettséggel a *Kevevára*. A cikk írója kiemelte: példamutató Wenner Miklós hazafias elkötelezettsége, mellyel az ország déli peremén a magyar kultúra terjesztésének az ügyét szolgálja. „Nemzetiségek lakta vidéken magyar tan nyelvű iskolát vezetni, magyar hazaszeretetet csepegtetni generációk szívébe itt a bérces hazánk végein igazán súlyos érdem.”³⁷⁵ Az 1912 áprilisában a tiszteletére rendezett ünnepség alkalmával a *Kevevára* közölte a tanonciskola igazgatójának életrajzát is, aki nem melleleg akkor már egyszersmind a Dél-magyarországi Tanító Egylet kevevári fiókköre, örökös dísz- és ügyvezető elnöke volt.³⁷⁶ Wenner Miklós 1864. október 4-én Torontál vármegyében, Kis-Teremián született, a hat elemi elvégzése után, 1876 őszén cseregyerekként magyar családhhoz Szegedre adták, ahol a gimnázium I. osztályába íraták. A IV. osztály elvégzését követően az aradi állami tanító-képzőbe került, ahol sikeresen diplomázott. 1884. szeptember 1-jén a német–csereyhi hitfelekezeti iskola tanítójaként „rója le a haza és a társadalom iránti kötelességét”, ám alig három hónapi működés után a vallás és közoktatásügyi miniszter kinevezte őt a kevevári – akkor kubini – volt határőrvidéki iskola rendes tanítójává, hogy ott „a nemzetiségek lakta végvidéken terjessze a

372 WENNER Ferenc: Tanítók dolga. *Kevevára*, 1913. február 23. 1–2.

373 Meghívó. *Kevevára*, 1913. június 22. 2.

374 WENNER Miklós: A nemzet apostolai. *Kevevára*, 1912. december 8. 2–3.

375 Wenner Miklós. *Kevevára*, 1912. április 28. 1–2.

376 Wenner Miklós a magyar nyelv terjesztésében soha el nem hervadó érdemeket szerzett. [...] A Dél-Magyarországi Tanítóegylet kevevári fiókja 1907. évi május hó 14-én Kevepallóson tartott tavaszi közgyűlésén tekintetes Wenner Miklós urat, a kevevári községi óvó-, elemi-, gazdasági ismétlő- és iparos tanonciskolai igazgatót és a Dél-Magyarországi Tanítóegylet kevevári fiókköre elnökét érdemeinek elismerésül díszelnökéül választotta. Tanítógyűlés Keveváran. *Kevevára*, 1912. október 20. 2–3.

kultúra áldásait, hogy az itteni népen terjessze a magyarság iránti szeretet szent érzelmét, és a különböző nyelvű népekkel édes hazai nyelvünket megismertesse, megkedveltesse és elsajátíttassa”. Pályájának elején számtalan nehézséggel kellett megküzdenie, de a bizalmatlanság és a gáncsoskodás nem csüggesztette el a fiatal, tetterős tanítót. Indulásakor ő volt az egész környéken az egyedüli tanító, aki köszönve a Szegeden és Aradon eltöltött éveknél, tökéletesen – anyanyelvi szinten – beszélt a magyar nyelvet. Az ő érdeme, hogy 1893-ban megnyílt a kevevári iparos-tanonc iskola, amelynek igazgatója lett. 1897-ben az elemi iskola igazgatójává is kinevezték, 1899-ben megszervezte a gazdasági ismétlő iskolát, amelynek igazgatásával szintén őt bízták meg. Utóbb ő lett az igazgatója az összes községi tanintézetnek.³⁷⁷ 1914 áprilisában Wenner Miklóst kinevezték a kevevárai járási iskola-felügyelőjévé.³⁷⁸ Mellette Kevevára környékén, az ő szakmai irányításával – hozzá fogható fényében – további 10–12 tanítói pálya teljesedett ki, akik ugyancsak megérdemelnék az utókor elismerését.

Wenner Miklós igazgatónak a pedagógusi elhivatottságáról hű képet fest *A kevevárai községi népiskolák 1912. évi értesítőjében Polgártársainkhoz!* címmel közzétett bevezető írása, melyben az iskola, mint népnevelő intézmény jelentőségét méltatta. Mindazok, akik lebecsülik az iskolák jelentőségét, ebből az iskolai értesítőből megtudhatják, „hogy az iskola a gyermeked nevelésében, tanításában sok tekintetben a segítségére siet, s azon van, hogy a mindennapi életben szükséges tudást, más szóval, a műveltséget, megadjuk! Itt tanulja meg az írás-olvasást, a számvetést, s a többi sokféle hasznos tudnivalókat, s azt is: miként kell a jó Istent szeretnünk, imádnunk, a hazához jó és rossz napjaiban hűen ragaszkodnunk, és a jó, becsületes, s javunkat szolgáló embereket tisztelnünk! A vallásos-erkölcsös alapon nyugvó, istenfélő hazafias életnek itt rakják le a pilléreit.” Az iskola feladata, zárta a fejtegetését Wenner Miklós igazgató: „a hazai társadalomnak tisztességes és különösen hasznos polgárságot nevelni”.³⁷⁹

3.5. Irodalom a Kevevára lapjain

A *Kevevára* című hetilap rövid három éves története kevés volt ahhoz, hogy élő, eleven irodalmat építsen maga köré, hogy kialakítsa a maga szépírói körét, amely akár a tájélmények megfogalmazására is vállalkozott volna. Vers, elbeszélés vagy tárcza mindig került a lapba, Pribis Ödön történeti munkáihoz, Osztrovszky József szociálisan érzékeny publicisztikájához, vagy Berkes József ihletett, népet oktató cikkeihez fogható szépíró azonban nem jelentkezett a lapban. Kálmán Imre cs. és kir. vadász hadnagy *Kevevára és környékének története* című történelmi tanulmánya³⁸⁰ ugyan a maga korában figyelemre méltó teljesítménynek tekinthető, folytatása azonban sem a szerző, sem a pályatársak részéről nem akadt.

Fábrý Géza járási főszolgabíró, engedve a frissen létrehozott sajtó csábításának, kezdetben közölt néhány tárcát (*Agglegény*, 1912. február 4.) és verset (*János bácsi*, 1912. március 17.) a lapban,

377 F. J.: Wenner Miklós, a Délm. Tanító Egyet. kevevári fióköre, örökös dísz- és ügyvezető elnökének életrajza. *Kevevára*, 1912. április 28. 1–2. ; F.: Wenner Mikós jubileumának lefolyása. *Kevevára*, 1912. május 5. 2–3.

378 Iskolafelügyelő. *Kevevára*, 1914. május 3. 2.

379 A kevevárai községi népiskolák ezidei I. értesítője. *Kevevára*, 1912. július 7. 1.

380 KÁLMÁN Imre: Kevevára és környékének története. Történelmi tanulmány. Írta Kálmán Imre cs. és kir. vadász hadnagy. *Kevevára*, 1914. július 19. 1–2., július 26. 1–2., augusztus 2. 1–2., augusztus 9. 1–3.

mi több *Drága diadal* címmel három részes (kisregényi) elbeszélését is közölte,³⁸¹ mindez azonban kevés volt az írói pálya kiteljesedéséhez. Nem is írói, sokkal inkább közéleti szerepvállalásának eredményeivel írta be nevét Kevevára és az Al-Duna magyar történelmébe.³⁸²

Fábry Géza főszolgabíró a Ferencz József-rend lovagjává történt kinevezése alkalmával verssel köszöntötte Szabadka Gyula, a székelykevei népiskolai igazgató,³⁸³ aki viszont – szemben a kortársakkal – sajátos alakja volt Temes vármegye és a Bánság irodalmának. A kétnyelvű *Kevevárai Hetilap* – *Kevevaraer Wochenblatt* 1911. szeptember 3-i számában a következő üzenet jelent meg:

„Szabadka Gyula székelykevei állami tanító-igazgató e napokban is írt a temesvári újság hasábjain remek költői szellemben szerkesztett két költeményt. Büszkék lehetünk reá, hogy járásunkban ily magyar költőt tisztelhetünk, de kérjük is, hogy ne csak a Temesvári Újság, hanem a mi szerény, de hazafias érzelmekkel szerkesztett lapunk számára is küldjön költői ihletettséggel írt költeményeket. Terjessze a hazaszeretetet és a magyar költészetet ne csak megyénkben, hanem a járásunkban is, itt a magyar haza véghatárán, a különböző nemzetiségek által lakott végvidéken.”³⁸⁴

A koszorús költő azonban a hamarosan megszűnt lap helyébe lépő *Kevevárárt* látta el oly bőségesen, hogy a felelős szerkesztő, Jakabfy Ernő igazán válogathatott a kínálatban. 1912. február 18-án a *Szerkesztői üzenetek* rovatban Szabadka Gyula címére, Székelykevére még így szólt az üzenet: „A verseket nem kaptuk meg. Jó dolgot mindenkor szívesen közre adunk, hát csak ide vele.”³⁸⁵ Különösebben határozott biztatásra egyébként sincs szüksége a felettébb termékeny költőnek, első közlése mégis egy március 15-én elmondott ünnepi beszéde volt.³⁸⁶ Írását azonban hamarosan kisebb kötetnyi vers követte, melyekben amúgy vásári módon helyet kapott a korszak minden romantikus kelléke, a róna, a csárda, a csikós, a gulya, a gémeskút, a pacsirta, az aratás és az aranyló búzakalász. És persze a szép lányok és a szerelem, sokféle változatban: *Szép fehér asszony* (1913. december 7.), *Szüztiszta* (1914. január 18.), *Szívemnek harca* (1914. március 1.). Hogy a versebe foglalt közhelyek ellenére Szabadka Gyulának mégis volt kritikai érzéke, ezt bizonyítja *Mea culpa* című verse is, melybe így énekelt:

Én törpe epigon [aki]

Eltűnik észrevétlen,

Mint annyi, annyi más.

Járt sok próféta itt lenn,

De kevés a Messiás.

381 FÁBRY Géza: *Drága diadal* I–III. *Kevevára*, 1912. október 13. 1–3., október 20. 1–3., október 27. 1–3.

382 Fábry Géza főszolgabíró a Ferencz József-rend lovagja (fényképpel). *Kevevára*, 1914. május 29. 1.; J.: Fábry. *Kevevára*, 1914. május 29. 2.; Életrajza. *Kevevára*, 1914. május 29. 2–3.; Apróságok Fábry Géza életéből. *Kevevára*, 1914. május 29. 2–4.; A Fábry-ünnepély programja. *Kevevára*, 1914. május 29. 4.; A Fábry-ünnepély lefolyása. *Kevevára*, 1914. június 7. 2–3.

383 SZABADKA Gyula: Fábry Gézához. *Kevevára*, 1914. május 29. 2.

384 *Kevevárai Hetilap* – *Kevevaraer Wochenblatt*, 1911. szeptember 3. 3.

385 Szerkesztői üzenetek. Szabadka Gyula Székelykeve. *Kevevára*, 1912. február 18. 4.

386 SZABADKA Gyula áll. el. népiskolai igazgató: Székelykeve község az 1848-iki márciusi nagy napok emlékére rendezendő ünnepségen. *Kevevára*, 1912. március 10. 4.

A századelő évtizedeibe a *Bácskától az Óbecse és Vidékén át az Újvidékig* alig volt valamire való hírlap a Délvidéken, ahol ne jelentek volna meg Szabadka Gyula versei, melyek többségét 1938-ban *Szívemben sok a keserű* címmel kötetben is kiadta. Az itt olvasható, *Az én hibám* című versében kellő iróniával, önkritikusan vallott a tévesen fölfogott költői elhivatottságáról: „A Parnaszusra törtem, / Föl, sólyomszárnyakon: / De sohse juthaték föl, / Én törpe epigon. // [...] Hej! Mindhiába van hát / A feltörő tusa: / Maradok enmagamnak / Éneklő koldusa.” Csak a pacsíri kocsmárosné, a fölöttébb csalfa óbecsei barna kislány, és velük együtt a költeményekben megénekelt *Aranka, Irénke kisasszony, Láng Zsófi, Lili, Mariska, Zsuzsi és Katinka* préselt gyöngyvirágot a székeleykevei dalnok lemásolt verseit tartalmazó noteszébe. Szabadka Gyula *Skorenovac története* címen 1936-ban – akkor már Kovinban – helytörténeti dolgozatát is megjelentette.

3.6. Háború és pusztulás

Kevevára és az Al-Duna lakossága 1912 óta együtt élt a háború gondolatával, átellenben vele, a Duna túlsajátján, Szerbiában két Balkán-háború is szórta maga köré a nyomort és a kétségbeesést, s ez a *Kevevára* lapjain is nyomot hagyott. A minden közösségi problémára érzékeny Berkes József 1912 októberében tette közzé *A háború társadalmi megvilágításban* című fejtegetését,³⁸⁷ 1913 augusztusában *Háború után és előtt – Levél a Balkánról* címmel érkezett levél Szerbiából,³⁸⁸ 1914 márciusában pedig egy ismeretlen szerző *A háború tanulságai* címmel foglalta össze a Balkánon átélt borzalmakat.³⁸⁹ Három éve ropogtak már a fegyverek Kevevára közelében, amikor 1914. június 28-án megtörtént a szarajevói merénylet. A lap egy héttel későbbi számában, óriási részvét és megrendültség mellett *A nagy tragédia* címmel számolt be az eseményekről.³⁹⁰ Ettől kezdve – valamennyi napi- és hetilaphoz hasonlóan – a *Kevevára* esetében is címoldalra került a háború.³⁹¹ Azután eljött az idő, amikor az iszonyat a maga véres valóságában jelent meg Kevevára utcáin is: *Statáriális kivégzés Kevevárán* címmel a lap részletesen beszámolt a hazaárulás vétkében bűnösnek talált Bozsics Jakab 23 éves gör. kath. fiúmei hajókormányos kivégzéséről.³⁹² Egy héttel később már gondok voltak a lap megjelentetése körül,³⁹³ 1914. szeptember 27-i számában még vezető helyen közölte a hírt, miszerint Kevevára szerb ajkú polgárai Joanovich Sándor kormánybiztoshoz küldött üdvözlő táviratukban még biztosították őt hazaszeretetükről, Magyarországhoz és a magyar nemzethez való hűségükről.³⁹⁴ Ez volt az 1912. január 21-én indult Kevevára utolsó száma. A köréje csoportosult tanítók, tanárok, hivatalnokok és egyházi méltóságok színes sereglete azonban talán mégsem tűnt el nyomtalanul a háború borzalmas poklában.

387 BERKES József: *A háború társadalmi megvilágításban. Kevevára*, 1912. október 27. 1–2.

388 *Háború után és előtt – Levél a Balkánról*. Vranja, július közepén. *Kevevára*, 1913. augusztus 3. 1–2.

389 -ck: *A háború tanulságai. Kevevára*, 1914. március 15. 1–2.

390 *A nagy tragédia. Kevevára*, 1914. július 5. 1–2.

391 Kiáltvány – A magyar királyi kormány. *Kevevára*, 1914. augusztus 2. 1.; BERCHTOLD gróf: A hadüzenet. *Kevevára*, 1914. augusztus 2. 1–2.; K. P.: *Háború. Kevevára*, 1914. augusztus 2. 2.; J.: *A háborúért. Kevevára*, 1914. augusztus 9. 1–2.; K. P.: *Krónika (a háborúról). Kevevára*, 1914. augusztus 16. 1–3.

392 *Statáriális kivégzés Kevevárán. Kevevára*, 1914. augusztus 16. 2.

393 *A Kevevára múlt vasárnapi száma nem jelent meg! Kevevára*, 1914. szeptember 20. 1.

394 *Kevevára szerb ajkú polgárainak. Kevevára*, 1914. szeptember 27. 2.

Hogy a maga korában mi is volt a *Kevevára* című hetilap? Az Al-dunai magyarság eleven lelkiismerete. Ahogyan az újság *A sajtó* című tárcájában megfogalmazta:

„A sajtó maga az élő nemzet. Amilyen a nemzet, olyan a sajtója, és megfordítva. A nemzet kíváncsi, a sajtó pedig az összes életmegnyilvánulása a sajtóban tükröződnek vissza. Egészséges sajtó, egészséges lelket képes belehelni a nemzet testébe. Romlott sajtó a fertőző bacillusok egész seregét viszi magával, s megmértelyezi azok lelkiéletét, kiknek szellemi táplálékul szolgál. Nincs könnyebb, mint fogékony lelket hálóba keríteni a sajtó hatalmával.”

A *Kevevára* rövid története során felemelte, alakította és formálta a vidék egész társadalmi életét. Felelős szerkesztője Jakabfy Ernő – akiben minden bizonnyal a cikk íróját tisztelheti a kései olvasó – rámutatott: „a sajtónak minden más érdektől függetlenül, egyedül az igazság és a közjó szolgálata legyen a vezérelve”.³⁹⁵ Tucatnyi írástudó embernél több soha nem szolgálta a lapot, ebben a meggyőződésben azonban egyek voltak valamennyien.

395 A sajtó. *Kevevára*, 1913. június 22. 1–2.

4. Polgárok talpig harangszóban

Óbecse magyar sajtója

Járatlan utakra téved az, aki Óbecse múltjának történeteit keresi a mögöttes időben. Akit érdekel a hajdani mezőváros históriája, népének élete, kultúrája és hagyományvilága, annak félbemaradt történetek kusza szövevényében kell rendet teremtenie. A múlt kutatója – végig a Tisza-mentén – nincs abban a helyzetben, hogy kényelmes karosszékbe merülve fellapozza régi monográfiák testes köteteit, vagy maga elé terítse a roskadozó levéltárak vaskos fölióit. Nem merülhet el balladagyűjtemények vagy csokorba gyűjtött népdalok világában sem, mint ahogyan nyomtalanul eltűnt – sok egyéb mellett – a pásztorkodás vagy a halászélet emléke is. Érezhette ezt százharminc évvel ezelőtt a messzi vidékről a városunkba került Szászy István, választott községi orvos is, amikor – hiányolva a tiszai balladákat – Perő Terka négy történetében énekelte meg mindazt, ami nélkül elképzelhetetlen a táj emberének élete: a szerelmet és a hűtlenséget, a csalást és megcsalottságot, a bosszút, a halált és a feloldhatatlan lelkiismeret furdalást. (Kapott is érte a poéta hajnalra hódolóitól virágsokrot háza bejáratának kilincsére!) Ám bármily szép is volt ez a költői vállalkozás, a történeti hűség igénye más utat rendel az érdeklődőnek.

Elképzelhetetlenül mély homály fenekéről kell előkaparni az apró tényeket annak, aki okszerű láncolatát keresi a történelmi múltnak, s ez már magáról a múltunk jellegéről is sok mindent elárul. Óbecsén és környékén, a Tisza-mentén soha nem volt olyan rendigényű – és rendteremtő erejű – az élet, hogy követhető emlékeket hagyott volna maga után. Jellemző, hogy nem találtatott egyetlen óbecsei polgár sem – pap, lelkész, tanító, ügyvéd, banktisztviselő, kereskedő, hivatalnok vagy postai alkalmazott – aki emlékiratot hagyott volna maga után, aki érdemesnek tartotta volna életének történetét, a közösséghez tartozás élményét írásban is megörökíteni. És mégis: vannak bámulatba ejtően szép és gazdag életpályák, melyeknek érdemes a nyomába szegődni. Újságokba, jegyzőkönyvekbe, iskolai évkönyvekbe rejtett események segítenek felépíteni a vélt életutak történeteit, az egyén és a közösség sorsának emlékezésre érdemes epizódjait. Ám ehhez is meg kell lelni magukat a forrásokat, ami ugyan csak törekeny lehetőség.

Óbecse a Bácskában, a Ferenc-csatorna tiszai torkolatánál fekszik, kereskedelmi utak kereszteződésében, tiszai átkelővel. Törökbecsével közös kikötőjéből Budapestre és Bécsbe szállították a bácskai búzát, ez tette nevét messze földön ismertté. Lakosainak száma Pál Tibor adatai szerint 1850-ben az osztrák népszámlálás adatai szerint mindösszesen 10.980 (Zentái már 16.326), a sajtó megjelenésének éveiben 1890-ben pedig már 16.965 (Zentái már 25.725). Nemzetiségi összetétel szerint 1857-ben 5488 magyar, 5167 szerb, 128 német és 197 zsidó élt, 1890-re ez az arány lényegesen megváltozott: a városban 10.637 magyar, 5827 szerb, 415 német mellett zsidó lakost nem tartottak számon, volt viszont 68 egyéb származású egyén.³⁹⁶ Óbecse a kiegyezést követő években szinte vonzotta magához a szabad munkaerőt, egyrészt a mezőgazdaság szippantotta fel a munkások ezreit, másrészt a Tisza-mentén ekkor kezdődött az árvízmentesítő munkálatok keretében kiteljesedő, államilag szorgalmazott köz-

³⁹⁶ PÁL Tibor: A lakosság és a demográfiai körülmények Óbecsén 1849 és 1890 között. *Bácsország*, 1999. 11–12. 9–14.

munkaprogram is. Megjelent a maga polgári világképével a vállalkozó ember, aki saját határozott elképzelései szerint alakította a maga világát és a környezetét, amelybe beletartozott a tájékozódás és a társadalmi érintkezés igénye is. Mindamellett Óbecse a Ferenc-csatorna képezte magyar–szerb nyelvhatáron feküdt, ahol különös erőfeszítéseket követelt a magyar nemzeti történelem, a magyar kultúra és hagyományvilág ápolása és fejlesztése.

Az óbecsei ember életének apró és hatalmas történeteit a helybe kiadott sajtó őrzi a leghívebben; de hát hol vannak az újságok, hogy fellapozza őket a történeti érdeklődő? Óbecse sajtótörténete jószerével máig feltáratlan. Pál Sándor 1989-ben megjelent *Bečejska bibliografija – Becse bibliográfiája 1805–1944* című, a vidékünkön mindenképpen úttörő munkája záró fejezeteként közölte a *Becsei nyomdászat 1879–1944* című tanulmányát, ám ebben is csak érinti városunk újság- és lapkiadásának történetét.³⁹⁷ Kapcsolatokat tárt föl lapkiadók, szerkesztőségek és nyomdák között, periodika-történettel érdemben azonban ő sem foglalkozott. Ennek ellenére éppen Pál Sándor figyelmeztetett: ha városunkban lett volna nyomda, az első lap a ténylegesnél két évtizeddel korábban, 1860 táján jelenthetett volna meg. A források szerint ugyanis Đorđe Radić (Radics György) a *Srpski dnevnik* 1861. szeptember 6-i és 22-i számában előfizetési felhívást tett közzé a megalapítandó *Seljak* című lapra. A későbbi szerkesztői üzenetekből kiderül, Radics már a lap megjelenése előtt áttette székhelyét Ó-Becseről Újvidékre, feltehetően a helybeli adottságok – elsősorban a megfelelő nyomda – hiánya kényszerítette őt a város elhagyására.³⁹⁸ Az 1867-es kiegyezés és a Tiszai Koronakerületnek – a districtusnak – az 1870-ben történt pénzbeli megváltása általi felszámolása kellett ahhoz, hogy megnyíljanak a polgárosodás, a polgári vállalkozás előtti lehetőségek. Az úrbéri jogok megváltásával (megvásárlásával) Ó-Becse³⁹⁹ – és vele együtt valamennyi Tisza-menti település – a maga ura lett; a kincstár iránti kötelezettségén kívül semmilyen földesúr iránt nem volt elkötelezve, a mezővárost megillető földterülettel, s az azokból származó jövedelmekkel maga rendelkezett. Az 1870. február 26-án aláírt *Váltási szerződés* (és az 1870. XXVI. t. cz.) szabaddá tette Ó-Becse polgárait, megteremtve ezzel a szabad vállalkozás, a polgári felemelkedés lehetőségét.

Ezzel együtt is tizenkét esztendőnek kellett elmúlnia ahhoz, hogy a vármegye székhelyén, Zomborban megjelenő *Bácska* hírül adhassa: a magyar földművelők számára *Bácskai Gazda* címmel gazdasági lap fog megjelenni Ó-Becsen. A hír szerint „Zsótér Andor szerkesztése alatt havonként kétszer megjelenő gazdasági szaklap indult meg. Évi ára 3 frt. Az első szám úgy van összeállítva, hogy minden paraszt gazdának érdemes járnia.” A tudósító, vagy a *Bácska* szerkesztője még hozzátette: „Vajha fönnmaradhatna!” – ami a megbukott lapkezde-

397 DR. PÁL SÁNDOR: *Bečejska bibliografija – Becse bibliográfiája 1805–1944*. Becse – Városi Múzeum és Képtár, 1989. 255. *Becsei nyomdászat 1879–1944*; 223–235.

398 Uo., 223–224. – Radics Györgyöt Đorđe Radić néven jeles közgazdászként tartja számon a szerb történetírás. Az 1839. április 22-én Nagy-Becskereken született és Prágában tanult tudós, közgazdasági ismereteit svájci, franciaországi, belgiumi, hollandiai és németországi tanulmányútja során mélyítette el. Ezt követően Szerbiában telepedett le, ahol előbb Pozsarevácon, majd Kraljevóban, ezt követően pedig Montenegró fővárosában, Cetinijében is gazdasági iskolát alapított. Érdemének tekintik, hogy a két délszláv államban ő alapozta meg a mezőgazdasági tudományokat, ezért még életében a Szerb Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választották. 1867-ben Újvidéken nyomtatta ki fő művét, a *Vodja pri gazdovanju* (*Gazdasági útmutató*) című munkáját. A *Seljak* című lapot 1862-től jelentette meg.

399 A város neve 1902-ben központi rendelet alapján Ó-Becseről Óbecsére változott. Tanulmányomban – ennek megfelelően – mindkét változatot használok, s ez sajtótörténeti szempontból is lényeges. Az *Ó-Becse és Vidéke* című lap 1902. június 1-től *Óbecse és Vidéke* címen jelent meg, s ez a kettősség a további hivatkozásokban is szerepel.

ményezések gyakoriságára is utalhat.⁴⁰⁰ A hírlap – melynek egyetlen példánya sem lelhető meg a közgyűjteményekben⁴⁰¹ – meghatározó szerepet játszott a később járásosztási perként elhíresült közlegelői kisajátítás nagy-nagy háborúja első szakaszában. Az ó-becsei Pesti István 1883 márciusában arról számolt be a *Bácska* olvasóinak, hogy a járásosztás ügye végzetesen megosztotta a város lakosságát, s ebben nagy szerepe volt Zsótér Andornak is.

„Az Ó-Becsén megjelenő Bácskai Gazda, az ó-becsei gazdasági társulat közlönye folyó évi 3-ik számában a járásfelosztás kérdésével foglalkozván, minden betűjéből a szándékos félre vezetés, az osztás mellett feltűnően meleg érdeklődés és a dolgoknak nem igazi színökben való feltüntetése foglaltatik. [...] A Bácskai Gazda szerkesztője Zs. A. [...] a gazdasági társulat elnöke is egyszersmind; a vezércikk senki által aláírva nem lévén, feltehető, hogy a lap vezércikkeit maga a szerkesztő írja, s tekintve az egész cikket végig ömlő, az osztást mindenkiére ráerőszakoló hangulatot, lehetetlen az embernek el nem nevetnie magát.”⁴⁰²

Ebből vita kerekedhetett, mert Pesti István hamarosan megjelentette viszontválaszát is.⁴⁰³ Fárbás József visszaemlékezésében úgy szerepel, hogy Zsótér Andor „Bácskai Gazda címen gazdasági és szépirodalmi lapot indított 1884-ben, s bár nem sokáig élt e lap, [...] de úttörő volt itt a kultúrpusztaságban”.⁴⁰⁴ Megállapítása azonban tévesnek bizonyult, a *Bácskai Gazda* létezéséről 1882–1883-ból vannak adatok, a lap 1884-ben már nem jelent meg.

A dúsgazdag földbirtokos – a reánk maradt emlékezet szerint – valójában istápolója és gyámoltója volt a városnak. Zsótér Andor ősi szegedi család sarja volt – atyja, idősebb Zsótér Andor kiérdemelte és királyi adományként büszkén viselte a magyar nemesi rangot, a szatymazi előnevet –, a földművelés mellett gabonakereskedéssel is foglalkozott, s hajózási vállalatával a vízenjáróknak ahhoz a legendás társaságához tartozott, akiknek Tömörkény István külön könyvet is szentelt. Az ifjú Zsótér Andor gazdasági tanulmányai elvégzése után szinte benősült Ó-Becsébe, feleségül vette a gazdag Ginder Ignác egyetlen leányát, és ezzel bebocsátást nyert a Tisza-menti város elit társaságába. Az ifjú vő azzal hálálta meg az iránta tanúsított jóindulatot, hogy az első pillanattól kezdve minden tudását a városi közélet javára fordította: első volt, aki megszervezte Ó-Becse gazdátársadalmát. Ő alapította meg az első világháború végéig példaszerűen működő Gazdagkört, és – ahogyan életrajzírója, Fárbás József fogalmazott –: „műveltségével, szép tudásával, okos, gyakorlati gazdálkodásával oktatója, példaadója volt a gazdaközösségnek”. Felvilágosult gondolkodása és a közösség iránti elkötelezettsége alakját hamar a figyelem középpontjába állította, olyannyira, hogy vidékünk polgári felemelkedésének évtizedeiben Szulik Józseffel, Milkó Ignáccal és Grünbaum Pállal együtt vezetői és irányítói voltak „minden hazafias, politikai, közéleti és társadalmi mozgalomnak”.

400 Bácskai Gazda – Gazdasági lap magyar földművelők számára. *Bácska*, 1882. június 6. melléklet 2.

401 Simonyi Mária a magyar politikai sajtó történetéről írt monográfiájában az olvasható, hogy „a lap fennmaradt példányai az óbecsei múzeum könyvtárában találhatók”, onnan azonban az 1960-as évek végén eltűntek. Simonyi Mária munkájában – átvéve és tovább bonyolítva Fárbás József tévedését – úgy vélte, a Bácskai Gazda 1884–1888 között jelent meg, a *Bácska* idézett híradása azonban egészen mást bizonyít. – SIMONYI Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Tóthfalva – Logos, 2003. 299–300.

402 PESTI István: Néhány szó az ó-becsei járásosztás kérdéséhez. *Bácska*, 1883. március 20. 2–3.

403 PESTI István: Viszont válasz-féle – Ó-Becse, 1883. április 9. (Válasz a Bácskai Gazda cikkére). *Bácska*, 1883. április 17. 1–2.

404 FÁRBÁS József: Id. Zsótér Andor nagybirtokos. *Tiszavidék*, 1932. április 17. 3.

Egyik lelkes támogatója, majd öt évig elnöke is volt a *Magyar Népkörnek*, élére állt a könyvtármozgalomnak, és támogatott minden kulturális megmozdulást. Így került sor a *Bácskai Gazda* lapkezdeményezésre is, majd amikor ez nem sikerült, lelkesen támogatta Szulik József, Grünbaum Pál és Löwy Lajos már szerencsésebb csillagzat alatt megszületett lapalapítása tervét, az *Ó-Becse és Vidéke* megjelenését, melybe azután Öreg Agrárius néven írásaival is szerepelt.

Halálakor Óbecse közönsége nevében így búcsúzott tőle az *Óbecse és Vidéke* cikkírója: Zsótér Andor

„elévülhetetlen érdemeket szerzett a polgári fiúiskola létesítése és felvirágoztatása körül, amely az ő elnöksége alatt példás virágzásnak indult. Szeretettel foglalkozott az egyetlen felsőbb iskolánkkal, de amikor látta a község szűkmarkúságát, fájó szívvel vált meg terhes állásától. A rkath. hitközségnek is több éven át tevékeny tagja és a rk. iskolaszék világi elnöke volt.”

Fordult azonban a világ kereke, új idők jöttek, amelyben Zsótér Andor már nem érezte jól magát, ezért elhagyta Óbecsét, és az ősi fészekbe, Szegedre költözött. 1907. április 13-án onnan érkezett a halálhíre: „Idősb szatymazi Zsótér Andor nagybirtokos, helyi társadalmunk egyik legtiszteltebb és legtekintélyesebb tagja [...] elhunyt.”⁴⁰⁵

4.1. „Közszellemet alkotni és azt maradandólag fenntartani”

Ó-Becse és Vidéke

A vármegye hivatalos közlönye, a Zomborban megjelenő *Bácska* 1888. június 5-én a harmadik oldalon egyetlen rövid mondatban tájékoztatta olvasóit, hogy „Ó-Becse és Vidéke cím alatt dr. Grünbaum Pál július 1-jén társadalmi lapot indít”. Egy hónappal később már kész tényként közölte: „Ó-Becse és Vidéke cím alatt új társadalmi vegyes tartalmú hetilap indult meg július 1-jével Ó-Becsen dr. Grünbaum Pál szerkesztése mellett. Előfizetési ára egész évre 4 frt.”⁴⁰⁶ A lap első száma mindjárt hat oldalon jelent meg, két oldalas hirdetési melléklettel, ami önmagában is a gazdasági érdekeltséget jelezte. Felelős szerkesztője Grünbaum Pál volt, társszerkesztőként Grósch Vilmost, főmunkatársként pedig Rózsa J. Dezsőt jegyezték. Grósch Vilmos a város akkori helyettes jegyzője hamarosan – egyéb irányú elfoglaltságára hivatkozva – 1888. augusztus 12-én lemondott társszerkesztői tisztségéről, helyébe a nagy tekintélyű tanító, Szűcs János lépett. Az *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. szeptember 9-től Grünbaum Pál felelős szerkesztő irányításával, Szűcs János társszerkesztő közreműködésével jelent meg. Nyomatott Löwy Lajos könyvnyomdájában, kiadóhivatalként ugyancsak Löwy Lajos könyvnyomdája és papírkereskedése van feltüntetve.

A lapkezdeményezés mögött három személy összefogása állt: Grünbaum Pál hatalmas becsvágytól fűtött ifjú, aki nem sokkal korábban nyitott ügyvédi irodát Ó-Becsen, Szulik József apátplébános, akkor már országos hírnű költő, közkézen forgó irodalomtörténeti tankönyv szerzője és Löwy Lajos nyomdatulajdonos. Maga Grünbaum Pál – akkor már Galambos Pálként – 1908-ban, Löwy (Lévai) Lajos nyomdász halálakor így emlékezett az indulásra:

405 Idősb Zsótér Andor. *Óbecse és Vidéke*, 1907. április 14. 2., 4.

406 Ó-Becse és Vidéke. *Bácska*, 1888. július 6. 2.

Gombos Béla szolgabíró nem rejtette véka alá a lappal szembeni fenntartásait: „Emlékszem a bajai diák életemből, milyen a vidéki újságírás” – mondotta némi iróniával. Debelyácsky Izidor figyelmeztette: „Nem lesz rossz ügyvéd úr, amíg tisztességesen csinálják a dolgukat. De ha komiszkodnak – mint sok kis lap szokta –, akkor röviden elbánunk majd magukkal.” Csupor Gyula ügyvéd, akkor már országosan ismert költő, visszafogottan üdvözölte a kezdeményezést, igazából azonban sosem nézte jó szemmel az ó-becsei lap indulását. Vissy Károly kerületi királyi közjegyző, Milkó Ignác járási orvos, Zsótér Andor földbirtokos és Dörner Márton postamester azonban „lelkes örömmel üdvözölték az eszmét, de mindenekfelett babajgatott, gyámolított, lelkesített és szívvel-lélekkel oldalunk mellé állotta boldogult Szulikot. Kibékült azzal, hogy én zsidó gyerek voltam.”⁴⁰⁷

A harmadik szám megjelenését követően azután egy eddig titokzatos – s. – szignójú szerző, akinek első tudósítása 1887. szeptember 20-án jelent meg a *Bácskában*,⁴⁰⁸ s akit a zombori szerkesztő hónapok múltán is arra kért „Legyen szíves a nevét tudatni!”,⁴⁰⁹ az – s. – mögött rejtőzködő Fárbás József az *Ó-Becse és Vidéke* megjelenését így méltatta:

„Nagy falu, nagy mezővárosban laktunk eddig, folyó hó elseje óta azonban a nagy városok sorába léptettünk elő, legalább részesültünk abban a kedvezményben, amiben nem minden város [részesül]. Abban tudniillik, hogy reggeli kávénk mellett Ó-Becse és Vidéke című lapot minden vasárnap kényelemmel, alaposan, á-tól z-ig elolvashattuk. Büszke érzet fog el bennünket, olvashatván saját lapunkat, mely kimerítően tárja elénk egy egész hét mozzanatait.”

A tudósító úgy vélte, jó szolgálónak, „jó katonának, sőt, népfelkelőnek is be fog válni” a lap, feltéve, ha kerüli a személyeskedés legcsekélyebb szándékát, ha ápolja és fönntartja a nemzetségek közti egyetértést, s ha távol tartja magától a vidéki lapokra oly jellemző pártoskodás borzalmas indulatait. „Hogy a lap szükséges-e?” – kérdezi a cikk írója – nos, erről a városban erősen megoszlanak a vélemények. Ő, a fölvilágosult néptanító azonban úgy látja: oly korban élünk, amikor „a legcsekélyebb szellemi termelék is hasznos [...]. Ha pedig valami hasznot hajt, ez mindenesetre anyagi vagy szellemi tekintetben nyereség. Vagyis pótolása valaminek, ami eddig hiányzott, vagyis ami szükséges volt, így Ó-Becse és Vidéke megjelenése szükséges volt.” Annál is inkább, mert megjelenésével „az olvasók, a szellemi munkások száma szaporodik, az ember nemesedik, a társadalomnak hasznos tagjává válik, s ebben az egyedüli érdem Ó-Becse és Vidékét illeti meg. [...] Üdvözljük tehát újszülöttünket, s többrendbeli 10–50 és több éves jubileumot is kívánunk neki.”⁴¹⁰

Ugyanő, Fárbás József, Óbecse jeles krónikása, négy évtizeddel később, így emlékezett a harmincegy évfolyamot megélt, és 1918-ban megszűnt hetilapra – melynek mindvégig ő volt az egyik leghűségesebb tudósítója –: „Abban az időben ez nagy újítás volt, és szenzáció számba ment, hogy egy községben is (bár a Bácskának legnagyobb falujában) fenntartható és előállítható legyen egy rendes, nívón álló helyi hírlap.” Nem csak azért volt nagy esemény az *Ó-Becse és Vidéke* megszületése és életrevalóságának bizonyossága, mert mögötte állt egy

407 CATÓ: Emlékezés a mi kiadónkról – Lévai Lajos 1853–1908. *Óbecse és Vidéke*, 1908. április 19. 2.

408 – s. –.: Ó-Becse, 1887. szeptember 15. *Bácska*, 1887. szeptember 20. 3. A Tanügyi mozgalmak című rovarban.

409 – s. –.: Iparoktatásunk. Ó-Becséről írják. *Bácska*, 1888. január 10., 2–3. – Nem derül ki, hogy Fárbás József eleget tett-e a felszólításnak. Feltehetően igen, hisz ezt követően éveken át lelkiismeretes tudósítója maradt a Bácskának, akkor is, amikor az Ó-Becse és Vidéke főmunkatársa volt.

410 – s. –.: Ó-Becse, 1888. júl. 14. *Bácska*, 1888. július 17. melléklet 2.

olyan nyomda (Löwy Lajos nyomdaintézete), amilyennel a környék városai közül senki sem büszkélkedhetett, hanem azért is, mert a város lakossága már eljutott a polgárosodásnak arra a fokára, amikor a világban történő tájékozódás a mindennapi igények szintjén jelentkezett, s a polgár, a tájékozódását biztosító sajtóra költeni is hajlandónak bizonyult.⁴¹¹ Bács-Bodrog vármegyében akkoriban csak a zombori *Bácska* (1878), a szabadkai *Bácskai Hírlap* (1880), az újvidéki *Újvidék* (1885) és a zentai *Zentai Friss Újság* (1886) jelentek meg, és teremtettek maguknak olvasói kört.

A felelős szerkesztő, Grünbaum Pál – aki később Galambosra magyarosította a nevét⁴¹² – ugyan aláírásával nem jelezte, de minden kétséget kizáróan ő fogalmazta meg a lap első, programadó vezércikkét. *Mi a célunk?* – kérdezte, s azonnal felelt is rá –: a községi társadalom tökéletesítése.

„A helyesen berendezett községi társadalom mellett találjuk az egyének életében is a helyes berendezést – fejtette ki a programját. – Ott, ahol az egészséges alapon nyugvó községi társadalom jó létnek örvend, ott az egyesek nyomorán is könnyen segítve van. Hol a községi társadalmat a kor kipróbált irányeszméi vezérlik és a tiszta erkölcs tana hatja át – ott az egyesek szellemi élete vissza nem maradhat, el nem korcsosodik, és ott az egyes ember érzelmi világában is csak nemes célok után törekszik. Nekünk tehát az a legerősebb meggyőződésünk, hogy az egyes ember élete el nem választható a községi társadalom életétől, épp ezért *első törekvésünknek* is oda kell irányulnia, hogy ezen községi társadalom tagjaiban azon tudatot ébresszük és erősítsük, hogy nekiük épp úgy kell gondolkodniuk a magok községi társadalmi életök fenntartásáról, mint a saját életök jóvoltáról. Ezen tudat ébresztése és erősítése az úgynevezett közszellem megteremtése és fenntartása. Közszellemet alkotni és azt maradandólag fenntartani csak akkor lehetséges, ha abban a közszellem kiművelésében kizárólag az üdvös, nemes, igazságos és mindenek felett erkölcsös célzatok egyedül az irányt adók.”

A közszellem építése azonban Grünbaum Pál szerint nem lehet egyes, egymástól elszigetelten élő emberek feladata, megfelelő „organum” kell ahhoz, hogy a tervek, a szándékok, a gondolatok és a törekvések közkinccsé váljanak. Erre a legmegfelelőbb fórum a sajtó, hiszen annak eredendő lényege, hogy

„egyszerre képes tolmácsolni az illető társadalom kiváló tagjainak szellemét [...]. Csak a sajtó segítségével juthat el a kiválóbbak lelke a többé-kevésbé visszamaradottakhoz, és ott, hol homály honolt, világosság lesz. Hogy ez elérhető legyen, a társadalom ama kiváló tagjainak egyetértésére van szükségünk, azon egyetértésre, melynél egyaránt tisztelve marad mindenkinek a közjólétre irányzott elve és véleménye, akármely vallás, nemzetiség, faj- vagy osztályhoz tartozzék.”

Az eszmék kicserélésének igazi tere más nem lehet, mint a sajtó. Íme a sajtó lényegének jelentősége! Ezért döntött úgy, hogy a Tisza-parti városban útjára indítja az *Ó-Becse és Vidéke* című hetilapot, fórumot teremtve ezzel minden, a közösség sorsát javítani igyekvő szándéknak.

411 – s. –: Kik írtak 40 év előtt a helyi lapban? – Emlékezzünk régiekről. *Tiszavidék*, 1929. március 31. 2.

412 *Névmagyarosítás* – Lapunk felelős szerkesztője nevét megmagyarosította. Erről a hivatalos lap augusztus 1-jei száma hoz értesítést amely szerint dr. Grünbaum Pál óbecsei ügyvéd és kiskorú gyermekei [...] vezetéknévüket Galambosra magyarosították. Így a mai számmal már a felelős szerkesztőnk: dr. Galambos Pál néven szerepel. *Óbecse és Vidéke*, 1904. augusztus 7. 3.

Szándékunk – fejtette ki a programját – azon „közakaratot kiművelni”, pártolni és gyarapítani, amely a községi társadalom folytonos gyarapítására törekszik.⁴¹³

Hogy miben látta Grünbaum Pál a községi társadalom helyzetének a javítását? Hosszan sorolta: mindenkor szorgalmazni fogják a szellemi élet gyarapodását, a népiskolák ügyének pártolását, a közoktatás színvonalának javítását, a helyi igényeknek megfelelő középtanoda fölállítást. A „jóizlés fejlesztése érdekében” külön rovatot szánnak „a művészet-irodalom nevezetesebb terményeinek, és *teremteni akarunk egy helyi szépművészeti és irodalmi életet.*” Fokozott éberséggel fognak ügyelni a gazdászatra, szorgalmazva annak fejlődését és gyarapodását, az igyekvő iparos polgárság ügyeinek támogatására, a kereskedelem fejlesztésére, a forgalom, az úthálózat állapotának javítására, a vasútépítésre, a közbiztonság fejlesztésére, és a „filantrópia” (a kórház, az aggok háza, az árvaház és a szociális segélyezés) intézményének megteremtésére. Továbbá:

„A jó egyetértés megteremtése végett törekvésünk lesz a mindennapi életben a politika és más viszályok által ébresztett ellentéteket a társadalmi téren kiegyenlíteni, egymás megbecsülését előmozdítani, a társas életet élénkíteni, szebbé, elevenebbé tenni, az egyesületi, körí, vagy szövötkézeti életet szabályozni, ellenőrizni, fejleszteni és véleményyt adni nekik.”

A sajtó biztosította nyilvánosság előtt minden igyekezetükkel azon lesznek, hogy

„a községek autonóm jogaitak egészen élvezhessék, a községi hatóságok tagjai teendőiket pontosan teljesítsék, hogy a községi képvisélet, illetve a képviselő testületnek akarata az legyen, mely leginkább megfelel a közösség akaratanak, hogy a községi ügyek elintézésénél valamely osztály-, vagy egyes ember külön érdeke a többi osztályok vagy polgártársak rovására soha tekintetbe ne vétessék”, hogy az előjáróság és a képviselők kötelessége legyen lelkiismeretesen ügyelni arra, hogy „a községi háztartásban a legszigorúbb takarékoság, és ne a rendszertelenség, a deficit és a polgártársak külön adóztatása uralkodjék”.

Különösen fontos ez most, a „jelenleg létkérdésként fennforgó *legelőelkülönzési* ügy” esetében, mely egyformán érinti „a birtokosok jogait, a közönség érdekét, és a zsellérek helyébe jutott szegény néposztály jóvoltát”.

Így indult tehát útjára 1888. július elsején az *Ó-Becse és Vidéke* című hetilap. Kezdetben mindössze kettősszáz–háromszáz példányban nyomták ki, de amikor – a helyi érdekeltségből eredően – fölénybe került a központi, jószerevel Budapestről érkező lapokkal szemben, példányszáma ezerre is felkúszott. A helyi újság a sikerét minden bizonnyal annak köszönhetette, hogy – híven a felelős szerkesztő ígéretéhez – nem szegődött (legalább is látványosan nem) a politika szolgálatába. Ó-Becse mindenkor biztos bástyája volt a kormányzó szabadelvű pártnak – Grünbaum Pál az 1901-ben megtartott követválasztáskor a párt színeiben meg is mérettette magát – lapját azonban soha nem engedte át az indulatos pártvitáknak. Az 1888 végén készült számvetésben a szerkesztőség büszkén állapította meg: az elmúlt fél év során nemcsak a vidék tollforgató férfúinak a rokonszenvét, hanem hathatós pártfogását is megnyerték.

⁴¹³ Mi a célunk? *Ó-Becse és Vidéke*; 1888. július 1. 1–3.

„Biztosítottuk tehát a lap szellemi fennmaradását. [...] Addig, míg a nagy közönség ízlésének egy minden párton kívül álló, minden harag és gyűlölet nélkül vezérelt, minden osztály és társas kör jogos igényeit kielégítő lap tetszeni fog, addig lapunk fennmaradása anyagilag is biztosítottnak mondható. Veszni csak akkor fog, ha vidékünk társadalmában a közönség ízlése oda fog fajulni, hogy inkább hajlandó látni és olvasni a személyek elleni harczot, gyűlöletet, inkább az osztályok elleni izgatást, a társas körök közti ellenszenves versenyt. Óvja a nagy gondviselő vidékünk társadalmát az ízlés eme elfajulásától” – állapította meg minden bizonnyal ezúttal is Grünbaum Pál felelős szerkesztő.⁴¹⁴

További egy év elmúltával már az is kiderült, hogy az *Ó-Becse és Vidéke* anyagilag is független maradhatott, nem szorult rá sem befolyásos személyek, sem intézmények vagy testületek, még kevésbé a pártok anyagi támogatására, hogy azért cserébe meggyőződését és függetlenségét kívülálló érdekeinek alárendelje. A szerkesztőség úgy látta, ha következetesen kitartanak a közjó szolgálata mellett, mindig számíthatnak a lakosság érdeklődésére, s amíg kitart mellettük az érdeklődés, a szabad szó jogát sem kell feláldozni.⁴¹⁵

Az *Ó-Becse és Vidéke* egyik 1897. december 5-én megfogalmazott szerkesztői üzenetében bizonyára olvasói érdeklődésre közölte: lapjuk soha nem vette igénybe azokat a Budapesten készített „könyomatos” lapokat, melyek elsősorban a vezércikkek és a tárcairodalom tekintetében nyújtanak támogatást a vidéki hírlapoknak. „Mi 10 év óta e könyomatos lapot igénybe nem vettük – írta a szerkesztő –, de elő sem fizetjük, mivel kicsiny, de eleven társadalmi életünkben mindig találunk elegendő témát is, de írók is, akik rovatainkat a könyomatos irodalmi színvonalon felül álló dolgozataikkal betöltik.”⁴¹⁶ Egy hónappal később, az 1898. esztendőre szóló előfizetési felhívásban a főszerkesztő kiemelte: az *Ó-Becse és Vidéke* legfőbb feladatának a város és a járás érdekeinek szolgálatát tekinti, ezért elsősorban a helyi események bemutatását tartja feladatának.

„Hírlapírói önérzettel büszkeségünknek tartjuk, hogy a lapunk élén mindig eredeti és közvetlen közönségünket érintő kérdésekkel foglalkoztunk, amit lehetővé tesz egyrészt városunk változatos és fontos kérdésekben bővelkedő közügye, másrészt munkatársaink elismerésre méltó tevékenysége. Tárczarovatunk abban különbözik a könyomatosok után dolgozó vidéki hírlapokétól, hogy folyton eredeti közleményeket hoz.”⁴¹⁷

Eredeti, és az esetek többségében helyi, esetleg vármegyei szerző munkáját – teszi hozzá a kései elemző! Az 1899. esztendő eredményeinek összefoglalásakor a szerkesztő ugyancsak kiemelte: mindenkor nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy a községi ügyeket, különösen a képviselőtestületi közgyűléseket részletesen ismertessék. Az év során tizenkilenc községi és hét vármegyei közgyűlésről közöltek részletes tudósítást. A beszámolók – akárcsak a vezércikkek – legnagyobb része név és jegy nélkül jelentek meg, tehát valamelyik szerkesztő vagy belső munkatárs tollából eredtek. Egyebek mellett ezért volt a maga idejében az *Ó-Becse és Vidéke* a vármegye egyik legszínvonalasabb hírlapja.⁴¹⁸

414 Visszapillantás. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. december 30. 1–2.

415 Pro domo. *Ó-Becse és Vidéke*, 1890. január 5. 1–2.

416 Szerkesztői üzenetek. *Ó-Becse és Vidéke*, 1897. december 5. 5.

417 Előfizetési felhívás. *Ó-Becse és Vidéke*, 1898. január 2. 1.

418 Sz–y.: A letűnt év – Visszapillantás. *Ó-Becse és Vidéke*, 1899. január 1. 2.

4.2. Cató, a felelős szerkesztő – és a társai

Grünbaum Pál kiváló érzéssel szerkesztette a hetilapot. Első, Cató-ként aláírt, a képviselő testület üléséről készített beszámoló jellegű vezércikkében leszögezte: „Egyszer s mindenkorra tudtára adom azoknak, akiket illet, hogy a felelős szerkesztő kegyelméből nekem adott ezen rovatban nemcsak ma, hanem bármikor úgy fogok írni, hogy az kizárólag az én hangulatomnak feleljen meg.”⁴¹⁹ Vagyis: semmilyen befolyásolási kísérletnek nem fog engedni, és a lapot a saját meggyőződése és erkölcsi fölfogása szerint fogja szerkeszteni. Talán ezért történetelt, hogy Fárbas József, a hűséges pályatárs a közjó szolgálatának rendíthetetlen katonáját látta benne. „Alig volt városunk nyilván-életében közgazdasági, társadalmi, kulturális vagy jótékonyági mozgalom, amelynek megteremtése körül ott ne láttuk volna őt, az ő nagy és lelkes ambícióival, fáradhatatlan agilitásával és áldozatkészségével”⁴²⁰ – írta négy évtizeddel később a halotti búcsúztatójában.

Az óbecsei születésű Grünbaum Pál 1888 kora tavaszán reményekkel teli, ifjú ügyvédként nyitott irodát a város egy homályos szegletében. Huszonkilenc évesen tért haza Budapestről, ahol jogot tanult, s ahol az államtudományok neves tudósa, az íróként is népszerű Kenedi Géza irodájában végezte joggyakornoki éveit. A majdnem-földi pályatárs, a padói születésű jogtudor a *Pesti Hírlap* szerkesztőjeként lehetőséget biztosított a becsvágytól fűtött Grünbaum Pál számára tolla kipróbálására is, aki ily módon hazatértekor már rendelkezett némi újságírói tapasztalattal. Ügyvédi pályája szédületes gyorsasággal ívelt felfelé, hamarosan a Tisza-mente, majd az egész vármegye keresett, bűnügyekre szakosodott ügyvédje lett. „Bámulatos munkabírása volt” – írta róla a pályatárs –, az elkövetkező négy évtized során „sok üdvös dolgot valósított meg”; kezdeményezője és szorgalmazója volt szülővárosa Óbecse társadalmi és gazdasági felemelésére irányuló valamennyi megmozdulásnak. 1889-ben már az élére állt a vármegyei vasútépítési mozgalomnak, és a pályatársak tanúsága szerint neki volt köszönhető, hogy a Tisza-menti városok és települések bekapcsolódtak a vármegye vasúthálózatába. Az ő kapcsolatainak volt az eredménye, hogy Óbecse téli kikötőt, majd három irányba is kövezett országutat kapott, hogy a Ferenc-csatorna torkolatát Bácsföldváról Ó-Becsére helyezték át, s hogy utcáin megjelent a villamos-világítás. Szegényházat, középiskolát, jónevű népiskolákat teremtett a városnak, biztonságos intézményi alapokra helyezte az ármentesítést, s a Főtér környékén épített új paloták (bírószáki palota, posta-palota) és középületek révén kialakította a város polgári arculatát. Keményítő-gyárat létesített a városban, ám az 1896-ban leégett, a kender-, majd a cukorgyár megépítésére tett kísérletei azonban nem jártak eredménnyel. Pályája során szinte végig tagja volt a községi képviselő testületnek, s hosszú éveken át választott vármegyei képviselő volt. 1892-ben már az *Ó-Becsei első takarékpénztár* felügyelő bizottságának a tagja, s ettől kezdve egyre nagyobb szerepe volt a bankok által irányított pénzvilágban is. 1901-ben Tripolszky János elnök és Gombosfalvi Gonbos Béla vezérigazgató mellett aligazgatója,⁴²¹ 1908-ban pedig már ve-

419 CATÓ: A t. nagyteremből. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. július 29. 1–2., Cató első vezércikkét valójában már korábban a zombori lapban jelentette meg: CATÓ: Az ifúsághoz. *Bácska*, 1888. március 30. 1.

420 – s. –: Dr. Galambos Pál 1859–1931. *Tiszavidék*, 1931. május 10. 2–3.

421 Mihók-féle *Magyar Compass* 1901/1902. XXIX-ik évfolyam. A nagyméltóságú m. kir. minisztériumok által ajánlott, és az „Osztórák-Magyar Bank” és több pénzintézet által támogatott pénzügyi évkönyv. Szerkeszti dr. Galánthai Nagy Sándor; Budapest – Légrády Testvérek könyvnyomdája; I. rész. 1901: Bankok és takarékpénztárak a monarchiában, 920.; II. rész, 1902: Szövetkezetek, biztosító-, ipar- és közlekedési vállalatok, állam és városok pénzügye, 577–578.

zérigazgatója a 800.000 korona alaptőkével rendelkező *Kerületi hitelbank részvénytársaságnak*. Egy évvel később, 1909-ben – kiváló üzleti érzékkel – Galambos Pál átszervezte a város bankrendszerét, és a fúziók révén létrehozta az 1.300.000 korona alaptőkével rendelkező, több mint 320.000.000 korona éves összforgalmú *Ó-Becsei első takarékpénztár és hitelbankot*, melynek vezérigazgatóként azonnal az élére állt.⁴²² „Szerencsés gazdasági vállalataival ritka szép vagyont szerzett – írta róla halálakor Fárbás József –, és minta gazdaságot létesített. A Galambos udvar arról lett híres, hogy ott minden üzletág és forgalom összpontosult.”⁴²³ Nem csoda, hogy a társas élet minden szintjén – az egyesületi életben, a társaskörökben, a szociális segélyakciókban és a kulturális megmozdulásokban vezető szerephez jutott. 1889-től támogatója, mecénása volt az ifjú László (Laub) Fülöpnek, a pápai, a császári és a királyi udvarok későbbi keresett portréfestőjének, aki ifjúkorában, kezdő festőként négy-öt nyarat is Óbecsén töltött.⁴²⁴

Grünbaum (Galambos) Pál felelős szerkesztőként Cató néven írta nevezetes vezércikkeit, melyekben nem egyszer saját céljait és elképzeléseit fogalmazta meg. Az árvízmentesítési és Tisza-szabályozási szándékai és a szociális törekvései nyomon követhetők a publicisztikájában is, a két évtizedes, nagy járásosztás per utolsó tíz évének pedig hűséges krónikása volt. Az *Ó-Becse és Vidéke* tárcarovatában előszeretettel ostromozta a maradiságot és a vidéki szűklátókörűség megnyilatkozásait. „Szellemes, gyorskezü író volt. [...] Becse kultúrájáról, előhaladásáról, fejlődéséről nem lehet megemlékezni az ő neve kiemelése nélkül.”⁴²⁵ A felelős szerkesztő kiváló értelmiségi kört gyűjtött maga köré, ők biztosították az ó-becsei hetilap vármegyeszerte elismert színvonalát.

Szulik József apátplébános – aki legszebb álmai megvalósulását látta az *Ó-Becse és Vidéke* elindulásában – egészen 1890-ben bekövetkezett haláláig munkatársa volt a lapnak. Az ő *A jótékony szeretet* című versével a címoldalán jelent meg az első szám, élén a Szent Pál leveléből vett idézettel: „Ha szeretet nincs, semmi sem vagyok. / A szeretet soha nem szűnik meg.” Ennél szebb gondolattal a címoldalán kevés lap jelent meg akkoriban Magyarországon. A negyedik oldalon pedig a költemény kapcsán személyének, áldásos működésének a méltatása volt olvasható. A költemény hónapokkal korábban – 1888 Pünkösöd hétfőjén – Grünbaum Pál nagy pártfogójának, Kenedi Gézának ó-becsei felolvasóestje üdvözlő bevezetőjeként hangzott el. Az emlékezetes

„felolvasási est – volt olvasható a lap negyedik oldalának hírei között – minden kétséget kizáró módon igazolta, hogy városunk oly nagy intelligenciával bír, hogy országos híré író vagy művész bármikor nem csak elfogadni, de kitüntetni is képes, különösen, ha a mi szeretett prépostunk – mint maga is kitűnő író – az ily ünnepély élére áll.”⁴²⁶

422 Mihók-féle *Magyar Compass* 1909/1910. XXXVII-ik évfolyam. A nagyméltóságú m. kir. minisztériumok által ajánlott, és az „Osztrák-Magyar Bank” és több pénzintézet által támogatott pénzügyi évkönyv. Szerkeszti dr. Galánthai Nagy Sándor; Budapest, I. rész. 1909: Pénz és hitelintézetek, 1288.; Horvát-Szlavonország, 1289–1568.; II. rész, 1910: Biztosító-, ipar- és közlekedési vállalatok, állam és városok pénzügye, 907–909.

423 – s. –: Dr. Galambos Pál 1859–1931; Tiszavidék, 1931. május 10. 2–3.

424 KALAPIS Zoltán: *László Fülöp becsei és verbászi kapcsolatai – I. A gazdag jurista és a szegény piktor barátsága. Magyar Szó – Kilátó*, 1986. március 8. 16.; II. A becsei úrilaktól a lordok házáig. *Magyar Szó – Kilátó*, 1986. március 15. 17.

425 FÁRBÁS József: Dr. Galambos Pál ügyvéd és lapszerkesztő. *Tiszavidék*, 1933. március 12. 3.

426 SZULIK József: A jótékony szeretet. *Ó-Becse és Vidéke*; 1888. július 1. 1., 4.

A neves apátplébánosnak mindössze két év adatott, hogy megfontolt tanácsaival, költeményeivel és tárcáival hozzájáruljon a lap szellemi színvonalának emeléséhez. *A jótékony szeretet* című verse megjelenése utáni hetekben Szulik József, a közszeretben álló plébános orvosi javallatra, 1888 júliusában ifjúkori barátjával, Parcsetich Félix újvidéki főszolgabíróval és annak családjával Karlsbadba utazott,⁴²⁷ ahonnan *Karlsbadi leveleit* küldte az *Ó-Becse és Vidéke* című lapnak, melyekben kultúrélményeinek eleven és színes összefoglalóit nyújtotta. A gyógyfürdőben reggel hat órakor kezdődik az ivókúra, a „Gänzemarsch”, ilyenkor a kútnál találkoztak a régi és az új ismerősök – s egyszerre határtalan derűvel kezdődött a fürdői társas élet.

„A rózsák egyik szép díszét képezik Karlsbadnak – írta a lélekben mindig szárnyaló plébános –, s ezek most vannak legszebb pompájukban. Óriási csokrokat visznek kezeikben a nők, s alig van férfi is, nő is, akinek keblén, kezében vagy gomblyukában rózsza ne ékeskednék. Egész rózsatelep virul, amint a városból kiérünk, s a szabadban elszórt étkező helyek felé haladunk.”

Elragadtatással számolt be marienbadi kirándulásáról, nem titkolva, hogy Marienbad a számára kedvesebb hely Karlsbadnál, sokkal derültebb, amennyiben díszes palotáit csak egy sorban építették, kitűnő látványt biztosítva ezzel átellenben lévő erdős hegyoldalra. „Sétányai szint oly szépek, mint a karlsbadéi, de vendégei száma fele, vagy harmada; de azért jó volna, ha honi fürdőinket ennyien látogatnák.” Gyönyörködött az alatt elterülő zöld völgyön, s a láthatárt távol sötétkéken körülzáró hegyek láncolatán, azok kiszökellő csúcsain.⁴²⁸

Szulik József nem lett volna igazi egyházi méltóság, ha nem látogat el a szépen gondozott karlsbadi temetőbe. Úgy vélte: „a holtak emléke iránti kegyelet a nemes lélek sajátja”, miközben a virággal díszített sírok között is magyar honfitársai emlékét kereste. Megindultan hajt fejet az ismeretlen Dreis Anna, Gallus Ede és König Móricz egykori székesfehérvári apátkanonok síremléke előtt, s a betegségével küzdő plébános megkérdezte magától: „Ki tudja, nem hasítják-e már valahol a mi keresztünk kövét is?” Reggelente Parcsetich Félix főispán úrral rendszeren a Mühlbrunnál üdvözölték egymást először. Az óbecsei plébános – az országosan ismert, jeles költő – az ő közvetítésével ismerhette meg Móricz Pál országgyűlési képviselőt és családját, valamint Péchy Tamást, az országgyűlési elnökét.

„Móricz Pál úr – írta fürdői levelében Szulik József – a nagy tapasztalásokban gazdag férfiú nem vetkezte le a tűzgyökeres magyar ember eleven kedélyességét; ötletei, megjegyzései, adomái mind megneveltettek bennünket, s az ilyenekhez szintén értő [Parcsetich] főispán úrból is nyomban ki-csaltak valami hasonlót.”

Magától értetődően irodalomról is beszélgettek, Móricz Pál személyes ismerte Petőfit, Péchy úr „ő exelentiájának” pedig Tompa volt Eperjesen a nevelője. Megtárgyalhatták tehát az *Erdei lak* című vers születése körüli költői verseny részleteit. „Beöthy Zsolt és Salamon Ferencz jeles íróink a svajczerhoffi reggeli idill élvezetében osztottak leginkább velünk” – fűzte tovább a beszámoló.

427 Szulik József közszeretben álló prépostunk Karlsbadba utazott. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. július 8. 5.; Szulik József Karlsbadban együtt nyaral Parcsetich Félix újvidéki főszolgabíróval; *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. július 22. 2.

428 [SZULIK József] * * *: Karlsbadi levél. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. július 22. 1–2.

„Kedves jelenség az ilyen jeles emberekben, ha magas állásukkal szépen össze tudják illeszteni a gög nélküli szíves emberszeretetet, s a műveltség azon vonzó tulajdonságát, mely inkább megnyer, mint a nagy érdemek, ezekkel párosulva pedig valóságos hódítónak tesz. [...] Móricz Pál bácsival le-leültünk séta közben, p. o. a mint a Svajczerhófhhoz mentünk, a Stefániaforrásnál, s egymásra citálgattunk Petőfiből, Bajzából, Czuczorból s egyéb költőkből.”

Karlsbadban és a környékbeli falvakban tett napi sétái során Szulik József – aki Óbecsén a népiskolai oktatás egyik jeles szervezője volt – nagy érdeklődéssel vizsgálta a népiskolai oktatás rendszerét és tartalmi lényegét. Egy ilyen sétája során kedvesen lepte meg egy pihenő pad felirata, mellyel gyöngé versben ugyan, de hazáját igazán szerető szívből így sóhajtott valaki:

„E helyt feledve bajt, feledve bánatot, pihenj. / S míg egy sóhajt hazádba nem repítsz, tovább ne menj! Két szép dolog tetszik ebben nekem – jegyezte meg fürdői levelében a plébános –, egyik, hogy Karlsbad környékén lépten-nyomon találkozunk a vallásos érzület jelvényeivel, milyen ezen Ecce homo kápolnácska is; a másik pedig az, hogy a magyar gyógyulva, mulatva, járkálva, pihenve, üdülve feledni akarva is sóhajt szeret repíteni kedves hazájába.”

Egyébiránt őt is ilyen érzés kerítette hatalmába, amikor a bájos Rajna vidék nagyszerűségén merengett, ám az élményei nyomán született költeményét már így zárta: „Oh Rajna, mégis nálad / Én boldog nem vagyok: / szemem rajtad függ, szívem / Hazámban andalog!”⁴²⁹ Bármilyen csodás arcát mutatta is a Rajna vidéke, Szulik József a hazamenet közben született *A hazatérő* című versében – melyet az útítársának, Parcsetich Félix barátjának ajánlott – így fogalmazott:

*Áldja, áldja meg az Isten
Mindenik csepp vizedet,
Szőke Duna, hogy oly jó vagy
S haza viszesz engemet!*

*Hogy röpkölnék, hogy maradnak
A partok hátunk megett!
E hajónál sebesebb csak
Vágyam – s e madár lehet.*⁴³⁰

Utolsó nap délutánján az indóházhoz a karlsbadi díszes társaság kiváló szívességgel vett búcsút a hazautazó bácskai vendégektől. Az *Ó-Becse és Vidéke* 1888. augusztus 5-i számában a *Személyi hírek* rovatában tudatta olvasóival, hogy hőn szeretett plébánosuk, „Szulik József Karlsbadból e hó 1-jén hazaérkezett”.⁴³¹ Úgy tűnt használt a kúra, s az apát úr meggyógyult. Az őst Radicsevi Bránkó verseinek fordításával töltötte, 1888. szeptember 23-án a lap első oldalán jelent meg a szerb költő *Dalaim* című költeményének magyar fordítása. „Azon remé-

429 [SZULIK József] Kozmosz: II. Karlsbadi levél. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. augusztus 5. 1–3.

430 SZULIK József: *A hazatérő*. Lingg Hermann után. Ajánlva Parcsetich Félix barátomnak. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. augusztus 5. 1.

431 *Személyi hírek*. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. augusztus 5. 2.

nyünknek adunk kifejezést, hogy többször közölhetünk majd hasonló költeményeket, s lesz módunk ismertetni a testvér nemzetünk irodalmát” – jegyezte meg a szerkesztő.⁴³² S valóban, nem sokkal ezután közölték *A vízhordó lányka* című vers fordítását is,⁴³³ amit a *Krályevits Márkó szántása* című szerb hősnének fordítása követett.⁴³⁴ 1890 februárjában az *Ó-Becse és Vidéke* hírül adta, „Radicsevits Bránkó szerb kedvelt költőnek Szulik József prépost-plébános úr által fordított néhány költeménye fog ma Budapesten a Petőfi-Társaság ülésén felolvastatni”.⁴³⁵ A fővárosi felolvasóest megkoronázása volt Szulik József műfordítói tevékenységének. Ezt követően azonban aggasztó hírek keltek szárnyra az apátplébános egészségi állapotáról, mígnem 1890. június 1-én Szulik József haláláról számoltak be a lapok.⁴³⁶ Három nappal később a *Bácska* közölte Dömötör Pál *Szulik József halálára* című versét, melyben a pályatárs így búcsúzott a távozótól:

Meghalt! Lehunyta hát szemét örökre!
Kiüríté a kínok poharát!
Imádság, dal s velők jó szíve – törve:
Isten szolgája, költő, hű barát.

A szörnyű kínpohárnak elmúlását
Megengedé az örök irgalom.
De az imát, dalt s szíve dobogását
Siratjuk... oh, lelkemből siratom!⁴³⁷

Síremlékének felavatására fényes ünnepség keretében öt évvel később, 1895 szeptemberében került sor Óbecsén.⁴³⁸

Szücs János tanító szerkesztőként egészen kiváló gazdasági elemzésekben értékelte – gyakran ostromozta, ám olykor-olykor méltatta is – a város gazdasági eredményeit, a kereskedelem fejlesztése és az ipar gyámolítása terén tett bátortalan lépéseit. Mindjárt a lap indulásakor – belecsöppenve a járásosztási perpatvar, a *legelőelkülönzési viszály* kellős közepébe – kiderítette ugyanis, hogy Ó-Becse úgy indult neki a jövőjét alapvetően átalakító közvagyon-felosztási akciónak, hogy voltaképpen azt sem tudta, milyen földterületek vannak a birtokában.

„Kerestem a tanítóföldeket – írta leleplező cikkében. – Miután a birtokviszonyokat illetőleg mindig első s leghitelesebb fórum a telekkönyv, megnéztem azt és találtam néhány űl híján 80 láncot. A még hiányzó 9 lánc is meg fog kerülni; hogy megvan, de más, és nem a község kezén, az tény, vannak már erre is adataim.”⁴³⁹

432 SZULIK József: Dalaim – Radicsevits Bránkó szerb költeménye. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. szeptember 23. 1.

433 SZULIK József: A vízhordó lányka – Radicsevits Bránkó szerb költeménye. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. október 7. 1.

434 SZULIK József: Krályevits Márkó szántása – Szerb népballada. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. október 14. 1.

435 *Ó-Becse és Vidéke*, 1890. február 16. 5.; [Beszámoló az eseményről]; *Ó-Becse és Vidéke*, 1890. február 23. 2.

436 T-i: Szulik József – Született 1841. február 28-án Baján, meghalt 1890. május 31-én Ó-Becsén. *Ó-Becse és Vidéke*, 1890. június 1. 1–2.

437 DÖMÖTÖR Pál: Szulik József halálára. *Bácska*, 1890. június 3. melléklet 2.

438 Szulik emléke leleplezése. *Ó-Becse és Vidéke*, 1895. szeptember 22. 1–3.

439 Szücs János: A községi szállás. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. november 18. 2–3.

Hamarosan kiderült azonban, hogy a községnek még rendes leltára sem volt, s ekkor Szűcs János *Nincs leltár – nincs ellenőrzés* című remek publicisztikájában könyörtelenül leleplezte a városi vezetés könnyelmű, felelőtlen magatartását. A történet Mikszáth Kálmán tollára illő:

„Hogy rendes leltár nem volt, bizonyítja azon gyönyörűséges állapot is, hogy egy bíró nem vesz át elődjétől semmit és nem ad át utódjának semmit. [...] Híven és lelkiismeretesen összeállított leltárral nem adja át neki senki a község vagyonát. [...] Nagyon természetes, hogy nem is kezelheti a község vagyonát rendesen. [...] Tény az, hogy ezen tájékozatlanság következtében a község magánvagyonának jelentékeny része, a csikeriai községi szállás, könnyen elúszhatott volna. Tény az, hogy a tanítóföldek és mészárszékföldek jó részét, a kántorföldeket egészen bitorolják olyanok, kiknek ahhoz semmi közük. Tény az, hogy az utóbbi földeket évek hosszú során át lopkodták a várostól.”⁴⁴⁰

A város vagyonának felelőtlen kezelése akkor a jegyző hivatalába került, és ez a hivatalnoki kar egy részét neves és nemzetes tanítónk ellen fordította. Évtizedekkel később Fárbás József úgy látta, Szűcs Jenő érdeme volt, hogy a község területén megszűnt a rablógazdálkodás, és bekövetkezett a vagyon számbavétele és a szigorú ellenőrzés.⁴⁴¹

A csúrogi születésű Szűcs Jánost Szulik József akkori apátplébános még Kalocsán a tanítóképzőben fedezte fel, az ifjú kiváló képességeivel hamar felhívta magára a figyelmet. Nem csoda, hogy a végzett tanító pártfogója révén már 1878-ban Ó-Becsén kapott állást, s volt 1912-ben bekövetkezett haláláig nemzedékek elhivatott oktatója és nevelője, közösségének pedig hűséges szolgálója. A pályatárs Fárbás József már idézett visszaemlékezésében úgy emlékezett rá, mint aki a közelet teljes frontján vállalt munkát, mozgatója volt a város társadalmi életének, és akit kiváló képességei a közmegbecsülés magaslataira emeltek.⁴⁴² Szinte nem is volt a városban olyan egyesület vagy társas kör, melynek munkájában ne vállalt volna meghatározó szerepet. Kiváló pedagógiai szakíró hírében állt, tanulmányait gyakran olvasta föl a Tisza-menti és vármegyei szakmai találkozókon.

Szűcs János vérbeli pedagógusként Ó-Becse kiváló társadalomrajzát adta, amikor a tervezett középiskola jellegéről szóló vitában is megszólalt.

„Nálunk főképpen a középosztály művelése szempontjából van szükség egy magasabb tanintézetre, melyet, ha a magunk jószántából fel nem állítunk, úgy a kormány által fogunk annak felállítására szoríttatni. [...] Nekünk nem azért van szükségünk egy magasabb tanintézetre, mert fiainkat tudományos pályára szánjuk, mert belőlük jogászokat, papokat, orvosokat, tanárokat akarunk nevelni, hanem azért, hogy gazdáink, iparosaink és kereskedőink gyerekei, kik többnyire atyjuk örökébe lépnek, az ő állásuknak, az ő foglalkozásuk igényeinek megfelelő oktatásban részesüljenek, oly ismereteket szerezzenek, amelyek amellet, hogy lelkükre művelő befolyással vannak, a gyakorlati életben leginkább szükségesek. Tehát olyan intézetet kell felállítanunk, mely különösen a gyakorlati életben hasznavehető ismeretek tanítására fekteti a főszűlyt, s így a középosztály igényeinek felel meg legjobban, azon osztály igényeinek, mely gyermekeit nem iskoláztatja évekig, hanem azokat két-három évi iskolázás után kereskedésre, mesterségre vagy gazdálkodásra fogja. Ezeknek olyan iskola

440 Sz.: *Nincs leltár – nincs ellenőrzés. Ó-Becse és Vidéke*, 1888. december 2. 1–2.; Sz.: *Megint a községi szállás! Ó-Becse és Vidéke*, 1888. december 16. 1–2.

441 – s. –: *Kik írtak 40 év előtt a helyi lapban? – Emlékezzünk régiokról. Tiszavidék*, 1929. március 31. 2.

442 FÁRBÁS József: Szűcs János tanító. *Tiszavidék*, 1932. szeptember 25. 3.

kell, mely a tanítás főszűlyát a közhasznú ismeretekre, mennyiségtanra és rajzolásra fekteti, ezek mellett a lélek művelését gondozza, és hozzá módot nyújt azon szűlőknek is arra, hogy gyermekeiket itthon taníttassák, kik azokat tovább képezni és tudományos pályára nevelteni akarják. És ez az iskola a reáliskola.⁴⁴³

Darázsfészek volt akkoriban Ó-Becsén a középtanoda felállításának kérdése, a reáltanoda ötletével szemben voltak, akik polgári iskolát, mások viszont algyimnasiumot szerettek volna alapítani a városban. A járásosztás mellett ez osztotta meg leginkább a lakosságot: valóságos frontok alakultak ki a különböző érdekeltségű polgárok táborai között.

Hogy büntetlenül nem lehet gazdasági–hatalmi érdekeket és érdekeltségeket sérteni, azt Szűcs János tanító úr hamarosan a saját sorsában tapasztalhatta meg. A Szulik József halálát követő – akkoriban botrányosan elhíresült – plébánosválasztás során az *Ó-Becse és Vidéke* társszerkesztője egy indulatos írásában erőszakos hivatalfoglalással vádolta meg, az egyébként nagy szavazataránnyal megválasztott Fonyó Pált.⁴⁴⁴ Az ügyben ugyan indult érseki vizsgálat is, Szűcs János azonban nem várva meg annak eredményét, lapjában az új plébánost nem kívánatos személynek minősítette. Tudósítására a *Bácskában* Egy tanító aláírással fulmináns cikk jelent meg ellene, melyben a szerző Szűcs János eljárását erkölcsstelennek minősítette, és követelte az általa megvádolt plébános megkövetését. Sőt, ennél is tovább ment, kijelentette: „Mi az ilyen embereknek nem tanácsoljuk, hanem egyenesen követeljük tőlük, mondjanak le arról a tisztas állásról, melyet elfoglálnak, mert arra magokat méltatlannak mutatták. [...] ha ön önérzetes ember, nem maradhat tovább Ó-Becsén, mert teljesen diszkvalifikálta magát tanítói állására.”⁴⁴⁵ És az *Ó-Becse és Vidéke* lapszerkesztője, porig aláza lemondott az oly nagy szeretettel betöltött tisztségéről.

„Meghúrcoltak – írta lemondó levelében – csak azért, mert mint újságíró is teljesítettem kötelességemet. [...] Visszalépek a nyilvánosság teréről, és nem lesz kötelességem olyan ügyekről szólni, melyekhez mint magánember még kesztyűs kézzel sem nyúlok, és nem kell foglalkoznom a közéletben szereplő, és nekem is, másoknak is nem tetsző emberek dolgával. [...] Amit már hónapokkal ezelőtt meg akartam tenni, azt megteszem most. Lapunk szerkesztéséről, mit két éven át becsületes jószándékkal együtt végeztünk, visszavonulok.”⁴⁴⁶

Írásaival azonban továbbra is ott szerepelt a helyi lap hasábjain.

Ekkor került helyettes szerkesztőként a hetilaphoz az újságírás terén már komoly tapasztalatokkal rendelkező néptanító, Fárba József.⁴⁴⁷ Az elkövetkező hónapokban azonban különös szerepcserék történtek az *Ó-Becse és Vidéke* élen. Bizalmi válságnak a jele volt-e, hogy Grünbaum Pál levélben lemondott a felelős szerkesztői posztról, helyébe Fárba József lépett, aki viszont Grünbaum Pált azonnal kinevezte főszerkesztőnek, ő pedig maradt a felelős szerkesztői poszton, hogy két esztendő elmúltával, 1894. decemberében ismét

443 Szűcs János: Milyen iskolát állítsunk?. *Ó-Becse és Vidéke*, 1889. április 7. 3.

444 Ó-becsei plébánosválasztás. *Bácska*, 1890. augusztus 26. 1. – E hó 21-én ment végbe. Fonyó 40, Boromisza 19, Mladoniczky 11 szavazatot kapott.

445 Egy tanító: Az ó-becsei plébánosválasztás. *Bácska*, 1890. szeptember 30. 2–3.

446 Szűcs János: Levél a szerkesztőhöz. *Ó-Becse és Vidéke*, 1890. október 12. 1–2.

447 Felelős szerkesztő Dr. Grünbaum Pál. Helyettes szerkesztő Fárba József. Lapkiadó Léway Lajos; *Ó-Becse és Vidéke*, 1891. május 21. 4.

Grünbaum Pál legyen a felelős szerkesztő, Fárbás József pedig főmunkatársként szerepeljen a lap élén.⁴⁴⁸ Berauer József *A kalocsai egyházmegyei r. k. népiskolák története* című monográfiájában Ó-Becse jeles tanítói között tartotta számon, és hogy elhivatottságát bizonyítsa, kiemelte közéleti szereplését is. Újságíróként is egészen kiváló – mutatott rá –, a helyi lap mellett „a megyei és a fővárosi lapokban is többször olvashatók érdekes és szép képzettségre valló cikkei.”⁴⁴⁹ Tény, hogy a zombori *Bácskában* 1887-ben megjelent első fellelhető írásától kezdve az *Ó-Becse és Vidéke* 1888 és 1918 közötti harmincegy évfolyamát követően – s. – mester finom, lélekkel teli tudósításai a *Tiszavidék* 1934-ben megszűnt évfolyamában még olvashatóak voltak. Ez alig kevesebb, mint fél évszázadnak megfelelő szolgálatot jelent. (Óbecsén halt meg 1936. május 27-én.) Első tudósítása az *Ó-Becse és Vidékében* Szűcs János írásával egyidőben jelent meg – miközben továbbra is szorgalmas munkatársa volt a *Bácskának* –, méltóbb személy tehát nem is követhette volna őt a szerkesztői posztjon.⁴⁵⁰ 1913-ban – egy évvel Szűcs János halála után – *Egy néptanítóról* című könyvecskéjében emlékezett meg a pályatársról.

Pályája során Óbecséről több munkája is megjelent: a *Huszonöt év az óbecsei polgári céllövész-egylet történetéből 1878–1903* (1903), a *Csupor Gyula közadakozásból emelt síremlékének 1904. szeptember 4-én volt leleplezése alkalmából* (1904), *Az országos tanítói nyugdíjtörvény revíziója* (1909), de ő szerkesztette a *Dalos könyvecske népiskolák részére* (1917) című kiadványt is. A József királyi herceg Szanatórium-egyesület által 1910-ben kiadott *Bácskai Album* című monográfiában, amely Bács megye „társas életét mutatja be”, Óbecse sokrétű társadalmi tevékenységét ugyancsak Fárbás József foglalta össze.⁴⁵¹ Fő művének azonban a *Régi arcok – Száz arckép a régi Becse közéletéből* című „kötete” tekinthető, melyben a *Tiszavidék* című hetilap 1931., 1932. és 1933. évfolyamában megjelent portréit gyűjtötte egybe. Sajátos terméke ez a mű a maga korának, hiszen el sem juthatott a könyvformáig: újságkivágatok gyűjteménye ez, melyet – kézirat gyanánt – feltehetően a barátainak készített, Radoszavlyevits Vladimir Könyvnyomdája pedig egyszerű címlapot nyomtatott hozzá. Így teremtette meg Óbecse jeles férfiainak panteonját.

4.3. Az Ó-Becse és Vidéke, mint az irodalom és a tudományok otthona

Az *Ó-Becse és Vidéke* lapjain a város polgáriasodó közösségének világában felnőtt ifjú értelmiség tolla nyomán született meg a város XIX. századi irodalma. Mezey János egyházi énekei, Szulik József és Szászy István versei, Csupor Gyula regénye és elbeszélései Óbecsén megteremtették az irodalom iránti igényeket, példájuk nyomán többen szegődtek a költészet és a különböző tudományok művelésének szolgálatába.

448 Ó-Becse, 1892. február hó 14. *Ó-Becse és Vidéke*, 1892. február 14. 1–2.; Szerkesztő-váltáskor – Grünbaum Pál levele Fárbás Józsefhez. *Ó-Becse és Vidéke*, 1892. február 21. 2. – Főszerkesztő Dr. Grünbaum Pál. Felelős szerkesztő Fárbás József. Lapkiadó tulajdonos Löwy Lajos; Szerkesztő váltás. *Ó-Becse és Vidéke*, 1894. december 23. 1. – Mától fogva e lap dr. Grünbaum Pál felelős szerkesztősége alatt jelenik meg. Fárbás József a lap főmunkatársa.

449 BERAUER József: A kalocsai egyházmegyei r. k. népiskolák története. *Kalocsa*, 1896. 208.

450 – s. –: Ó-becsei polgári magyar dalkör. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. július 8. 4.; Szűcs János: Szülők, gyerekek és iskola. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. július 8. 2–3.

451 Bácskai Album; *Óbecse és Vidéke*, 1910. augusztus 21. 4.

4.3.1. Balaton Géza és a harminc generáció

Nem volt Óbecse történetében olyan szellemi kiválóság, aki a XIX. század utolsó évtizedében műveivel annyi kortársát szólította volna meg, mint Balaton Géza tanító, aki lelkes pártfogója volt a helyi sajtónak is. Volt olyan esztendő, hogy két tucatnál is több írása jelent meg az *Ó-Becse és Vidéke* hasábjain.⁴⁵² Gazdag és tevékeny pályája során négy, a népiskolák tanulóinak szánt tankönyve jelent meg, s a felvidéki szlovák alapiskoláktól a délvidéki sváb tanintézetekig a történelmi Magyarország sok százezer tizenévesét ismertette meg a földrajz- és a természettudomány, valamint nemzeti történelmünk alapjaival. 1842. január 26-án született Ó-Becsén, az algimnáziumot Nagy-Becskereken, a főreáliskolát Budapesten, a tanítóképzőt pedig Szegeden végezte, ahol 1861. augusztus elsején kiérdemelt diplomájával együtt a főelemi-iskolai tanítói képesítést is megszerezte. 1862-ben szülővárosában atyja, Balaton János népiskolai tanító helyébe lépett, hogy az 1891-ben történt nyugdíjba vonulásáig három évtizeden át töretlen lendülettel oktassa az ifjúságot. Alapító tagja volt az 1868-ban megalakult Magyar Népkörnek, később a Katholikus Olvasókörnek is, igazgatósági tagja a Népbanknak és a Lövöldének.

Komoly küldetése volt akkoriban az óbecsei népiskolai oktatónak, hiszen a környéken nem lévén középiskola, az elemiben kellett a diákoknak mindazon ismereteket elsajátítaniuk, melyek birtokában „derék, értelmes iparos és gazdálkodó nemzedék került ki az iskolából”, melynek tagjai a kiegyezést követő évtizedekben megteremtették a város polgári felemelkedésének anyagi és szellemi alapjait. Fárbás József találó meglátása szerint „a közéleti kultúrát ő – Balaton Géza – adta nálunk az ifjú nemzedékeknek”.⁴⁵³ Ő még emlékezett arra is, hogy a tanító egyaránt megkövetelte tanulóitól a szépírást és a helyesírást, valamint a történelemben, a földrajzban és a számtanban való kellő jártasságot. Ő indította útjára a példáját szinte mindenben követő Kovács Ferenc és Gubanits-Göndör Ferenc tanítókat is, akik azután messze földön ismertté tették az óbecsei iskolákat.

Balaton Géza oktatóként tanügyi dolgozataival a tanítók munkáját, szakmunkáival és tankönyveivel pedig az ifjú elmék pallérozását szolgálta. Pályája során négy tankönyvet jelentetett meg, melyek német és szlovák fordításaiikkal együtt megszámlálhatatlan sok kiadást értek meg. Első munkája a *Magyarország történelme rövid kivonatban* Kalocsán jelent meg 1873-ban, három évvel később 1876-ban Hornyánszky Viktor *Geschichte Ungarns für Volksschule* címmel németül is kiadta. 1884-ben a tankönyv 13. kiadása már Óbecsén látott napvilágot, s ezzel együtt több mint harminc kiadást ért meg. 1875-ben Budapesten a Rudnyánszky kiadásában jelent meg *Földrajz népiskolai használatra* című tankönyve, mely egy évvel később, 1876-ban *Geographie für Volksschule* címmel már németül is kapható volt. A 38. kiadása 1911-ben Óbecsén, Lévai Lajos könyvnyomdájából került ki, s ma összesen 39 kiadása ismert.

A *Természetről népiskolai használatra* című tankönyve 1878-ban Budapesten Rudnyánszky kiadásában jelent meg, 1890-ben Hornyánszky Viktor könyvnyomdája *Zemepis pre ľudové školy* címmel szlovák nyelven is kiadta. Óbecsén 1901-ben Lévai Lajos könyvnyomdája jelentette meg. A tankönyvnek 23 kiadása ismert. 1880-ban ugyancsak

452 „Balaton Géza munkatársunk jeles tollából 25 számban hozott többnyire helyi vonatkozású apróságokat”; SZEREDY: A múlt év (1897). *Ó-Becse és Vidéke*, 1898. január 2. 1.

453 FÁRBÁS József: Balaton Géza tanító. *Tiszavidék*, 1931. július 5. 3.

Rudnyánszky adta ki a *Természettan népiskolai használatra* című tankönyvét, mely egy évvel később, 1881-ben *Naturgeschichte für Volksschulen* címmel németül is megjelent. Óbecsén 1910-ben Lévai Lajos könyvnyomdája biztosította a megjelenését. Ez a műve több mint 20 kiadásban látott napvilágot. Fárbás József szerint: „Tömör irálya, nagyon szép stílusa és világos leírása volt.” Mindemellett 1889-ben Budapesten megjelent a *Népiskolai nyelvtani eredménytár és a polgári ügyiratok legközségesebb nemei* című ismeretterjesztő könyvecskéje is, mely további tizenkét kiadást ért meg.

Nyugdíjba vonulása alkalmából a számára rendezett ünnepségen Gubancs-Göndör Ferenc helybeli tanító a tanítványok nevében köszöntötte meg Balaton Gézának mindazt, amit az ifjú nemzedékek nevelése érdekében tett:

„Szerencsésnek érzem magam – mondta –, hogy 30 éven át vezetett tanítványaid nevében nekem jutott a szerencse, hogy mindezekért szívünk háláját, az elismerés babérkoszorúját ma lábaidhoz rakhassam, s hogy 30 éves tanítói működésed után ezt neked némileg viszonzhassam.”

Boldog az – mondta –, akinek a munkájára, szolgálatára és jóindulatára a növendékek ezrei emlékeznek. Fárbás József tudni vélte, hogy nyugdíjaztatása után állandó és termékeny munkatársa lesz az *Óbecse és Vidéke* című lapnak, ahol számos tárcája, közérdekű cikke, kritikája, régi visszaemlékezése jelent meg – írásait azonban a nevével nem jegyezte.

1891-ben a sajtó részletesen foglalkozott Balaton Géza óbecsei tanító nyugdíjba vonulásának eseményeivel, s az ünnepi rendezvényeken elhangzott méltatások szinte megkoronázták a gazdag tanítói életpályát. A város 1891. november 10-én a Városháza dísztermében rendezett ünnepségen köszönt el tőle, a fényes ünnepségre azonban néhány nappal később, november 14-én a belvárosi katolikus templomban megtartott ünnepi mise után került sor, melyen az összes tanítótársa és valamennyi tanítványa megjelent. Az *Ó-Becse és Vidéke* hírlap *Jubileum* című beszámolója elején megállapította: olyan egyén érdemeit méltathatjuk most valamenynyien, ki nem önmagáért élt és fáradt, hanem egész nemzedékek boldogulását szolgálta. A Te Deumot – melyen az iskolás gyermekek mellett, az iskolaszéki tagok, az előljáróság, az összes tanító és az ünnepelt valamennyi tisztelője jelen volt – ft. Fonyó Pál plébános mondta, aki előbb a város ifjú nemzedékei három évtizedes nevelésének jelentőségét méltatta, majd így folytatta a beszédét:

„Hozzád fordulok jubiláris férfiú, hogy hivatalos állásomból kifolyólag, az irántad táplált őszinte tiszteletnél fogva e mai napon elsőnek üdvözlöjelek! Üdvözöllek mindenek előtt mint lelkész, s ünnepélyesen teszek ma tanúságot, hogy benned 30 éven át buzgó munkatársat bírtunk, ki az igaz hit igéit mindig fáradhatatlanul plántálta a zsenge gyermeki szívekbe [...]. Üdvözöllek, mint iskolai igazgató és tanító a magam és tanítótársaid nevében, mert tanítótársaid is mindig épülhettek példádón és sikereiden [...]. De üdvözöllek, mint jóbarátod és tisztelőd a magam nevében is, mert azon idő óta, midőn 17 évvel ezelőtt megismerkedtünk, úri személyedet mindig csak becsülni tudtam [...]! Isten fizesse meg 30 hosszú éven át tanúsított önfeláldozó munkásságodat. Isten áldja meg minden lépésedet, és engedje a jóságos ég, hogy jól kiérdemelt nyugalmat sokáig és boldogan élvezhesd!”⁴⁵⁴

⁴⁵⁴ Jubileum (Balaton Géza 1891. november 14-én ünnepel). *Ó-Becse és Vidéke*, 1891. november 15. 1–2.

Ezt követően Óbecse előjárósága nevében Tatity György főszolgabíró köszöntötte Balaton Gézát, aki szintén méltatta a hazai tanügy terén kifejtett munkásságát, majd a tanítványokat képviselve Gubаницs-Göndör Ferenc helybeli tanító lépett az ünnepelt elé: neveltjeid tehetnek róla legilletékesebb tanúságot – kezdte beszédét –, hogy a tanítói föladatodat mennyi buzgalommal, mennyi gyengédséggel és szeretettel végezted. Tanítványaid igazolhatják legjobban, mennyi gyengédséggel és szeretettel halmoztál el bennünket, s mily gondossággal törekedtl a szép, az igaz, a jó magvait szívünkben elhinteni. Tanítványaid a legilletékesebb tanúk arra, hogy az iskolában minden percet a javukra fordítottál, s hogy előmenetelük érdekében és boldogulásuk javára sem fáradságot, sem önfeláldozást nem kíméltél.

„Szívünket, szeretetünket adjuk a mai napon neked, biztosítván téged ez ünnepélyes alkalommal is, hogy szívünköl a hála, keblünköl az irántad való szeretet kialudni soha nem fog! Igen, szívünkkel áldozunk neked e mai napon, s a szív legnagyobb melegével kívánjuk: árásszon el az isteni gondviselés mindennemű áldásával, és jól kiérdemelt nyugalmadban az emberi kor legvégső határáig boldogul éltesse.”

A hálaadó istentiszteletet követően közel hatvan személy részére terített társasvacsorára került sor, melyen az ugyancsak tankönyvíróként ismert Osztrogonác Ferenc tanító mondott pohárköszöntőt. Balaton Géza az a példás tanító, aki egész életét az iskolának szentelte, minden tudását és szeretetét a társadalom emelésére és gyarapítására áldozta. S midőn ezt tette, tisztában volt azzal, hogy a haza szolgálata mellett, városa valamennyi jövő nemzedéke boldogulására fordította erejét, fáradhatatlan működését.

„Mindazok, kik itt jelen vannak – folytatta Osztrogonác Ferenc –, és kik 30 évig a tanítványai voltak, tanúságot tehetnek róla, hogy ezen 30 év alatt nemcsak az iskolát szolgálta, de Ó-Becse város jövő fejlődésének és nagyságának útját is egyengette, mert tisztán állott előtte, hogy azé a jövő, kié az iskola, s olyan lesz Ó-Becse város fejlődése, aminő ifjú nemzedékeinek nevelése.”

Reményének adott hangot, hogy a város soha nem feledkezik meg arról, amit idősebb társa érte, a szeretett közösségéért tett. A megérdemelt nyugalmat a kiváló néptanító Budapesten élő fia családjának körében kereste, erről tanúskodik az 1891. november 22-én *Ó-Becse és Vidéke* lapban megjelent *Balaton Géza búcsúlevele a tanítványokhoz* című írása.⁴⁵⁵ Zavaros időkben, 1920-ban a magyar nemzet szép reményeivel együtt szállt a sírba.

4.3.2. Osztrogonác Ferenc, a derék népiskolai tanító

Széchenyi István lelke repesett volna a boldogságtól, ha hírért vehette volna az óbecsei Osztrogonác Ferenc népiskolai tanító buzgó egyesületi és közeleti ténykedésének. A lángoló lelkületű bajai ifjú – aki ugyancsak Szulik József plébános úr hívására érkezett a Tisza-parti városba – a lelkiismeretes pedagógusi munka mellett messze földön ismert volt tűzoltói tevékenységéről. Amellett, hogy megszervezte Óbecse Tűzoltó-testületét, a tűzoltóhivatás országos bajnoka volt. Az 1890-es évek elején tűzoltótanfolyamot végzett Budapesten, és szakszparancsnoki rangban Bács-Bodrog vármegye első lánglovása lett. Vármegyeszerte tűz-

⁴⁵⁵ Balaton Géza búcsúlevele a tanítványokhoz. *Ó-Becse és Vidéke*, 1891. november 22. 4.

oltótanfolyamokat szervezett, s hétpróbás, válogatott legénységével Párizsban, Malmőben, Milánóban, Brüsszelben és Szent-Pétervárott öregbítette a magyar tűzoltómozgalom megalapítójának, Széchenyi Ödön követőinek hírnevét. 1912-ben az Oroszországban tartott tűzoltó világkongresszuson az Orosz Tűzoltó Szövetség tiszteletbeli tagjává választották, díszoklevéllel és ezüst érdemjelvénnel jutalmazták őt, melynek ünnepélyes átadására – Fárbás József visszaemlékezése szerint – 1913. július 6-án volt az óbcesei városházán.⁴⁵⁶ A város hálás közössége akkor döntött úgy, hogy Osztrogonác Ferenc arcképét olajban festeti meg.

Osztrogonác Ferenc „társadalmi téren minden irányban hasznosította tevékenységét és munkakedvét” – írta róla a város krónikása, Fárbás József. Jegyzője volt a Római Katolikus Hitközségnek, vezetőségi tagja a Magyar Népkörnek, a Lövészegyletnek, az Iparos Olvasókörnek, és az Egyetértés Polgári Körnek, mindenen előtt azonban megkülönböztetett ragaszkodás fűzte őt a Polgári Dalkörhöz, melynek Csupor Gyula halálát követően éveken át az elnöke volt. Losonczi Antal karnagy irányításával szép sikereket értek el vármegyeszerke kedvelt és népszerű föllépéseik során.⁴⁵⁷ Emellett társas esteket szervezett, és lelke volt az ünnepi rendezvényeknek. 1898 farsangján ő szavalta el Csupor Gyula *Dal – a dalról* című versét, de egyéb fellépéseit is számon tartja a helyi emlékezet.⁴⁵⁸ Számára azonban még ez sem volt elegendő, 1919-ben – nyugdíjas korában – a Népbank r. t. pénztárosa lett, és a pénzvilágban is lelkiismeretesen helytállt. A Botrában a munkás két kezével megteremtett szőleje messze földön híres mintaültetvénynek számított, borát a helyi előkelőségeken túl távoli vidékek inyencai is gyakran emlegették.

Osztrogonác Ferenc Baján született 1862. augusztus 8-án – Szinnyi József tévesen, egy évvel későbbre, 1863-ra jelzi a születését –, s a gimnáziumi és tanítóképzői tanulmányai befejeztével 1887-ben, legfőbb gyámolítója, Szulik József meghívására került az óbcesei katolikus felekezeti iskolába. A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár nyilvántartása szerint pedagógusi pályája töretlenül teljesedett ki: 1887–1892 között az óbcesei „alsósintű népiskolában” tanított, 1893–1908 között a „beltéri iskolává” átalakult intézmény tanítói sorában találjuk, melyet 1909–1919 között belvárosi iskolának neveztek. 1887 és 1919 között Osztrogonác Ferenc tehát harminckét éven át egyetlen iskola katedráján töltötte el példás oktatói-nevelői életét. Mi több, halálakor a tőle búcsúzó is tudni vélte: „Egy egész emberöltőn át a beltéri III. fiú osztályt tanította felsőbb tanhatóságainak elismerő dicsérete mellett.” A helyi sajtó azonban mást bizonyít: 1888 nyarán Szulik József egy cikkében azért emelt szót, hogy a bajai ifjú szállási tanítóként ne 360, hanem 500 forintnyi fizetést kapjon a községtől.⁴⁵⁹ Egy évvel később a községi iskolák fejlesztésének tervében Osztrogonác Ferenc neve még mindig a szállási tanítók sorában szerepelt.⁴⁶⁰ Úgy tűnik, ez nem szegte a kedvét, pályáját tudatosan építette ott kinn, a széljárta dűlőutak birodalmában is. 1890. május 11-én az *Ó-Becse és Vidéke* hírül adta: „Osztrogonác Ferenc ó-becsei tanító f. hó 19-én esküszik hűséget özv. Steindl Antalné leányának, Emma kisasszonynak.”⁴⁶¹ Egy évvel később, 1891 novemberében az óbcesei tanítók „fejedelme”, Balaton Géza nyugalomba vonult, s ezzel a katolikus iskolaszékben elfoglalt helye

456 FÁRBÁS József: Osztrogonác Ferenc néptanító. *Tiszavidék*, 1932. december 18. 3.

457 SZEREDY: A magyar dal diadala – A Dalkör csúrogi szereplése. *Ó-Becse és Vidéke*, 1901. május 19. 1–2.; Dalköri közgyűlés. *Óbecse és Vidéke*, 1905. április 2. 2–3.

458 CSUPOR Gyula: Dal – a dalról (vers, szavalta Osztrogonác Ferenc). *Ó-Becse és Vidéke*, 1898. február 13. 1.

459 Sz. J.: Községi ügyek – A szállási tanítók fizetése. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. augusztus 5. 2.

460 SZULIK József: Az új iskola elhelyezése. *Ó-Becse és Vidéke*, 1889. június 9. 2.

461 Esküvő. *Ó-Becse és Vidéke*, 1890. május 11. 3.

is megüresedett.⁴⁶² A helyi sajtó négy pályázóról cikkezett, s a beszámolóból kitűnt: „a rég és előnyösen ismert Fárbás, Osztrogonác és Révfy jó társaságát” Kovács Ferenc is kiegészítette.⁴⁶³ A hivatal közülik Osztrogonác Ferencet választotta a jeles tisztségre. Egy esztendőre rá pedig már lelkesen ünneplik őt a városban: „Osztrogonác Ferencz Budapesten augusztus 11-én – Verédi budapesti tanfelügyelő és dr. Bernát István, az országos ipariskolák felügyelője elnökle mellett – tartott rajzvizsgálaton jó és jeles minőségben a rajztantárgyakra képesítettet, mihez őszintén gratulálunk.”⁴⁶⁴ Ambiciózus, célratörő pályát futott be az óbecsei néptanító, mit sem törődve a mostoha körülményekkel, szellemében céltudatosan építkezett.

1894-ben azután Budapesten „több eredeti szemléltetőképpel, valamint Bács-Bodrogh-megye és Zombor sz. kir. város térképével” megjelent a vármegyei népiskolák III. osztálya számára írt *Földrajzi előismeretek és Bács-Bodrogh-megye rövid leírása* című tankönyve, melynek címl oldalán volt olvasható: „A miniszteri és a Magyar Kath. Püspöki hatóságok által kiadott tantervhez alkalmazva írta Osztrogonác Ferencz ó-becsei tanító”. A tankönyv az előkövetkező két évtizedben több kiadást megért, a harmadik, javított 1899-ben már Ó-Becsen, Lévai Lajos könyvnyomdájából került ki, mint ahogyan 1902-ben a 4. kiadás is. A tankönyvhöz 1893. évi augusztus hóban, Ó-Becsen írt *Előszó* így fogalmazta meg az eredeti szándékát:

„A népiskolai földrajztanítás terén évek során át szerzett tapasztalataim, különösen azonban az ó-becsei róm. kath. népiskola tanítótömegének megtisztelő megbízása folytán határozottam el magamat arra, hogy a Bács-Bodrogh megyei elemi néposkolák III. osztálya számára olyan földrajzi tankönyvecskét fogok írni, melyben az utaztató és rajzoltató módszer a mai követelményeknek minél teljesebben megfelelő alkalmazást nyerjen.”⁴⁶⁵

Nem íróasztal mellett született tankönyv volt Osztrogonác Ferenc munkája, ő – a földrajztudomány lelkes híveként – „nagy fáradtsággal és áldozatokkal beutazta az egész vármegyét”, útjáról pontos följegyzéseket, leírásokat és rajzokat készített. Ez vezette őt az oktatási módszer megújításához is: a rajzolva tanuláshoz. Ma már nehéz e módszer lényegét pontosan megállapítani, de az bizonyos, hogy az ó-becsei tudós tanár újításával országos sikert aratott. Berauer József *A kalocsai egyházmegyei r. k. népiskolák története* című munkájában kiemelte: „Osztrogonác Ferencz, mint fiatalabb tanító a legújabb módszerek alkalmazásával tűnik ki. Kiváló egyszerűséggel és alaposággal tanítja a földrajzot, a szülőföld ismét, miről a III. oszt. számára kézikönyvet is írt, mely meggyeszerre használatban van.”⁴⁶⁶ Évtizedek múltán, halálakor a pályatárs is kiemelte: Osztrogonác Ferenc „hervadhatatlan érdemeket szerzett különösen a kezdő elemi földrajztanítás új módszereinek: a rajzolva tanítás meghonosítása és elterjesztése körül.”⁴⁶⁷

462 Iskolaszéki ülés. *Ó-Becse és Vidéke*, 1891. november 15. 3.

463 Kovács Ferencz levele iskolaiügyben. *Ó-Becse és Vidéke*, 1891. november 22. 4.

464 Osztrogonác Ferencz. *Ó-Becse és Vidéke*, 1892. augusztus 14. 2.

465 Osztrogonác Ferenc: *Földrajzi előismeretek és Bács-Bodrogh-megye rövid leírása. A bács-bodrogh-megyei népiskolák III. osztálya számára.* A miniszteri és a Magyar Kath. Püspöki hatóságok által kiadott tantervhez alkalmazva írta Osztrogonác Ferencz ó-becsei tanító. Több eredeti szemléltető-képpel, valamint Bács-Bodrogh-megye és Zombor sz. kir. város térképével. A szerző kiadása, Budapest, 1894. 3–4.

466 BERAUER i. m. (54. l.) 203–209.

467 Osztrogonác Ferenc (1862–1923). *Tiszavidék*, 1923. május 20. 2–3.

A millennium előestéjén, a polgáriasodó Magyarországon különös becsülete volt a földrajzi ismereteknek, amelyeknek a magyar klasszikus irodalom és a nemzeti történelem mellett döntő szerepük volt a hazafias nevelésben. Miniszteri útmutatások alapján sorra jelentek meg a földrajzi tankönyvek, melyek a honismereti nevelést voltak hivatva táplálni. Ekkor látott napvilágot Donáth Imre *Földrajz – Szülőföld leírása* című a fumei elemi iskolák III. osztálya számára írt, térképpel ellátott munkája, benne az I. fejezet: *Fiume és környéke* (1892),⁴⁶⁸ melyet 1910-ben Mittner Zoltán *Fiume város, kerülete és környéke* című könyve váltott fel. Mittner *Fiume története* című fejezetében Szent Vitus városáról a tanuló ifjúság számára fontosnak vélte kiemelni:

„A fumeiek mindig hűek maradtak a magyar hazához, sokan megtanultak magyarul, mert amióta Fiume mint külön test (Corpus Separato) hazánkhoz tartozik, tízszer olyan nagy és gazdag lett, mint régen volt. [...] Messze keleten látszanak a Velebit hegylánca és csúcsai, északon a Karszt-hegység, nyugaton a Monte Maggiore, délen a chersoi hegyek és a vegliai dombok. [...] Fiume három ország határán van, ezért lakosai több nyelven beszélnek, az állami hivatalok nyelve a magyar, a városi hivatalok nyelve az olasz. De van városunkban sok horvátul és németül beszélő lakos is. Sokan angolul és franciául is tudnak. [...] Vallásra nézve legnagyobbbrészt római katolikusok, de van Fiumében sok görög keleti, protestáns és izraelita lakos is. *Akármely nyelven beszéljünk is, akármelyik templomba járunk is imádkozni, ne feledjük, hogy mindnyájan az egy édes haza, Magyarország gyermekei vagyunk, és békességben kell élnünk egymás között.*”⁴⁶⁹

1915-ben – hasonló módon a hazafiúi érzések elmélyítésének a szándékával – gazdagon illusztrálva, több térképmelléklettel jelent meg Tarczay Erzsébet *Horvát-Szlavonországok történetének rövid áttekintése (...)* című tankönyve.⁴⁷⁰ S ami ugyancsak nem mellékes, 1904-ben Csajági Bernát kúlai tanító megírta *Szülőföldismeret – Első oktatás a földrajzban Bács-Bodrog megye leírásával* című hasonló módon népszerű, és a későbbiekben sokszor utánnyomott földrajzknönyvét.⁴⁷¹

Ma sem haszon nélküli idézni Osztrogonác Ferenc tankönyve második fejezetét, melyben a járásek részletes bemutatásával a vidék mára már elfeledett, XIX. századi állapotát mutatja be: Bács-Bodrog vármegye közigazgatási egységét I. Zombor és a zombori járás, II. Bajai járás, III. Bácsalmási járás, IV. Szabadka város [és a járás], V. Zentai járás, VI. Ó-Becsei járás, VII. Zsablyai járás, VIII. Titeli járás, IX. Újvidéki járás, X. Palánkai járás, XI. Hódásghi járás, XII. Apatini járás, XIII. Kúlai járás és XIV. Topolyai járás alkotta. Mindegyik közigazgatási egységet a maga rajzolta térképen is bemutatja a könyv szerzője. Osztrogonác Ferenc szerint „Ó-Becse szépen épült mezőváros. Van keményítő gyára és serfőzője. Itt lakik a járás főszolgabírája. Vizei: a Tisza, a Ferencz-csatorna, a Csikér, a Béla- és a Krivája patak.”⁴⁷²

468 DONÁTH Imre: *Földrajz. Szülőföld leírása – A miniszteri terv alapján, a fumei elemi iskolák III. osztálya számára: I. rész: Fiume és Környéke, IV kiadás.* Fiume – Spiess K. és Társa, 1892. 36. + 1 térkép.

469 MITTNER Zoltán: *Fiume város, kerülete és környéke.* Fiume – Kereskedelmi, 1910. 35. + 1 térkép.

470 DR. TARCZAY Erzsébet: *Horvát-Szlavonországok történetének rövid áttekintése, tekintettel azok kultúrviszonyaira. A m. kir. államvasutak horvát-szlavonországi felső nép- (polgári) iskolák VI. (II.) osztálya számára.* Budapest – Lampel R könyvkereskedése, 1915. 56.

471 CSAJÁGI Bernát: *Szülőföldisme – Első oktatás a földrajzban Bács-Bodrog megye leírásával. A népiskolák III. osztálya számára.* Bács-Kula, Berkovitz Márk könyvnyomdája, 1904. 43 [2].; *Szülőföldisme – Első oktatás a földrajzban Bács-Bodrog megye leírásával. A népiskolák III. osztálya számára; Kula – Nyomatott Berkovitz Márk villamos üzemű könyvnyomdájában 1907. 45 [2] p. III. kiadás; Változatlan utánnyomás, 1909. IV. kiadás.*

472 OSZTROGONÁC I. m. (70. l.) 29–30.

Az óbecsei néptanító földrajzi tankönyve előszavában kiemelte: „munkám megírásánál a miniszteri tervezethez való szigorú alkalmazkodás mellett a magyarországi latin és görög szertartású püspöki kar által kibocsájtott tantervre is figyelemmel voltam, és mindama követelményeknek legjobb akarattal igyekeztem megfelelni, amelyeket a modern pedagógiai tudomány a népiskolai földrajztanítás tekintetében támasztani szokott”. A földrajzi alapfogalmak megismerése mellett a *Bács-Bodrogh megye rövid leírásának* legfőbb erénye az a tizenhat térkép, amely a járások bemutatásakor szinte a teljes vármegye „rajzolatját” adja. Talán ennél is jelentősebb, amit földrajztanárunk a maga bejárta és megélte vármegyéről fontosnak vélt könyvében megörökíteni. A *Bács-Bodrogh megye lakosai nyelvé, vallás és felekezet szerint* című fejezet százhusz év múltán ma már kortörténeti dokumentum. Eszerint: 1893-ban „Bács-Bodrogh megye lakosainak száma 716.488, akik közül legtöbben magyarul beszélnek (288.521). De vannak közöttük szerb (197.104), német (189.051), tót (29.025), rutén (9.063), bunyevác, sokác (1.253), oláh (372), vend (80) és más nemzetiségű (20.019) lakosok is. Vallásuk szerint legtöbben vannak a római katolikusok (461.027), ezután következnek a görög-keletiek (131.303), ágostai-evangélikusok (64.810) evangélikus-reformátusok (27.934), izraeliták (19.983), unitáriusok (37) és egyéb hitvallásúak (2.279). Ehhez foghatóan tanulságos a vármegye gazdaságáról és társadalmáról rajzolt képe is: „A hazai iparcikkek közül megemlítendő: a vászon, vesszőkosár, gyékény, pokrócz, rosta, talicska, vályú és a méhkas. Legfontosabb kereskedelmi cikkek: a búza, rozs, kukoricza, árpa, zab, kender, dohány, szarvasmarha, sertés, bőr- és gyapjú” – írta, ami a vidék agrár- és háziipar jellegére utal. „Nagy számmal vannak a megye lakosai között olyanok is, akik tudományokkal keresik kenyerüket, ilyenek a papok, tanárok, tanítók, mérnökök, orvosok, bírók, ügyvédek, jegyzők és a különféle hivatalok tisztviselői.”⁴⁷³ A *Bács-Bodrogh megye lakosságának műveltségi állapotáról* szóló összefoglaló szerint:

„serdültebb fiúgyermekeket a gimnáziumokban és polgári iskolákban oktatják. Nyolcz osztályú (fő) gimnázium van Zomborban (állami), Szabadkán (községi), Baján (katolikus) és Újvidéken. Ez utóbbi helyen kettő (katolikus és szerb). Négy osztályú gimnázium van Zentán és Új-Verbászon. Mind eme intézeteknek köszönhető, hogy Bács-Bodrogh megyében a műveltség virágzik, s igen kevesen vannak a lakosok közt olyanok, akik írni-olvasni ne tudnának.”⁴⁷⁴

A *Bács-Bodrogh megye vizei* című fejezet szerint a Mosztonga patak Bezdán és Gákova között ered, a Kígyó patak a megye északi részén ered és Monostorszegnél a Ferencz-csatornába ömlik, a Krivája a topolyai járásban ered és Szent Tamásnál ömlik a Ferencz-csatornába, a Kőrös patak Ó-Kanizsa fölött ömlik a Tiszába, csak a Temerin–Bácsföldvár közötti Jegricskát nem említi a könyv szerzője. Egyes patakok vízbőség esetén megnövekszenek, majd elapadnak. Környékük olykor mocsaras rétté válik – ilyenkor ez volt a berek. Talán ezért van az, hogy a vármegye útjairól szóló fejezetben számára a legfontosabb a vízi közlekedés bemutatása: a dunai hajóállomások között a legjelentősebbek a bajai, a bezdáni, az apatini, a gombosi, a palánkai és az újvidéki, a tiszai hajóállomások közül pedig a martonosi, a zentai, az adai, az ó-becsei és a titeli. A vasút még újdonságnak számított, s legfeljebb az Alföld–Fiumei és a Budapest–Zimonyi vasútvonal érdemelt említést.

⁴⁷³ U. o., 52–53.

⁴⁷⁴ U. o., 54.

Az óbecsei néptanító, Osztrogonác Ferenc talán nem is sejtette, hogy földrajzi tankönyvében milyen gazdag – az utókor számára nélkülözhetetlen – leírását adja a Délvidék egyik jelentős szegletének.

„Bizalommal, abban a reményben adom át szerény munkámat a közhasználatnak – írta szerényen a már idézett előszóban –, hogy vele némi szolgálatot tettem a bács-bodrogh megyei népoktatás ügyének. Fáradozásom legszebb jutalma a könyvem által netán elérendő siker és szeretett kartársaim elismerése lenne. Hálával fogadom azonban tőlük mindazokat az észrevételeket is, melyeknek figyelembe vétele és a könyvecske esetleges újabb kiadásában való felhasználása a művecske értékének emelésére alkalmasnak mutatkoznék.”

A tankönyv megjelenése után történt, hogy egy orosházi tanító, bizonyos Frater Josephus szabadkai útját megtoldva, Szulik József sírja meglátogatásának szándékával Óbecsére utazott. Az egykori apátplébános özvegy nővérénél a kezébe került a földrajztkönyv, melyet átlapozott, s annyira megtetszett neki, hogy annak egy példányát magával vitte Békés vármegyébe.

„E könyvet annyira jónak és szükségesnek találom – írta lelkesen egy, az óbecsei hetilapnak küldött méltatásában –, nem csak a jelzett megyére, hanem hazánk ifjú nemzedékének minden más megyéjére nézve is, hogy hazavittem magammal, és itt egyik jeles tanítónkat felhívtam, hogy a mi megyénk is szerencsétlenné ily monográfiával a néptanodákat.”

Lelkesedését pedig így indokolta meg:

„Kedves olvasó: vedd, és olvasd e művet, s látni fogod, milyen alaposan, értelmesen és nyugvón ismerteti meg helyes kis térképekben is saját vármegyéjét Ó-Becsén Osztrogonác Ferencz derék tanító, ki ezt saját költségén adta közre is, és így erkölcsi kötelessége minden jó hazafinak pártolására buzdulnia ily nemes törekvésnek.”

Az orosházi tanító azt is tudni vélte, hogy a kis könyv „jóságát, életrevalóságát és hasznos voltát” a kalocsai főegyház-megyei érseki főpásztor úr is elismerte, és szépen díjazta. Mi több, a Bács megyei királyi tanfelügyelő „ő nagysága” is elismeréssel szólt a tankönyvről. „És én – írta Frater Josephus –, mint veterán tanügyi barát, szintén jó indulattal bátorkodom követendő példányul ajánlani a nemzedék gondozóinak és tanítóinak, mint tisztelt, kedvelt munkatársaimnak e téren.”⁴⁷⁵ A hivatalos elismerés azonban még néhány évig váratott magára, a Bács-Bodrogh megyei népiskolák III. osztálya számára írt *Földrajzi előismeretek és Bács-Bodrogh megye rövid leírása* című könyv csak 1910-ben, a kultuszminisztérium döntését követően vált a vármegye népiskoláiban is hivatalos tankönyvvé,⁴⁷⁶ szerzője pedig koszorús, népevelő földrajztudóssá.

Osztrogonác Ferenc tanító úr Óbecse gyümölcsös kertjében, a Botrában létesített szőlőjének árnyas békéjében, baráti társaságban gyakran emelte poharát az őt tevékeny életre, és szakadatlan munkálkodásra nevelő elődökre – közöttük a mindig szeretett Szulik József apát

475 FRATER JOSEPHUS (Orosháza): Irodalom. In OSZTROGONÁCZ FERENCZ: Földrajzi előismeretek és Bács-Bodrogh megye műleírása. Ó-Becse és Vidéke, 1894. március 11. 3.

476 Engedélyezett tankönyv. Óbecse és Vidéke, 1910. augusztus 7. 3.

úr emlékére. Egyetlen percre sem feledkezett meg arról, hogy a számára oly sok örömet adó pedagógusi pályára egykori gyámja állította őt, megmutatva a számára azokat a korlátlan lehetőségeket, amelyek kihívásként élete során mindvégig munkára sarkallták őt.⁴⁷⁷ Amikor azután 1896-ban Lévy Mihály gondozásában megjelent a *Szulik József költeményei és műfordításai* című kötet, a helyi lapban ő méltatta a kiváló egyházi költő munkásságát.

„Díszes síremlék jelöli sírját tiszaparti temetőnkben annak a felejthetetlen férfiúnak, ki köztünk élt vala, ki osztatlan szeretetünkben részesült, s aki remek költeményeivel magának halhatatlan nevet biztosított irodalomtörténetünkben. A rajongásig szeretett óbecsei prépost-plébánosnak most jelentek meg egy teljes kötetben, fényes kiállításban válogatott, gyönyörű költeményei, melyeket Lévy Mihály, neves költő és kiváló esztetikus rendezett az elhunyt költőnk nővérenek megbízásából sajtó alá.”

Kedves túlzás, hogy idézte Szulik József tanárának, egy bizonyos Kalmárnak azon megállapítását, miszerint „hasznos korban Vörösmarty sem írt oly sikerült verseket”, mint az ifjú poéta, s arról sem feledkezett meg, hogy Szulikot sokoldalú irodalmi foglalatossága miatt sokan a magyar katolikus irodalom Gyulai Páljának tekintették – az utódok lelkesültsége valahol érthető volt. Ám ahogyan az egykori plébános költészetét értelmezte és értékelte, azzal meglepő irodalmi jártasságról tett tanúbizonyságot.

„Szulik vallásos költő volt ugyan – írta –, de a vallásosságot nem erőszakolta. Költeményeit bensőség, melegség jellemzi. Ő volt az, aki a Tárkányiak és Mindszentyek komoly, ünnepélyes harmóniájához érzelmet vitt. Szívünk felmelegszik, ha Istenéhez szólhat vele a dal szárnyain, éppen úgy, mint mikor a természet ölen andalog, vagy szülőföldjére és anyjához tér meg vele szívrepeső örömmel. Szulik érzelmes lírikus, (...) nincs vallásos verse, amely ne az ő nagy, érző szívében szűrődött volna át”, ezért van az, hogy költészetén „a vallásos poézis cifrázat nélküli üde zománca” fénylik.

Osztrogonác Ferenc nagyra értékelte a pap költő műfordítói tevékenységét is, s a magyar irodalomban elsőként emelte ki: „A szerb irodalmi termékek megismertetése egyedül Szulik érdeme. A szerb kiváló alkotások annak idején a Petőfi Társaságban is bemutatattak, még pedig nagy sikerrel.” Majd így fejezte be a kötetről írt értékelését:

„Szulik soha nem törekedett mesterkéltn fogásokkal bravúrossá tenni a dalait; amilyen egyenes, puritán volt jelleme, oly egyszerűen bájosak voltak dalai, melyek öntudatos alkotások. A megjelent könyv tartalmilag méltó a nagy költőhöz, s a katolikus irodalomnak örökre büszkesége marad egyik leghivatottabb költője: Szulik József.”⁴⁷⁸

Osztrogonác Ferenc, a Tisza-parti világmindenség számtartója, a közélet fáradhatatlan szervezője nagy sikerrel űzte a szőlőtermesztést is, a bortai, messze földön híres ültetvényét sokan látogatták, a gazdálkodó pedig a szőlőművelő munkásokból egész iskolát nevelt. Egy beszámolója szerint attól sem riadt vissza, hogy távoli vidékek minta-ültetvényeire utazzon, s ott a szőlőművelés legújabb vívmányainak megismerésével bővítse szaktudását. „Már régi óhajom volt egy oltványtelepet meglátogatni, és az ott tapasztaltakat nemcsak a magam hasznára

477 OSZTROGONÁCZ FERENCZ: Szulik József síremléke. *Ó-Becse és Vidéke*, 1893. november 26. 1–2.

478 OSZTROGONÁCZ FERENCZ: Szulik József költeményei. *Ó-Becse és Vidéke*, 1896. június 27. 1–2.

fordítani, hanem másokkal is megismertetni” – írta a szőlészársak okulására az Óbecse és Vidéke lapjain megjelent beszámolójában.⁴⁷⁹ A Buding Károly nagyősi Millennium elnevezésű mintagazdaságán tett látogatásának tapasztalatai nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a Botra a történelmi Magyarország 1918-ban bekövetkezett összeomlásáig messze földön híres szőlővidék volt, s a *botrást* az ünnepre terített asztalok elmaradhatatlan boraként emlegették.

Azután eljött a magyar világ pusztulásának az ideje, de Osztrogonác tanító úr még akkor sem adta föl, 1919-et követően nyugdíjasként is szerepet vállalt a közéletben. Azután egészen fiatalon, kedvenc tűzoltói őt is elkísérték utolsó útjára. 1923. május 17-én, életének 60., házasságának 33. évében halt meg és másnap, május 18-án, akácvirágzáskor temették el Óbecsén.

„Egy kipróbált jellem távozott közülünk – búcsúzott tőle Draskóczy Ede lapja, a Tiszavidék. – Akik közelebből ismerték az elhunytat, csak azok tudják igazán felmérni, hogy mily önzetlen munkása volt a köznek, mily őszinte jóakarója kortársainak, meggyőződéssel teljes híve egyházának, nyíltszívű társa jóbarátainak, tanácsadója a hozzá bizalommal fordulóknak és igaz tanítója a gyermekeknek és a népnek is.”⁴⁸⁰

Óbecse Balaton János alsószintű népiskolai tanítóval 1860 táján kezdődő kiváló, tudós nevelőinek sorában Valla József, Balaton Géza, Bárány György, Barátius János, Révfy Géza, Kovács Ferenc, Szűcs János társaságában mindörökre ott foglal helyet Osztrogonacz Ferenc néptanító is, akinek koporsóját a nagy nemzedék utolsó, egyedül maradt hírmondója, Fárbas József kísérte a belvárosi temetőbe, az atyai jóbarát Szulik József orgonafáinak az árnyékába.

4.3.3. Váczy János és a Maros-menti kastélyromok

Széles e nagy alföldi láthatáron belül az egyik legsötétebb lelkületű literátor volt. Mintha a francia romantikus lovagregények minden réme, gonoszsága, nyomora, szennye, szegénysége, bűne és vezeklése öntötte volna el az egykori Pannon-tenger kiapadt medencéjének e déli csücskét. Nehéz eldönteni, mi fordul elő többször a novelláiban: az omlatag kastély, vagy a temető, a hajdani bűnök színtere, vagy a büntetés, a bűnhődés sírvilága. *Szomorú Chanuka* novellájának hőse Salamon, Izráel ivadéka, a tönkrement szatócs Regina lányával chanuka ünnepén a nyolcadik gyertyát égeti, amikor egy idegen betoppan a lányáért. Az apa vonakodott odaadni Reginát, de az asztalra letett ezer forint jobb belátásra bírta. Később megbánta tettét, és őrvölgve a temetőbe, felesége sírjához menekült. Egy évvel később Regina megunt asszonyként, karján egy csecsemővel az éj leple alatt osont vissza apja házába. „Sötét éj vetette le leplét, mintha a város temető lett volna, benne a házak mindegyike egy-egy sírhalom, letakarva a halottnak fehér szemfedelével.” Salamon azonban fölgyújtotta a házat, amelyben mind a hárman bennétek.

A tárcáival az *Ó-Becse és Vidéke* lapjain gyakran jelentkező Váczy Jánosnak, aki férfikorát – vagy annak egy jelentős szakaszát – Szegeden töltötte, egyetlen novelláskötete ismert, az 1898-ban Csongrádon megjelent *Csipke-rózsák* című munkája. Könyve *Előfizetési felhívását* Ó-Becsén is megjelentette: „Csipke Rózsák című könyvem novellákat tartalmaz”, tájékoztatta olvasóit a szerző, és némi életrajzi vonatkozásokat is elárulva magáról így fejezte be:

479 OszTROGONÁcz Ferencz: Tanulmányút. *Óbecse és Vidéke*, 1905. március 12. 1–2.

480 OszTROGONÁcz Ferenc (1862–1923). *Tiszavidék*, 1923. május 20. 2–3.

„Szegeden, 1898. május 20. Hazafiúi tisztelettel, Váczy János, nyugalmazott tanító”.⁴⁸¹ A szerkesztőség – feltehetően a régi barát és levelezőtárs Grünbaum Pál jóindulatából még hozzáfűzte: „Váczy János szorgalmas és jeles munkatársunk. Ki lapunk tárcza rovatát figyelemmel kísérte, annak felesleges, hogy bővebben is figyelmébe ajánljuk [...] megjelenő kötetét, mert azok ismerik ügyes meseszövegét, magyaros nyelvezetét és rokonszenves írómodorát.”⁴⁸² Szeptemberben pedig már lelkesen üdvözölte a lap a megjelent kötetet: „Váczy János kitűnő tollú és szorgalmas munkatársunk novella kötete a napokban jelent meg. [...] mindig a való életből ellesett eseményeket, vagy legalább annak látszó dolgokat tár elénk.”⁴⁸³

A *Csipke-rózsákban* összesen hat „rémtörténet” olvasható. A vadrózsának is nevezett csipkerózsza minden árokparton, minden elhagyott helyen, a legmostohább körülmények közepette is megterem, olykor a temetők legeldugottabb zugának egyetlen díszé. Váczy János tárcaírói munkásságának ismeretében azonban túlzás lenne azt feltételezni, hogy a szerző filozófiai adottságának köszönhető a csipke-rózsában megjelenő mostohaságnak, elhagyatottságnak és eltaszítottságnak alföldi életérzéssé történő kivetítése, kiterelvényesítése; ő nem volt ennyire pallérozott a bölcséletben, ezért kötete címében nem a Maros-menti élet szimbólumát, sokkal inkább a pusztá ráérzést kell látni.

Váczy János Óbecsén született s csak egy novellájának története enged arra következtetni, hogy valamikor az 1850-es évek elején látta meg a napvilágot. Szegedi diákéveit követően már nem tért vissza szülővárosába. Történeteinek színtere behatárolható a szegedi Rókus városrész temploma és a Maros-menti lapályos vidék által körülzárt területre, de kirándulást tett a földvári csatorna zsilipjéig is, aminek egyébként semmi jelentősége sincs: hősei itt, ezen a területen szenvednek, bűnhődnek, vezekelnek és halnak meg vélt, de valójában soha el nem követett bűneikért. Itt követi a sírba Szegfy Jolánka az érte gyilkolni is kész kedvesét, Benkő Zoltánt (*Rejtett szerelem*), itt vergődik a bűn hálójában Angéla, a tizenhat éves árva lány, aki felismerve kilátástalan helyzetét, egy kávéházban lett kaszírőnő, ahol könnyeden csalja ki az urak zsebéből a pénzt (*Az elhagyott*). Bodakiné ibolyaárus leánya Mariska valahol ezen a tájon kerül a dúsgazdag Dubóczy László fiának, Dubóczy Viktornak a karmaiba, aki valójában az édes testvére (*Bodakiné lánya*). Ekkor azonban már végképp elszabadult az írói fantázia. A koldus Bodakiné az éj homályában elindult megkeresni a lányát.

„A kastély láttán megrezzent. Fájt neki látni azt a fészket, amely ifjúságának, becsületességének korporsójává lett. Nem volt bátorsága az épület felé közeledni, nem merte ott leányát keresni, mintegy integetni látta feléje a múlt idők bűneit, a kastély tetejéről. Futott az erdőnek, annak sötétébe, sűrűjén iparkodott, hogy ne is lássa többé a helyet, s őt se lássa senki. Gyenge ereje végre itt is elhagyta, lerogyott a sárga avarra s elaludt.”⁴⁸⁴

A bonyodalmak elképesztően hosszú során át – miközben egy alkalommal Dubóczy Viktor a fékevesztett száguldás során ostorra hajtotta el az útból a koldus asszonyt, aki voltaképpen az anyja volt – eljut a történet ama keresztlőig, amely a klasszikus novellák esetében a forduló-

481 Előfizetési felhívás. *Ó-Becs és Vidéke*, 1898. május 27. 3–4.

482 Váczy János szorgalmas és jeles munkatársunk. *Ó-Becs és Vidéke*, 1898. május 27. 3–4., A Szerkesztői üzenetek között pedig ez olvasható: „V. J. A terjesztésében minden tőlem telhetőt megteszek.”

483 Csipke Rózsák. *Ó-Becs és Vidéke*, 1898. szeptember 4. 3.

484 Váczy János: Bodakiné lánya. In *Csipke-rózsák*; Csongrád–Silber nyomda, 1898. 121.

pontot kell, hogy jelentsen. Ezen a keresztelőn – melynek háttérében ugyancsak ott tátong egy hatalmas kripta – derült ki a keresztény tanítás talán legsúlyosabb eredeti bűne: a testvérek nemzettek utódot. „Dubóczy eszméletlenül zárkózik anyja karjaiba, s gyermekét örült testvére viszi messze-messze, keresztül völgyön-halmon, a hullámzó Dunához. Mosolyogva várja ott a gyermeket s anyját az örvény, egyet loccsan, s eltakarja őket – szégyenökkel, vérbűnökkel a világ előtt. – Felszöknek még egyszer a testek, s a közeli halászok evező-nyele vonsozolja ki azokat a partra.” Váczy János *Csipke-rózsák* című kötetének megjelenésekor az *Ó-Becse és Vidéke* című hetilap – az egykori földi, és a tárcaíró munkatárs iránti gesztusként – hét folytatásban közölte a *Bodakiné lánya* című elbeszélést.⁴⁸⁵

Váczy János alkalmanként elkalandozott a dicső múltba is. A *Csak a halálban* című írása az 1848-as forradalom idején játszódik. A történet ezúttal is fölöttébb dagályos.

„A szabadság istene terjeszti ki zászlóit a haza fölött, magasan a Kárpátok legtetetejében van leerősítve a nyele. Megcsapdossa a piros-fehér-zöld színt az északi szél, s lerepül a sziklatetejéről a jelszó: Szabadság, egyenlőség, testvériség! Messze el a Vaskapuig tombol a szél, s fölveri a szunnyadó nemzetet. A hosszú álomba tespedezett nemzet szeméből egy örömkönnny kimossa az álmot, tisztán látja az eget hona fölött, letérdel s imádkozik: Áld meg Isten a hazát!”

Ebben a háborúban szeretett volna dicsőséget szerezni Breckó Vendel, a cseh származású, újszerű birtokos, akit Értövy Ákos, az Értövy család ezer holdas birtokának és a Maros partján fekvő ősi kastélynak a büszke tulajdonosa – leánya kérőjeként – ezekkel a szavakkal kosarazott ki: „Nemes leány csak nemes kezébe teszi kezét, ez utolsó szavam.” Hiába tiltakozott Matild lánya, mondván: „Atyám, a nemesség ma már elkopott czifraság, nincs meg a régi értéke, [...] én a nemesség címerét nem a tűzfalakon keresem, hanem a tettekben” – az apa hajthatatlan maradt. Egy titkos találka (hol máshol?) az anyai sírnál, s egy sejtelmes éjszakai búcsúzkodás után ismét felröppent a demokrata labdac: „Akkor leszek nemes, ha én szerzem meg azt, s nem az őseim. De menj kedvesen, minden percz vést hozhat a hazára s reánk.” Breckó Vendel, a Maros-menti lovag, aki szandolinon távozott az éjszakába, hamarosan a csatamezőn találta magát.

„A Bácskán tekergő kígyóként keresztül húzódó római sáncz beiszapolt ölében vértől ázott fel a talaj, s az elolvadt hó leve elmosva a piros ereket, vitte magával a Tiszába. Földvár zsilipjét nem győzte a vértől megtisztítani a Tisza habja, újra és újra tapadt rája. A sáncz mentén két ellenséges tábor nézett egymással farkasszemet.”

Ott, a földvári csatában kapott halálos sebet Breckó Vendel, és a tábori kórházban Matild karjai közt halt meg. Így lettek egymásé a könyörtelen apa által fejükre idézett halálban.

Váczy János *Csipke-rózsa* című kötetének elbeszélései között alig található eredeti ötletre épülő, írói tehetséggel megformált elbeszélés. A temetők, kripták, sírok és koporsók világa egy állandósult hangulatot őriz, amit nehéz akár értékelni, még nehezebb hitelesnek tekinteni. Alakjai nem élnek, a történetekben nincs dinamika, leírásai mesterkélték. Úgy tűnik,

485 Váczy János: *Bodakiné lánya* I–VII. (Mutatvány a szerző *Csipke-Rózsák* című novella-kötetéből). *Ó-Becse és Vidéke*, 1898. szeptember 11. 1–2.; szeptember 18. 2.; október 2. 2–3.; október 9. 1–2.; október 16. 2–3.; október 23. 1–2.; október 30. 1–2. és november 13. 2.

csupán egyetlen célt szolgálnak, fogcsikorgatva és verejtékezve is megmutatni annak a sötét világnak a mélységét, melybe a novellaíró – érezhetően önszántából – beletemetkezett. Ezért tűnik úgy, hogy Váczy János műveiben a modorosság az egyetlen tapintható jelenség, s legfeljebb az a komor lélek ejtette gondolkodóba az olvasóit, amelynek mélyén megfogantak és formát találtak maguknak a „beszélyek”.

Ha csak az egyetlen nyomtatásban megjelent kötete lenne a javára írható, Váczy János aligha érdemelné meg az utókor érdeklődését, maradna filológiai adat a kor kataszterében. Óbecsét elhagyva verssel, tárcával, humoreszkkal és rajzzal csak alkalmanként jelentkezett az *Ó-Becse és Vidéke* lapjain, ahol érezhetően inkább csak az elszármazott földi jogán kapott megjelenési lehetőséget. Igaz, a hazaküldött írásaira nem jellemző a városi szalonok púderes hangulata és világa – amiben minden kétséget kizáróan igen otthonosan mozgott a szerző – annál bőségesebben áradt belőlük a vaskos derű: a *Blatt, bank, 21* egyike a korára jellemző anyósnovelláknak, a *Sikerült locsolás* sem több iskolás humoreszknél, s a *Vártalak* című versében sem tud szabadulni a beidegződött modorosságtól:

*Hagyd zokogni csendes síri dalban
Had epessze s ölje magát.
Nincs kiért itt élni fájdalomában,
Érted élt, s te elhagyd.
S hogyha megszűnt, minden szenvedésem,
S nem epeszt a kínos fájdalom,
Nézd meg olykor csendes éjfelekben,
Nézd halottad, drága angyalom!*⁴⁸⁶

A viszonzatlan szerelem másutt is végzetes lesz: a *Műkedvelő* című novella hőse, a helyi színtársulat epizodistája, a tizenhat éves Dobos Jolán, reménytelenül szerelmes volt Váradi Sándorba, a bonvivánba. „Szívében dúlt a szerelem kínja, s nem ragyogott fel a nap, amelynek sugarától életet nyerhetett volna a szenvedő kebel.” Ezért a színpadi mű végén, az öngyilkossági jelenetben a lány valóban szíven szúrta magát. Hatalmas taps tört ki, amikor a függöny lehullt.⁴⁸⁷

Van azonban Váczy Jánosnak két olyan írása is, melyek önéletrajzi vonatkozásaikon túl, kortörténeti jelentőséggel is bírnak. Mindkét rajzában a régi Ó-Becsére, a gyermek- és ifjúkor világára emlékezett. A *Vizes bácsi* című művében az öreg tiszai vízfordó alakjának állított emléket oly érzékletesen, hogy annak a krónikák lapjain is méltó helye lenne. A rogyant fakó és a sarat taposó öregember a város tovatűnt dicsősége utáni korszak, a hanyatlás jelképes hőseivé válnak.

„Lenn a Tisza parton van egy város, mely boldogan álmodott a jólétben, aludt mélyen, hosszan, s mire fölébredt, azt vette észre, hogy lába kilóg a takaró alól, elveszett a jólét, s tíz körmét mutogatva pislogott feléje a küzdelem. Vajon álmodhat-e valaha vízvezetékéről, súlyos pótadó mellett? – írta Váczy János 1897-ben a járásosztási kalandba beleroppant és tragikusan elszegényedett Óbecséről. – Haj, de mi volt régen! Emlékezem, nagyon is hüen emlékezem vissza a régi időkre, amikor egy ősze fordult ember ereszkedett le kocsjával az akkor még a sörház alatt hömpölygő Tiszára, hogy tele merítse vizes hordóját. [...] Kis pihenés

486 VÁCZY János: *Vártalak. Ó-Becse és Vidéke*, 1897. január 10. 2.

487 VÁCZY János: *Műkedvelő. Ó-Becse és Vidéke*, 1897. március 7. 2–3.

és búslakodás után tovább ballagott a pej, s az öreg mellette kocsikázott – gyalog. Jaj, akkor még olyan se volt az út, mint most. Akkor a házak előtt is térdig süppedt az ember a sárba, nemcsak az út közepén. Még az időben nem haladt a város a korral, nem ért rá még csak álmodni sem az aszfaltról, sokkal nagyobb volt a gondja, elég volt azon töprengenie, hová tegye a város jövődelmét? Most már felszabadult az ilyen gondok alól, s a városháza villámhárítós tornya körül sétálgató tűzör várja a lidércz felbukkanását, hogy egy kis talált kincsről adjon hírt a városnak. De hát kiszáradt a Boszván, nem röpdösnek ott se a lidérczek.⁴⁸⁸

Az idős vízhordó, és a köréje rajzolt történet alkalmat adott a szerzőnek az elfeledett világ megidézésére – szeretetbe öltöztetésére. Persze, a pejko és az öreg is belepusztul a munkába, jelképi mivoltukon túl, nincs is egyéb jelentőségük – de a korrajz igazán dicséretes.

Mint ahogyan dicséretes Váczy János *Álom és való* című írása is, mely *Ó-Becse és Vidéke* 1896. december 25-i számának karácsonyi mellékletébe jelent meg. A mű – a címében jelzett módon – az óbecsei valóság, és az álomnak tűnő egykori világ között vont párhuzamot, kell-e mondani: a modernizálódó város kárára. A szerző ismét életrajzi elemekkel hitelesítette lesújtó véleményét:

„Hideg, hetes eső puhította meg a bácskai utakat 1868. év őszén, amikor még híre-hamva se volt a műútnak, s nyugodt lélekkel elmondhatta az utas, hej, beh czudar idő! Hányszor mondtam el ezt jó magam is, amíg a régi Szegedből kiindulva az apostolok lován, legyalogoltam Ó-Becséig. A Tisza mélyen leereszkedett ágyában, könnyű volt jégvárát vonni vizén a hidegnek, s a gőzös ott pihent már Szalankamén alatt a telelőben, a helyiérdekű vassínjeiről meg csak azon éjjel mert álmodni az a gyaloglásban kifáradt diákgyerek, ki hajnali harangszókor kopogtatott be a mai Rózsa utca egyik házának ablakán. Hajl! Akkor még nem volt neve az utcának, annyira még nem vitte a tiszaparti város 28 év előtt. [...] Hosszú, fáradságos gyaloglás után jutottam el a vásártérre. Az égen egyetlen csillag se látszott, sötét, sűrű ködöt vontak azok magukra paplan gyanánt, hogy ne fázzanak. [...] Négy vékony és három vastagabb hangot adott a csonka torony hangja, amikor feltápáskodva megálltam a plébános, az utca utolsó háza előtt, hogy a cipőről lekaparjak néhány fontnyi saracsát. Igazi bácskai vendégszeretet! Két órai kínos vergődéssel jutottam azon házhoz, melynek ablakát szabad volt megzörgetnem.”

A kopogásra a húga nyitott ajtót, aki nem ismerte meg bátyját az elcsigázott vándorban. Azután elmúlt huszonnyolc esztendő, és a kiegyezés idejéből itt feledett történelmi vándor 1896-ban már vonattal robogott le a végekre: „Másodszor csöngetett a portás Szegeden, s hangzott fel a »tessék szállni, Horgos, Ó-Kanizsa, Zenta, Mohol, Ó-Becse«. Felugrottam a coupéba, s büszkén engedtem ki a cigaretta füstöt az ablakon, s öt percz múlva repült velem a gőzös Ó-Becse felé – a világ végéig.” Hol van már a diákkori éjszakák ínszakasztó hazatántorgása? Hol van a pej lovát ösztökélő vizes bácsi, s hol, a lidérceket figyelő toronyőr? A meglett férfiember odahaza egy egészen más várost talált, ahol a modern élet valamennyi kellékével megrontotta még az erkölcsöt is.

„28 évig tartott ez az álom, s fölébredve előttem állott az álmokép egész valóságában, haladásával, városias színezetével, pompás járdáival, mulató hölgyeivel, és közepében, mint ledőlt szobor, áll – a régi erkölcs, kitörött lábbal, leesett karokkal. Rohanó civilisatió, mikor gyógyítod meg a beteg szobrot? Vagy betegek orvosaid is már?”⁴⁸⁹

488 VÁCZY János: Vizes bácsi. *Ó-Becse és Vidéke*, 1896. december 6. 2–3.

489 VÁCZY János: Álom és való. *Ó-Becse és Vidéke*, 1896. december 25. 6. – Karácsonyi szám.

Szászy István, járási orvos tudta csak a feleletet, meg is írta az *Ó-Becse és Vidékében* megjelenő *Szapuló* című sorozatában. Váczy János vallomásai azonban ma már legszebb XIX. századvégi emlékeink közé tartoznak. Alig akad író a Tisza-partján, aki a közösség anyagi romlását, erkölcsi életének lazulását, és a város jólétének hanyatlását hitelesebben megörökítette volna. A szegedi tárcáirónál is a *Vizes bácsi* és az *Álom és való* egyedüli ritka pillanata az őszinte szembesülésnek.

Váczy János az *Ó-Becse és Vidéke* lapjain közölt, többnyire apró, jelentéktelen szösszenetei mellett igazán figyelemre méltó írása az 1900. június 24-én közölt, dr. Korda Jenővel együtt jegyzett, s az „angyalcsinálók” bírósági tárgyalásáról tudósító *Fehér kereszt* című publicisztikai jegyzete és kommentárja volt.⁴⁹⁰ Persze nem zárható ki, hogy az 1898-ban megjelent kötetének novellái korábban valamelyik vidéki lap tárcarovatában már megjelentek, mégsem valószínű, hogy szerzőjük reprezentálta volna kora és vidéke tárcairodalmát. Ez már azért sem lenne igaz, mert a lektűrirodalom esetében kifejezetten a hangulatfestésen volt ugyan a hangsúly, de a tárca olvasóközönsége a hangulati töltet mögött mindig határozott személyt, a számára fontos egyént keresett – így zárta a szívébe az olvasmányt. Váczy János – ehhez kétség nem fér – nem volt meghatározó alakja, nem hogy a korának, de talán még annak a vidéki lap által „lefedett” olvasói körnek sem, amely alkalmanként helyet adott az írásainak. Emlékezni rá a vallomásai okán érdemes.

4.3.4. Eszteleczy György tragédiája

A kisvárosi bohém világ közkedvelt Eszteleczy Gyurija, a szerény tehetségű költő 1922. május 22. napjának hajnalán kávéházi asztalánál fejéhez emelte a revolverét és meghúzta a ravaszt. Hétfő volt, s amint reggel híre ment öngyilkosságának – a reá emlékezők szerint – az óbecseiek, a korábban megmosolygott *Lelekem Könnyei* című verseskötetét az utolsó példányig felvásárolták Radoszavlyevits Vladimir könyvnyomdájának üzletéből. Eszteleczy György, Gyuri a Tisza-parti város mindennapjainak vőfélye volt, igazi rímfaragó, aki módfelett nehezményezte, ha nótázó kedvét nem méltányolta a hallgatóság. Pedig ő igazán szenvedett a *Virágtalan tavasz*-ban, könnyedén adja át magát a *Boldog boldogtalanság*-nak: „Csak az a szerelem örök, / Csak az igaz, nagy, végtelen, / Az, amelyik boldogtalan, / Az, amelyik reménytelen!” – dalolta. Verseinek témája egyszerű és keresetlen: a legkézenfekvőbb helyzetek énekese volt ő. Dalra ihlette őt a régi szerelem emléke (*Óh, miért?*) éppúgy, mint a tegnapi csalódás (*Bár tudom*), fájdogáló lélekkel kötne előnyösnek vélt alkut az ördöggel: reá üríti a poharát, csak vegye el tőle a megunt életét (*Csereüzlet*). A sértettség, a közöny, a megbántottság, a csalódottság okozta volna a halálát? Fölöslegesnek érezte volna magát, s talán ezért választotta az önpusztítást, amikor szembe nézett a fegyverével?

Eszteleczy Gyuri életrajzi adatait elszórt töredékekből lehet összeilleszteni. A *Tiszavidék* 1920. április 18-i számának tárcarovatában közölt *Hűtlenség a Tiszához* című versében a rímekbe szedett szerelmi vallomása arról árulkodik, hogy bár itt született a Tisza partján, régi csókokra emlékezve szíve a messzi, horvátországi Orlyhoz (?) vonzza vissza. Röstelkedve vallotta meg: „Ittam többször is vízből / És azt hittem, hogy halálig, / Mindenkor és mindenhol / Szívem hozzá visszavágyik.” Ugyancsak a hetilap 1921. január 2-i számában közölt *Szilveszter éjjelén* című versében a tőle megszokott derűvel búcsúzott az óévtől: „Meghalt a

⁴⁹⁰ VÁCZY JÁNOS – DR. KORDA JENŐ: *Fehér kereszt* (az angyalcsinálók). *Ó-Becse és Vidéke*, 1900. június 24. 1–2.

vén ó esztendő, / Jó is, hogy nem élt tovább, / Mert a harmincöt közt ez volt / Számomra legmostohább”. S azonmód fel is sorolta: az elmúlt év veszteségei között kell számon tartania kenyértelenségét, és szerelmi csalódását is.

Némi feltételezéssel élve tehát, az Óbecsén 1885-ben született Eszteleczky Gyuri a világháború előtti években Horvátországban a pleternicai Julián iskolában volt állami tanító, onnét küldözte az óbecsei *Tiszavidék* című lap elődjének, az *Óbecsei Újságnak* „nem egetverő, nem világfigyelmet keltő, de népszerű verseit”.⁴⁹¹ A Magyar Királyi Államvasutak öt osztályos pleternicai elemi népiskola 1914/1915. tanévről szóló értesítőjében a Király Mihály igazgató-tanító készítette jelentésben ez olvasható: „Eszteleczki György tanító. Tanított mindent a IV–V. osztályban heti 20 órában.” A „minden” pedig a magyar írás, a folyékony olvasás, a szavalás, a szépírás, az olvasmányok tárgyalása, a másolás és a tollbamondás volt.⁴⁹² A pleternicai MÁV-iskola nem lehetett ugyan valami népes oktatási intézmény – az 1914/1915. tanévben 139, az 1915/1916-ban 179, az 1916/1917-ben pedig 183 tanulója volt – a mindösszesen hat-hét fős, lelkes tanítói csapatnak azonban így is erő fölött kellett teljesítenie, hogy a vasutas- és tisztviselő-gyerekeket bevezesse az írás-olvasás tudományába. Az első világháború eseményei azonban hamarosan fölborították az iskola oktatási rendjét is; az 1915/1916. évi értesítőben olvasható *Iskolánk és a háború* című jelentés szerint „A háború kitörésekor iskolánk folyosóján helyezték el a környéken őrzött lisztet. A lisztraktár őrsege 1914. szeptember hó 20-ig volt iskolánkban elszállásolva. A vonalórség parancsnoka 1916. október 23-ig lakott az igazgatói irodában. Ugyanaddig főztek az őrség részére is a napközi otthon konyhájában. Az iskola berendezésében – eltekintve egyes jelentéktelen dolgoktól – a beszállásolás nagyobb kárt nem okozott. A katonaság az oktatást nem akadályozta. Az általános mozgósításkor a tantestület $\frac{3}{4}$ része vonult be. Király Mihály igazgató-tanító Szombathelyre vonult be a cs. és kir. 83. gyalogezredhez mint póttartalékos. Nemsokára a galíciai harctérre kerül, több ütközetben vett részt, míg 1914. október 27-én Ivangorodnál állítólag orosz fogságba jutott. Azóta nem adott életjelt magáról.”⁴⁹³ Eszteleczky György azonban a háborús éveket végig a pleternicai elemi népiskolában töltötte. Itt született a *Halál gazda* című háborúellenes verse is:

*Halál gazda rengeteg mezején
Az emberkalászkok érnek-érnek.
Hej! de régóta nehéz dolga van
A sok arató, csontos legénynek.*

*A Halál látja: nem bírják tovább
Elbocsátja hát a fáradt népet.
De mert most jó még a termése java,
Beállít sok, nagy – aratógépet.*⁴⁹⁴

491 X.: Eszteleczki Gyuri (halála). *Tiszavidék*, 1922. május 28., 2.

492 A Magyar Királyi Államvasutak pleternicai elemi népiskola értesítője az 1914/1915. tanévről. VI. évfolyam; H. n. Budapest, Kiadja a Magyar Királyi Államvasutak igazgatója é. n., 1915. 25. 2.

493 A Magyar Királyi Államvasutak pleternicai elemi népiskola értesítője az 1915/1916. tanévről. VII. évfolyam; H. n. Budapest, Kiadja a Magyar Királyi Államvasutak igazgatója é. n., 1916. 26. 2.

494 ESZTELECZKY Gyuri: Halál gazda. *Óbecsei Újság*, 1915. április 25. 1.

Tanítói állását a világháború után, az összeomlást követően elveszítette, s ekkor elesett földönfutóként került vissza szülővárosába, Óbecsére. Vajon a lapszerkesztő Bácskay Bódog személyes ismerőseként került volna az Óbecsei Újsághoz? Nem tudható. De az tény, hogy hosszú időn át a verseiért kapott tiszteletdíjból tengette életét – az 1920-tól *Tiszavidék*ként megjelenő hetilapnak 1920–1922 között nem is volt olyan száma, melyben lírai futamai, fricskái, döccenő rímei, botladozó lírai rácsodálkozásai ne lettek volna megtalálhatóak. Ebben a tekintetben egyedül Biermann Mariskával kelhetett versenyre, aki *Eszteleczky Gyurinak* című versében „kedves, öreg, bús kollégá”-nak nevezte őt.⁴⁹⁵

A *Tiszavidék* 1921. október 16-i számában tette közé a hírt, miszerint „népszerű házipoétánk versei most vannak sajtó alatt – *Lelkem Könnyei* címmel jelennek meg.”⁴⁹⁶ Ugyanott *Kérelem* című versében maga a költő is méltó figyelmet kért készülő verseskötetének. November 27-én pedig a lap bejelentette: „Eszteleczky Gyuri *Lelkem Könnyei* című 128 oldalas verseskötete megjelent és lapunk kiadóhivatalában is megvásárolható.”⁴⁹⁷ S mert az esemény – reményei szerint – a Tiszavidék olvasóinak körében ünnepi pillanatnak számított, a költő – „hogyan az olvasó is értsen belőle” – megadta a módját, és *Útramenő Lelkem Könnyeihez* című versében megilletődött hangon bocsátotta útjára a verseskötetet: „És most eredj, de mindenütt / gondolj szegény apádra, / És hozz elegendő dinárt / Néki téli kabátra” – szölt a nem kifejezetten ódaian szárnyaló verse.⁴⁹⁸ Nagyon valószínű, hogy erre a jól szervezettnek tűnő reklámfogásra elsősorban magának a *Tiszavidék*nek, és a megjelenését biztosító nyomdának volt szüksége. A költő hamarosan bekövetkező tragikus halálakor az egyik nekrológban a felettébb gyöngye rigmusokról azt írták: verseskötetét megjelenése után durva, szinte megsemmisítő erejű bíráló érte, ami határozottan a kedvét szegte. Eszteleczky Gyuri

„nem voltál modern ember, és írásaid is egyszerűek voltak – de finom rezgésűek, nemesek. Ez a nemes egyszerűség nem talált visszhangra, mert mást vártak az emberek, és nem tudták, vagy nem akarták megérteni, hogy te nem vagy úttörő, nem vagy modern aktivista, te a régi költők világából való vagy, aki lelked érzéseit nemes egyszerűséggel vetetted papírra” – olvasható az elnéző, a megbocsátó vélemény egy másik méltatójának tollából.⁴⁹⁹

Valami homályos szerelmi csalódásáról is keringtek akkoriban mendemondák, meg hogy rosszkedvét fokozták az igazságtalannak vélt kritikák, az otromba ledorongolások. „Szerelem, csalódás, állásvesztés, küzdelem, goromba lehurrogás – út a lejtőn lefelé – nem is csoda, ha az ismét állásba került ember meghasonlott önmagával” – írta a tőle búcsúzó közeli ismerős. Annyi bizonyos, öngyilkosságát megelőzően még megírta *Hajótörés előtt* című versét,⁵⁰⁰ melynek utolsó soraiban előre vetítette a végétet:

*Utat jelöl a szenvedély neki,
Melyet hajóm követni kénytelen,
Noha előtte romlás, pusztulás,
Szegény hajóm, te biztos elveszel.*

495 BIERMANN Mariska: Eszteleczky Gyurinak. *Tiszavidék*, 1921. január 9. 3.

496 Eszteleczky Gyuri versei sajtó alatt. *Tiszavidék*, 1921. október 16. 2.

497 ESZTELECKY Gyuri: *Lelkem Könnyei*. *Tiszavidék*, 1921. november 27., 2.

498 Eszteleczky Gyuri: *Útramenő Lelkem Könnyeihez*; *Tiszavidék*, 1921. november 27. 1.

499 R.: Eszteleczky Gyuri. *Tiszavidék*, 1922. május 28. 1.

500 ESZTELECKY Gyuri (utolsó versei): *Hajótörés előtt*, Vonaton. *Tiszavidék*, 1922. május 28. 1.

Mindez talán nem több egy vidéki történetnél. A *Lelkem Könnyei* című kötet szerzője halálának azonban különös dimenziót ad egy akkori rendőrségi történet. Néhány héttel az öngyilkosságot megelőzően jelent meg szintén Radoszavlyevits Vladimir nyomdájának kiadásában Lovász Pál *Tiszamentén* című verseskötönyve, melyet a sajtó ugyancsak ünnepelt.⁵⁰¹ A Bácsföldvárról Óbecsére költözött ifjú költő 1921 késő nyara óta rendszeresen szerepelt nagy figyelmet keltő verseivel a *Tiszavidék* olvasóközönsége előtt, kötete megjelenése – Eszteleczky Gyuri gyűjteményétől eltérően – igazi eseménynek számított. Lovász Pált hangosan ünnepelték a bácskai lapok. Óbecsén Draskóczy Ede méltatta az ifjú költő kötetét, az újvidéki *Délbácska* lapjain pedig Császár Géza a következő szavakkal emelte őt a magasba: „A *Tiszamentén* negyven verse a vajdasági magyar versirodalom aktivista hebegései és divathiszteriában vonagló más, alkalmi »költeményei« között az egyetlen igazi és tiszta érték.” Hasonló elismerésben részesült a verseskötet a Szabadkán megjelenő *Bácsmegeyi Napló* és a *Hírlap*, valamint az eszéki *Magyar Újság* kritikusaik részéről is.

Ekkor azonban olyasmi történt, amiről maga Lovász Pál csak sok-sok évtized múltán, valamikor az 1960-as évek elején papírra vetett vallomásában számolt be részletesen:

„1922 nyarán el kellett jönnöm a szülőföldről, s akkor még a Jugoszláv Királyságban oly friss és kíméletlen volt a szerb sovíniszta aktivitás, hogy ott magyar irodalom nem szerveződhetett. [...] A magyarság iránti gyanakvást jól mutatta az én esetem. [...] 1922 tavaszán Óbecsén megjelent a *Tiszamentén* című kis kötetem. Nem volt abban sem nyílt, sem burkolt magyarkodás, hazafiság, a versek a jellegzetes tájlíra hangján szóltak, az otthon, a szülőföld képeibe zártam érzelmeimet. Könyvemet meglepő szeretettel fogadták nemcsak a magyarok, hanem az elfogulatlan szerbek is. Mégis az lett a következménye, hogy kiutasítottak. A többszöri kihallgatáson egyre azt kérdezték: miért írok verseket és miért adtam ki a Jugoszláv állam területén magyar könyvet? [...] Ezt a halk lírai hangot is, mert magyar megnyilatkozás volt, veszedelmesnek, elnémítandónak tartották.”⁵⁰²

S mert akkoriban komolyan kellett venni a szerb rendőrség fenyegetését, Lovász Pál elhagyta a szülőföldjét és Magyarországra költözött.

Fölmerül a kérdés: vajon Eszteleczky Gyuri esetében megbocsátóbb volt-e az újonnan be rendezkedett szerb hatalom? Vajon neki elnézte-e Jankulov Szlavkó rendőri jogokkal felruházott szolgabíró, hogy a Jugoszláv Királyság területén magyar verseket írt, és magyar verseskötetet jelentetett meg? Vajon őt maga elé idézte-e, s ha igen – efelől az utókornak nem lehet kétsége –, őt mivel fenyegette meg? S a fenyegetésnek volt-e szerepe abban, hogy poétánk maga ellen fordította a fegyverét? Ez az, amit soha nem fogunk megtudni. A Lantos, a költőtárs is csak halkán köszönt el tőle *Búcsúzó* című versében.⁵⁰³ Ő emlékezett meg síremléke 1923. mindenszentek napján történt felszenteléséről is:

501 Lovász Pál verseskötönyve. *Tiszavidék*, 1922. április 23., 2. – Lapunk kiváló munkatársa sajtó alá rendezte *Tisza mentén* cím alatt szebbnél szebb költeményeit. A mű a jövő héten készül el lapunk nyomdájában.; Lovász Pál: Falum köszöntése. Mutatvány a költő most megjelent *Tisza mentén* című verses kötetéből. *Tiszavidék*, 1922. április 30. 1.

502 SZIRTES GÁBOR: *Két szövegben – Lovász Pál pályaképe*. Pécs, Pro Pannonia, 2008. 30.

503 LANTOS: *Búcsúzó*. *Tiszavidék*, 1922. május 28. 3.

*Nem zavarja álmát bűnös földi élet.
Végzetes tettére elnézést remélhet.
Sírját felszentelték, fohász szállt az Égre:
Szegény Gyuri testvér, nyugodjál békébe!*⁵⁰⁴

Eszteleczky Gyuri költészete nem több egy kisvárosi rímfaragó, önmaga szórakoztatása érdekében dalolgotó fűzfapoéta kísérleteinél. Verseinek témája egyszerű és keresetlen: a legkézenfekvőbb helyzetek dalnoka volt ő. Verset írt az átmulatott éjszakákról, a másnapi fejfájásról, a józansági fogadalmáról (*Fogadás*), majd azonmód a „szárazság” értelmetlenségéről, az ihletnélküli napok szenvedéseiről (*Cudar józanság*). Dalra ihlette őt a régi szerelem emléke (*Óh. miért?*) éppúgy, mint a tegnapi csalódás (*Bár tudom*), fájdogáló lélekkel kötne előnyösnek vélt alkut az ördöggel: reá üríti a poharát, csak vegye el tőle a megunt életét (*Csereüzlet*). Szenvedett a *Virágtalan tavasz*-ban, a könnyen adja át magát a *Boldog boldogtalanság*-nak: „csak az a szerelem örök, / Csak az igaz, nagy, végtelen, / Az, amelyik boldogtalan, / Az, amelyik reménytelen!”, Kivételes pillanata „költői munkásságának”, amikor lefordította, és a helyi lapban közölte Zmaj Jovanovits két versét, a *Gondold meg magadba!* és a *Madár a kalitkában* című költeményét.⁵⁰⁵

Eszteleczky Gyuri a Tisza-parti város mindennapjainak vőfélye volt, szerény képességgű, igazi rímfaragó, aki módfelett nehezményezte, ha nótázó kedvét nem méltányolta a hallgatóság. A sértettség, a közöny, a megbántottság, de mindenekelőtt a csalódottság okozta a halálát – fölöslegesnek érezte magát, s talán ezért választotta az önpusztítást, amikor szembe nézett a fegyverével. Így őrizte meg alakját egy ideig az emlékezet. Utána azonban nem maradt szinte semmi – vagy ha igen, akkor az halálának tisztázatlan körülménye.

4.4. Az utazó óbecsei polgár

A polgári jólét a XIX. század nyolcvanas-kilencvenes éveiben köszöntött be a Tisza-menti cívissvárosokba, Ó-Kanizsára, Zentára és Ó-Becsére egyaránt. Még javában folytak a perek a járásosztás kapcsán, de már mindenki tudta, hogy a közös legelők felosztása új lehetőségeket nyitott a parasztgazdák számára, s bár akkoriban a gabonaárak nyomottak voltak, a pénz fölhalmozott vagyon formájában megjelent a vidéki városaink takarékpénztárosaiban. A vasút is közelebb hozta a nagyvilág csodáit, a kigyulladó villanyvilágítás pedig a kényelemérzetét fokozta a táj emberének. Lehetett már „telephozni”, a lutri is – a Magyar Osztály-Sorsjáték – folyton káprázatos nyereményeit hirdette, a hírlapok utolsó oldalain pedig Magyarország legcsodálatosabb fürdői kínálták a kellemet. Igaz, az óbecsei ártézfürdő körül támadt bonyodalmak során, nem egyszer hangzott el a becsmélő vélemény: „ugyan már, fölösleges céccó, hiszen fürödni csak a gazdagok, a zsidók, meg a betegek szoktak”, mégis, egyre többen keltek útra, hogy fölkeressék Magyarország csodás tájait, közöttük a fürdőket is. A lapok tárcarovatában pedig egymást követték a legkülönbözőbb megfontolásból született beszámolók. A XIX. század utolsó két évtizedében a polgár lassan megismerte az utazás bölceleti lényegét is. A hírlapíró, a hivatalnok, a lelkes, a tanító és a pénzében rejlő erejét egyre inkább felismerő vállalkozó, a gazdálkodó az új és ismertetlen tájakban a csodát, az élet kivételes pillanatait keresi.

504 LANTOS: Baráti szeretet. *Tiszavidék*, 1923. november 11. 3.

505 *Tiszavidék*, 1921. szeptember 11. 1.

Az *Ó-Becse és Vidéke* 1888. augusztus 4-i számának *Szerkesztői üzenetek* rovatában különös levél ment „Egyiptomba”. A címzett *Dr. P. M. Cairo* –

„Vettük becses levelét, s igen lekötelez azon hang, melyen hozzánk ír – olvasható az üzenetben. – Nekünk is jólesik itt, a hazában, ha látjuk, hogy aki egyszer ette anyaföldünk kenyerét, bármily hosszú idő után sem felejtí el az ízét. Különösen, amit Ó-Becséről, szülővárosáról ír, azért kötelességünk mindnyájunk nevében köszönetet mondani. Bátrak vagyunk remélni, hogy nem ez volt utolsó levele, és kérjük, írjon valamit lapunknak az ottani életről. Ami a meletget illeti, nálunk is van, vagy 30 fok. Fogadja legmelegebb üdvözlötünket.”⁵⁰⁶

Hogy miről szólhatott az alig egy hónappal korábban indult hetilap szerkesztőségébe a Nílus partjáról küldött levél, azt nem nehéz kitalálni: Polyák Mór, az ó-becsei születésű orvos, aki akkoriban már csak nagy ritkán fordult meg szeretett szülővárosában, feltehetően illő lelkesedéssel üdvözölte az *Ó-Becse és Vidéke* című lap megjelenését – legalábbis ezt engedi sejteni a szűkszavú válasza. Persze jó lenne tudni, hogyan vélekedett a Tisza-parti városról valaki, aki felnőtt korának jelentős részét Európától távoli országokban töltötte – látta-e a polgári fölemelkedés reményteli történéseit, hitt-e a nemzete sorsának jobbra fordulásában?

Az akkor még titokba burkolózó levélíró, P. M. komolyan vette az udvarias felszólítást, és nem sokkal ezután az egyiptomi fővárosból, Polyák Mór tollából megérkezett a szerkesztőség címére az *Egyiptomi levelek – Kairó, október hó 1888* című írásának első fejezete. Műve igazi kultúrtörténeti beszámoló volt, egészen szokatlan a kora tárcairodalmában. Feltűnő írójának történelmi tájékozottsága, stílusa pedig a XIX. századi utazók legkiválóbbjainak sorába emeli őt.

„Augusztus 19-én Kairóban, Egyptom fővárosában – kezdte az élménybeszámolóját a szerző – egy sajtószertű ünnepélynek voltam szemtanúja, mely ünnepély eredeti minőségét illetőleg bizonyosan páratlanul áll, és évezredek óta minden évben ismétlődik. Ez az ú. n. Khalig-vágás, arabs nyelven Gabr-el Khalig, a »fum-el Khalig« t. i. a Khalig torkolatának átvágása.”

A továbbiakban a szerző részletesen kifejti: Khalignak hívják a Nílus egyik Ó-Kairó alatt elnyúló csatornáját, amelybe az esős évszak nagy áradásainak idején vizet tárolnak az egyiptomiak, hogy az öntözés segítségével bőségesre fordítsák a termést. A Nílus áradása – folytatta az élménybeszámolót Polyák Mór –

„évezredek óta évenként ugyanazon időszakban, majdnem órához kötött szabatsósággal szokott megtörténni. És ha minden zavar nélkül, rendesen, az előadott mód szerint beáll, akkor a Nílus vize lassankint emelkedve, azon magassági fokot éri el, mely a legrégebb tapasztalások szerint szükséges, hogy a művelés alá fogott felső és alsó egyiptomi roppant terjedelmű földeket a csatornák által eláraszsa és termékenyítse, anélkül, hogy áradása a földművelők helységeiben nagyobb károk történjenek.”

Egyiptom népe – a paraszttól az előkelő hivatalnokig – éjszakába nyúló látványos lakoma keretében üli meg a Nílus nyújtotta áldás érkezését. Valamikor, évezredekkel korábban eleven szűzleányt áldoztak a folyó jótéteményéért, a XIX. század végén azonban már csak egy pajzá-

506 Szerkesztői üzenetek. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. augusztus 4. 4.

nul körültáncolt bábút vetettek a tajtékzó habokba. Polyák Mór így folytatta a beszámolóját: „A Gabr-el-Khalig ennél fogva egy részről örömnepély, mellyel Egyptom népe őseinek és belső megelégedésének ad kifejezést a fölött, hogy a Nílus ez évben úgy, mint évezredek óta minden évben az általános anyagi jólét fönntartását biztosította, másrészt pedig a legrégibb mód szerint Isis és Osiris korszakából szokásos, most ugyan csak symbolicus úton fönntartott emberi áldozattal járó szertartás mellett háládatosságát – régi időkben a Nílus-istenségnek, ma nap Alláhnak, egyszerű ima által – az élvezet jótéteményeként bemutatni.” Van azonban a Khalig-vágásnak rejtett tartalma is: a Nílus és a csatorna közötti gát átvágását csak a fényes rabbik jelenlétében, zsidó kéz végezheti, ezzel emlékezve Józsefre, akiben az „egyptomi” csatornák és az öntözés műveletének védőszentjét tisztelik. „Az izraeliták egy pár kapavágására, éppen azon percben, midőn a felhőtlen, kristály tisztaságú, átlátszóan világoskék egyptomi menyboltozat keleti határán, a kelő nap első sugara az egész tájképet befogó világosságával földerítette, a Nílus hajjai a gát utolsó maradványait áttörve, roppant zúgással a Khaligba dúltek.”⁵⁰⁷ Polyák Mór nem leplezett elragadtatással, lelkes szemtanúként mutatta be szülővárosa olvasónak a sok évezredes egyptomi kultúra eleven örökségének egy fejezetét.

S az *Egyiptomi levelek* valóban felkeltették az olvasók érdeklődését. Feltehetően a felelős szerkesztő Grünbaum Pál a Budapestről, Balaton Gyulától érkező kérdésre válaszolva a Szerkesztői üzenetekben a következőket írta: *B. Gy. Budapest* – „A kért orvostudor előkelő állást foglal el Konstantinápolyban. Kairóban jelenleg egészsége helyreállítása végett tartózkodik.”⁵⁰⁸ És persze várták az izgalmas és a maga korában felettebb egzotikus kultúrtörténeti beszámoló újabb fejezetét. Hasztalan. A második levél helyett egy évvel később a következő rövid hírt kellett közölniük: „Dr. Polyák Mór, ó-becsei származású hírneves orvos [...] Kairóban elhunyt.”⁵⁰⁹

Különös, hogy Polyák Mór személyét illetően, csak a halálakor derült fény néhány, életével és sorsával kapcsolatos adatra. A *Bácska* című Zomborban megjelenő vármegyei lap 1889. december 17-i számában számolt be a halálesetről: Kairóban hosszas betegség után meghalt Dr. Polyák Mór, az ó-becsei születésű hírneves orvos – írta –, ki már évek óta keleten tartózkodott. Dr. Polyák „a 60-as években Budapest egyik legkeresettebb és legkedveltebb orvosa volt, s az elegáns, finom modorú doktort mindenütt szerették. A hetvenes évek elején Keletre vándorolt ki, s a török hadseregben ezredesi ranggal főorvos lett, s az orosz hadjárat idején, az ázsiai hadszíntéren igen hasznos szolgálatot tett.”⁵¹⁰ A háború végével Konstantinápolyban telepedett le, ahol a magyar kolóniának egyik legkedveltebb tagja lett. A magyar utazók és látogatók – akik a török fővárosban találkoztak vele – valamennyien dicsérték a szeretetreméltó doktort.

Az óbecsei orvostudor életéről és pályájáról ezzel együtt is nagyon keveset lehet kideríteni. A *Vasárnapi Újság* egykori tudósítása szerint a Magyar Kir. Természettudományi Társulat 1862. január 15-én tartott közgyűlésén választották Polyák Mórt a „rendes tagok” sorába, s ezzel olyan neves tudósok társaságába került, mint a Társulat első elnöke Bugát Pál, a második elnöke Than Károly, valamint Friedvalszky Imre, Jedlik Ányos, Jendrasik Jenő, Kovács

507 POLYÁK Mór: Egyiptomi levelek – Kairó, október hó 1888. I–III. *Ó-Becse és Vidéke*, 1889. november 18. 1–2.; november 22. 1–2.; december 2. 2.

508 Szerkesztői üzenetek. *Ó-Becse és Vidéke*, 1888. december 9. 6.

509 Halálozás. *Ó-Becse és Vidéke*, 1889. december 15. 3.

510 Polyák Mór. *Bácska*, 1889. december 17. 2.; Ugyanarról: Polyák Mór halála. *Vasárnapi Újság*, 1889. december 15. 827.

Gyula, Molnár János, Preyss Mór, Rómer Flóris, Say Mór, Szabó József, Sztoczek József választmányi tagok.⁵¹¹ A Természettudományi Közlöny, 1871. januári számában Polyák Mór még budapestiként szerepelt a tagok névsorában.

A lapok, melyek beszámoltak a halála hírérl, tudni vélték, hogy a neves tudós Konstantinápolyból egyszer-kétszer meglátogatta hazáját és óbecsei rokonait, köztük elsőnek testvérhúgát, Róth községi orvos nejét. Három évvel halála előtt, 1886-ban költözött Kairóba, ahol az enyhébb éghajlattól elhatalmasodó szívbajára remélt gyógyírt. Az egyiptomi fővárosban is kedveltje volt az ott tartózkodó magyaroknak. Polyák Mór életében lovagja volt a Ferenc József-rendnek, a francia becsületrendnek, és magáénak tudhatott jónéhány török kitüntetéssel is. „Ismerői és tisztelői őszintén gyászolták elhunytát.” A doktor egyike volt azon földijeinknek, akik a világ távoli vidékein öregbítették a Tisza-vidéki magyar ember rátermettségének hírnevét, akik azonban útjára bocsátották őt, kénytelenek voltak nélkülözni a tudását. 1888-ban, az *Egyiptomi levelek* első fejezete után több küldemény nem érkezett a fáraók földjéről. Polyák Mór azok közé tartozott, akiket a szülőföld nem tudott elég erősen magához láncolni, nem tudta megtartani őt magának. S mire hazatalált volna, földi pályája is véget ért.

Váczy István – akit a miniszteri akarat a Magas Tátra vidéki Vichnyére helyezett tanárnak – már kifejezetten a lap szerkesztője kérésének tett eleget, amikor 1892-ben és 1893-ban *Fürdői apróságok* címmel cikksorozatot szentelt a fürdővilág csodáinak. Az első pillanatban nehéz volt eldöntenie, hogy tudományos – „klimaszttikus” – leírását adja-e a gyönyörű tájnak, avagy a fürdői élet száraz mindennapiságáról számoljon-e be? Írjon-e pikáns, fűszeres jegyzeteket az unatkozó ifjú feleségről, amelynek létezik naiv és ravasz változata is, az idősödő tekintetes asszonyról, akit egy ideje a szívdobogás gyötör, de a fürdőorvos természetesen ismeri a gyógyulás módját, a spórolós vidéki gazdáról, aki végül drágán fizeti meg neje májustól szeptemberig tartó fürdőbéli gyógyulását, és a mindenütt jelen lévő fess katonatisztról, aki kíváncsian tűzi föl szemüvegét, ha az utca végén befordul egy konflis. És mert nem tudott dönteni, hát írt erről is, arról is.

Miről is szóltak hát a régi nyarak, amelyekről az évtizedek múltán egyre színesebb történetek születtek? A lampionos estélyek és a társasvacsorák, a flörtök és a futó kalandok mellett a magyar föld tüneményei is ámulatba ejtették a lelkeket:

„Magyarországban ne vezessen félre senkit ama körülmény, hogy magyar szót az egész vidéken szinte jól esik, ha hallunk – kezdte az egyik fürdői beszámolóját Váczy István. – Bars megyének északkeleti részén, hegyektől, erdőktől koszorúzott völgyben vagyunk, de ez a völgy Bácska országában innen-onnan havas számba menne, mivelhogy 310 méter magasságból kandikálunk a nagy világűrbe a tenger színe felett. [...] Az Amália-hegy tetejéről képzeletben végig zónázunk a garamvölgyi vasúton, mely pár év múlva tetemesen megkönnyíti az utunkat, mert tőlünk alig félórai távolságra rohog el a vonat, míg ma Selmecztől vagy Garam-Berzenczétől 1 ½, illetve 2 ½ órán át kocsin kell bandukolnunk. Szerencse, hogy az előbbitől folyton remek fenyvesen át haladunk, mely ózondús levegőjével és megragadó panorámájával pótolni igyekszik a kocsi keményebb részeinek barátságtalanabb döccenéseit.”

Osztrákok és a német tartományok vándorainak ezrei járják a felvidéki „feredőket”, keresnek felüdülést a fenyvesekben és a tavak hűs vizében, alföldi magyar ember azonban alig

511 *Vasárnapi Újság*, 1862. január 26.; *Természettudományi Közlöny*, 1871. január, 98.

akad a környéken. „Bácska még mindig egészségesnek látszik, egészségesebbnek, mint a múlt évben, mikor szép számmal valának képviselve. Ma ketten vannak ők, a dicsők: Fritschné postamesterné és Turszky N. nejével Szóntáról. Ne is jöjjenek sokan, legyenek egészségesek, mint a makk.” De – üzeni a levél írója – üdülni, azért minél nagyobb számmal jöjjenek, mert a bácskaira mindenütt szükség van, ahol kedvelik a „vígságot és a szép nőt”. És valóban, érdemes elolvasni a fürdői leveleket, az úti beszámolókat és a tájélmények kavargó sokaságát, hiszen bennük a pénzére büszke gazdálkodó, a fölszabadult, vállalkozó polgár, és a lateiner értelmiségi világa egyaránt megmutatkozik, a XIX. századvég minden üdeségével és pompájával, melyről csak később derült ki, hogy maga volt az aranykor.⁵¹²

Talán soha nem derül ki, ki volt az a titokzatos Bácskai Etelka, aki az *Ó-Becse és Vidéke* szerkesztőjének biztatására tollat ragadott és *A Magas Tátrából – Csorbafürdő, 1894. szeptember 26.* címmel megírta felvidéki élményeit. Akkoriban a külföldi turisták már ezrével keresték fel a Csorba-tó környékét, bácskai ember azonban még csak kivételes alkalmakkor látogatta meg a Tengerszem-csúcsot, a Poprád-tó vidékét – ahová csak lóháton volt érdemes felmenni –, a Menguszfalvi völgyet, a Furkota völgyét, Tátrafüredet és Csorbafürdőt, melyek oly tüneményes látványt nyújtottak, hogy annak „magasztalására” minden szó kevésnek bizonyult. Ha az utas a Kassa–oderbergi vasút Csorba állomására reggel megérkezik, s „az ottani restaurációban megreggelizik, először észleli, hogy felvidéken milyen a tej, a vajás kenyér. A vajon szinte érzi az ember a havasi legelő, a havasi széna illatát” – lelkendezett a bácskai asszony. Ezt követően kényelmes hintóval vághat neki a „gyönyörű hegyi útnak”, föl egészen az 1387 méter magasan található Szentiványi Villához, ahonnan azután már látható a Szoliszkó és Bástyá közötti Fátyol vízesés is. Szélcsendben „a villák, a hegycsúcsok, az erdők, a báránnyelű kék ég, mind visszatükröződik a tóban, s ez eszébe juttatja az alföldi embernek a délibábót”.⁵¹³ Bácskai Etelkát végig az útja során szülőföldi reminiscenciák kísérték – mégis, minden lépésekor tisztában volt azzal, hogy egyszeri és megismételhetetlen csodának volt a tanúja.

A Baraczk írói álnév mögött gyakorlott tollforgató rejtőzködött – németből fordított tárcáit gyakran közölte az óbecsei hetilap –, 1895 júliusában közölt élménybeszámolója, az *Útirajz – Kirándulás a sztraczenai völgyön át a dobsinai jégbarlangba* című írása igazi műremek a műfaj kedvelői számára.

„Soha oly szépet nem láttam – írta –, mint a sztraczenai völgy, a természet oly csodás játékát soha nem szemléltem, mint a dobsinai jégbarlang. Mindkettő Gömör megye északi részében, Dobsinától felfelé fekszik. [...] Látásával nem tudunk betelni. Elképzelni ezt a gyönyörűséget nem lehet, s ha láttuk, azt hisszük, hogy ez nem is lehet igaz: álmokkép, tündérorság!”

Meggyőződése, hogy a magyar Tátra szépsége felülmúlja Schweitz vadregényes vidékét is.

Három hintóval tizenegy tagú társaság indult Dobsinából a jégbarlanghoz. Sziklaszorosok, szakadékok, tisztások és áthatolhatatlan fenyvesek mentén vezetett az útjuk, mígnem eljutottak a fölséges jégvilágba. Befelé a Ducsa-hegy dűlője, jobbról az Őrmező, szemben az Éleskő,

512 VÁCZY István: Szeretem a falusi fürdőket. *Ó-Becse és Vidéke*, 1892. július 17. 1–2.; Apróságok a fürdőből. *Ó-Becse és Vidéke*, 1892. július 31. 1–2.; Fürdői apróságok. *Ó-Becse és Vidéke*, 1892. szeptember 4. 1–2.; Fürdői apróságok. *Ó-Becse és Vidéke*, 1893. július 30. 1–2.; Fürdői apróságok. *Ó-Becse és Vidéke*, 1893. augusztus 13. 1–2.

513 BÁCSCAI Etelka: A Magas Tátrából – Csorbafürdő. 1894. szept. 26. *Ó-Becse és Vidéke*, 1894. október 21. 1–2.

hátuk mögött északnak a büszke Király-hegy hatalmas, vaskos alakjával, távolabb pedig az alacsonyabb „bérczetők” zárják a távlatot. A Jéglyuk emberemlékezet óta ismert volt, rejtelmes belső tereinek feltárására azonban csak 1870. július 15-én került sor, amikor három természetjáró turista: Ruffinyi Jenő, Méga Endre és Láng Gusztáv kalandvágtyból leereszkedett a mélyére, ahová most követte őket a bácskai utazó is. A csoda már a barlang bejárata előtt kezdődött:

„A fakerítés két évszakot választ el egymástól. Innen a nyár illatos virágai zöldellő erdővel, aranyos pillangóival, túlhan a tél hűvös légáramlatával, havával és jegével. Soha ilyen közel nem látni a nyarat s a telet egymáshoz – [csak] egy egyszerű deszkakerítés választja el egymástól. A nap süt, de azért a kerítésen innen szitáló eső permetez alá, a kerítésen túl pedig esik a hó. Egy lépés az egész távolság.”⁵¹⁴

Benn azután 8854 négyzetméternyi káprázatos jégékmény várta az utazókat. Jégshalagok finoman összekuszált szálai, és a jégkristályok ezerféle változatai alkották meg a felséges látványt. A Télkirály Palotája magas jégfalon áll, széles ívben összeboruló lombok, és pálmalevelek alatt, „belűrét ezerféle jégvirág és ragyogó jégjegeczek” alkotják. „Jertek le utánam – üzente föl társainak Ruffinyi Jenő –, felséges jégvilág van alatt!” Jöjjen mindenki a Magas Tátrába – üzente a rejtélyes Baraczk –, aki megfáradt a hétköznapi szürke világában. „A természet tüneményes szépsége, ezernyi bűbája a beteg kedélyt is képes fölvidítani, [mert] gyógybalzsamot talál a természet szépségének varázsszerű hatalmában. Bajunkat feledjük, a sorssal kibékülünk, bűnk sebes szárnyakkal elrepül tőlünk, s rózsaszínben ragyog előttünk az élet.”⁵¹⁵ S a polgár lassan megismerte az utazás bölcséleti lényegét is.

Az érintetlen táj az, ahová már szinte menekül: a lába alatt elterülő völgyet a Gölnicz vize szeli át szeszélyes kanyargással, mint egy ezüst szalag. A vízfolyás mentén helyenként kiszélesedik a táj, pázsittal és ezer virággal telehintett völgyggyé tágul, majd ismét összeszorul, és olyan, mintha a meredek lejtők fái összekuszálódna. A sűrű, terebélyes fenyves pompás összhangban van a magasba szökő sziklaormokkal, „komoly, csendes, mozdulatlan, mint maga az a sziklaóriás, amelyen gyökeret vert”. Lenn a völgyben az erdő oly sűrű, hogy csak itt-ott lopózik be egy-egy napsugár, megvilágítva a mohos talajt. „A lég végtelen tiszta, s a fenyves balzsamillatával tele.” Csakhogy az út mentén láthatók a világhírű kobaltbányák és nagyszerű vasbányák is, a szirtek között pedig föltűnik a Gerava, melyen még néhány évvel ezelőtt a „Palzmann-féle vasgyár ezer meg ezer tűzszikrától sziporkázó füstje szállott fel – ma már csendes ott minden; a mostoha iparviszonyok következtében az üzemet beszüntették”. A pénz és az ipari világ mindenható elkíséri a polgárt.

A polgár azonban az utazásai során olykor az érvényesülés lehetőségét is keresi. Müller János óbecsei műórás és toronyórákészítő 1894-ben 300 forint államsegélyt kapott a minisztertől a külföldi „órák és e nemű műhelyek” tanulmányozására. Tanulságos utazásáról *Tanulmány-úton, Bécs, 1894. október 2.* című írásában számolt be. A császárvárosba történt megérkezését követően azon volt, hogy fölkeresse az általa már régebben ismert műhelye-

514 BARACZK: Utirajz – Kirándulás a sztraczeni völgyön át a dobsinai jégbarlangba I. *Ó-Becse és Vidéke*, 1895. július 14. 1–3.

515 BARACZK: Utirajz – Kirándulás a sztraczeni völgyön át a dobsinai jégbarlangba II. *Ó-Becse és Vidéke*, 1895. július 21. 1–3.

ket, cégeket és gyárat, ám azokba csak a tekintélyes megrendelések „kilátásba helyezését” követően juthatott be. Ha iparos társai üzletet szimatoltak, a „legnagyobb szívességgel és előzékenységgel a legkisebb részletességig mindent megmutogattak, hozzá még rajzokkal is elláttak”. Müller János óbecsei órasmester meglátása szerint a bécsi mesterek, a nagyvárosi iparosok csak a „reklámcsinálás, a hűhó és nagyvárosi voltuknál fogva bírnak nagy hírnévvel, voltaképpen pedig mi vidéken ugyanazt készítjük, ugyanazzal a precizitással, de olcsóbban állíthatjuk ki, mint ők, miután existenciánk vidéken mégis csak jóval olcsóbb”. És miután a vállalt földadatát teljesítette, idejének maradék részét Bécs csodáinak a megtekintésére fordította: a Szent István templom, a Fogadalmi templom, és a Szent Ágoston templom után a Barátok templomában császári nagyságos sírjainál hajtott fejet. „A Burg udvarán Savoyay Eugen herceg, a zentai hős, Károly főherceg és Ferencz császár ércszobránál” egy pillanatra a Tisza-vidék történelme is fölillant előtte.⁵¹⁶

Bécsnél távolabbra, a komor bajor havasok közé utazott az a névtelen vándor, aki 1895 szeptemberében *Königsee* címmel jelentette meg útirajzát az *Ó-becse és Vidéke* lapjain. Társaival csónakkal utazta végig a tavat, s ahogyan siklottak a víz színén, mindannyiukat a természet nagysága döbbenetette meg, és magával ragadta a táj szépsége.

„Szerettem volna a percz élvezetébe merülve így evezni az örökkévalóságig – írta a láthatóan tapasztalt utazó. – Ha igaz, hogy vannak pillanatok, midőn az ember egészen tiszta, zavartalan boldogságot élvezhet, úgy ez csak a szabad természet ölen lehetséges. A Königsee tanított meg erre, mikor a végtelennek látszó víztükör felett a minden oldalról körülölelő természet szépségébe merülve megfedkeztem minden emberi gondolatról, minden emberi óhajtsárról, akkor először életemben éreztem igazán, hogy boldog vagyok.”

Miközben a távolban az esti pirtól rózsaszínre festett felhők ragyogtak a hegyek fölött, s a hegyek a legtisztább kék fényben tündököltek, a lebukó nap sugarai sajátságos, misztikus ragyogást kölcsönöztek a tó sötét vizének, mely a „mennybolt azúrjával, és a távoli hegyek kék-jével” csodálatos harmóniába olvadt össze. Goethe és Heine sorai jutottak az eszébe, és persze Schilleré, aki szerint: „Mi is a természethez tartoztunk egykor, a természet tehát visszhangja [az] elveszett ifjúságunknak, mely előttünk örökre a legdrágább marad. Ezért kell, hogy a természet látása mindig bizonyos melancholiával töltsön el bennünket.”⁵¹⁷ A kései olvasó pedig hajlamos elhinni, hogy csak az válhat a modern idők sikeres emberévé, aki mindig, minden helyzetében megtalálta a természethez visszavezető utat.

4.5. Löwy Lajos Nyomdai Műintézete

Löwy Lajos (1901-től Lévai Lajos) az *Ó-Becse és Vidéke* lapkiadó-tulajdonosa – aki a város közeleli férfinak sorában kimagasló helyet foglalt el – 1879-ben a Szegedet elpusztító tiszai nagy árvíz után helyezte át akkor még igen szerény, amolyan „zsidó-ládányi” nyomdaműhelyét Ó-Becsére.

516 MÜLLER JÁNOS műórás és toronyóra készítő: Tanulmány-úton. Bécs, 1894. október 2. *Ó-Becse és Vidéke*, 1894. október 7. 1–2.

517 Königsee. *Ó-Becse és Vidéke*, 1895. szeptember 8. 1–2.

„Az öreg Gombos [Béla] akkor még teljes erejében lévő férfiú volt az ő igazán hatalmas és szép gárdájánál, amilyen egyhamar össze nem fog verődni – emlékezett évekkel később az indulás pillanatára Galambos Pál. – Íme a nevek: Szulik [József], Milkó [Ignác], Debelyácsky [Izidor], Gyorgyevits [Iván], Zsótér [Andor], Vissy [Károly], Csupor [Gyula], Dörner [Márton], stb. Ehhez a gárdához oly közel jutott a fiatal nyomdász, hogy amikor már kicsit megszárnasodott és kiterjedtebb üzletet kezdett a Geiger-féle házban, bizony sokan ott gyűltek össze a jobbak egyről-másról tanakodni.”⁵¹⁸

Löwy Lajos intézménye Ó-Becsén fogalommal vált.

1880-ban már a templom előtti főtéren működött a Löwy-nyomda és könyvkötészet, hamarosan pedig nyomtatványboltta, majd könyv- és papírkereskedéssé terebélyesedett. Egyik hirdetés szerint Löwy Lajos könyvkereskedésében megvásárolható volt a *Pallas Nagy Lexikona*,⁵¹⁹ 1890-től pedig fióknymodája működött Törökbecsén is. Grünbaum Pállal és Szulik Józseffel együtt indították útjára a város nevezetes hetilapját, amely mellett hűségesen kitartott akkor is, amikor már másik két lap – az *Ó-Becsei Közlöny* (1896–1899) és a *Népbarát* (1898–1899) – is konkurált vele, mi több, az ő nyomdájából kerültek az utcára. Hatalmas munkabírása volt, meggyőződéssel vallotta, hogy *A munka nemesít*.⁵²⁰ 1905-ben nyomdája negyedszázados jubileumát a város még fényesen megünnepelte,⁵²¹ 1908-ban azonban, ötvenöt évesen Budapesten váratlanul meghalt. Az *Óbecse és Vidéke* címloldalán a nagy vállalkozás szép pillanataira emlékezve a pályatárs, Galambos Pál és Fárbas József búcsúzott tőle.⁵²²

Az *Óbecse és Vidéke* impresszumában 1910 novemberéig lapkiadó tulajdonosként a Lévai Lajos cég szerepelt. A vállalatot azonban fia, Lévai Jenő örökölte – megtartva mindvégig a Lévai Lajos Könyvkiadó Hivatala elnevezést –, aki 1918. december 31-ig folytatta a szakmát. Az első óbecsei nyomda, Löwy (Lévai) Lajos intézete harminckilenc évig működött. Az *Óbecse és Vidéke* laptulajdonosa 1910-től Lévai Jenő, 1912-től pedig Lévai Aladár volt.⁵²³

Lévai Lajos Nyomdai Műintézetéből számos, a város művelődési életében jelentős szerepet játszó könyv került ki: Csupor Gyula, Szász István, Szűcs János, Hannig Györgyné (Karakasevits Jozefa), Varró János és Fárbas József művei ma Óbecse múltjának féltett kincsei. 1911 és 1916 között hat éven át kiadta a *Bács-megyei Egyetemes Naptár*at, melyben a város és Bács vármegye ismert költőinek a művei is megjelentek, köztük Vojta János egykori Ferencz-csatornai főmérnök *A Ferencz-csatorna* című kiváló helytörténeti műve is.⁵²⁴ Az 1918-ik szökő évre még kiadták az *Óbecsei járási naptár*at, amely azonban már határozottan magán viselte a sok éves háború nyomait. A Lévai-féle könyvnyomdának minden bizonnyal ez volt az utolsó kiadványa.

1915. január közepén az *Óbecse és Vidéke* hírül adta, hogy a hetilap kiadója Lévai Aladár katonai szolgálatra bevonult, távollétében a lapkiadás teendőit és a vele járó felelősséget

518 CATÓ: Emlékezés a mi kiadónkról – Lévai Lajos 1853–1908. *Óbecse és Vidéke*, 1908. április 19. 2.

519 A Pallas Nagy Lexikona. *Ó-Becse és Vidéke*, 1892. november 6. 4. és december 4. 3–4.

520 Löwy Lajos: A munka nemesít. *Ó-Becse és Vidéke*, 1889. július 7. 1–2.

521 FÁRBÁS József: Lévai Lajos nyomdász. *Tiszavidék*, 1931. december 27. 2.

522 GALAMBOS Pál, dr.: A mi gyászunk. *Óbecse és Vidéke*, 1908. április 19. 1.; CATÓ i. m. (123); – s. – : Emlékezés a mi kiadónkról II. *Óbecse és Vidéke*, 1908. április 19. 2–3.

523 Laptulajdonos Lévai Jenő. *Óbecse és Vidéke*, 1910. november 20-tól; Lapkiadó tulajdonos Lévai Aladár. *Óbecse és Vidéke*, 1912. május 19.

524 VOJTA János: A Ferencz-csatorna. In LÉVAI Aladár (szerk.): *Bács-megyei egyetemes naptár az 1912. szökő évre*. Óbecse–Lévai Lajos Könyvnyomdahivatala, 1912. 121–141.

a szerkesztőség vállalta magára.⁵²⁵ Az impresszum változatlan maradt. A háború idején a laptulajdonos cég, a szerkesztőség és minden munkatárs tisztességesen helytállt, az újság krónikásává vált a történelmi Magyarország összeomlásának. Az *Óbecse és Vidéke* akkor is megjelent, amikor a nyomdászok bevonultak frontszolgálatra, amikor az ólomkészlet jelentős részét hadi célokra be kellett szolgáltatni. De kezükbe vehették az olvasók a lapot akkor is, amikor a sajtótermékek többsége papírhány miatt megszűnt. Az 1918-as esztendő, a 31. évfolyam azonban már csonka maradt: január 6-tól március 31-ig, összesen tizenhárom száma jelent meg – valamennyi négy oldalon –, legalábbis ennyi maradt az utókorra. Az *Óbecse és Vidéke* utolsó számának címlapján még olvasható volt: felelős szerkesztő Dr. Galambos Pál, főmunkatárs Fárbás József, lapkiadó-tulajdonos Lévai Aladár. Elnémulásával elérkezett a nagy hallgatás kora.

4.5.1. Jelenések

Az *Ó-Becse és Vidéke* hetilap az 1888–1918 közötti három évtized történéseinek hű krónikája, önmaga is alapja lehetne egy kimerítő körütekintéssel készülő városmonográfia újkori fejezete kidolgozásának. A mezőváros polgári életének kibontakozása és kiteljesedése szinte a maga teljességében benne foglaltatik. Létrejöttekor a városi intézmények többsége már működött – húszévnnyi gazdag tevékenység állt már a *Magyar Népkör*, a *Gazdák Egyesülete* (Gazdakör), a *Magyar Dalárda* és a *Katholikus Olvasókör* mögött –, a civil egyesületi élet a továbbiakban ugyan differenciálódott, de korántsem biztos, hogy gazdagodott is. A vasút kiépítésének, a város iparosításának, a villanyvilágítás meghonosításának eseményeit azonban már őrzik az *Ó-Becse és Vidéke* megsárgult lapjai. Szulik József hatalmas életműve lezárásának szép fejezete a hetilap körüli ténykedése, az őt követő Fonyó Pál, és Jauch Ferenc plébánosok óbecsei tevékenységének pedig hűséges leltárát jelentik a lap évfolyamai, akárcsak az alsóvárosi plébános, Kovács Huszka Ferenc életének és a vidékünkön páratlanul gazdag tudományos munkásságának. Szász István és Milkó Ignác végig munkatársa volt az újságnak, pályájuk emlékét írásaik és a róluk szóló cikkek százai őrzik. Néptanítók lelkes sergének – Szűcs Lajosnak, Fárbás Józsefnek, Kovács Ferencnek, Osztrogonác Ferencnek – biztosított megszólalási lehetőséget, munkájuk lenyomata egyben Óbecse oktatás- és iskolatörténetének is pótolhatatlan foglalatát jelenti. A „torony alatti krónikák” szinte jegyzőkönyvei a községi politika, az önkormányzati munka és a közelet történeteinek, főszolgabírák, jegyzők, hivatalvezetők és képviselők ténykedését emelték a közfigyelem és közérdeklődés homlokterébe, hogy a kései utókor majd tisztelettel vagy fejcsoválva nyugtázza emlékezetüket. Nemzeti és egyházi ünnepek, búcsújárás történetek, szociális ügyek, áruforgalom és adópolitika, Tisza-szabályozás és a Ferenc-csatorna torkolatának áthelyezése – mind-mind fontos része a népéletnek, értékes krónikája a városnak. És a nagy-nagy összeomlás, a közlegelő kisajátításának (a járásosztásnak) keserű valósága, két évtizedes pereskedésének, civakodásának és ellenségeskedésének története, amely befejezésekor, 1896-ban Óbecsén talán a millenniumi ünnep fényét is elhomályosította. A gazdasági élet – és a gazdálkodói világ – átalakulása magával hozta a kapitalista gazdálkodást és a bank körül koncentrálódó pénztőke erősen differenciálta a község életét: egyik napról a másikra hatalmas vagyonok születtek, mialatt sok-sok ezer ember élete a szegénységbe süllyedt. Okos előrelátásról és bölcs intelmekről szóló cikkek sora, érvek és

⁵²⁵ Lapunk kiadója. *Óbecse és Vidéke*, 1915. január 17. 3.

ellenérvek rejtett vagy leplezetlen indulata, a közösségért érzett felelősség és a korlátlan egyéni ambíciók áradásai árulkodnak a közösségi élet összeroppanásának megállíthatatlan folyamatáról. Mire az indulatok elcsendesedtek volna, mire a közösségi élet az új intézményeiben megtalálhatta volna az új kor új kihívásaira adható válaszait, országra, nemzetre, városra és népre egyaránt rászakadt a világháború minden borzalma. Az *Ó-Becse és Vidéke* harmincegy évfolyama, ezerötven százada, kilencezer oldala és százezernél is több cikke egymagában is Óbecse városának nagy eposza lett.

Óbecse polgári korszakának megannyi lapkezdeményezése az *Ó-Becse és Vidéke* árnyékában bontakozott ki és zajlott le. Az 1888 és 1920 közötti több mint három évtized során tizenöt lap megjelenéséről tudnak a krónikák. Vannak újságok, amelyeknek csak a neve maradt fenn, egykori alakjukat azonban egyetlen megmaradt példányuk sem őrzi, vannak olyanok is, amelyeknek rövid életét mindösszesen egy-két számuk bizonyítja, jónéhány azonban színes epizódjává vált a város (sajtó)történetének. Papok, néptanítók, ügyvédek és tehetős gazdálkodók érezték úgy, hogy az általuk alapított, szerkesztett és kiadott lapok révén döntő szerephez jutnak a közélet alakításában, ami által pályájuk és életművük is új dimenziót nyer. Csak néhányuknak sikerült igazán maradandót alkotnia. Vagy a rátermettség hiányzott belőlük, vagy a képességeiket becsülték túl. Az esetek többségében azonban az okozta a bukásukat, hogy képtelenek voltak megfelelni a közérdeklődésnek. Történt akárhogy is, ma már tisztán felismerhető: vállalkozásukkal a közösséget kívánták szolgálni, munkájuk pedig része művelődési életünk jószerevével elfeledett nagy korszakának.

4.5.2. *Csupor Gyula búcsúja* *Ó-Becsei Közlöny*

A millennium évében jelent meg az *Ó-Becsei Közlöny* (1896–1899) című újság, mely társadalmi, közművelődési, szépirodalmi és közgazdasági hetilapként hirdette magát. Felelős szerkesztője és kiadója Csupor Gyula volt, segédszerkesztőként pedig Göndör Ferencz jegyezte. Csupor Gyula Szulik József hívó szavára és kellő ösztönzésére 1872-ben került Bajáról Ó-Becsére. Versei, elbeszélései, főleg azonban történelmi regénye, a *Megbukott a mama* (Zombor, 1868) vármegye-szerte ismertté tették a nevét. Ügyvédi irodát nyitott a városban és hamarosan a társasági élet meghatározó egyénisége lett.

„Parcsetich Félix közjegyző, majd főispán, Szulik József a költő plébános voltak kortársai, akikkel vetélkedve mondotta el remek beszédeit, lángszavú szónoklatait és röpke, de villanyos pohárköszöntőit, írta meg legbecsesebb részét később kiadott műveinek, amelyekkel az irodalom jeleseinek figyelmét is magára vonta” – emlékezett alakjára síremléke felavatásakor a pályatárs, Fárbás József.⁵²⁶

Egy évtized múltán azonban elragadta őt a közélet, 1883-tól Német–Palánka főszolgabírójává választotta őt, s csak nyugdíjasként, 1895-ben tért vissza a szeretett városába, Ó-Becsére. A régi derűt, a kedves társaságot, a kedélyes várost kereste – hasztalan. A Tisza partján az élet minden kis szegletét akkorra átjárta a közlegelők kisajátításának keserű mérge, a régi világ lelkes cimborája nem talált egyebet, mint vizsályt, gyűlöletet és kölcsönös megvetést. „Valami

⁵²⁶ FÁRBÁS József: *Csupor Gyula síremlékének 1904. szept. 4-én volt leleplezése alkalmából*. Zombor, Bittermann nyomda, 1904. 12.

megmagyarázhatatlan vágy vonzotta a Tisza mellé. Lelki örömmel, bizalommal jött Óbecsére, de mennyire csalódott! Ki tudná azt leírni, hogy mily fájó érzéssel látta ő régi városát, változott viszonyaival, változott embereivel. Eltávoztak a 20 év előtti kortársai, vagy elváltak úgy, hogy alig ismert rájuk. A járásosztás előbbre való volt akkor ott mindennél és az anyagiasságba elmerült elmék az embereket lánc szerint mérték” – emlékezett a történetekre életrajzírója, Fárbás József.⁵²⁷ Csupor Gyula *Emlékeztek-e még cimborák* című költeményében így idézte meg a régi időket:

*Komolyan ha kellett lelkesülni
Bármikor is számíthattak ránk,
Szóban, tettben a drága hazáért
Munkálni mind-mind készek valánk;
Honvéd rokkantak, vízkárosultak-,
A szegények-, özvegyek- s árvák’
Nem egy könnyét mi szárítottuk fel:
Emlékeztek-e még cimborák?*

*Hogyha jött az elvharc, síkra léptünk,
Lássuk: köztünk ki a jobb magyar?
Melyik lesz az, aki nemzetének
A másíknál még több jót akar?
S a harc múltán visszazállt a béke,
Összeültünk, mint egy hű család:
A szónokok újra zengni kezdtek –
Emlékeztek-e még cimborák?⁵²⁸*

Másutt – keserű szívvel és fájó lélekkel – így búcsúzott az élettől: „A büszke tölgy lassan kiszárad / S ledönti a vihar keze! / Az én hajam is őszülni kezd / S szívemnek több-több a sebe; / Várom már én is a zivatart, / Mely hogy közel van, jól tudom: / Eljött a búcsúzás ideje...” (*Hattyúdalom*).⁵²⁹ Így történhetett, hogy Csupor Gyula régi lapjánál, az *Ó-Becse és Vidéke* szerkesztőjénél sem volt már kedve a kéziratával bekopogni. Ő, a szociálisan oly kifejezetten érzékeny ember, nem is kívánt beállni a földért marakodók népes táborába. Így történhetett, hogy véleményét egy „szabad lapban” kívánta elmondani – és mert ilyent nem talált, alapított hát egyet magának. A négy oldalas *Ó-Becsei Közlöny* első évfolyama – amely nem naptári évet, hanem az 1896–1897 közötti időszakot jelezte – még az ő felelős szerkesztésében jelent meg, a második évfolyam 1. száma 1897. július hó 4-én azonban már egészen más nevet viselt a fejléce alatt. Felelős szerkesztő- és kiadóként Dr. Terék József köz- és váltóügypéd szerepelt, segédszerkesztőként pedig változatlanul Göndör Ferencz. A harmadik évfolyam újabb változást hozott a lap életében, az 1898. március 6-i szám tulajdonos- és felelős szerkesztőként továbbra is Dr. Terék Józsefet jegyzi, a szerkesztő azonban már a jeles néptanító, Kovács Ferencz volt.

527 U. o. 15.

528 CSUPOR Gyula: *Hullámok – Vegyes művek*. Óbecse, Löwy Lajos könyvnyomdájából, 1888. 16–18.

529 Uo., 26–28.

Terék József felelős szerkesztőként hirdette meg a maga programját. „Amidőn az *Ó-Becsei Közlöny* felelős szerkesztőségét átveszem” – kezdte határtalan becsvágygal a budapesti tanulmányai évei után éppen hazatért ügyvéd az egyébként szerényre sikeredett *Előfizetési felhívás*ban.

„Fájdalom, szülővárosomat eddig nem ismerhettem a folytonos távollét miatt. [...] A távollétemben szerzett tapasztalataim engem arra készítetnek, hogy immár szeretett szülővárosomnak is szolgálókat tegyek, s csekély látókörömet, s szerény ismereteimet Ó-Becse nagyközség felvirágoztatásának, a község lakosai boldogulásának előmozdítására szenteljem. Harcosos kedvvel, fiatal tűzzel megyünk ütköztetbe, hogy megvethessük igaz alapját és felépíthessük az ó-becsei nép jólétének és boldogulásának bevehetetlen várát. Ama várát, amelynek sánczai nemcsak egyesek, hanem a község valamennyi fiainak biztosítja jogainak érvényesítését, munkaerejének kifejtését.”

Hangsúlyozta: elsőrendű feladatának tartja, hogy lapja felhívja a község vezetőinek figyelmét a hétköznapi élet kívánalmaira, hogy élénken figyelemmel kísérje a „pénzügyi érdekek” alakulását, az életnek mindazon jelenségeit, amelyekről „sivár pártküzdelmekben, gazdag járárszótásainkban, személyeskedéseinkben, s felekezeti harcainkban annyira megelégedünk”. Lapja nevében tárgyilagosságot és igazságosságot ígért, s közölte:

„nem csatlakozunk sem a kormány-, sem az ellenzéki pártok egyikéhez sem, fenntartva meggyőződésünk független és szabad nyilvánítását mindenkoron, mindenkivel szemben. Üldözni fogjuk a léha kapaszkodást, az üres, dilettáns, nagyhangú szerepléseket, és különösen a protekciót. [...] A társadalmi békének apostolai, kitartó és tiszta meggyőződés által vezetett munkásai kívánunk lenni – fogalmazta meg programját a felelős szerkesztő, Terék József.”⁵³⁰

Az *Ó-Becsei Közlöny* első évfolyamát Gavanszky Bozsidár nyomdája jelentette meg, a második évfolyama már Gavanszky Bozsidár utódja gyorsajtóján nyomtatott, hamarosan azonban ez is megváltozott, 1898-ban már Gavanszky Miklós gyorsajtóján futott át a lap. Nyomdatörténeti dolgozatában Pál Sándor tudni véli, hogy Gavanszky Bozsidár 1895-ben nyitotta meg gyorsajtó-műhelyét társával, Ivanics Szvetozárral, aki a szakmát Löwy Lajos nyomdájában tanulta. „Társult erővel korszerű nyomdát és jól ellátott könyvkereskedést működtettek”, ténykedésük öt éve során – 1900-ban ugyanis csődöt jelentettek – meghatározó alakjai voltak a szerb sajtónak. 1895. május 20-a és augusztus 12-e között Ivanič és Gavansky jelentette meg Panta Popović, *Paorske novine* című, rövid életű lapját is.⁵³¹ Hovatovább, indulásuk esztendejében, 1895-ben ők nyomtatták Szilágyi Ferenc ügyvéd *Óbecsei Hírlapját* is, amelyről azonban sajtótörténetében Simonyi Máris sem ad bővebb ismertetőt.⁵³²

Forduljon is bárhogyan, Csupor Gyula úgy tűnik hű maradt Gavanszky Bozsidárhoz, hiszen 1898-ban indított új lapja a *Népbarát* (1898–1899) ugyancsak az ő nyomdájából került ki. A Zöld Vadász – akinek személyében magát Csupor Gyulát kell tisztelnünk – 1897-ben még az *Ó-Becsei Közlöny*ben kérdezte: mire oly büszke a helyi vezetés, „hát nem elég hat-

530 Előfizetési felhívás. *Ó-Becsei Közlöny*, 1897. július 4. 1–2.

531 PÁL Sándor dr.: *Bečejska bibliografija – Becse bibliográfiája 1805–1944*. Becse, Városi Múzeum és Képtár, 1989. 255. Benne: *Becsei nyomdászat 1879–1944*; 228.

532 SIMONYI i. m. (6. lj.) 307–308.

hatósan vitték keresztül a legelőfelosztást?”⁵³³ – tüzes villámain azonban már az új lapjában szórta szerteszéjjel. A *Népbarát* társadalmi hetilapként indult, és az ó-becsei Nemzeti Szövetség hivatalos közlönyének tekintette magát. Az 1898. decemberében megjelent nyolc oldalas mutatóvány szám felelős szerkesztője ugyan még Göndör Ferencz, néhány héttel később, 1899. február 4-én azonban már Csupor Gyula volt a főszerkesztő, Göndör Ferencznek pedig a felelős szerkesztői poszt jutott, aki az *Ó-becsei hírek* között jelentette be:

„Büszkén adjuk át olvasó közönségünknek lapunk mai számát. Olyan ember nevével ékeskedik lapunk, kinek egész múltja a hazáé, a népé, az irodalomé volt, ki jövőjét is a nép üdvére és a haza boldogságára szenteli. Csupor Gyula ny. főbíró úr kegyes volt e lapunknál a főszerkesztői tisztet elvállalni. Midőn köszönetünknek adunk kifejezést, hogy Csupor urat sikerült lapunk vezéremberéül megnyerni, egyúttal örömmel adjuk a hírt, hogy nagybecsű munkáiban olvasó közönségünk számtalanszor fog e lap hasábjain élvezetet lelni.”⁵³⁴

Hogy mi is volt a Nemzeti Szövetség, azt *Mit akarunk?* címmel a beköszönő vezércikkben a szövetség helyi elnöke Csupor Gyula foglalta össze. Bejelentette, hogy a „munka és szeretet jelszavával” megalakult ó-becsei Nemzeti Szövetség, melynek „magasztos célját” az országos programmal összhangban hirdették meg. A Nemzeti Szövetség céljai között szerepelt egyebek mellett:

„1. Fölkelteni s erősíteni minden honpolgár szívében a hazaszeretet legszentebb érzelmeit. 2. Megalkotni az évszázadok viharai között létre nem jöhetett, s nemzeti fennállásunk biztosítékát képező társadalmi egységet. 3. Testvéri kötelékekkel magunkhoz csatolni a magyar állam oltalma alatt, velünk együttélő s egyenlő jogokat élvező nemzetiségek háladatos gyermekeit. 4. Ledönteni azokat a válaszfalakat, melyeket a vallási türelmetlenség a közös Isten egyforma teremtményei közé állított.”

De szerepel a továbbiakban a pártpolitika fegyvereivel ütött sebek begyógyításának a szándéka, a tátongó szociális szakadékok betemetése, a nyomorultak terheinek könnyítése, a szellemi élet értékeinek gyarapítása, a humanitárius intézmények alapjainak lefektetése, melyek lehetővé tennék a munkaképtelenné vált, s „elaggott munkások existenciájának gyámolítását”, valamint az özvegyek és árvák, a betegségben sínylődő elhagyatottak felkarolását. A tíz pontba foglalt „áldásos teendők” sora határozott nemzeti keresztény-szociális program elemeit mutatta meg, „mintha csak egy egészen új világ emelkednék ki a vadul felcsapkodó emberi szenvedélyek zavaros hullámaiból!”⁵³⁵

Jól szerkesztett lap volt a *Népbarát*, rovatainak szerkezete egészen korszerű volt. A vezércikk alatt a tárcarovata *Gondúzó* címen közölte többnyire kora vidéki íróinak műveit, és külön rovatokban szerepeltek a kereskedelem, az ipar, a mezőgazdaság hírei. A lap utolsó, hatodik oldalát az *Ismeretterjesztő* zárta. Gavanszky gyorssajtóját 1899. május 6-tól Löwy Lajos nyomdája váltotta fel, ám ez sem tudta megmenteni a közönybe fulladt lapot. Csupor

533 ZÖLD Vadász: A karaván halad I. *Ó-Becsei Közlöny*, 1897. július 4. 2. és ZÖLD Vadász: A karaván halad II. *Ó-Becsei Közlöny*, 1897. július 11. 1–2.

534 Főszerkesztőnk. *Népbarát*, 1899. február 4. 2–3.

535 CSUPOR Gyula: *Mit akarunk?* *Népbarát*, 1898. december, 1–2. és CSUPOR Gyula: A „Népbarát” célja. *Népbarát*, 1898. december, 3–5.

Gyula sem sokkal élte túl a szépen megálmodott lapjának megszűnését, 1900. szeptember 5-én meghalt a szeretett városában, Óbecsén.

Szociális elkötelezettsége azonban tovább élt a lelkes tanítványában, Göndör Ferencben. Simonyi Mária sajtótörténeti munkájában közli, hogy Göndör egy évvel az *Ó-Becse és Vidéke* indulását követően, 1889-ben már megjelentette az *Ó-Becsei Újság* című kulturális hetilapját, amely 1919-ig „többszöri megszakításokkal” ugyan, de létezett. Ez az állítás azonban nem tűnik megalapozottnak. Simonyi Mária azt is tudni véli, hogy munkatársa az a Bácskay Bódog volt, aki 1911. október 1-je és 1920. január 25-e között valóban kiadta a maga *Óbecsei Újság* című lapját.⁵³⁶ Ez azonban Óbecse sajtótörténetének egy későbbi fejezete.

Göndör Ferenc „szép tehetségű néptanító” 1870-ben született Óbecsén, ahol 1893-tól előbb a szállási, majd a város „tiszavégi”, utóbb pedig a beltéri iskolájában tanított. Szorosan Csupor Gyula társaságához tartozott, tőle tanulta a szónoklat szép mesterségét. Szónoki tudománya a figyelem középpontjába helyezte őt, személye élénk színfoltja volt a legkülönbözőbb ünnepi rendezvényeknek és a képviselőválasztási kortes szerepléseknek. A közlegelők felosztását kísérő hatalmas felháborodás idején a nem-osztók táborának egyik vezéréként az elszegényedés veszélyeire figyelmeztetett, és elszántan küzdött Tripolszky János gazdálkodó és Vörös Béla jegyző határtalan gyarapodási becsvágyával szemben. Népszerűsége csúcspontját akkor érte el, amikor a két vetélytársát a községi képviselő-választás alkalmával is fölényesen legyőzte. 1906-ban zombori székhellyel megalakította a vármegyei Tanító Szövetséget, amely hamarosan a szociális elégedetlenség tűzfészkévé vált, amivel Göndör Ferenc ismételen az ellenzékiesség vádját zúdította magára. Feltehetőleg Óbecse nagyközség előjáróinak hatás közreműködésének köszönve a „főkortest” 1907-ben miniszteri kinevezéssel Mosonyba helyezték át, ahol az állami iskola vezetését bízták rá. 1910-ben azonban már Veszprém segéd-tanfelügyelői tisztségét is megkapta. Ott is halt meg ötvennyolc éves korában, 1928 decemberében.⁵³⁷ Egyetlen műve, amely ránk maradt, az 1913-ban megjelent *Állami, községi és hitelfelkezesi elemi népiskolai tanítók illetményeinek rendezéséről szóló törvények* című munkája.

4.6. Bátor lapkísérlet

Óbecsei Hírmondó

Némi bonyodalmat okoz Óbecse XIX. század végi és XX. század eleji történetének tárgyalásakor a Kovács Ferenc név jelentkezése. A városnak ugyanis olyan szerencséje volt, hogy ezen a néven két személy is egészen kiváló pályát futott be, és tekintélyt parancsoló életművet alkotott meg: Kovács Ferenc néptanító 1879–1892 között az iskolanővérek vezetése alatt álló hat osztályos elemi leányiskola, 1893–1908 között a Kültéri iskola tanítója volt. Ezt követően 1909–1919 között az alsóvárosi népiskolában tanított, ott, ahol Kovács Huszka Ferenc 1894–1920 között előbb segédlelkész, majd templomépítő plébános volt. Hogy az életpályák párhuzamosan futottak egymás mellett az ma már egészen kézenfekvő, a név-

536 S hogy az ügy még szövevényesebb legyen, Simonyi Mária azt is tudni vélte, hogy 1900–1905 között is létezett egy *Ó-Becsei Újság*, egy politikai és kulturális hetilap, mely különös figyelemmel kísérte a mezőgazdaság fejlődését. Laptulajdonosa és felelős szerkesztője ennek is Göndör Ferenc volt. A lapot Adán nyomták Berger Adolf nyomdájában. – SIMONYI i. m. (6. lj.) 306–307., 311–312.

537 FÁRBÁS József: Göndör Ferenc tanító. *Tiszavidék*, 1933. január 22. 3.

azonosság azonban több esetben gondot okoz. Annyi bizonyos, hogy a tanító Kovács Ferenc Antunovits Mária „úrnővel” 1891. szeptember 9-én kötött házasságáról az *Ó-Becse és Vidéke* is beszámolt.⁵³⁸ Ugyanakkor Kovács Huszka Ferenc, Franciscus Kovács teológus hallgatóként 1889–1892 között a bécsi Pázmáneum diákja volt. Pályájuk csak az 1890-es években találkozott, s a helyzetet tovább bonyolítja, hogy mindkét Kovács Ferenc lapot is szerkesztett. Szinnyei József életrajzi lexikona szerint Kovács Huszka Ferenc 1898 óta „szerkeszti dr. Terék Józseffel együtt az *Ó-Becsei Közlönyt*”. Szinte ezzel egyidőben, 1897–1898-ban Löwy Lajos laptulajdonos *Ó-Becsei Híradóját* Kovács Ferenc tanító szerkesztette.⁵³⁹ Mindkét lap rövid életű volt, mindössze néhány száma jelent meg. Simonyi Mária úgy tudja, hogy 1896–1897 között is megjelent Kovács Ferenc katolikus plébános szerkesztésében az *Ó-Becsei Hírmondó*, ez azonban nem ellenőrizhető.

Az viszont egészen bizonyos, hogy az 1902. júniusa és szeptembere között *Ó-Becsei Hírmondó* címmel megjelent népies, társadalmi, vegyes tartalmú hetilap felelős szerkesztője és laptulajdonosa a tanító Kovács Ferenc volt. Az I. évfolyam 1. számaként jelzett, 1902. június hó 22-én, vasárnap, 4 oldalon megjelent lap *Óbecsei Hírmondó* című cikkében röviden ez áll: „Lapunk mai számával új nevet vett fel. [...] iránya, célja marad az, ami volt, amint jeleztük: a közlakossággal megismertetni szeplőtlen igazsággal a közügy miben állását és ennek előmozdítása önzetlen, tiszta kezű munkássággal.”⁵⁴⁰ Nem derül ki azonban, hogy az *Ó-Becsen*, Lévai Lajos gyorsajtóján nyomtatott újságnak mi volt az előző címe. Kovács Ferenc néptanító szerkesztői személye mellett döntő érv, hogy rövid életű lapja két alkalommal is beszámolt Kovács Huszka Ferencnek az alsóvárosi templom felépítése érdekében szervezett gyűjtési kezdeményezéséről. Az *Alsóvárosiak temploma* (1902. szeptember 7.) és *A külvárosi templom érdekében* (1902. szeptember 28. 1.) című írásokból világosan kitűnik a személyi különbözőség.

A lap első száma vezércikként *Than Károly* tudományos munkásságát méltatta (1902. június 22.), szeptemberben pedig részletesen beszámolt a díszpolgári kitüntetés átadásának eseményeiről.⁵⁴¹ Állandó rovata volt a *Városatyák munkája* című, a városi közgyűlés eseményeiről szóló beszámolója, igazán emlékezetes azonban csak Balaton Gyula főszolgabíró öntözésről szóló tanulmányának közlése volt, melyben a népszerű városvezető azt fejtegette, hogy a Ferenc-csatorna ésszerű kihasználásával „vidékünk akár Hollandia is lehetne”.⁵⁴² Az *Óbecsei Hírmondó* azonban mindössze tizenöt számot ért meg, és 1902 szeptemberében megszűnt. Szerkesztője néptanítóként folytatta a pályáját, mígnem a *Tiszavidék* 1931. július 19-i száma hírei között bejelentette: „Kovács Ferenc nyugalmazott helybéli tanító folyó hó 16-án reggel 5 órakor, 72 éves korában hosszú szenvedés után jobblétre szenderedett.”⁵⁴³

538 Esküvő – Kovács Ferencz tanító, lapunk munkatársa e hó 9-én, szerdán vezette oltárhoz Antunovits Mária úrnőt. *Ó-Becse és Vidéke*, 1891. szeptember 13. 2.

539 SIMONYI i. m. (6. lj.) 310., 308.

540 *Óbecsei Hírmondó*. *Óbecsei Hírmondó*, 1902. június 22. 2.

541 Díszpolgári oklevél átadása [Than Mórnak; helyesen: Than Károlynak]. *Óbecsei Hírmondó*, 1902. szeptember 21. 2.; Than Károlynál. *Óbecsei Hírmondó*, 1902. szeptember 28. 2.

542 Főbíránk érdekünkben – Átirat a Ferencz-csatorna igazgatóságához. *Óbecsei Hírmondó*, 1902. augusztus 10. 1–2.; augusztus 15. 1–2. és augusztus 24. 1–2.; Balaton Gyula köztisztviselői álló főszolgabíró méltatására lásd: CSIPKE: Főbíránk dicsérete. *Óbecsei Hírmondó*, 1902. június 22. 1–2.

543 Halálozás. *Tiszavidék*, 1931. július 19. 3.

4.7. A közérdek megcsúfolása

Óbecsei Hírlap

Egészen egyedülálló lap volt az 1906–1912 között megjelenő *Óbecsei Hírlap*. Nehéz vele bármit is kezdenie a sajtótörténetnek, lévén, hogy neve ellenére nem volt óbecsei, „hírlap” minőségében pedig határozottan a szakma megcsúfolását jelentette. Az *Óbecsei Hírlap* ugyanis maga volt a világra szóló szélhámosság. Első száma 1906. november 11-én jelent meg négy oldalon. Társadalmi hetilapnak tekintette magát, felelős szerkesztőnek azonban az „Óbecse” szerkesztőségét tüntette fel. Szerkesztősége a Tulipán kertben volt, munkatársai pedig a Tulipánkert vendégei. Kiadóhivatal a Kath. Legényegylet, kiadótulajdonosa Csernicsek Imre. Nyomatott Palánkán, Csernicsek Imre nyomdájában.

„*Óbecsei Hírlap* cím alatt új lapot adunk Óbecse és környéke újság olvasóközönségeinek kezébe – olvasható a palánkai lap beköszöntő írásában. – Programunk rövid: társadalmi úton szolgálni a magyar nemzeti állam kiépítését, megvalósítását. Hasábjainkról száműzve lesznek a személyeskedések; de szükség esetén sokszor fognak erős és kíméletlen szavak elhangzani, de mindig a közérdeket tartva szem előtt. Kérjük a közönséget, hogy pártfogását, támogatását ne vonja meg tőlünk, meg fogja látni, megérdemljük. Hazafias tisztelettel, az *Óbecsei Hírlap*.”⁵⁴⁴

Csernicsek Imre lapja azonban megjelenése hat évében soha nem jutott el a közérdek felismeréséhez. Megjelenése második hónapjában, az *Óbecsei Hírlap* – anélkül, hogy leírná a nevét – az Óbecse szerkesztőjét tüntette fel felelős szerkesztőként. Feszl György valóban az akkortájt megjelenő *Óbecse* szerkesztője volt, de azon kívül, hogy olykor-olykor küldött helyi tudósításokat Palánkára, erősen kétséges, hogy köze lett volna az *Óbecsei Hírlaphoz*, melynek története egyébként is nehezen követhető. Az 1907. január 11-i szám fejléce alatt még ez áll: kiadótulajdonos Csernicsek Imre, szerkesztőség és kiadóhivatal Óbecsén működik. Egy hónappal később, 1907. február 17-én az *Óbecsei Hírlap* már vegyes tartalmú társadalmi hetilapként „a magyar építőmesterek országos szövetség[nek] óbecsei csoportjának, a kath. legényegylet, a temetkezési egylet, a fogyasztási szövetkezet hivatalos lapját”-nak tekintette magát. A laptulajdonos azonban még vakmerőbb kalandokba bocsátkozott: 1910. január 23. számának fejlécén felelős szerkesztőként ugyan Csernicsek Imre neve szerepelt, társszerkesztőnek pedig a budapesti Haris György nevét tüntette fel, akinek köze nem volt a palánkai lap megjelenéséhez. 1910. augusztus 28. (és szeptember 4., mindössze két számnál) a felelős szerkesztő továbbra is Csernicsek Imre volt, szerkesztője azonban a vidékünkön ismeretlen Rothschild Zsigmond.

Csernicsek Imre minden bizonnyal a századforduló idején a bácskai magyar sajtó legnagyobb kalandora volt. Az *Óbecsei Hírlap* mellett 1907–1912 között *Újvidéki Hírlap* címmel az újvidéki, 1905–1918 között pedig *Palánkai Hírlap* címmel a Duna-parti város magyar olvasói számára jelentetett meg lapot. Az *Újvidéki Hírlap*nak, az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében őrzött 1908. január 5-i számának címe alá az egyik korabeli olvasója ceruzával följegyezte: *A Palánkai Hírlap egyik lenyomata*. Minden bizonnyal az történt, hogy Csernicsek Imre az általa szerkesztett lap mutációit több városban, különböző címekkel el látva adta el. Megerősíti a feltételezést, hogy a lap üzleti érdekeinek megfelelően, a hirdetések

⁵⁴⁴ Óbecse közönségéhez. *Óbecsei Hírlap*; 1906. november 11. 1.

közlésére helyezte a hangsúlyt, társadalmi, közéleti cikkeket csak alkalmyszerűen közölt, irodalma érezhetően ollózott anyagból állt.

Mindemellett az *Óbecsei Hírlap* lehetett volna akár jó lap is – de nem volt az. Hírianyagát szinte teljes egészében más lapokból gyűjtötte össze, olykor olybá tűnt, hogy az egész újságot igénytelen módon, formátlan hulladékpapírra nyomtatták. Mintha a lapnak nem is lett volna gazdája – a formai megszerkesztettségnek még a látszatára sem törekedtek. Csernicsek Imre számára az *Óbecsei Hírlap* (is) közönséges üzleti vállalkozás volt, s céljának tekintette, hogy a legkisebb anyagi és szellemi ráfordítással a legnagyobb haszonhoz jusson. Így történhetett meg, hogy nem egyszer a négy oldalból csak másfél oldal volt az ollózott hírianyag, a további kettő és fél oldalon hirdetéseket közölt. 1910 nyarán a szerkesztő azt ígérte az olvasóinak: „Folyó év szeptember hótól kezdve lapunkhoz hetenkint egy kitűnően szerkesztett szépirodalmi, társadalmi és közgazdasági heti mellékletet fogunk csatolni.”⁵⁴⁵ Természetesen ebből sem lett semmi. Ilyen, és ehhez hasonló okok vezethettek oda, hogy Csernicsek Imre egy alkalommal *Számoljunk le!* címmel volt kénytelen válaszolni a Palánka lap *Métélyhintés* című cikkére (1909. február 7. 2.).

Egyetlen, az újságírás terén némi tapasztalattal rendelkező munkatársa volt a „palánkai Óbecsei Hírlapnak”: Feszül György, aki közigazgatási jegyzőgyakornokként alkalmanként tudósított az óbecsei eseményekről.⁵⁴⁶ Van azonban valami, ami határozottan leleplezi a laptulajdonos és szerkesztő üzleti szélhámosságát, s ez a *Csernicsek Imre-féle Óbecsei Családi Naptár* vállalkozás volt. A fellelhető kiadványok szerint 1908 és 1912 között különböző változatokban „sok hasznos és tanulságos olvasmánnyal” kalendáriumot ígért az olvasóinak, hogy utána a tőle már megszokott igénytelenséggel összeollózott vásári bővít tegyen az érdeklődők asztalára. Az 1911. évi naptár összeollózásakor még arra sem ügyelt, hogy átszámozza az oldalakat: ahány féle kiadványból merített, annyiszor hagyta meg az eredeti oldalszámozást.⁵⁴⁷ Emellett minden megjelent naptárának szinte ugyanaz volt a tartalma: *Jézus a tengeren* (vers), *Az élelmes vendéglős* (elbeszélés), *Barázdabillegető meg a rabok* (elbeszélés), *Fészek véds* (gyermekvers), amit rendre a *Magyarországi vásárok jegyzéke* zárt. 1912-ben kiadóként önmagát „Csernicsek Imre palánkai naptárvállalata”-ként tüntette fel. Nyomdai műintézete azonban a hírlapkészítés és a lapkiadás tekintetében egyaránt a szakma megcsúfolása volt.

4.8. Egy lépés az irodalmi folyóirat felé

Óbecse

Az 1906 és 1909 között megjelent *Óbecse* társadalmi, közművelődési vegyes tartalmú folyóiratként határozta meg magát, felelős szerkesztője és egyben tulajdonosa is Feszül György községi könyvtáros volt. Az I. sorozat 1. száma 1906. szeptember 6-án nyolc oldalon látott napvilágot,

⁵⁴⁵ Újítás lapunknál. *Óbecsei Hírlap*, 1910. augusztus 14. 1.

⁵⁴⁶ FESZL György: Községi tisztviselők mozgalma. *Óbecsei Hírlap*, 1907. január 20. 1. FESZL György: Községi háztartás – Költségvetésünk és a pótdó. *Óbecsei Hírlap*, 1906. december 2. 1. – Az 1906 és 1909 között kiadott *Óbecse* című társadalmi, közművelődési vegyes tartalmú folyóiratot szerkesztő Feszül György magát községi könyvtárosként nevezte meg.

⁵⁴⁷ *Óbecsei Családi Naptár*. Csernicsek Imre nyomdavállalatának kiadása az 1912. szökö évre, Nyomatott a kiadótulajdonos könyvnyomtató intézetében; Palánka – é. n. [1911] 30 + [15 – 32. p. új számozással] + [24] + XVIII p. + [14] p.

és a folyóirat kiadójának szándéka szerint minden hónap első csütörtökén jelent volna meg. Simonyi Mária téved, amikor az *Óbecse* megjelenését 1905 és 1909 közé teszi. Az általa említett *Óbecse* társadalmi hetilap volt és csak 1905-ben létezett. Fő- és felelős szerkesztője Horváth Lantos László, a város dalnoka volt, és kezdetben Lévai Lajos nyomdájában nyomták, „később azonban elvitték Zentára a Molnár és Beretka nyomdához”.⁵⁴⁸ Ennek a lapnak azonban egyetlen száma sem ismert. Feszl György *Óbecséje* 1906–1909 között – egészen pontosan 1906-ban, majd három évi szünet után 1909-ben ismét – havonta megjelenő kulturális folyóirat volt, melynek néhány példánya az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében található.

A lap szerkesztője az első szám *Beköszöntőjében* úgy vélte: az elmúlt idők viszályai után a társadalom óriási erőfeszítéseket tesz egy békésebb kor megteremtése érdekében. „Leplet vetni a múltra, feledni a sok fonákságot, s egy egészséges közvéleménnyé kell kialakulnia a társadalmi életnek”, melyben a „józan magyar becsület” és az „őszinte jellem” alakítja majd a közszellemet. Ebben az *Óbecse* című folyóirat hajlandó az élen járni, „fényleni fog, mint zivatarban a tisztító villám”, amennyiben a képviselő testület biztosítja a megjelenéséhez szükséges évi 1000 koronát.⁵⁴⁹ Lehet, hogy a toronyalja sokallotta a követelményt, mert nincs nyoma annak, hogy a lap újabb számai is megjelentek volna. Viszont különös jelentőségű, hogy Gönczi János jegyző, községi bíró megjelentette a *Bács-Bodrog vármegyébe kebelezett Óbecse nagy község szabályzata a községi népkönyvtár fölállítására, elhelyezése és kezelése iránt* című dokumentumot, hiszen így megmaradt az utókor számára a város egyik első könyvtári működési alapszabálya.

Három évvel később, 1909. február 7-én, I. sorozat, 1. szám megjelöléssel újra indult Feszl György községi közigazgatási gyakornok felelős szerkesztésével az *Óbecse*, amely most már kellő óvatossággal csak vegyes tartalmú társadalmi havi közlönyként határozta meg magát, s amelyet minden hónap utolsó szombatján vehetett kezébe az olvasó. Címoldalán hatalmas betűkkel hirdette: *Hass, alkoss, gyarapíts; s a haza fényre derül!* S az oldal záró soraként ott szerepelt a felhívás: *Keresztények! Pártoljuk a keresztény sajtót!* Az *Óbecse* 1909-es új sorozata – a március 14-i rendkívüli kiadványával együtt – összesen öt számot ért meg, és április 24-i száma – úgy tűnik – az utolsó volt. De az öt szám igazi érdeme, hogy folytatásban megjelentette Magiszter *Népoktatásunk intézményei* című munkáját. Auer István néhány versét is közölte, 1909. február 7-i számának második oldalán pedig bejelentette, megjelent a költő *Dalaimból* című kötete.

Az *Óbecse* című havi közlönyt Lux Mihály könyvnyomdája jelentette meg. A Lux család Nagyikikindáról került Óbecsére és a dokumentumok szerint a nyomda 1906. szeptember 23-án kezdte meg működését a városban, s úgy tűnik, Feszl György *Óbecse* című társadalmi, közművelődési vegyes tartalmú folyóirata volt az első kiadványa. Lux Mihály könyvnyomdái, könyvkötészeti és papírkereskedési vállalatát így hirdette az újságban:

„Tisztelt n. é. közönség! Szíves tudomására hozom, hogy a fenti cég alatt új könyvnyomdát nyitottam. Nyomdám számára, mely az *Óbecse* c. társadalmi havi közlöny révén a keresztény sajtót képviselendi, teljesen új betűket és díszleteket szereztem be, minélfogva mindennemű nyomtatványt kívánatra a legcsinosabban, többféle színváltozatban képes vagyok előállítani: ú. m. meghívókat, üzleti számla- és levélpapírokat, eljegyzési kártyákat, körleveleket, stb. Litografált névjegyeket

⁵⁴⁸ SIMONYI i. m. (6. lj.) 313–314.

⁵⁴⁹ LECTOR: Beköszöntő. *Óbecse*, 1906. szeptember 6. 1.

gyorsan és olcsó áron szállítok. Egyben ajánlom könyvkötészetemet és papírkereskedésemet, hol képes lapok nagy választékban a legjutányosabban vásárolhatók. Továbbá imakönyvek, jegykönyvek, rajz és írószerek, levélpapír, képeslap, album, emlék könyvek és fénykép albumok, naptárak mélyen leszállított áron. Magyar kir. postai értékjegyek elárúsító helye: a Lux nyomda.”⁵⁵⁰

Lux Mihály azonban 1910. május 29-én bezárta az óbecsei műhelyt és Zsablyára költözött, ahol 1908 óta ugyancsak működtetett egy nyomdát, ám 1913-ban erre is lakat került. Hat évvel később tért csak vissza Óbecsére, ahol 1919. május 23-án ismét megnyitotta a nyomdai műintézetét. Cégét fiai – János, Ferenc és Mihály – vitték tovább, Lux János könyvnyomdája 1930 és 1944 között meghatározó szerepet játszott a város művelődési életében.

4.9. Harangbúcsúztató

Óbecsei Újság

Egyetlen helyi lap akadt Óbecsén, amely sikeresen vette fel a versenyt Grünbaum Pál (akkor már Galambos Pál) *Óbecse és Vidéke* című hetilapjával, s ez az *Óbecsei Újság* volt. Első száma 1911. szeptember 24-én jelent meg,⁵⁵¹ s a világháború viszontagságait átvészelve, a forradalmaktól megtépázva, kisebbségi sorsban, 1920. január 25-én köszönt el az olvasóitól. A szépirodalmi, közgazdasági és társadalmi hetilap felelős szerkesztője Radoszavlyevits Vladimir, főmunkatársa pedig Bácskay Bódog volt. A feltűnően sok hirdetés mögött a kiadó üzleti céljai rejlenek, előfordult, hogy a négy oldalas újság a hirdetések közlése miatt olykor hat oldalra bővült.

Az *Óbecsei Újság* sajátosan értelmezte a helyi tájékoztatás feladatát. Megjelenése első korszakában aránylag kevés hírt hozott az általános magyar valóság eseményeiről, s ritkán, elvétve tekintett ki Bács-Bodrog vármegyére is. Ezzel szemben a legjelentéktlenebb helyi eseményről is igyekezett beszámolni, a veszett eb marásától a leforrázott gyermek tragédiájáig mindenről hírt közölt. Az 1913-as esztendő néhány őszi hónapjának eseményei között tallózva ilyen hírek olvashatók a hetilap helyi tudósítóinak tollából: *Elveszett rendőrkuitya, Megkerült inas, Sertéspestis, Kolera Óbecsén, Agyonrúgták a lovak, Megmarta a macska, Megmarta az eb, Késsel támadta meg a rendőrt, Rálőtt a haragosára, Veszett sertés, Tolvaj cipészinas, Tolvaj péksegéd, Bő szilvatermés, Ellopott üsző, Új tűzoltó elnök, Új illeték, Csalás a mérleggel, Gazdátlan ekevas, Tűz a szálláson, Érseki leirat, Orvosi kiküldetés, Főispáni felterjesztés, Katonai bejelentés, Félárú vasúti menetjegy, Új húszkoronás bankjegy, Züllött gyerekek, Szerbiába akartak szökni, Szerb katonaszökevény Óbecsén, Öfelségét rágalmazta, Romlott hentesáru, Elkobzott halak, Csecsemő holttest a padláson, Az öregasszony gyilkosa, Szívenszúrt kőműves, Esküvő, Eljegyzés, Közgyűlés, Temetés, Áthelyezés, Kinevezés, Elbocsátás, Felmondás, Letartóztatás. Ez volt a hetilap, amely minden cipészinas-pofonról beszámolt. 1913 szeptemberében, az *Óbecsei Újság* három évének*

550 Lux Mihály könyvnyomda. *Óbecse*, 1909. február 7. 4. – Pál Sándor kutatásai szerint Lux János könyvnyomdája „jelentette meg Balassa Pál lapját, a Tiszamelléket (1935), valamint Komáromi József Sándor Hét (1936) című lapját is. Később itt nyomták a Hírnököt (1937–1941) és Tiszavidéki Kis Újságot (1936–1939) is”. – PÁL i. m. (136. l.) 230.

551 Az Országos Széchényi Könyvtárban az *Óbecsei Újság*, 1911. október 1.; I. évfolyam, 2. számától található meg.

értékelésekor méltán állította a szerkesztő: „Mi nem azt írjuk meg, ami nekünk tetszik, mi megírjuk mindazt, ami mindenkit érdekel.”⁵⁵²

1914-től, a nagy háború kitörésének pillanatában azonban megváltozott a lap arculata. az *Óbecsei Újság* valójában ekkor lett igazán szépirodalmi, közgazdasági és társadalmi hetilap. 1915. márciusában feltehetően maga Bácskay Bódog így látta az újságot: „Szerény kis lapunk immár ötödik éve szolgálja a lakosság, az igazi nép érdekeit. Oktat, tanít, felvidámít, hirdeti és követeli az igazságot, ápolja, gondolja a vallásos és hazafias érzületet, magasztalja az erényt, pusztítja a bűnt, s ellátja a közönséget minden szellemi táplálékkal, olvasmánnyal, ami javára és hasznára válik.”⁵⁵³ Való igaz, az *Óbecsei Újság* ekkor már élen járt a háborús beszámolók tekintetében. Mars isten azonban ezt a szelíd kis orgánusot sem fogadta kegyeibe, s amikor az újság beszámolt a harangok hadba vonulásáról, csendesen elköszönt az olvasóitól is:

„Kedves olvasóinktól mai számunkkal ideiglenesen búcsút veszünk. [...] Lapunk szellemi része mindig készen állott, az anyagiakra sem panaszkodhatunk, de minden hiába, nem lehet megfelelő és elegendő munkáskézre szert tennünk, hogy szerény kis lapunkat kifogástalanul bocsássuk rendelkezésre. Kiadóhivatalunk nyomdájának más bokros teendői is vannak, így a kettő között kellett választanunk, és lapunk megjelenését függesztettük fel.”⁵⁵⁴

A harangok búcsúztatása nagy esemény volt a városban. „Óbecse tornyaiból is leszedték a harangokat. Elmennek a Haza szolgálatába” – írta az *Óbecse és Vidéke*, és első oldalán közölte Szász István: *Búcsú a harangoktól* című versét, melyben a költő így búcsúzott a mindenkori ünnepeket jelző társaitól:

Menjetez harangok! Áldásunk kíséren!
Ott a ti helyetek most a csatatéren!
Zúgó zivatarban várnak ott reátok,
Helyüket megállva mindhalálíg bátran
Az embert pusztító véres, nagy csatákban,
S köszöntenek, mikor közibéjök álltok,
Régi jó barátok!

[...]
De majd – vészterhes, sötét napok múltán,
Ádáz küzdelmeink zaja elcsitultán,
Ha a győztes jövő szebb napokat hoz ránk,
Jöjjetek, térjetez tornyainkba vissza,
Csendüljön hangotok, a régi, a tiszta,
Hogy újra lehajtvá alázatos orcánk,
*Megint imádkoznánk.*⁵⁵⁵

552 Évforduló. *Óbecsei Újság*, 1913. szeptember 7. 1–2.

553 Kedves olvasóinkhoz! *Óbecsei Újság*, 1915. március 14. 2.

554 Búcsúzó. *Óbecsei Újság*, 1916. október 29. 2.

555 Szász István: *Búcsú a harangoktól*. *Óbecse és Vidéke*; 1916. augusztus 13. 1.

Ettől kezdve az *Óbecsei Újság* csak alkalmanként adott hírt magáról. 1917. január 7-én két oldalas, rendkívüli száma köszöntötte a hűséges olvasókat, jelezve, hogy a negyedik háborús év küszöbén a hosszú hallgatás után kötelességének érzi életjelt adni magáról: „nem zártuk le kis lapunkat örök időkre, csak várni vagyunk kénytelenek a jobb munkaviszonyokra. [...] Kitartás, türelem, áldozatkészség!” – szólt az újévi köszöntő.⁵⁵⁶ Egy egész esztendőnek kellett elmúlnia, vérben és mocsokban, hogy a szerkesztők ismét egy rendkívüli számmal keressék fel az olvasókat:

„Békés újesztendőt kíván az *Óbecsei Újság* is régi volt kedves olvasóinak. Ezt a reményekben teljes 1918 év beköszöntését ragadtuk meg, hogy kénytelen háborús pihenésünkben ismét életjelt adunk magunkról, hogy a mi szeretett hű olvasóink szemtől-szembe lássanak ígéretünk felújításával, melynek értelmében, amint a munkaviszonyok, papír és festék árak megjavulnak, újhódott erővel sitűnk minden házba bekopogtatni szerény kis lapunkkal, üdvözlétünk szálljon tehát minden jó barátunk felé szívünk teljes melegségével.”⁵⁵⁷

Azután az *Óbecsei Újság* VII. megkezdett évfolyama derekán, 1919. június 22-én négy oldalon ismét megjelent. Felelős szerkesztője a kitartó és állhatatos ember, Bácskay Bódog volt, és Óbecsén, Radoszavlyevits Vladimir könyvnyomdájában nyomták továbbra is, aki maradt lapkiadó-tulajdonos. És a fejléc alatt ott szerepelt két szó, amit ettől kezdve minden lapszámon feltüntettek: cenzúráztatott Óbecsén. És mégis, az elmúlt keserű esztendők megpróbáltatásai ellenére is volt valami lelkesedés a köszöntőben: „Hosszú hallgatás után végre újra a kezünkbe vehetjük a tollat, hogy az évek előtt megszűnt *Óbecsei Újság* révén szólhassunk a közönséghez.”⁵⁵⁸ A valóságban is új korszak kezdődött azzal, hogy vezércikként az új plébános, Petrányi Ferenc *Szociális ember* című írását közölte, és mellette, már-már a történelmi folytonosságot jelző, örök és szinte elnyűhetetlen krónikás Lantos: *Buzdító* című versét.

Az *Óbecsei Újság* Bácskay Bódognak köszönhetően, minden helyi lapnál – az *Óbecse és Vidékénél*, az *Óbecsei Hírlapnál*, az *Ó-Becsei Közlöny*nél és az *Óbecsei Hírmondónál* is – irodalmibb hetilap volt. Ez nemcsak azt jelentette, hogy a tekintélyes helyi szerzők és a műkedvelő tollforgatók munkáinak mindenkor helyet biztosított, hanem azt is, hogy megjelenése három háborús évében a leggazdagabb volt a világháborús dokumentum-anyaga, áradó bőségükben jelentek meg a frontokról küldött tudósítások, beszámolók, levelek, naplók, tárcák, karcolatok, de még a katonanóták összeírására és azok közlésére is gondot fordított a szerkesztő. Megjelenése idején közölt néhány forrásértékű frontbeszámolót és hadifogoly-jelentést, s ezzel a krónikás szerepének is eleget tett. Az ismeretlen Nagy Imre: *Elfáradás* című verse egyike az legmegrendítőbb költeményeknek, mely a lövészárkokban szenvedő emberekről szól:

*Fáradt embernek halk imája, halld,
elfeledtem minden égi dalt.*

*Mi él még bennem, gyenge kis parázs,
forró kemence, semmi, semmi más.*

556 Üdvözlét olvasóinknak. *Óbecsei Újság*, 1917. január 7. 1.

557 Békés újesztendőt. *Óbecsei Újság*, 1918. január 6. 1.

558 Az olvasóhoz! *Óbecsei Újság*, 1919. június 22. 2.

*Szemem már ritkán lobban lángosat,
enyhet ma csak a selymes vánkös ad.*

*Ott kinn vad harcok hangos térein
megcsuklanak fáradt térdeim.*

*Harcos ifjakkak élén nem lehet,
ki minden percben más álmat temet.*

*Ki volt derék, míg önnön harca állt,
ajkáról mindig, mindig nóta szállt.*

*Elmúlt dalolva harminc jó nyaram,
ami még hátra, jaj de hangtalan.*

*Ami még hátra, sárguló levél,
mit lesodor tán holnap már a szél.*

*Egy felírás, és minden véget ér,
még kár se lesz a fáradt emberér’⁵⁵⁹*

Az *Óbecsei Újság* 1920. február 1-től már *Tiszavidék* címmel jelent meg, s június 4-ét – a trianoni békediktátum aláírását – követően, érezhetően nem tudott mit kezdeni az új helyzettel. „A kocka eldőlt” – írta a lap némi képzavarral a vezércikk fölé 1920. június 6-án, a második oldalon pedig már beszámolt a helyi tanítóknak a városi jegyző előtt tett hűségesküjéről. Láthatóan kereste a túlélés lehetőségét, első oldalon kezdte közölni a végeláthatatlan sport-híreket – 1921 februárjában a labdarúgás szabályait folytatásokban ismertette –, s tanulmányi cikkeket jelentetett meg a méhészet hasznáról. Biermann Mariska és Eszteleczky Gyuri versei mellett üde színfoltot jelent a temerini Pataricza Mihály: *Tegnap vasárnap volt...* című költeménye, az egyik legszebb vers, amely a trianoni döntést követő csendes rémületben a vidékünkön megszületett.⁵⁶⁰

*Tegnap vasárnap volt. Nyüzsgött az élet...
Az utcákon végig hangos nótaszóval
Jártak a legények.
Fekete kapunkból fehér ruhás lányok
Félig szemérmesen, félig kacérkodva
Tekintgettek rájuk.*

*Olyan volt az élet, mint farsangi napon...
Vidám könnyelműség, örömteli mámor
Játszott az ajkakon.*

559 NAGY Imre: Elfáradás. *Óbecsei Újság*, 1914. december 27. 1.

560 PATARICZA Mihály: Tegnap vasárnap volt... *Tiszavidék*, 1921. január 16. 1.

*És én árva lélek, az ablaknál álltam,
S egész délutánon olthatatlan vágygal
Valakire vártam.*

*Valakire vártam... Mellettem az anyám
Bibliát olvasott csendes áhítattal,
S én a szoba falán
Néztem a tükörben vénülő arcomat,
Mint lekésett utas, ki mellett elrohan
Az utolsó vonat.
(Temerin, 1921. január 11.)*

A lapalapító Radoszavlyevits Vladimir nyomdász 1910. január 20-án jegyezte be az iparkamaránál óbecsei üzemét. Könyvnyomdája, könyvkötészete és papírkereskedése a halpiaccal szemben várta a megrendeléseket. Hirdette is lépten-nyomon: „Elvállal minden könyvnyomdai és könyvkötészeti munkát, csinos és ízléses kivitelben a legolcsóbb árak mellett. Könyvkötészeti díszmunkák. Takarékpénztári és üzleti könyvek. Községi nyomtatványok raktára. Rajz- és írószerek. Az Óbecsei Újság szerkesztősége és kiadóhivatala.”⁵⁶¹ 1919-től 1934-ig a *Tiszavidékkel* párhuzamosan megjelentette a szerb nyelvű lapját, a *Novo vremet* is.

A titokzatos és ismeretlen *Bácskai Gazda* és a felettebb igényes, országos kitekintésű *Ó-Becse és Vidéke*, és a nagy háború keserveiről, kínjairól és megpróbáltatásairól krónikási hűséggel beszámoló *Óbecsei Újság* által keretbe zárt közel fél évszázad Óbecse történetének máig legszebb, épülésében leggazdagabb korszaka volt.⁵⁶² 1870-ben Óbecse közössége a kincstártól megvásárolta a kegyúri jogot, és a megváltott birtokán a maga ura lett. Minden lehetősége adott volt, hogy virágzó mezővárossá emelkedjen: tiszai kikötője és révtartási joga volt, három irányba futó úthálózata eleven kapcsolatot biztosított a vármegye gazdasági és kulturális központjaival. 1889-ben a vasút is elérte, nem sokkal ezután utcáin a villanyvilágítás is megjelent. Egyházi élete példásan rendezett volt, Bende József, Szulik József, Fonyó Pál, Jauch Ferenc és Kovács Huszka Ferenc plébánosok, és Mezey János, a nevezetes kántorkirály gondoskodtak arról, hogy templomai, iskolái, egyházi egyletei és olvasókörei mindenkor a szellemi gyarapodás fórumai legyenek. Magasan iskolázott és a fővárost is megjárt értelmisége – Zsótér Andortól, Grünbaum Pálon, Csupor Gyulán, Freund Józsefen és Szászy Istvánon át Szűcs Jánosig és Fárbas Józsefig – életvitelével és tevékenységével példát mutatott a szellemi igényesség tekintetében. És bár gazdasági fölemelkedése a közjavak felosztásakor a XIX. század utolsó évtizedében megroppant, a bankokban megjelenő tőkepénzek elvileg biztosíthatták volna a mezőváros virágkorának kiteljesedését. Hogy ez miért nem történt meg, annak oka – vagy az okok rendszere – minden bizonnyal ott rejlik a közel tucatnyi, helyben megjelent sajtó megsárgult lapjain, s várja a történetírót, aki fürkésző tekintetével a titok mélyére lát. Talán nem is költségvetési tervek és megvalósulások, nem is a járásosztási panamák és árvízmentesítési

⁵⁶¹ Radoszavlyevits Vladimir könyvnyomdája. *Óbecsei Újság*, 1911. október 29. 4.

⁵⁶² Simonyi Mária a felsoroltakon kívül sajtótörténeti munkájában megemlíti még a *Kitartás* (1899) és az *Ó-Becsei Friss Újság* (1902) című lapokat is, bár hozzáteszi, ezeknek egyetlen példánya sem ismert, mi több, ismeretei szerint 1912-ben egy másik *Óbecsei Újság* is helyet keresett magának a sajtópiacon, ennek azonban mindössze két-három száma jelenhetett meg. – SIMONYI i. m. (6. lj.) 311., 312., 315.

visszaélések titkait kell kutatni – hiszen ezek az ügyek valójában tisztán kibonthatók és fölfejthetők. Annak nyomát kellene fölfejteni a lapok tudósításaiból, hogy a város vezető alakjai, sorsának alakítói valóban megtettek-e minden tőlük telhetőt a közösség felemelése érdekében? Úgy sáfádkodtak-e a magyar hazában és a széles nagyvilágban szertett tudásukkal, ismeretükkel és tapasztalatukkal, hogy azzal egyszersmind a város boldogulását is szolgálták volna? Nincs helye a kétkedésnek, a polgári felemelkedés lényege, értelme, titka és erejének bizonyosága azonban – a közvetlen vallomások hiányában – valahol ott búvik meg az írott dokumentumok, a levéltárak, a könyvtárak, legfőképpen pedig a helyi sajtó közel tucatnyi orgánumának gazdag tárházában. Meggyőződésem, hogy kérdéseinkre a választ a jól felkutatott és felépített életrajzok, a pontosan rekonstruált szellemi portrék adhatják csak meg.

5. Iskolák, templomok, erények

5.1. Szlavónország magyar sajtója

A magyar történetírásnak közel másfél évszázada nincs Szlavónia- emléke, mint ahogyan az Adriától eltekintve nincs Horvátország- emléke sem. Ennek megállapításakor az sem vigasztaló, hogy meglátásom szerint magának Horvátországnak sincs határozott Szlavónia- képe, s ez még akkor is így van, ha a mulasztások pótlásaként Mirko Marković 2002-ben közzétette hatalmas monográfiáját, a hatszáz oldalas *Slavonija – Povjest naselja i podrijetlo stanovništva* című művét, melynek hivatkozása és forrásjegyzéke szemérmesen érinti a magyar történetírás eredményeit is. A Duna, Dráva és Száva által körülzárt terület azonban érdemben mindmáig kívül maradt a tudományos érdeklődés körein; a magyar történetírás az 1910-es években megrekedt a Julián-akció erőfeszítéseinek méltatásánál és értékelésénél, a horvátok figyelem pedig megmaradt a „hármaskiráság” bővületénél. Arról nem is szólva, hogy néprajzi- népismereti szempontból a magyar és a horvát tudomány számára ez a táj úgyszólván teljesen földérítetlen. Bármilyen meglepő is, magyar olvasó etnográfiai tudósítást erről a vidékről először 1870-ben a *Vasárnapi Újság* lapjain olvashatott, amikor Sámi Lajos gondozásában megjelentek Georges Perrot *Egy franczia utazó déli Magyarországról* című könyvének részletei. Szlavónia⁵⁶³ azóta rejtőzködik az utókor kíváncsi tekintete előtt – mintha még mindig a hovatartozás és nem az önismeret kérdésével viaskodna.

Illetve mégsem; 1891 augusztusában ugyancsak a *Vasárnapi Újság*ban jelent meg Csik-Volecz Sándor *Szlavóniai magyar községek sorsa a múltban és jelenben* című ihletett beszámolója, melyben ugyancsak tetten érhető a fölfedezés öröme és derűje.

„Szlavóniáról kívánunk szólni – írta Csik-Volecz Sándor. – A természet bőségével annyira megáldott alvidéki Tótországról, ahol az erdő örökké zöld, a virágok mindig illatosak. Régi jó idők emlékei kötnek minket Szlavóniához, hisz Magyarország önállóságának idejében mindig szorosan édes házánkhoz tartozott, velünk osztozván a jó és balsorsban.”

A szerző kiemelte, a tizenötödik század végén még közel hatvan magyar község volt Szlavóniának, melyek azonban a történelem viharaiiban elpusztultak. A reformáció tanai ugyan rövid idő alatt – 1544–1554 között – meghódították a vidéket, melynek során a szlavóniai magyar községek legnagyobb része Kálvin hitére tért, és csatlakozott az akkor alakult banyai püspökséghez. A török háborúk azonban nagy pusztítást végeztek Szlavóniában is, melyet csak tetézett a határőrvidék német birtoklása és ezzel egy időben a szerb haramiák pusztításai. Csik-Volecz Sándor megemlégett néhányat azon szlavóniai magyar községek közül, melyek a XVI–XVII. században végképp elpusztultak:

563 A korabeli és a későbbi irodalomban Szlavónia többféle formában szerepel: Horvát-Szlavon országok, Horvát-Szlavonországok, Horvát-Szlavónország, Szlavonország és persze Tótország is megtalálható. Tanulmányomban én a Szlavóniát használok, de az idézetekben meghagytam az eredeti elnevezéseket.

„nevezetesen Oroszi, Beczencze, Jakabfalva, Györgyfalva, Lanka, Tolmány, Mosony, Bajafalva, Újfalu, Szőcs, Szőlőske, Nebojsza, Hölgyes, Tamási, Szenőcze mind a török invázió áldozatai lettek. Mások nemzetiségi és vallási nyomásnak engedve elhorvátosodtak, vagy legalább vallást változtattak, mint Kaporna, Dobsza, Almás (most svábok lakják), Csapa (jelenlegi neve Csepin), Petri (mostani neve Petrinovcze), Erdőd (jelenleg Erdud), Szent-György és Faluhely. Reformátusnak megmaradtak ugyan, de magyarságukból kivetkőzve elszerbesezt, elhorvátosodott Tordincze. Most már azonban ezek is mindinkább fogyatkoznak és katolikusokká lesznek. Katolikusnak és magyarnak megmaradt eddig Antalovác. Református és magyar most is még négy község: Haraszi, Szent-László, Kórógy és Felső-Rétfalu.”⁵⁶⁴

Csik-Volecz Sándor valójában Eszéken járt, ottléte során döntött úgy, hogy meglátogat néhány szlavóniai magyar települést is. Egy jó órai gyaloglás után érkezett Rétfalura, melynek a határában fölállított táblára „horvát magyarsággal az volt mázolja, hogy: Rétfala”. A vándor Tóth József református lelkészről, a Dráván túli magyarság egyik „buzgó férfiától”⁵⁶⁵ azt is megtudta, hogy 1718-ban, a pétervárad csata után Rétfalu népessége nagyobb volt, mint Eszéké, de Eszék a pestisjárványt követően népesedni és erősödni kezdett, Rétfalu népessége pedig megállíthatatlanul csökkent. Másnap másfél órai gyaloglás után a vándor Antalovára érkezett, melynek nádfejeles házai épp oly tiszták és csinosak voltak, mint azt Rétfalun látta. Csik-Volecz Sándor ezzel a gondolattal zárta úti beszámolóját:

„Szegény nép küzd és remél. Ilyen viszonyok közt él mai napság a szlavóniai magyarság. Tengődnek, küzdenek, amíg bírják. És Magyarország ugyan mit tett eddig a szlavóniai magyar testvérekért? Valljuk meg őszintén: *mint állam* semmit; *mint társadalom*, édes keveset! Amit tehettek, az *egyházak* tették. Magyarországon sokan azt sem tudják, hogy léteztek valaha. Pedig vétek volt róluk megfeledkezni.”⁵⁶⁶

Bagi László egyik tanulmányában megjegyezte: Csik-Volecz Sándor 1891-ben megjelent cikke után nem találkozott szlavóniai problémákkal a magyar olvasó. „Részben igazolható a kép – írta –, mely szerint Szlavónia a dualizmus alatt, de különösen a századforduló után némileg elfeledett szeglete volt az országnak.”⁵⁶⁷ Pedig a szlavóniai magyarság valódi – egyéni és közösségi – gondjai csak ekkor kezdődtek.

Ruh György egy, az 1940-es évek elején közölt írásában, a *Magyarok Horvátországban* című tanulmányában részletesen foglalkozott a szlavóniai magyarok helyzetével. Kiemelte: az 1870-es években megindult nagyméretű bevándorlási folyamat következtében 1900-ban már 113.179 volt Horvát-Szlavónországokban a magyarországi születésű, magyar anyanyelvű lakosság száma.

„A magyarok beköltözésének oka – mutatott rá a szerző – a kedvezőbb horvát-szlavónországi kereseti és megélhetési viszonyokban és az ottani olcsó földárakban keresendő. A határőrvidék felosztása után a határőrök (granicsárok), akik a kincstártól a határ őrzése fejében fát, sőt és földet kaptak, és adómentességet élveztek, katonáskodásuk alatt elhanyagolt földjeiket olcsó pénzért eladogatták.”

564 CSIK-VOLE CZ Sándor: Szlavóniai magyar községek sorsa a múltban és jelenben. *Vasárnapi Újság*, 1891. augusztus 9. 517.

565 „Javakori, igazi magyar alak, a szűk szabású, zsinóros atilla jól illik hatalmas természetéhez. A kitűnő műveltségű férfiú készséggel szolgált adatokkal.” Uo., 518.

566 Uo., 518.

567 BAGI László: A magyarországi Szlavónia-kép a dualizmus idején. *Valóság*, 2014. (1. szám) január, 103.

A szlavóniai vásárokra járó zalai, baranyai, somogyi és bácskai magyar gazdák hamar megtudták, hogy a vármegyei határoktól 40–50 kilométerre 15–50 forint egy holdnyi földterület ára.

„Megnézték a földeket és józan magyar ítélőképességükkel meglátták, hogy azokból szorgalmas munkával jó termőföldet lehet varázsolni. Otthon jó árért eladták 1–2 holdas törpebirtokukat, és akinek 1–2 ezer forintja volt, az 20–25 holdas birtokot vásárolhatott Szlavóniában, tágas házhelyet, házat meg gazdasági épületeket pedig ráadásul kapott. [...] Csupán 1880 és 1890 között Horvát-Szlavónországba vándorolt Bács-Bodrog vármegyéből 28.644 lélek [...]. 1891-ben Szerém vármegyében 49.298, Verőcében 32.989, Pozsegában 11.049 és Belovár-Kőrösben 11.270 magyarországi születésű személy élt.”⁵⁶⁸

A szerző megjegyezte: a horvát-szlavónországi szórvány magyarok sorsa egyre nagyobb aggodalommal töltötte el az anyaországi magyar politikai életet. Féltették őket – nem alaptalanul – a nyelvi asszimilációtól, a politikai üldöztetéstől, a horvát közigazgatási hatóságok ellenszenvétől.

A *Szlavóniai Magyar Újság* 1912 karácsonyán *A magyarság Szlavóniában* címmel összefoglaló tanulmányt jelentetett meg a Drávántúli magyarság történetéről és sorsának alakulásáról. Az írás szerzője megállapította, ez a terület sínylette meg leginkább a töröködülést, az oszmán hadak útja Buda felé a Dráván-túli vármegyéken, a mai Szlavónián keresztül vezetett, erről a földről a háborúk során a török szinte kiirtotta a lakosságot. A régi lakóknak csak egy kis töredéke maradt meg hírmondónak a Vuka mocsarainak s lápjainak náderdői között, Kórógy, Szentlászló, Haraszi és Rétfalu. A XIX. század közepén, a terület gazdasági megművelésének kezdetén „szegényen jött ide a magyar, többnyire urasági cselédnek, s mint cseléd összeszedett annyit, hogy a legközelebbi faluban vett egy kis földet, házat. Beékelte magát a horvát és szerb falvakba, ahol évről-évre szaporodott a magyar ház, a magyar birtok. Ő már nem volt olyan szívesen látott vendég, mint a német.”⁵⁶⁹

Bernics Ferenc *A Julián akció – Egy „magyarságmentő egyesület” tevékenysége Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában, és a jelen (1904–1992)* című munkájában kimutatta:

„az 1850. évi osztrák népesség összeírás szerint az akkori Horvátországban 5732, a határörvidéken 4985, összesen csak 10.717 magyar ajkú lakos élt. A kiegyezés, majd a határörvidék polgári közigazgatás alá való helyezése után a magyar ajkú népesség lélekszáma rohamosan növekedett: 1880-ban 41.417; 1890-ben 68.794; 1900-ban 90.781; 1910-ben 105.948 magyar lakost számláltak.”⁵⁷⁰

Kiegészítésképpen hozzátette: az 1900. évi népszámlálás szerint Horvát-Szlavon országokban a horvátok száma 1.491.000 (61,6%), a szerbeké 611.000 (25,3%), a németeké 136.000 (5,6%), a magyaroké pedig 91.000 (3,7%) volt. 1910-ben a horvátok száma 1.638.000 (62,5%)-ra növekedett.⁵⁷¹

568 RUH György: *Magyarok Horvátországban*. Budapest, Magyar Szociográfiai Intézet, é. n. [194?] 8–9.

569 A magyarság Szlavóniában. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. december 22. 2–3.

570 BERNICS FERENC: *A Julián akció – Egy „magyarságmentő egyesület” tevékenysége Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában, és a jelen (1904–1992)*. Pécs–Baranya Megyei Könyvtár, 1994. 10–11.

571 Uo., 14.

Horvát-Szlavónország népesedési viszonyai 1900 és 1910-ben

A népesség	1900-ban	1910-ben	szap. 1900-ban	szap. 1910-ben
Belovár-Kőrös vmegye	303.620	332.333	9,5%	12,8%
Lika-Korbava vmegye	209.341	214.397	2,4	13,7
Modrus-Fiume vmegye	228.452	231.313	1,3	13,3
Pozsega vmegye	229.361	264.361	15,2	14,8
Szerém vmegye	366.660	396.859	8,2	10,7
Zimony város	15.079	17.008	12,8	2,3
Varazsd vmegye	266.518	293.271	10,1	17,7
Varazsd város	12.930	13.444	4,0	1,1
Verőce vmegye	218.171	241.006	10,2	14,9
Eszék város	24.930	31.206	15,3	2,8
Zágráb vmegye	480.240	515.182	7,3	14,3
Zágráb város	61.002	78.850	29,3	4,0
Összesen:	2.416.304	2.619.292	8,4	13,3 ⁷²

Gróf Széchenyi Béla, a Julián-Egyesület elnöke 1909-ben egyik jelentésében ugyancsak figyelemre méltó statisztikai adatokat sorolt fel. Ő is rámutatott: a magyarságnak a Dunán és a Dráván való átvándorlása a hetvenes évek elején indult meg. 1880-ban még csak 41.417 magyart számláltak meg a társországok területén, az 1890. évi népszámlálás már 68.794 magyart talált. 1900-ban pedig a horvát népszámlálók 90.180 magyart írtak össze. 1907 végén a Horvát-Szlavon országokban élő magyarság 102.844 lelket tett ki. „A szlavóniai magyarság és németiség hatalmas előrenyomulása természetesen kedvezőtlenül befolyásolta a horvát elem helyzetét. [...] Egész Szlavóniában az 1900. évi horvát népszámlálás szerint mindössze csak 336.669 horvát élt, Szlavónia népességének 39,7%-a.”⁵⁷³ Az etnikai arányok ilyen kedvezőtlen alakulása volt az egyik alapja a korszak horvát nacionalizmusának és az annak nyomában létrejött politikai elnyomásnak. Ennek ellensúlyozására szervezte meg a magyar kormány a Julián akciót, amely az 1904–1918 közötti években a dualista monarchia társországaiban, Horvát-Szlavon országokban, valamint Bosznia-Hercegovinában zajlott le.

Bárd Aurél *A horvátországi viszonyok a számok megvilágításában I.* című tanulmányában az 1914-ben megjelent horvát statisztikai hivatal évkönyvét idézi, amikor kiemeli: a horvát–szerb lakosság közül 1900-ban csak 23.916 beszélt magyarul, ellenben a magyaroknak 59%-a, 53.622 beszélt horvátul is. A németek közül is 58% tudott horvátul. Az 5 év feletti lakosságból az írni-olvasni nem tudók aránya 1900-ban a következő volt:

572 A népszámlálás eredménye Horvátországban. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. április 9. 2.

573 SZÉCHÉNYI Béla, gróf: *Elnöki jelentés a Horvát–Szlavonországokban élő magyarság nemzeti gondozására alakult Julián-Egyesület 1908. és 1909. évi működéséről*. Budapest – Franklin Társulat nyomdája, é. n. [1909] 3–4.

	férfiak	nők
magyar	35,0%	46,4%
német	19,0%	26,0%
horvát-szerb	49,3%	66,0% ⁵⁷⁴

A Dráván-túli magyarság ügyének felkarolását elsőrendű feladatának tekintő Julián-Egyesület 1904. április 16-án, a Nemzeti Múzeum dísztermében megtartott első közgyűlésén alakult meg. Céljairól és feladatairól Széchenyi Béla 1909. június 1-jén készült elnöki jelentésében fontosnak tartotta hangsúlyozni: Szlavóniában a magyar közösség helyzete igen komoly, a horvát sovíniszta csoportok a nemzeti erő hanyatlását erőszakoskodással, az elnyomás fokozásával akarják pótolni, s ez a szlavóniai nemzetiségi viszonyokat egyenesen tűrhetetlenné, elviselhetetlenné teszi.

„Aki magánházaknál pár magyar gazdával a magyarság helyzetéről elbeszélget, az már titkos népgyűlést tart. Aki a falvakban szerte szórt magyarságot meglátogatja, az politikai ágens, kinek minden lépését éles figyelemmel kell kísérni. Még örvendjen, ha nyomban el nem toloncolják. Aki tisztá magyar falvak számára magyar elemi iskolát kér, az nem a nemzetiségi szabadság egyik elemi követelményét akarja megvalósítani, hanem messzemenő és vakmerő követeléssel áll elő, mely a horvát nemzeti önérzetet sérti. A szlavóniai katolikus templomokban magyar szent beszédről, magyar egyházi énekről szó sem lehet. A községházán a magyar beadványt el se fogadják, a magyarral anyanyelvén szóba nem állanak. A magyar földműves gazdák a közlegelők és erdők haszonélvezetében részt nem vehetnek. Hiszen csak jött-ment népség, afféle betolakodott idegen, kinek joga semmire sincs. Örvendjen, ha ki nem kergetik. Különben pedig hallgasson, mert még be is csukják, ha feleselni talál. Még csak az kellene, hogy községi vagy éppen országgyűlési választói jogot nyerjen.”⁵⁷⁵

Ezt a sanyargatott, de életerős magyarságot akarja Julián-Egyesület felkarolni és támogatni, a jövőnek megmenteni. Üdvös ténykedése során a magyar királyi államvasutak és református gyülekezetek által fenntartott iskolák mellett katolikus iskolákat létesített, megszervezte azoknak a tanerőkkel és taneszközökkel történő ellátását. Mindamellet magyar könyvtárakat, olvasóköroket és művelődési egyesületeket alapított, közösségszervező akciókat kezdeményezett, hitel-szövetkezeteket és önszegélyező egyesületeket működtetett – egyszóval mindent megtett, hogy a gazdaságilag és társadalmilag kiszolgáltatott magyarságot a nyomorából némileg fölemelje.

Széchenyi Béla jelentésében kiemelte:

„a művelődés terjesztésének az iskolán kívül a leghathatósabb eszköze a népkönyvtár. Ez a szlavóniai magyarságnál különös jelentőséggel bír, mert a Dráva–Száva közötti magyarság beköltözésének megindulása, és az első Julián-iskolák megnyitása között mintegy harminc esztendő telt el, s így Szlavóniában egy egész nemzedék növekedett fel horvát iskolában. E nemzedék fajszertetetének felébresztése érdekében a magyar iskola már alig tehet valamit, s itt a nemzetmentő munkát a magyar könyvnek kell elvégeznie. Különös gondot fordítunk tehát könyvtárhálózatunk kifejlesztésére.”⁵⁷⁶

574 BÁRD A.[urél, dr.]: A horvátországi viszonyok a számok megvilágításában I. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1914. május 31. 4–5.

575 Uo., 6–7.

576 BÁRD i. m. (12. lj.) 10–11.

Az igen színvonalas iskolai-, ifjúsági- és népkönyvtárak mellett „gazdasági irányú népkönyvtárakat” is alapítottak. Az iskola és a könyvtár azonban önmagában nem elegendő ahhoz, hogy a magyarság a szlavón földben „végre teljesen gyökeret verjen, gazdaságilag megerősödjék, s ennek következtében társadalmi tekintélye, és Horvát-Szlavonország beléletében politikai befolyása is emelkedjék”.⁵⁷⁷ *Ezért a Julián-Egyesület célja a szlavóniai magyarság kulturális, társadalmi és gazdasági gondozása, támogatása.* Másutt ezt úgy fogalmazták meg, azzal, hogy az Egyesület megszervezi a szlavóniai magyarság nemzeti védelmét, nemcsak közművelődési és nemzetmentő munkát végez, hanem segíti megtartani azt a nagy örökséget, melyet nemzeti hagyománynak nevezünk.

„A Julián-Egyesület néven fennálló társadalmi szervezet ugyanis nem tulajdonképpeni egyesület – írta művében Bernics Ferenc –, hanem a m. kir. kormány által alakított közvetítő szerv, melynek hivatása a Horvát-Szlavon országokban élő magyarság gazdasági és kulturális téren való támogatása, mely tevékenységnek közvetlenül a magyar állam nevében való kifejtése politikai okokból nehézségekbe ütköznék.”⁵⁷⁸

5.1.1. Szlavóniai Magyar Újság

A *Szlavóniai Magyar Újság* – A Horvát-Szlavonországokban élő magyarok lapjának első száma négy oldalnyi terjedelemben 1908. október 4-én jelent meg Eszéken. Felelős szerkesztője és laptulajdonosa Poliány Zoltán volt, aki korábban román földön sikeresen szerkesztette a *Bukaresti Magyar Újság*ot. Makkai Béla szerint „a nehéz terepen edződött” szerkesztő személye a lapot alapító magyar Miniszterelnökségnek biztosítékul szolgált a sikerhez. Pályázatában a szerkesztő nyomatékosan kérte „a kormány, a Julián Egyesület és a horvát bán erkölcsi támogatását”, amit minden bizonnyal meg is kapott.⁵⁷⁹ Az első lapszám első oldalán közölt *Beköszöntő* írásában a Horvát-Szlavonországokban élő magyarság életében jelentős eseménynek tekintette a *Szlavóniai Magyar Újság* megjelenését; jelentősége annál nagyobb, mert *ez az első lap*, amely címében is a Horvát-Szlavonországokban élő magyarság szolgálatát hirdette meg. Céljai megvalósításakor új utakon, új ösvényeken jár tehát a lap, olyan vidéken kíván sajtókulturát teremteni, ahol az eddig ismeretlen volt. Feltett szándéka, hogy a sajtó olyan központi erő legyen, amely a legtávolabbi faluban élő magyar lelkét is megérinti.

„Az itt élő magyarság bármilyen nagy számban helyezkedett is el Horvátország területén, alig tud egymásról; elszigetelten él, és csak a mindennapi kenyér gondjaiban merül ki minden igyekezete. Elhagyatva érzi magát, segítő kéz, tanácsadó nélkül – különösen ott, ahol sem magyar iskolák, sem magyar szervek nincsenek –, és így egymagában állván, lassan elgyengül, megtörik, és előbb elfelejti anyanyelvét, aztán elfelejti szülőföldjét, amit elhagyott, aztán meginog lelki egyensúlya, elveszíti faji jellegét, a legbecesebbet, és ezzel örökre elveszett a számunkra.”

⁵⁷⁷ Uo., 12.

⁵⁷⁸ BERNICS i. m. (8. l.) 24.

⁵⁷⁹ MAKKAJ Béla: Új kezdet – határon túl, a hazában. A Szlavóniai Magyar Újság (1908–1918). In *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt*. Budapest–Médiatudományi Intézet, 2016. 165.

Milyen szomorú perspektíva! – szögezte le Poliány Zoltán. „A Szlavóniai Magyar Újság az az összekötő kapocs kíván lenni a szétszórta élő magyarság közt, melynek erejét és kitarását mindenki érezni fogja, aki hozzánk csatlakozik, és bennünket támogat.” Rámutatott: a horvátországi magyarság sorsáról, életéről és küzdelmeiről vajmi keveset tud a hazai közvélemény, sok ezernyi távolba szakadt testvérét szinte nem is ismeri. Lapjának elsőrendű feladata lesz, hogy megszólítsa a nagy magyar közvéleményt, hogy felébressze az érdeklődést a szlavóniai magyarok sorsa iránt, és a szeretet erős szálaival a közösséget a szülőhazájához kösse. Ugyanakkor azt is látta, hogy a szlavóniai magyarságnak is fejlődni, művelődni kell. „Ennek a tudatában lapunkban arra fogunk törekedni, hogy a szlavóniai magyarság értelmiségét fokozzuk, ennek megszerzésében segélyre legyünk. Kulturális, társadalmi és gazdasági törekvéseit elősegítsük, tudásvágyát kielégítsük, hogy így, mint kulturilag számot tevő tényező a szlavóniai magyarság, mint nemzetiség is elfoglalja Horvátország politikai és kulturális életében azt a helyet, mely azt a magyarságot úgy számánál, mint értelmi fajsúlyánál fogva jogosan megilleti.” A szlavóniai magyarság tisztelje ennek az országnak törvényeit, szokásait, és mint nemzetiség, éljen mindama jogaival, amelyek a törvényben gyökereznek. Mint a *Szlavóniai Magyar Újság* szerkesztője, mindenkor felemeli szavát, ha a Horvátországban élő magyarság jogainak csorbításával találkozunk. Hangsúlyozta:

„a Horvát-Szlovénországokban élő magyarságnak elsőrangú érdeke, hogy beszélje az ország nyelvét, hogy békében és barátságban éljen az ország népével, s tegyen meg mindent a magyar és a horvát nemzet közti barátság megerősítése érdekében, de ezek a kötelességek ne zárják ki azt, hogy a magyarság megtartsa faji jellegét és nyelvét.”

Mindamellet nem kerül el a figyelmét a közösség gazdasági fölemelésének kérdése sem, céljának tekinti a horvát és a magyar ipartermékek minél szélesebb körben való elterjesztését. „Mert minden fillér, amit hazai ipartermékre adunk, [...] erősíti a nemzetet, s fejleszti annak iparát. Figyelmünk ki fog terjedni a mezőgazdasági kérdések ismertetésére is, mert hiszen magyarságunk számottevő része mezőgazdasággal foglalkozik.” Ezzel egyszersmind megrajzolta azokat a kereteket, amelyeket szem előtt tartva lapjával munkálkodni szeretne.⁵⁸⁰ Előfizetési felhívásában a *Szlavóniai Magyar Újság* szerkesztősége hangsúlyosan emelte ki: lehetetlennek tartja, hogy a Horvát-Szlovénországban élő magyarság ne látna be annak jelentőségét, hogy Horvátország területén saját lapja legyen. „Lehetetlennek tartjuk, hogy ez a magyarság ne becsülne magát annyira, hogy egy lapot fenntartsa, amely az ő érdekeiért dolgozik.” Horvátországban a horvát statisztika 1900. évi kimutatása szerint is százezer magyar él, a létezéséről mégsem tudott senki sem otthon, sem Horvátországban, aminek oka egyebek mellett az is, hogy ennek a sok ezernyi magyarnak eddig nem volt a sorsa alakulását, élete eseményeit számon tartó lapja.⁵⁸¹ A vasárnap megjelenő lapot Eszéken szerkesztették, és a *Szlavóniai Magyar Újság* könyvnyomdájában nyomtatták.⁵⁸² 1910. január 1-jén a lap tulajdonos arról számolt be, hogy a nyomda mellett korszerű könyvkötő műhellyel áll a közönség, az iskolák, a hitelszövetkezetek és bankok rendelkezésére. Hozzátette: „kérjük a magyarok

580 POLIÁNY Zoltán: Beköszöntő. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1908. október 4. 1.

581 Előfizetési felhívás. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1908. október 4. 2.

582 Nyomdáját a lap többször is hirdette. *Szlavóniai Magyar Újság* könyvnyomdájában, Eszék. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1908. október 4. 4., 1909. január 10. 4.

támogatását. Eszék, Vašarište 19.”⁵⁸³ Egy, az 1912. esztendő karácsonyára készült beszámoló szerint a *Szlavóniai Magyar Újság* hétről-hétre, mint meghitt jó barát, 5000 házba kopogtatott be.⁵⁸⁴ A lelkes indulás után, 1909. január 3-án Haller Jenő a hírlap kiváló publicistája azonban az orgánum korai hangvételére jellemző módon, *Szózat a szlavóniai magyarsághoz* címmel riadót fújt a szunnyadó lelkek ébresztésére.

„Rázd le magadról az aluszékonyság émelvítő álmoporát magyar népem. Nyisd ki a szemedet. Rezzegtesd meg pilláidat. Mit látsz? Látod, hogy magyar hazádból másik hazába költöztél. Itt is otthon vagy, s mégse vagy odahaza. Itt is »magyar birodalom« koronafényeinek sugárkévéiben fürdőzöl, s mégis hontalannak kell érezned magadat. [...] Nem a föld mostoha: az emberek. Nem ellenségeitek fegyvere fogyasztja, ritkítja soraitokat, hanem saját közömbösségetek. Aki ember a sorsán javítani nem tud, az nem hibás, csak szerencsétlen. Aki tudna, de nem akar, az érthetetlen, pipogya fajzat. Aki akarna, de nem bír: annak mankóra van szüksége, mert nem boldogul önerejéből. Ez a mankó a Szlavóniai Magyar Újság!”⁵⁸⁵

Az 1910. január elsejei *Előfizetési felhívás*ban azonban már arról számolnak be, hogy ötnegyedévi fennállása során megmutatkozott, hogy erre a lapra szükség van a szlavóniai magyarságnak, hogy a lap óriási hiányt pótol. Megjelenését követően aránylag rövid idő alatt elterjedt egész Horvátországban, hogy a nemzeti összetartozás, az anyanyelvhez való ragaszkodás jegyében lelki kapcsolatot teremtsen a szétszóratásban, nagy küzdelmek között élő magyarság körében. Mert „aki a Szlavóniai Magyar Újságot járátja, az nem érzi magát elhagyatva. Van egy jó, hűséges barátja, akinek elpanaszolhatja bűját-baját, aki – ha emberileg lehetséges – segít rajta. Sorakozzék mindenki a zászlónk alá. Így lesz erős a szlavóniai magyarság.”⁵⁸⁶

A lap a hírlapírás követelményeinek megfelelően első oldalán rendre vezércikkkel nyitott, alatta a tárca rovatával, mely az esetek többségében átnyúlt a második oldalra is, ahol azután a magyarországi belpolitikai és külpolitikai beszámolók következtek. A lapszemle és a horvátországi hírek második–harmadik oldalon kaptak helyet, a hírek a nagyvilágból a harmadik oldalon szerepeltek, hogy a negyedik oldalt teljes egészében kitöltsék a hirdetések. Később az újság kiegészült a Közgazdaság és a Pénzügyi tanácsadó című rovatokkal. Ötödik évében megváltozott a lap alcíme, ettől kezdve *A horvát-szlavóniai és boszniai magyarok lapjaként* hirdette magát, és megváltozott fejléccel, kisebb lapformában, de immár nyolc oldalon jelent meg.

1908. október 4-én Poliány Zoltánné szerkesztésében *A Család* címmel megjelent a *Szlavóniai Magyar Újság*, a Horvát-Szlavónországokban élő magyarok lapjának ingyenes, nyolc oldalas havi melléklete. „Lelkesedéssel és hittel telve lépünk olvasóink elé” *A Családdal* – olvasható a beköszönő írásban. Címéhez híven a melléklet törekedni fog arra, hogy a magyar családok minden tagja megtalálja benne mindazt,

„ami szellemi és lelki művelődését előmozdítja, s amellet a pihenés óráiban mulattató, szórakoztató társa is legyen. Férfi, asszony, leány, ifjú és gyermek feltalálja benne a magának valót, de legnagyobb

583 Szlavóniai Magyar Újság könyvkötészete. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1910. január 1. 4.

584 A magyarság Szlavóniában. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. december 22. 3.

585 HALLER Jenő: Szózat a szlavóniai magyarsághoz. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. január 3. 2.

586 Előfizetési felhívás. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1910. január 1. 1.

súlyt helyezünk a Horvát-Szlavónországokban élő magyar ifúságra, s minden igyekezetünk azon lesz, hogy lapunk és köztük állandó szellemi kapcsolatot létesítsünk, és közleményeink által felébresszük lelkükben a hazához való hű ragaszkodás érzését, a tudás vágyát, és minden szépért, jóért való lelkesedést.”

Arra kéri a szülőket és a tanítókat, adják a kis lapot a gyermekek kezébe, hogy általa kultúrához és kellő ismeretekhez jussanak, hiszen „manapság már a társadalom minden rétegében csak úgy lehet boldogulni, előretörni, vagyonosodni, és a haza és társadalommal szemben való kötelezettségeket híven teljesíteni, ha hivatásunkhoz, munkánkhoz tudással, lelki és szellemi műveltséggel felszerelve fogunk hozzá”. A földműves, a gazdálkodói, az iparos, a kereskedői és a hivatalnoki életpálya egyformán vezethet a boldogulás felé, ha a gyermekeket időben ellátják szellemi kincsekkel.⁵⁸⁷ A *Család* a magyar történelmet és a nemzeti sorskérdéseket érintő költeményeket és elbeszéléseket közölt, közöttük mindjárt az első számában Bársony István *Csudálatos történetét*, a *Török világ Magyarországon* című értekezést, és Szabolcska Mihály *A haza* című versét (1908. október 4.), majd ezt követően Gárdonyi Géza *A magyarok története* című versét (1908. december 1.), Rákosi Viktor *Réz Péter különös története* című elbeszélését (1908. december 1.), Falcione Kálmánnak, az eszéki 28. honvéd gyalogezred főhadnagyának a *Királyért és hazáért!* című hazafias költeményét (1909. május 1.), karácsonyi számában pedig Sajó Sándor *Karácsony előtt* és, Kozma Imre *Anyám levele* című versét, valamint Rácz Béla csemernicai Julián-tanító *Küszködöm a lelkem...* című költeményét.

A *Szlavóniai Magyar Újság* 1913 tavaszán könyvet is megjelentetett, ekkor adták ki Vásárhelyi Pál magyarrétfalusi református lelkész *Horvát vallásügyi és iskolai törvények s rendeletek tára* című könyvét.⁵⁸⁸ A Vallási és Közoktatási Minisztérium bizalmas közvetítésével vált az újság melléklapjává a *Vasárnapi Könyv* című kiadvány, 1918. április 18-án a lap jelezte olvasóinak: „jelen számunkhoz a *Vasárnapi Könyv* 15. és 16. füzetét mellékeljük”.⁵⁸⁹

5.2. Julián-Egyesület és a szlavóniai magyarok helyzete

Csik-Volecz Sándor 1891-ben a *Vasárnapi Újság*ban közölt *Szlavóniai magyar községek sorsa a múltban és jelenben* című írásában említést tett egy zágrábi „úri emberrel” folytatott beszélgetéséről, melynek során ő kifejtette: illő dolog lenne a horvátok méltányos viselkedése a szlavóniai magyarsággal szemben, mire társa a következőleg válaszolt: „Akinak nem tetszik nálunk, az menjen máshova. Ti magyarok bőkezűek vagytok, letelepítettétek a csángókat, hát boldogíttátok a néhány ezer szlavóniai magyart is. Mi nem szorulunk rájuk.” A fővárosi utazó érezhetően megütközött azon, hogyan gondolkoznak a horvát testvérek az együttélésről, feltűnt neki a horvát türelmetlenség, melynek láttán határozottan kialakult benne a társadalmi-politikai valóság; milyen viszonyok közt is él a szlavóniai magyarság.⁵⁹⁰

Mégis tizenhárom évnek kellett elmúlnia, mire 1904-ben a Miniszterelnöki Hivatal irányításával létrejött a szlavóniai magyarság sorsának alakításában tevőleges szerepet vállaló

587 Mit akar A Család? *Szlavóniai Magyar Újság*, 1908. október 4. 1.

588 Új magyar könyv Horvátországban. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. április 20. 4.

589 [A *Vasárnapi Könyv* 15. és 16. füzet]. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1918. április 18. 3.

590 CSIK-VOLE CZ i. m. (2. l.) 518.

Julián-Egyesület, s újabb négy év után születtek meg a *Szlavóniai Magyar Újság* megjelenésének feltételei. „Ami a nemzeteknek a szabadság, az a szlavóniai magyaroknak a Julián-Egyesület” – írta 1908 novemberében *A Julián-Egyesületről* című cikkében a főszerkesztő, Poliány Zoltán. A szabadság élménye ad erőt és kitartást a népnek, s ezt bizony a Dráván-túli magyarság évtizedeken át nélkülözni volt kénytelen. „A szlavóniai magyarság is hosszú álmát aludta, amióta kiszakították a nemzet testéből, mintha a nagy vérvesztés aléltá tette volna: nem adott magáról hírt. Túrte, szinte öntudatlan kábultságban, hogy lenyűgözzék gondolatát, átgúrnák lelkének érzéseit.” Kiszolgáltatottságában a megpróbáltatásai során lassan elfelejtette anyanyelvét, egyre ritkábban hangzik fel ajkán a magyar ének, „a templomokból nem terjedt szét a magyar zsoltosma; a gyermekek, akik téli estéken oda ültek a búbos kemence mellé, hogy hallgassák a régmúlt időknek regéit, nem értették meg a nagyatyák beszédét”, idegenül csengtek a fülükbe a nagyszülőktől hallott szavak. Az idők haladtával egyre súlyosabb csend borult a tájra, egyre fénytelenebb lett az élet a szlavón vidéken. Csak itt-ott pislákol még egy-egy mécsvilág, olyan gyengén, olyan lobbanós erőtlenségben, hogy félni kellett attól, végre elsötétülnek a magyar otthonok ablakai.

„És mikor már attól lehetett félni, hogy ezek a mécsvilágok is el fognak veszni az éji sötétben, akkor jelent meg a sötétségben egy fényes világosság, nem üstökös, amely amilyen nagy fényt áraszt, éppen olyan gyorsan eltűnik a szemhatárról, csillagnak nevezhetők: a Julián-Egyesület. Olyan hihetetlen volt ennek a csillagnak a feltűnése a szlavóniai magyarság életének horizontján, hogy kezdetben hinni sem akarták. Az elcsüggedt, balsorsába beletörődött lélek sem akart hinni a szebb jövőben, mert lelkéből kiirtotta a sok küzdelem a hitet és a reményt. A csillag pedig már ötödik éve ott ragyog mindig erősebb fényt árasztva ki magából, mind szélesebb körre terjesztve ki melengető, bátorító sugarát.”

A fényes csillag ugyan valahol a messze távolban van, csak a sugarainak erősödése enged arra következtetni, hogy maga is egyre nő, egyre erősödik. A Julián iskolák, a könyvtárak, az olvasóköri létrehozásával a Julián-Egyesület semmi egyebet nem akart, minthogy a segítségükkel *magyar maradjon a szlavonországi magyar*, miközben azért ragaszkodjék második hazájához is, ahol él, ahol rögtöt szerzett, és tisztelje ennek az országnak a törvényeit, szokásait, szerezzen magának jogokat – a törvény keretein belül –, anélkül azonban, hogy valaha is megtagadná magyar voltát. Majd hozzátette: „Amely nemzetben tiszta fénnel ég a honszerelem, a szabadság és függetlenség érzése, az jövőre és boldogulásra hivatott.”⁵⁹¹ Másutt azonban hozzátette, önmagában a Julián-Egyesület is kevés ahhoz, hogy a százezernél is több szlavóniai magyarság sorsa jobbra forduljon; társadalmi összefogásra, a közigazgatási intézmények közös erőfeszítésére van szükség mindazon anyagi javak előteremtéséhez, melyek az elesett közösségek fölemelkedését szolgálhatják.⁵⁹²

Botorság lenne azonban csak külső segítséget várni, a szlavóniai magyarság csak akkor boldogulhat, ha a kezébe veszi sorsa irányítását, ha politikai jogokat szerez magának, ha kultúrát teremt az otthona körül, ha intézményeket alapít. Mindezekhez azonban elsősorban a maga értelmiségi középosztályát kell megteremtenie. A magyarság elhanyagolta közösségi élete megszervezését, *elhanyagolta politikai jogainak gyakorlását*, „vagy ha nem is hanyagolta

591 POLIÁNY Zoltán: A Julián-Egyesületről. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1908. november 22. 1.

592 POLIÁNY Zoltán: Pénz és nemzeti érzék. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. március 5. 1.

el, de nem tudja a módját, hogyan kell azt megszerezni. Nem volt senki, aki felvilágosította volna”. Mostantól ez a feladat is a *Szlavóniai Magyar Újságra* hárul, a lap, és az általa mozgósított értelmiségiek közössége fog küzdeni azért, *hogy a magyarság politikai jogokhoz jusson*.⁵⁹³ Mi több: a lap feladatának tekintette a Dráván-túli magyarság társadalmi megszervezését is. Ahhoz, hogy az egyre indulatosabb szláv tengerben a magyarság megmaradjon a törvény adta kereteken belül szervezkednie kell.

„Minden olvasókör, gazdakör, hitelszövetkezet – mutatott rá a lap egyik vezércikkében – a szervezetség egy-egy erős köteléke, mely a magyarságot öntudatra ébreszti, a kölcsönös érdek és a közös sors egy nagy családdá rögzíti, amelyben ápolhatja nyelvét, és nagyobb ellenállást tud kifejtetni a különböző oldalról jövő áramlatokkal szemben.”

A szervezkedés azután magával hozza a megbecsülést is.⁵⁹⁴ *Olvasóinkhoz* címmel megfogalmazott fölhívás szerint a magyaroknak a politikai jogaik gyakorlása mellett, a gazdasági élet területén, a legeltetés, és a földközösségbe történő szervezkedés vonatkozásában is kezébe kell venni sorsa irányítását.⁵⁹⁵ Ebben a küzdelmében a horvát-szlavónországi magyarság nincs egyedül, politikai–közéleti küzdelmeiben mindenkor számíthat a nála sokkal erőteljesebben megszervezett német közösségre is, amit egyébként a Rumán megjelenő *Deutsche Volksblatt* című lap szerkesztői is szorgalmaztak. „A Szlavóniában élő magyarságnak és németiségnek érdekei közösek. Közös sors kell, hogy összehozza német nyelvű honfitársainkat a magyarokkal” – fogalmazódott meg a fölismerés mindkét oldalon.⁵⁹⁶

Az 1908 és 1912 közötti, közel fél évtized során valóban lázas munka folyt a *Szlavóniai Magyar Újság* köré csoportosult kis létszámú közösségen belül: kezdeményezték a magyar olvasókörök és művelődési egyesületek megszervezését, sürgették az eszéki Szabad Lyceum létrehozását, és fölkarolták a gazdasági önszerveződés ügyét is. Úgy tűnik azonban, kevés eredménnyel; 1912-re „a horvátság lelki világában végzetes fordulat állt be”, a Magyarországtól történő elszakadási törekvések Zágrábban és Horvátország-szerte nyílt lázadáshoz vezettek. A *Szlavóniai Magyar Újság* – minden bizonnyal a főszerkesztő, Poliány Zoltán tollán született – vezércikkében hosszan sorolta a magyar politika mulasztásait. A cikkíró szerint az elmúlt évtizedek során sem a magyar politikai, sem a közélet, sem a magyar sajtó nem fordított kellő gondot a romboló horvát erők kibontakozására.

„A magyar közvélemény sohasem érdeklődött kellő mértékben a társországokban történő események iránt. A magyar országgyűlésen is csak az utolsó két-három évben hangzottak el olyan beszédek, amelyek a horvát viszonyokkal foglalkoztak, azóta t. i., amióta a magyar képviselők gyengesége folytán a horvátok obstruálhattak, s a magyar parlament tekintélyét lesüllyesztették a zágrábi sabor színvonalára.”

A magyar sajtó megbocsájthatatlan mulasztása, hogy nem kísérté figyelemmel a horvátországi eseményeket, s néhány cikket és beszámolót kivéve senki sem igyekezett a magyar politikuso-

593 A politikai jogok gyakorlását nem szabad elhanyagolni. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. január 24. 1.

594 A drávántúli magyarság feladatai. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. január 8. 1.

595 Olvasóinkhoz. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1910. február 6. 4.

596 A magyarok és németek Horvátországban. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. július 11. 1.

kat tájékoztatni a Horvátország forrongó közhangulatáról és politikai lázadáshoz vezető, nyilvánvaló törekvésekről. Így történhetett, hogy meglepetés erejével hatott az a memorandum, melyben több mint félszáz horvát politikus Horvátország Magyarországtól történő elszakítását követelte a királytól. Azt tehát, amit Budapesten senki nem vett észre – vagy ha észre is vett, nem vette komolyan – a szlavónországi magyarok vezetői régóta számon tartottak: a horvátok megtették az első lépést a Monarchia sokat emlegetett trialista átalakítása irányába.

„Mi magyarok, akik itt élünk, és figyeljük a szemeink előtt történő eseményeket – fogalmazott a vezércikk szerzője –, már régen látjuk, hogy a horvátság lelki világában végzetes fordulat állott be. Észreveszünk, mint változtak meg az utolsó években az egész országban horvát »testvéreink« érzései velünk, magyarokkal szemben. Ott van a sajtó, amely hű kifejezője a horvát nép érzelmvilágának, amely irányítója a horvát nép felfogásának, álmainak. Jó lélekkel mondhatjuk-e, hogy vannak még unionisták? [...]»

Az unionizmus ma már csak szó, csak fogalom, de belső tartalom nélkül. Hisz ha volna ebben az országban »magyarbarátság«, akkor csak volna ennek az eszmének sajtója is?» Az unionista meggyőződés régen kiveszett a horvát politikából.

„Nincs olyan nap, hogy a sajtóban magyarellenes cikk ne látna napvilágot. A legdurvább hangon szidják, ócsárolják a magyarságot, kultúránkat, nemzeti törekvéseinket gúny tárgyává teszik, magyar iskoláinkat nemzeti veszedelemnek teszik meg, amelynek a horvátság elmagyarosítása a célja. Ne gondoljuk azt, hogy ez mind meggyőződés. Nem. Ez politikai taktika. Ez a sok magyarellenes támadás arra való, hogy a horvát néppel meggyűlöltesék a magyart, hogy így a horvát népet is megnyerjék a trialista törekvéseknek.”

Nem a horvátországi magyar iskolák fájnak a horvát politikusoknak – mutatott rá a vezércikk megfogalmazója –, hiszen tisztában vannak azzal, milyen céllal létesültek azok, de a saját érdekükben a magyarság ellen kihasználják ezek létezését. „Soha annyira gyűlöletes hangú nem volt a horvát sajtó, mint az utóbbi időben. *A gyűlölet sokkal nagyobb ellenünk, mint szeretetük a saját hazájuk iránt*” – emelte ki az *Elszakadási törekvések* című cikk szerzője.⁵⁹⁷

Nem sokkal ezután, 1912 februárjában már zágrábi, majd eszéki magyarellenes tüntetésekről számolt be a *Szlavóniai Magyar Újság*, melyek során tovább erősödtek az elszakadást követelő jelszavak,⁵⁹⁸ amelyekben az is megfogalmazódott, hogy a horvátok a magyaroktól kifosztott rabszolgáknak érzik magukat, s kulturális és gazdasági nyomorúságuk okát az elnyomatásban vélték fölismerni.⁵⁹⁹ A horvát politika a szerbekben új szövetségekre lelt. A *Szlavóniai Magyar Újság* a horvát–szerb koalíció árulásáról írt, kiemelve: úgy látszik, hogy „ebben a természetellenes szövetségben a szerbek vették át a vezető szerepet”.⁶⁰⁰ Ágoston Sándor a kórógyi református lelkész – később, a királyi Jugoszlávia idején bácsfeketehegyi református püspök volt – fölismerve a politikai fordulat rejtette veszélyeket, *A lovagias nemzet* című vezércikkében így fogalmazott: Deák Ferenc az 1868-as magyar–horvát kiegyezés előkészítésekor fehér lapon nagylelkűen átengedte a három magyar vármegyét, Szerémet, Verőcét és Pozsegát, s

597 Elszakadási törekvések. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. február 11. 1.

598 Magyarellenes tüntetések. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. február 11. 2.

599 A horvát ellenzék izgatása. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. február 11. 2.

600 Az elnyomó magyarok. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. december 8. 1–2.

„a lovagias nemzet egy szisszenés nélkül tűrte, mikor élő testéből kivágták ezt az ép darabot. Nyolc-száz esztendőnek jó és balszerencséje együtt hordozott bennünket. Ha veszedelem fenyegette Horvátországot, mi ott termettünk a védelmére, ha valami örömünk volt, közössé tettük az örömet, mint a jó testvér. Ketté törtük a kenyerünket akármilyen nagy, és akármilyen kicsi volt.”

Reményünk és bizalmunk azonban töretlen: „mi, a magyar nemzetnek Dráván-túli tagjai, ismét reménységgel várjuk egy új és jobb korszaknak eljövetelét. Várjuk a faji gyűlöletől mentes jó közigazgatást, a pártatlan igazságszolgáltatást, anyanyelvünk védelmének lovagias méltánylását, illetőségi jogunknak elismerését, kérelmezett iskoláinknak engedélyezését, a meglévők zavartalan működésének biztosítását, az egyházi sérelmek orvoslását.”⁶⁰¹ Mind-ezeket Ágoston Sándor a kórógyi református lelkész írta, amikor a Balkán-háború hírei már megtöltötték a hírlapok első oldalait.⁶⁰²

5.3. Magyar iskolák sorsa Szlavóniában

Kétségtelenül a szlavóniai magyarság legégetőbb kérései közé tartozott a magyar iskolák ügye; a Julián-Egyesület is az anyanyelvű oktatás megszervezését tekintette elsőrendű feladatának. Bernics Ferenc *A Julián akció* című könyvében idézte a gerbováci magyar szülők 1901. október 8-án kelt panaszlevelét, amelyben 75 magyar családfő nevében a következőket fogalmazták meg:

„Mi, szegény magyarok, akiknek a szegénység végett szeretett magyar hazánkat el kellett hagyni, és Horvátországban megtelepedni, azért, hogy nyomorunkat enyhítve gyermekeinknek némileg valami jövőt biztosítsunk, ezáltal már annyira elszaporodtunk, hogy több helyen már több a magyar, mint a törzs horvát nép [...], így Belovár megye grubispoljei járásához tartozandó Gerbovác és Nagy-Jaszenovác iskolailag egyesített községekben már tanköteles gyermekeinknek létszáma is 65-re rúg, akik nem magyarul, hanem horvát nyelven hallgatják az iskolában az előadásokat [...]. Alázattal esedezünk, hogy kegyeskedjék [...] magyar ajkú tanköteles gyermekeink részére egy állami iskolát községünkben létesíteni.”⁶⁰³

Születhettek volna, mint ahogyan minden bizonnyal születtek is hasonló levelek széles Szlavonországban, melyek nyomán először a MÁV vezetésében ötlött fel alkalmazottai gyermekeinek hazafias nevelésének gondolata. Ruh György *Magyarok Horvátországban* című tanulmányában rámutatott: az Államvasutak igazgatósága 1890-ben Kamerál-Moravicán, 1894-ben Bródban, Vinkovcen és Zágrábban, 1897-ben pedig Eszéken létesített magyar iskolát, hogy a vasutasok és más magyar szülők gyermekei anyanyelvükön részesüljenek az oktatásban.⁶⁰⁴

601 Á. S. [ÁGOSTON Sándor]: A lovagias nemzet. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. augusztus 3. 1–2.

602 Fegyverben a Balkán. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. október 6. 1.; Kitört a háború. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. október 13. 1.; A Balkán-háború. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. október 20. 1–2.; A török birodalom bukása. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. november 10. 1.

603 BERNICS i. m. (8. lj.) 19.

604 RUH i. m. (6. lj.) 15.

Bárd Aurél *A horvátországi viszonyok a számok megvilágításában II.* című tanulmányában rámutatott: Horvát-Szlavónországban 1881-ben mindösszesen 14 magyar iskola volt, 1903-ban is csak 23, a Julián-Egyesület 1904-ben történt megalakulása után azonban ezen a téren is gyors fejlődés állt be. A nem horvát–szerb nyelvű iskolák – néhány kivételtől eltekintve – mind magánjellegű iskolák voltak, s mint ilyenek *a horvát kormánytól egyetlenegy fillér támogatást nem kaptak*; ezzel szemben Magyarországon a nemzetiségi (felekezeti vagy községi) elemi, sőt középiskolák is óriási állami támogatást élveztek (az 1911–1912-es tanévben 11.927 felekezeti elemi iskola közül 9375 kapott államsegélyt), emellett a 100 korona évi fizetéssel alkalmazott tanítók fizetését az állam ezekkel egészítette ki. Horvátországban

„a nemzetiségek nyelve – írta Bárd Aurél – csak a luth. és ref. egyházakban tud érvényesülni, mert oda nem ér el a horvát tanítók keze. És Magyarországon? Ott a r. kath. egyházban 3289 hitközség közül 1453-ban nem magyar a prédikáció (80-ban horvát nyelvű), s még a színmagyar ref. egyházban is lojálisan helyt adnak néhány ezer német, s tót kedvéért 19 hitközségben a másnyelvűeknek. A szerb nyelv 259 egyházközségben dominál.”⁶⁰⁵

Majd hozzátette: ezzel szemben a horvát iskolatörvény mostani alkalmazásában liberálisnak éppen nem mondható. Makkai Béla tanulmányaiban, kivált pedig a *Végvár vagy hídő?* című monográfiájában részletesen szolt a MÁV és a református iskolák mellett a katolikusok számára biztosított Julián-iskolák bonyolult rendszeréről, és az ellenük folyton megújuló horvát támadások egyre indulatosabb, egyre fondorlatos jellegéről.

Bernics Ferenc könyvében közölte gróf Széchenyi Béla 1913-as jelentését, melyből kiderül: abban az esztendőben 46 Julián-iskolában 102 tanító 6332 tanulót tanított,⁶⁰⁶ egy évvel később, 1914-ben pedig a tanítói névsorban már 116 név szerepel.⁶⁰⁷ Ruh György munkájában pedig kiemelte, 1914-ben 75 Julián-iskolában folyt magyar nyelvű oktatás, 144 tanerővel és közel 8000 tanulóval.⁶⁰⁸ Történt mindez az elkeseredett horvát politikai és egyházi támadások keresztttüzében. A *Szlavóniai Magyar Újság* 1911. szeptember 17-i számában közölte az egyik, meg nem nevezett horvát lap *Merénylet a horvát iskolák ellen* című írását, melynek szerzője hosszan fejtegette, a magyarok ismét a horvát oktatást veszélyeztetik.

„A Julián-Egyesület ázsiai hordái mint dühös fenevadak rátámadtak a dežanováci horvát iskolára. Szét kell rombolni a horvát iskolát, s romjain fel kell állítani egy ázsiai magyart. Ezeknek a vérszopóknak nem elég, hogy Kreštelovácon van három tanerős iskolájuk. Négy évig támadták Szokolovác és Troglava községeket, hogy itt is magyar iskolát emeljenek. Mikor ez nem sikerült, azzal az impertinens eszközzel folyamodtak Rauch-hoz, hogy csukja be a kreštelováci horvát iskolát. A kérés hiábavaló volt. [...] Tehát, ha nem tudnak magyar iskolát állítani, be akarják csukatni a horvát iskolákat.”⁶⁰⁹

605 BÁRD A.[urél, dr.]: A horvátországi viszonyok a számok megvilágításában II. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1914. június 7. 3.

606 BERNICS i. m. (8. lj.) 143.

607 Uo., 148–151.

608 RUH i. m. (6. lj.) 15.

609 Hogyan izgatnak a magyarok ellen? *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. március 7. 1.; Támadás a magyar iskola ellen. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. augusztus 29. 1–2.; Röpirat a Julián-iskolák ellen. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. szeptember 5. 2.; Támadás a magyar iskolák ellen. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. december 5. 1–2.

A *Hrvatsko Pravo* című lapban jelent meg Stefanec István zsdálai plébános levele, melyben szerzője kellő indulattal fogalmazta meg:

„Ismételten kérem a bánt, hogy távolítsa el innen, a békesség kedvéért ezt a felesleges magyar iskolát. Nemcsak, hogy nincs értelme ennek az iskolának, hanem demoralizáló hatása is, mert az itt lakó népnek azt mutatja meg, hogyan költsékeznek némely lelkiismeretlen emberek (vagyis a Julián-Egyesület! – a szerkesztő megjegyzése – ilyen fanatikus és céltalan).”⁶¹⁰

A hasonló, heves támadásokra születhetett válaszként a következő üzenet: ha a horvát határon uralkodó német határőrség nem tudta a horvátokat másfél századon át megnémetesíteni, úgy a magyar iskolák sem fogják ezt a bennszülött fajt elmagyarosítani.⁶¹¹

A szlavóniai magyarság számára évtizedeken át alapvető, a jövőjét meghatározó sorskérdés volt, hogy képesek lesznek-e a maguk közösségén belül megteremteni azt az értelmiségi elitet, amely tevékenyen kivehetné volna részét a közélet irányításában, és a társadalmi–politikai érdekek artikulálásában. Ehhez mindenek előtt középiskolákra, elsősorban gimnáziumra lett volna szükségük. A *Szlavóniai Magyar Újság* újságírói közössége mindvégig napirenden tartotta a kérdést, bizonyosság erre a témával foglalkozó cikkek sokasága. A *Főgimnázium a szlavóniai magyarok részére* című tudósítás írója arról számolt be, hogy gróf Zichy Gyula pécsi püspök a városban másfél millió korona költséggel és a rendelkezésére álló Pius-alapok egy részének felhasználásával, internátussal egybekapcsolt, új katolikus gimnázium létrehozását tervezi, amely nem kevesebb, mint kettőszáz, elsősorban Horvát-Szlovénországból származó fiú oktatására biztosít lehetőséget. A beszámoló azt is tudni vélte, hogy a háromszötvenezer koronás kiadás még hiányzó részét a magyar állam biztosítja, és ezért az államnak joga lesz a tizenkét tanár közül négyet kinevezni.⁶¹² Nem sokkal ezután megjelent Bassa [György] Gyuri *Egy indítvány a pécsi katolikus főgimnázium szervezéséhez* című cikke is, amelyben a szerző rámutatott: a Dunántúl és Dél-Magyarország kulturális vezetésére hivatott Pécsnek történeti föladata, hogy a szlavóniai magyarság részére *a középiskolát, a szlavóniai magyar értelmiséget megteremtse*, „e magyarság kulturális fajsúlyát gyarapítsa, intellektuális nivóját emelje”. Ezzel együtt Pécsnek a magyar értelmiség megteremtésén túl elsőrendű feladata *a magyar–horvát megértés eszméjének a szolgálata* is, amihez elengedhetetlenül szükséges a magas színvonalú oktatási feladatokat ellátó főgimnázium működése. A cikk megfogalmazója kifejtette: „Nem szabad hinnünk, hogy a horvát közéletben kihűlt, teljesen elhamvadt a magyar testvér iránti szeretet, nagyrabecsülés érzése. Bizonyos, hogy politikai momentumok befolyásolták e történeti érzés intenzitását, de határozottan téved az, aki ennek több fontosságot tulajdonít a kelletténél.”⁶¹³ Egy évvel később, 1912 nyarán Szabó Imre Julián-tanító *Magyar középiskolát!* címmel hat részletben közölt írásában foglalta össze a magyar középiskolák létesítésének és működésének szükségét.⁶¹⁴

610 Támadás a zsdálai magyar iskola ellen. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. január 8. 2.

611 Vita a magyarosítás körül. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. szeptember 17. 1.

612 Főgimnázium a szlavóniai magyarok részére. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. április 9. 2.

613 Bassa [György] Gyuri: Egy indítvány a pécsi katolikus főgimnázium szervezéséhez. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. június 18. 2.

614 SZABÓ Imre: Magyar középiskolát! I–VI. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. június 23. 1.; Magyar középiskolákat! *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. június 30. 1., július 7. 1–2., július 21. 1–2., augusztus 11. 2., augusztus 25. 1–2.

A szlavóniai magyarság életében 1904 és 1918 között a hiányzó értelmiség szerepét pótolták a Julián-tanítók, akik a horvátok szemében az esetek többségében az elmagyarosító törekvések ágensei voltak. Jól képzett oktatóként szolgáltak az általános iskolákban, s az ifjak ezreivel szeretettették meg a magyar nyelvet és irodalmat, lelkesítő történeti olvasmányokat adtak a kezükbe, és a közösség számára ünnepi műsorokat szerveztek. Munkájukról, sorsukról és szerepükről Novoszel István, volt Julián-tanító 1928-ban megjelent *Egy Julián-tanító odisszéja* című önéletrajzi művében emlékezett meg. A Nagy Háború első napjaiban, 1914 évi július hó 26-án nevezték ki Babinagora faluba tanítónak, s a katedrát – körülményes utazás után – szeptember elsején foglalta el. A falu lakói kivétel nélkül anyaországi bevándorolt magyarok voltak, s a szegényesen berendezett tanteremben 150 gyermek szorongott egymás hegyén-hátán. „Különös érzés vett rajtam erőt – írta emlékiratában Novoszel István –, amikor tudatára ébredtem, hogy ezeknek a gyámoltalan kicsiny csemetéknek a szellemi és az erkölcsi nevelése minden támogatás nélkül egyedül az én vállaimra nehezedik.”⁶¹⁵ A Julián-tanító tisztességgel helytállt, ám hamarosan Nartára helyezték át, ahol viszont már naponta ki volt téve a szerb lakosság atrocitásának. Megérkezése napján a falu férfi lakossága összegyűlt a kocsmában, és „durva szidalmazások közepette, fülem hallatára állapodtak meg abban, hogy másnap reggel vasvillákkal felfegyverkezve fogják az iskola előtt várni a magyar tanítót”. Ám ő ezt is szerencsésen megúsza, s tanítói működését a békésebb Govedjepoljén folytatta, ahol viszont a szerb tanítótársával támadt konfliktus. A szerb tanító szerint ugyanis a magyar nemzet és a magyar ember nem egyéb, mint

„örökösen civakodó, más nemzetiségeket elnyomó, a Bácskát, Bánátot, Horvát-Szlavónországot, Boszniát és Hercegovinát jogtalanul bitorló, igazságtalan és műveletlen nép, mely csak azért szervezi meg a Julián-iskolákat, hogy a leküldött magyar tanítók által még inkább élessze a becsületes horvát–szerb nép elleni gyűlöletet, és ellopkodjon valamit a magas fokon álló horvát–szerb kultúrából”.⁶¹⁶

Govedjepoljén másfél évet töltött, 1917. augusztus végén helyezték át a Rumához közeli Kisradinci faluba, melyet Novoszel István a „csend és a béke hazájának” nevezett.

„A község lakói magyarok, németek és szerbek voltak, akik között oly szép volt az egyetértés, hogy annál szebbet a legbékésebb családban sem lehet találni. [...] Tekintet nélkül a nemzetiségére, a lakosság apraja-nagyja a legnagyobb tiszteletet tanúsított irántunk, és boldognak érezte magát az, akinek házat a látogatásunkkal megtiszteltük” – olvasható a kései visszaemlékezésben.

1918. évi május hó 31-én azután ő is bevonult a katonasághoz, és csak az összeomlás és novemberi forradalom vetette őt a frontról haza.⁶¹⁷ Ekkor azonban Szlavóniába már nem térhetett vissza. Visszatekintve tanítói pályájára, Novoszel István megjegyezte: „Minden Julián-tanító munkáját az izzó hazaszeretet jellemezte, és azt hiszem, hogy a szorosan vett Magyarországnak nem volt olyan iskolája, amelynek növendékei úgy át lettek volna itatva a hazaszeretet szent érzésétől, mint a Horvát-Szlavónországban élő magyar gyermekek.”⁶¹⁸

615 NOVOSZEL István: *Egy Julián-tanító odisszéja*. Salgótarján, Végh Kálmán könyvnyomdája, 1928. 15.

616 Uo., 62.

617 Uo., 92.

618 Uo., 65.

Nyugodt lelkiismerettel állíthatta meg, hogy a reájuk bízott rendkívül nehéz, ám annál nemesebb feladatot „derekasan, önfeláldozóan és sokszor emberfeletti erővel” végezték el. S hogy a küldetésüknek megfelelhettek, az meglátása szerint elsősorban a Julián-Egyesületnek volt köszönhető, melynek vezetői mindenkor a legszeretetteljesebb bánásmódban részesítették a Julián-tanítókat.⁶¹⁹

5.4. Magyar művelődési élet Szlavónországban

Az ellenséges környezetben nem volt könnyű feladat a magyar művelődési élet megszervezése sem, a többségi horvát és szerb közösség heves indulata övezte minden egyesület és olvasókör megalapítását és működését. Néhány hónappal a *Szlavóniai Magyar Újság* első számának megjelenése után Haller Jenő *Zrínyi-Társaságot Eszéken! – Irodalmi és művészeti kör létesítése* című írásában azt fejtegette, miért is van szükség a magyar egyesületi élet megszervezésére. „Mert szomjuhozuk a fényt, a felvilágosodottság világát, a nagy és intenzív fényforrást.” Minden kellő módon pallérozott szlavóniai magyar ember olthatatlan szomjúságot érez a kultúra iránt. Nem érzi elegendőnek, hogy csak könyvből szaporítsa ismereteit, szellemi szükségletei már rég túlnőttek az olvasáson. A szlavóniai magyar embernek – elhagyatottságából eredően is – szüksége van olyan egyesületi életre, ahol nemzettársaival rendszeresen találkozhat, alkalmanként szórakozhat és ünnepelhet. Eszéken ez már szinte közszükséglet.

„Ne mondja senki – írta Haller Jenő –, hogy a vágyódás nem él mindnyájunkban, és ne mondja senki, hogy nincsenek oly intellektuális társadalmi körök, amelyek be ne látnák, hogy a nemzeti eszmék megérlelése, és az eszmények megbecsülése csak úgy lehetséges, ha a Zrínyi Társaság a magyújtópontjába minél több intellektuelt szív föl, s ha azok hivatásuk magaslátán állva meg fogják ismerni azokat a rettenetes mélységeket, amelyek elválasztják magyart a magyartól.”

A Társaság – amelynek tagja lehetne Horvát-Szlavónország minden intellektuális eleme – munkájával a nemzeti érzések gyarapítását, és a közösségi megmaradás ügyét szolgálta.⁶²⁰ Egy héttel később maga Poliány Zoltán már a szervezőmunka sikeréről számolt be, kiemelve egyszerűs mind a daruvári magyar olvasókör, dalárda és ifjúsági egyesület hasznos ténykedésének jelentőségét is.⁶²¹

Egy másik vezércikkében ugyanő a szlavóniai magyarság megszervezésének jelentőségéről írt. Hangsúlyozta: az egyes ember önmagában gyenge és erőtlen, erőt a magyarság csak úgy fejthet ki, ha egyesületi közösségekbe tömörül. Hátránya a magyarságnak, hogy Szlavóniában nagy területen telepedett meg, ahol többnyire elszórtan él, s gyakran előfordul, hogy még magyar iskolája sincs, ilyen eldugott kis településeken az olvasókörök biztosíthatják az összetartozás élményét. A szlavóniai magyarságnak tehát első és egyik legfontosabb feladata az olvasókörök megalakítása. Majd így folytatta a cikk írója:

619 Uo., 125.

620 HALLER Jenő: Zrínyi Társaságot Eszéken! – Irodalmi és művészeti kör létesítése. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. január 17. 2.

621 (yn): Ébred a magyarság. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. január 24. 2.

„A hozzánk érkezett panaszokból látjuk, hogy itt a magyarságnak tömörülésre van szüksége ahhoz, hogy az összmagyarságot érdeklő jogos érdekeit megvédhesse. [...] Ha azután sok ilyen olvasókört alakítanak, ahhoz lehetne szervezni egy központot. [...] Az így alakítandó egyesületi központ azután felállíthatna egy ingyenes jogvédő és tanácsadó irodát, amely a magyarság sérelmeit vizsgálhatná, és jogvédelmet nyújtana.” Lendületes előadását így zárta: „Szervezkedésben van az erő!”⁶²²

S hogy az elhintett mag termő talajra hullott, bizonyította Takács Károly tudósítása is, amelyben a rumai magyar olvasókör 1909. december 11-ei megalakulásáról adott hírt. Lelkesen mutatott rá, hogy Szlavóniában a magyar iskolák felállításával karöltve jár a hitel- és iparszövetkezetek, olvasókörök és egyéb kulturális intézmények létesítése. Az újonnan létesült rumai egyesület legszebb és legnemesebb hivatásának a magyar nyelv és irodalom, a magyar szokások, és erények ápolását tekintette.⁶²³ Kozma Imre a Rumai Magyar Olvasókör titkára ezt követően rendszeresen beszámolt a rendezvényekről: 1911. novemberében a Peischl-féle vendéglő nagytermében a helyi művészek Liszt-estélyt adtak,⁶²⁴ decemberben pedig – ugyancsak helyi résztvevőkkel – irodalmi társas estet rendeztek.⁶²⁵ 1912 márciusában a Rumai Magyar Olvasókör ünnepi műsorban emlékezett meg az 1848-as forradalom évfordulójáról is.⁶²⁶

1911. február 12-én a pécsi Szabad Lyceum küldöttsége látogatott Eszékre, a tudománykedvelők csoportja nemes feladatául tűzte ki, hogy kultúraterjesztő munkájába bekapcsolja Eszéket is. A pécsiek társaságában olyan jeles tanárok is megjelentek, mint Késmárky István, a jogakadémia igazgatója, akinek kíséretében voltak Benisch Arthur, Szegedy Rezső és Kápolnai József tanárok. Az eszékiek nevében Vrábely Gyula igazgató-tanító üdvözölte a vendégeket, őt Benisch Arthur követte, aki „tartalmas és hangulatos” beszédében, hosszan fejtegette a pécsi és eszéki magyarság között létesítendő kapcsolat fontosságát, és a Szabad Lyceum működésének jelentőségét. Őt Késmárky István, a jogakadémia igazgatója követte, aki tudományos előadásában Horvátország, Szlavónia és Dalmácia jogtörténeti fejlődéséről, a horvát bán méltóság kialakulásáról, a zsupánok szerepéről, valamint a régi és az új Szlavónia megalakulásának körülményeiről beszélt. Felolvasása végén „lendületes hangon mutatott rá a magyar–horvát barátság szükségességére”.⁶²⁷ A tudós tanár tanulmányát a *Szlavóniai Magyar Újság* három folytatásban közölte, új dimenziókat nyitva ezzel a magyar tudományosság szlavóniai pártolása terén.⁶²⁸ A vendégek és a vendéglátóik megállapodtak abban, hogy egy hét múlva vetített képek segítségével Benisch Arthur tart felolvasást finn- és oroszországi utazásáról és úti kalandjairól. Márciusban azután a pécsi tudós tanárok további két előadást tartottak Eszéken: Róna Jenő az őskori állatokról tartott felolvasást, előadását több mint száz vetített képpel illusztrálta,⁶²⁹ ezt követően pedig Szegedy Rezső fejtegette „színesen és mélyrehatóan” Madách Imre *Az ember tragédiája* című művét.⁶³⁰

622 POLIÁNY Zoltán: Alakítsunk olvasóköröket. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. április 18. 1.

623 TAKÁCS Károly: Magyar olvasókör Rumán. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. december 19. 2–3.

624 (-ma.) [KOZMA Imre]: Rumai levél. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. november 19. 1–2.

625 (-ma.) [KOZMA Imre]: Rumai levél; *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. december 17. 2.

626 A Rumai Magyar Olvasókör. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. március 17. 2.

627 A pécsi Szabad Lyceum előadása Eszéken. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. február 19. 2.

628 [KÉSMÁRKY István dr.]: Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországek kapcsolatának történeti fejlődése. Késmárky István dr., a pécsi jogakadémia tudós igazgatójának előadása a Szabad Lyceum eszéki rendezvényén. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. február 19. 1–2., február 25. 1–2., március 5. 1–2.

629 A pécsi Szabad Lyceum. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. március 5. 2.

630 A Szabad Lyceum. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. március 26. 3.

Azután mintha megszakadt volna a tudományos előadások sorozata, 1912. január 1-i számában arról tudósított a *Szlavóniai Magyar Újság*, hogy az eszéki szervezők úgy döntöttek, új lendületet adnak a tudomány-népszerűsítő rendezvényeiknek, s ezzel a céllal a közeljövőben külön előkészítő–szervező bizottság alakul.⁶³¹ Így is történt, pár nappal később Szakáts Nándor pénzügyi igazgató elnökletével megalakult a pécsi Szabad Lyceum eszéki bizottsága, tagjai között Sibalszky Sándor, Lendvai Vilmos és Vrabély Gyula iskolai igazgatók mellett Poliány Zoltán lapszerkesztő is helyet kapott.⁶³² Ezzel a Szabad Lyceum-i tevékenység Eszéken új lendületet kapott, Kiss József főreáliskolai tanár, „kiváló turista, a virágzó Megyek Egyesület titkára” a Rohne völgyében, a Genfi tó mellett és a Monte Blanc vidékén tett utazásáról számol be,⁶³³ ezt követően Párkányi Norbert főgimnáziumi tanár *A modern magyar irodalom* címmel tart előadást.⁶³⁴ 1912. november elején a szervezőbizottság kidolgozta az eszéki Szabad Lyceum őszi-téli programját is. Nem kevesebb, mint tizenegy fellépésben állapodtak meg, közöttük szerepelt Sibalszky Sándor nyugalmazott százados a *Balkán-háborúról*, és Benisch Arthur főreáliskolai tanár *Magyarország nemzetiségi viszonyai az új népszámlálás alapján* című előadása is.⁶³⁵ A *Szlavóniai Magyar Újság* rendszeres beszámolóiból kitűnik, Eszék magyarsága lelkesen fogadta a *Pécsi Szabad Lyceum* rendezvényeit.

5.5. Gazdasági élet

Bárd Aurél a már idézett *A horvátországi viszonyok a számok megvilágításában I.* című tanulmányában az 1914-ben kiadott horvát statisztikai hivatal évkönyve alapján kimutatta, hogy 1900-ban egyes foglalkoztatási ágazatokban milyen arányokban szerepeltek a magyarok és a németek:

	összesen	magyar	német
1000 holdon felüli birtokos és bérlő	82	21	16
50–1000 hold közötti birtokos	8009	104	999
50–1000 hold közötti bérlő	149	28	79
Gazdasági hivatalnok	542	95	158
Gazdasági cseléd	45826	6433	–
Vasúti hivatalnok	745	573	63
Postai hivatalnok	789	46	67
Vasúti altiszt és szolga	4660	1503	514
Horvát autonóm hivatalnok	697	3	–
Községi és városi hivatalnok	1292	2	–
Közös kormányzati hivatalnok	618	21	20

631 Szabad Lyceum. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. január 1. 2–3.

632 A pécsi Szabad Lyceum eszéki bizottsága. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. január 7. 2.

633 A Szabad Lyceum Eszéken. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. február 11. 2.

634 Szabad Lyceum. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. február 25. 1–2.

635 Szabad Lyceum Eszéken. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. november 10. 6.

Hozzátette: „a magyar kormány a tőle függő állások betöltésénél annyira igazságos volt, hogy a magyarokat csak a horvátországi magyarok arányának megfelelő számban alkalmazta; a horvátok ellenben a horvát autonóm, községi és városi hivatalokban 2000 ember között nem a magyarságnak kijáró 80, hanem mindössze 5 állást töltöttek be magyarokkal”.⁶³⁶ Tanulmány folytatásában a tudós rámutatott a magyarok egyes foglalkozási ágakon belüli arányára is. Eszerint a gazdasági cselédek 14%-a, a gazdasági munkások 9,6%-a, az önálló iparosok 6,0%-a, az ipari hivatalnokok 15,36%-a, az önálló kereskedők 8,0%-a, a kereskedelmi hivatalnokok 8,62%-a, a napszámosok 7,3%-a volt magyar.⁶³⁷ Joggal állapította meg a *Szlavóniai Magyar Újság* cikkírója: „mi, horvát-szlavónországi magyarok kisbirtokosok, kiskereskedők és kisiparosok vagyunk”.⁶³⁸

Az 1910. évi statisztikai nyilvántartás szerint Horvátország és Szlavónia területén a következő nagybirtokokat és azok tulajdonosait tartották számon: Krapac, gyakovói püspök, akinek 25.465 holdja; a zágrábi érsek, akinek 23.800 holdja; a zágrábi káptalan, amelynek 7760; a császári káptalan, amelynek 1610 holdja van; a Pejacevich grófok, akiknek 70.250; Schaumburg-Lippe herceg, akinek 61.868; a Guttmann bárók, akiknek 60.910; Majláth László gróf, akinek 45.180; Normann-Ehrenfels gróf, akinek 38.178; Eltz gróf, akinek 33.144; Ghyczy Kálmán, akinek 30.046; Jankovich Aladár gróf, akinek 27.323; Odescalchi herceg, akinek 26.010; Thurn és Taxis herceg, akinek 20.620; Jankovich Elemér, akinek 19.398; Erdődy gróf, akinek 18.261; Kutjevói Turkovich báró, akinek 14.607; Frigyes királyi herceg, akinek 14.221; Pfeffer Lipót báró, akinek 10.300; Khuen-Bélasi Henrik gróf, akinek 10.121; Vraniczány báró, akinek 4554; Kulmer gróf, akinek 3343; Ozsegovich báró, akinek 2499; Orsich gróf, akinek 2452 holdja van.⁶³⁹ Ilyen körülmények között kellett a magyarságnak gazdasági érdekeit megfogalmazni és érvényesíteni.

A *Szlavóniai Magyar Újság* szerint a századfordulót követő évtizedben Szlavónia korábban oly gazdag és termékeny térségei hatalmas „gazdasági vásár” képét mutatták, a pillanatok alatt csődbe jutott kisbirtok évente egymásután két-három alkalommal is gazdát cserélt. Ilyen körülmények között könnyű volt a birtokszerzés, ám sokkal nehezebb – szinte lehetetlen – annak megtartása. Ezért arra figyelmeztette olvasóit: birtokvásárlás előtt tájékozódjanak a községi pótdókról, s hogy van-e a községben földközösség, melyet előjogok illetnek meg. „Újabb időben – mutatott rá a cikk írója – mind sűrűbben kerülnek dobra olyan ingatlanok, melyeket bevándorolt honfitársaink 3–4 év előtt vettek, 3–4 évig kínlódtak, míg nem bírván többé a terheket, árverésre került az ingatlan.” Fontos továbbá, hogy a magyar bevándorlók lehetőleg ott telepedjenek le, ahol már vannak magyar vagy német telepések. Elképzelhető, hogy a föld holdjáért valamivel többet kell fizetni, de így csoportosan, egymásra utalva nem lesznek annyira kitéve az ellenséges indulatú horvát és szerb lakosság támadásainak, melyek már nem egy magyar telepes anyagi romlását okozta.⁶⁴⁰

Nem meglepő hát, hogy a szerkesztőséghez intézett levelében egy szlavóniai magyar gazda arra figyelmeztetett: a szlavóniai magyarságnak gazdasági tanácsra, útmutatásra, fölvilágo-

636 BÁRD i. m. (12. lj.) 4–5.

637 BÁRD i. m. (43. lj.) 3.

638 A szlavóniai magyarság gazdasági helyzete – Mire kell ügyelni a föld vételekor? *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. augusztus 20. 1–2.

639 Horvátország nagybirtokosai. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. november 26. 2.

640 A szlavóniai magyarság gazdasági helyzete – Mire kell ügyelni a föld vételekor? *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. augusztus 20. 1–2.

sító támogatásra van szüksége. A szlavóniai magyarságnak foglalkoznia kell a saját sorsával, és gondoskodnia kell gazdasági védelméről, különben a mindinkább előre törekvő szláv érdekek megsemmisítik őt. A horvát és szerb parasztság mindent el fog követni, hogy a kezükből kicsúszott birtokokat bármi áron visszaszerezze. Tárthatatlan állapotnak tartja, hogy a magyarság teljesen szervezetlen. Nem tudja jogait érvényesíteni, nem tudja saját érdekeit megvédeni, a horvát paraszt–szövetkezetekkel szemben nem tudja még azt sem megtartani, amit már eddig megszerzett magának. Ha a szlavóniai magyar kisgazda nem talál támaszt, elveszíti megélhetésének még a lehetőségét is. Ahogy az iskola–szövetkezetek kulturális téren teszik lehetővé nemzeti fejlődésünket, úgy a gazdasági egyesületek és a szövetkezetek a birtok és a földtulajdon megtartásában segítenek.⁶⁴¹

Minden bizonnyal ugyancsak Poliány Zoltán volt a szerzője *A kisgazdák védelme* című vezércikknek, amely osztársadalmi problémának tekintette a kisbirtokosok válságát, s amelynek megoldásához kifejezetten és határozottan a magyar kormány segítségét kérte.

„Ha a kisgazdaosztály érdekét elő akarjuk mozdítani, nem szabad elfeledni, hogy a nagybirtok és a kisbirtok érdeke nem azonos, hanem homlokegyenest ellenkező, s hogy a kisgazdákat és a középbirtokosokat az államnak nemcsak a merkantilisták, a börziánerek, hanem éppen olyan eréllyel kellene a nagybirtokos osztály ellen is megvédenie.”

A földműves nép intelligenciáját fokozni nemcsak becsületbeli kötelesség, nemcsak kulturális érdek, hanem egyszersmind a legjobb gazdasági befektetés is. Fejleszteni, gyámolítani kell hát a földműves iskolákat, a vándortanítók s a vincellér iskolák intézményét, amellet nagyon fontos lenne – akár állami támogatással vagy állami beavatkozással – a termelő- és értékesítő szövetkezetek létesítése. „Nem egy osztályharc céljaira kell a kisgazdákat szövetkezetbe tömöríteni – olvasható a cikkben –, hanem arra a célra, hogy a szövetkezet folytán a kisgazdák is részesüljenek a nagyüzem előnyeiben, azaz, hogy a termelési költségeik csökkenjenek.” Ugyanakkor a parcellázás terén is rendet kellene teremteni. A nagyarányú parcellázás egyáltalán nem váltak a kisgazdák előnyére, hiszen a nép földhétségére spekuláló vállalkozások egyenesen kizsákmányolják azokat, akiket földhöz juttatnak. Lehet ugyan, hogy a gazdák száma növekszik, de nem növekszik azok gazdasági ereje, „mert a drága áron és súlyos feltételek mellett vett földön rossz termésű években valóságos nyomor üt tanyát. – Majd hozzátette –: az erős, és gazdaságilag egészséges kisbirtokos és kisgazda osztály természetes ellensúlyozója legyen a mind jobban növekvő városi proletariátusnak.” Elengedhetetlen továbbá a kisbirtokosok mezőgazdasági hitelképességének növelése és az örökösödési törvény módosítása.

„Ha a kisgazda-osztály elpusztul, a nagy terhek miatt tönkre megy, s nem bírunk nagy ipart teremteni, mely az ország vagyonosodását előmozdítaná, akkor az ország is a tönk szélére jut, mert nem lesz, aki a kenyeret megkeresse. Erre azonban nemcsak Magyarországon van szükség, hanem itt Horvátországban is, ahol a kisgazda még szomorúbb helyzetben van. A törvényhozásnak a legelső kötelessége az kellene, hogy legyen, hogy a kisgazda-osztály bajait orvosolja, s megerősödését előmozdítsa” – zárta fejtegetését Poliány Zoltán.⁶⁴²

641 Egy szlavóniai magyar gazda: Szervezkedésben van az erő – Levél a szerkesztőhöz. Egy szlavóniai magyar gazda. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. augusztus 27. 1.

642 A kisgazdák védelme. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. május 14. 1.

Minden kétséget kizáróan a hitelfeltételek könnyítése céljával jött létre Eszéken 1913-ban a *Szlavóniai Agrár-Takarékpénztár Részvénytársaság*, melynek hamarosan megnyílt a fiókéntézte Daruvárott is. A takarékpénztár hirdetéseiben hangsúlyozta: előnyös feltételek mellett nyújt jelzálogos kölcsönöket rövid, vagy hosszú lejáratra. Saját számlára és bizományban is foglalkozik birtokok adásvételével és parcellázások finanszírozásával. Takarékbetéti könyvecskére és folyószámlára egyaránt elfogad kedvező kamatozásra betéteket. Leszámitól váltókat és utalványokat, ugyanakkor vállalja minden beruházásba vágó ügylet lebonyolítását.⁶⁴³ A Julián-Egyesület 1916-ik esztendőre szóló *Képes Kalendáriumában* a legbiztosabb és legerősebb takarékpénztárak egyikeként mutatkozott be a *Szlavóniai Agrár Takarékpénztár*, „ahol mindenki bátran elhelyezheti a megtakarított pénzét, s amely a szerző embereknek szívesen nyújt segítséget földterületre, vagy terhes adósságának kifizetésére.” Felhívta ügyfeleit, megtakarított pénzüket ne tartsák odahaza, hanem tegyék be a *Szlavóniai Agrár Takarékpénztárba*, ahol az sokkal biztosabb helyen van, és jó kamatot fizet. Elismerte, hogy az értelmes szlavóniai magyarság hallgatott a felhívásukra, hiszen a *Szlavóniai Agrár Takarékpénztár* betétállománya három év alatt jelentősen növekedett.⁶⁴⁴ Ennek bizonyítására a *Szlavóniai Agrár-Takarékpénztár Részvénytársaság* közölte az éves közgyűlésén elfogadott, a lefolyt üzleti évről szóló igazgatói jelentést.⁶⁴⁵

A Julián-Egyesület 1916-ik esztendőre szóló *Képes Kalendáriuma* azonban nem érte be ennyivel, *Az Országos Központi Hitelszövetkezet szerepe a népjólét emelésében* címmel tanulmányi tájékoztatót is közzétett. Felhívta a figyelmet, évtizede már annak, hogy a hitelszövetkezetek a kisgazdaosztály leghűségesebb gyámolítói, s a háború után is legfőbb feladatuknak tekintik a kisgazdaosztály gyarapodásának segítését, a középosztályba való emelkedését, ami egyben a középosztály megerősítését is szolgálja. Erre a hitelszövetkezetek korábban is alkalmasnak bizonyultak, mert azok iskolázták a népet, s azok tanították meg szervezett együttműködésre. A hitelszövetkezetek „előmozdítják a kisgazdák felszerelésének beszerzését és tekintélyes arányban végrehajtják a kisgazdák földterheinek könnyítését, részt vesznek az állami birtokpolitika egyes műveleteiben.” Majd így folytatták: a szlavóniai magyarság is egynek érzi magát az *Országos Központi Hitelszövetkezet* nemes törekvéseivel, melynek áldásos működését eddig is érezte, s a jövőben hihetőleg még inkább fogja érezni.⁶⁴⁶

A *Szlavóniai Magyar Újság* kevésbé hangsúlyosan, kevesebb nyomatékkal ugyan, de rendszeresen foglalkozott a magyar ipar helyzetével, és az iparosítás jelentőségével is. Egyik figyelemre méltó írásában hosszan fejtegette, hogy a kiegyezés után Magyarországon jelentős társadalmi mozgalmak indultak a hazai ipar pártolására. Ezek a mozgalmak a magyar társadalom megerősítésének ügyét szolgálják, feladatuk a hazai ipar fejlesztése, a külföldi iparral szembeni versenyképességének növelése. A szorosan vett Magyarországon, „édes hazánkban” ugyanúgy, mint itt, a magyar „Szent Korona területén” elengedhetetlenül szükséges az ipari erőnk fejlesztése, hiszen minden fillér, amit a magyar ipartermékért adunk ki, a nemzetünket

643 Szlavóniai Agrár-Takarékpénztár Részvénytársaság Osijek (Eszék), Vármegye utca 2. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1917. január 7. 6., január 21. 6.

644 *Képes Kalendárium az 1916-ik esztendőre. A Julián-Egyesület ajándéka a szlavóniai magyaroknak*. Budapest, Méhner Vilmos-féle könyvkiadóhivatal (Franklin-Társulat), 1916. 41.

645 A Szlavóniai Agrár-Takarékpénztár közgyűlése. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1917. március 25. 6., április 1. 3.

646 *Képes Kalendárium az 1916-ik esztendőre, A Julián-Egyesület ajándéka a szlavóniai magyaroknak*. Budapest, Méhner Vilmos-féle könyvkiadóhivatal (Franklin-Társulat), 1916. 46–48.

erősíti. A cikk írója nevelő szándékkal jegyzi meg: „a szlavóniai magyarság ebben a tekintetben is missiót teljesítene, ha szükségletei beszerzésénél követelné a magyar iparcikkeket”.⁶⁴⁷

Egy bizonyos Sáfrány István a magyar kincstár tulajdonában került vrdniki kőszénbánya környékéről küldött beszámolót, melyben arról írt, hogy bányából korábban kiszorított magyarság kezdett Vrdnikre tódulni, aminek következtében a város immár szép és virágzó magyar teleppé alakult. Jobbára Bács és Nógrád megyéből verbuválódott Vrdnik magyarsága, amely világosan megmutatja, hogy a jó magyar munkás mindenütt keresett. „Mindegy neki hegyes a vidék, vagy sík, búzát arat, vagy szenet váj! Méltányolni kell, s ő dolgozik szorgalommal, kitartással.” Alkalmazkodik a viszonyokhoz.⁶⁴⁸

5.6. Az egyházak szerepe és lehetősége

Csik-Volecz Sándor a *Vasárnapi Újság*ban 1891-ben közölt *Szlavóniai magyar községek sorsa a múltban és jelenben* című úti beszámolójában szóvá tette, lehet hogy a zágrábi lutheránus esperes kitűnő horvát hazafi, de hogy a magyarokat szereti-e? – az már erősen kérdéses. Kitűnik ez abból is, hogy olykor-olykor ukázok jönnek az irodájából melyben az esperes az anyakönyvnek horvát nyelven való szerkesztését követeli. A beszámoló szerzője hozzátette: Szlavóniában emlegetik, hogy idővel az egyházi iskolákba még a horvát nyelv kötelezettségét is be fogják vezetni.⁶⁴⁹ Az ehhez hasonló, szomorú történetek kapcsán írásában szóvá tette, vajon mit tesz az anyaország az elesett Dráván-túli magyarság helyzetének javítása érdekében? Csik-Volecz Sándor bizonyára nem várt választ a kérdésére, a szerkesztőség azonban írása végén kiegészítésképpen közölte Szász Károly Duna-melléki református püspök szigorú tényekre alapozott megjegyzését:

„Magának a Duna-melléki egyházkerületnek – olvasható a rövid válaszban – három, nagy terjedelmű missziótelepe van Szlavónia területén: u. m. 1. Szeliste, Verőcze megyében, gróf Pejacsévic László telepítvénye; itt 2000 forint segéllyel imaházat, iskolát, lelkészlakot építettünk az egyházi közalapból, mely a lelkész fizetésére évi 500 forintot ad. 2. Banovcze, Szerém megyében, hol 1600 frt. segélyt adott a közalap imaház és iskola építésére, s 1000 forintot fizet évenként a közalap és az egyházkerület a misszió fenntartására, 150-et a szeretetházra. 3. Beska, Szerém megye péterváradi kerületében a legnagyobb területű missziótelep, Péterváradtól Zimonyig és Mitroviczáig, itt központi lelkészetre és a vidéki felekezeti iskolákra az egyházkerület évenként 250, a közalap 600 frt. segélyt ad, amellet tetemes összegekkel segélyezte az egyes iskolák építkezését. A beskai központon rendszeres egyházat (anyaegyházat) szervezett, annak – törvényes úton – aránylagos földbirtokot (35 hold első rangú földet) eszközölt az egyházi hatóság. Sz. K.”⁶⁵⁰

Hogy az érezhetően egyre gyarapodó indulatok ellenére, valaha volt némi tolerancia a szlavóniai reformátusokkal szemben, az Ágoston Sándor egyik írásból is kiderül. A kórógyi lelkész, a *Szlavóniai Magyar Újság* lelkes munkatársa, *Kulifay Elek 50 éves jubileuma* című cikkében

647 A magyar ipar támogatása. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. november 21. 1.

648 SÁFRÁNY István: Levél Vrdnikről. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1910. március 6. 2.

649 CSIK-VOLE CZ I. M. (2. l.) 518.

650 Ua.

a tordincei pap alakját idézi meg, nagy-nagy szeretettel és együttérzéssel. Ötven évvel korábban, 1859-ben Szlavóniában még nem volt református missió, csak öt régi református egyház létezett, Kórógy, Szentlászló, Haraszi, Rétfalu, a négy magyar és egy horvát, Tordince. Abban az esztendőben a kórógyi egyház iskolamestert keresett, s egy fiatal pesti papnövendék vállalkozott is rá, hogy három évig vezeti a kórógyi magyar iskolát. Ez a fiatal lelkész Kalifay Elek volt. Kórógy és Tordince egymáshoz közeli, szomszédos községek, s bár Tordincén már 300 éve éltek református vallású horvátok, lelkészük, templomuk azonban soha nem volt, csak kórógyi filiaként léteztek. A horvát református hívek vasárnap reggel átgyalogoltak Kórógyra, hol a magyar református templomban nekik külön harangjuk volt.

„Ezzel harangoztak először a horvát istentiszteletre – idézte a régi történetet Ágoston Sándor. – A tordincei hívekkel együtt begyülekeztek a kórógyi magyarok is, velük együtt énekeltek a horvát zsoltárokat, s végighallgatták, amint a kórógyi magyar pap horvátul prédikált. A horvát istentisztelet végeztével újra harangoztak, s akkor jött az egész tiszta magyar község népe magyar istentiszteletre. Itt már az éneklés is magyarul ment, a prédikáció is, de azért a tordincei horvátok többnyire bent maradtak, s végig hallgatták azt is. Íme, ilyen testvéri viszony volt ott, ahol a magyarok voltak többségben.”

A magyar reformátusok előnyös helyzetüket nem arra használták fel, hogy a horvát testvéreiknek a szabad vallásgyakorlatát korlátozzák, hanem ők is elmentek az istentiszteletükre, amelyet az ő kórógyi magyar templomukban a saját magyar papjuk tartott horvát nyelven.⁶⁵¹ Fél évszázad múltán azonban magyarok és horvátok között az egyházak terén is végzetesen elmérgeződtek a viszonyok.

Abban az esztendőben, amelyben Ágoston Sándor a fél évszázaddal korábbi békés viszonyokra emlékezett, 1909-ben a horvátországi magyar katolikusok vallásgyakorlását elkésredett indulatok akadályozták: a horvát katolikus egyház, benne a gyakovári püspökséggel, nem – vagy csak a legritkább esetben – engedélyezte a magyar mise megtartását, a magyar énekek eléneklését, az anyanyelven történő gyónás gyakorlását. Emiatt történhetett, hogy a magyarok többsége áttért a református hitre. 1909-ben a horvát katolikus egyház éppen Strossmayer püspök utódját kereste, s az eszéki hetilap figyelmeztetett: a magyar politikának különös figyelmet kell fordítania arra, hogy a püspökválasztáskor a mintegy százezer magyar katolikusnak az egyházi érdekei érvényesüljenek. A gyakovári püspöki székre csak olyan egyházi férfiú ülhet, „aki tiszteletben tartja híveinek nyelvét, és gondoskodik arról, hogy olyan papjai legyenek, akik szent hivatásukat az apostolokhoz méltóan gyakorolják, s a választ el tudják választani a politikai élettől”.⁶⁵² Ekkor bontakozott ki a horvátországi magyar katolikusok mozgalma annak érdekében, hogy Isten házában magyar szónak is szabad legyen elhangoznia.⁶⁵³

Strossmayer utóda, Krapac püspök azonban kinyilvánította, a nyelvhasználat tekintetében elődje példáját fogja követni. Az új püspöknek a magyarok kérését semmibe vevő magatartása miatt fellázadtak az ürögi magyarok, körükben mozgalom indult, hogy „tömegesen más vallásra térjenek át, amely módot nyújt nekik arra, hogy az istentiszteletet anyanyelvükön

651 -n. -r. [ÁGOSTON Sándor]: Kulifay Elek 50 éves jubileuma [Tordincei pap]. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. október 10. 2.

652 A gyakovári püspökség kérdése. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. július 18. 2.

653 A horvátországi magyar katolikusok mozgalma. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1910. április 17. 1.

hallgathassák”. Mert mit kértek eredetileg az ürögi magyar katolikusok? Egyszer egy évben magyar prédikáció megtartásának engedélyezését. Még azt sem kívánták, hogy a saját papjuk tudjon magyarul, vállalták, hogy a kívánt magyar papot minden alkalommal a saját költségükön hozzák a faluba.⁶⁵⁴

Az 1910-es években ádáz háború, elkeseredett küzdelem dúlt külön-külön a horvátországi evangélikusok és a muraközi katolikusok háza táján. Az indulatok fölkorbácsolásának következtében fölerősödtek a horvátországi evangélikusok elszakadási törekvései.⁶⁵⁵ A *Szlavóniai Magyar Újság* 1911. március 5-én közölt *Muraköz visszacsatolása* című tudósításában arról számolt be, hogy Zala vármegye már régen sürgeti a Muraköznek a zágrábi egyházmegyéből való kiválását, és a szombathelyi egyházmegyéhez való csatolását. Régi, harmincöt éves törekvése ez a zalai katolikusoknak, Zágráb azonban hajthatatlan maradt, s még a királyi rendelet végrehajtását is megakadályozta. A vármegye közgyűlése azonban Árvay Lajos alispán vezetésével elhatározta, hogy a feliratát újból megismétli, ami persze olaj volt az amúgy is hevesen lángoló tűzre.⁶⁵⁶ Ugyanakkor a hírlap arról is beszámolt, hogy egy horvát nyelvű röpirat arra szólította fel a Horvát-Szlavonországek területén élő protestánsokat, hogy szakadjanak el a magyarországi protestáns egyházaktól, e „soha jól nem lakó farkasoktól”. Legyen a jelszavunk: el Magyarországtól, mert tűz és víz soha meg nem fér egymás mellett. Ezzel szemben a cikk írója figyelmeztetett: „El kell tiporni csírájában azt a törekvést, mely az utolsó szálát is el akarja szakítani a horvát-szlavónországi reformátusok és az anyaországi egyházak között. Ez többé nem felekezeti, hanem nemzeti kérdés, és ebben nem fogunk megalkudni semmiféle idegen törekvésért, semmiféle békességért.”⁶⁵⁷

Ágoston Sándor református lelkész két írásában is reagált a provokációra: meggondolatlan kezdeményezésnek tekintette, hogy a muraközi katolikusokat elszakítsák a zágrábi püspökségtől, a szándékot épp oly hazafiatlan törekvésnek tekinti, mint amilyen hazafiatlan a horvát-szlavónországi lutheránusok elszakadási mozgalma.

„Igen, hazafiatlan törekvés – szögezte le a lelkész – úgy horvát, mint magyar szempontból, mert lazítja az uniót, s ez az oka annak, hogy mi reformátusok mindenkor azt mondjuk rá: Soha! Soha! [...] Valamennyi református egyház nemcsak az evangéliumi igazságoknak, nemcsak a lelkiismereti szabadságnak, hanem a hazafias érzéseknek is melegágya, s bevehetetlen erős vára. [...] Akiben azonban e három ismertetőjel közül csak egyik is hiányzik, az ne nevezze magát protestánsnak, s ne keverje rossz hírbe azokat, akik valóban azok.”⁶⁵⁸

Néhány héttel később szinte megismételte korábban megfogalmazott, határozott véleményét. Elfogadja, hogy muraközi szempontból volnának helyi előnyei az elszakításnak, de ezzel ismét elszakadna egy ősi, értékes kötelék, mely a Horvát-Szlavónországekot eddig Magyarországhoz fűzte, s ezzel

654 A gyakovári püspök és a magyar hívek. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1910. november 27. 1.

655 Elszakadási törekvések – A horvátországi evangélikusok elszakadási kísérlete. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. július 25. 1–2.

656 Muraköz visszacsatolása. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. március 5. 2.

657 A protestáns kérdés Horvátországban – Kié lett a vagyon? *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. április 2. 1–2.

658 ÁGOSTON Sándor: Soha! – A reformátusok válasza. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. április 9. 1.

„egyszersmind gyöngülne a még maradók szilárdsága is, mert tudvalevőleg a varrás csak addig erős, míg a végét bontani nem kezdik. Nekünk pedig szlavóniai magyaroknak, ha teljesen beleéljük magunkat helyzetünkbe s teljesen átérezzük azt, hogy mi többé nem *szülőföldünk* – Zala, Vas, Győr, Veszprém, Somogy, Baranya és Bács megye – hanem *lakóföldünk* magyarságának érdekeit vagyunk hivatva előmozdítani; föltétlenül a legnagyobb szívóssággal kell ragaszkodnunk az összetartozás minden szálának fönntartásához, így ahhoz is, hogy Muraköz továbbra is a zágrábi érsekséghez tartozzék.”

Rámutatott: másik előnye a jelenlegi állapotnak az, hogy amíg az fennáll, addig a horvátok nem követelhetik a pécsi püspökséghez tartozó szlavóniai egyháznak Djakovárhoz való csatolását. Harmadik előnye pedig az, hogy „mi szlavóniai magyarok mindig joggal hivatkozhatunk azon körülményre, hogy Muraköz róm. kath. horvátjainak horvát nemzetiségű papjai, tanítói vannak, anyanyelvükön gyónhatnak és énekelhetnek, és horvát egyházi beszédeket hallgatnak, ez alapján tehát a szlavóniai róm. kath. magyarok is joggal követelhetik, hogy ugyanezen előnyökben őket is részesítsék, és ne legyenek ők mostohább gyermekei a róm. kath. egyháznak, mint a muraközi horvátok.”⁶⁵⁹ Minden bizonnyal mérsékelt, kompromisszumot kereső meggyőződése ismeretében Ágoston Sándort 1917 nyarán a szlavóniai református közösségek püspökévé választották.⁶⁶⁰

5.7. Irodalom a Szlavóniai Magyar Újságban

Hogy Poliány Zoltán felelős szerkesztőként milyen kiváló hírlapszerkesztői érzékkel irányította lapjában a horvát-szlavónországi magyarság gondjainak megjelenítését, érdekeinek fölkarolását és hivatalos képviseletét, azt a hírlap politikai publicisztikája mellett ékesen bizonyítja az is, hogy *Szlavóniai Magyar Újság* tíz éves története során eleven irodalmi, és hiteles tudományos műhelyt teremtett maga körül. Tárcarovatában nem elégedett meg a fővárosi, vagy más vidéki városok lapjaiban megjelent versek, elbeszélések és útirajzok másodközlésével, bár az országos nevű írók műveit mindenkor szívesen látta lapjában. Gárdonyi Géza *Egy ember* (1908. december 13.) című írása, Tömörkény István *A kincs a földben* (1909. szeptember 5.), Tutsek Anna *Öt kötőtű* (1910. január 23.), Mikszáth Kálmán *Az ördögös pipa* (1910. július 17.), Lányi Viktor *Szentmihályi kápolnában* (1910. július 24.) című balatoni regéje, és Móricz Zsigmond *A cigány malaca* (1914. március 1.) című elbeszélése a kortárs magyar irodalom kiváló alkotásai voltak. Török Gyula *Szerajevói képek* (1912. július 14.), és Herczeg Ferenc *A szerb Adria* (1913. április 20.) című tárcájában pedig az egykori történelmi vidékek patinája is megcsillant. Palágyi Lajos *Az aradi vértanúk* (1910. október 16.) című versének, Sz. Szigethy Vilmos *A fenyő* (1912. február 4.) és Csery Mihály (Homok) *Mikor a lombok beszélnek* (1913. július 13.) című elbeszélésének közlésével – talán tudatosan, talán nem – már a Délvidék írói is bemutatkozhattak a *Szlavóniai Magyar Újság* olvasóinak. A Púnek Gyula fordításában megjelent F.[anyó] Barusić *Többet ésszel* (1908. október 25.) című elbeszélése,

659 ÁGOSTON Sándor: Muraköz visszacsatolása. Vélemény a visszacsatolás ellen. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. április 30. 1.

660 Az eszéki református egyház ünnepe – Ágoston Sándor beiktatása. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1917. június 10. 3–4.

a Rohonyi Gyula tolmácsolásában közölt Jovanovits János *Halál, halál* és Kosztics Lázár *Ha szeretjük egymást* (1911. május 28.) című költeménye, és a Kozma Imre által horvátból átültetett Preradović Péter *Csitulj-csitulj fájó szívem* (1911. május 28.) című verse pedig már a horvát és a szerb irodalom kiválóságait tette a magyar olvasói asztalára.

Mindemellett azonban a felelős szerkesztő kitüntette figyelmével a szlavóniai iskolákban alkalmazott Julián-tanítókat, nagy odafigyeléssel kísérte alkotói tevékenységüket, műveiknek mindenkor igyekezett helyet biztosítani a lapjában. Elhatározásában kettős megfontolás vezérelhette: egyfelől szándékában állt megmutatni, hogy a horvátországi magyarságnak vannak olyan írástudói, akik képesek olyan irodalmi művek megalkotására, amelyekben hitelt érdemlően jelenik meg maga a táj, és annak lakója, a teremtő ember; másfelől feladatának érezte lehetőséget biztosítani azon történetírók számára, akik rendelkeznek mindazokkal az ismeretekkel, amelyek szükségesek ahhoz, hogy Szlavónia történelmi múltját – benne az ott született magyar értékekkel – fölktassák, megörökítsék, és a közérdeklődés rendelkezésére bocsássák. Poliány Zoltán és a lapja számára különös jelentősége volt annak, hogy a maga társadalmi és politikai dimenzióiban mutathatta meg: a Dráva és a Száva közötti terület immár reményteli otthona a magyar közösségnek is.

Kimagaslóan jelentős munkatársa volt a *Szlavóniai Magyar Újságnak* Haller Jenő a nagypiszanicai Julián-iskola igazgató-tanítója, aki hatalmas műveltségéből eredően meggyőző erővel szolt az elmúlt idők mélyén rejtőzködő értékekről, és a szellemi javak örökölheto, meghódításra érdemes szépségéről. Első tárcája már a lap második számában *Gyermekszelelem* címmel jelent meg (1908. október 11.), amit ő maga a „szlavóniai magyarság életéből merített rajznak” tekintett, *Rákóczi jön* című versével (1908. november 1.) pedig a magyar történelem iránti elkötelezettségét is jelezte. 1908. október 25-én közzétette *Miért asszimilálódik a magyar?* című értekezését, amelyre Loporits R. József válaszolt, s hogy valóban komoly szlavóniai társadalmi gondokat érintettek, bizonyította Haller Jenő *Észrevételek Loporits R. József cikkéhez* című viszontválasza is.⁶⁶¹ A nagypiszanicai Julián-tanító hírlapírói „belépője” kiválóan sikerült, s ettől kezdve a lap évtizedes története során mindvégig részt vett a nemzet sorsát érintő kérdések megfogalmazásában és megvitatásában. Ezt tette akkor is, amikor 1908. december 13-án megjelentette *A nemzeti öntudat fejlesztése* című cikkét.

Haller Jenő gyakran jelentkezett a szlavóniai vidékjáró élményei nyomán született tárcanovelláival is, közülük szépségével mindenképpen kiemelkedő a *Vándor-úton – Pásztorkeresés Horvátországban* (1912. augusztus 25.), és *A „figurás” ember – Levél Horvátországból* című elbeszélése (1912. szeptember 15.), melynek keletkezését a cím alatt maga jelezte: Verőce, 1912. július hó. 1909. március 21-én azután a *Szlavóniai Magyar Újság* érezhető büszkeséggel jelentette be: a nyomdájából kikerült Haller Jenő *Kinizsi* című költői elbeszélése.⁶⁶² Nem sokkal ezután rövid híradásban azt is közölték: a lap munkatársa, Haller Jenő Julián-iskolai igazgató költői elbeszélése „az első magyar könyv, mely Horvátország területén megjelent”.⁶⁶³ Másutt maga a felelős szerkesztő, Poliány Zoltán közölte olvasóival: munkatársának nem ez az első könyve, az *Ország-Világ* című budapesti lap 1902-ben kiadta *Hún hún ellen* című, tizenöt énekes hőskölteményét, majd a sikeren fölbuzdulva ugyanezen hírlap 1904-ben köz-

661 HALLER Jenő: *Miért asszimilálódik a magyar?* *Szlavóniai Magyar Újság*, 1908. október 25. 1–2.; LOPARITS R. József: *Miért asszimilálódik a magyar?* – Válasz Haller Jenő cikkére. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1908. november 1. 2.; HALLER Jenő: *Észrevételek Loporits R. József cikkéhez.* *Szlavóniai Magyar Újság*, 1908. november 22. 2.

662 Kinizsi – Haller Jenő költői elbeszélése. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. március 21. 3.

663 Kinizsi. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. április 4. 2.

rebocsátotta *Senki, aki valaki* című regényét is.⁶⁶⁴ S hogy ízelítőt adjon a *Kinizsi* elragadó szépségéből, lapjában részleteket közölt a történelmi elbeszélésből. Haller Jenő művében – a fölismerhető Arany János-i ihletés nyomán – így kerekedett ki a vihar:

*Megdördül a menny is. Vonaglik a boltja.
Elfújja a lámpást, a csillagot, a holdat,
S teregető kedvvel felhőket gomolygat.
[...]
Összeborul a rét százszínű virága,
Csókot vet a jávör suhogó sok ága.
Meglódul a hullám, csipkét ver a széle,
Táncba fog a nádas a dagadó szélre.
Aztán egyre nő, nő, ereje a szélnek.
Bábja lesz a törzs is e nyegle szeszélynek.*

Kinizsi mielőtt hadba megy, egy marék hantot csúsztat a dolmányába:

*Ez a hant ereklje, mely arra tanítja,
Hogy boldogságnak szeretet a nyitja.
A munkaszeretet a szeretet munkája,
A boldogulás, ez boldogságra válva.
[...]
Emlékeztette őt arra is a göröngy,
Hogy a vér csak áldhat; de a verítékgöngy
A dolog harmatja termékenyít s éltet,
A vér: a keresztség; veríték az élet.*

Haller Jenő *Tahy Ferenc a horvát irodalomban* címmel tanulmányt írt a társnemzet történelmének és irodalmának egy korai fejezetéről, ugyanakkor *Szuszedgradi Tahy Ferenc és Gubec Máté* címmel fordítást közölt egy 1849-ben keletkezett horvát balladából.⁶⁶⁵ Nem sokkal ezt követően *Budai Jován házassága – Horvát históriás ének a XV. századból* címmel a Hunyadi mondakör horvát fejezetének egy részletét ültette át magyarra,⁶⁶⁶ majd szorosán a korszaknál maradván *Márk királyfi* címmel terjedelmes fordítást jelentetett meg a Kraljević Marko szerb hősi énekből is.⁶⁶⁷ Bucsár Ferenc könyve megjelenésekor *A horvát protestáns irodalom* címmel figyelemre méltó tanulmányt jelentetett meg a *Szlavóniai Magyar Újság* tárcarovatában,⁶⁶⁸ *Az „amerikás”* címmel pedig egyfelvonásos alkalmi színdarabot írt március 15-e tiszteletére.⁶⁶⁹

664 (P. Z.): Kinizsi. I. rész. Költői elbeszélés. Írta Haller Jenő. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. november 28. 1–2.

665 HALLER Jenő: Tahy Ferenc a horvát irodalomban. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. július 23. 1–2.; Szuszedgradi Tahy Ferenc és Gubec Máté. Horvát ballada 1849-ben. Írta Kukulyevics János. Fordította Haller Jenő. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. július 23. 2.

666 HALLER Jenő: Budai Jován házassága – Horvát históriás ének a XV. századból. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. október 29. 1.

667 HALLER Jenő: Márk királyfi [Karljević Marko]. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. május 12. 1–3.

668 HALLER Jenő: A horvát protestáns irodalom. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. március 31. 1–3.

669 HALLER Jenő: Az „amerikás”. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. március 16. 2–6.

Haller Jenő a maga korában meghatározó alakja volt Horvát-Szlavónország magyar tudományos életének, 1912. november 3-án a *Szlavóniai Magyar Újság* közölte, munkatársa 1913 első napjaiban a Pécsi Szabad Lyceumban tart előadást, témáját azonban nem jelölte meg.⁶⁷⁰ A kiváló Julián-tanító az 1918-as összeomlást követően sem szakad el a lelkének oly kedves tájtól; a trianoni Magyarországon, valahol a Muraközhez közeli faluban telepedett le, s bár érezhetően megroppant lélekkel, de folytatta tudományos ténykedését. 1933-ban kivégzésének nyolcvanadik évfordulóján *Rózsák és tövisek között – a bitófáig* címmel Gasparich Márkról, az 1848–1849-es magyar szabadságharc muraközi vértanújáról írt könyvet,⁶⁷¹ 1942-ben pedig – immár újra Csáktornynán – tette közzé *Gyakorlati muraközi nyelvtan* című munkáját.⁶⁷²

Lénárth Imre tanítót először Satrincére nevezte ki a Julián-Egyesület, de az elődjét, egy bizony Berényi tanítót visszakövetelte magának a falu, így került ő azután az általa „csinosabb” falunak vélt Csákovácra, ahonnan a *Szlavóniai Magyar Újsághoz* küldött tudósításaiban rendszeresen beszámolt a magyarság sorsának alakulásáról. A *Levél a szerkesztőhöz* (1913. április 6.) című írásában a magyar nyelvű katolikus misék ügyében tett sikertelen djakovói püspöki közbenjárásról adott hírt, *Emlékezés egy hontársunkról* (1913. június 15.) című elbeszélésében egy korábbi tanítógyilkosság részleteiről számolt be, a Nagy Háború poklából pedig *A kanizsai tanító-katonák* (1915. február 1.) címmel küldött, mélyen átélt tudósítást. Tanárként azonban *István király napján* (1910. augusztus 21.) címmel ünnepi vezércikket is írt.

Lénárth Imre azonban a *Szlavóniai Magyar Újság* olvasói körében elsősorban útirajzai révén vált ismertté és kedvelté. A hírlap 1909 decemberében három folytatásban közölte *Körültekintés Szerémségben* című élménybeszámolóját, melynek első részletéből kitűnik, őszi verőfényben, Mindenszentek táján, három tanártársával együtt, lovas kocsin járták be Szlavónia Tarcál-hegyhez közeli vidékeit. Éjfél is elmúlt már, amikor a vidám társaság kocsival elindult Satrincé felé. Az egyébként eseménytelen éjjeli utazásról így írt a szerző:

„A Száva part mellett mentünk egy ideig. Később rengeteg erdő mellett haladtunk. Tavaly ilyenkor veszedelmes lett volna itt nyargalászni [a boszniai háború miatt – M. F.]. Ma minden csendes, nyugodt. Nincsenek őrtüzek, sem silbakoló, álmos katonák. Legfeljebb egy-egy finác húzódik meg némely bokorban, lesi a csempészeket.”⁶⁷³

Satrincé felé jártak már, hegyek, erdők, völgyek váltották egymást, amikor rájuk virradt. „Egy magas dombra kapaszkodtak föl a lovaink, s láttuk Satrincét a pirkadó hajnal pompájában. Illetve csak egyik utcáját, lévén a falu hegy-völgyre építve, ezért az utca is girbe-gurba.” A falu iskolája – szép, tágas, nagy udvari és kerti épülettel – a fő utca felső részén feküdt. „Hosszú homlokzatával messziről feltűnik a többi, alacsony, szürke ház közül.” Az udvar és a kert – szorgalmas kezek dicséretéért – telis-teli volt roskadozó gyümölcsfákkal. Másnap Ürögre kocsiztak.

670 Haller Jenő a Pécsi Szabad Lyceumban. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. november 3. 2.

671 HALLER Jenő, dr.: *Rózsák és tövisek között – a bitófáig*. Gasparich Márk muraközi vértanú emlékezete halálának nyolcvanadik évfordulóján. Mezőtúr, Corvina Nyomdai Műintézet Rt. 1933. 47.

672 LÁPOSI HALLER Jenő: *Gyakorlati muraközi nyelvtan*. Csáktornya, Muraközi Katolikus Könyvnyomda, 1942. 35.

673 LÉNÁRTH Imre: *Körültekintés Szerémségben II*. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. december 12. 1–2.

„Halottak napja lévén, kimentünk a körmenettel a temetőbe. A magyarok hátul haladtak, s magyarul imádkoztak, míg elől a horvátok horvátul. Különös helyet választottak az ürögiek a temetőnek. Az út meredek völgybe vezet oda. [...] Az út mindenfelé hegy, völgy, s hol egy kocsi szélességére szorult össze, hol meg tíz méterre kitérül. Jobbra, balra szőlő és gyümölcsfa. Erre terem a jó szerémségi ürmös. Szerb kocsisunk elmondja, hogy régebben az egész hegyoldal szőlővel volt beültetve, de mert a filokszerá kipusztította, nem ültették újra. Erre a szőlőkultúra nem olyan fejlett, mint Magyarországon. Fölértünk egy magaslatra, majdnem a Fruskagora közepén, ahonnan messze el lehetett látni a völgybe, ahol Vrdnik is van. [...] A völgybe érve keresztül megyünk a falun. Régi, érdekes építésű, ódon házak, kerítések, kapuk, a ház előtt lócák.”⁶⁷⁴

Útjuk során mindvégig kedves, szolgálatkész emberekkel találkoztak, akiknek az életéről – nem egy esetben poharazgatás közben – sok szép részletet megtudtak, s bennük mindenkor a családjukért és a közösségükért munkálkodó, szorgalmas polgárt ünnepték.

Lénárth Imre példamutató tanítóként rajongott az utazásért, 1912 őszén az eszéki újság *Kirándulás a Magastátrába* címmel ugyancsak három folytatásban közölte felvidéki úti élményeiről készült beszámolóját, 1913 tavaszán *Útirajzok Olaszországból*, 1914 elején pedig *Bosnyákországból* címmel adott hírt vándorútja során szerzett tapasztalatairól.

Falcione Kálmán, az eszéki 28. honvéd gyalogezred főhadnagya, szolgálatához és elkötelezettségéhez méltó módon a *Királyért és hazáért!* című versével a *Szlavóniai Magyar Újság A Család*, című havi kulturális mellékletének 1909. májusi számában mutatkozott be az olvasóknak. Nem tartozott a gyakran publikáló szerzők sorába, megszólalása azonban a szlavóniai magyarság körében eseménynek számított. Ősz című költeménye minden esetre ékes példája annak, hogyan daloltak a költők Szlavónországban az 1910-es évek táján.

*Tavasza volt egyszer, szép verőfényes
Ragyogott virág, rügyező faág,
Mosolygott minden, pezsgett az élet,
Szebben dalolta madár a dalát.*

*Volt nekem is ily szép tavaszom!
Lány kacagása, hív ölelése,
Csókadó ajak, könnyező szemek
Égbe hívó, kábító beszéde.*

*És most már ősz van. Csendes pusztulás
Hullik a lomb is, hervad a virág,
Nincs itt élet, kacaj se hallik,
Elmegy már ismét a dalos madár.*

*Nálam sincs tavasz! Sőt itt van a tél,
Nyárra meg őszre idő se jutott.
Reménylő szívem ezer szép álma
Egyszerre eltűnt, szerte szét hullott.*

674 LÉNÁRTH Imre: Körütekintés Szerémségben I–III. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. december 19. 1–2.

*Ilyen a végzet. Játzik mivélünk.
Rózsás a tavasz, biztat a remény,
Az őszi este buzgó szellője
Hulló virágról, csalfa leányról regél – mesél...*
(Eszék)

Falcione Kálmán később a *Szerelemről szól az ének* című elbeszélésben a régi Szlavóniának állított emléket: „Erdős-völgyes Szlavóniának vadregényes vidékeit járván, visszapillantok a régmúlt idők legendás világába, és a romantika fátylán keresztül felidézem emlékezetembe a nép ajkán élő szomorú regéket-meséket” – fogalmazott a szerző elbeszélése bevezetőjében.

„Már leszállt az est – ragadta meg a balladás történet fonalát a gyalogezred főhadnagya –, és a hatalmas gót stílű várkastély éles kontúrja szinte bántóan vált ki a félhomályból, míg körülötte a zendülő erdő beolvadt az éjszaka fekete sötétjébe. A híd fel van vonva, és a csikorgó ércakas érdes hangján kívül csak a várfalak őreinek egyhangú lépte hallatszik, miközben át-átkiáltanak egymásnak, jelezvén, hogy ébren vannak, őrködnek, vigyáznak.”

A kastély tornyának egyik szobájában a várkisasszony dajkája társaságában keresi lelke nyugalma. Egy szegény falusi legény szerelmében reménykedik, ám kapcsolatukat gonosz édesanyja kegyetlen bosszúval fenyegette meg. S amíg dajkája vigasztaló szavait hallgatta, egyszerre felcsendült a szobája ablaka alatt a fiú kobzának pengése, és „a szomorú nóta akkordja belemarkol a leány szívébe. Felugrik a lányka, összehúzza hófehér keblén a magára vetett kendőt, és sebesen rántja fel az ablakot, hogy hallja szerelmesének kétségbeesett vallomását.” A boldog egymásra találás helyett azonban szemtanúja lehetett, amint „nagy robajjal nyílik fel a vár hatalmas érckapuja, és a pecérek uszította véreb sereg iramodik ki a keletkező résen”. A várkisasszony szerelmét, a kobzos fiút pillanatok alatt szétépték az ebek.⁶⁷⁵

Békésebb a táj ahol a költő, Kondoray György megfordult, és csendesebb a történet ami szívét próbára tette. A *Szlavóniai Magyar Újság* 1914. március 1-i számában az *Otthon vagyok* és a *Végső tisztességet most adják* című költeménye jelent meg. Közülük az *Otthon vagyok* csendes szomorúsága szólítja meg az olvasót:

*Otthon vagyok... kint a faluvégén,
Hazafelé kolompol a gulya,
Alkony csillog, ragyog már az égen.*

*Mintha látnám, fekete szemével,
Gémeskútból korsóját, mint akkor,
Megérinti aranyos kezével.*

*És rám tekint, majd hangos kacajjal
Korsójából megkínál jókedvvel,
A csillogó, üdítő itallal.*

675 FALCIONE Kálmán: Szerelemről szól az ének. A régi Szlavóniáról. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1911. január 8. 1–2.

*Aztán mint egy zerge, tovasurran,
Most még itt volt, ki tudja már hol jár,
Sötét az éj, nem látom, már hol van.*

*Csak a hangja hallatszik el messze,
És epedő, szerelmes nótája
Úgy belopja magát a szívembe.*

*De régen volt! És még most is hallom,
Holdvilágos, csillagos estéken
Merengek a régi varázs hangon.*

*Gondolataim arra járnak egyre...
Hej, ki tudja, hol a lány azóta?
S a gémeskút nem dőlt-e már össze.⁶⁷⁶*

Kozma Imre, a Rumai Magyar Olvasókör titkára, a város magyar művelődési életéről szóló beszámolói mellett verseivel és elbeszéléseivel is gyakran szerepelt a *Szlavóniai Magyar Újság* lapjain, de alkalmanként *Muraközi levél* címmel távolabbi vidékekről is küldött tudósítást.⁶⁷⁷ 1909. április 18-án jelent meg *Az első szerelem* című, az ifúságnak szánt elbeszélése, ám hamarosan kiderült, nem a vers, és nem az elbeszélés, hanem a lapok közkedvelt műfaja, a tárcza az, ahol igazi tehetségét megcsillanthatta. Mint ahogyan az is kitűnt, írónk gyakran megfordult a Balaton vidékén, bizonyítják ezt a *Dalosünnep Keszthelyen* (1910. július 24.), *A Balaton* (1910. szeptember 25.) és a *Balatoni mesék* (1912. június 30.) című tárcái. Ezek sorába tartozott a *Falusi búcsú* is, amely 1909. október 3-án jelent meg az eszéki lapban, s amelyben egy nyárvégi utazás emlékét örökítette meg. „A régi magyarok patriarkális mulatozása, a híres magyar vendégszeretet az, mi eszembe jár most, midőn egy három napig tartó búcsú emlékei rajzanak előttem” – emelte ki első mondataiban a tárcza írója. Meglátása szerint Tomaj egyike a legkisebb fekvésű, egyszersmind a legcsinosabb Balaton-parti községeknek. Már az első körültekintés is elragadtatással tölti el a vándort:

„Nagy, sík térség van előttünk, melyen már kereszttekbe rakva áll az érett kalász. A szemünk előtt elterülő síkságon kalászt termő táblák, kaszálók, kellemes virágillatot lehelő, virághímes rétek váltakoznak egymással. Alig észrevehetően emelkedik a síkság, és folyik össze az egybenyúló hegyekkel. Elöttem látom gyönyörű változatban Szigliget, Badacsony, Szentgyörgyhegy, Csobánc ormait, közöttük csillámlik a távolban a Balaton opálszínű, mozdulatlan tükre. Elragadó látványt nyújt a kép. A hegyek lábánál körülveve gondozott, nektárt termő szőlővel húzódnak meg a kis falvak poletikus rendetlenségben (sic!).”

676 KONDORAY György: Otthon vagyok, Végső tisztességet most adják (versek). *Szlavóniai Magyar Újság*, 1914. március 1. 2.

677 KOZMA Imre: Muraközi levél. *Strido*, 1908. december 15. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1908. december 20. 2–3.; Muraközi levél. *Strido*, 1909. május. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. május 23. 2.; Muraközi levél; *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. október 17. 2.

Szállást az évszázaddal korábban betelepedett német gazda házában kaptak, ahol azonmód megállapította, vendéglátója szobáinak berendezése kifinomult ízlésről árulkodik: „nem hiányzik innen semmi, ami egy magyar úri házat díszít, a falakon ott lógnak a régi betyár romantika képei”, amellett szerte a szobák polcain a vidéken oly közkedvelt pásztorfaragás remekei hevertek. Ám, hogy a házigazdája ragaszkodik népe, a német közösség hagyományaihoz is, bizonyítják a folyosó falán lévő régi sváb metszetek, amelyek látványából a vendég arra a következtetésre jutott, házigazdája „rokonait, származását nem tagadja meg, de az új környezetbe nagyon szépen beilleszkedik, magyarul ő is, neje is szépen beszél, míg a gyermekeik oly törzsgyökeres zalaiais kiejtéssel beszélik a magyar nyelvet, hogy talán le sem tudnák tagadni, hová valók”.

A Balaton-vidéki Tomajban éppen Anna-napot ünnepeltek, s a magyar paraszt e legnagyobb ünnepén a falunak kijárt a búcsú is, s ennek megfelelően három napon át gazdag és szívélyes volt a vendéglátás is. Harmadnap azután „hálás köszönetet mondva a háziaknak, megindultunk. Tüzes csikók röpítették kis csészánkat. Csakhamar kinn voltunk a faluból. A dombtetőről még egy utolsó visszapillantás a háziak felé, s e kellemes napok csak emlékek lettek. [...] Úgy érzem, hogy idei nyaralásom legkellemesebb percek voltak ezek” – zárta élménybeszámolóját Kozma Imre.⁶⁷⁸ Feltűnő, hogy a tárcza szerzője milyen disztinktváltan kezelte magyar–német viszonylatban a nemzetek közötti kapcsolatot, s mily nagy mértékben helyezte a hangsúlyt a békés együttműködésre. Nem véletlenül: az évszázados magyar–német együttélés példája Szlavóniában a horvát sovinizmus föllángolásának idején évtizedeken át meggyőző hivatkozási lehetőségnek bizonyult.

Poliány Zoltán lapjában 1914 tavaszán tizenkét folytatásban közölte Molnár Sándor *A kerülő leánya* című munkáját, gondosan kihangsúlyozva: a regény a *Szlavóniai Magyar Újság* számára íródott. A birtokát, az apai örökséget eltékozló, felelőtlen ifjú földbirtokost az anyagi romlástól megmentő cseléd lány története azonban messze Szlavóniától, valahol az Alföldön játszódik, így legfeljebb a szerelmi történet fordulatai kelthettek némi együttérzést az olvasókban.⁶⁷⁹ Vers, elbeszélés, tárcanovella és útirajz mellett az eszéki lap, íme regényt is közölt a hasábjain. Csak a legszomorúbb műfaj, a háborús napló hiányzott az irodalmi repertoárból – az sem sokáig.

5.8. A világháború és az összeomlás

1913. január 5-én a *Szlavóniai Magyar Újság*ban közzétett – egyébként minden más esetben szokásos – *Előfizetési felhívás*ban kiadóhivatala nevében a főszerkesztő meglepően komor képet festett a jövőről:

„Világtörténelmi idöket élünk – szólította meg olvasóit hazafias tisztelettel Poliány Zoltán. – A szláv és a germán faj mérközése előttünk játszódik le, s úgy lehet nekünk is részünk lesz ebben a nagy mérközésben, hogy a magyar állam területét, a magyar államiságot Európa keretében megörizzük a szláv tenger hullámverései ellen. Ilyen rendkívüli idökbén mindenkinek újságot kell olvasni, hogy az eseményeket figyelemmel kísérhesse.”⁶⁸⁰

678 KOZMA Imre: Falusi búcsú. A Szlavóniai Magyar Újság eredeti tárcája. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. október 3. 1–2.

679 MOLNÁR Sándor: A kerülő leánya I–XII. – Regény az életből [A Szlavóniai Magyar Újság számára]. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1914. március 29. 2–4., április 5. 2–4., április 12. 2–4., április 19. 2–4., április 26. 2–3., [május 3. hiányzik], május 10. 2–4., május 17. 2–4., május 24. 2–4., május 31. 2–4., június 7. 2–3., június 14. 2–4.

680 Előfizetési felhívás. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. január 5. 1.

S valóban: a Balkán-háború eseményei 1912 őszi hónapjaitól kezdve rendre uralták az eszéki lap első oldalait.⁶⁸¹

1914. június 28-án a *Szlavóniai Magyar Újság* mindössze két oldalas *Rendkívüli kiadásában* közölte a döbbenetes hírt: a trónörökös pár ellen Sarajevóban merényletet követtek el, a trónörökös és felesége halott. Egy héttel később, 1914. július 5-én azonban *A sarajevói gyilkos merénylet* vezércikkével az élén, teljes hat oldalt szentelt a beláthatatlan következményekkel járó, drámai eseményeknek, részletesen szólva immár az Ausztria és Szerbia közötti jegyzékváltásról is. Csobánci Imre, a lap „rendes boszniai munkatársa” *A sarajevói katasztrófa* címmel helyszíni tudósításban számolt be a gyilkosság részleteiről.⁶⁸² A rákövetkező 1914. július 12-i lapszám is teljes egészében a háborús készülődésről szólt: Szabó Imre *Nemesis!* című vezércikkét (1–2.) az újabb részleteket föltáró *A sarajevói tragédia* (3–4.), majd Eöri-Szabó Dezső *A mi gyászunk* című jegyzete (4–5.), *A király népeihez* című hivatalos közlemény követte (5.), s mintha a szerkesztőségben nem ismerték volna föl annak jelentőségét, csak ezt követően kapott helyet a *Legújabb: A monarchia Szerbia ellen* című hír (7.). A mellékletben *Az összeesküvés története* címmel két oldalon ismét összefoglalták a Miljacka partján történeteket. Az 1914. július 19-i lapszámhoz Eöri-Szabó Dezső *A tragédia tanulságai* címmel írt vezércikket.

A *Szlavóniai Magyar Újság* a háborús cenzúra meghatározta lehetőségeken belül 1914-től kellő odafigyeléssel követte nyomon a Nagy Háború eseményeit. Munkatársai közül sokan megjárta a frontokat, s akadtak olyanok is, akik a foglyotáborból küldtek haza üzenetet. 1917. október 14-i számában Birinyi József *Hadifogoly siralma* és *Örök élet* című verseit közölte a lap, a következő megjegyzéssel:

„B. J. ivanovcei Julián igazgató-tanító olasz fogságból üdvözlétét küldi lapunk útján ivanovcei magyarjainknak és tanítványainak. Bús fogságában szívének, lelkének vágyait versekbe önti, ezekből küldötte hozzánk az alábbi hangulatos költeményeket. A verseket 1917. január 7-én indította útnak, s azok csak most érkeztek hozzánk, 10 hónap múlva.”⁶⁸³

Hild László őrmester, szlatinai Julián-iskolai igazgató-tanító korábban, 1916 nyarán küldte haza *Fohász* című versét,⁶⁸⁴ amelyet 1916 októberében a *Táborban* című költeménye követett.⁶⁸⁵ Neve évekkor korábban, még nikinci tanítóként 1909 tavaszán vált ismertté, amikor az eszéki lap *Merénylet a nikinci Julián-tanító ellen* és *Fenyegetik Hild Lászlót* címmel számolt be üldöztetéséről.⁶⁸⁶

681 A Balkán-háború eseményeiről beszámoló, legfontosabb írások: Fegyverben a Balkán. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. október 6. 1.; Kitört a háború. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. október 13. 1.; A Balkán-háború. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. október 20. 1–2.; A török birodalom bukása. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. november 10. 1.; Mi volt az oka a török vereségnek? *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. január 12. 2–3.; A béke nehézségei. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. január 12. 5.; Folytatják a háborút. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. január 19. 1.; Törökország lemond Drinápolyról. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. január 26. 6.; Drinápoly elesett. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. március 30. 3–5.; Mekkora lesznek a Balkán-államok? *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. április 27. 3–4.; Háború előtt, Montenegró ellen. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. május 4. 1.; A török birodalom alkonya. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. május 11. 6.; A balkáni háború évfordulója. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. október 12. 3.; A Balkán-államok új statisztikai adatai. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1913. szeptember 7. 2.

682 CSOBÁNCI Imre: A sarajevói katasztrófa. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1914. július 5. melléklet 1–2.

683 BIRINYI József: Hadifogoly siralma, Örök élet. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1917. október 14. 4.

684 HILD László: Fohász (vers). *Szlavóniai Magyar Újság*, 1916. augusztus 6. 4.

685 HILD László: Táborban (vers). *Szlavóniai Magyar Újság*, 1916. október 22. 3., Gyenge verseinek elsősorban dokumentum-értéke a jelentős.

686 Merénylet a nikinci Julián-tanító ellen [Hild László]. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. május 30. 2–3.; Fenyegetik Hild Lászlót. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. június 13. 2–3.

A *Szlavóniai Magyar Újság* 1917. december 2-i számában kezdte közölni Hild László *Napló-jegyzetek a világháborúról* című beszámolóit. Följegyzései élén így számolt be a mozgósításról és a bevonulásról:

„Hatalmas falragaszok hirdetik városon, falun egyaránt, hogy a haza védelmére 48 órán belül jelentkezünk illetékes parancsnokságunknál. Így jutottam én is N. K.-ra, és lettem egyszerű közkatona a 20. népf.[elkelő] honvéd gyalogezrednek. Augusztus 24-én lettünk felszerelve. Istenem, de mily fényes felszerelés! Civil ruha, katonasapka és egylövetű Verndl fegyver.”

Ezredét szeptember elsején reggel rakták vagonokba, hogy elszállítsák őket rendeltetési állomásokra. Senki sem tudta, hová, merre mennek, „északnak, avagy délnek, muszkát, avagy szerviánt ölni”. A szerelvényük másnap reggel négy órakor Szent-Lőrinc állomáson állt meg. Itt vonatukat két részre osztották. Szeptember másodika szép, derült, hűvös őszi reggel volt, s a katonáknak első dolguk volt megrohanni az állomás melletti kutat, hogy rendbe hozzák magukat. „Úgy gondoltuk, hogy a háborúban is szoktak mosakodni, és mi öreg népfelkelők talán nem is megyünk háborúba, mert nem arra vall öltözetünk, felszerelésünk, hanem elszállásolnak bennünket egy kis boszniai városba a belső rendet fenntartani, s mi majd csak megvárjuk ott az 1–2 hónapig tartó háború végét.”⁶⁸⁷ Még azon az állomáson kiderült, hogy Hild László gyöngén fölszerelt csapatát Boszniába, a szerb frontokra vezénylik. Ettől kezdve fordult sanyarúra az önkéntesek élete, bár a 20. népfelkelő honvéd gyalogezred – a háborús napló megjelent fejezetei szerint – nem került nyílt összetűzésbe a szerb katonasággal. Sorsukra és helyzetükre jellemző volt, amit a naplóíró az ötödik közleményben így foglalt össze: „Csúszó, mászó, alattomos, ravasz nép a boszniai szerb, sűrű szemöldökkel határolt apró szemük, szúrós, vad kinézetet kölcsönöz nekik. [...] A kis D. vize kísér bennünket merész kanyarulatokkal, felette épült, apró kis vízimalmokkal, melyek többnyire üresek, úgy halljuk, gazdájuk a háború kitörésekor átszökött szerb testvéreikhez.”⁶⁸⁸ Ezenközben naponta találkoztak a háború nyomaival, égő falvakon vonultak át, a kerítésekre fölakasztott civilek meredt tekintetével kellett szembe nézniük, másutt halomra lőtt asszonyok és gyermekek tetemeit kellett megkerülniük. Hild László *Napló-jegyzetek a világháborúról* című feljegyzéseinek közlése 1918. február 24-én a kilencedik részlettel megszakadt. A kicsiny, levél formátumú lap ekkor négy oldalra csökkent, ami csak a legszükségesebb hírek és közlemények megjelentetésére volt alkalmas.

A kicsiny, levél formátumú lap négy oldalán már csak olyan írások kaptak helyet, mint a *Lapunk nem üzleti vállalkozás* című közlemény, melyben hangsúlyozták:

„Lapunk nem üzleti vállalkozás – írta minden bizonnyal maga a főszerkesztő – hanem egy nagy jelentőségű hazafias ügynek, a nemzeti munkának az eszköze. [...] Ennélfogva nem üzleti érdekből, hanem hazafias hivatásérzetből hívjuk föl ismét olvasóinkat arra, hogy a Szlavóniai Magyar Újságnak új előfizetőket gyűjtsenek, s ezzel új embereket kapcsoljanak be abba az éltető áramba, amely nélkül azok lassanként lesorvadnak s nemzet testéről.”⁶⁸⁹

Kétségbeesett támaszkeresés, segélykérő felszólítás, ami a felhívásból kiolvasható. Bízvást elmondhatták volna – s minden bizonnyal el is mondták – ezt magukról az *Újvidék*, a *Határőr*,

687 HILD László: *Napló-jegyzetek a világháborúról* I. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1917. december 2. 2–3.

688 Uo., 1918. január 20. 5.

689 *Lapunk nem üzleti vállalkozás* [...]. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1918. április 7. 2–3.

az *Újvidéki Napló*, a pancsovai *Végvidék*, a *Pancsova és Vidéke*, és a *Délvidéki Lapok*, a *Fehértemplom és Vidéke*, a *Titel és Vidéke*, a *Csajkás*, a *Zsablya és Vidéke*, az *Ó-Becse és Vidéke*, az *Ó-Becsei Közlöny*, az *Óbecsei Hírlap*, vagy tőlük kicsit távolabb, de ugyancsak a határszáron a *Fiume*, a *Magyar Tengerpart*, és a *Tengerpart* című hírlapok, amelyek kiválóan fölkészült szerkesztőik és munkatársaik révén a történelmi Magyarország nemzetiségei által lakott területen keresték a közösségi sors fölkarolásának lehetőségét; indulatoktól parázsló helyzetekben vállalták a magyarság érdekképviseletét, politikai megszervezését, művelődési életének gyarapítását és mindezeket túl a hátszín közéletébe történő bekapcsolását.

1918. november 10-én a *Szlavóniai Magyar Újság* első oldalán jelentette be: *Vége a háborúnak*; elég volt a vérontásból és a pusztításból, elérkezett az ideje, hogy mindenki hazatérjen, felvegye a régi munkáját. A legégetőbb feladat most a romok eltakarítása, a könnyek letörölése. A meggyötörtek vágya, hogy „a régi világ helyett egy új támadjon fel a háborús szenvedések tüzeiben, és vérkeresztségében megújult és megtisztult emberekkel”.⁶⁹⁰ Ugyanakkor a *mi hivatásunk* című vezércikkében Poliány Zoltán minden bizonnyal újságírói pályája legmegrendítőbb üzenetét fogalmazta meg, amikor rámutatott:

„Az elmúlt napok eseményei egy olyan ablakot nyitottak fel előttünk, melyen át bepillantást nyerünk a falukon élő nép lelkébe, s ez a látvány borzalommal töltött el bennünket. Égő házak, kifosztott magtárak, lerombolt, összetört, feldúlt otthonok törmelékei, fosztogatásban megrészegedett csöcselék, mely ráveti magát arra, ami a másé, a szabadság jelszavával. Nem akarunk hinni saját szemünknek. Nem akarjuk elhinni, hogy ez a borzasztó lelki betegség, ez a nép-ragály a mi szlavóniai magyar népeinkben is egyeseket magával ragadott. Az vigasztal csak bennünket, hogy a mieink közül csak kevesen tántorodtak meg, s az önérzetes, *igazi* magyar nép távol tartotta magát a rendetlenkedőktől.”

A szlavóniai magyarság nem vehet részt a rablásban, a fosztogatásban és a gyilkolásban. A szlavóniai magyarság jobb részének üzenete:

„A tiszta lelkiismeret, a nemes életfelfogás nem arra való, hogy visszavonuljon, elzárkózzék a világtól, hanem arra, hogy a világban éljen, hódítólag lépjen fel, s magához vonzza az alantabb állókat, megerősítse a tántorgókat, s a maga nemes lelki tartalmát átöntse, beleárassza azokba is, akik enélkül mint az üres polyva, elsodródhatnak az árral. A szlavóniai magyarság e jobb részének az a nagy hivatása van ezekben a nehéz időkben, hogy a rend fenntartásában szerepet vállaljon, felvilágosítsa a sötétben járókat, megerősítse az ingadozókat, visszatartsa a saját vesztükbe rohánók. Ez a mi hivatásunk!”⁶⁹¹

Új hivatása teljesítésére azonban a szlavóniai magyarság jobb részének, az elgyötört tanítók-nak, a kifosztott gazdáknak, az üldözött hivatalnokoknak, nem utolsó sorban a *Szlavóniai Magyar Újság* szerkesztőinek és tudósítóinak nem nyílt alkalmuk és lehetőségük. Adamovics Iván kormánybiztos november 4-én kiadott rendelete⁶⁹² a valóságban a rendkívüli állapot bevezetését jelentette, ami egyben a *Szlavóniai Magyar Újság* megszűnése is volt. A még

690 *Vége a háborúnak. Szlavóniai Magyar Újság*, 1918. november 10. 1.

691 *A mi hivatásunk (vezércikk). Szlavóniai Magyar Újság*, 1918. november 10. 1.

692 Rendelet. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1918. november 10. 1.

mindig Poliány Zoltán felelős szerkesztő és laptulajdonos irányításával megjelenő eszéki magyar hírlap IX. évfolyamának 45. számával, 1918. november 10-én, minden bejelentés nélkül megszűnt.

Makkai Béla és Makkai Várkonyi Ildikó szerzőpáros *A „Szlavóniai Magyar Újság” és a horvátországi magyarság (1908–1918)* című tanulmányában elismerően szólt az eszéki hírlap küldetéséről: Poliány Zoltán lapja olyan orgánus volt – írták –, amely vállalta olvasói eligazítását az ismeretlen kultúra, szokások és törvények útvesztőiben, amellet ápolta a szlavóniai magyar közösség nemzeti azonosságtudatát, s vállalta annak gazdasági, vallási és nemzeti sérelmeinek képviseletét is.⁶⁹³ A szerkesztő érdemének tekintették, hogy „mértéktartó és népszerű lapot készített, amely a kisebbségi léthelyzetben megfelelt a szlavóniai (és bosznia-hercegovinai) magyarság szükségleteinek. [...] A bevándorolt magyarság számára sérelmeik szócsöve, s a kisebbségi jogvédelem egyik biztosítója lett.”⁶⁹⁴ Így történhetett, hogy a kései olvasó a *Szlavóniai Magyar Újság* évfolyamait a magyar XX. század első évtizedei történetének, a nemzeti összeomlás eseményeinek enciklopédiájaként is forgathatja.

693 Makkai Béla – Makkai Várkonyi Ildikó: *A „Szlavóniai Magyar Újság” és a horvátországi magyarság (1908–1918)*. In ARDAY Lajos (szerk.): *Fejezetek a horvátországi magyarság történetéből*. Budapest, Közép-Európai Intézet, Teleki László Alapítvány, 1994. 85.

694 Makkai–Makkai i. m. (131. l.) 103.

6. Szemben a végtelennel

6.1. Fiume és a magyar sajtó

Gróf Széchenyi Béla a Julián-Egyesület elnöke 1909. június elsején kiadott jelentésében kiemelte: amikor a magyar kormány az immár százezer főt meghaladó horvát-szlavóniai magyarság társadalmi, közjogi megerősítéséért és kulturális fölemelkedésért küzd, szem előtt kell, hogy tartsa a magyar kikötőváros, Fiume jelentőségét is. A századforduló éveiben az osztrák államosítások fennrenn hirdetett célja volt, hogy azok a vasútvonalak, melyek a magyar államvasutak végső állomásait a német, svájci és olasz határállomásokkal összekötik, teljes mértékben és kizárólag az osztrákok uralma alá jussanak, s ezzel Ausztria vám- és tarifa-politikája révén döntő befolyást nyerjen a magyar kivitel, ezzel együtt a magyar kereskedelem jelentős része felett. Fiume tehát a magyar gazdaság számára az egyedüli és utolsó kiviteli kapu a tenger irányába, s „ha az odavezető utat elveszítjük, örökre le kell mondanunk a gazdasági önállóság reményéről, és könyörtelenül ki leszünk szolgáltatva az osztrákok új gazdasági kizsákmányolásnak” – fogalmazott jelentésében Széchenyi Béla. Majd így folytatta:

„Amilyen mértékben fordul el tehát a horvát nemzet a nyolcszáz éves Unió eszméjétől, és igyekszik tőlünk elszakadni, olyan mértékben kell a magyar politikának a társországok területén megerősíteni azokat az elemeket, melyek a magyar állami egység eszméjének rendíthetetlen hívei. Ez pedig a magyarság, és az államhű németiség. Midőn tehát egyesületünk a szlavóniai magyarság nemzeti védelmét szervezi, akkor nemcsak közművelődési és nemzetmentő munkát végez, hanem segít megtartani azt a nagy örökséget is, melyet a birodalomépítő Árpád-házi királyok: Szent László, Kálmán, II. és III. Béla hagytak ránk, s amelyet nemzeti bűn volna feláldozni politikai könnyelműségből vagy kishitűségből.”⁶⁹⁵

A horvát-szlavóniai magyarság megmaradásáért folytatott küzdelem tehát egyszerre jelentette a szlavóniai magyar jelenlétének a biztosítását, és a Fiuméhez vezető utak magyar ellenőrzésének a megőrzését is.

Elmúltak azok a reményteli idők, amikor Horváth Mihály *Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt* című munkájában még ezekkel a szavakkal ünnepelte a feltörekvő magyar ipart és kereskedelmet:

„az adriai tengerparti kereskedelem is, mióta az osztrák vámrendszert kormányunk kegye megszelídítette, a ki- s bevitelt korlátozó leg súlyosb akadályokat elmozdította, a magas vámokat leszállította, évente gyarapodik, s tökéletes virágzatra jutand, ha a kivitelnek még fennálló, többnyire fizikai akadályai elmozdítottatnak, a közlekedés néhol még jobb utak, máshol vízszabályozások által, mi kivált a Száva- s Kulpának mulasztathatatlánul szükséges, megkönnyítettetik.”⁶⁹⁶

695 SZÉCHÉNYI Béla, gróf: *Elnöki jelentés a Horvát–Szlavonországokban élő magyarság nemzeti gondozására alakult Julián-Egyesület 1908. és 1909. évi működéséről*. Budapest, Franklin Társulat nyomdája, é. n. 1909. 15–16.

696 HORVÁTH Mihály: *Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt*. Budán, Magyar Kir. Egyetem betűivel, M.D.CCC.XL. 1840. 389.

Fiume szabad tengeri város első magyar leírását 1796-ban Teleki Domokos fogalmazta meg az *Egynehány hazai utazások leírása Tót- és Horvátországoknak rövid esmértetésével együtt* című könyvében:

„Fiumét mind fekvésire, mind magára nézve kellemes városnak lehet mondani. Az ötet környező hegyek, ámbár terméketlen voltak és kövességeket nem tagadhatják, nagy szorgalmatossággal vagynak majd mindenütt megmívelve és szőlőkkel s fákkal béplántálva. A hegyek alatt és az előbb is nevezett völgyben szép kertek vagynak, a Fiuméra pedig a völgyön lefolyván, ebben mind kertetket nedvesít, mind malmokat hajt, és partjain nagy fákat nevel. Délre Fiume előtt a tenger terjed el, melyet szembe a velencei Cherso szigete, jobbra Histriának csúcsa, mely dél felé messze lenyúlik, és balra Veglia nevű velencei sziget s a Magyar Littorálénak egy része határoznak. Cherso s Histria közt pedig a tengernek az a nyílása vagyon, melyen a nagy Adriaticumba megyen az út, mely Velence városába is viszen.”

Magáról a városról így írt az erdélyi utazó:

„A belső régi város, mely igen kicsiny, és amelyben régi házak és szoros utcák vagynak, régente kőfallal volt kerítve, de most azok helyett nagyobbára mind házak kerítik, neholott a régi falak fennállanak, valamint kapuk is. Ebbe a főtemplomnál más nevezetes épületet nem találnék. Ez is csak régiségéről és a köznépnél valamely csudakepről esméretes. A külső városban is vagynak sok régi épületek, de nagyobb része újakból áll. A városnak egy része a tenger partja mellett hosszsan, de keskenyen elnyúlik, hol a tengernek feltöltött és kirakott partján szép sétálás vagyon: multság pedig az imitt-amott halászó seregecskét szemlélni, amely nagy hálót, melyeket [a] hajóból a tengerbe mélyen bétetett, most, mikor már százonként gondolja a halakat benne, mind a partról köteleknél fogva húzza, mind a hajóból, mely a háló után evez, annak a tengerből leendő kihúzását segíti s igazgatja. Egy félóra, sőt gyakran több is kell, míg a hálók a parton vagynak.”

A város tulajdon jurisdictióval, (a későbbi meghatározás szerint joghatósággal, törvénykezéssel) bírt, melynek élén kapitányi rangban a főkormányzó (a gubernátor) állt. A kapitány a város életét meghatározó döntéseit a városi tanáccsal (a magisztrátussal), mint politikai–közigazgatási testülettel együtt hozza meg. Vagyis: Fiume szabad tengeri város a XVIII. század végére kiépítette a közhatalom demokratikus gyakorlásának intézményes rendjét.⁶⁹⁷

Kánya Emília *Réges-régi időkől* címen közölt emlékirata szerint 1884 novemberével érkezett Emmi lányával Fiumébe. Az utazás komorra sikeredett:

„Olyan szomorú, olyan félős volt az első utunk! – vetette papírra első benyomásait. – És egyre zuhogott az eső! Végre hol jobb-, hol balra láttuk a tengert, a kanyargó út miatt, mely merészen vitt le s föl a kőrengetegben. Fekete, félős volt előttem a tenger is. Semmi fény, mintha tegnap este még a nap is a tengerbe ment volna meghalni. Semmi fény, mintha csupa meghalt remények kóvályognának a hideg levegőben.”⁶⁹⁸

697 TELEKI Domokos: *Egynehány hazai utazások leírása Tót- és Horvátországoknak rövid esmértetésével együtt*. Kiadatott g. T. D. által, nyomattatott Bécsben, MDCCXCVI.; Újabb kiadás: TELEKI Domokos: *Egynehány hazai utazások leírása*. Budapest, Balassi, 1993. 129–130.

698 KÁNYA Emília: *Réges-régi időkől – Egy 19. századi írónő emlékiratai*. Budapest, Kortárs, 1998. 233.

Komorabb színekben, szívszorítóbb hangulatban soha senki nem számolt be az Adriával való találkozásáról! Ez idő tájt a magyar hivatalnokok és tisztviselők tömegeit helyezték a magyar kikötővárosba, a kormányzói hivatal bővülése, a posta és távírda kiépítése, a közigazgatási hivatalok átszervezése, s az iskolák magyar tanítókkal és tanárokkal történő feltöltése, a tengerészeti és a kereskedelmi akadémia „magyarosítása” olyan hatalmas mennyiségben szólította Fiumébe a magyar tisztviselőket és hivatali alkalmazottakat, hogy az oda érkező tömegek egyszerre megoldhatatlannak látszó lakáshiányt okoztak a városban; az újonnan jöttek kénytelenek voltak családotul, hosszú hetekre, hónapokra vendéglőkben megszállni. Kánya Emíliaéknak annyi szerencsájük volt, hogy rokoni kapcsolatok révén rövid idő alatt kényelmes lakást bérelhettek, és még tenyérnyi virágoskert művelésére is lehetőségük nyílt. Látszólag mediterrán derű, béke és nyugalom honolt a kék Adria felett. A lelkek – és a hivatalok – mélyén azonban egyre hevesebben forrtak az indulatok.

Fiume, a kikötőváros, és a magyar tengerpart azonban a kiegyezést követő fél évszázad során mindvégig megmaradt a magyar utazók elsődrendű célállomása, az iskolai kirándulások mellett tanítók, tanárok, írók, újságírók, hivatalnokok és egyházi méltóságok sétáltak nyári estéken a Ríván, s a lemenő nap fényében várták az érkező hajókat. Kimeríthetetlen a magyar irodalom Fiume-élménye, mára a gazdasági jelentőségét messze túlnőtte a város varázsa. Kicsendül ez Dalmady Győző *Fiume* (1868) című költeményéből is:

*Sok gyöngy van a tenger mélységében,
De a tengernek egy se kell;
Odafekszik lábadoz szépen,
Fiume! és rád figyel.*

*A nap, a hold, a csillagok ezre
A tengerbe szerelmesek;
Mit bánja ő? Számára ők veszve...
Szemei rajtad csüggenek!*

*Habra habot küld tova a tenger,
Nevedet viszi kicsi, nagy;
Távol parton a hír mindent felver:
Hogy a gyöngyök gyöngye te vagy.*

*Hűség gyöngye! Láttuk veszedelmed!
De a szív megkönnyebbedik...
Vihar és éj mindent megölhetnek:
Sugarad le nem küzdhetik!*

*Ezer sebből vérzik az ország,
Hűsége meg nem törhetett...
De szívesen megy tanulni hozzád
Hűséget, kitartást, hitet.⁶⁹⁹*

699 DALMADY Győző: *Fiume* (1868). *Fiume*, 1882. július 15. 1.

Az 1907. esztendő volt az utolsó pillanat, amikor Fiumében horvátok, olaszok és magyarok – közös szándékkal és jóakarattal – még jóra fordíthatták volna a város sorsát. A három nemzeti közösség a XX. század első éveiben már világosan és egyértelműen megfogalmazta nemzeti érdekeit, céljait és terveit, és csak a jó szándék hiányzott ahhoz, hogy békés megállapodásra jussanak. Igaz, a történelemnek volt egy negyedik szereplője is – Ausztria a maga császári udvarával – amely immár négy évszázada, egymaga is képes volt befolyásolni Közép-Európa és a mediterrán térség eseményeit. Talán éppen ezért lett volna oly nagy szükség a fiumei megegyezésre. Voltak rá kísérletek mindhárom fél részéről, mégis úgy jutottunk el 1914-ig, a nagy háború kirobbanásáig, hogy akkor már nem lehetett megoldani semmit.

Az 1867-es osztrák–magyar, és az 1868-as horvát–magyar kiegyezéssel Fiume életének is új fejezete kezdődött, ám azzal, hogy a Monarchia, és ezen belül Magyarország alkotmányos rendjében nem sikerült megnyugtató módon rendezni a státuszát, *corpus separatum*-ként jogi tekintetben helyzete mindvégig bizonytalan volt. Mindaddig nem is okozott ez különösebb gondot, amíg a kikötőváros gazdasági élete, kereskedelmi forgalma és tengerészete fejlődött, és viszonylagos jólétet biztosított a város lakóinak. Amíg a város húsznál is több hajóépítő üzeme ontotta a világtengereken is kiválóan teljesítő vitorlásokat, addig Fiume lakosai jólétben éltek, ám amikor az 1890-es években megtörtént a gőzhajók erőteljes térhódítása, a város fokozatosan lemaradt a versenyben, és nem volt gazdasági erő, amely megállíthatta volna a hanyatlást. Gazdasági hátteret pedig csak a magyar állam és a magyar kormány biztosíthatott volna – egyik súlyos hibája, hogy ezt nem tette meg. „A változó kormányoknak Fiumében követett politikája *ötletszerű, ingadozó, kapkodó volt*” – írta 1907-ben, a *Fiumei Napló*-ban megjelent *A múlt hibái* című vezércikkében minden bizonnyal a főszerkesztő, Garády Viktor.⁷⁰⁰ S hogy ne legyen kétséges, hogy mire gondolt, hát meglátásait részletesen is kifejtette:

„Aki hosszabb idő óta figyelemmel kíséri a változó kormányoknak Fiumében folytatott változó, balsikerekben gazdag politikáját; aki tanúja volt annak, hogy az évek során mint süllyedt le városunkban fokról-fokra a magyar állam tekintélye, mint szélesedett ki folyton-folyvást valóságos örvénnyé a felfogások ama különbsége, mely Fiume magyar és olasz ajkú polgárait egymástól elválasztja, aki látja, mint vergődik évtizedek óta egy véget nem érő circulus vitiosusban városunk beteg közléte; aki tapasztalatból tudja, mily általános az eddigi viszonyokkal való elégedetlenség Fiume minden rangú és rendű lakosai között, nemzetiségi és származási különbség nélkül – az okvetlen arra a meggyőződésre fog jutni, hogy a Fiumével szemben eddig követett kormánypolitika súlyos tévedéseket és mulasztásokat követett el, melyek a város politikai helyzetét alapjában megrontották, s a magyar kormányzat hitelét Fiume összes lakossága szemében megrendítették.”

Ennek pedig egyik alapvető oka az volt, hogy a város sorsáról soha nem a fiumei polgárok – vagy a választott képviselők – döntöttek, hanem – gyakran egymásnak is ellentmondva – a budapesti minisztériumok hivatalnokai. A fiumei politika céltudatosságának, harmonikus egyöntetűségének a hiányát tehát a tanulmányi cikk szerzője abban látta, hogy ezt a politikát soha nem az csinálta, aki arra tulajdonképpen hivatva lett volna: Fiume királyi kormányzója.

„Paradoxonnak látszik – írta a szerző ezt követően *A fiumei kormányzói méltóság* című tanulmányában –, de teljes valóság: Fiumét hosszú időn keresztül nem a fiumei kormányzók kormányozták,

700 A múlt hibái. *Fiumei Napló*, 1907. február 8. 1.

hanem kormányozták talán különböző minisztériumok különböző referensei, mindenki a maga saját privát véleménye szerint, a maga egyéni ítélete szerint.”⁷⁰¹

Mindamellet a múltban elkövetett hibák sorába tartozott, hogy Fiume az 1868 utáni évtizedekben soha nem tudta megfogalmazni a saját érdekeit, hogy nem volt képes rá, hogy Budapest felé határozott igényekkel és követelésekkel álljon elő.

A felgyülemlett gondok feltárásában Garády Viktor tovább ment, és a *Közös érdekeink* című vezércikkében rámutatott: „Fiume viszonyait, a város szükségleteit és bajait, mégis csak azok ismerhetik fel legjobban, akik állandóan itt élnek: Fiume polgárai.”⁷⁰² Soha nem szabad, egyetlen pillanatra sem szem elől téveszteni,

„hogy Fiume jelentősége úgy magára, mint az anyaországra nézve főképpen *közgazdasági* jellegű. Hiszen ez volt alapgondolata Magyarországhoz való csatlakozásának. Magyarországnak tengeri kikötőre, Fiumének egy export- és importképes nagy közgazdasági területre volt szüksége. Mint Ausztria kikötője, Trieszt mellett teljesen elsenyvedett; csak mint Magyarország kikötő városának, kereskedelmi emporiumának lehetett kilátása egy jobb jövőre. Ezt belátták már az akkori magyarok, belátták az akkori Fiumeiek, és belátták most is mindkét részről. *Magyarországnak mindent el kell követni azért, hogy Fiume minél tökéletesebben megfeleljen nemzetgazdasági feladatának, mint az ország be-, és kiviteli kikötője. Fiumének pedig az az érdeke, hogy a háta mögött egy nagy, hatalmas, nemzetgazdaságilag fejlett, politikailag fejlett ország álljon.* Ebben a felfogásban egyek vagyunk, ebben nem választhat el a nemzetiségi különbség. Itt van mindjárt egy közös, nagy terület, ahol Fiume minden nemzetiségű polgáira nézve az egyetértő összeműködés nemcsak lehetséges, hanem szükséges is. Szükséges pedig azért, mert a fiumei kereskedelem, ipar és forgalom szükségleteit mégis csak itt helyben ismerhetjük meg legjobban. A fiumei más ajkú szakemberek felszólalásainak pedig nagyobb súlyt ad, ha magyar kollégáik hozzájuk csatlakoznak, és közös kívánalmak tolmácsaivá lesznek a belföldön, amellyel szorosabb az összeköttetésük.”

Garády Viktor tehát – akinek tudósi és írói munkásságáról már más alkalommal volt módunk szólni – fiumeiként világosan felismerte az elhibázott nemzeti és gazdasági politika lényegét, és figyelmeztetett annak lehetséges következményeire is. Mint lapszerkesztő, különösen nagyra becsülte a nyilvánosság jelentőségét, és a múlt hibáinak sorában, a mulasztások közé sorolta azt is, hogy Fiumének újkori története során soha nem volt megfelelő sajtója. Annak, hogy a város közgazdasági érdekei a maguk valóságában megjelenjenek, szükség lett volna egy „hivatása színvonalán álló”, olasz és magyar nyelvű, tekintélyes kormányajtóra. „Ehelyett az elmúlt kormányok *a fiumei sajtóviszonyokat teljes züllésnek, fokonszerű degenerálódásnak engedték át*; soha még csak meg sem kísérelték, hogy a fiumei opposíció szellemi fegyverei ellenében hasonló értékű szellemi fegyvereket szegezzenek.”⁷⁰³ És ez egyaránt káros volt a kormánypolitika és a fiumei polgárok számára. Olykor úgy tűnt, Budapest szinte meg sem kíséri, hogy terveit, céljait és szándékát megértesse a kikötővárossal, Fiume hangja pedig rendre nem jutott el a magyar főváros illetékes hivatalaihoz. És persze ismételtén rámutatott: „*A fiumei züllött állapotok szanalása* nem eredhet másból, mint egy ítéletében független, felelős, igazi, és nem pusztán címzetes kormányzótól”, akinek feladatai lennének az igényes sajtó

701 A fiumei kormányzói méltóság. *Fiumei Napló*, 1907. február 12. 1.

702 *Közös érdekeink*. *Fiumei Napló*, 1907. február 15. 1–2.

703 A múlt hibái. *Fiumei Napló*, 1907. február 8. 1.

megteremtésében is. Végére is ő a felelős a kormányzósága sorsáért. Ha tehát valakik Fiume autonómiáját emlegetik, akkor az önrendelkezés egyik legfontosabb intézménye a demokratikus sajtóviszonyok megteremtése kell, hogy a feladata legyen. „Igenis, mi magyarok első sorban kívánhatjuk az autonómia lényegét, nem paragrafusokba kapaszkodva, hanem megvalósítva az autonómia legfőbb elvét: *nihil de nobis, sine nobis. Semmit rólunk, nélkülünk*” – írta a nevét ugyan nem feltüntetve, de félreérthetetlen elvi következetességgel Garády Viktor.

De milyen sajtóra is lenne szüksége az adriai kikötővárosnak? E kérdést Garády Viktor, a *Fiumei Napló* főszerkesztőjeként *A Fiumei sajtó és A fiumei magyar sajtó feladatai* című cikkében válaszolta meg. Kiemelte, hogy a fiumei sajtó kezdetei az 1849 előtti időkhöz nyúlnak vissza, hiszen még a forradalom előtt jelent meg az *Eco del Litorale Ungarico*, s az olasz nyelven írt újság a magyar érdekek kiváló szószólója volt, hasábjain Magyarország kereskedelmi és kulturális hírei jelentek meg. „Olasz nyelven írt *magyar lap volt*.” A magyar forradalom eseményei, majd az azt követő Bach-korszak sajtópolitikája megszakította ezt a Magyarország számára üdvös folyamatot. Pedig az *Eco del Litorale Ungarico*hoz hasonló módon elkötelezett hírlap 1867, illetve 1868, az alkotmányos rend helyreállítását követően is működhetett volna, az a cikk írója szerint nemcsak Fiume életére és sorsára lett volna hatással – hiszen Fiume „egy nagy vidék természetes központja, úgy nemzetgazdasági, mint kulturális tekintetben” – vonzásköréhez tartozik a körben fekvő partvidék: Dalmácia, a szigetek, keleti Isztria kikötői. Ezek mind Fiumében szerzik ismereteiket, élményeiket és benyomásaikat a magyar kormányzásról, a magyar nemzet törekvéseiről. „Előttünk nem lehet közömbös, mit és hogyan ír a fiumei olasz sajtó rólunk. A fiumei olasz lapokat olvassa az itt megforduló ezer idegen, az Adria és Ungaro-Croata hajóin eljutnak messze földre, távoli kikötőkbe, ahol olaszul majd mindenütt értenek, ahol mindenütt érdeklődnek Magyarország kereskedelme iránt.” Ez a fiumei olasz sajtó – ha 1868 után a magyar kormányok részéről kellő figyelemben részesült volna, ha megkapta volna a kellő irányítást, a szellemi és anyagi támogatást – mérhetetlen nagy szolgálatot tehetett volna külföldön a magyar nemzet számára. „Országunk hitelét emelhetné, kereskedelmét fejleszthette, rokonszenvet és tiszteletet szerezhett volna mindenfelé, ameddig csak tengeri összeköttetései érnek.” Történhetett volna így is, de nem így történt. Magyarországon 1867–1868-ban, egyetlen év leforgása alatt 80-ról 140-re gyarapodott a hírlapok száma, Fiumében azonban a sajtó megmaradt „sorvadt, csenevész állapotában”. Nyomorúságos anyagi, és csekély szellemi tőkéből éldegélt, tengett-lengett néhány lapocska, többnyire csak lapkezdeményezés. „Akik írták – sokszor ismeretlen, kétes alakok, jött-menetek – ma érkeztek, holnap már a fiumei viszonyokról tájékoztatták a közönséget; nem ismerték se Magyarországot, se Fiumét.” Ezek az alkalmi hírlapírók és hírlapcsináló kalandorok teljesen híjával voltak a szakmai ismereteknek.

„A város, az ország életét, fejlődését alapjában érintő nagy kérdések nyom nélkül vonultak el a lapok felett, s amikor a városban mindenki egy-egy aktuális politikai eseményről beszélt, mely Fiumét közelről érdekelte, a sajtó óvatosan hallgatott, s a Kongó államról, vagy a Hawai szigetek állapotáról vezércikkkezett. Ezen nem változtatott az a körülmény, hogy egyik-másik lap szubvenciót is élvezett, ezt úgy értelmezte, hogy azért kapja, hogy *hallgasson*. Mert hiszen a hallgatás arany. Az ország, vagy a város közvéleményének e lapok egyáltalán nem voltak kifejezői.”

A cikk írója a továbbiakban kiemelte: 1907-ben, negyven évi kormányzás után Magyarországnak Fiumében még mindig nem volt olasz nyelvű, tekintélyes orgánuma,

„mely az apró helyi kérdéseken felülemelkedve, országos szempontból tárgyalná és ismertetné nemcsak a fiumeiek, hanem az összes olaszul tudó, vagy értő külföldi előtt hazánk gazdasági, kereskedelmi és tengerészeti ügyeit és érdekeit, a magyar nemzet irodalmi és művész(et)i életét, a küzdő és dolgozó Magyarországot. Amely lap nem egy kisebb helyi párt, hanem az egész nemzet orgánuma volna Fiume és a külföld számára. Nincs ilyen lapunk most sem, amikor gazdaságilag válni készülünk Ausztriától, s amikor fokozott szükségünk volna a külföld piacaira és politikai rokonszenvére.”⁷⁰⁴

Ha egy fiumei magyar lap magának országos ismertséget és jelentőséget kíván szerezni, a *Fiumei Napló* főszerkesztőjének meglátása szerint a helyi olasz sajtó hivatását kell kiegészítenie: a fiumei magyar lapnak lényeglátó módon, komoly szakmai ismeretekkel, kiváló politikai érzékkel Fiumét kell megismertetnie az anyaország közönségével, hiszen ezen a téren is „sok előítéletet, balvéleményt és tájékoztatlanságot kell eloszlatnia”. Rosszhiszeműségnek, tájékoztatlanságnak, elfogultságnak és felületességnek a sajtóban nincs helye.

„Jól fontoljuk meg ezeket a dolgokat: fontoljuk meg jól most, amikor minden ajakról az önálló vámterület jelszava hangzik. Nemzetgazdasági életünk az önálló vámterület létesítésével válságos fordulóponton jut. (...) Mindenki tudhatja, hogy a jövő nemzetgazdasági harcának egyik legfontosabb pontja, fő erőssége és végvára Fiume lesz. Innen kell új piacokat hódítanunk, erre kell kereskedelmünket terelnünk, ha Ausztria piacait elveszítjük. Hát ugyan szabad az e célra szolgáló eszközöket elhanyagolnunk? Hát várhatjuk-e, hogy a sült galambok maguktól repüljenek a szánkba? Hát nem kell-e minden erőnkkel azon lennünk, hogy a fiumei – úgy a magyar, mint az olasz – sajtót kiemeljük kezdetleges, fejletlen, tehetetlen állapotából arra a fokra, amelyen haszonnal és eredménnyel felelhessen meg országos feladatának: megnyitva az óceánokat tengeri kereskedelmünk előtt, új világokat tárva fel nemzetgazdasági életünk számára?”⁷⁰⁵

Ebből is kitetszik, a helyi magyar sajtó számot tevő tekintélyre csak akkor tehet szert, ha a fiumei viszonyokat nem a helyi elfogultság kicsinyes szempontjai szerint ítéli meg, hanem folyton „szem előtt tartja azt az óriási nemzetgazdasági hátteret, amely Fiumének országos jelentőségét megadja”.

1907 tavaszán, amikor Garády Viktor elkészítette Fiume sorsával foglalkozó számvetését, a város felfokozott, indulatoktól túlfűtött politikai életet élt: Magyarország megvalósította Ausztriával szembeni független vámpolitikáját⁷⁰⁶, határozott lépéseket tett az Ausztria által folyton opponált Dalmáciai vasútvonal kiépítésére⁷⁰⁷, és szembe kellett néznie a *Fiumei rezolúcióban* megfogalmazott horvát követelésekkel is.⁷⁰⁸

704 A fiumei sajtó. *Fiumei Napló*, 1907. március 9. 1–2.

705 A fiumei magyar sajtó feladatai. *Fiumei Napló*, 1907. március 10. 1.

706 Vámpolitika az utolsó száz évben. *Fiumei Szemle*, 1904. április 17. 4–5.; Vámterület és politika. *Fiumei Szemle*, 1904. december 18. 3.; Fiume és az önálló vámterület. *Fiumei Szemle*, 1905. február 26. 1–2.; Az önálló vámterület és Fiume. *Fiumei Szemle*, 1905. március 26. 4.; Az önálló gazdasági berendezkedés előfeltételei. *Fiumei Szemle*, 1905. május 7. 3–4.; Magyarország és a világkereskedelmi politika. *Fiumei Szemle*, 1905. június 18. 3–4.; A vámterület kérdéséhez. *Fiumei Szemle*, 1905. július 2. 2–3.

707 Új vasutak építése. *Fiumei Szemle*, 1905. július 16. 5.; A dalmát vasúti tervek és Fiume. *Fiumei Szemle*, 1905. december 3. 1–2.; HAVASS Rezső, dr.: A dalmát kérdés. *Fiumei Szemle*, 1906. március 11. 1–2.; G. V. [GARÁDY Viktor]: Dalmácia visszacsatolása. *Fiumei Szemle*, 1906. március 18. 1–3.; A dalmát kérdés. *Fiumei Szemle*, 1906. február 25. 1–2.

708 Fiumei rezolúció. *Fiumei Napló*, 1907. május 5. 1.; A horvátok ellenünk. *Fiumei Napló*, 1907. május 17. 1.

6.2. Garády Viktor és a fiumei magyar hírlapirodalom

(*A Fiumei Szemle és a Fiumei Napló*)

Nem tekinthető véletlennek, hogy Garády Viktor (egykor Vitorio Gaus)⁷⁰⁹ volt az, aki olasz szülők gyermekeként, magát fiumánónak vallva, a magyar irodalom és történelem lelkes híveként számos, az Adriai tenger és Fiume múltjával foglalkozó könyv szerzője, jeles tengerkutató, a fiumei tengerbiológiai állomás megalapítója, és hosszú éveken át kiváló igazgatója látta át ilyen kristálytisztán azokat a vétkes mulasztásokat, melyek a XX. század első éveire végzetesen megrontották a kikötőváros és Budapest viszonyát. Pályája során Fiumében két lapot is alapított és szerkesztett, a *Fiumei Szemle* című hetilapot (1903–1906) és a *Fiumei Napló* című napilapot (1907). Mindkettő kiváló hírlapírói tudással szerkesztett lap volt, felelős szerkesztőjük méltán fogalmazta meg vezércikkeiben a hírlapírással szembeni jogos elvárásait. És mert Garády nem tartozott a felelőtlen elméletgyártók sorába, és mert a rajongásig szerette szülővárosát, a gyakorlatban is megmutatta, hogyan képzelte el a közössége iránt teljes felelősséget vállaló, közvéleményt formáló, kulturált újságírást és hírlapkészítést.

A *Fiumei Szemle* első száma 1903. október 4-én, vasárnap jelent meg, nyolc oldalon, ami kivételes esetekben tíz-tizenkét oldalra bővült. A címlapon ott szerepelt: felelős szerkesztő Garády Viktor. Kiadja a szerkesztőség. Nyomatott a Mohovich E.-féle könyvnyomda magyar osztályában, vezető Lágel Frigyes. Lapjának első oldalán elmaradhatatlan volt a vezércikk, mely rendre aláírás nélkül jelent meg, s vagy a főszerkesztő, vagy a szerkesztőség tagjai közül valaki foglalkozott az időszerű kérdésekkel. A legfrissebb híreket *Egyről-másról* címmel szedték csokorba, szépirodalmi rovata *A Fiumei Szemle tárczája* címet viselte. Gazdag volt a hirdetések rovata is. Minden számban egy olasz írás is megjelent, rendszerint valamelyik magyar nyelvű írás fordítása, olykor rövidebb változatban. A lap első számában közölt *Beköszöntő*, melyet a Fiumei Szemle szerkesztősége jegyzett, és amelyet olasz nyelven is közöltek, kiemelték: meggyőződésük, hogy a beváratlan ígéretek ideje elmúlt a hírlapírás terén is, ezért tevékenységük értékét az olvasók a lap nyíltságában és őszinteségében fogja lemérni. Most mindössze annyit szeretnének közölni Fiume olvasóközönségével:

„a *Fiumei Szemle* célja városunk érdekeinek közgazdasági és társadalmi úton való előmozdítása. Függelenségünkkel nem kérkedünk. Erről közleményeink fognak tanúskodni. Szívesen látjuk munkatársaink sorában a város tollforgatóit, és mindazokat, akik az ügy szolgálatába állani óhajtanak. A *Fiumei Szemle* a közönség lapja, és éppen ezért helyet ad minden közérdekű munkának. Ki kell emelnünk, hogy különös gondot fordítunk a város *idegenforgalmára*, és célunk, hogy az *anyaországban Fiumét, a tengert és mindent, ami a tenger világába és a tengerészet körébe tartozik, megismerjék és megszeressék*. Bízunk abban, hogy a város és az ország közönsége támogatni fogja vállalkozásunkat.”⁷¹⁰

1904. január 3-án, a második évfolyam első számának címlapján a *Fiumei Szemle* szerkesztősége *A közönséghez* címzett írásában sikeresnek minősítette a lap indulását, de okulva a tapasztalatokon, változásokat is bejelentett:

709 Garády Viktor, Gauss (Fiume, 1857. július 27. – Budapest, 1932. május 27.) író, zoológus. Régi olasz patriciuscsaládból származott. Főbb művei: *Tengerparti séták* (Budapest, 1901); *Amit a tenger mesél* (Budapest, 1904); *Adria gyöngye* (Budapest, 1904); *Régi dicsőségünk a tengermelléken* (Budapest, 1907); *Tengerparti képek* (Budapest, 1910); *Élő tenger* (Budapest, 1913). Ő fordította le olasz nyelvre Katona József: Bánk bán című drámáját.

710 Beköszöntő. *Fiumei Szemle*, 1903. október 4. 1.

„A közgazdasági kérdések nyomultak előtérbe – írták –, s mindenki vallja városunkban, hogy Fiumének a mai helyzetében életszükséglete a kereskedelmi hajózásai, ipari és közlekedés terén való célirányos fejlődés. Életszükséglete volt ez a városunknak a múltban is, de az elmúlt esztendő közgazdasági pangása után a legsürgősebben várják kielégülésüket a közgazdasági érdekek. A remény-nyel biztató új korszak kezdetén lapunk első és mindenekelőtt való feladatul tűzi ki a közgazdasági érdekek képviselését. A *Fiumei Szemle* irányításában és szerkesztésében bekövetkezett változás tehát a közgazdasági irányba való fejlesztést jelenti, anélkül, hogy a lap eddigi hazafias irányától eltérne.”⁷¹¹

A felelős szerkesztő továbbra is Garády Viktor maradt, de maga mellé vette szerkesztőnek Szegffy Lászlót. Fontosnak tartotta hangsúlyozni a függetlenségüket, ezért a címlapon fel-tüntettkék: „Laptulajdonos a szerkesztőség”. Hamarosan sor került a beharangozott, komo-lyabb változásokra is: 1904. február 7-től a hetilap felelős szerkesztői posztját Garádytól Szegffy László vette át, egy héttel később, február 14-től a lap címe is módosult: *Fiumei Szemle – Rivista di Fiume*, 21-étől pedig tizenhat oldalra bővült. A lap ettől kezdve érezhe-tően a közgazdasági kérdések felé nyitott. A május 8-án megjelent száma már tizenkét olda-lon valóban csak gazdasági kérdésekkel foglalkozott. Garády Viktor ekkor már érezhetően a háttérbe húzódott, s legfeljebb szépirodalmi munkái jelentek meg a tárcarovatban. A *Fiumei Szemle* 1904. december 4-én nyomdát váltott, s ettől kezdve az Adria palotában lévő Unio könyvnyomdában nyomtatták.

Az 1905-ös esztendő során elvégzett munka értékelésekor a szerkesztőség kiemelte: céljuk volt azon eszmék terjesztése, amelyeknek gyakorlati megoldásán áll a magyar kereskedelem megannyi életkérdése, reménysége.

„Lankadatlanul hirdettük az összetartás, az egyetértés eszméit; buzdítottunk a szorgalmas munká-ra, az erős kitartásra, és nem fáradtunk el abban, hogy fölkeltsük közönyéből úgy a hazai, mint a fiumei, úgy a magyar, mint [az] olasz nyelvű társadalmunkat. De nem hunytunk szemet egyik rész hibái előtt sem. Kritikánk szigorú, de igazságos és szeretettel teljes.”⁷¹²

Érezhetően gondok nyomasztották a *Fiumei Szemle* szerkesztőségét, a lap elveszítette fris-sességét és derűjét. A problémák Fiume városában adódhattak, mert 1906. április 1-én már Budapesten az Athenaeum r.-t. könyvnyomdájában nyomták a lapot. 1906. június 24-én már csak négy oldalon jelent meg, csak magyar nyelven és E. Hönig kő- és könyvnyomdájában nyomták. A lap elmúlása titokzatos, utolsó megtalálható száma 1906. július 29-én került az utcára, benne a hetilap megszűnéséről nincs semmilyen bejelentés.

A *Fiumei Szemle* – meggyőződéséhez, és kitűzött céljaihoz hűen – megjelenése során min-denkor megkülönböztetett figyelemmel kísérte a város sorsának alakulását. *Fiume jövője* cím-mel két alkalommal is (1903. november 8-án és 1905. augusztus 6-án) közölt elemzést, *Az általános választó jog és Fiume* (1905. szeptember 10.), és *A választójog kiterjesztése és Fiume* (1905. szeptember 24.) című cikkeiben pedig az aktuális politika kérdéseket taglalta. A *Ki-kötővárosunk kereskedelme* (1904. május 15.), a *Harcz a piacokért* (1905. június 4.), a *Kikötő-városunk hivatása* (1905. augusztus 20.) és a *Magyar ipar és Fiume* (1906. március 19.) című írások pedig pénzügyi és gazdasági körökben méltán emelték a lap tekintélyét. Fiume kikötő-

711 A közönséghez. *Fiumei Szemle*, 1904. január 3. 1.

712 Olvasóinkhoz! *Fiumei Szemle*, 1905. január 1. 1.

jének áruforgalmi statisztikáját, a hajóépítés eredményeit, a halászati lehetőségeket rendszeres időközökben a nemzetközi összehasonlítások fényében értékelte. Rendszeresen visszatért a kikötői és raktárápítkezések kérdéséhez, a rakodómunkások sztrájk sorozatának eseményeiről részletesen beszámolt.

Fiume jeles magyar tudósai közül Fest Aladárnak három terjedelmes tanulmánya, *A „Castello” alkonya* (1905. február 19.), *Fiumei magyar particziusok* (1905. március 5.) és a *Fiume nyelvi és nemzetiségi viszonyainak statisztikája* (1904. április 10.) jelent meg a tekintélyes hírlapban, de ugyanilyen nagy jelentőségű volt Dr. Kovács József *A kereskedelmi tengerészetünk jövője* (1903. október 4.) és a *Magyar tengerészet* (1903. október 25.) című, szinte tanulmányi írása is, ez utóbbinak olasz fordítását is közzétették. Ezekhez a magyar nemzetgazdaság tekintetében létfontosságú kérdésekhez kapcsolódtak – szerzőik nevét eltitkolva – a *Tengeri hajózásunk fejlesztése* (1904. július 10.) és a *Hajózásunk fejlesztése* (1904. augusztus 21.) című vezércikkek is. A *Fiumei Szemle* 1903. december 13-án *Írók és újságírók köre* címmel arról tudósított, hogy Albertoni Azzo, dr., Corradini Umberto, Degan Peter, Garády Viktor, Harmath Károly, Kemény Ödön, Solymásy Oszkát, Stupicich Péter és Supilo Ferencz megalapították a város első hírlapírói egyesületét, 1905 augusztusában és szeptemberében pedig *Fiume szellemi élete* címmel cikksorozatban számolt be a város színházi és irodalmi eseményeiről és az intézmények működési feltételeiről. A szomorúan rövid életű hetilap következetesen kitartott erkölcsi és szakmai meggyőződése mellett: komoly ismeretekről árulkodó, elemző írásai és beszámolói a magyar újságírás legszebb hagyományai közé tartoznak. Közülük tucatnyi a kor politika- és gazdaságtörténete tekintetében forrásértékű mű.

Nála is rövidebb életűnek bizonyult Garády Viktor második vállalkozása, a *Fiumei Napló* című napilapja. Első száma a *Fiumei Szemle* megszűnése után nem sokkal, 1907. január elsején jelent meg négy oldalon, és független politikai napilapnak hirdette magát. Főszerkesztője Garády Viktor volt, egyedül az ő neve szerepel a lap impresszumában, így a szerkesztőség tagjainak neve a homályban maradt. Garády ebben a lapban fogalmazta meg Fiumével kapcsolatos hitvallását, melyből fennebb már bőségesen idéztem. A *Fiumei Naplót* 1907. május 27-én, vasárnap vehették utoljára kezükbe az olvasók. A 117. számával megszűnő napilap mindvégig Mohovich E. könyvnyomdájában készült. A jeles fiumei nyomdász, aki a hírlapok nyomdái megmunkálása mellett Mohovich Imre néven igazából az iskolai évkönyvek előállításában jeleskedett – élve lap kínálta a lehetőséggel – így hirdette cégét:

„Mohovich E. kő- és könyvnyomdája. Könyvnyomda és könyvkiadó hivatal, a legdivatosabb betűkkel ellátott, gáz- és villanyerőre berendezett új gyorssajtókkal, amerikai nyomógépekkel és a legújabb szerkezetű Lynotype nevű szedőgéppel felszerelt könyvnyomda, hol mindennemű nyomtatványok, könyvek, folyóiratok, árjegyzékek, számlák, zárszámadások, báli meghívók, táncrendek, a legszebb kivitelen, ízlésesen, gyorsan és legolcsóbb árak mellett készíttetnek. – Fiume, Via Clotilde n. 1.”⁷¹³

A magyar Fiume sajtó-, irodalom- és művelődéstörténetében Emidio Mohovich, Mohovich Imreként elévülhetetlen érdemeket szerzett.

713 Mohovich E. kő- és könyvnyomdája. *Fiumei Napló*, 1907. január 30. 4.

6.3. A tenger kihívása

(*A Fiume, a Magyar Tengerpart, és A Tengerpart*)

Emidio Mohovich nyomdájából került ki 1882. január elsején az első, igazán jelentős, a közönsége iránt elkötelezett fiumei magyar hírlap, a *Fiume*, mely az akkori viszonyokhoz képest, meglepően hosszú időn át, egy évtized során vállalta a kikötőváros magyar és olasz közösségének a tájékoztatását. Az első évben kéthetente – minden hó 1-jén és 15-én – jelent meg nyolc oldalon, 1883. január elejétől azonban áttért a heti megjelenésre. A *Fiume* kereskedelmi, tengerészeti és társadalmi lapként határozta meg önmagát, felelős szerkesztője és kiadója Mócs Zsigmond, akkor már országosan ismert hírlapíró volt. Nyomdáját pedig így nevezte meg: Stabilimento Tipo-Litografico di Emidio Mohovich.

Mócs Zsigmond Kis-Sztapáron született 1853. január 10-én, és pályájának ismeretében úgy tűnik, ő volt a magyar hírlapirodalom első, igazán felszabadult – hogy ne mondjam: valóban profi – újságíróinak egyike. Hírlapírással az 1870-es években kezdett foglalkozni, amikor Magyarországon „az alkotmányos rend” helyreállítását követően megszületett a modern magyar sajtó. A társadalom elvárásairól és igényeiről árulkodik a tény, hogy 1867–1868-ban, egyetlen év leforgása alatt 80-ról 140-re szaporodott a hírlapok száma. Pályája elején a *Borsszem Jankó*, az *Üstökös*, a *Fővárosi Lapok* és a *Független Hírlap* munkatársa volt, ahol a riportok és a tudósítások mellett kedvenc témái közé tartozott a modern olasz írók műveinek ismertetése – minden bizonnyal évtizeddel később ez adott neki önbizalmat a fiumei kezdeményezéshez is. 1877-ben a *Pesti Naplót* már az orosz–török háború harctéri eseményeiről tudósította, izgalmas beszámolóit a német, francia és angol lapok is átvették. Az egyre népszerűbb újságíró 1880-ban a *Pester Lloyd* Montenegroba küldte, ő volt az első magyar hírlapíró, aki beléphetett Nikita fejedelem udvarába – ebben, feltételezem nyelvi ismeretei is segítettek. Még abban az évben az *Egyetértést* tudósította az albán–montenegrói háború harctér eseményeiről. Ezt követően a kalandos életű publicista 1882-ben Fiumében tett ajánlatot egy magyar tengerészeti lap kiadására, így került sor a *Fiume* című, indulásakor még magyar–olasz lap megjelentetésére. Visszatérte után a kalandos életű, népszerű publicista, Mócs Zsigmond Fiumébe Scalvini Antonio *A kártyahősök* című regényének (1879), és Barilli, Ghizlanzoni és Sara *Olasz beszélők* (1880) című kötetének a fordításával érkezett, az irodalmi körökben jártas olvasók számára a neve ismert volt. 1882. január elsején – már országosan ismert hírlapíróként – a kikötővárosban *Fiume* címmel kiadta annak első, igazán jelentős magyar hírlapját, mely kereskedelmi, tengerészeti és társadalmi lapként határozta meg önmagát, és a korabeli viszonyokhoz képest, meglepően hosszú időn át, egy évtizedig tisztességesen kielégítette a kikötőváros magyar közönségének tájékozási igényeit.

A kezdeti nehézségeket leküzdve *Fiume* ezekben az években lelte meg igazi szerepét, és vált a magyar nemzetgazdaság meghatározó alakítójává. Közte és Trieszt között kíméletlen harc folyt a piacok megszerzése és megtartása érdekében, ezért Mócs Zsigmond cikkeiben szakadatlanul hangsúlyozta, mennyire fontos, hogy *Fiume* Magyarország egyik legjelentősebb kereskedelmi központja legyen.

Hírlapírói tevékenységének híre nevét országosan is ismertté tette, a *Fiume* című lap szerkesztőjeként, a magyar tengerészet népszerűsítése terén tett szolgálataiért Kossuth Lajos levélben dicsérte meg őt.

A *Fiume* szerkesztősége és kiadó hivatala a lap első számának első oldalán – megszólítva az olvasókat – jelezte a lap szándékát, miszerint: egyfelől a magyar közönséget szeretné tájé-

koztatni tengerészetünk viszonyairól, másfelől pedig a tengerpart lakóit szeretné értesíteni a magyar haza közérdekű jelenségeiről. „Indeficiente!” – zárult a rövid megszólítás, melyet *Al lettora* címmel olaszul is közöltek.⁷¹⁴ Bővebben szólt a feladatokról Fromhold Arthur *Munkára fel!* című programadó cikkében.

„Tizenhét évtizede múlt, hogy Ausztria a trieszti kikötő és piacz emelésén fáradozik – kezdte nagy lélegzervételű írását a szerző. – De ebbéli működése nem oda volt irányozva, hogy Triesztet a külföldi kikötőkkel szemben tegye versenyképessé, ami józan politika lett volna. [...] Hanem mindenképp oda törekedett, hogy a többi hazai kikötő és piacz rovására a trieszti emelkedjék, a monarchia forgalma és kereskedelme oda tereltesse. A trieszti kegyencz érdekében mostohájává lett többi gyermekeinek.”

1867 után, az alkotmányos rend helyreállítását követően, a helyzet azonban lényegesen megváltozott: a fiumei kikötő a magyar nemzetgazdaságot befolyásoló szerephez jutott, és jelentősége azonnal megmutatkozott: kikötői forgalmának értéke az 1867. évi 6 millió forintról 1882-ben már 90 millióra emelkedett. Tovább kell tehát munkálkodni azon, hogy Fiume Magyarország eladó áruinak és beszerzendő szükségleteinek nagy tárházává váljék. Ez adja Fiume létezésének értelmét, ez határozza meg a város jövőjét is.

„Enélkül a kikötő az, mi a kereskedői világban a szatócs. De mindezek nem az állam, hanem az állampolgárok teendői. E lap feladata legyen öntevékenységre ösztönözni; ez irányú eszmék kifejtésének sürölődésének színterévé válni. A Trieszt és Fiume közötti versenyben azé lesz a pályakoszorú, mely nagyobb mérvű és praktikusabb irányú öntevékenységet fejt ki.”

Fel tehát a versenyre! – szólította meg az olasz nyelven is közölt beköszöntőjében olvasóit a lap.⁷¹⁵

Mócs Zsigmond lapja a pesti szerkesztőségekben szerzett ismeretek alapján jól átgondolt koncepcióval jelentkezett: a vezércikket a második oldalon *Különféle* címmel az országból és a világ nagyvárosaiból szerzett információk követték. *Hajó és áruforgalom a fiumei kikötőben* címmel havi összefoglaló jelent meg a Magyarország, valamint Olaszország, Franciaország, Anglia, Amerika közötti áruforgalomról. Hírovata a *Különféle hírek*, a *Kereskedelmi hírek* és a *Tengerészeti hírek* fejezetekből állt, míg a lap utolsó két oldalát a többnyire olasz nyelvű, helyi hirdetések foglalták el. A jól bevált hírlapi gyakorlat szerint a *Fiume* 1–3. oldalán, a „vonal alatt” jelent meg a *Fiume tárczája*, 1882-ben még messze nem a helyi szerzők írásainak fórumaként.

A közgazdasági érdeklődésű Fromhold Arthur a *Fiume* első évfolyamában azonnal két, kiváló cikkét, *A fiumei kikötő* (1882. január 15.) és a *Kereskedelmi hiteliünk emelése* (1882. február 1.) című írását jelentette meg. Mellette Dús László *Keleti kereskedelmünk* (1882. október 1.) című írása kelt százharminc év után is érdeklődést az olvasóban, egy ismeretlen szerző pedig *A fiumei piacz és Magyarország* (1882. május 14.) című elemzésében arra hívta fel a figyelmet, hogy a kereskedelem és a gazdaság számára a legfontosabb, hogy az áru ne fekdjön el a raktárakban, legyen dinamikája a kereskedelemnek. A cikkben már benne van a kikötő fejlesztésének az igénye is. Mayländer József fiumei kereskedő pedig *Fiume: Verseny Triesztnek!* címmel hirdette szolgáltatásait (1882. március 15.). A főszerkesztő Mócs Zsigmond terjedelmesebb írásai, a *Fiume, Trieszt és a magyar kereskedők* (1882. február 15.),

⁷¹⁴ Az olvasóhoz. *Fiume*, 1882. január 1. 1.

⁷¹⁵ FROMHOLD Arthur: *Munkára fel!* *Fiume*, 1882. január 1. 1–4.

A magyar tengeri hajózás (1882. augusztus 15.) és a *Legyen nagygyá Fiume!* (1882. november 15.) mintát és mércét jelentettek a gazdaság és a kultúra egymást feltételező összefüggéseinek a bemutatására és föltárására. A nyomában születtek olyan elemzések, mint az ismeretlen szerző tollából származó *A fiumei piac és a magyar közönség* (1882. március 15.) című fejtegetés.

A *Fiume tárczája* rovatban Mócs Zsigmond szépirodalmi ihletésű írásait is közölte, mindjárt a lap első évfolyamának első számában *A chioggiai halászok* (1882. január 1.), a másodikban pedig az *Egy magyar hajó veszedelme* (1882. január 15.) című tárcája jelent meg. Faragó Ödön „chinai császári tengerészeti vámigazgató” *A chinai tengerészetről* (1882. november 1.) című írása a szerkesztői találékonyság jó példája: mindenre nyitott a lap, ami tengerészettel kapcsolatos. Ami igazán meglepetés a mai olvasónak is: a Fiume 1882. január 15-i számában Gresits Miksa fordításában Maurizio Jókai *Castelli messi all’incanto* címmel részletet közölt Jókai legújabb, az *Egy játékos, aki nyer* című, részben Fiumében és Portorében játszódó regényéből. Ugyanebben az esztendőben jelent meg Arany János *Il gatto del sapiente* (1882. november 15.) című költeménye, dr. Zafféry Károly fiumei tanár pedig *A fiumei nevelőintézetek* (1882. február 15.) címmel ma már kultúrtörténeti jelentőségű cikket közölt. Az első jelentősebb fiumei magyar lap, a *Fiume* felelős szerkesztőjének, Mócs Zsigmondnak 1892. október 8-án bekövetkezett halálával szűnt meg.

A *Fiume* hiányát megérezve, két kiváló középiskolai tanár – Fest Aladár és Körösi Sándor – szerkesztő- és kiadótulajdonosként, mit sem késlekedve, 1893. január elsején útjára bocsátotta a *Magyar Tengerpart* című nyolc oldalas közgazdasági, társadalmi és irodalmi hetilapot. A nagy ambíciókkal szerkesztett hírlap kora legkiválóbb és legnépszerűbb hetilapját, a Budapesten megjelenő *Vasárnapi Újság*ot tekintette mércének, indulásakor szellemi–kulturális igényességében és a tipográfiájában is annak a példáját követte. Szerkesztői és kiadói nem hirdettek hangzatos programot, kimondatlanul is abban bíztak, kettejük neve és országosan ismert munkássága elegendő ahhoz, hogy reményeket tápláljanak az olvasóikban. A *Mit akarunk?* című beköszöntőjükben azonban elmondták: Fiume és a magyar tengerpart megmutatja a mediterrán derű minden szépségét, a tenger és a napsütés mindenkit magával ragad, és az utazó már az első pillanatban otthonosan érzi magát ezen a vidéken. Fiume ma a világforgalom egyik megkerülhetetlen központja, ennek előnyét a város minden polgára élvezi. A kikötőnek pedig minden adottsága megvan ahhoz, hogy a magyar kereskedelem és tengerészet központja legyen. „És mégis minduntalan felhangzik a panasz: Fiume kereskedelme pang! Fiume pangásnak indul! [...] [M]induntalan felhangzik a jajkiáltás és végig nyilallik az egész hazán: Fiume elégedetlen!” A kikötőváros békéjét nemzeti ellentétek fenyegetik, és az indulatok lerombolják a békés polgári világ megannyi vívmányát.

„Hogy magyarázható ez a sok ellentmondás? A hazai közönség, sőt maga a fővárosi sajtó sem ismerte eddigellé kellőképpen Fiumét. [...] Ezen az állapoton akarunk mi segíteni. Hű és pártatlan képviselői és kommentátorai akarunk lenni a helyi állapotoknak. Alapos, mindig a leghivatottabb és leghitelesebb forrásból eredő értesüléseink alapján fogunk számot adni a magyar közönségnek Fiume és kikötőjének haladásáról, az ez irányban felmerülő intézkedésekről, és tengerészeti viszonyokról. Hazaszereteten kívül semmiféle érdek nem köt bennünket: bátran, és tartózkodás nélkül rá fogunk mutatni, ha bármely oldalról hibát, mulasztást, vagy közgazdasági érdekeinket veszélyeztető irányzatot fogunk tapasztalni.”⁷¹⁶

716 *Mit akarunk? Magyar Tengerpart*, 1893. január 1. 1–2. – A hetilap indulásakor nem tüntették fel a megjelenést biztosító nyomda nevét.

És hogy szándékaikat kellő határozottsággal alátámasszák, már az első számban közölték a kiválasztott és meghívott munkatársak névsorát. Közöttük szerepelt a fiumei magyar értelmiségi elit színe-java: dr. Berghoffer József főgimnáziumi igazgató, Brand Ede polgári iskolai tanár, dr. Erődi Béla tankerületi főigazgató, Fest Kálmán minisztériumi főtanácsos, Kubicsék Albert és Matisz János főgimnáziumi tanárok, Szigethi Márton abbáziai főorvos, és sokan mások.

Fest Aladárt, az egri születésű tanárt 1880-ban tanulmányi ösztöndíjjal Trefort Ágoston közoktatásügyi miniszter Olaszországba küldte, ahonnan egy évvel később, 1881-ben – már az olasz nyelv és kultúra kiváló ismerőjeként, a fiumei újjászervezett állami gimnáziumba (1883-tól főgimnáziumba) – nevezték ki rendes tanárnak, ahol 1896-tól – Erődi Béla és Berghoffer József után – az intézet igazgatói tisztségét is betöltötte. Hosszú éveken át volt városi képviselő. A fiumei századvég szellemi-, társadalmi és közéleti világában egyike volt azoknak, akik életük minden pillanatát a városnak szentelték. Tanulmányok sokaságában írta meg Fiume történetét, köztük a legkiemelkedőbbek: *Fiume és az uszkókok* (1891), amely németül is megjelent, az *Adalékok Fiume iskolaügyének történetéhez – Contributi per la storia della publica istruzione in Fiume* (1900) című könyve, amelynek egy évvel később, 1901-ben a második kötete is megjelent. Nagy munkája, a *Fiume a XV. században* először hét folytatásban a *Századok* című folyóirat 1912. évfolyamában jelent meg, majd ugyanebben az évben könyv formájában is napvilágot látott. Ugyancsak 1912-ben jelent meg a *Földrajzi Közleményekben Fiume népesedési mozgalma Magyarországhoz való visszacsatolása óta* című tanulmánya, az *Akadémiai Értesítőben* pedig *Báró Eötvös József és a fiumei kérdés* című munkája. 1914-ben ugyancsak a *Századokban* jelentette meg *Halászat és állattenyésztés a középkori Fiumében* című tanulmánya, két évvel később, 1916-ban pedig a nagy hatású *Fiume Magyarországhoz való kapcsolásának előzményeiről és hatásáról* című politikai–közjogi értekezését tette közzé. A Magyarország Vármegyei és Városai monográfia-sorozatban megjelent *Fiume és a magyar–horvát tengerpart* című kötetben ő írta meg *Fiume történetét* (1896). A világháború előestéjén tette közzé *Fiume az első napóleoni háború idején (1797)* című kötetét (1912). Méltán írta róla az *Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye*: „Fest Aladár Fiume történelmének egyedüli komoly kutatója.”⁷¹⁷ A *Magyar Tengerpart* szerkesztőjeként Fest Aladár a tanulmányok sorát jelentette meg a lapjában: *Fiume nyelvi viszonyai* (1893. január 22.), *Fiume kulturális hivatása* (1893. február 19.), *Budapest és Fiume* (1893. március 5.), *Tengeri halászatunk* (1893. március 12.). 1893. július 2-án azonban lemondott a szerkesztői tisztségéről, és átadta azt társának.

A szerkesztőtárs Körösi Sándor a fiumei főgimnázium 1892-es évkönyvében jelentette meg *A magyar nyelvbeli olasz elemek* című kiváló nyelvészeti tanulmányát, élete fő műve azonban a kétkötetes *Olasz–magyar és magyar–olasz szótár*, mely 1910-ben Budapesten jelent meg, megalapozva ezzel a XX. századi olasz–magyar szótárírodalom történetét. A *Fiume és a magyar–horvát tengerpart* című monográfiában (1896) nem kevesebb, mint négy tanulmánnyal: *Fiume népe*, *A közoktatás Fiumében*, *Fiume irodalma* és a *Fiume társadalma* című írásaival szerepelt. Lapjában, a *Magyar Tengerpartban* *Zrínyi és Machiavelli* (1893. március 19.) című tanulmányával mutatkozott be. Elképzelhető, hogy ő volt a szerzője, a névtelenül megjelent, „eredeti források alapján” közölt, *A fiumei népoktatás* (1893. január 1. és január 8.) című tanulmánynak is.

Az új hetilap bemutatkozáskor közölte Fest Kálmán *Kikötőnk és tengeri forgalmunk fejlődése a lefolyt húsz évben* (1893. január 1. és január 8.) című kétrészes tanulmányát, s ezzel

717 Fest Aladár. *Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye*, 1919–1920. 59–62.

a közgazdasági kérdések terén is magasra tette a mércét. Tizennégy éves története során a *Magyar Tengerpart* – az ígéretes indulását követően – hosszú éveken át a színvonalas és a szellemiek terén igényes újságírást jelentette. Két kiváló alapító-szerkesztőjét később Hegyi Jenő, Füzeséry Emil, Ybl Félix és Simó Ferenc követte, miközben a lap egyre felszínesebbé, és ezért egyre támadhatóbbá vált. 1906 végén – közvetlenül a megszűnése előtt – laptársa, a *Fiumei Hírlap* részéről, soha nem tapasztalt heves támadás érte: a *Magyar Tengerpart* évek óta „plakátja a nemzet ellen kiadott minden gonoszságnak”⁷¹⁸ – írta a névtelen újságíró, ami lehetett akár a rivalizálás következménye is. Hogy mégis aggályok merülhettek föl a lap tisztességét illetően, azt a néhány nappal később Garády Viktor tollából született erélyes tiltakozás is bizonyította.⁷¹⁹ A szép múltú lap szomorú búcsúja volt ez.

1904. szeptember 21-én került az olvasók kezébe Murai Jenő nyolc oldalas újságja, *A Tengerpart*, mely társadalmi, közigazgatási és tengerészeti napilapként határozta meg önmagát. Főszerkesztője Szemerjai Kovács Zoltán, felelős szerkesztő Murai Jenő, szerkesztősége és kiadóhivatala Fiumében a Riva Szapáryn, az Adria-palotában volt. Kiadótulajdonosként az impresszumban az Unio könyvnyomdai műintézet szerepelt. *A Tengerpart* harsány belépője a közéletbe, már a korszak gyöngébb és esendőbb oldalát mutatja: zászlóként lobogtatott hazafisága már az olcsó népszerűség felé tett engedménynek volt tekinthető. Szemerjai Kovács Zoltán és Murai Jenő közösen jegyzett *Beköszöntő*ben kellemetlenül hangosan hivatkozott „a közélet nagy tengerén” most induló pántlikás-lobogós hajó útján oly nagy szerepet játszó iránytűre, melyet *A Tengerpart* azonnal magának vindikált. Lapelődeihez és laptársaihoz képest már korántsem a nemzetgazdaság, hanem egyenesen a haza érdekeit kívánta szolgálni, ami az előd, Mócs Zsigmond és később Garády Viktor és Brájjer Lajos fegyelmezett és okosan mérlegelő magatartásától jócskán távol esett. Sorsról, végzetről, dicsőségről és küldetésről beszélt, holott szólhatott volna a közösség szolgálatáról, gazdasági célokról és kultúrateremtésről is.⁷²⁰ Az olvasók megszólítása kellő módon fellengzősre és patetikusra sikerült ahhoz, hogy *A Tengerpart* szándéka a lap első számában újszerűnek és hitelesnek tűnhetett volna. Mintha a budapesti bulvár érkezett volna Fiumébe.

A lap első számához a kiadóhivatal egy szórólapot is mellékel, amelyben – különös módon – *A Tengerpart* már politikai napilapként mutatkozott be, amely – ígéretük szerint – minden nap délután öt órakor kerül az utcára, legalább nyolc oldalnyi terjedelemben, és

„a fiumei viszonyok hű képének feltárásán kívül nagy figyelmet fordít az egész országot érdeklő közgazdasági, hajózási és tengerészeti ügyekre is. Tengeri kereskedelmünk, behozatalunk és kivitelünk kérdésének, valamint a kivándorlási ügyeknek életbevágó nagy fontosságát ma már elismeri mindenki az országban, éppen ezért *A Tengerpart* minden idevágó dologról a legalaposabban és legkimerítőbben tájékoztatja olvasóközönségét.”

A napilap bulvár jellegét erősítette, hogy vezércikket nem – vagy csak kivételes esetekben – közölt, helyette *A nap története* című, többnyire esetlegesen összeválogatott, ollózott hírcsokorral indult a lap, amit a *Legújabb* című rovatának távirati jelentései és telefon-hírei egészítették ki. A *Közgazdaság* és a *Tőzsdei árfolyamok* híreihez is inkább olló kellett, mint újságírói

718 Egy lap galádságai. *Fiumei Hírlap*, 1906. november 9. 1.

719 GARÁDY VIKTOR: „Unica Volta”. *Fiumei Hírlap*, 1906. november 13. 1.

720 SZEMERJAI KOVÁCS ZOLTÁN – MURAI JENŐ: *Beköszöntő* (Il nostro saluto). *A Tengerpart*, 1904. szeptember 21. 1.

tehetség, vagy lelemény. Hiányoztak viszont a Fiume közéletéről szóló tudósítások és beszámolók, a város a maga lüktető és dinamikus eseményeivel nem, vagy csak ritkán jelenik meg a lapban. Mindössze a *Közgazdasági rovatunk* programja tűnt reményt keltőnek, melyben a névtelen szerző mértéktartó visszafogottsággal mutatott rá:

„Fiume különleges gazdasági helyzetéhez fog alkalmazkodni e rovatunk is, amelyben a különböző érdekellentétek közötti versengésben – amely bizonyos határig egészséges is Fiume gazdasági fejlődésére nézve – tág teret fog engedni minden jelentkező jogos törekvésnek. Azonban Fiume oly *mostoha közgazdasági állapotának* nemcsak mindennapos képét akarjuk e rovatban adni, hanem a sajtó messzire elhallatszó szavával hatalmas és fáradhatatlan akciózt is akarunk indítani *iparunk és kereskedelmünk elmaradottsága okainak felismerése*, és egy új, évekre kiható közgazdasági programnak megállapítása érdekében. Minden észlelhető baj felderítésénél csak a való igazság fog bennünket vezérelni, s épp ezért e rovatban való közreműködésben kérjük fel minden hozzáértő, elfogulatlan olvasónkat, ki Fiume gazdasági haladását szívén viseli.”⁷²¹

A *Tengerpart*ot indulásakor a tömegigények felé tett elvtelen engedmények jellemezték, minden közleményében könnyed olvasmányt ígért, így a második számában a vezércikk helyén *Szerbiai királykoronázás* (1904. szeptember 22.) címmel közölt szenzációs olvasnivalót, egy nappal később *A Tengerpart tárczája* rovatban a titokzatos Szatir *A hosszú élet zuga – Egy nyugalmazott tengernagy elbeszéléséből* (1904. szeptember 23.) kínált könnyed csevelty női olvasóinak. Egyébként az irodalomnak szánt mellékletben Kabos Ede *Szent ujjak* (1904. november 24.) és *Felhős alkony* (1904. november 29.) című elbeszélései mellett mindössze Molnár Ferencz *A huszár* (1904. szeptember 27.) című írása képviselte az irodalmat, mellettük többnyire névtelen – *Demi-mond* (1904. december 16.), *Az arczkép* (1904. december 23.) – vagy ismeretlen – Octave Mirbeau *Az afrikai vadász* (1904. december 22.), Paul Ginisty *Egy bűn* (1904. december 24.) – francia szerzők szalonnovelláit közölték. A napilap a hírekre és a szenzációra éhes olvasóközönség igényeinek kívánt megfelelni azzal, hogy az *Idegenforgalom Fiumében* című rovatában név szerint feltüntette a városba érkező politikai, közéleti és művészeti sztárokat.

Mégis, minden ellentmondása ellenére a *Tengerpart* volt az egyetlen fiumei magyar lap, amely az első világháború négy rettenetes esztendeje során naponta beszámolt az eseményekről. A még mindig Murai Jenő felelős szerkesztésében megjelenő négy oldalra apadt lap – melyet utolsó éveiben Zustovich Elemér „Polinnia” nyomdájában készítettek – a háborús propaganda szolgálatára kényszerült, és gyakran volt kénytelen a „sikeres harcok”-ról szóló híreket közölni.⁷²² Minden bizonnyal – a cenzúra felügyelete mellett – ilyen uniformizált napilapot készítettek akkoriban Magyarországon mindenütt: Kolozsvárott, Kassán, Beregszászon, Pécsen, Szegeden, Zomborban és Szabadkán is. Az összeomlásról és az 1918. októberi eseményekről azonban már nyílt és őszinte tudósításokat közölt. Utolsó száma 1918. október 29-én, kedden jelent meg, és a második oldalon arról számolt be, hogy *Kirabolták a fiumei vonatot*.⁷²³ Megszűnése után nem volt sajtótermék, amely hírt adott volna a fiumei magyar közösség sorsáról.

721 Közgazdasági rovatunk. *A Tengerpart*, 1904. szeptember 21. 6.

722 Sikeres harcok az összes frontokon. *A Tengerpart*, 1916. szeptember 20. 1.

723 Kirabolták a fiumei vonatot. *A Tengerpart*, 1918. október 29. 2.

6.4. Brájjer Lajos és a mértéktartó magyar sajtó (*Fiumei Estilap*)

A kikötőváros magyar sajtótörténetében megkülönböztetett figyelmet érdemel a Brájjer Lajos jegyezte *Fiumei Estilap* című napi sajtótermék. Mócs Zsigmond a Bácskából, Brájjer Lajos a Bánságból érkezett Fiumébe és a helyi kötődésű Garády Viktorral együtt közösen teremtették meg a magyar újságírás és hírlapirodalom fiumei szép fejezetét. A város adottságaiból és sajátos feladataiból eredően minden más magyar régiótól eltérő, bonyolult, és fölöttébb összetett elvárásokat támasztott a hírlapjaival szemben. Aki Fiumében tollat fogott a kezébe, annak a politikán, a közéleten, és a művelődési élet kérdésein túl a közgazdasághoz, a tengerészethez és hajózáshoz, valamint a nemzetközi kereskedelemhez is érteni kellett. És a türelem és a béketeremtés szándéka kellett, hogy vezesse a tollát. Ezért itt csak a legkiválóbb szellemek tudtak maradandót alkotni, a felelőtlenek, a kalandorok sorra kihullottak a tehetség rostáján.

A *Hét Nap* 2012. február 29-i számában Barácius Zoltán egy hátrahagyott írásában a Nagybecskerekén megjelent *Torontál* című bánsági lapról emlékezett meg. Balás Frigyes 1872. április 4-én a Pleitz-nyomdával együttműködve indította útjára a *Torontál* című, „vegystartalmú” hetilapot. Ez volt az elő magyar lap a Bánságban, s az újság – a cikk írója szerint – „nemcsak a Béga-parti városnak volt érdekes, megbízható krónikása, hanem bőséges művelődéstörténeti anyagot szolgáltatott azoknak is, akik a magyar írók akkori munkássága iránt érdeklődtek”. 1918-ig félszázánál is több újságíró és szerkesztő fáradozott azon, hogy a *Torontál* – akár napi-, akár hetilapként – rendszeresen megjelenhessen. Németh Ferenc a bánság sajtótörténetével foglalkozó munkájában számba vette a lapot szerkesztők népes seregletét is, és írásából kiderül, hogy Balás Frigyes Szentkláry Jenő, Létmányi Nándor, Ronay Jenő Hegedűs Miklós követte a lap főszerkesztői székében. 1882 májusától Lauka Gusztávot nevezték ki a *Torontál* élére, akit 1892. január 24-től Brájjer Lajos, a *Wochenblatt* akkori szerkesztője váltott föl. Őt Sz. Szigethy Vilmos, Ballière Sándor, Nagy Sándor, Somfai János, Mayer-Mara Jenő követte – megannyi titokzatos embere az írásnak, akik feltétlenül megérdemelnének egy-egy méltó pályarajzot, nem kevésbé Vuchetich Endre, Kiss Károly, Hadfy Döme újságírók is.

Brájjer Lajos lapszerkesztő nevével a magyar világ más tájain is találkozhat a sajtótörténetünk, 1908–1917 között tulajdonosa és felelős szerkesztője volt a *Fiumei Estilap*nak, mely négy oldalas napilapként délután öt órakor került az utcára. Emellett meghatározó szerepet töltött be a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetségében, melyben 1910-től – mások mellett – Tömörkény Istvánnal (Szeged), Milkó Izidorral (Szabadka), Móra Ferencsel (Szeged), Oblath Károllyal (Zombor), Perjéssy Lajossal (Versec) és Sz. Szigethy Vilmostal (Szeged) együtt alakították a hírlapi-hírlapírói világot. A *Fiumei Estilap*ot – mely megjelenése során mindvégig riválisa volt Murai Jenő *A Tengeremellék* című 1904–1918 között megjelenő politikai napilapjának – Brájjer Lajos kiválóan szerkesztette: a vezércikket két oldalon át a legfrissebb országos és városi hírek követték, melyben kiemelt helyet foglaltak el az egyesületek hírei. Közgazdaság című rovatának hírányaga – Fiume gazdasági jelentőségéből eredően – a századelő Magyarországa gazdasági-kereskedelmi életének egyik legfontosabb forrása, amit az utolsó, negyedik oldal hirdetései zártak. S bár a lapon látszott a gondos és körültekintő szerkesztés, ami a főszerkesztő fiumei jelenlétét feltételezte, a hírek között gyakran volt olvasható: „Dr. Brájjer Lajos, lapunk felelős szerkesztője Nagybecskerekre utazott. Távollétében a lap szerkesztéséért Herczeg Jenő h. szerkesztő – vagy éppen Gyulai Zsiga főmunkatárs,

esetleg Horváth Ede h. szerkesztő – a felelős.” Márpedig Brájjer gyakran utazott a torontáli központba, ha nem családi ügyekben, hát hivatalosan. Így történt ez 1912 júniusában is, amikor a Torontál fennállásának 40 éves jubileumát ünnepelte. Az eseményről a Fiumei Estilap *A Torontál ünnepe* címmel számolt be:

„A Nagybecskereken megjelenő Torontál, melynek lapunk szerkesztője, Brájjer Lajos dr. a főszerkesztője és tulajdonosa, vasárnap ünnepelte meg fennállásának 40 éves évfordulóját. [...] A Torontál a jubileum alkalmából terjedelmes ünnepi számot adott ki, ismertetve a lap alapításának történetét, és rámutatva arra a hazafias tevékenységre, amelyet a Torontál négy évtizedes fennállása alatt kifejtett.”

Brájjer Lajos fél szívvel mindig a Bánságban élt: 1910. április 10-én a Fiumei Estilap *Egy kultúregylet jubileuma* című tudósításában a Verseci Magyar Közművelődési Egyesület 25 éves jubileumáról adott hírt, gazdagon részletezve az elmúlt negyed évszázad munkájának jelentőségét, 1913. május 9-én pedig az *Olcso konviktus Nagybecskereken* című cikkből kiderül, hogy a polgári és felső kereskedelmi iskolában „sok fiumei diák tanul”, ami bizonyára nem lett volna lehetséges az ő közvetítése nélkül. Néhány nappal később *Két világ és néhány novella* címmel a nagybecskereki Torontál felelős szerkesztőjének, Somfay Jánosnak a könyvét mutatta be. 1909 utolsó napjaiban Brájjer szép jubileumot ünnepelt: *Negyedszázados újságírói jubileum* (1909. december 17.) címmel a Fiumei Estilap is köszöntötte őt, majd a Torontál vármegye törvényhatósági bizottsága is üdvözölte a hírlapírót. Az aláírás nélküli vezércikkek jelentős részét minden bizonnyal Brájjer Lajos írta, B. szignóval pedig Fiume művelődési életének eseményeiről, tárlatokról, hangversenyekről és színházi előadásokról számolt be.

Nehéz pontosan megállapítani, hogy mikor jelent meg a *Fiumei Estilap* első száma. Az első, közgyűjteményben fellelhető, 1908. október 3-ai példánya már a 84. szám, így némi visszaszámlálással 1908. július első napjaira tehető a napilap megszületése. A négy oldalas újság főszerkesztői teendőit Zoboray Aladár végezte, munkatársa felelős szerkesztői minőségben maga a kiadótulajdonos, dr. Brájjer Lajos volt. Szerkesztősége és kiadóhivatala a Via Clotta 3. szám alatt működött, és a Kereskedelmi Nyomda Részvénytársaság sajtóján készült. (1912. április 30-tól azonban a napilap már Battara P. Nyomda nyomásában jelent meg.)⁷²⁴ Zoboray Aladár 1908 októberében bekövetkezett váratlan halálát⁷²⁵ követően október 15-én Brájjer Lajos maga vette át a lap szerkesztését. S ha a *Fiumei Estilap* első számának hiányában a programadó nyilatkozatot nem ismerheti az utókor, némi tájékoztatást ad e tekintetben a második évfolyam első számában közölt, az első évfolyam eredményeit összefoglaló számvetés. A szerkesztőség meglelégedéssel nyugtázta, hogy az elmúlt fél esztendő során sikerült a fiumei közönség kezébe egy gondosan szerkesztett, kulturáltan hangszerelt, választékos lapot adni, és hogy vállalkozásukat lépten-nyomon tisztességes siker követte.

„Mindig csak az lebegett célul [a] szemeink előtt, hogy amíg egy hazafias szellemben, lelkiismeretes gondnal szerkesztett lapot nyújtunk az olvasóinknak, addig egy pillanatra sem feledkezhetünk meg arról a tekintetről, amellyel a város vegyesajkú lakosságával szemben tartozunk éppen [a] zszurnalisztika, hivatásunk helyes felismerése folytán.”

⁷²⁴ Egy hirdetés szerint: Battara P. nyomdai műintézete gyorsan és pontosan készíti minden nyomdai munkát a legolcsóbb díjszabás mellett. *Fiumei Estilap*, 1914. december 25. 4.

⁷²⁵ Zoboray Aladár. *Fiumei Estilap*, 1908. október 14. 1–2., 1908. október 15. 1–2., 1908. október 16. 1–2.

Céljuk, hogy a laptól távol tartsák a méltatlan indulatokat, eddig eredménnyel járt, és bár magyar nyelvű napilapot írnak, mindig szem előtt tartják annak szabadságát, hogy „ki-ki nemzetiségi nyelvét és faji öntudatát ápolhassa úgy, amint azt isten tudnia és éreznie engedte”. A lap hasábjain az országos politika mellett elsősorban azokat a politikai, társadalmi és gazdasági kérdéseket vitatták meg, amelyek Fiume városát és a tengerpart életét érintették. Külön rovatban, *Városi ügyek* címmel a városi képviselőtestület és a hatóságok munkáját mutatták be, „úgy lévén meggyőződve, hogy a nem olaszul beszélő közönség is igényt tarthat arra, hogy a város haladásáról és törekvéseiről mindenkor informálva legyen”. Az *Egyesületek* rovat a művelődési élet eseményeit volt hivatott részletezni. Mellette a *Közgazdaság* és a *Tengerészet* című rovatokat is a legnagyobb gonddal és körültekintéssel szerkesztették, hiszen Fiume a hajózás, tengeri forgalom és a kereskedelem városa.⁷²⁶ Ennél is tömörebben mutatkozott be a *Fiumei Estilap* az 1910. január elsejei beköszöntőjében:

„A magyarság ügyét akarjuk szolgálni elsősorban, anélkül azonban, hogy lépten-nyomon nemzetiségi kérdéseket támasztanánk, avagy más nyelvű polgártársainkat ok nélkül támadni akarnánk, [...] a magyar kikötőváros közügyeinek hű és megbízható tolmácsa, e város, valamint az ország, s a külföld nevezetesebb eseményeinek hű krónikája kíván lenni a *Fiumei Estilap*.”⁷²⁷

Brájjer Lajos – lemondva a Nagybecskereken megjelenő *Torontál* főszerkesztői posztjáról – tizenhat éves lapszerkesztői tapasztalattal a tarsolyában, 1908-ban, új lapalapítási szándékkal érkezett Fiumébe. Mindössze huszonhét éves volt, amikor Szentkláray Jenő, Létmányi Nándor és Lauka Gusztáv után 1892. január 30-án a nagy múltú nagybecskereki lap élére került, és a *Torontált* azonmód napilappá alakította át, és főszerkesztői irányításával a bánsági lap a századforduló kiváló napilapjainak a sorába emelkedett. Jogi, bölcséleti felkészültsége a vidéki sajtó történetében szinte példa nélküli, *tudósi értekezését Lessing, mint az ú. n. polgári dráma megalapítója (1888) címmel a „német philologia köréből” német nyelven írta, szakmai körökben igazi elismerést azonban a Néhány szó az általános választói jogról (1905) című jogfilozófiai értekezésével szerzett. Ezt követően gazdag ismereteit és hatalmas tudását az általa szerkesztett lapokban szórta szét. A magyar irodalomtörténet három kitűnő fordításkötete révén tartja őt számon: az Ungarische Dichtungen (1906), a Moderne ungarische Dichter ins deutsche Übertragen von dr. Lajos Brájjer (1914) és az Ungarische Lyrik 1914–1936 (1936) az Ady előtti kor, az Ady Endre kora, és az Ady utáni korszak magyar lírájának kitűnő válogatása. Lapszerkesztői életműve megkerülhetetlen a magyar sajtó történetében.*

Fennállásának harmadik évében előfizetőinek toborzásakor a *Fiumei Estilap* szerkesztője már magabiztosan szögezte le: „A szabadelvű, haladott szellemű fiumei magyar közönség számára, amelyet három esztendeje szolgálunk, nem kell külön programot adnunk.”⁷²⁸ A napilap munkatársai közül mindössze néhányuk neve ismeretes, személyükről is a szerkesztőségi hírek árulnak el egyet-mást. Egy 1909-es korányári hír szerint: „Dr. Brájjer Lajos, lapunk felelős szerkesztője Nagybecskerekre utazott. Távollétében a lap szerkesztéséért Herczeg Jenő h.[elyettes] szerkesztő felelős.”⁷²⁹ 1911 májusában Brájjer Lajos Rómába ment, ahol a Vidé-

726 Olvasóinkhoz! – A Fiumei Estilap szerkesztősége. *Fiumei Estilap*, 1909. január 1. 1.

727 Felhívás előfizetésre. *Fiumei Estilap*, 1910. január 1. 1.

728 Az újság lélektanához. *Fiumei Estilap*, 1911. március 30. 1.

729 Szerkesztőségünkben. *Fiumei Estilap*, 1909. június 9. 2.

ki Újságírók Egyesületének alelnökeként részt vett a nemzetközi újságírói kongresszuson. Távollétében Gyulai Zsiga, a lap főmunkatársa szerkesztette a *Fiumei Estilapot*.⁷³⁰ Lehrer Adolf újságíróról pedig csak akkor szerzett tudomást az olvasó, amikor a szerkesztő kilépett a *Fiumei Estilaptól* és tanulmányai folytatására Berlinbe utazott.⁷³¹ (Szeretett lapjában alkalmanként színes és eleven berlini tudósításokkal jelentkezett.) A helyébe néhány héttel később Feleki József budapesti újságíró lépett.⁷³² Horváth Ede segédszerkesztő neve is egy helyettesítés során került említésre⁷³³, ő azonban mélyebb nyomot hagyott a lap történetében: 1917-ben egy becsületsértési ügyben pert nyert Murai Jenővel, *A Tengerpart* kiadójával szemben, aminek persze lapja széles publicitást biztosított. A kettejük között lezajlott vita is sajtótörténeti jelentőségű.⁷³⁴

Brájer Lajos lapjában szívesen biztosított helyet a Fiume múltjával foglalkozó írásoknak, a *Fiume közjogi helyzete* (1911. október 19.) a horvát–magyar kiegyezés 66. paragrafusának részleteit tárgyalta, *A hatvanhetes alap* (1913. június 11.) pedig a horvát–magyar együttélés alkotmányos feltételeire emlékeztetett. A *Fiumei Estilap* tíz éves története során megemlékezett minden jelentősebb városi kultúreseményről, a színházi, az egyesületi élet mellett őrzi az iskolák életének legfontosabb eseményeiről készült beszámolókat is. Krónikása a Fiumei Szabad Lyceum történetének, és lapjairól rekonstruálható a felolvasások rendje is. Emellett számon tartott és megemlékezett a magyar–olasz irodalmi kapcsolatok minden jelentősebb eseményéről is. A lap története során mindvégig különös figyelmet szentelt a kivándorlásnak, följegyezte az induló hajók utasainak számát, méltatta a hatósági intézkedéseket, és rendszeres statisztikai kimutatások formájában számolt be az „emberveszteségekről”.

Az első világháború kitörése előbb megrendítette, majd gyorsan átalakította a lapot. Brájer Lajos újságja 1914 augusztusában előbb *A miniszterelnök nyilatkozata Fiuméről* című tudósítást, majd a *Fiume nincs veszélyben* című helyzetértékelést közölte. 1915-ben azután már a *Fiumei Estilapot* is uniformizálta a háború, a négy oldalra zsugorodott újság első és második oldalán *A hadszíntéri eseményekről* számolt be, bőségesen közölve a beérkezett táviratokat és telefonjelentéseket, s csak a harmadik oldalra szorultak a *Fiumei aktualitások*. Brájer Lajos kiváló újságja, a *Fiumei Estilap* 1917. március 31-i számával bejelentés nélkül megszűnt. Ez az utolsó föllelhető példánya.

A világháború második évében fia, ifjabb Brájer Lajos a galíciai harctéren szerzett súlyos sebesülésébe belehalt, amiről a *Fiumei Estilap* *A Brájer család gyásza* címmel 1915. július 30-án számolt be. Ez megtörte hírlapírói pályáját, „családi ügyekben” egyre gyakrabban volt távol Fiumétől. 1916 decemberében megírta a *Fiume és a világháború* című, a magyar tengerpartról szóló tanulmányát – amely a budapesti Magyar Figyelőben jelent meg – majd néhány hónappal később a délutáni hírlapját is felszámolta. Későbbi sorsa már a homályba vész. Ha lenne mélyen megalapozott sajtótörténetünk, Brájer Lajos munkássága szép fejezetet foglalna el benne.

730 Szerkesztőségünkben. *Fiumei Estilap*, 1911. május 4. 2.; Brájer Lajos visszatért. *Fiumei Estilap*, 1911. május 11. 2.

731 Szerkesztőségünkben. *Fiumei Estilap*, 1912. szeptember 1. 2.

732 Szerkesztőségünk kötelékébe ma lépett be Feleki József budapesti újságíró. *Fiumei Estilap*, 1912. október 5. 1.

733 Dr. Brájer Lajos távollétében a szerkesztésért felelős Horváth Ede. *Fiumei Estilap*, 1914. május 1. 2.

734 Murai Jenő lapkiadót elítélték [Horváth Ede pert nyert *A Tengerpart* kiadója ellen]. *Fiumei Estilap*, 1917. február 6. 3.; Murai Jenő lapkiadó. *Fiumei Estilap*, 1917. február 7. 3.; HORVÁTH Ede: Válaszom [Murai Jenőnek]. *Fiumei Estilap*, 1917. február 10. 3.; HORVÁTH Ede: Még egy válasz. *Fiumei Estilap*, 1917. február 13. 3.

A fiumei magyar sajtó történetében epizódszerep jutott a *Fiumei Hírlap* című mindössze négy oldalas politikai napilapnak. Felelős szerkesztője és kiadótulajdonosa Dr. Tóth Elemér volt – nevét azonban nem őrizte meg a magyar sajtótörténet. Valamikor 1905-ben indult, a közgyűjteményekben csak a második évfolyam 13. számától (1906. január 17.) található meg egyetlen, töredékes évfolyama. Az újság Hönig E. kő- és könyvnyomdájából került ki, 1906. március 8-ától Pausi Emil neve kiadóhivatali igazgatóként szerepel az impresszumban. Vezércikkei magyarul és olaszul jelentek meg, a 2–3. oldalán rövidebb helyi és közérdekű írásokat közölt. Hírei távirati és telefonjelentések voltak, a 4. oldalon kiemelt helyen szerepeltek a tőzsdei jelentések. A *Fiumei Hírlap*nak azonban sem ereje, sem ideje nem volt arra, hogy helyét megjelje és megszilárdítsa az akkor már kialakult, szakmai tekintetben igen magas színvonalú fiumei sajtópiacra. Ennél is kevesebb tudható a *Fiumei Újság* című, ugyancsak négy oldalas független napilapról, melynek felelős szerkesztője Csoór Gáspár volt. Laptulajdonosként a F. Ú. [Fiumei Újság] kiadóvállalatot tüntették föl, nehezen képzelhető azonban, hogy a cég mögött tőkeerős vállalkozás állt volna. Első száma minden valószínűség szerint 1906. április elején jelenhetett meg, hiszen április 16-án, kedden már a 17. száma került az olvasók kezébe. A hangnemében és indulataiban határozottan „botrányújság”-nak szánt lapot az Unio könyvnyomdájában nyomtatták. A *Fiumei Újságnak* sem volt ideje saját arculatának a kialakítására. Garády Viktor 1907. január elején indult *Fiumei Naplója* magasán fölébe tornyosult.

Feltűnő, hogy a fiumei magyar sajtó az idővel állandósuló magyar–olasz konfliktusok bemutatása és megvitatása mellett milyen keveset foglalkozott a város horvát lakosainak ügyével. Ebben a tekintetben is kivétel volt a *Fiumei Estilap*, bár ők is elsősorban a zágrábi politikával, ezen belül is főként Horvátország és Budapest politikai–közjogi vitáival foglalkoztak, mindemellett egyetlen alkalmat sem mulasztottak el, hogy a kulturális közeledés jelentőségét hangsúlyozzák. *A zágrábi magyarság kiállítása* (1909. július 17.) című tudósításban a Zágrábi Magyar Társaskör tevékenységét mutatták be, üdvözölték Dohnányi Ernő zeneszerző (1916. február 11.) és Kresz Géza hegedűművész (1916. február 27.) zágrábi fellépését – sürgetve a művészek fiumei látogatását is –, és *Magyar világ Zágrábban* címmel beszámoltak Jókai Mór *A szegény gazdagok* című regénye filmváltozatának (1916. május 5.) bemutatójáról is. Akkoriban tudományos körökben nagy visszhangot keltett a lap *Magyar ősnymtatvány fölfedezése Zágrábban* (1916. november 30.) című tudósítása. Brájjer Lajos – aki a Bánságban többnemzetiségű környezetben építette föl a maga világnézetét –, módfelett fogékony és nyitott volt más közösségek kulturális értékei iránt. Az 1910-es években – a látványosan megromlott magyar–horvát kapcsolatok idején – a *Fiumei Estilap* kellő tapintattal, de nyíltan tudósított a Szokol megmozdulásairól – *A Szokol induló* (1910. július 12.), *A horvát konfliktus* (1910. július 19.), *Szokolisták tüntetése* (1910. szeptember 20.), *A szokolisták Fiumében* (1911. augusztus 17.) – és a horvát közösség iskolai követeléseiről: *A horvát iskola mozgalom* (1913. január 18.), *A horvát iskolaegyesület közgyűlése* (1914. június 17.), *Horvátok a fiumei iskolájukért* (1914. június 27. és június 28.).

A fiumei magyar sajtó 1882–1918 közötti, több mint három és fél évtizedének története során a kikötővárosban megteremtette működésének intézményes alapjait és műszaki feltételeit. Szerepét és feladatát a helyzete határozta meg: Fiume kereskedelmi, gazdasági és tengerhajózási jelentősége mellett soha nem feledkezett meg arról, hogy – bármennyire is sajátos körülmények közepette – a város falai között mégiscsak három nemzet kultúrája lombosodott ki, ami a kölcsönhatásokban is megmutatkozott. A város magyar sajtójának igényesebb része – a *Fiume*, a *Fiumei Szemle*, a *Fiumei Napló*, a *Fiumei Estilap*, korai szakaszában még a *Magyar Tengerpart* is – amellet, hogy tisztességesen tájékoztatott a

világ eseményeiről, egyben a magyar tudományos élet műhelye is volt. Fest Aladár, Kőrösi Sándor, Garády Viktor, Erődi Béla és sokan mások tudományos munkásságuk egy-egy szakaszát összefoglaló könyveiket többnyire Budapesten jelentették meg, írásaikkal és tanulmányaikkal mégis gyakran szerepeltek a helyi sajtó hasábjain is. A napi- és hetilapok kulturális-gazdasági rovatai mellett létezett azonban a fiumei magyar tudományos életnek még egy fóruma, még egy intézménye, amely segítette a tudósi pályák kiteljesedését: ezek az évente kiadott iskolai évkönyvek voltak. Az 1880-as évek elejétől Magyarországon minden magára valamit is adó oktatási intézmény a tanév végén – munkájának és tevékenységének összefoglalásaként – megjelentette számvetését, az iskolai értesítőt. Az értesítőket az iskola igazgatója állította össze, és krónikaszerűen tartalmazta a tanév minden említésre érdemes eseményét. Élén nem egy esetben az iskola egy-egy jeles tanárának a tanulmánya állt, büszkén mutatva meg a nyilvánosságnak a tudományok és a művészetek terén elért eredményeit. Fiume e tekintetben is példát mutatott az országnak.

Erődi Béla 1883-ban még csak olasz nyelven tette közzé az állami főgimnázium évkönyvét⁷³⁵, egy évvel később azonban az értesítő már két nyelven – olaszul és magyarul – jelent meg, benne az *Adatok az iskola történetéből* (1884) című iskolatörténeti összefoglalóval, melyet ezután minden évben megismételt. 1890-ben Berghoffer József – Gius. Dr. Berghoffer főgimnáziumi igazgató – *Prima prposta d' indirizzo letta da Francesco Deák* című tanulmánya jelent meg, egy évvel később, 1891-ben pedig ugyanő *Giuseppe Eötvös* című írását publikálta az értesítőben. 1905-ben Sirola Ferenc *Az olasz irodalom hatása a magyar irodalomra – L'influenza delle lettere italiane sulle ungherese* című értekezésével aratott feltűnő sikert. 1906-ban Kovács Géza *Kazinczy egyik epigrammájához* fűzött esztétikai jegyzeteket, 1908-ban az Urbanek Sándor szerkesztette főgimnáziumi értesítő pedig első lapjain bemutatta Dr. Firigyházi Beszédes Imre lovránói polgárt, aki 16.000 példányt tartalmazó quaenerói rovargyűjteményét a fiumei főgimnáziumnak ajándékozta. Az iskolai értesítőnek köszönhető, hogy az utókor megismerhette *A fiumei m. kir. állami főgymnasium tanári könyvtárának könyvjegyzékét* (1906) is.

A Riegler Sándor szerkesztette fiumei magyar királyi állami kereskedelmi akadémia 1892-ben kiadott értesítőjében jelent meg Czink Lajosnak, az iskola földrajz és a történelem szakos tanárának *L'ingerenzia di Bizancio nella storia d'Ungheria nel secolo XII.* című tanulmánya, 1898-ban pedig a Fiume környéki *Grohovo* település története. 1895-ben és 1896-ban Steuer János, az intézmény magyar és német nyelvtanára itt jelentette meg *Saggio di una Grammatica Ungherese* és *Note di grammatica ungherese* című írását. 1907-ben az állami felső kereskedelmi iskola fennállásának 25 éves jubileuma alkalmából Dr. Hajnal Dávid *Iskolánk jubileumi éve* címmel értekezett a jeles eseményről, 1908-ban pedig Kemény Ödön, az Adria magyar királyi tengerhajózási részvénytársaság titkára közölte *A tengerészet és a nemzeti törekvések* című, nagy visszhangot keltett tanulmányát. 1895-ben Donáth Imre *Adatok az intézet történetéhez 1876–1895* címmel a fiumei polgári fiúiskola történetének húsz évét foglalta össze, a felsőbb leányiskola története pedig ugyanabban az esztendőben *Az intézet története 1876–1895* címmel jelent meg az iskola Gross Leopoldin szerkesztette értesítőjében.

735 ERŐDI Béla: *Programma del Regio Ginnasio Superiore di Stato in Fiume dell' anno scolastico 1882–83*; Pubblicato dal direttore D.re Béla Erődi. Fiume, Stabilimento Tipo-Litografico di E. Mohovich, 1883. 110 [1] – Benne: Personale dell' istituto, 41–43.

Amikor majd elkészül Fiume magyar történetének katasztere, gazdasági, kereskedelmi, tengerhajózási, oktatási és művelődési múltjának feltárásakor a város magyar sajtója nélkülözhetetlen adatokat fog szolgáltatni az események és történések megismeréséhez. Magyarországnak a város múltjában betöltött valódi szerepét az utókor – az elmúlt évszázad tapasztalataiból fakadó józanság birtokában – csak akkor ismeri meg teljes valóságában, ha véleményét és ítéletét nem a kései ítéletek, hanem a korabeli realitások alapozzák meg. De bárhogyan is közelítsünk Fiume 1867–1918 közötti fél évszázadának megítéléséhez, nekünk magyaroknak látnunk kell, hogy az iparilag és pénzügyileg egyre fejlődő és erősödő, a művészeti eredmények és a tudományos vívmányok tekintetében egyre gazdagabb korabeli Magyarország világának semmivel sem pótolható, gazdag színfoltja volt az adriai kikötőváros és kereskedelmi központ, Fiume mediterrán derűje. Aki annak idején megfordult a falai között, a benyomásai alapján – Kenedi Gézával együtt – jelentette ki: Fiume nélkül nem lehet élni. Ebben igazat ad az előtte járóknak a kései idők vándora is. Ma különös varázst ad a Frangepánok vára alatti világnak az a titokzatos homály, amivel az elmúlt ideges évszázad beborította az egész Quarnerót.

Utószó

A sajtótörténet talán sokak számára olyan résztudománynak tűnhet, amely mind vizsgálati tárgyát, mind a megismerés célját tekintve a társadalmi lét szűkebb, specifikus szegmensét kutatja, így eleve korlátozott érdeklődésre tarthat számot. Különösen ezt gondolhatnánk, ha ez a kutatás ráadásul nem is a kulturális élet fő sodrában elhelyezkedő, egy-egy korszakot markánsan meghatározó orgánumokra irányul, hanem éppen ellenkezőleg, a peremvidék, a provincia rövidebb-hosszabb életű és jelentőségű sajtótermékeivel foglalkozik. Márpedig a kötet szerzője éppen ezt teszi: olyan letűnt világba kalauzol el, amelynek egykori létezéséről alig tudunk valamit, és ha néhány lap nevére emlékszünk is abból a korból, a hallatlan tartalmi gazdagságról, a kimeríthetetlennek tűnő művelődési, irodalmi, szociológiai és történelmi kútforról biztosan sejtelmünk sem volt. A peremvidéken, a Bánság eldugott falvaiban, a Bácska poros kisvárosaiban, Szlavónia anyaország által is elfelejtett szórányaiban nem működtek tudományos intézetek, nem készültek szociológiai felmérések, amelyek eredményeire az utókor társadalomkutatói és érdeklődő olvasói támaszkodhatnak. Azonban mindig és mindenütt akadtak szorgos sajtómunkások, akik kitartó szívósággal lapokat alapítottak, kiadványokat szerkesztettek és ha azok elenyésztek, újra teremtették őket, ők maguk vagy a helyükbe lépők. Ezekben az orgánumokban pedig benne volt – és benne van – az egész akkori élet. A mai kutató (és nyomában az olvasó) csak ámulni tud ekkora kincsestár láttán.

A szerző méltán nehezményezi, hogy korábban maguk a sajtótörténet művelői is már-már lenézéssel szóltak a peremvidék szellemi életéről és annak produktumairól. Ítéletük jól tetten érhető sztereotípiákon és lapos sablonokon alapult: ott lenn a végeken nincs igazi kulturális élet, legfeljebb csak a főváros majmolására futja, az újságokat összeollózzák, a helyi olvasóközönséget pedig nem tudják megszólítani. Mák Ferenc kutatásai és tanulmányai sokszorosan rácăfolnak ezekre a vélekedésekre. Nem csupán a polgári kultúra virágzik a poros kivárosokban – és persze a hozzá rendelt, benne érdekelt hírlapokban, irodalmi műhelyekben –, hanem a kor előretörő új eszméi is jelen vannak, talán még életszerűbben, még inkább a helyi viszonyokhoz kötődően, mint a nagy centrumok orgánumaiban. A Bácskában egészen mást jelent a föld népének gondjairól írni, mint a városi szerkesztőségekből időnként „kiszállni” és nagy társadalmi igazságokról (vagy éppen igazságtalanságokról) elmélkedni. Ennél is komplexebb és gyűlékonyabb elegy a szociális problémák és a nemzetiségi kérdés együttes jelenléte. A helyi hírlapok szerkesztői benne éltek szellemi közegeikben és nem csupán ábrázolták, de nyilván alakították is ezt a közeget.

A fentiekre igencsak beszédes példa, egy, a vidékiek között is „legvidékibb”, az egykori Csajkás-kerület, 1905-ben indult, négyoldalas, mindössze három évfolyamot megért hetilapja, a *Titel és Vidéke*. A tájat és a múlt hozzá köthető baljós eseményeit még a történészek is inkább elkerülik, a közvélemény előtt pedig végképp ismeretlen. Tito Jugoszláviájában, ahol a fő és unos-untig hangoztatott szlogen a „testvériség-egység” volt, a délvidéki magyarok csak suttogva ejtették ki Csúrog és Zsablya nevét és utódaiknak csak annyit mondtak: jobb, ha magyarként nem mentek arra. Félelemmel teljes utalás volt ez a partizán vérengzésekre a második világháború végén, de mivel erről nem lehetett beszélni, még kevésbé ismerhette bárki is a tájban évszázadok óta izzó gyűlölet valódi gyökereit. A kicsi, provinciális lap viszont a század elején arra vállalkozott, hogy részleteiben feltárja az egykori granicsárok vélt és valós sérelmeit, a vég-

letes bizalmatlanság és elzárkózás őseit. Nem véletlen, hogy szerzőnk nagyobb terjedelemben foglalkozik a témával, némiképp kilépve a szűkebben vett sajtótörténet szokványos kereteiből.

Azonban nem csupán a csajkás határőr-kerület sajtóorgánumai foglalkoztak vidékük történelmével. Mivel a kiegyezés után ujjaszervezett vármegyék és azok nagyobb központjai igencsak híján voltak a magyar kulturális hagyományoknak, a sorban alakuló lapok egyik első feladatuknak tekintették a múlt kódébe vesző előzmények feltárását. Valamennyien szembe találták magukat a százötven éves török rombolás következményeivel, az egykori magyar lakosság és vele a magyar hagyományok szinte nyom nélküli elenyészésével. Meg kellett találni a rég elveszett szálát, helyreállítani a kontinuitást múlt és jelen között. A területet időközben elfoglaló vagy célzatosan betelepített nemzetiségek ebben nem voltak igazán partnerek, de a lelkes kultúra-szervezők és társadalomépítő értelmiségiek, akik e lapok ideológiai alapjait lerakták, bizakodók voltak e tekintetben is. Hittek – és mindenek előtt hinni akartak – abban, hogy a közjólét előmozdítása mindenki érdeke, az ősi földön újra gyökeret verő magyaroknak és az itt élő testvérepeknek egyaránt, ehhez a célhoz pedig az igaz hazafiságon, a társadalmi rend feltétlen tisztelésén és fenntartásán át vezet az út. Ennek jegyében a lapok tárcarovatában mindig helyet kaptak a szorgos helytörténészek hosszabb-rövidebb tanulmányai, az ilyen tárgyú monográfiák részletes ismertetése. Ezek pedig nem korlátozódtak a magyar vonatkozású témákra, az 1875-ben indult *Újvidék* c. hetilap egyforma lelkesedéssel üdvözölte a Rákóczy-szabadságharc bácskai vonatkozásait taglaló tanulmányt, a német települések monográfiáit és a szerbek történetét feldolgozó, hiánypótló munkát. Szerzőnk részletesen idézi a főszerkesztők programadó vezércikkait, köszöntőit, előfizetési felszólításait, amelyekből világosan kirajzolódnak a fenti törekvések. Ne tévessze meg a mai olvasót a korabeli fogalom- és szóhasználat: akkori összehasonlításban Európa- és világszinten is haladó és a klasszikus értelemben vett liberális eszmerendszer uralkodott ezekben a célkitűzésekben. A történelem utóbb nem igazolta a vágyott, békés nemzetépítő reményeket, de ez igazán nem ezeken a lelkes, elkötelezett honfiakon múlt.

Az elvadult déli területek visszahonosításának másik jelentős eleme volt az iskolarendszer kiépítése, fejlesztése. A közvetlenül Bécs irányítása alatt álló határőrvidéki reáliskolákból, ahol kiérdemesült német oktatók várták a nyugdíjazásukat – katonai egyenruhában, karddal az oldalukon – a magyar kulturális kormányzat korszerű főgimnáziumokat kívánt szervezni. Ezeket az intézményeket a magyar kultúra erős várainak és a jövő zálogainak szánták. Ennek érdekében nem csupán anyagi erőforrásokat mozgósítottak, hanem arról is gondoskodtak, hogy kiválóan képzett, fiatal és ambiciózus szervezőket, oktatókat küldjenek a végekre. Kissé csalódott, fényesebb karrierre vágyó fiatal diplomások szálltak le az éjszakai vonatokról Újvidéken, Zomborban vagy éppen a hajóról Pancsován, hogy felsőbb tanácsosi utasításra megkezdjék sok évtizedes küldetésüket az ismeretlen vidéken. Nem egy közülük megbecsült tagja lett a délvidéki szellemi életnek, sőt országos hírnevű tudósok és tollforgatók is kikerültek közülük. Életük és munkásságuk szinte kivétel nélkül összefonódott a helyi sajtó történetével, a hetilapokkal és hírlapokkal, hiszen nem csupán „anyagot” biztosítottak a tartalomhoz, hanem gyakorta ők maguk voltak azok elindítói, mecénásai, működtetői.

A harmadik, kimeríthetetlen kincsesbánya, amit szerzőnk e régi sajtóorgánumok részletes felderítése által élénk tár, az az irodalom. Szenteleky búskomor víziója a terméketlen, poros bácskai pusztáról, ahol semmiféle szellemi érték nem terem és ahol ebből a semmiből, minden előzmény híján kell immár irodalmat teremteni, túl sokáig uralta irodalomtörténetünket. Ez a vélekedés valahogy jól illeszkedett a jugoszláviai magyar irodalom szocialista

koncepciójához és lényegében, jó időre, kritika nélkül átvette az egyetemes magyar irodalomtörténet is. Szerzőnk sokszorosan rácáfol erre a sztereotípiára, hiszen a könyvtárak mélyén porosodó régi lapszámok igenis pezsgő irodalmi életről árulkodnak. Nem csupán kitűnően megírt tárcák és egyéb színes publicisztikai írások hevernek bennük garmadával, hanem novellák, elbeszélések, versek – sőt még folytatásokban közölt komplett regények is. Nyilván a minőség kérdése nem érdektelen és más provinciákhoz hasonlóan ezekben sem ritkaság a dilettáns, a gyengébb teljesítmény, de ez sem abszolút szabály. Igenis előfordul, hogy az elfeledett, a fel sem fedezett művek ezeken a sárguló lapokon semmivel sem alábbvalóak, mint az irodalomtörténet által „jegyzett”, a kánonba bekerült alkotások némelyike. Az irodalom iránt érdeklődő olvasó szintén olyan többletet kap a kötet révén, ami messze túlmutat a szokványos sajtótörténet keretein.

A könyv hat fejezetéből három olyan területekről és a megmaradásért folyó elkeseredett küzdelmekről szól, amelyekről szintén kevés fogalma lehet az utókornak. Olyan helyekről, ahol, bár saját országában volt, nem mindig szólhatott magyarul a magyar paraszt vagy akár pap vagy tanító. Ahonnan nézve a bácskai tanyavilág a fejlettség, szervezettség és nemzeti szabadság netovábbjának látszott. Az al-dunai Kevevárán, Szerbia határán a gazdasági és nemzeti mivoltukban is hátrányban szenvedő magyar közösséget még a háború szele is gyorsabban megcsapta, mint az ország egyéb vidékein, hiszen a két balkáni háború félelmetes zaja áthallatszott a szomszédból. Szlavóniában is meg kellett küzdeniük az ottani magyaroknak a pusztá fennmaradásért – hát még az iskoláért, templomért, újságért! Fiume pedig valószínűleg is távoli sziget volt az idegen tengerben – még ha adott esetben kikötőről is beszélünk... Mindezen területek és magyar lakosságuk helyzete a korabeli közvélemény előtt is jórészt ismeretlen volt. Az országos lapok ritkán írtak róluk, helytörténeti tanulmány, monográfia is alig készült vagy ismeretlen maradt a szélesebb közönség előtt. A helyi szerkesztőségek és sajtóorgánumok tehát kettős missziót teljesítettek: megszólították, nevelték és tájékoztatták saját szűkebb közönségüket és szellemi műhelyként szolgáltak a helyi értelmiségnek. Szerepük a megmaradásban felbecsülhetetlen.

A letűnt idők emlékei tehát nem mindig derűsek, ámde valóságok és rosszul tennénk, ha hagynánk őket feledésbe merülni. A sokszor szűkös és hiányos források alapos feldolgozása pótolhatatlan szolgálat a tudománynak és az emlékezetnek, olyan vállalkozás, ami egyszerre végzi el az értékek mentését és alapul szolgálhat a további kutatásokhoz.

Apró István

Irodalom

A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941); Budapest – Központi Statisztikai Hivatal, 1998. 309 p.

A visszatért Délvidék – Szerkesztette Csuka Zoltán; Budapest – Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat, 1941. 540. p.; *Személyi adattár*, 73 p.

Badics Ferenc: *A Bácska*; In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország II. kötet*; Budapest – A Magyar Királyi Államnyomda kiadása, 1891. 573–618. p.

Berauer József: *A kalocsai egyházmegyei r. k. népiskolák története*; Kalocsa, 1896. 290 p.

Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája I–II. kötet; Hazánk ezeréves fennállásának ünnepe alkalmából – Kiadja Bács-Bodrogh vármegye közönsége; Szerkesztette Dudás Gyula; Zombor – Bittermann Nándor és fia könyv- és nyomdaja, 1896. 640 p. és 613 p. + térkép

Bács-Bodrog vármegye I–II. kötet; Magyarország Vármegyéi és Városai – Az Országos Monográfia-Szerkesztő-Bizottságának felügyelete alatt és a Bács-Bodrog vármegye helyi munkatársainak közreműködésével szerkesztette. Dr. Borovszky Samu, Budapest – Országos Monográfia Társaság, é. n. [1909]. 477 p. + térkép és 616 p.

Böhm Lénárt: *Dél-Magyarország vagy az ugynevezett Bánság külön történelme I–II. kötet*; Pest – Emich Gusztáv tulajdona, 1867. 314 + VII és 489 + VI p.

Csoór Gáspár: *A bácskai társadalom*; Budapest – Kiadja a József Kir. Herceg Szanatóriumi Egyesület, é. n. 463 p.

Dezsényi Béla – Nemes Béla: *A magyar sajtó 250 éve. I. kötet*; Budapest – Művelt Nép Könyvkiadó, 1954. 287 p.

Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára I–II. kötet*; Pesten – Nyomtatott Kozma Vazulnál, 1851. 285 p. és 350 p.

Gyetvai Péter: *A tiszai korona-kerület településtörténete*; Kalocsa, 1992. – I. könyv: *A Tiszai korona-kerület története és újkori magyar népességének eredete*, 1353 p.; II. könyv: *A Tiszai korona-kerület korai összeírásaiban szereplő magyar lakosok betűrendes névjegyzéke* (Adattár), 667 p. és III. könyv: *Egy péterrévei földműves család leszármazása* (Függelék) 360 p.

Fejezetek a horvátországi magyarság történetéből. Szerkesztette Arday Lajos; Budapest – Közép-Európai Intézet, Teleki László Alapítvány, 1994. 199 p.

Haas Mihály: *Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben*; Pécs. 1845. 374 p. (hasonmás kiadás 1985)

Horvát–Szlavonország; Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. XXI. kötet; *Szent István koronája országai* VIII. könyv; Budapest – A Magyar Királyi Államnyomda kiadása, 1901. 574 p.

Iványi István: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*; Szabadka – Nyomatott Horváth István könyvnyomdájában; I. kötet, 1909. 140 p. (második kiadás); II. kötet, 1909. 181 p. (második kiadás)

Iványi István: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*; Szabadka – Szabados Sándor könyvnyomdája; III. kötet, 1906. 160 p.; IV. kötet, 1906. 163 p.; V. kötet, 1907. 155 p.

Lipták Dorottya: *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs–Budapest–Prága*; Budapest – L'Harmattan, 2002. 207 p.

Margitai József: *A horvát- és szlavonországi magyarok sorsa, nemzeti védelme és a magyar-horvát testvériség*; Budapest, é. n. [1918] 393 p.

Marković, Marko: *Slavonija – Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*; Zagreb – Golden marketing, 2002. 614 p. – *Izvori* 577–580. p.; *Literatura* 581–594. p.

Miskolczy Gyula: *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában I–II.*; Budapest – Kiadja a Magyar Történelmi Társulat, 1927. 641 és 576 p.

Pál Sándor dr.: *Bečejska bibliografija – Becse bibliográfiája 1805–1944*; Becse – Városi Múzeum és Képtár, 1989. 255 p.

Pesty Frigyes: *Az eltűnt régi vármegyék I–II. kötet* – A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága; Budapest – A M. T. Akadémia könyvkiadó hivatala, 1880. 434 p. és 548 p.

Ress Imre: *Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában*; Budapest – L'Harmattan, 2004. 288 p.

Simonyi Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*; Tóthfalu – Logos, 2003. 512 [8] p.

Szentkláray Jenő: *A dunai hajóhadak története*; Budapest – A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, 1885. 433 p.

Taba István: *Baranya megye népessége a XVII. század végén*; Pécs – kiadja a Baranya vármegye közönsége, 1941. 63 p.

Temes vármegye. Magyarország Vármegyéi és Városai; Az Országos Monográfia szerkesztőbizottságának felügyelete alatt a Temes vármegyei helyi munkatársak közreműködésével szerkesztette Borovszky Samu; Budapest – Országos Monográfia Társaság é. n. [1912] 468 p.

Torontál vármegye. Magyarország Vármegyéi és Városai. Szerkesztette Borovszky Samu; Budapest – Országos Monográfia Társaság, é. n. XII + 632 p.

Vályi András: *Magyar Országának Leírása*; Budán a' Királyi Universitásnak betűivel, I. kötet 1796. 704 p.; II. kötet 1799. 736 p.; III. kötet 1799. 688 p.

[Várady Ferencz]: *Baranya multja és jelenje I–II. kötet*; Szerkesztette és kiadta Várady Ferencz; A Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság nyomása, 1896. 694 p. és 730 p.

Csajkásvidék

A volt csajkások rétje; Titel és Vidéke, 1905. augusztus 19. 2. p.

D. S.: *Tanulmányút a Csajkásban I–III.*; A Csajkás, 1910. január 8. 1–2. p.; január 15. 1–2. p. és január 23. 1–2. p.

Hoffmann Ferencz: *A Csajkasközségekre váró kulturális feladatokról I–II.*; A Csajkás, 1909. október 16. 1. p. és október 23. 1–2. p.

Knyaskó Lajos: *A titeli m. kir. áll. polgári iskola története megalakulásától máig.* In: *A titeli m. kir. állami polgári fiúiskola harmadik értesítője az 1886–7. tanévről az áll. elemi fiú- és leányiskolára vonatkozó függelékkel.* Közli Knyaskó Lajos igazgató; Zomborban – Bittermann Nándor Könyv- és Könyomdájából, 1887. 3–21. p.

Ko je vlasnik ritskih zemalja u Šajkaškoj? Preštampano iz lista Šajkaški glas; U Novom Sadu – Štamparija Đorđe Ivkovića, 1896. 40 p.

L.: *A volt Csajkaskerület csődje és ennek előzményei I–III.*; A Csajkás, 1909. november 13. 1–2. p.; november 20. 1–2. p. és november 27. 1–2. p.

-ó. -l.: *A volt Csajkások rétje I–VII.*; Titel és Vidéke, 1905. április 15. 2. p.; április 22. 2–3. p.; április 29. 2. p.; május 6. 1–2. p.; május 13. 2–3. p.; május 20. 2–3. p. és május 27. 2–3. p.

[Sopronyi Ignác]: *Szerbia leírása tekintettel a katonaföldrajzi szempontokra*; Írta Sopronyi Ignác Frigyes cs. és kir. főhadnagy; Budapest – Fritz Ármin könyvnyomdája, 1917. 89 [8] p.

Šajkaška istorija I–II.; Novi Sad – Matica srpska, Vojvođanski muzej, 1975. 419 p. és 607 p. I. knjiga: Predgovor, 5. p; Danica Dimitrijević: *Na granicama antičkog sveta*, 7–33. p.; Danica Dimitrijević: *Sarmati i Rimljani*, 34–67. p.; Danica Dimitrijević: *Doba velikih migracija*, 68–96. p.; Sima Ćirković, dr.: *U okvirima Ugarske*, 97–109. p.; [Térkép: Šajkaška u srednjem veku, I–II.]; Olga Zivojević, dr.: *Turska vladavina (1526–1799)*, 111–119. p.; Slavko Gavrilović, dr.: *Od Karlovačkog mira do stvaranja Bataljona*, 121–137. p.; Avram Đukić: *Šajkaški Bataljon I.*, 139–417. p. [3 térképpel].

II. knjiga: Avram Đukić: *Šajkaški Bataljon II.*, 5–186. p.; Slavko Gavrilović, dr.: *Iz privredne i društvene istorije Bataljona*, 187–339. p.; Vasilije Krestić: *Od razvojačenja Bataljona do stvaranja Kraljevine SHS*; 341–428. p.; Nikola Gaćeša, dr.: *Šajkaška između dva svetska rata*, 429–498. p.; Đorđe Vasić: *Šajkaška u oslobodilačkom ratu*, 499–544. p.; Mirko Mitrović: *Imenski registar*, 545–582. p.; Mirko Mitrović: *Geografski registar*, 583–601. p.; *Zusammenfassung*, 602–606. p.

Tapavicza György: *A sajkás kérdés*; Újvidék – Nyomatott Fuchs Emil és Társánál, 1909. 207 p.

Tyukics A.: *Ustrojstvo c. kr. Titelskog krajiškog šajkaškog bataljona za doba narodnog pokreta 1848–1849*. [A titeli cs. kir. határőr sajkás kerület szervezete 1848–1849-iki forradalomban]; Újvidék, 1900. 82 p. – különnyomat a Letopis Matice Srpske 1899. évi folyamából.

Zamaróczy István: *Titel múltja és történeti emlékei I–VIII.*; A Csajkás, 1909. május 1. 1–2. p.; május 8. 1–3. p.; május 15. 2–3. p.; május 22. 1–2. p.; június 5. 1–2. p.; június 12. 1–2. p.; június 19. 1–2. p. és június 26. 1–2. p.

Fehértemplom

A fehértemplomi állami főgymnasium ifjúsági könyvtárának címjegyzéke (1898. szeptember); Fehértemplom – Nyomatott és kapható Wunder Gusztávnál, 1898. 43 p.

A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Temes vármegye, Temesvár, Versecz thj. Városok. Népleírási adatok; Budapest – Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1902. 14. p.

(B.): *Szerb nemzetiségi politika itthon és máshol*; Délvidéki Lapok, 1907. április 14. 1–2. p.

Balogh Béla: *Az alldeutschek és a kormány*; Délvidéki Lapok, 1908. január 5. 1–2. p.

Balogh Béla: *A magyarországi német néppárt programja*; Délvidéki Lapok, 1908. január 12. 1–2. p.

[Bász, Aurel, dr.]: *Ursprung, Inhalt und Entwicklung der deutschen Keisersage*. Von Professor Dr. Aurel Bász; Ung.-Weisskirchen – Druck von J. Wunder, 1899. 22 p.

Egy év a Délmagyarországi Tanítóegylet Fehértemplomi Fiókegyletének életéből. Millenáris emlékfüzet. Szerkesztette Szentgyörgyi Lajos. Kiadta a Délmagyarországi Tanítóegylet Fehértemplomi Fiókegylete; Fehértemplom – Nyomatott Wunder Gyulánál, 1896. 52 p.

[Gál Kálmán]: *A fehértemplomi „Társaskör” története (Kultúrtörténeti adatok 1876–1912)*. Írta és felolvasta Gál Kálmán 1912. február 4-én, a Kaszinó ünnepies megnyitása alkalmával. Kiadja a Kaszinó; Fehértemplom – Wunder Gyula könyvnyomdája, 1912. 40 p.

Hegy József: *Palermo és környéke*; In: *A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXII. értésítője az 1906–1907. tanévről*. Közzéteszi Bodnár György főgimn. igazgató; Fehértemplom – Nyomatott Kuhn Péter könyvnyomdájában, 1907. 3–21. p.

[Hegyi József]: *Versek 1885–1892*. Írta Hegyi József; Budapest – Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, 1893. 146 [6] p.

Hernád mellől. Tizenhat elbeszélés. Írták: Hegyi József, ifj. Kemény Lajos, Kuszka Géza, Sárosi Árpád; Kassán – Bernovits Gusztáv nyomása, 1893. 190 p. – Hegyi József: *Virághullás*, 3–15. p.; *Az elzüllött*, 17–43. p.; *Ott fekszik a ravatalon*, 45–54. p.

Milleker, Felix: *Geschichte der Großgemeinde Kussics 1383–1907*; Fehértemplom – Wunder, 1907. 22 p.

[Sziklay Ferenc, dr.]: *A császár bora*. Írta Sziklay Ferenc; Fehértemplom – Wunder Gusztáv könyvnyomdája, 1913. 32 p.

Fiume

Ablonczy Balázs: *A kikötő alkonya – Fiumei magyarok a két világháború között*; Horvátországi Magyarság, 2008. december (12. szám), 25–51. p.

Andrović, Ivan: *Riječko pitanje prema Hrvatskoj i Ugarskoj u povjesti i u politici od postanka do dana današnjih*; Rijeka – Tiskara Mercur, 1911. 428 p.

Adriai képek – Magyar útirajzok. A kötetet válogatta és összeállította Kiss Gy. Csaba; [Budapest] – Palatinus Könyvesház Kft., 2008. 434 p.

Brajter Lajos, dr.: *Fiume és a világháború – Levél a magyar tengerpartról*; Budapest – Hungária Könyvnyomda, é. n. [1916] 19 p. – Klly: a Magyar Figyelő 1916. évi 24. számából.

Dárdai Dezső, dr.: *Fiume és a magyar-horvát tengerparti politika*; Fiume – Battara P. Könyvnyomdája, 1906. 14 p.

Félszázados évforduló [1865. május 10. – Zágrábtól Károlyvárosig megépült a vasút és megindult a közlekedés]; Fiumei Estilap, 1915. május 11. 3. p.

Fest Aladár: *Fiume*; Budapest – Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája, 1906. 24 p.

Fest Aladár: *Adalékok Fiume iskolaügyének történetéhez*; Fiume – Tipografia artistica Unio könyvnyomdai műintézet, 1901. 52 p.

Fest Aladár: *Fiume népesedési mozgalma Magyarországhoz való visszacsatolása óta*; [Budapest] – Különlenyomat a Földrajzi Közlemények 1912. évfolyam, XI. kötet VIII. füzetéből, 17 p.

Fest Aladár: *Fiume és Magyarország*; Budapest – Pfeifer Ferdinand (Zeidler Testvérek), 1920. 24 p.

Fest Aladár; Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye; Budapest 1919–1920. 59–62. p.

Fiume és a magyar kultúra. Művelődéstörténeti tanulmányok. Szerkesztette Kiss Gy. Csaba; Budapest – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék – Kortárs Kiadó, 2004. 196 p.

Fiume és környékének tájrajza; A magyar orvosok és természetvizsgálók XIV. vándor-nagygyűlése alkalmából megjelent kiadvány bevezetője; In: *Vasárnapi Újság.* 1869. 505–506. p.

Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Magyarország Vármegyéi és Városai –A Magyar Korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közigazgatási állapotjának enciklopédiája. A „Magyarország Vármegyéi és Városai” állandó munkatársainak bizottsága közreműködésével szerkeszti Dr. Sziklay János és Dr. Borovszky Samu; Budapest – Az „Apollo” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság kiadása, 1896. 509 p.

Fried Ilona: *Fiume*; Budapest – Enciklopédia Kiadó, 2004. 199 [15] p.

Fried Ilona: *Emlékek városa Fiume*; Budapest – Ponte Alapítvány, 2001. 422 p.

Garády Viktor: *Régi dicsőségünk a tenger melléken*; Budapest – Lampel R. könyvkereskedése (Wodianer F. és Fiai) részvénytársaság, 1907. 64 p.

Gonda Béla: *A Magyar Tengerészet és a Fiumei Kikötő*; Budapest – Pátria irod. vállalat és nyomda részv. társ. nyomása, 1906. 143 p.

Hajdan és most [Fiume 125 éve „külön test”]; Fiumei Szemle, 1904. április 3. 3–4. p.; *Százhuszonöt év*; Fiumei Szemle, 1904. április 17. 1–2. p.

Horváth Mihály: *Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt*; Budán – a Magyar Kir. Egyetem betűivel, M.D.CCC.XL. [1840] 390 p.

Jakab Elek: *Magyar Fiume*; Budapest – Nyomatott a Magyar Kir. Egyetemi Nyomdában, 1881. 36 p.

Kánya Emília: *Réges-régi időkől – Egy 19. századi írónő emlékiratai*; Budapest – Kortárs Kiadó, 1998. 322 [1] p.

[Kemény Ödön]: *A tengeri kereskedelem.* Írta Kemény Ödön az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási részvénytársaság titkára. A szerző tulajdona; Fiume – Unio könyvnyomdai intézet, 1906. 143 [1] p.

Kemény Ödön: *A tengerészet és a nemzeti törekvések*; In: *A fiumei állami felső kereskedelmi iskola XXVII. értesítője az 1907–1908-iki tanévről.* Közli Riegler Sándor igazgató; Fiume – Unio Könyvnyomda Műintézet, 1908. 3–19. p.

Kenedi Géza: *Fiume – A magyar kikötőváros*; Vasárnapi Újság, 1892. (1. szám) január 3. 1–2. p.

Kertész Béla: *Fiume 1911 – Fiumei utmutató*; Fiume – Chilko J. „Mercur” könyvnyomdája, 1910. 208 p.

Kósa László: *Fürdőélet a Monarchiában*; Budapest – Holnap Kiadó, 1999. 270 p.

Leidenfrost Gyula: *Keserű tenger*; Budapest – Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, é. n. [1936] 223 p.

Leidenfrost Gyula: *Kék Adria*; Budapest – Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, é. n. [1937] 311 p.

Matejčić, Radmila: *Kako čitati grad – Rijeka jučer, danas*; Rijeka – Adamić, 2007. 487 p.

Mittner Zoltán: *Fiume város, kerülete és környéke*; Fiume – Kereskedelmi nyomda R.t., 1910. 35 p. + 1 térkép

Palugyay Imre: *A magyar tengerpart*; Pozsony – Sieber örökösei, 1864. 27 p.

Rijeka; In: *Hrvatska enciklopedija IX. tom*; Zagreb – Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2007. 347–348. p.

Szalay László: *Fiume a magyar országgyűlésen*; Pest – kiadja Ráth Mór, 1861. 24 p.

Szávay Gyula – Palócz László: *Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége 1896–1907 – Jelentés a Szövetség tíz éves működéséről*; Szeged, 1907.

[Széchényi Béla, gróf]: *Elnöki jelentés a Horvát–Szlavonországokban élő magyarság nemzeti gondozására alakult Julián-Egyesület 1908. és 1909. évi működéséről*; Budapest – Franklin Társulat nyomdája, é. n. [1909] 34 p.

Teleki Domokos: *Egynehány hazai utazások leírása Tót- és Horvátországoknak rövid esmértetésével együtt*. Kiadatott g. T. D. által – nyomattatott Bécsben, MDCCXCVI; Újabb kiadás: Teleki Domokos: *Egynehány hazai utazások leírása*; Budapest – Balassi Kiadó, 1993. 197 p.

Zichy József: *Fiume szabad város és kerületének Statutuma*; Fiume – Mohovich E. tipo-lit. intézete, 1872. 97 p. (magyar és olasz nyelven)

Zoboray Aladár I–III.; *Fiumei Estilap*, 1908. október 14. 1–2 p.; 1908. október 15. 1–2 p.; 1908. október 16. 1–2 p.

Žic, Igor: *Kratka povijst grada Rijeke*; Rijeka – Adamić, 2006. 191 p.

Kevevára

Christian Rezső: *Kevevármegye és néhány új helységnév*; Délvidéki Lapok, 1908. július 26. 2–3. p.

(C.) [Christian Rezső]: *Kevevármegye*; Délvidéki Lapok, 1908. szeptember 27. 1–2. p.

[Erős Lajos]: *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. Összeállította és szerkesztette Erős Lajos; Tóthfalu – Logos, 1993. 708 p.

Györffy István: *István király és műve*; Budapest – Balassi Kiadó, 2013. 668 [2] p.

Ivánfi Ede: *Keve vármegye emléke*; Századok, 1872. 149–174. p.

[Kálmán Imre]: *Kevevára és környékének története. Történelmi tanulmány I–IV*. Írta Kálmán Imre cs. és kir. vadász hadnagy; Kevevára, 1914. július 19. 1–2. p.; július 26. 1–2. p.; augusztus 2. 1–2. p. és augusztus 9. 1–3. p.

Keve vármegye visszaállítása – Adalék a közigazgatási reformhoz; Pancsován – Nyomatott Wittigschlager C.-nál, 1891. 8 p.

Laborcz Béla: *Délvidéki vármegyéink új beosztása*; Délvidéki Lapok, 1908. október 4. 1–2. p.

(-szky) [Osztrovszky József]: *Pusztulunk, veszünk*; Kevevára, 1912. február 25. 1–2. p.

Pesty Frigyes: *Emlékirat gróf Lónyai Menyhért miniszterelnökhöz, Keve- és Szörény vármegyék fölélesztése tárgyában*; Századok, 1872. 193–196. p.

Pribis Ödön: *Keve múltjából*; Kevevára, 1912. március 24. 1–3. p.

Pribis Ödön: *A határörvidék polgárosításának 40 éves évfordulójára*; Kevevára, 1913. április 13. 1–2. p.

Törkényi Arnold: *A vidéki társadalom nemzeti hivatása*; Kevevára, 1913. április 27. 1–3. p.

Óbecse

Berauer József: *A kalocsai egyházmegyei r. k. népiskolák története*; Kalocsa – 1896. 290 p. – *Ó-Becse*, 203–209. p.

Csupor Gyula: *A bácsi tiszaszabályozási társulat vázlatos története I–III.*; Zentai Ellenőr, 1885. november 22. 2. p.; 1885. december 5. 2–3. p. és 1885. december 13. 2. p.

Csupor Gyula: *Mit akarunk?* (programadó vezércikk); Népbarát (Ó-Becse), 1898. december.

Csupor Gyula (szerkesztette): *Emléklap az Óbecsei Polg. M. Dalkör zászlószentelési ünnepe alk. [almából]*; Ó-Becse, 1899. 18 p.

Draskóczy Ede, dr.: *Óbecse*; In: *A visszatért Délvidék* – Szerkesztette Csuka Zoltán; Budapest – Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat, 1941. 191–202. p.

[Eszteleczky György]: *Lelkem könnyei*. Írta Eszteleczky Gyuri; St. Becsén – Nyomatott Lux Mihály könyvnyomdájában, 1921. 110 p.

Eszteleczky Gyuri veresei sajtó alatt; Tiszavidék, 1921. október 16. 2. p.

Fárbás József: *Csupor Gyula síremlékének 1904. szept. 4-én volt leleplezése alkalmából*; Zombor – Bittermann nyomda, 1904. 22 p.

Fárbás József: *Egy néptanítóról* (Szűcs János emlékezete); Óbecse, 1913. 22 p.

Herceg János: *Visszanéző*; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1979. 341–347. p.

Kalapis Zoltán: *László Fülöp becsei és verbászi kapcsolatai – I. A gazdag jurista és a szegény piktor barátsága*; Magyar Szó – Kilátó, 1986. március 8. 16. p.; *II. A becsei úrilaktól a lordok házáig*; Magyar Szó – Kilátó, 1986. március 15. 17. p.

Medurić, D. Jovan: *Tri veka obrazovanja u opštini Bečej. I. sveska (1703–1903) – Az óbecsei község oktatásiügyének három évszázada. I. füzet (1703–1903)*; Óbecse – Óbecsei Városi Múzeum, 2004. 49 p. – kétnyelvű kiadvány

Medurić, D. Jovan: *Tri veka obrazovanja u opštini Bečej. II. sveska (1903–2003) – Az óbecsei község oktatásiügyének három évszázada. II. füzet (1903–2003)*; Óbecse – Óbecsei Városi Múzeum, 2005. 113 p. – kétnyelvű kiadvány

[Osztrogonác Ferencz]: *Földrajzi előismeretek és Bács-Bodrogh-megye rövid leírása. A bács-bodrogh-megyei népiskolák III. osztálya számára*. A miniszteri és a Magyar Kath. Püspöki hatóságok által kiadott tantervhez alkalmazva írta Osztrogonác Ferencz ó-becsei tanító. Több eredeti szemléltető-képpel, valamint Bács-Bodrogh-megye és Zombor sz. kir. város térképével. A szerző kiadása; Budapest, 1894. 62 p. + 2 t. [3. javított kiadás. Ó-Becse – Lévai Lajos könyvnyomdája, 1899. 60 p. + 2 t.; 4. kiadás U. o.: 1902]

Osztrogonác Ferencz: *Szulik József síremléke*; Ó-Becse és Vidéke, 1893. november 26. 1–2. p.

Osztrogonác Ferencz: *Szulik József költeményei*; Ó-Becse és Vidéke, 1896. június 27. 1–2. p.

Osztrogonác Ferencz: *Tanulmányút*; Óbecse és Vidéke, 1905. március 12. 1–2. p.

Óbecsei járás; In: *Bács-megyei egyetemes naptár 1912. évre*; Óbecse – Lévai Lajos Könyvkiadóhivatala, 200 p.

Pál Sándor dr.: *Bečejska bibliografija – Becse bibliográfiája 1805–1944*; Becse – Városi Múzeum és Képtár, 1989. 255 p.; *Becsei nyomdászat 1879–1944*; 223–235. p.

Pál Tibor: *A lakosság és a demográfiai körülmények Óbecsén 1849 és 1890 között*; Bácsország, 1999. 11–12. szám, 9–14. p. és Tibor Pal: *Stanovništvo i demografske prilike u Starom Bečeu 1849–1890*; Novi Sad – Zbornik Matice srpske za istoriju 55/1997. 151–162. p (Különlenyomat)

Penavin Olga – Matijevics Lajos: *Becse és környéke földrajzi neveinek adattára*; Újvidék – A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1983. 227 p.

Polyák Mór: *Egyiptomi levelek – Kairó, október hó 1888 I–III*; Ó-Becse és Vidéke, 1889. november 18. 1–2. p.; november 22. 1–2. p.; december 2. 2. p.

Polyák Mór; Bácska, 1889. december 17. 2. p.

Polyák Mór halála; Vasárnapi Újság, 1889. december 15. 827. p.

Szászy, dr.: *Tíz év után – Emléksorok Szulik József halálának tíz éves évfordulóján* (A Szulik emlékünnepeken szavalta a szerző); Ó-Becse és Vidéke, 1900. június 17. 1. p.

Sz-y: *Emlékezés Szulikra*; Ó-Becse és Vidéke, 1900. június 17. 2–3. p.

Szulik József: *Költeményei és műfordításai*. A költő nővérének megbízásából sajtó alá rendezte Lévy Mihály; Budapest – 1896. 319 p.

[Teleki Béla – Gärtner István – Dupák András]: *Becse történelméből*; Becse – Belvárosi Rkt. Plébániahivatal, é. n. [1985] 158 p.

Váczy János: *Csipke-rózsák*; Csongrád – Silber nyomda, 1898. 121 p.; *Csipke Rózsák*; Ó-Becse és Vidéke, 1898. szeptember 4. 3. p.

Váczy János: *Bodakiné lánya I–VII*. (Mutatvány a szerző *Csipke-Rózsák* cz. novella-kötetéből); Ó-Becse és Vidéke, 1898. szeptember 11. 1–2. p.; szeptember 18. 2. p.; október 2. 2–3. p.; október 9. 1–2. p.; október 16. 2–3. p.; október 23. 1–2. p.; október 30. 1–2. p. és november 13. 2. p.

Pancsova

A tantestület; In: *A pancsovai magyar királyi állami real-gymnasium értesítője az 1881/2. tanévről*. Közzéteszi Tordai György; Pancsova – Wittigslager Károly nyomdájából, 1882. 9–11. p.

Blätter aus Pancsova's Vergangenheit und Gegenwart. Nach Original Dokumenten von Dr. V.; I. Pancsova und seine Umgebung vor 200. Jahre; Pancsova és Vidéke, 1887. február 20. 3. p.

Czarina Szilárd: *Petőfi Sándor I–V*; Pancsova és Vidéke, 1891. március 8. 2–3. p.; július 5. 3–4. p.; július 19. 3. p.; július 26. 2–3. p.; augusztus 23. 2–3. p.

Fináczy Emlékfüzet [Fináczy Ernő feljegyzései]; Budapest – Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2000. 176 p. – Tudós tanárok – Tanár tudósok; [1934-ben Fináczy Ernő születésének hetvenedik évfordulójára kiadta a Magyar Pedagógiai Társaság]

[Gecser Béla]: *Jókai Mór ötvenéves írói működése I–II*. Írta és felolvasta a pancsovai Jókai-ünnepen Gecser Béla; Határőr, 1893. szeptember 24. 2. p. és október 8. 1. p.

Gecser Béla: *Az áll. polgári fiú-iskola tanulmányi kirándulása I–IV*; Határőr, 1911. július 9. 1–2. p.; július 16. 1–2. p.; július 23. 1–2. p. és július 30. 1–3. p.

Hermann Antal: *Pancsova és vidéke*; In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország II. kötet*; Budapest – A Magyar Királyi Államnyomda kiadása, 1891. 573–618. p.

Kiss Lajos: *Utazás a Dunán – Pancsovától Szörénytoronyig*; Végvidék, 1883. november 11. 2–3. p.; november 25. 1–3. p.; december 9. 2–3. p.; 1884. január 13. 2–3. p.; január 27. 1–2. p.; *Kubintól Buziáig* [Utazás az Aldunán]; Végvidék, 1884. április 6. 2–3. p.; április 20. 3–4. p.; június 15. 2–3. p.; Kiss Lajos: *Utazás a Dunán – Pancsovától Turn-Szeverinig*; Földrajzi Közlemények, 1885. 412–495. p.

Lauka Gusztáv: *Dr. Szentkláray Jenő 25 éves írói jubileumára* (vers); Pancsova és Vidéke, 1889. augusztus 18. 2. p.

Moldovan, Prof: *Das Rumänische Volk I–III.*; Pancsova és Vidéke, 1889. július 7. 3. p.; július 14. 3. p.; július 21. 3–4. p.

Molnár József: *A magyar sajtó (Végvidék – Pancsova és Vidéke – Határőr)*; In: *Pancsovai emlékkönyv (Pancsova 1872–1896) – Hazánk ezeréves fennállásának örömmünnepe*. A Gromon Dezső Magyar Nyelvterjesztő Egyesület. Szerkesztette Wigand János egyesületi igazgató; Pancsova – Wittigshlager C. Könyvnyomdája, 1896. 250–253. p.

M-r. [Molnár József]: *Az első szám* [Beköszöntő és program]; Határőr, 1892. július 3. 1–2. p.

[Olchváry Ödön]: *Pancsova megtámadása, 1849. január 2. I–II.*; Határőr, 1901. december 1. 1–2. p. és december 8. 1–2. p.

[Románecz Mihály]: *Hasszánaginicza (Hasszán aga neje)*. Szerb néprománcz. Fordította Románecz Mihály; Pancsova és Vidéke, 1887. november 27. 1. p.

[Románecz Mihály]: *A rigómezei ütközet 1389. jún. 15.* Szerb néprománcz. Fordította Románecz Mihály; Pancsova és Vidéke, 1889. június 16. 2–3. p.

Románecz Mihály: *A Szibinyani-románczkör a szerb népköltészetben* [bevezető]. *Szibinyani Janko házassága a tündérszép leánnyal*; Pancsova és Vidéke, 1890. július 27. 2–3. p.; augusztus 3. 2–4. p. és augusztus 10. 2–3. p.

[Románecz Mihály]: *Nyelvében él a nemzet I–III.* A Gromon Dezső magyarnyelv-terjesztő egyesületnek 1892. nov. 3-án tartott estéjére írta és felolvasta Románecz Mihály; Határőr, 1892. november 6. 1. p.; november 13. 1–2. p.; november 20. 1–2. p.

[Románecz Mihály]: *Emlékbeszéd Kossuth Lajos fölött I–IV.* Írta és felolvasta Románecz Mihály társasköri igazgató; Határőr, 1894. április 8. 1–2. p.; április 15. 1. p.; április 22. 1. p.; április 29. 1. p.; *Egyleti élet – A Társaskör választmányának ülése*; Határőr, 1894. április 8. 3. p.

Vizoly Z.[akariás]: *Wilde Rosen serbischer Dichtkunst I–X.*; Pancsova és Vidéke, 1888. október 21. 2. p.; október 28. 2. p.; november 4. 2–3. p.; november 11. 2–3. p.; november 18. 2–3. p.; november 25. 2–3. p.; december 9. 2–3. p.; december 16. 3. p.; december 23. 3. p. és december 30. 3. p.

V-y: *Das serbische Theater in Ungarn I–V.*; Pancsova és Vidéke, 1891. április 26. 3–4. p.; május 3. 3. p.; május 10. 2–3. p.; május 17. 3–4. p.; május 24. 3. p.

Wigand János titkár: *Jelentés a pancsovai Gromon Dezső magyar nyelvterjesztő egyesület igazgatói tanácsának 1886/7. évi működéséről*; Pancsova és Vidéke, 1888. május 20. 2–3. p.; május 27. 2–3. p. és június 3. 2–3. p.

[Wigand János]: *A feleségek felesége I–IV.* [Petőfiné] A Gromon D. magy. nyelvterjesztő egyesület f. évi november 9-ki estélyén felolvasta Wigand János; Pancsova és Vidéke, 1889. november 17. 3. p.; november 24. 3. p.; december 1. 2. p. és december 8. 2–3. p.

[Wigand János]: *Pancsovai emlékkönyv (Pancsova 1872–1896) – Hazánk ezeréves fennállásának örömnepére.* A Gromon Dezső Magyar Nyelvterjesztő Egyesület. Szerkesztette Wigand János egyesületi igazgató; Pancsova – Wittigslager C. Könyvnyomdája, 1896. 362 + [2] p.

Zita A. Sándor: *Könny... Láng... Vér...*; Pančevo – Nyomatott Napredak könyvnyomdában, é. n. [1915] 56 p.

Szlavónia

Bagi László: *A magyarországi Szlavónia-kép a dualizmus idején*; Valóság, 2014. (1. szám) január, 93–105. p.

Benisch Arthur (dr.): *Horvátország nemzetiségi viszonyai I–II.*; Szlavóniai Magyar Újság, 1913. július 13. 2–3. p.; július 20. 3–4. p.; E. Sz. D. [Eőri Szabó Dezső]: *Veszedelemes mozgalom* [Megjegyzések Benisch Arthur írásához]; Szlavóniai Magyar Újság, 1913. augusztus 17. 4. p.

Benisch Arthur, dr.: *A magyarság fejlődése Horvátországban*; Szlavóniai Magyar Újság, 1914. május 17. melléklet 1. p.

Bernics Ferenc: *A Julián akció – Egy „magyarságmentő egyesület” tevékenysége Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában, és a jelen (1904–1992)*; Pécs – Baranya Megyei Könyvtár, 1994. 179 p.

Csik-Volecz Sándor: *Szlavóniai magyar közösségek sorsa a múltban és jelenben*; Vasárnapi Újság, 1891. augusztus 9. 517–518. p.

Képes Kalendárium az 1916-ik esztendőre. A Julián-Egyesület ajándéka a szlavóniai magyaroknak; Budapest – Méhner Vilmos-féle könyvkiadóhivatal (Franklin-Társulat), [1916] 101 [26] p.

Mirko Marković: *Slavonija – Povjest naselja i podrijetlo stanovništva*; Zagreb – Golden Marketing, 2002. 614 p.

Makkai Béla – Makkai Várkonyi Ildikó: *A „Szlavóniai Magyar Újság” és a horvátországi magyarság (1908–1908)*; In: *Fejezetek a horvátországi magyarság történetéből*. Szerkesztette Arday Lajos; Budapest – Közép-Európai Intézet, Teleki László Alapítvány, 1994. 85–108. p.

Makkai Béla: *Végvár vagy hídfő? Az idegenben élőmagyarság nemzeti gondozása Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában (1904–1920)*; Budapest – Lucidus Kiadó, 2003. 376 p.

Makkai Béla: *Idegenben. Tanulmányok a magyar-magyar kapcsolatok korai történetéből*; Budapest – Károli Gáspár Református Egyetem, 2004. 208 p.

Makkai Béla: *Új kezdet – határon túl, a hazában. A Szlavóniai Magyar Újság (1908–1918)*; In: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt*; Budapest – Médiatudományi Intézet, 2016. 163–175. p.

Novoszel István ált. isk. igazgató volt Julián-tanító: *Egy Julián-tanító odisszeája*; Salgótarján – Végh Kálmán könyvnyomdája, 1928. 127 p.

[Petri Pál]: *A Julián-Egyesület története – 33 év küzdelme és munkája*. Julián barát magyar kutató útjának 700-ik évfordulójára írta Petri Pál; Budapest – Stephaneum Nyomda R. T. é. n. [1937] 96 p. + 7 t.

[Ruh György]: *Magyarok Horvátországban*. Írta Ruh György; Budapest – Kiadja a Magyar Szociográfiai Intézet, é. n. [194?] 16 p. Szociográfiai Értekezések Tára 4. szám

Szabó Imre: *Magyar középiskolát! I–VI.*; Szlavóniai Magyar Újság, 1912. június 23. 1. p.; *Magyar középiskolákat!*; Szlavóniai Magyar Újság, 1912. június 30. 1. p.; július 7. 1–2. p.; július 21. 1–2. p.; augusztus 11. 2. p.; augusztus 25. 1–2. p.

[Széchényi Béla, gróf]: *Elnöki jelentés a Horvát–Szlavonországokban élő magyarság nemzeti gondozására alakult Julián-Egyesület 1908. és 1909. évi működéséről*; Budapest – Franklin Társulat nyomdája, é. n. [1909] 34 p.

[Széchényi Béla, gróf]: *Elnöki jelentés a Horvát–Szlavonországokban élő magyarság nemzeti gondozására alakult Julián-Egyesület 1910. évi működéséről*; Budapest – Franklin Társulat nyomdája, é. n. [1909] 29 p.

Szili Ferenc: *Kivándorlás a Délkelet-Dunántúlról Horvát-Szlavónországokba és Amerikába 1860–1914*; Kaposvár – Somogy Megyei Levéltár, 1995. 320 [6] p.

Újvidék

B.: *A magyar társadalom feladata*; Újvidék, 1885. június 28. 1. p.

Balkán – Az Újvidéki Napló heti melléklete; Újvidéki Napló, 1915. december 19. I. évf. 1. szám [Cserneyi M. beköszöntő írása egyetlen oldalon]; *Balkán* – az Újvidéki Napló heti melléklete. II. évf. 1. szám, 1916. január 2. 1. p.

Dudás Gyula: *A magyarországi szerbek története a XVIII. században I–V*; Újvidék, 1884. augusztus 17. 1–2. p.; augusztus 24. 2–3. p.; szeptember 1. 2–3. p.; szeptember 7. 1–2. p. és szeptember 24. 2–3. p.; Dudás Gyula: *A magyarországi szerbek története a XVII. században I–X*; Újvidék, 1885. március 8. 2. p.; március 22. 1–2. p.; március 29. 1–2. p.; április 5. 1–2. p.; április 12. 2. p.; április 19. 2. p.; április 26. 1–2. p.; május 3. 1–2. p.; május 10. 1–2. p.; május 17. 2. p.

Dudás Gyula: *A szerbek nevééről*; Újvidék, 1888. október 28. 2. p.; *Dudás Gyula megyei történésünk* [...]; Újvidék, 1888. december 9. 3. p.

[Dudás Gyula]: *Eugen herceg bácskai táborozása 1697-ben*. Mutatvány Dudás Gyula *A zentai csata* című monográfiájából I–III.; Újvidék, 1884. december 7. 2. p.; december 14. 2. p. és december 21. 2–3. p.; *A zentai csata* – Dudás Gyula könyve [bejelentés]; Újvidék, 1884. december 14. 3. p.

Dudás Gyula A zentai csata és Szeged visszavétele 1686-ban cím alatt egy alkalmi művecskét írt, mely az első zentai csata (1686. okt. 15.) és Szeged város visszafoglalásának (1686. okt. 20.) kétszázadik évfordulója alkalmából f. é. okt. 15-én jelenik meg Schwarcz Sándor kiadásában Zentán: Újvidék, 1886. szeptember 12. 3. p.

Dudás Gyula: *Újvidék múltjából*; Újvidék, 1884. november 18. 1–2. p.; Dudás Gyula: *A bácskai helynevek magyarosítása I–II*; Újvidék, 1885. december 13. 2. p. és 1886. január 10. 1–2. p.; Dudás Gyula: *Kulpin és a történelem*; Újvidék, 1886. július 11. 2. p.; Dudás Gyula: *Hol kellene a megye monográfiáját megírni? – Az illetékes körök figyelmébe ajánlva*; Újvidék,

1886. augusztus 29. 1. p.; Dudás Gyula: *A nemzetiségek vármegyénkben*; Újvidék, 1887. január 1. 2. p.; Dudás Gyula: *A római sáncok kérdéséhez*; Újvidék, 1887. március 13. 1–2. p.; Dudás Gyula: *A magyarországi szerb irodalom*; Újvidék, 1887. május 29. 2. p.

Érdűhelyi Menyhért: *Vázlatos töredékek Újvidék történetéből*; Újvidék, 1890. február 16. 1–3. p.; *Vázlatos töredékek Újvidék történetéből – A telepítés története*; Újvidék, 1890. február 16. 1–2. p. és február 30. 1–2. p. augusztus 3. 1–2. p. és augusztus 10. 1. p.; Érdűhelyi M.: *Újvidék sz. kir. város címere*; Újvidék, 1890. november 16. 1. p.; Érdűhelyi Menyhért: *Újvidék város szabadsalmai I–II.*; Újvidék, 1890. november 23. 2–3. p. és november 30. 1–2. p.; Érdűhelyi Menyhért: *Az újvidéki katonai határőrök*; Újvidék, 1891. február 22. 1–2. p.; É. M.: *Kalugyerek reformja*; Újvidék, 1892. szeptember 25. 2. p.

[Érdűhelyi Menyhért]: *Újvidék története*. Írta Érdűhelyi Menyhért. Kiadja Újvidék szab. kir. város közönsége; Újvidék – Popovics Testvérek Könyvnyomdájából. 1894. 346 p.

Iványi István: *A péterváradi katonai sánc polgárosítása*; Újvidék, 1884. március 2. 1–2. p.; március 9. 2. p.; március 16. 3. p. és március 23. 1–2. p.

Iványi István: *A Rákóczy-kor a Bácskában 1703–1711. I–VII.*; Újvidék, 1885. január 18. 1–2. p.; január 25. 2–3. p.; [a gyűjteményből hiányzik a III. rész, február 1.]; február 8. 2. p.; február 15. 2. p.; február 22. 1–2. p.; március 1. 1–2. p.

Kalmár Antal, dr.: *A szerbek új politikája*; Határőr, 1907. április 17. 1–2. p.

Kállay Frigyes: *Az újvidéki szerbek* (Impressziók); Határőr, 1907. április 21. 1–2. p.

[Radics György]: *Bács-Bodrog vármegye leírása*. Bács-Bodrog vármegye tanuló ifjúsága számára készítette Radics György zombori államgimnáziumi igazgató; Zombor – Nyomatott Bittermann Nándornál, 1876. 38 p. + 1 térkép

R. Gy.: *A hírlapokról és a hírlapirodalomról I–V.*; Újvidék, 1886. március 7. 2. p.; március 14. 2. p.; március 21. 2–3. p.; március 28. 1–2. p. és április 4. 1–2. p.

Steltzer Frigyes: *Bács hajdana*; Újvidék, 1881. június 19. 2–3. p.; Steltzer Frigyes: *Adalékok Bácska helyrajzához I–II.*; Újvidék, 1881. július 24. 2–3. p. és július 31. 2. p.; Steltzer Frigyes: *Adalékok Bácska hajdanához*; Újvidék, 1882. január 8. 2. p.; január 15. 1–2. p.; január 22. 2–3. p.; május 7. 1–2. p.

Steltzer Frigyes: *Kulpin története*; Újvidék, 1886. július 4. 1–2. p.

Feldolgozott hírlapok

Csajkásvidék

Bácskai Határvidék (1904–1905)

Titel és Vidéke (1905)

A Csajkás (1908–1917)

Zsablya és Vidéke (1910–1913)

Sajkás Híradó (1913)

Eszék

Szlavóniai Magyar Újság (1908–1918)

Fehértemplom

Fehértemplomi Lapok – Weißkirchner Blätter (1885)

Magyar Alduna (1897–1898)

Fehértemplom és Vidéke (1910–1918)

Fiume

Fiume (1882–1892)

Magyar Tengerpart (1893–1896)

Tengerpart (1894–1918)

Fiumei Szemle (1903–1906)

Fiumei Hírlap (1905–1906)

Fiumei Napló (1907)

Fiumei Estilap (1908–1917)

Kevevéra

Temes–Kubiner Wochenblatt (1899 – ?)

Kevevárjai Hetilap – Kevevaraer Wochenblatt (1911)

Kevevéra (1912–1914)

Pancsova

Végvidék (1883–1884)

Pancsova és Vidéke (1887–1892)

Határőr (1892–1917)

Pancsovai Újság (1897–1901)

Délvidéki Lapok (1905–1918)

Óbecse

Ó-Becse és Vidéke (1888–1918)

Ó-Becsei Közlöny (1896–1899)

Ó-Becsei Hirmondó (1902. június–szeptember)

Óbecse (1906–1909)

Óbecsei Hírlap (1906–1912)

Óbecsei Újság (1911–1920)

Újvidék

Újvidék [1875] (1878–1879; 1881–1907)

Újvidéki Újság (1901)

Határőr (1905–1914)

Újvidéki Közlöny (1906–1913)

Újvidéki Híradó – Hétfői Újság (1908)

Újvidéki Napló (1909–1917)

Mellékletek (1. fejezet)

Délvidéki sajtó

23. szám. **Újvidék, 1882. június 4.** **VII. évfolyam.**

Megjelenik:
minden vasárnap
reggel.

Előfizetési feltételek:
Újvidéken házhozszállással és
vidékre postán:
Egész évre: . . . 4 ft. 30 kr.
Félévre: . . . 3 ft. 30 kr.
Negyedévre: . . . 1 ft. 50 kr.

Hirdetések díjai:
Négyhasábos petitorát négy-
széri hirdetésig 10 kr., s min-
den beiktatás után 30 kr.,
kiszámlázott.

Többszöri hirdetések ár-
a „Nyitásban” a négyhasá-
bos petitor díja 15 kr.

Politikai, társadalmi, közgazdasági és közművelődési hetilap.

Szerkesztési iroda:
Aranygerenda-utca, 1912. szám, hová a lap szállítani
és anyagi részlet illető küldemények rimzandók.

EGYÉB SZÁM ÁRA:
15 KR.

**Hirdetések felvételének a szerkesztési irodában, va-
lamint Budapest és Bécsben létező valamennyi hir-
detési irodában.**

FRANKL ISTVÁN,
ÚJVIDÉKI KIR. KATH. FŐGYMN. IGAZGATÓ
25-ÉVES JUBILEUMÁRA.

Szép megynék ismer hasznát tanve,
Mint jeles mestert, ki az ifja sarját
Termelt fára nevelni a gyümölcsöt
Megnevelte.

Tiszta erkölcsöt a tudományt tanítasz;
Szával és tettel veted a jócsejnek
Bíztartó ágát; szívet, oszt egyenget
Hűlőre ajkaid.

A barátságok szerető lakodlak
Templomod tartasz, odavon emberek be;
Stende elhatáro a világ kedélynek
Lángja meglángolt.

Töltsd a felelősséget hazaad tanítasz;
Lelked a szepnek a az igaznak aldoz;
Két család osztva szívvel: tied a az
Emberiség.

A közigy mellett, magad elhelyezve,
Barátos szeretetben ha a szent barátság

talpig magyar szöveg gondozói szárnyai alatt
végezte elemi és középiskoláit, nyerte egész
jóvá működése irányelvét:
„A nagy világon kívül . . .
„Itt elcsúsz, haladok . . .
Szülői azon idők általános szokása szerint,
pető pályára szánták a tanult ifjút, ki azon-
ban kitűnő tanárainak vezetés- alatt a tanítói
pályát kedvelte meg a annak nagy fontosságá-
tól áthatva, szíve: hazai viszonyait követve, a
tanítói pályával eszerelte föl, mire más szomorú
körülmény is késztette. Mint 8. oszt. tanuló
atyját veszté s ezért, hogy állott-anak jó ne-
veltségének legalább némi sejtélyre legyen, de
meg hogy az akkoron még pesti egyetemre
utazásuk, a tanári pályá tanulmányait meg-
kezdendő, egy évig egy nemzeti családhoz neve-
lősködött. 1854-ben már az egyetem bölcsé-
szeti karánál találjuk, hol ez időtjárt igaz hogy

de, a műtanítói intézmény az ő közbenjárásá-
ra jött létre. A város-közigye intézésére mint
biz. tag befolyt, majd egy évig a kormány
meghízá-ából zombori h. főigazgató volt. A
helybeli polg. leányiskola szervezésével is ő volt
megbízva, s létrejötté után annak 3 éven át
igazgatója is volt. S akár hivatalos, akár magán
tevékenységét tekintjük, a helyet, melyet el-
fogalt, ritka tapintattal, körültekintő gondallal
s pontos lelkiismeretességgel töltötte be s oda,
hol ő nemeltünk ma van, saját erőjéből s mun-
káiból közlőtte föl magát.

Ez rövid vázlat a mai Jubiláns eddigi
működésének, melyet hogy mind tovább fol-
tatlasson, szívből kívánjuk. — Többször néze-
utalunk Dr. Buday József tanár annak nagy
tetszésel fogadott, remek üdvözlő-beszédére,
melyből nemeltünk 25 évi tanári működé-
sét élénk színekkel esztétai részleteket alábbi-
akban közlünk.

Újvidék

Ujvidék, 1892. év.

I. évfolyam 12. szám.

Szerda, február 10.

UJVIDÉKI HIRLAP.

POLITIKAI ÉS VEGYESTARTALMU LAP.

Megjelenik minden szerdán és szombaton.
Előfizetés: egész évre 6 ft. félre 4 ft. negyedévre 2 ft.
Egyes szám ára 10 kr.
Kapható Herger Ágoston könyvkereskedésében.

Felelős szerkesztő:
dr. Nemes Sándor.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Erzsébetvár 6-ik sz.
→ Kéziratok vissza nem küldetnek. ←
Hirdetések díjszabály szerint.

Arisztokratáink.

Szamosujvár sz. kir. város közönsége a honalapítás évezredes fordulója alkalmából 200.000 ftos alapítványt tett, egy, a városban létesítendő gymnasiumra, hogy lehetővé tétessék, miszerint Szamosujvárt, a görög kath. püspökség székhelyén, az erdélyrészi és felsőmagyarországi gör. kath. ifjúság hazafias szellemű, középiskolai kiképzést nyerjen.

Szamosujvár közönségének eme hazafias áldozatkészsége bizonyára az egész országban méltó elismerést fog találni.

A közoktatási minisztériumban pedig — tudjuk bizonynyal — még sietni is fognak ez elismerésnek nyílt kifejezést adni. Elhisszük!

Kétségenkívüli dolog, hogy az államnak egyenes és legelső feladata közé tartozik a nemzeti egységet megszilárdítani, azt minél inkább kiterjeszteni; az államnak kötelessége mindazon intézményeket létesíteni, intézkedéseket megtenni, melyeket épen a nemzeti egység eszméje megkövetel.

És vajjon megfelel-e a magyar állam eme, ugyszólván létfenntartási kötelezettségének? Vajjon a kormány meg-hozza-e ez irányban az elengedhetlen áldozatokat?

Nem! De legkevésbé sem!

S a kormány Pilátusként mossa ke-

zeit: nem tehetem, mert mi szegények vagyunk, hanem tegye meg helyettünk ezt a társadalom.

Oh ti 790.000 ftrok! Hány gymnasiumot lehetett volna belőletek létesíteni?

És a társadalom a vállaira csúsztatott ezen kötelességeknek igyekszik is megfelelni. Szívesen veszi vállaira a terhet, mert érzi, mert tudja, hogy a nemzeti eszme, a nemzeti cultura volna veszélyeztetve enélkül.

Azt vélné az ember, hogy a társadalom minden tagja, minden osztálya egyaránt, erejének arányában áldoz e célra. Vagy ha némi aránytalanságot látnánk, annak megfajtása abban állna, hogy azok, kiket a nemzet akár a multban, akár később kiváltságokban részesített, vagy az érdemeiket szerzett ösüktnek utódai, kiket e kiváltságok osztályosává egyedül a leszármazás tett, kiket minden személyes érdek nélkül pusztán a születés ténye hatalomhoz, befolyáshoz, előjogokhoz s nagy vagyonhoz juttatott: azok erejükön túl hoztak áldozatokat.

Hisz oly könnyen, oly szívesen szeretné a nemzet a Széchenyi, vagy Kun-Kocsárd grófok példáját megsokszorozva látni.

Csak hogy Széchenyi óta, ötven év alatt csak egyszer akadt egy Kun-Kocsárd!

S az Eszterházyak, Pálffyak, a Battyány, Zichy, Károlyi stb. mindazon főurak, kiknek ereiben a híres kék vér buzog?!

Ezek csakugyan erejükkel arányban nem álló nagy áldozatokat hoztak, sőt nem egy közülük minden vagyonát feláldozta.

Hát nincs-e itt a tati híres német színház!? Nincs-e nekünk 40.000 ftros Szt. István díjunkt? Hát a Smith, Black stb. néven elnevezett lovasság nem nyernek-e nemes arisztokratáinktól százazerekre rugó dotációkat? Vagy a balerinák mesés háztartása és költsége nem beszél-e fényesen arisztokratáink áldozatkészségéről?

Sájnós valóság. De ugy van! Nálunk a társadalom állami kötelességeket teljesít. Nemzeti intézményünk, kulturális mozgalmaink életgyökere mind a társadalom rétegeiben terjednek szét.

De a mi főuraink, a mi híres nagyjaink nagyon keveset járulnak ehhez.

Amink van, amin dolgozunk, amin fáradozunk, annak mindnek kezdeményezője, létesítője s előharcosa a polgári osztály. Semsey Andor és Róck Szilárdnak lelkes táborában alig akad egy-kettő, aki körönás czimert visel.

De akkor vigyázzanak ezek a magas főurak, hogy valamiképp meg ne változzék az ő mondásuk: az ember a

Elváltunk.

Elváltunk ismét! Oh hányszor kell még Válmunk az uton, hol találkoznánk! Hányszor lesz árnyék, csak puszta emlék Szemünkben a könyv, ajnkunkon imánk?!

Gyászollak téged, itt a magányban! Gyászollak eltűnt szép órangyalom, Bár vigasz is van ebben a gyászban: Hisz angyalomat még látni fogom.

Tavasz föléled, madár visszatér — És ő távozott, ő meghalt nekem! Tavasz búbjába, madárdal mit ér Ha őt nem hallom, ha ő nincs velem?!

Mintha ott élne, messze az égben, Csillagok között — úgy közlelem én, Úgy látom alva, s látom ha ébren Sirva örüllő édes emléken.

Messze távolban köztünk ha támad Vágy, emlékezet, közös imádság —

Egyesül minden: ima s gondolat, S nekünk csak ebből áll a boldogság?!

Gyászollak téged itt a magányban Mert nem láthatlak szép órangyalom! Bár lenne mindig vigasz e gyászban: Hogy angyalomat majd látni fogom!

Cyprián.

Ujvidéki levelek.

Ujvidék, 1892. február 9.

Kedves barátom!

Hogy újból ne vádolhass renyheséggel, ím láthatod mennyire siettem levelem megírásával.

Amint már tudod, a könyvnek 3 főszerkesztő van, és pedig magyar, német és szerb; aszerint, amint tehát a város lakossága is ezen nemzetiségek szerint osztályozható.

I. a magyarok.

A színlapok jutnak eszembe. Kivált a népszínműveknél, a színlap a magánszereplőket névleg sorolja ugyan fel, de a színlapon fellépő

mindenki másra azt a kifejezést használja: népség és katonaság.

Régi mondás már, hogy ugy az egyének, mint a társadalomnak élete sem más, mint egy színdarab. Vigjáték vagy dráma, aszerint, amint.

A színi referens a magánszereplőkön kezd s a „népség és katonaság” végzi referenciáját. Én a megfordított sorrendet akarom betartani.

Közel 9000 lélekre rug az itteni magyarság s ebből 8950 csak „népség és katonaság.” Öltözték, aminthogy egy keletre, vagy tényleg nagyra eső városka lakóihoz illik, eléggé tarka. De csak ünnepnapon. Hétköznap az egész népség s katonaság megelégedsen egyenlő uniformisban jár: a szegénység s a munkától viselt öltözköb.

De nézd meg őket ünnepnapon! Azt a pazarlást a nadrag szövetségben, melyet a mi magyarságunk megenged magának, egy-hamar máshol nem láthatod. Mintha krinolínra való volna a pantallójuk.

Ceinos feketeszövetű, bőven zsindorított

Ujvidék 1901. 1901. évi I. évfolyam, 1. szám. Vasárnap, szept. 1.

UJVIDÉKI ÚJSÁG.

POLITIKAI LAP.

Megjelenik minden kedd és péntek este.

ELŐFIZETÉSI ÁRAK:
 mindkét lapra egész évre 16 k, félévre 8 k, negyed-
 évre 4 korona, — külön a magyar, külön a német
 részre egész évre 10 k, félévre 5 k.
 Egyes szám ára 3 fillér.

Főszerkesztő:
 Dr. BALLA ALADÁR.
Felelős szerkesztő:
 MAYER JÓZSEF.
Kiadja: A SZERKESZTŐSÉG.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Főutca 20–22.
 Apró hirdetések ára egy sor 3 fillér,
 vastagabb betűkkel 6 fillér.
 Hirdetések díjazabály szerint.

Beköszöntő.

„Ujvidéki Újság” címmel hetente kétszer és pedig kedd és péntek este megjelenő politikai lapot adunk a közönség elébe.

A politikai élet Magyarországon a legutóbbi időben olyan változásokon ment át, hogy a mai viszonyok mellett elérkezettnek látjuk az időt arra, hogy Ujvidéken ezen erősen exponált helyen tiszta szabadelvű irányu, de a mellett pártokivüli politikai lapot indítsunk.

A szabadelvű irány a magyar állami és nemzeti politikával elválaszthatlanul össze van forrva.

Lapunk céljálul polgártársaink

Midőn így a nemzetiségeknek a megadható jogokat koncentráljuk, megköveteljük a haza minden egyes nyelvű és nemzetiségű polgárától egyaránt, hogy a magyar állam eszmeintegritását tisztelje és megbecsülje. Szóval az államegység a legnagyobb feladatok egyike, a mire törekednünk kell.

Lapunk a mezőgazdasággal, kereskedelemmel és iparral a munkás osztály sorsával bajlál, azok orvoslásával, lép-ten nyomon fog foglalkozni.

Városi ügyekben csak egy szent célt ismerünk: polgártársaink érdekeit védelmezni és semmilyen erőszak akadály nem tántorit el bennünket attól, hogy polgártársaink érdekét teljes erő-

ségessé, szabaddá és minden tekintetben előrehaladotttá, kifelé pedig hatalmassá tette és hazánk számára úgy annak barátai, mint ellenségei előtt tiszteletet és becsülést tudott szerezni.

Ezen a politikai alapon állva nem fogunk azonban megszűnni kereskedelmünk minél nagyobb függetlenségéért, szabadságáért, a gazdasági önállóságunkért, s az önálló vámtérületért küzdeni és erkölcsileg azon férfiakat támogatni, kik hazánk haladását annak belsejében s kifelé is elősegítik és szem előtt tartják azt az elvet, hogy hazánk anyagi és politikai feladatainak megoldásánál hazánk minden polgáránál nemzetiség és valláskülönbség nélkül, az állam-

Ujvidéki Újság

Ujvidék

Újvidék

1475

I. ÉVFOLYAM.

1. SZÁM.

1883.

YÉGYIDÉK.

TÁRSADALMI, SZÉPIRODALMI ÉS KÖZMÍVELŐDÉSI HETILAP.

PANCSOVA.

Vasárnap.

ÁPRILIS 1.

MEGJELEN MINDEN VASÁRNAP.

Előfizetési ár:

Képes évre 5 ft. Vidékre 5 ft. 50 kr.

Fő " 2 " 50 kr. " 2 " 75 "

Egyes szám ára 10 kr.

Szerkesztőség és kiadói hivatal:

Jabukai utca: 121.

Idő küldendők a lap szellemi és anyagi részét illető minden kérdésnek.

HIRDETÉSEK DÍJJA:

Három hasábon petítor 6 kr. Nyitási három hasábon petítor 10 kr.

Bőlgylj külön minden hirdetésért 30 kr.

FELELVÁS ELŐFIZETÉSRE !

A fenti címmel és tartalommal íme megímtunk egy magyar heti kőálonyt.

Ha egyének nem tekínti valaki, — a ki velünk érez — mint egy városunk szíve fölé tűzött nemzet szín kokardának, bizonyára szívesen elnézi, ha ízléssel látja odátűzve.

De vállalatunk mélyebbre is akar hatni. Tartalma egyrészt a közvetlen helyzetből fakadva, másrészt a szépirodalom kötevényéből buogva, legalkalmasabb gyakorlati olvasmányul kíván szolgálni azoknak, a kik nyelvünk tökéletesebb birtokára töreköznek, másrészt kellemes és hasznos időtöltéssel ajánkozik városunk és vidékünk magyar közöniségének.

Főképp pedig szívesüljünk szegődik minden hazafias irányú törekvésnek, a mely nem érinti a politikai viszonyokat; így a magyarosodást illető minden eszmének, a társadalmi és kulturális minden irányában, egyszersmind kárhözátva a chauvinizmus mindennemű nyilvánulását.

gátásával feladatunkat megkönnyítse, illetve vállalatunk fellállását biztosítsa.

A lap hetenként egyszer, vasárnap jelen meg.

Az előfizetés ára egy évre 5 ft. fél " 2 " 50 kr.

Vidékre egy évre 5 ft. 50 kr. fél " 2 " 75 "

Az előfizetési pénzek Beck és Koszaniacs nyomdai irodájába (jabukai utca 121 sz. küldendők. Hirdetések ugyan itt fogadtatnak el.

A „Végvidék” szerkesztősége.

Pancsova márcz. 31.

E számmal megindítja pályafutását e vidéken a legelső magyar újság. Magyar nyelven, magyar lobogóval jelenik meg: már mint ilyen kétségtelenül szembevetni eszt-vonást ejt városunk és vidékünk képcé, melylyel ezt nyilván nagyobb összhangzásba hozza a kerettel, a melybe illesztve van.

Rövid ideje, hogy e végvidék a magyar

ésesen hangzik feléje a honi nyelv s nyájasan száll fel a szokely konyhók füstje.

Tagadhatatlan, elég sokan vannak e jelen-ségek. De ha kiinduló számlákat vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy majdnem kizárólag kívülről, illetve felülről jönnek s kiindulásuknál majdnem mindegy egy közben találjuk össze-fogva: az erőlyes tapintattal intézkedő magyar kormány, illetve annak egyes közegének kezében.

Ből, társadalmunk testében ez irány-ban mindoldig alig történt lendület.

A magyar társadalom, a mely hazánk egyébb idegenajku nagy és apró városaiban példás buzgóságot fejt ki e téren, a mi városmunkban ez irányban vajmi lanyhán tevé-keny. Ha itten-itten egyesek buzgósága következtében fölszendült valamely fontosabb társadalmi ügy magva, ezt rendszeren”elfoj-totta a közöny, a melylyel az illetékes tár-sadalom iránta viselkedett.

Egy lelkes kis töredék szívós kitarás-sal megalakított és fenntart egy dalkört, az egyedüli egyesületet, a mely a

Végvidék

[illegible]

Pancsova és Vidéke

Pancsova

PANCSOVA, 1904.	XIII. évfolyam, 17. szám.	Vasárnap, április 24.
Előfizetési díj. Helyben: Eglet évre 10 K. — Fél évre 5 K. — Negyedévre 2 K. 50 F.	HATÁRŐR Szépirodalmi, társadalmi és közgazdasági hetilap.	Előfizetési díj. Vidékre: Eglet évre 11 K. — Fél évre 5 K. 50 F. Negyedévre 2 K. 80 F.
Munkatársaság és kiadói hivatal: Győrmező utca, 11. sz. Wittinger Lajos K. Könyvtárában, a honlapjára érkező leveleknek, levelezési és kiadói munkát intézik. — Lapunk számára küldendőket elfogad a levelező hivatal és a „Hagy. Tár. Irad.” kiadói hivatala. Budapest, Győrmező utca 11.	Feladv. szerkesztő: Wittinger Lajos.	Megjelenik minden vasárnap. Eglet évre 20 fillér. Hason havihoz jutókat vagy annak megfelelő hely 14 fillér. Nyitóliter 20 fillér. Tartalék: 40.

Magyarország gazdasági helyzete.

A zavaros politikai helyzet tisztázása után, úgy mondjuk közelítettünk ismét belátozban fog gazdasági kérdésekkel foglalkozni. Nem tudjuk, hogy ennek a sokat hirdett elhatározásnak okát: a szükségben, vagy pedig pusztán a változatosság utáni vágyban keresek-e. Szomorú dolog volna, ha ezt az elhatározást az utóbb említett ok szálta volna, mert akkor joggal tétellezhettünk fel közéletünkről azt a feltevést és nemtoródómiséget, amelylyel általában illetni szokták, ha az ország fontos gazdasági érdekeiről és nem holmi közjogi pikantériákról van szó. Hogy gazdasági téren ma jóval mögöttes vagyunk közjogi helyzetünknek is, azt az, aki Magyarország gazdasági fejlődésének statisztikai adatait a külföld hasonló adataival összehasonlítja, minden kétségét kivárolag fogja bebizonyítani látni. Nem tagadható, mi is haladtunk, de ezt a haladást jórészt, a véletlennek köszönhetjük. Az állam gazdasági politikájának ehhez jóval kevesebb köze van, mint amennyit az adott viszonyok közepettől joggal elvárhatnánk.

Ezt a nézetet tükröztetik vissza azok a kijelentések is, amelyeket Kornfeld Zsigmond, a magyar pénzügyi világ legelőkelőbb tagja, egy bécsi lap tudósítója előtt kifejtött. Mint mezőgazdasági állammal elsősorban természetesen, a mezőgazdaság terén észlelhető haladásról emlékezett meg. Becslése szerint az 1902. és 1903. évi termés értéke 200–250 millióval haladtak meg az 1901. évi termés eredményét. Rése van ebben az emlékezés-

ben mindenestre az intenzívebb gazdálkodásnak is, de az orszámrész mégis a kedvező időjárást, felült a véletlen illeti. Az intenzívebb gazdálkodás különösen az állattenyésztés és értékesítés körül mutat fel kedvezőbb eredményeket, úgy, hogy az utolsó két év alatt a szarvasmarha ára mintegy 40 százalékkal emelkedett. Nagy része van ebben annak a körülménynek, hogy ma már a mezőgazdaság nem képezi mintegy kiváltságát egyes osztályoknak, hanem a kereskedőelem is mindinkább megbarátkozik a gazdálkodással, hogy ily módon a termelés és értékesítés előnyei mindjobban kihasználhatók legyenek.

Egy másik bevételi forrást az országunk a kivándorlók által küldött pénzek képezik. Szomorú tény ez, amelyet a kormányt nemhogy elismeré, de a legelkeszredetebb szemrehányás illeti. „Olyan kevesen vagyunk, hogy még az apagyilkosnak is meg kell bocsátani”, mondta egykoron a legnagyobb magyar. És ez a helyzet ma is fennáll még. Kevesen vagyunk ebben a természeti kincsével bővelkedő megáldott országban és mégis százszázalékosan vesztünk a vándorbotot kezükbe, hogy egy idegen, új hazában keressék megélhetésüket. Nem ismeretlenek előttünk a kivándorlók okai. A magyar embert nem a kalandvágy vagy könyvetelenség ösztönzi arra, hogy otthona szülőföldjét és hogy idegenek, és így teljesen más viszonyok között keresse boldogulását. A munka és ennek folytán a kereset hiány legközvetlenebb, mondhatnók egyedüli oka a kivándorlásnak. Nincsen mo-

dern iparunk, amelynek munkásokra volna szüksége, a mezőgazdaság egymagában pedig nem képes annyi éhezőknek kenyert nyújtani.

Az 1904. év folyamán 130 millió korona idegen pénzt küldtek kivándorlók társaságainak hazájukba. Ezen szám alapján fogalmat alkothatunk magunknak arról, hogy mily horribilis lehet idegenben élő hazánkfiainak száma, de máriszt meggyőződést szereztünk arról is, hogy valamennyiben értékes anyagot veszítettünk el, mert különben hogyan lettek volna képesek a megélhetésen kívül, még ily tekintélyes összeget meg is takarítani. Igaz, hogy ez az összeg a nemzet bevételeit képezi, de vajon kiszámítható-e az a mérhetetlen kár, amelyet hazánk a munkások elvezetése által szenved? Ha volna fejlett iparunk és ezeket a munkásokokat itthon tartatnánk, bizonyára még tekintélyesebb volna az ország bevétele, mert a megélhetéshez szükséges kiadásokat is itthon eszüköznék. De minthogy nincsen iparunk, elveszítjük nemcsak ezeket a bevételeket, hanem meglevő vagyonunk egy részét is a külföldiek kezébe adjuk át. Nem osztjuk tehát az illusztris nyilatkozó azon újszerűt, hogy ez a 130 millió teljesen a közvagyonvesztés számájára könyvelendő, mert ha szembesíthetjük vele a kivándorlásból származó egyéb nemzeti és anyagi károsodásokat, akkor bizony ebből a tételből olyan hatalmas mínusz származhat, amelyet számokban kifejezni nem könnyű dolog volna.

Érdekes az interview azon része, amelyben az utolsó két évben beállott kedvező kamatláb-viszonyokat emlegeti. Részben a ked-

III. évfolyam.

Pancsova, 1907. évi július hó 21-én.

29. szám.

DÉLVIDÉKI LAPOK.

A pancsovai választókerület függetlenségi és 48-as pártjának hivatalos közlönye.

Megjelenik minden vasárnap reggel.

Előfizetési árak:

Helyben hához bérlet:
Egyes évre . . kor. 8.—
Fél évre . . . 4.—
Negyed évre . . 2.—

Videkre postán:
Egyes évre . . kor. 9.—
Fél évre . . . 4.80
Negyed évre . . 2.20

Egyes szám ára 20 fillér.

Főszerkesztő:

BOHUS KÁROLY, országgyűlési képviselő.

Felolós szerkesztő és lapigazgató:
GRABER LÁSZLÓ dr.

Szerkesztési cím:

Rákóczi-utca 8. sz. — Telefon szám 135.

Kiadóhivatal:

Kohn és Krausz könyvnyomdája
Pancsova (Telefon szám 171.)

hova az előfizetések és a lap részére szánt
hirdetések beküldendők.

MEGHÍVÓ.

A *Gromon Dezső magyarnyelvterjesztő egyesület*, mint a D. M. K. E. pancsovai fiókja *vasárnap, július hó 21-én* délelőtt 11 órakor tartja a városháza nagytermében *folytatólagos közgyűlést*, melyre az egyesület tisztelt tagjait ezennel meghívja

A Z E L N Ö K S É G.

Tárgy: A tisztikar és választmány megválasztása.

A magyar nyelv oktatása Pancsován.

„A magyarnyelvből eredmény is elég jónak mondható, habár egyes intézeteknél még a felsőbb osztályokban is a nyelv megértése — és beszélésében nagyon gyengék a tanulók.”

Pancsova városa közigazgatási bizottságának f. hó 10-én tartott ülésében szót így a pancsovai kir. tanfelügyelő, s hozzá tesszük mindjárt, hogy talán fölös óvatossággal s fölötté meg kímélletel.

Fölötté nagy kímélet ugyanis az, hogy egy közhivatalnok hivatali hatáskörében ily szinte megdöbbentő általánossággal beszél, s fölös, érthetetlen óvatossággal, amikor a valóságot csak kerületesen s ebben a jékerületésben mintegy ellenmondásba kergeti önmagát.

A közigazg. bizottságnak föltétlenül hivatali és hazafias kötelessége lett volna erre a jelentésre vonatkozólag fővilágosítást, magyarázatot s részletezést követelni, és még inkább kötelessége lett volna ily alapokon intézkedéseket tenni, vagy provokálni, de semmi esetre nem eljárás ilyen jelentések fölött csak úgy tovasiklani. — De hát a közigazgatási bizottság mindenestre tudja nagyon jól, hogy miért kénytelen a tanfelügyelő ilyen eredményről beszámolni s beszámolójában is ily óvatosságnak s kíméltesnek lenni.

Ezzel szemben kénytelenek vagyunk, hogy — a pancsovai elemi iskolai oktatás általunk is eddig mindig kénytelenségből kikerült kérdéseihöz — a nyilvánosság előtt hozzájáruljunk s kifejezést adjunk annak az általános föltétlenségnek, ami a közönség körében évek hosszú során át kialakult.

Reklámljuk mindenekelőtt a tanfelügyelő jelentésének azt a részt, hogy „az eredmény elég jónak mondható.”

Ez egyszerűen nem áll!

Nyíltan kijelentjük, hogy az eredmény egyes intézeteknél egyes-nesen botrányos, amennyiben = 0.

Évekkel ezelőtt a pancsovai községi elemi iskolákat az állam államosította abból az okból nyilván, mert kellő garanciák az oktatás hazafias szellemének tekintetében megszerezhetők nem voltak, s eredmény az állami nyelv oktatása tekintetében nem éretett el.

S mindenki remélte, remélhette, hogy az államosítás úgy a szükséges garanciát, mint a nélkülözött eredményt nyújtani fogja.

S évek múltán, máig, méltán *elkeseredve tapasztaljuk, hogy csatlódunk.*

Megjegyezzük azonban, hogy a családost az államosított népoktatási intézeteknek csak egy része okozza: hogy melyek, annak megjelölésében — azt hisszük, mindenki érteni fogja — miért — kevésbé óvatosságnak lennünk mint a kir. tanfelügyelőnek hivatali hatáskörében, nincs módunkban s még kevésbé van okunk rá.

S az elkeseredés nemcsak nekünk, akik a magyar állameszme küzdő harcói vagyunk, osztályrészek, hanem s nem kevésbé osztályrésze a szülőnek, aki idegenajku gyermekét kénytelen iskoláztatni az állami iskolában s ott azt a meggyőződést szerzi s azt a hitet ébresztik föl benne, hogy *anyanyelvén azért nem tanul a gyermek, mert az iskola nyelve magyar, magyarul pedig idegen ajku gyermekeket tömegesen tanítani nem lehet* — s a tény, amit elemi iskolát végzett gyermekén észlel, az az, hogy az iskoláztatás meddő, eredménytelen volt úgy az ismeretszerzés, mint a magyar nyelv elsajátítása tekintetében.

S hogy az elkeseredés, úgy a magyarság, mint a nemzetiség elkeseredése jogosult, — az kétségtelen.

S mondanunk se kell, ezt az elkeseredést a nemzetiségeknek gyönyörűen kihasználják s értékesítik a politikai igazgatás céljaira.

A magyarság, a magyar állami hatalom, a magyar állami eszme elleni igazgatás.

Kötelességünk ezzel szemben végre valahára keresni s kutatni az okokat — amennyiben a nyilvánosság előtt lehetséges s az ügy érdeke s természete megengedi — reájok is mutatni.

Bizonyításra se szoruló tény, hogy a magyar nyelv nemzetiségi vidéken is eredménnyel tanítható, s így megállapítható, hogy itt nem az állami hatalom, a törvény, a tanterv a hibás.

S itt csak a pancsovai középiskolák tanári karát hívjuk föl tanuul, vajjon nem állandó tapasztalat-e, mikép a vidék egyes tiszta nemzetiségi községeiből bekerült növendékek általában több magyar nyelvi ismeret hoznak az intézetekbe, mint Pancsova egyes népokiskoláiból kikerültek.

A hiba a szervezetben van.

Az oktatási rendszerben, a tanítói karban, az intézetben uralkodó szellemben, a tanfelügyeletben, s az állami hatalom ellenőrző s felügyeleti joga gyakorlásában.

Az oktatási rendszer olyan volt, hogy az egyes tanító felelőssége soha se állapíthatott meg.

Egy egy évfolyamot 4 éven át ugyanannyi tanító tanított, s így a felelősséget mindenkor sikerült az elődökre áthárítani.

A tanítói anyag pedig részben egyenesen alkalmatlan, meg nem felel. Nem felel meg egy része általában; de nem felel meg még nagyobb részben nemzetiségi vidék tanítójaul.

Annak, hogy általában bir-e képességgel egy közalkalmazott hivatali föladatához, megbírástusa s a bírálat eredményének megokolása nem hírlapírói föladat.

Legfölebb az eredményből lehetne erre vonatkozólag tárgyilagossá adatokkal

II. évfolyam. Fehértemplom, 1911. augusztus hó 24. 34. szám.

FEHÉRTÉMPLOM és VIDÉKE.

Közművelődési, társadalmi és közérdekű hetilap.

Előfizetési árak: Egész évre ——— 8 kor. — 6Hl. Félévre ——— 4 — — — Negyed évre ——— 2 — — — Egyes szám ára 20 fillér.	Főszerkesztő: JÖRGNÉ DRASKÓCZY ILMA. Feladat szerkesztő: HEGYI JÓZSEF. Szerkesztéségi helyiség: Maderspach-u. 14.	Kiadótulajdonos: WUNDER GUSZTÁV. Kiadóhivatali helyiség: WUNDER GYULA KÖNYVNYOMDÁJA Váncsár-utca 77. szám alatt.	Megjelenik minden csütörtökön. Előfizetéseket és hirdetéseket elfogad a kiadóhivatal.

Kasztok.

(F. E.) Az indiai népnél, annak idején, kasztokra osztottak az emberek. Akinek az apja kereskedő volt, annak kereskedőnek kellett lenni, ha még olyan kedve is lett volna valamely más pályára. A festő gyermekének, ha semmi tehetsége sem volt, festőnek kellett lennie. Az államhivatalnok fia államhivatalnok lett, az orvos orvos, az ügyvéd ügyvéd és így tovább az összes foglalkozási ágakon végig.

Ez annak idején volt, az indiai népeknél, a modern emberek pedig elítélik úgy a történetkönyvekben, mint mindazon fejtegetésekben, melyekben a kasztokról s a kasztrendszeréről szöveltek.

Az emberek tehát, a modern korban előkelet érijük alatta, elítélik a kasztrendszert.

nagyobb fogakonyasággal vonzódik. Az emberek tehát elméletben elítélik mindazt, ami a kasztrendszerrel összefüggésben áll, elítélik, mert belátják annak káros hatását. S ime mit látunk a gyakorlatban?!

A kereskedő fiát, ha az a színészi pályára vonzódik, — tegyük fel példaképpen — szegyes korbáccsal veri mindaddig, míg csak le nem mond erről a hőbortos ábrándról s nem áll kötelének, hogy ő is, miként apja, nagyapja, nksapja röfvel mérje azt, amit a modern technika vívmányai előállítanak. A tanár fiából tanárt farag. S ha az illető véletlenül egyetemi tanár, akkor egyetemi tanárt. A miniszteri tanácsos fia miniszteri hivatolnok, a szobrász esemetéje szobrász. A festő fiából, sőt még leányából is festőt farag, a színész gyermeke természetesen nem lehet más mint színész. Az orvos, noha minduntalan kárhoz

a lenézeti, leeseptelt kasztrendszer? A kasztok szerint beosztott emberiség? Minek szidjuk, minek ócsároljuk hát akkor azt, amit minden nap megeselekszünk s miért hivalkodunk haladásunkkal szabadságszeretettelünkkel s mi egyéb hasonló frázisokkal? Kiket akarunk megtéveszteni ékes dikciónkkal, miket a katedrákon s nyilvános fórumokon elszavalunk? Magunkat, vagy másokat? Minek mondunk olyanokat, miket magunk sem hiszünk s minek állítjuk magunkat?

Ezek a kérdések most a legaktuálisabbak, mert hiszen az iskolák befejeztével gyermekeinket valamelyes pályára küldjük, hogy megélhetésükről s jövődjükről előre gondoskodjunk. S ilyenkor kell leginkább meggondolni azt, hogy tulajdonképpen mit is faragunk belőlük ebben a nyomorúságos világban. Bizonyos, hogy nem állhatunk oda s megkérdezve a

Fehértemplom és Vidéke

Fehértemplomi Lapok.

Városi, megyei, gazdasági és iskolai érdekeket képviselő irodalmi hetilap.

Weißkirchner Blätter.

Wochenblatt für städtische, wirthschaftliche, literarische, Komitats- und Schulinteressen.

5. Szám. Megjelen minden csütörtökön reggel. Erscheint jeden Donnerstag Früh.	Fehértemplom, 1885. január 1. Előfizetési díj: negyedévre 80 kr., félévre 1 fl. 60 kr., egész évre 3 fl. 20 kr. Pränumerations-Preis: Vierteljahr 80 fr., halbjähr 1 fl. 60 fr., ganzjähr 3 fl. 20 fr.	1. Évfolyam. Hirdetési díj: A 3-szor hasábozott petit-sor 5 kr. Anzerate: Die 3-spaltige Beilage kostet 5 fr.

Előfizetési fölhívás

a

„Fehértemplomi Lapok“

cs. heti lapra

Lapunk eddig megjelent 4 első számát mutatópéldánynak tekintjük. Az előfizetőknek napról napra gyarapodó száma azt a boldogító hitet kelti belőlünk, hogy a nagyérdemű olvasó-közönség helyesli célunkat, elveinket és az amannak megközelítésére vá-

Pränumerations-Einladung

auf das ung.-deutsche Wochenblatt

„FEHÉRTÉMPLOMI LAPOK“

oder

„Weißkirchner Blätter“.

Die bis jetzt erschienenen 4 Nummern unseres Blattes können als Probenummern angesehen werden. Die von Tag zu Tag zunehmende Zahl der Pränumeranten erweist in unserer Brust den beglückenden Glauben, daß das hochverehrte Lesepublikum unser Ziel,

Fehértemplomi Lapok

Fehértemplom

Mellékletek

(2. fejezet)

III. évfolyam.		Titel, 1910. szeptember 11-én.	37. szám
A CSAJKÁS. TÁRSADALMI, MEZŐGAZDASÁGI ÉS VEGYES TARTALMU HETILAP.			
Megjelenik minden vasárnap. ELŐFIZETÉSI ÁRAK: Egész évre 8 K. Fél évre 4 K. Negyed évre 2 K. Egyes szám ára 20 fillér.		Felelős szerkesztő: Dr. BARTUNEK GYULA.	
A határszélien. Itt a határszélien, a Csajkások kerületében, fajilag és nyelviileg különböző népek laknak. Hogy pedig ezek az államalkotó nemzettel minél jobban összeforrtanak, sok kulturális intézményt és erősen táplált közgazdasági életet kell teremteni itt. A multban velünk testvériesen együtt tartó nemzetiségek ma is államiaságunk mellett fognak buzgólni, mihelyest megértik, hogy állami törvényeink, midőn egyfelől nemzeti létüket nem veszélyeztetik, másfelől pedig nagyobb jóllétet, függetlenséget biztosítanak nekik. Ezt pedig csak úgy látják be, ha nemzeti műveltségükkel együtt, népük értelmi fejlettsége is nagyobb fokra emelkedik az eddiginél. Nekünk tehát a velünk lakó nemzetiségek művelődésén csakis örülnünk lehet. Kulturális intézményeink fejlesztésével ezt elérhetjük. Ez az egyik cél. Ezen munkával még egy másik feladat is megold-		KIADÓHIVATAL: SZUBOTICSI SZIMÓ könyvnyomdája és papírkészkezője, hova az előfizetések a hirdetések letételei és ezek díját fizetendő. Négyzöld cím. tíz egyeszer hirdető 1 fillér, többeszer átadható.	
tén és a székelyföldi népszerítő akció mintájára. Hiszen ezen alkotások hasznára lennének az itteni összes lakosságnak. Itt erős és reális alapja van az ipari vállalkozásoknak: a Duna, a Tisza folyó itt folyik; a mezőgazdasági vállalkozásnak a csajkás rétünk valóságos Eldorádóját alkotja, nagy hústermelő és gyümölcstermelő képességével. Az üzleti tőkének és szellemi készségnek az érvényesülésére nagyon is alkalmas. De szükségünk van ezért a magyar állami és a megyei társadalmi hatalom minden tényezőjének segítségére. Legyen kiváló figyelemmel a földművelésügyi miniszter a maga gazdaságfejlesztő munkájában a mi kerületünkre. Legyen bőkezű a kultuszminiszter az itteni kulturális intézmények létesítésében és fejlesztésében. A magyar kormány és vármegye a maga legjobb embereit helyezze ide és hasson oda, hogy a ha-		biztosítására, mint azt Csurog község példája is bizonyítja, ahol konyhakertészetre alkalmas földparcellákat adott a szegényebb lakosságnak igen olcsó bérösszegért. Miért ne lehetne a Csajkás-kerületben kendergyár, selyemgyár, cukorgyár, ciroksoprgyár, miért ne lehetne itt pezsgő szövetkezeti élet, miért ne lehetne itt hatalmas állattenyésztés stb. mikor minden feltétel megvan. Neem valami levegőben járó ideális kívánságok ezek, hanem a gyakorlati szükség feltétlen követelése. Erős közgazdasági és kulturális életet kell itt teremtenünk. Ennek megteremtésére a mi lakosságnak jömodú községeikkel együtt egyedül, képtelen. Ezt a fogyatékosságot már csak az emberi haladás általános érdekei és a régi határhoz csajkások iránt érzett kötelecs hála szempontjából is az államnak, vármegyének és társadalmának kell céltudatos munkával pótolnia.	

A Csajkás

Mellékletek

(3. fejezet)

Kevevárai Keveváraer Hetilap Wochenblatt

(ezelőtt Temes-Kubini Hetilap.)

(vorm. Temes-Kubiner Wochenblatt)

Organ für Volkswirthschaft und öffentliches Leben für Reykjavík und Umgehung.

Werte: Wahrheit und Gerechtigkeit
sind die Grundprinzipien unseres Streben

№. 52.

Kevevára, 24. Dezember 1911.

XIII. Jahrgang.

Er erscheint jeden Sonntag und kostet loco Tenes-Rubin mit freier Zustellung in's Haus oder mit freier Fortschickung ganzjährig \$ 10.—, halbjährig \$ 5.—, vierteljährig \$ 2.50.
 Abonnements und Inserate werden angenommen in der Administration Robert Oberländer, Gen. Anst.

Für die Infante: Eine ganze Seite 20 R., eine halbe Seite 10 R., eine viertel Seite 6 R., ein achte Seite 4 R., zweispaltig R. 2—3., einspaltig 1 R. 60 R., Eingeklebt per Seite oder deren Raum 20 R.

Infante und Beiträge werden bei Wittstock Wittos erhoben.

Das Fest der Liebe.

(Sachbund verboten.)

Weihnacht, fern und nah,
 Singen ihr Halleluja!
 Ihrer Stimmen volle Fülle
 Zuhelt durch die Winterstille
 Und steigt an der Geggamnt,
 Daß nach Tagen voller Rote
 Ram des Heiles Noagenwede,
 Daß der Christ geboren ward!
 Weihnachtstergen hell und licht,
 Strahlen vor dem Angesicht
 Jedem, dem das Herz will sagen:
 „Freue dich an diesen Tagen!“
 Alle Alltagsorgen nicht
 Aus des Hauses offnen Toren.
 „Alle Welt ward Heil geboren“,
 Singt ein liches Kinderlied.

Tannenduft und Tannengrün
Will in uns're Seelen zieh'n,
Will uns adeln, will uns weihen,
Sittlich heben und lasten!
Und uns nimmt es wunderjam
Süß gefangen; und wir beugen
Unser Knie, das Haupt wir neigen,
Denn der Welteneiland ihm!

und theilte die kleine Bekanntschaft aus, daß er heute noch ganz derselbe sei, wie zu Zeiten der ersten Jugend. Ich weiß nicht, ob ihr hierbei die Wohlthaten Gottes vorgedacht: „Der kleine Gott der Welt bleibst stets vom gleichen Schicksal und so wunderbar als ich am ersten Tag.“ Da Wehl hat ich aber mitgetheilt.

Katholik war ich nicht eher so fähig, als die kleine, sehr hübsche, sehr edle Dame dann sagen wollte, aber anderwärts nicht, wo ich nicht die großen Tüchtigkeit und die kleinen Tugenden der christlichen Biederkeit, und wie ich diesen in nicht der angestrebten Gemeinschaft. Ich konnte nun ja eine angestrebte Person finden, die das Ideal meiner Gegenwart umgeben ließ abzuweichen, mich aber selbst, wie es auch nach diesen alten Personen, und zwar nicht als Gedächtnis, sondern als Tugenden, mich mit der Welt zu befehlen. So wollen wir den zu jenen die Frage unterbreiten: „Scheint der Mensch überhaupt fest?“

Eine der größten Aufklärerinnen und Vortreterinnen der Menschheit — mag man sie auch als Weibchen nicht gelten lassen wollen — ist zu allen Zeiten die Philosophie gewesen und wird es ewig bleiben. Selbst wenn man sich noch so sehr darauf verleiht, in den Verhältnissen selbst und aus ihnen heraus die Enttöndung der Böser zu sehen, so muß man doch unbedingt zugeben, daß durch ihre Aufklärungen, Anschauungen und Ideen aus der Volkseele hervorgerollt worden sind, die wir langsam, sehr langsam, dafür aber auch stetiger

Giebt's nicht gerade so aus wie meine Vorstellung, daß sich's in den unteren Volksstufen regt? Jeder Mensch schrebt ja bekanntlich den Gläubigen, also den eben bedacht wäre in alle Ewigkeit hinein nichts zu erhoffen gemeinen. Dort muß der Anfang gemacht werden, wo nichts zu verlieren, sondern nur zu gewinnen ist. Nachdem man aber einmal die Massen in Fluß gerathen find, wird keine Wacht der Erde imstande sein — freilich werden sich noch unendliche Zeiträume dazwischen legen —, die wirkliche, eine einzige Wahrheit aufzuhalten.

[illegible]

Kevevárai Hetilap

Kevevár

I. évfolyam.

Fehértemplom, 1897. január 7.

2. szám.

MAGYAR ALDUNA.

Közművelődési és társadalmi hetilap.

Előfizetési ára:

Egész évre 6 frt. -- kr.
Félévre 3 " -- "
Negyedévre 1 " 50 --
Egy hónapra " 50 --
Egyes szám ára 12 kr.

Felolvasó szerkesztő:

KÖHALMI BERÁN OSZKÁR.

Főmunkatárs:

SZENTGYÖRGYI LAJOS.

Szerkesztési helyiség:

Rezsütelez 1093. szám alatt.

Kiadóhivatal:

WUNDER GUSZTÁV könyvnyomdája
Főutca 1016. szám alatt.

Megjelen

minden csütörtökön.

Előfizetéseket és hirdetéseket

elfogad a kiadóhivatal.

Tisztelt olvasóink!

Lapunk 2-ik számát t. olvasóinknak czim-szalag alatt küldjük szét. Kérjük tehát azon czimzetteteket, kik lapunkra előfizetni nem szándékoznak, jan. 12-ig ezt a 2. számot a czim-szalaggal együtt azon megjegyzéssel küldeni vissza a kiadóhivatalhoz, hogy „Nem fizet elő” mivel azokat, a kik ezt nem teszik, előfizetőknek tekintjük és a lapot továbbra is küldjük.

Tisztelettel

A kiadóhivatal.

Nemzeti középórástály.

Irta: Deakcsa Gusztáv.

Ne ámsítsa senki a közvéleményt a nemzeti konszolidáció aprólékos eszközeivel. Nem is ez a cél, hanem csak az utolsó

A magyar kultúra terjesztésével kétségkívül nem kell felhagynunk, sőt fokozott erővel és nagyobb eszközökkel kell azt továbbra is folytatnunk. De hasznátassunk-e lát-kérdésünket mindaddig, amíg a beolvasztás létesül? Es még akkor sem bizonyos, hogy például a románság magyarrá lesz-e érzel-meiben, ha majd meg is tanul magyarul. A román intelligencia mindig beszélt és le-szeli ma is nyelvünket, s nem ennek sorai-ból kerülnek-e ki mégis a dakoromán vezetők?

Itt az ideje, hogy a kolló értékre le-számítsuk a nemzet ezéjének szempontjából téves, vagy elégtelen eszközöket, s bár az utó-biakat nem mellőzve, hatalmasabb és gyorsabb hatású eszközökhöz folyamodjunk. Nemzeti konszolidációknak ilyen nagy, hatalmas módja a magyar faj erőinek kifejtése, számának megnövelése s ekképp a nemzetiségek tulszár-nyaltatása. Ha a magyar f. i. annyira megnö-vekszik, hogy minden nemzetiség s maga a

rasztásunk elterjesztése és kifejtése egyszerű gazdasági kérdés. Természetes szaporodása oly nagy, hogy ha a földhírtokban kiszélesedhetik, rövid idő alatt meghódítja az ország leg-nagyobb részét s elszigetelt állapotba juttatja a nemzetiségeket.

Középhírtokosságunkban annyi nemzeti tradíció el és súlyos veszteségei dacára oly komoly vezértényezője az alakítandó nemzeti középórástálynak, hogy diadalmas szerepe kétségtelen, ha a gazdasági viszonyokban megerősödik. Mivel társadalmi rétegeink termé-szetes kiegészítőjét alkotják a történelmi kö-zépórástályok. Az alap ekképp kiszélesedett, de egyszersmind meg kell azt szilárdítani.

Ámde ha erre az elemre való tekintettel a földhírtok-politikában és a földhírtok-viszo-nyokban igen rövid idő alatt lényeges válto-zás nem történik, nemzeti konszolidációnk nem fejlődik előre, sőt vissza fog fejlődni.

Nincs Európában állam, melyben a kö-

Mellékletek
(4. fejezet)

7. évfolyam.

29. szám.

Ó-Becse, 1892. július 17-én.

Ó-BECSE és VIDÉKE.

TÁRSADALMI VEGYES TARTALMU HETILAP.

Megjelen minden vasárnap.

ELŐFIZETÉSI DÍJ:
Egész évre . . . 4 frt. Fél évre . . . 2 frt.
Negyed évre . . . 1 frt.
Minden egyes száma ára 10 kr.

SZERKESZTŐSÉGI IRODA:
Főbánya-utca 35. szám.
Bérmegtérítés levelek nem fogadtatnak el.
Nyílttérben minden egy hasábsor 15 kr.

KIADÓHIVATAL:
Lőwy Lajos könyvnyomdája és papírkereskedése, hova az előfizetések a hirdetések intézendők és ezek díja fizetendő.
Nagyasszonyoktól kezdve egyenes hirdetésre 2 kr. többesre hirdetésre meggyengedve az arány.
Hirdetés a nyílttérben minden kiadványt 30 kr. helyig illeték előre fizetendő.

A Tisza áthidalása.

Nagy örömmel olvastuk egyes lapokban és az Ó-Becse múlt számában, hogy kereskedelmi ministeriumunk a bácsamegyei és torontál-megyei helyi érdekű vasutak összeköttetését tervezvén, erre a célra a Tiszán hidat szándékozik építeni, s fel is hívta a ministerium az alispáni hivatalát, hogy helyi kijelölése ügyében ejtse meg a tárgyalást.
Sokan nem is gondolják, mily jelentősége lenne ezen ügy szerencsés megoldásának városunk jövőjére!

O-Becsenek egyik főhiánya ma, hogy nagykereskedői nincsenek, vidéke szűk térre szorítkozik, ipara csekély és fejletlen. — Ha O-Becse és Török-Becse közt a hidverés megtörténik, első sorban ezeken lesz segítség.

A nagykereskedő a főemporialis helyeket keresi, s így O-Becsen nem egy fog letelepedni vagy legalább irodát nyitni, ha itt a Tiszát áthidalják. Itt lesz a Ferencs-

De a kereskedelem fejlődése új vidéket is teremtet városunknak. Eddig Török-Becse, Kumánd, Bodra, Melencze stb. teljesen el voltak tőlünk zárva; míg a jövőben mindez könnyen jöhet vasúton betávozásra. Sőt a csanádi-kerület is csak szorványosan jött eddig, mert az alsórésszel Títeltől, a másik résszel Ujvidéktől felé gravitált. Ha azonban itt a kereskedelem fellendül, ezek is piacra lépnek sietnek annál is inkább, mert akkor itt a Verecekről jövő árakat is készletben találják. Ki nem látja be, hogy ezzel kereskedelmük mily lendületet vesz, s hogy a szomszédos községek is Adától kezdve sokkal jobban fognak ide gravitálni, mint eddig.

Ha pedig fejlődik kereskedésünk és piacunk, akkor fejlődni s erősebbni fog gyors léptekkel iparunk is. Az az ezer és ezer ember, ki majd gabonáját ide hozza, itt költ is, vásárol is, még pedig főleg iparcikkeket s más vidéki terményeket.

léptekkel fog haladni, s általános lendületnek fog iparunk indulni, és a mezei vidékről jönnek majd ide avatott iparosok, hogy a szükségletet kielégítsék, ha az itt levők nem lennének képesek a követelményeknek megfelelni.

Ena ha így fejlődik majdan a kereskedelem, ily lendületet vesz az ipar, s ily keresett központtá lesz piacunk: akkor nem fog-e itt fejlődni a jólét, nem fog-e fejlődni városunk is? Eddig kétegyeink voltak városunk jövője iránt, de ha mindez valóban, akkor Bácsamegye alsó részében csak O-Becse fejlődése lesz birtosítva! Ott van a vasutak ottani keresztelése előtt, és mivé lett azóta? — Ha Verecse, Kikinda, Becskerek és Pancsováról ide hoz a vasút mindent, viszont ezen vidékek itt a bácsikai terményekből itt megtalálják mindent, sőt innen egyesek irányban mehetnek egész Fiuméba, Szerbiába, más felől pedig Szabadkán át egyenesen Budapestre és Ujvidékig meg Títelen

Óbecse és Vidéke

II. évfolyam.

Ó-Becse, 1897. Szeptember hó 26.

14. szám.

Ó-BECSEI KÖZLÖNY.

TÁRSADALMI, KÖZMŰVELŐDÉSI, SZÉPIRODALMI ÉS KÖZGAZDÁSZATI HETILAP.

MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP.

ELŐFIZETÉSI ÁR:

Negyedévre	1 frt.
Félévre	2 frt.
Égész évre	4 frt.

Egyes szám ára 10 kr.

Feltétlen szerkesztő és kiadó:

Dr. TERÉK JÓZSEF

köz- és váltó ügyvéd.

Segédszerkesztő: GÖNDÖR FERENCZ.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Főutca 38.

Az előfizetők és hirdetőik felvételére Gacsányi U.

száma van jegyzve.

Hirdetők a legelőkelőbb számúknak.

Minden hirdetés és nyilatkozat 30 kr. költségűtől

külön fizetendő.

Előfizetési felhívás!

Az Ó-Becsei Közlöny IV. negyedévére előfizetést hirdetünk.

Czelünk maradjon a régi! Küldeni fogunk az igazság érdekében.

Nem keressük, hogy szegény vagy gazdag követte-e el a bűnt; nem tekintjük, hogy az egyszerű embernek, vagy a hatalmasnak vannak-e érdemei; mert igazságos meggyőződésünk szerint, egyaráni fedjük a vétköz szegényt és gazdagot, de egyformán méltatjuk a szolgaságra kárhóztatottakat és a hatalmasnak igaz érdemeit.

A községi élet éber őrei leszünk. Számot adunk a vezetők sáfarkodásairól.

A társadalmi élet minden érverésére figyelmi fogunk. Keresni fogjuk azt a kapcsolatot, amely a társadalom különféle elemeit egybefűzi.

Tehetségünk szerint arra is törekszünk, hogy a földműveléssel, kereskedelemmel és iparral foglalkozók nehéz küzdelmeiben tanácsadásunkkal és szakezikeinkkel segítségükre legyünk.

Gondunk lesz, hogy mulattató tárcza-ekzikeinkben kellemes szórakozást találjanak olvasóink.

Minden cikkünkben érvényt íparkodunk szerezni elvünknek: az igazságnak, amiből tudjuk, hogy az igazságnak mindenkor lesznek ellenségei, mert a sötétség emberei gyűlölik a világosságot.

Hogy czelünket minél inkább megvalósíthassuk, feltétlenül szükséges, hogy a közönség támogatása kísérjen munkánkban. Ezért a támogatásért úgy most, mint a jövőben is teljes tisztelettel esedezünk.

Lapunk előfizetési ára.

Égész évre	4 frt
Félévre	2 "
Negyed évre	1 "

Teljes tisztelettel

Az Ó-Becsei Közlöny

szerkesztője és kiadóhivatala.

A leány sorsa.

Az egész művelt világnak leghangosabban vitatott kérdése most a nőkérdés. Egy része ez annak a tömkelegnek, melyet általános szociális kérdésnek ismerünk s mely minden egyéb fölött dominál most a föld kerekén s két hatalmas táborba sorakoztatja az emberiséget számottevő részét.

A szociális kérdésből azonban külön pretenziókkal túllát előtérbe a nőkérdés s

helyet követel magának a legelőkelőbb, legfontosabb kérdések között, melyek mihamarabb megoldást követelnek.

Akkor a megoldást túlszokokban keresik, azok rossz helyen járnak.

A legutódalsz szociológusok megállapodtak már abban, hogy a nőkérdés nem a nők egyenjogúsításának kérdése.

A nőkérdés ugyanis most már nem egyéb, mint a nőnevelés gyökeres reformja, a nő képzése olyan foglalkozásokra, életmódokra, melyeket ez ideig csupán férfiak töltöttek be.

Erre kényszeríti az egész világot a rohamos fejlődés s a szociális bajok, a nyomor folytonos terjedése s a megélhetésnek egyre nehezebbé váló problémája.

A statisztika számokból mutatja ki, hogy az emberiség küzdelme egyre nehezebbé teszi a családalapítást olyan körülmények között, a mikor a nő pusztán a családi élet és az otthon követelte munkát tudja teljesíteni. A munkásember már túl is tette magát azon, hogy egyesegedül a saját kereszteményéből családot tudjon elartani s a nőben már nemcsak életfarsat keres hanem munkafarsat is, aki saját munkája gyümölcsével lehetővé tudja tenni a szerény családi otthon fenntartását és a család elartását.

A gyárakban, nagy ipartepeken egyre szaporodik a női munkás minden munkakörben.

Óbecsei Közlöny

VI. évf.Obecse, 1911. augusztus 6. vasárnap.32. szám.

ÓBECSEI HÍRLAP

Szerkesztőség, kiadóhivatal és nyomda :
Palánka, Fő-utca 281. szám.
Megjelenik minden vasárnap reggel.
Egyes szám ára 4 fillér. (2 krajczár.)

Felelős szerkesztő :
Csernicsek Imre

Előfizetési ár :
Egész évre 6— K
Fél évre 3— K
Amerikába egész évre 8— K
Nyititár sora 30 fillér.

A kolera és a magyar fürdők.

Nem is hinnők, ha magunkon nem tapasztalnók, hogy a fekete rém, a kolera nemcsak káros, de hasznos is lehet. Ez az ázsiai rém, mely messze kergeti maga elől az embereket, ez esztendőben, jó kedvében az olasz, a közel tengerparti fürdőhelyeket látogatta meg s ezzel egyszeribe befűtült ott az idei fürdőszezonnak. S amiről évekig hasztalanul siráinkoztunk, amit évtizedek óta a magyar társadalomnak, mint nagy bűnét felhánytorgattuk azt ime egyetlen kaszasuhintással megreperálta a repedt sarku vénaszony, a fekete rém, a kolera.

számúzte őket. Kénytelenek voltak, igenis kénytelenek, a honi kitünő fürdőkkel bérni. Ott kell nekik üdülniök, ahol már évtizedek óta kötelességük lett volna, de amely kötelességüket alaposan elmulasztoták. S míg a magyar fürdők a lét-fentartás nehéz küzdemeiben, sorra kidültek, azalatt az olasz és osztrák fürdőhelyek, melyek legfőbb látogatási kontingensét a magyarok adták ki, felvirágoztak, világfürdökké kifejlődtek s leküzdhetetlen versenytársaivá szegődtek a szegény, elhagyatott magyar fürdőhelyeknek.

Bezzeg máskor csöstül érkeztek

megelégedett s a nagy közönség mindig talál szórakozni valót ott, ahol sokan gondolkoznak a felett, hogy miképen szórakozzanak.

S mindezt a kolerának köszönhetjük. A kolerának, mely elűzte a magyarokat megszokott idegen fürdőkéről s visszahozta őket a magyaroknak. A kolera tehát nekünk ez esztendőben nagy szívességet tett. Nemcsak azért, mert ebben az esztendőben itthon tartotta azt a számtalan milliót, melyet a jó magyar fürdőző közönség ki szokott külföldön adni, hanem azért is, mert megmutatta a magyar fürdőzőknek, hogy a magyar fürdők is,

Óbecsei Hírlap

I. Sorozat

Mutatványszám

Óbecse, 1909. Február 7-én. I.

ELŐFIZETÉS:

Vidékre egész évre 1. K.
Helyben házhoz hordva 80 fill.

EGYES SZÁM ÁRA:

Helyben 4 fill.
Vidéken 8 fill.

ÓBECSE

KIADÓHIVATAL.

LUX MIHALY könyvnyomda

és papírkereskedése, hová a

hirdetések és ezek

díjai fizetendők.

VEGYESTARTALMU TÁRSADALMI HAVI KÖZLÖNY.

Hirdetések egység szerint dícsón eszközölhetők.
Megjelenik minden hónap utolsó
szombatján

Felölös szerkesztő
FESZL GYÖRGY.
közs. közigazgatási gyakornok

Szerkesztőség: Óbecse kápolna útja 10. sz.
hová a lap tartalmát illető közlemények és előfizet-
sek küldendők.
Kéziratok nem adnak vissza.

Hass, alkoss, gyarapíts; s a haza fényre derül!

Édes hazám egyik nagy szellemű férfiaknak eme lelkesítő szavaival indítom újra útnak „Óbecse” című lapunkat szülőföldem újjászülésének kora hajnalán. Nem czélom itt újra ecsetelni a programot, amely jellemezte a multban „Óbecsét”; hiszen azt mindenki, aki csak olvasta, jól ismeri. Tréfálva egyengetni az igazság útját a felebaráti szeretet szent jelszavával; ez volt a főczél, mely jellemezte minden mondatát, minden sorát, melyet szerkesztője papírra vetett.

Beteg, lázas álmaiból újra felébred jelen számmal „Óbecse”, a kereszténység ébresztő tárogtatója, hogy elmondja mit álmodott ama hosszú álom alatt, melyben szünetelt s nem hallatta ébresztő szózatát.

Egy új korszak hajnala dereng felénk s ez ébreszti fel újra, s íme megjelenik a társadalom szinpadán, hogy megkezdje megint szerepét. „Óbecse” egy társadalmi havi közlőny lesz, mely minden társadalmi életben, minden közéletben, minden ügyben képviselői fogja a keresztény sajtót.

Nem fog káromni, mint az esztelen holló, hogy kiejtse szájából a sajtót, a kereszténységet. De hiven, az őszinteség jellemző szavával elmondja mindazt, ami az alkotás terére készíti az embert, „Óbecse” lelkiismeretét feltárja a társadalom gyöngyöztékében: a sajtóban s gramofonja lesz a keresztény öntudatnak a szereplés e sokat felelő jelszavával: **Hass, alkoss, gyarapíts s a haza fényre derül!**

Csendes működésével megrajzolja a szülőföld egyes történeti mozzanatait, hogy megszerkeszse Óbecse nagyközség monografiáját. Kezdeni fogja működését a népnevelés terén; mert tudja azt, hogy az a nép boldog, mely erkölcsös és vallásos, amint azt a nagy költő jelezte: „Minden ország támasza, talpköve: a tisztá erkölcs!”

Hatékonyan közre fog működni az alkotás terén, hatni fog, hogy alkosson s alkotás útján gyarapítson s hogy gyarapodás révén a szülőföld fényre derüljön s így a nagy adósságban el ne merüljön.

Minden hónap utolsó szombatján nyilvános hitvallomást tesz a társadalom színe előtt a közéletben élő lelkiismeretével s ha olykor a tévedés útjára lépve hibáz és elvét, megmenti majd azzal elvét, hogy beisméri a csalódást, s a kegyelem röntengsugaraival vizsgálva a jövőt nem sejtő társadalmi életet, felfedezni törekszik az erkölcs-temető pusztító bogarait, amelyek tévedésének útját egyengették.

Hiszen tévedni emberi dolog s azért „Óbecse” nem fogja tulajdonítani magának a csálhatatlanság nagy kegyelmét.

A mai nappal a vándorútra tér ismét üres erszénnyel, de telve bátorsággal, szókimondással, mindenütt arra törekedve, hogy célját elérje.

A cél pedig: felkelteni az alvó kereszténységet s megvédeni ama törzsurásokkal szemben, amelyek hosszú álomba merítették. Nem fogja földözni ellenségeit, csak reámutat Mózes pálcájával azokra, kik nem találják az utat, amelyek nekik készült, hanem más úton járva azokkal jönnek össze, kik felebarátok és nem gátok, s akiknek cselekvényeiben csak akkor van átok, ha szemet szemért követelnek sérelmeik megtorlásául még akkor is, amikor tanítanak, hogy „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat s a mit nem akarsz, hogy neked cseleddjenek az emberek, te sem cselekedj az nekik.”

Szerkesztő.

Keresztények! Pártoljuk a keresztény sajtót!

Cenzurázott Óbecsén. 1919. VI. 22.

ÓBECSEI ÚJSÁG

Szépirodalmi, közgazdasági és társadalmi hetilap.

Egyes példány ára 30 fill. Megjelenik minden szombaton.	Feltétlen szerkesztő: BACSKAY BODÓ G.	Szerkesztőség és kiadóhivatal: ÓBECSE, Fő-tér (Báró Jövcies féle palota)

VII. évfolyam. 1919. június 22. 1. szám.

Szociális ember.

Lapot adunk a kezébe, testvér! Olvasd szeretettel. Olvasd és értsd meg, hogy benne a mi lelkünk akar szót váltani a tieddel. Osztozni akar a mi lelkünk a te örömeidben, bánatodban és ha csak lehet, meg is akar nyugtatni s reményedet élesztetni, hogy e sötét és bizonytalan napok elmúlnak majd és tisztázódní fog helyzetünk. Igaz ugyan, hogy mi ehhez nem járulhatunk hozzá. Igaz, hogy mások döntene helyettünk és felettünk. De bármint forduljon a sorsunk, mi llt minden körülmények között egymásra utalt tag'ái maradjunk a társadalomnak, mi továbbra is emberek maradjunk.

Uj időket élünk, s megváltozik körülöttünk sok minden. Nehéz már most is, még nehezebb lesz ezután beleszoknunk körülöttünk olyan dolgok, amiknek állandóságában a legtöbb ember

makacsul hitt, amihez életük egész berendezésével hozta voltak növe. De épen abban rejlik a nagy változásokba való beletörődés titka, ha mi magunkban is valamennyire változunk, alakulunk.

Komoly gondolkozók a nagy háború alatt is ismételtlen hangsúlyozták, hogy nem is annyira az országok területi foglalkoztatása, hanem, hogy a területi változásoknál is sokkal nagyobbak lesznek a társadalmi átalakulások.

S vajjon miért? Azért, mert ezek általánosok, ügyszóván minden nemzetre kiterjedőek, s többé kevésbé az egész vén Európán végigszármaznak. Ezekkel az alakulásokkal szemben minden országnak, minden nemzetenek a saját maga területén belül is nagy és nehéz feladatai vannak és lesznek. Ezekbe beletáplálva s beleélve magát a régihez szokott embernek, a régi pilléren nyugvó államnak, a régi csemékből táplálkozó társadalmi fellegűsnek: igen nehéz lesz! A nehézségek áthidalásán a mi szerény környezetünkben töl-

lünk telhetően dolgozni: lesz egyik feladatunk ennek az újságnak.

Uj kérdések vetődtek fel — seregestül. Azt már nagyon látjuk, hogy az élet nem fér bele a régi formákba. A dolgok folyása, a népek kormányzása, a löke és munka viszonya és ezer más dolog nem lehet tovább is egészen úgy, mint eddig. A társadalom egyes rétegei felemelkedtek, részt követelnek a szabadság, jog, tudomány, művészet s az élet javainak közlincéből. Bőségesebb részt követelnek, mint eddig! Uj, részben teljesen szokatlan és ki nem próbált intézményeket valósítanak meg s a társadalomnak mindjártban a demokraciát, a nép-jog alapján kell behelyezkednie. Sohasem ment átalakulás ilyen gyorsan végbe, mint most. Sohasem szakítottak szét annyi kapcsolatot s nem törték le annyi választalat, mint most. Ez a nagy haladás és alakulás kérdéséig tekint fel, nos mit szólnak mindehhez?

És az egyetlen, a helyes válasz részünkről az: igen is

haladni kell; szélesebb alapokra kell tekintni czenl a jogokhoz és szabadságokhoz való részesedést. A kormányzat, a közgazdasági és a társadalmi fel fogás előtt nagyobb és méltányosabb egyformaságnak kell bekövetkeznie. De viszont a régi alapokat teljesen mellőző törekvéseknek, a rohamos átalakulásnak kell egy erős, hatalmas fék: s ez maga a jog és igazság. E nélkül csak fel fordulás lesz, pusztulás és szenvedés — de soha sem lesz állandó alappal bíró, hosszabb jövőre számot tartó átalakulás. Egy-pár embert letörhetnek, szegényé lehetnek, néhánynak felvirradhat, a zavarosban jó fogást és czenlhat, de ez egy soha nem tarthat s ettől az egész emberiség meg nem gyógyul.

Mind a két társas hiba. A göröcsös ragaszkodás a régi rend-szerhez hiba; a mindent felor-gató haladás, azaz ugrás, szinten hiba. Az egyiknek, annak a régi fellegűsnek az arcán az elmulás, itt-ott pedig a haldok-lás kifejezése láthatók. Semmi újat nem akar; a régi jó idők

Óbecsei Újság

postarína placéna u gotovom. Telefonszám: 24. Egyes szám ára Din. 1.—

Sztáribecseji Járás

POLITIKAI, SZÉPIRODALMI ÉS KÖZGAZDASÁGI HETILAP

11. évfolyam. 1932. április hó 23. 17. szám.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Dr. BALASSA PÁL Sztári Becsej.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL SZTÁRI BECSEJ, Wilson-ucca 20. szám.

Küzdelem az árral.

Az ország minden részéből áradások jelentenek. Nagy bajunk, országos csapásaink betelítéseül jött az ár s nem egy helyen oly nagy méreteket öltött a veszedelem, hogy az amúgy is elszegényedett lakosságot szinte teljesen tönk्रे tette.

Minket sem kímélt az árvíz, tagadhatatlan, hiszen hivatalosan is megállapították, hogy mióta csak feljegyzéseink vannak a Tisza vízállásáról, ily magas víz-állás soha nem volt, de hogy merénk mi a mi bajainkat, kár-ainkat felhozni akkor, mikor vannak vízföldök hely az ár min-

déken apadás állott be, sőt a Duna is apad Szlankamennál, így további állandó apadásra lehet most már számítani.

A csatorna vize is természetesen megáradt s az áradást különösen elősegítette a meg-

méltódó esőzés.

Itt is állandó munka folyik Liebhart István főmérnök vezetése alatt s veszélytől itt sem kell tartanunk annál is inkább, mert a Tiszán beállott apadás után a csatorna vize rövidesen kiegyenlítődik a Tisza vízzel, ami pár napon belül várható.

Mi már túl vagyunk a veszélyen!

laptársunknak.

Az ő kedves kollégialitása folytán jutottunk birtokába ezen lapoknak, melyeknek teljes gyűjteménye talán egyedül nekünk van meg.

Kedzmetűnk ezt a bön-gészést a nyolcvanas évek lapjainál is, hiszen 1887. óta van hetilapja Becsenek, de ez a távolság már meghaladja egy emberöltő hatá-rát s a megsárgult lapok elfe-dett eseményei már nem talál-nak visszhangra senki lelkében, mert azon idők szereplőinek aránytalan többsége már a te-metőt lakója s azon idők ese-ményei a ma élőket már nem érdekelhetnék annyira.

Hogy multikori számunkban visszaemlékezéseket közölünk az 1895-ben lezajlott nagy árvízről,

Böngészés.

Ecím alatt következő számunktól kezdve új rovatot nyitunk

Ősszel, amikor már hideg, esős szelek kavarnak fel az izzó, mely nagy gyönyörűség, mely izgalmas, mely érdekfeszítő olvas-

Sztáribecseji Járás

Postaszállítási-díj késpzpnzben lefizetve. Egyes példány ára 1 dinár.

TISZAVIDÉK

Szépirodalmi, közgazdasági és társadalmi hetilap

11. évfolyam. 1922. május 7. 18. szám.

FELELŐS SZERKESZTŐ: BACSKAY BODÓG.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: SZTÁRI BECSEJ, Karagorgyevity-tér.

Népfürdő!

A helybeli társadalom, — mint köztudomás, — akciót indított egy Tiszai fürdőház léte-sítése érdekében.

Ennek a mozgalomnak, illetve tervnek biztos, hogy eredménye lesz, dacára annak, hogy mint minden kulturális, közegészség-ügyi intézkedésnek jobbadára a legjobb módú gazdák voltak és most is a kerékkötői.

Milliókat könnyedén, gond-talanul összeharcolni, ez a jel-szó most is azok részéről, akik sohasem adtak semmit a haza-

is állott a közönség rendelkezé-sére?

Azonban feltétlenül bizonyos, hogy az agilis vezetők munkája nem marad eredmény nélkül és mihamarabb felépül a modern fürdőház, amelynek létesítését, amelynek megvalósítását csupán néhány milliómos nem támo-gatja.

A Tiszai fürdő tehát meg lesz! Ugyanakkor azonban kell, hogy eszünkbe jusszon az is, hogy a mai elviselhetetlen drá-gaság miatt a népek nincs hol fürdőnie s így az a szabad vizekre menve szedi ismét majd áldozatait — mint évenként —

Ma, amikor a drágaság Csím-borassóján járunk, talán lehet-e-lenség is követelni azt, hogy egy, a mai kornak megfelelő modern ingyenes népfürdőt állít-sanak fel, de hogy e dolgon kell és lehet is valamiként segí-teni, az bizonyos.

A mostani fürdő felépítése érdekében akcióba lépett egyé-nek neve elég garancia arra nézve, hogy e helyzet tisztá-zódjék.

Elvège annyiból áll az egész, hogy — miként Soós ártzi fürdős tette — a vezetőség he-tenként engedélyezze egy-két napot, vagy órát, amikor a

fürdőzők számát és így éven-ként néhány ember élete nem lenne a folyam áldozata.

SPORT ROVAT.

Sztáribecseji Sokol — St.-Kanisai Atl. Club f.ö. Bír. Szegedinnécz. (Sport.)

A jóképességű KAC-nál a régi kipróbált tizenegyes láttak együtt; veresége annál inkább megpör, mert összecsapottsága mellett min-den igazságtalanság elkövetett.

A csatárokban a baláskárny a jobbik. Ezen szárny gyors, tevé-keny és megfelelő technikával dol-gozó; az akciók befejezése előtt azonban határozatlan. A jobboldali

Tiszavidék

O-Becse, 1899 Huszonhatodik szám. Junius 17.

NÉPBARÁT

TÁRSADALMI HETILAP.

AZ Ó-BECSEI NEMZETI SZÖVETSÉG HIVATALOS KÖZLÖNYE.

MEGJELENIK MINDEN SZOMBATON.

Előfizetési ára: egész évre 4 korona, félévre 2 korona, negyedévre 1 korona.

Főszerkesztő: CSUPOR GYULA. — Felelős szerkesztő: GÖNDÖR FERENCZ.

Ó-Becse — Török-Becse.

Testvéri kötelék fűzi össze a két tiszparti várost. Ha a történelem lapjain végig tekintünk, látjuk, hogy a testvéri kötelék mindig megvolt. Igaz, néha versengtek is, — már mint testvérek között szokás — hogy ki-é legyen az első? Emlékezhetnek az idősebb emberek, hogy 30–40 év előtt T.-Becse volt elsősgben. Oda jártak a mieink vásárra, minden héten piacra, még a gabonát is oda-horták eladni. Mintegy két évtized óta azonban

mondani, hogy ez csak a kereskedő, vagy az iparos érdekében történik, hanem kereskedőnek, iparosnak, földmivesnek, hivatalnoknak, Ó-Becse és T.-Becse városok össalakosságának kell sorompóba lépni, mert aki szívén viseli városának fejlődését, az tudja, hogy ezen út kiépítése mily óriási anyagi és erkölcsi haszonnal lesz.

Ezen az úton közeledik Temes-, Torontál- és Bács megyék déli vidékeinek lakossága, itt fut össze három vasút, a Ferencz-csatorna is itt szakad a Tiszába. E két város, Ó-Becse és Török-Becse

Népbarát

Megjelenik minden szombaton Postadíj fizetve. Ara 12 fillér

Tek. Magyar Nemz. Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtár Budapest

ÓBECSEI JÁRÁS

POLITIKAI, TÁRSADALMI ÉS KÖZGAZDASÁGI HETILAP

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Óbecse, Szent István-tér 1 - Telefon: 58 Felelős szerkesztő: SZÖNOMÁR LÁSZLÓ Szerkesztői és Szerkesztő Bizottság Előfizetési árak: Félévre 3.— P., egész évre 6.— P., külföldre 9.— P.

I. évfolyam Óbecse, 1942 június 13. 18. szám

A „Transkontinent Press” diplomáciai szerkesztője írja: Kállay Miklós magyar miniszterelnöknek június 6-án a Führer főhadiszállásán tett látogatása — a Németország és Magyarország közötti nap mint nap jobban megerősödő együttműködésen túlmenően — bizonyítja a két baráti nemzet közötti kapcsolatok tökéletesen szívéllyességére. A látogatásról kiadott hivatalos jelentés utal a német-magyar barátság és nevezetesen a német magyar fegyverbarátság hagyományos jellegére, amely a háborútalmi egyezményben szövetséges nemzeteknek a békésvizmus el nem indított harcban újabb kifejezésre jutott és megerősödött.

Bajtársi szolgálat

indult a belügyminiszter nagyjelentőségű szociális intézkedése nyomán, amelynek célja, hogy a hadbavonultak itthonmaradt családtagjai, hozzátartozói számára gazdasági, jogi és szociális kérdésekben segítséget nyújtsanak azok, akiket sorsuk békés polgári munka terén állít a haza szolgálatába. Ez a szolgálat amely ott, hogy a kormány, a hatóság, a gazdasági élet, a magánosok szemében: első a honvédség. Első, akit el kell látni, és pedig jól kell ellátni étellel ruhával, cipővel, cigarettával, fegyverrel mindennel, ami a harchoz, a harc fáradságainak elviseléséhez kell. Első a katona, aki vérért életét kockáztatja, ha kell, áldozza mind-

A Vöröskereszt vezetősége felhívja a hadbavonultak hozzátartozóit, hogy ha övéik írárt írásban (levelező-lapon vagy levélben), illetőleg szóban vagy telefonon érdeklődnek a Vöröskereszt központi tudósító osztályán, saját érdekében közöljék keresett hozzátartozójuk katonai rangját, csapattestét, tábori posta számát, születési évét, születésének helyét, édesanyjának leánykori nevét. Nagyon fontos a fenti adatok felsorolása, mert sok esetben előfordul, hogy ugyanabban a csapattestben több hasonlónevű személy van. Csak a fenti adatok közlése esetén tud a keresett csapattest pontos tájékoztatást adni.

Mellékletek

(5. fejezet)

[illegible]

Szlavóniai Magyar Újság

Julián Kalendárium 1916

Szlavonbród

Fiume, 1909. II. évfolyam, 34. szám. Péntek, február 12.

FIUMEI ESTILAP

Előfizetési ára:
Egy évre 24 korona — Félévre 12 korona — Negyedévre 6 kor.
Szárkeztetés: Via Clotia 3 sz.
Kiadóhivatal: Kereskedelmi Nyomda, r. 4. (Adria-palota).

Felelős szerkesztő:
Dr. BRÁJNER LAJOS

Egyes szám ára 6 fillér.
Majestén minden nap, tíz óráig és vasárnap kivételével.
Szárkeztetés: telefon sz. 102. — Kiadóhivatali telefon sz. 846.

A Szabad Liceum.

Fiume, febr. 11.

Mástél éve annak, hogy városunkban megszületett egy apró kultúresemete. Volt szülője — mert hisz megszületett — de enélben mégis árva volt. Apátlan-anyátlan lézengett, mint valami nyomorult letele, míg végre könyörületből gondjába fogadta két óakáro lélek, az Állami Tisztviselők Egylete és a Tanári Kör. Ezek ápolták a gyöngye csemétét a mostoha viszonyok közt, mik életföltételeinek sehogyan sem kedveztek; ezek védtek sok önkéntes ellenség ellen, mely féltékenységből és gyűlöletből is szívesen elfojtotta volna serdültének első gyöngye korszámban.

A Gondviselés úgy akarta, hogy e csemete erősödjék, fejlődjék s nemsokára mind többen és többen fordultak feléje figyelemükkel. Bizalommal nézték tetterső életképt, sikereiben gazdag jövőt kezdtek jósolni neki s a nem regén még ismeretlen árva a közönség dédelgetett kegyencévé lett.

Ma már — bátran mondhatjuk — mindenki ismeri Fiumében. A Szabad

ban, korona-valutában kifejezre. Ha olyan kulturintézmény támogatásáról van szó, melynek gyümölcseit első sorban a magyar közönség élvezzi, amely a magyarság kulturális tekintélyét, erkölcsi súlyát öregbíti a helybeli nemzetiségek kulturális versenyében.

Minden társadalom erkölcsi erőmérője a kulturális és erkölcsi eszmék iránt táplált lelkesedés, az érték való áldozatkészség. Lelkesedésben nem volt hiány. A felolvadások sürű látogatottsága eléggé mutatta ezt. De a lelkesedés még csak zérusokat jelent, mik csupán az áldozatkészség elbűvölt egységeivel együtt alkotnak számbavehető mennyiséget. A magyar társadalomnak alkalma lesz most lelkesedésének reális értékét adni azáltal, hogy obulusait a kultúra oltárára leteszi, s a Szabadlyceumot, melyhez a legbensőbb kapcsolatok fűzik s melyről bátran mondhatjuk erkölcsi értelemben, hogy vér a véréből, hus a husából — gyermekéül adoptálja.

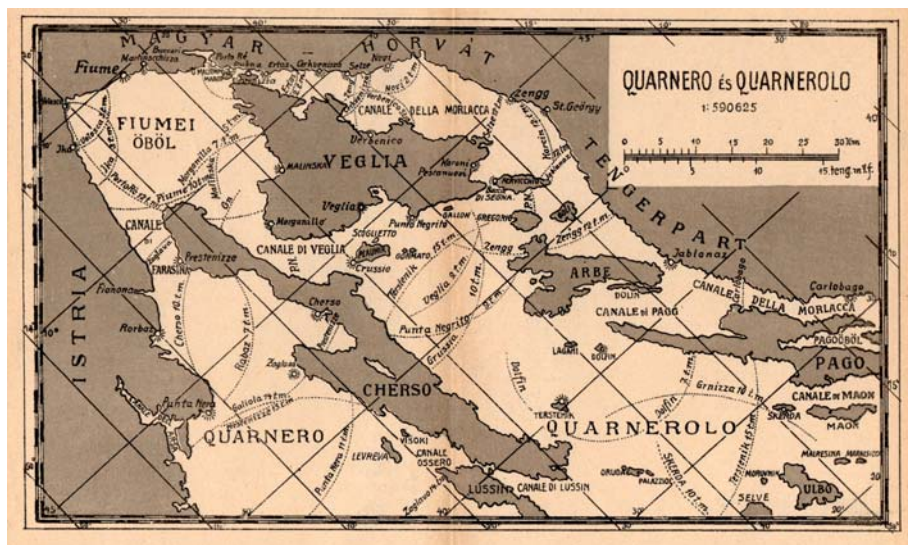
A Lyceum jövője elé a legnagyobb várakozással nézünk, mikor annak sorsát immáron a művelt magyar közönség veszi

jutnak volt számos társadalmi mozgalmat, mely akárhányszor csak egyesek zsebeit tölti meg. Ott vagyunk, hogy a közélet nagyjainak gyakorlata csak tíres szálmacespémet kell a közudatba átvinni. És bár érezzük, hogy a legközelebb egyfolytóságtól a legmagasabb bizonyítottnak nem magunkért, de az újságírói kiváltságokért nyajaskodnak velünk, botorul mégis faradtunk, dolgoztunk, izadtunk — a mások dícsősegeért. Mindenki kap, kezdve a koronás fővel, le az analézia övévelastóig a maga számára elismerést, csak mi nem. Ha kifradtunk a mások érdemeinek tolasában és Szent Mihály kiünte kezünkől a tollat, srunkon nem nyúl az emlékezés virága. És ha életünk folyamán a sors csapkodni kezd, senki sem jó segítségünkre, hogy feloldja a csapásokat. De a XX-ik század, a csodák százada mégis meghotta a nyolcadik világesodát, Londonban. William Howard Russelnek, egy újságírónak szobrot emelt Anglia kultúrnepe. Hát ime egyszer mégis csak akadt egy nép, amely felfedezte az újságíróban az embert, s leróttá írta halálát. Van mar tehát egy ercsújságíró is, akinek a szobra a Ródos, hatalmas Anglia fővárosában, Londonban hirdeti, hogy a szürke ködöt egy kultúrnp szorja. Minden újságírónak is kellene emlínie a kalapot e nép előtt. S vigyük el mindnyáján, a toll nap-számossal, babterveletén az első ércújságíró homlokát övezni. Búskán hirdeti

Fiumei Estilap

Fiume

Quarnero

A sorozatban eddig megjelent kötetek

1. Apró István (szerk.): *Határon túli magyar nyelvű médiumok 2010/2011* (2012)
2. Dobos Ferenc: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 1999–2011* (2012)
3. Csink Lóránt – Mayer Annamária: *Variációk a szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóság a médiajogban* (2012)
4. Sarkady Ildikó – Grad-Gyenge Anikó: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai* (2012)
5. Koltay András (szerk.): *A médiaszabályozás két éve (2011–2012)* (2013)
6. Paál Vince (szerk.): *Magyar sajtószabadság és -szabályozás 1914–1989* (2013)
7. Horváth Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején* (2013)
8. Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): *Összehasonlító médiajogi tanulmányok. A „közös európai minimum” azonosítása felé* (2014)
9. Dobos Ferenc – Megyeri Klára: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 2.* (2014)
10. Grad-Gyenge Anikó – Sarkady Ildikó: *Közös jogkezelés az audiovizuális médiában* (2014)
11. Apró István (szerk.): *Média és identitás* (2014)
12. Pruzsinszky Sándor: *Halhatatlan cenzúra* (2014)
13. Kóczyán Sándor: *Gyermekevédelem a médiajogban* (2014)
14. Apró István – Paál Vince (szerk.): *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig* (2014)
15. Kiss Zoltán – Szívi Gabriella: *A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete* (2015)
16. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014* (2015)
17. Grad-Gyenge Anikó: *Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre* (2015)
18. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014/2* (2015)
19. Apró István (szerk.): *Média és identitás 2.* (2016)
20. Mezei Péter : *Jogkimerülés a szerzői jogban* (2016)
21. Koltay András, Andrej Školkay (szerk.): *Comparative Research on the Approaches of Administrative Judiciaries to Sanctions Issued by Media Regulators in V–4 I.* (2016)
22. Koltay András, Andrej Školkay (szerk.): *Comparative Research on the Approaches of Administrative Judiciaries to Sanctions Issued by Media Regulators in V–4 II.* (2016)
23. Makkai Béla: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt* (2016)
24. Grad-Gyenge Anikó: *Film és szerzői jog – A megfilmesítési szerződés* (2016)
25. Kőhidi Ákos: *Fájlcseré és felelősség* (2016)
26. Hajdú Dóra: *A törvény által előírt közös jogkezelés a magyar és a francia szerzői jogban* (2016)
27. Tóth J. Zoltán: *A büntetőjogi rágalalmazás és becsületsértés* (2017)
28. Kelemen Roland: *Az első világháború sajtójogi forrásai – Sajtójog a kivételes hatalom árnyékában* (2017)
29. Apró István (szerk.): *Határon túli magyar médiumok 2016* (2017)
30. Klein Tamás (szerk.): *Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről* (2018)

31. Kiss Zoltán Károly: *A kulturális tevékenységekre, valamint a médiaszolgáltatásra vonatkozó közteherviselési és jogdíjfizetési szabályok* (2018)
32. Merkovity Norbert: *A figyelemalapú politika a közösségi média korában* (2018)
33. Csapody Miklós: *Az „irányított nyilvánosság” és a „szerkezet megváltoztatása” Magyarországon* (2018)
34. Apró István (szerk.): *Média és identitás 3.* (2019)

Médiatudományi Intézet, Budapest

A kiadásért felel Nyakas Levente

Szerkesztette: Apró István

Tördelő: Varga Ákos

Megjelent 17,75 (B/5) ív terjedelemben, 300 példányban

Médiatudományi Könyvtár: ISSN 2063-5222

Médiatudományi Könyvtár 35.: ISBN 978-615-5302-31-2